

ORDU
ÜNİVERSİTESİ

Sayı: 7(2) Temmuz 2017

Issn: 1309 - 9302

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ODÜSOBİAD

ORDU
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sayı: 7(2) Temmuz 2017

ISSN: 1309 - 9302

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ODÜSOBİAD) TEMMUZ 2017

ISSN: 1309 - 9302

SAHİBİ
Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Doç. Dr. Necip Fazıl DURU
(SBE Müdürü)

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Fevziye EKER

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Enver SARI	Eğitim Bilimleri, Psikoloji
Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN	Sanat Tarihi
Prof. Dr. Mustafa SAKAL	Maliye
Prof. Sabri YENER	Müzik
Doç. Dr. Gökhan ÖZSOY	Temel Eğitim Bilimleri
Doç. Dr. Keziban TEKŞAN	Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ	Sinema ve Televizyon
Doç. Dr. Gürol ÖZCÜRE	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Doç. Dr. Seval Mutlu ÇAMOĞLU	İktisat
Doç. Dr. Sema YİĞİT	İşletme
Doç. Dr. Cavit YAVUZ	Turizm, Halkla İlişkiler Tanıtım
Yrd.Doç.Dr. Fevziye EKER	Arkeoloji
Yrd.Doç.Dr. Jale ÖZYILMAZ	Sanat, Resim
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK	Türk Dili ve Edebiyatı
Yrd.Doç.Dr. Turgay HAN	Dil Bilim, Yabancı Dil
Yrd.Doç.Dr. Yusuf Bahri GÜNDOĞDU	Felsefe ve Din Bilimleri
Yrd. Doç. Dr. Orhan İYİBİLGİN	Temel İslam Bilimleri
Yrd.Doç.Dr. Sait KAR	İslam Tarihi ve Sanatları
Yrd.Doç.Dr. Nihat Sezer SABAHAT	Güzel Sanatlar, Heykel
Yrd.Doç.Dr. Adem YÜCEL	Grafik Tasarımı, Görsel Sanatlar, Web Tasarımı
Yrd.Doç.Dr. Figen TAŞKIN	Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler
Yrd. Doç Dr. Deniz YILDIRIM	Kamu Yönetimi
Yrd.Doç.Dr. Mehmet KOCA	Sosyoloji
Yrd.Doç.Dr. Fuat HACISALİHOĞLU	Tarih
Yrd. Doç. Dr. Yasin Vahdet AKYÜZ	Tiyatro

YABANCI DİL DANIŞMANI

Doç. Dr. Erdiñ PARLAK

KAPAK TASARIM

Yrd. Doç. Dr. Adem YÜCEL

DİZGİ / MİZANPAJ

Yrd. Doç. Dr. Fevziye EKER

TEMMUZ 2017

ODUSOBİAD'ın Değerli Okurları,

Bu güne kadar yaptığımız çalışmalarda sizlere layık olmaya çalıştık. Editörlüğüm sürecinde yayımlanacak olan son sayı olması hasebiyle şimdiye dek yardımlarını esirgemeyen değerli alan editörlerimize, deneyim ve bilgilerini her an bizimle paylaşan hakemlerimize, dergimizin devamlılığını sağlayan yazarlarımız ve siz değerli okurlarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Dergipark üyeliğimizin ardından TR DİZİN veri tabanında taranmak için başburumuzu yaptığımızı, kabul gördüğümüzü ve bizden sonra dergimizin devamlılığı sağlandığı takdirde yaklaşık 1 yıl sonra TR DİZİN veritabanında taranacağımızın bilgisini de paylaşmak isterim.

Yine söylüyorum ki; yapılan bu özverili çalışmaların geniş kitlelere ulaşabilmesi ve insanların daima bilgi ışığıyla aydınlanabilmesi dileğiyle....

Yrd. Doç. Dr. Fevziye EKER

ODÜSOBİAD

Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Eyyubiler Devrinden Günümüze Kahire Kalesi'nin Mimari Gelişimi ve Önemi <i>The Architectural Development of the Cairo Castle and Its Importance from the Ayyubid Period Today</i> Ahmet Ali BAYHAN	121-132
Orta Asya (Türkistan) Neolitik Çağ Ceytun Kültürü: Seramik Geleneği <i>Jeytun Culture of Central Asian (Turkestan) Neolithic Age: Ceramic Tradition</i> Ahmet KOCAİSPİR	133-142
Hijyen Alışkanlıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği <i>A Research Intended For Determining Hygiene Habits: The Case Of Ataturk University Tourism Faculty</i> Aykut ŞİMŞEK	143-150
Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği (YSTÖ): Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliği <i>Mobbing Attitude Scale (MAS): Development, Validity and Reliability</i> Elif BOZYİĞİT & Ferda Esin GÜLEL	151-158
Vladimir PUTIN'in Valdai Konuşmasının Politik Söylem-Psikoloji Bağlamında İrdelenmesi <i>Evaluation of Valdai Speech of Vladimir Putin In the Context of Political Discourse and Psychology</i> Fahriye ÇAKIR & Rifat GÜNDAY	159-168
Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler: Otomobil Markaları Üzerine Bir Uygulama <i>The Factors Affecting Purchasing Intention: An Application On Automobile Brands</i> Gökhan KARADİREK	169-182
İlkokul Matematik Eğitimi Alanındaki Araştırma Eğilimlerinin Lisansüstü Tezlere Dayalı Olarak Değerlendirilmesi <i>Investigation of the Research Trends in the Field of Primary School Mathematics Education on the Basis of Postgraduate Thesis</i> Gökhan ÖZSOY, Emel BAYRAK ÖZMUTLU & Saniye Nur GÜNDÜZ	183-202
İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkelerin Veri Zarflama Analizi Ve TOPSIS Yöntemiyle Karşılaştırılması <i>Comparison of the Islamic Conference Member Countries via Data Envelopment Analysis and TOPSIS Method</i> Hakan SEVGİN & Atalay ÇAĞLAR	203-226
Kale-Kent Yapısıyla İğdir Kalesi <i>İğdir Castle With Its Castle-City Structure</i> Hasan BUYRUK	227-236
The Impact of Motherland Party's Neoliberal Policies on Labour Markets within the Framework of 3Ds in New Work Life <i>Yeni Çalışma Yaşamının 3Dsi Ekseninde Anavatan Partisi'nin Neoliberal Eğilimli Politikalarının İşgücü Piyasalarına Etkileri</i> Hasan YÜKSEL	237-250
Cemal Süreya'nın "Üvercinka" Şiirinde Biçimsel Estetik Kaygı Ve Anlamsal Çok Boyutluluk <i>Formal Aesthetic Anxiety and Semantic Multidimensionality in Cemal Süreya's "Üvercinka"</i> Merve Esra POLAT	251-256
Akaryakıt İstasyonu İşletmelerinde Muhasebe Süreci <i>Accounting Process in Fuel Station Operations</i> Mihriban COŞKUN ARSLAN & Hasan KISACIK	257-268

Fen Eğitiminde Modelleme Temelinde Düzenlenen Kişiselleştirilmiş Harmanlanmış Öğrenme Ortamlarının Başarıya Etkisi <i>Effectiveness of Personalized Blended Learning Environments Arranged on the Basis of Modeling in Science Education</i>	
Murat ÇETİNKAYA.....	269-278
Otoportreden Selfie' ye Bireyin Görsel Temsilinin Dönüşümü <i>Transformation of Visual Representation of An Individual from Self Portrait to Selfie</i>	
Mustafa Bilge SATKIN.....	279-288
The Interaction Between Five Factor Personality Traits And Glass Ceiling Perception <i>Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Cam Tavan Algısı Arasındaki Etkileşim</i>	
Ömer AKGÜN TEKİN & Emine KESKİN.....	289-302
Türkiye'den Tematik Bir Belgesel Kanalı Örneği Olarak İz Tv'nin Yayın Anlayışının Basındaki Yansımaları <i>Reflection on Turkish Press of Iz Tv's Understanding as a Thematic Broadcasting Documentary Channel Example from Turkey</i>	
Burcu AKKAYA TELCİ & Serhat YETİMOVA	303-312
Algılanan Rol Belirsizliğinin İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklarının İncelenmesi <i>Extended Abstract an Investigation on the Effect of Role Ambiguity on Work Alienation and Their Differentiations According to Demographic Variables</i>	
Sevgi Elmas ATALAY & Merve GERÇEK.....	313-324
İran Yeni Dalga Sineması ve Majid Majidi'nin "Cennetin Çocukları" Filmi <i>Iranian New Wave Movie and Majid Majidi's "Children of Paradise" Film Abstract</i>	
Ufuk UĞUR.....	325-334
Doğu Anadolu Bölgesi'nde Arkeolojik Açıdan Az Bilinen Bir Yöre: Tunceli <i>An Archaeologically Lesser Known Area in Eastern Anatolia Region: Tunceli</i>	
Umut PARLITI, Kenan ÖNCEL & Nilüfer PARLITI.....	335-356
Sabahattin Ali Öykülerinde Marksist Söylem ve Kişilik Kurgusu <i>Marxist Discourse and Construct of Personality in Sabahattin Ali's Stories</i>	
Vedi AŞKAROĞLU & Züleyha Hande AKATA.....	357-368
Yapısal Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi: Taş İşleme Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama <i>The Effect of Structural Empowerment on the Organizational Citizenship Behaviour : An Implication on the Employees in Stone-Processing Sector</i>	
Yavuz Kağan YASIM & Ufuk IŞIK.....	369-378
Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri <i>Human Dignity as the Basis of Privacy Education: Responsibilities of the Family</i>	
Yusuf Bahri GÜNDOĞDU.....	379-386
Yıkım ve Yeniden Yapım Maliyetlerini Etkileyen Faktörlerin Bina Maliyet Oranı Açısından Önemi <i>Importance of the Factors Affecting Demolition and Rebuilding Costs on Building Cost Rate</i>	
Züleyha YILMAZ, Fikret ÇANKAYA & Aykut KARAKAYA.....	387-404

Eyyubiler Devrinden Günümüze Kahire Kalesi'nin Mimari Gelişimi ve Önemi¹

The Architectural Development of the Cairo Castle and Its Importance from the Ayyubid Period Today

Ahmet Ali BAYHAN²

Geliş Tarihi: 19.04.2017 / Düzenleme Tarihi: - / Kabul Tarihi: 02.05.2017

Özet

Bir Kuzey Afrika ülkesi olan Mısır, tarih boyunca birçok medeniyete yurtluk etmiştir. Bölgede yapılan Arkeolojik kazılardan çıkan sonuçlara göre, bilinen tarihi M.Ö.5000 yıllarında kurulmuş Aşağı ve Yukarı Mısır Krallıkları ile başlamaktadır. Bunu Menes Hanedanlığı ve Pers hâkimiyeti takip etmektedir. Daha sonra Roma ve Bizanslıların eline geçen ülke 641 senesinde Amr b. As komutasındaki ordu tarafından fethedilerek İslâm topraklarına dâhil edilmiştir.

Önceleri Abbasilere bağlı bir eyalet valisi iken daha sonra burada bağımsız ilk Türk devletlerini kuran Tolunoğulları ile İhşidoğullarının Mısır tarihinde ayrı bir yeri vardır. Özellikle Tolunoğlu Ahmet tarafından şekillendirilen Katayi' tepesinde kendi adına inşa edilen cami, Samerra'da ortaya konulan ilk İslami Türk yapılarının bir kopyası niteliğinde olup 'Samerra Üslubu'nun Kuzey Afrika'ya taşınmasında öncülük etmiştir.

Tunus'un Mehdiye şehrinde kurulduktan sonra kısa sürede Kuzey Afrika'nın tamamına hâkim olan, Şii mezhebini yaygınlaştırmak için büyük bir çaba içerisine giren ve başta Ezher Camii/Medresesi başta olmak üzere pek çok anıtlı Mısır'ı zenginleştiren Fatimîlerin ardından, Haçlı seferlerine karşı verdiği mücadelelerle Müslümanlar arasında haklı bir şöhrete kavuşan Selahaddin-i Eyyubî'nin liderliğinde ortaya çıkan Eyyubiler zamanında, yapılan 30 kadar medrese ile bir taraftan Mısır'da yeniden Sünnî İslâm inancının yerleştirilmesi temin edilirken, diğer taraftan da vücuda getirilen mimarlık örneklerinde Zengiler vasıtasıyla Büyük Selçukluların mimari anlayışı devam ettirilmiştir.

Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan ve "Selahaddin Kalesi" ya da "Kal'atü'l-Cebel" olarak da anılan Kahire Kalesi, Fatimî Kahire'sinin doğusundaki tepelerden birisi üzerine ilk olarak Eyyubiler devrinde kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Kahire Kalesi, Eyyubiler, Kale, Yönetim Merkezi

Abstract

Egypt, a North-African country, has been cradle of civilizations throughout history. According to the results of the archaeological excavations in the region, the known datum point of its history begins with the Egypt kingdoms which were established around 5000 b.c. Menes dynasty and Persian rule succeeded them. The country, which came under the rule of Roman and Byzantine Empires later, was annexed to Islam territories with the conquest of Amr b. As in 641.

Tolonids and Ikhshidids, which had served as state governors under Abbasids and then established the first independent Turkish states, have a distinctive place in the history of Egypt. Especially; Ahmed b. Tolun mosque, built in Katayi hill which was formed by Ahmed b. Tolun, has the characteristics of the first Islamic Turk buildings in Samerra and enabled Samerran architectural style to be widespread in North Africa.

After reign of Fatimid Empire which ruled all the North Africa soon after its establishment in Mehdiye in Tunisia, got into the effort to generalize Shia and prospered Egypt with various monuments like Ezher mosque/madrassa, 30 madrasas; which were built in the reign of Ayyubids established under the leadership of Selahaddin-i Eyyubi who gained a reputation with his struggle against the crusades; not only enabled proselytism of Sunni Islamic belief but also continued the architectural style of Great Seljuk Empire via Zengi state.

Cairo Citadel, also known as "The Saladin Citadel" or "Kal'at ul-Cebel", is located in Cairo, the capital of Egypt, and was first fortified on one of the eastern hills of Fatimid Cairo in the Ayyubids era.

Key Words: Egypt, Cairo Citadel, Ayyubids, Castle, Administrative Center

¹ Bu makale tarafımızdan kaleme alınan A. A. Bayhan; "Kahire Kalesi", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, Erzurum, 2003, s. 7-41'den özetlenerek oluşturulmuş ve T. C. Atatürk, Dil, Tarih Yüksek Kurum başkanlığı ile Sinop Üniversitesi'nin işbirliğiyle Sinop'ta düzenlenen Selçuklu Kaleleri ve Savunma Yapıları Sempozyumu'nda sunulan ancak yayımlanmayan bildiriden üretilmiştir.

² Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: bayhanahmetali@gmail.com

Giriş

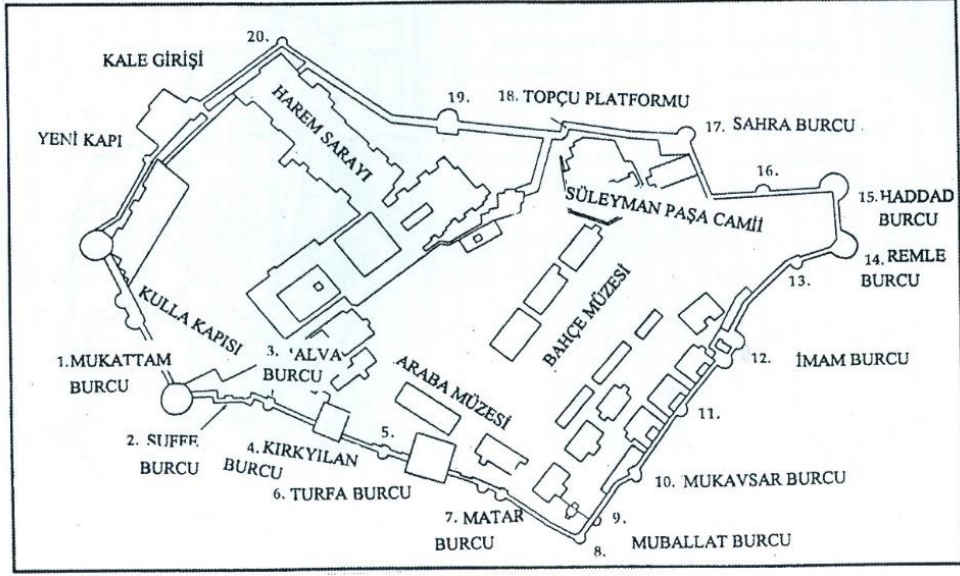
“Selahaddin Kalesi” ya da “Kal’atü'l-Cebel” olarak da anılan Kahire Kalesi, Fatımi Kahire’sinin doğusundaki tepelerden birisi üzerine ilk olarak Eyyubiler devrinde kurulmuştur (Lyster, 1993, 8-9; el-Amri-el-Tayeş, 1996, 44-46; Evliya Çelebi, 1993, 281). Selahaddin-i Eyyubi’nin saray emiri Karakuş’un gözetiminde 572 / 1176 yılında ilk inşa çalışmalarının başladığı rivayet edilmektedir. Bunun için Abbasiler ve Fatimiler zamanında yapılmış binalar ortadan kaldırıldı. Hem buradaki yıkıntılardan ve Gize’deki kalıntılardan devşirilen inşa malzemelerinden yararlanılmış, hem de Mukattam’daki ocaklardan (Axis 2000 Büyük Ansiklopedi, 1999, 64) taş temin edilmiştir (Lyster, 1993, 9; Behrens-Abouseif, 1996, 78; el-Amri-el-Tayeş, 1996, 47). Selahaddin-i Eyyubi’nin 1193 senesinde ölümünden sonra kardeşi el-Kamil, kalenin yapımını sürdürdü. 1207’den itibaren de burası, taht merkezi olarak kullanılmaya başlandı (Lyster, 1993, 15; Behrens-Abouseif, 1996, 78; el-Amri-el-Tayeş, 1996, 47). Yapıma ilişkin en önemli belge niteliğindeki kitabe, Bâbu’l-Müderrec’de yer almakta olup (el-Amri-el-Tayeş, 1996, 62), 1.25 X 0.69 m. ölçülerindeki mermer levha üzerine dokuz satır halinde Arapça olarak yazılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Kahire Kalesi Kitabesi

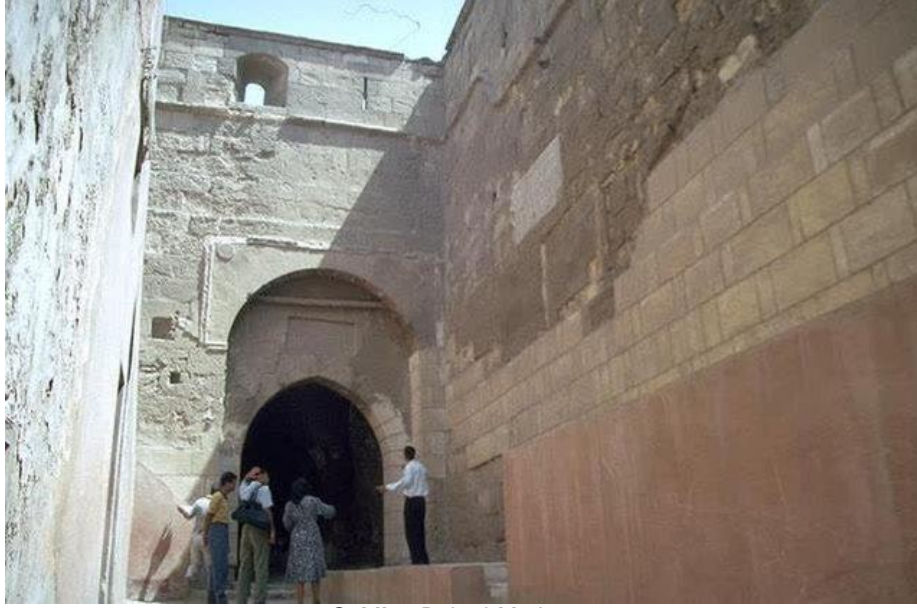
Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, Biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin günahından, geçmiş ve gelecek olanı bağışlasın (bütün tasalarını gidersin) ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola iletsin (Kur’an-ı Kerim, Fetih Suresi, Ayet: 1-3). Bu göz kamaştırıcı kalenin yapımını, memleketine sığınanlara fayda ve vasi bir barınağı bulunduran aremede Kahire’nin korunması için devletin kurucusu ve Emiru’l-Mü’minin Efendimiz Melikü’n-Nasır Salahü’d-dünya ve’l-din Ebu’l-Muzaffer Yusuf bin Eyyub, kardeşi ve veliahdı Emiru’l-Mü’minin el-Melik el-Adil Seyfeddin Ebubekr Muhammed’in nezaretinde, memleket (saray) emiri Karakuş Abdullah el-Meliki el-Nasiri eliyle 579 / 1183-84 senesinde emretti.

Memlukler ve Osmanlılar zamanındaki bazı tamirler (el-Amri-el-Tayeş, 1996, 62-64) ile günümüze ulaştığı anlaşılan kale, Eyyubiler devrinde, Haçlılara karşı verilen yaklaşık 100 yıllık bir savaş ortamında gelişen pek çok askeri yapım teknolojisi kullanılarak inşa edilmiştir. Etrafını kuşatan ve düzgün kesme taştan örülmüş surlar, yaklaşık 10 m. yüksekliğinde ve 3 m. kalınlığındadır (Şekil 2). Surlar kayalık zemin üzerine yapılarak oldukça dik yükseklikler elde edilmiştir. Muhtelif aralıklarla yerleştirilen burçlar, 2100 metrelik sur uzunluğunca dolanan iç koridorlar ve surlarla burçların üzerindeki mazgal siperleri askerlere kalenin korunması için elverişli bir ortam meydana getirmektedir (Muhammed, 1976, 9-10; Lyster, 1993, 10; Behrens-Abouseif, 1996, 79).

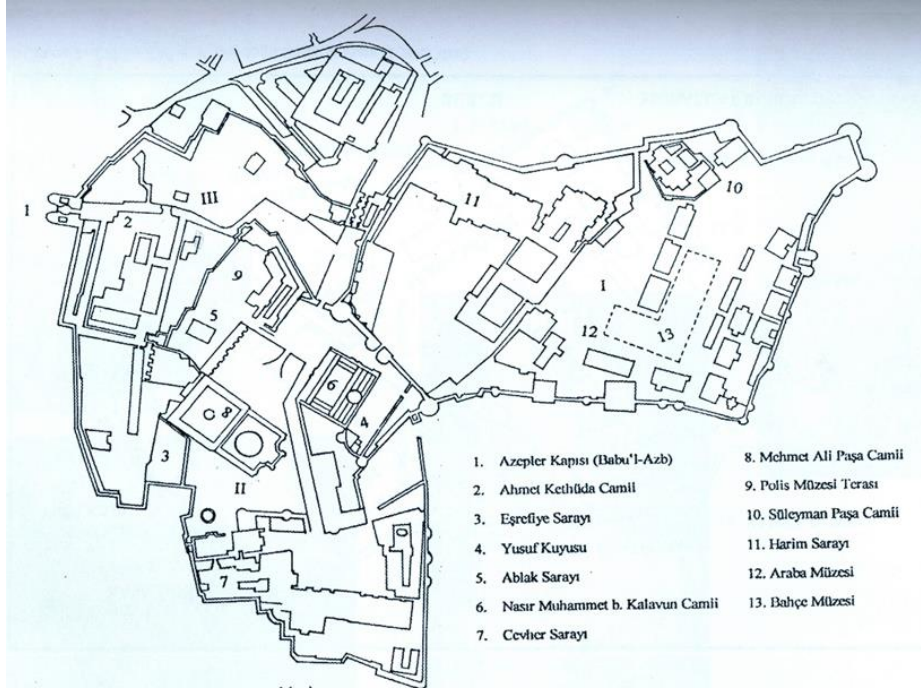
Şekil 2. Eyyubiler Dönemindeki Kahire Kalesi'nin Planı (Lyster'den)

Başlangıçta kalenin üç önemli kapısı bulunmaktaydı (Evliya Çelebi, 1993, 282). Bunlardan kuzeybatıdaki Bâbu'l-Müderrec, güneydeki Bâbu'l-Kurafa ve doğudaki şu anda Burcu'l-İmam olarak bilinmektedir ve sadece şehirle bağlantıyı sağlayan ana kapı konumundaki Bâbu'l-Müderrec orijinal dokusunu muhafaza eder durumdadır (Şekil 3).

Şekil 3. Bab el-Müderrec

Günümüzde kale üç bölümden ibarettir: Birincisi, doğu-batı istikametinde 650 m, kuzey-güney yönünde 317 m. ebatlarındaki düzgün olmayan bir dikdörtgen şema gösteren kuzeydoğu bölümdür (Evliya Çelebi, 1993, 282). İkincisi, kuzey-güney doğrultusunda 510 m, doğu-batı istikametinde 270 m. ölçülerindeki güneybatı kısımdır. Üçüncüsü ise, kalenin batı tarafında, Selahaddin Meydanı'na nazır yamaçta yer alan ve kuzey-güney istikametinde 380 m, doğu-batı yönünde 170 m. ölçülerindeki bölümdür (Şekil 4).

Şekil 4. Kahire Kalesi'nin Mevcut Planı (Lyster'den)

Bugün Kahire Kalesi'nin kuzeydoğu kısmını teşkil eden bölümün burçları (Evliya Çelebi, 1993, 281) plan ve şekilleri bakımından farklılık göstermektedir. Bâbu'l-Cebel'e bitişik, 24 m. çapındaki büyük silindirik şekilli **Burcu'l-Mukattam**, Sultan Melik Kamil tarafından ilave edilmiş olan 25.80 m. genişliğindeki **Burcu'l-Suffe**, 6 m. kadar dışarı taşıntı yapan yarım yuvarlak biçiminde **Burcu'l-Alva**, Sultan Melik Kamil zamanında yapılmış olan ve kenar uzunluğu 21 m. olan kare şekilli **Kırk Yılan Burcu**, yarım daire şekilli **İsimsiz bir burç**, Sultan Kamil'in ilave ettiği ve kenar uzunluğu 30 m. olan kare şekilli **Burcu'l-Turfa**, aslen Selahaddin-i Eyyubi zamanında Bâbu'l-Kurâfa'yı savunmak amacıyla yapılmış ve sonradan Sultan Melik Kamil zamanından itibaren hükümdarın özel güvercin postası için Kahire Kalesi'ndeki merkezi halini alması açısından önem taşıyan (Lyster, 1993, 15-16; Alptekin, 1999, 193) iki yarım daire burçtan ibaret **Burcu'l-Matar**, kalenin güneydoğu köşesini işgal eden ve plan düzeni aynı iki kattan meydana gelen **Burcu'l-Muballat**, kalenin güney kenarı boyunca yerleştirilmiş burçlardır (Şekil 5-6).

Şekil 5. Kahire Kalesi'nin Güney ve Doğu Surları ve Burçları

Şekil 6. Kahire Kalesi Doğu Surlar

Burcu'l-Muballat'dan Burcu'l-İmam'a kadar uzanan 17.50 metrelik mesafede, doğu surlarda üç adet burç vardır; Bunlardan birincisi ve üçüncüsü isimsiz yarım daire şekilli burçlarken, ikincisi de Burcu'l-Mukavsar adı ile anılmaktadır. İkiz kuleli **Burcu'l-İmam**, 16 m. genişliğindeki hendek köprüsü ile ulaşılan kalenin doğu girişini savunmak için Selahaddin-i Eyyubi tarafından inşa edilmiştir. Kuleler ilk yapıldıklarında 6 m. çapında olup, 5 m. kadar surlardan dışarı çıkıntı yapmaktaydı. 1207'de Sultan Melik Kamil, orijinal boyutlarının iki misli büyüklüğünde bir dış gömlekle kuşatmıştır. 1501'de Memluk Sultanı Canpolat, kapıyı ördürmüş ve kapı boşluğunu molozlarla doldurmuştur. Osmanlı döneminde ise burçlar Süleyman Paşa Camii'nin imamına konut olarak tahsis edilmiştir (Lyster, 1993, 88; el-Amri-el-Tayeş, 1996, 56). Burcu'l-İmam'dan 30 m. kadar sonra **isimsiz yarım daire şekilli bir burç** yer almaktadır. Doğu surlardaki son burç **Burcu'l-Remle**'dir ve ilk olarak Selahaddin-i Eyyubi zamanında inşa edilmiş olup, çapı 7 m. ve dışarı çıkıntısı da 6 metreydi. Sonradan gömlek geçirilerek büyütülmüştür (Şekil 7).

Şekil 7. Burcu'l-Remle ve Burcu'l-Haddad

Kuzey surların başlangıcında, **Burcu'l-Haddâd** yer almaktadır. Selahaddin-i Eyyubi döneminde ilk olarak yapıldığında, çapı 7 m., dışarı çıkıntısı da 6 m. olan Burcu'l-Haddâd, daha sonra Sultan Kamil devrinde çapı 22 m., yüksekliği de 21.70 m. olacak şekilde büyütülmüş, Fransız işgali sırasında (1798-1801) ise burcun mazgalları top atımına elverişli hale gelmesi için büyük kare açıklıklara dönüştürülmüştür (Lyster, 1993, 88). Burcu'l-Haddâd'a 2.25 m. mesafede, şu anda kapatılmış olan **küçük bir arka (gizli) kapı** bulunmaktadır. Kapıdan 30 m. kadar sonra **isimsiz bir yarım daire burç**, ondan 35 m.

kadar sonra Selahaddin-i Eyyubi tarafından yaptırılan ve 1207'de Melik Sultan Kamil, 1501'de de Canpolat tarafından tamir edilerek güçlendirilmiş (Lyster, 1993, 88) olan **Burcu'l-Sahrâ** yer almaktadır (**Şekil 8**). Burcu'l-Sahrâ'dan batıya doğru yaklaşık 80 m. kadar uzanan surlarda **isimsiz yarım daire şekilli bir burç** vardır. Bu burçtan itibaren güneye doğru 40 m. kadar surlar uzanmaktadır. Bu surlar Osmanlı devri yapısıdır.

Şekil 8. Kahire Kalesi'nin Kuzey Surlarının Doğu Ucu

Kalenin kuzeybatı köşesinde bulunan **kare şekilli burç**, aslen Sultan Kamil yapısıdır. Planı itibarıyla Kırk Yılan Burcu'na benzediği, ortadaki bir mekânla bağlantılı kollar ve onların ucundaki mazgallardan ibaret olduğu sanılan (Lyster, 1993, 88) burç, Osmanlılar döneminde yıkılmış durumda olduğu için silindirik şekilli olarak yenilenmiştir (Lyster, 1993, 88). Köşedeki burçtan Bâbu'l-Müderrec'e kadar uzanan 25 m. uzunluğundaki surlarda kare şekilli bir başka burcun eskiden bulunduğu rivayet edilmektedir (el-Amri-el-Tayeş, 1996, 61), ancak bu burçtan günümüzde hiçbir iz mevcut değildir (Şekil 9).

Şekil 9. Kahire Kalesi'nin Kuzey Surlarının Batı Ucu

Kalenin batı surlarında iki kapı yer almaktadır. Bunlardan birisi **Bâbu'l-Müderrec**'dir. 4 m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir niş içerisinde, sivri kemerli bir kapı açıklığına sahip olan kapının üzerinde, inşa kitabesi ile onun altında 0.25 m. çapındaki bir daire içerisinde "el-mülkü li'l-lah" ibaresi yazılıdır. Kapı açıklığından kare şekilli bir mekâna girilmektedir. Kuzey ve batı kenarındaki nişler içerisinde birer mazgal yerleştirilmiştir (el-Amri-el-Tayeş, 1996, 62). İkincisi, **Bâbu'l-Cedîd** olup, Mehmet Ali Paşa tarafından 1240-1242/1824-1826 yılları arasında yaptırılmış (Lyster, 1993, 89; Ferğalî, 1991, 157) yuvarlak kemerli bir kapı açıklığından ibarettir. Kapı üzerinde küçük bir balkon vardır. Dışarıya mazgal pencerelerle açılan bu mekân dışarıdan gelecek hücumları bertaraf edecek gözcü askerlerin kaldığı bir yerdir (Ferğalî, 1991, 157).

Kahire Kalesi'nin kuzeydoğu bölümü olarak tanımlanan kısımda, kitabesine (Bayhan, 1997, 25) göre **Hadım Süleyman Paşa** (Mehmed Süreyya, 1311, 78-79; Uzunçarşılı, 1988, 549; Turan, 1979, 194; Muhammed, 1983, 81-82) tarafından 935/1528 senesinde inşa ettirilmiştir (Fihrisu, 1951, 3; Muhammed, 1983, 81; Atia, 1994, 25-28; Williams, 1985, 226; Ferğalî, 1991, 159; Evliya Çelebi, 1993, 305; Godfrey, 1971, 312; Yetkin, 1954, 283; el-Behnasî, 1986, 245; Behrens-Abouseif, 1996, 158; Aslanapa, 1986, 171; D'Avennes, 1983, 120; Meinecke, 1976, 147) ve Osmanlı mimarisinde üç yarım kubbeli merkezî planlı ilk yapı olan **camî ve sıbyan mektebi** (Şekil 10), yine kitabesine (Akkuş, 1991, 400; el-Kesîânî, 1993, 149-150; Bayhan, 1997, 355-356) göre Mehmet Ali Paşa tarafından 1242/1826-27 senesinde yaptırılmış (Fihrisu, 1951, 10; el-Kesibânî, 1993, 148; Lyster, 1993, 103; Williams, 1985, 226) olan **Harem Sarayı** (Şekil 11), İngiliz işgali sırasında yemek

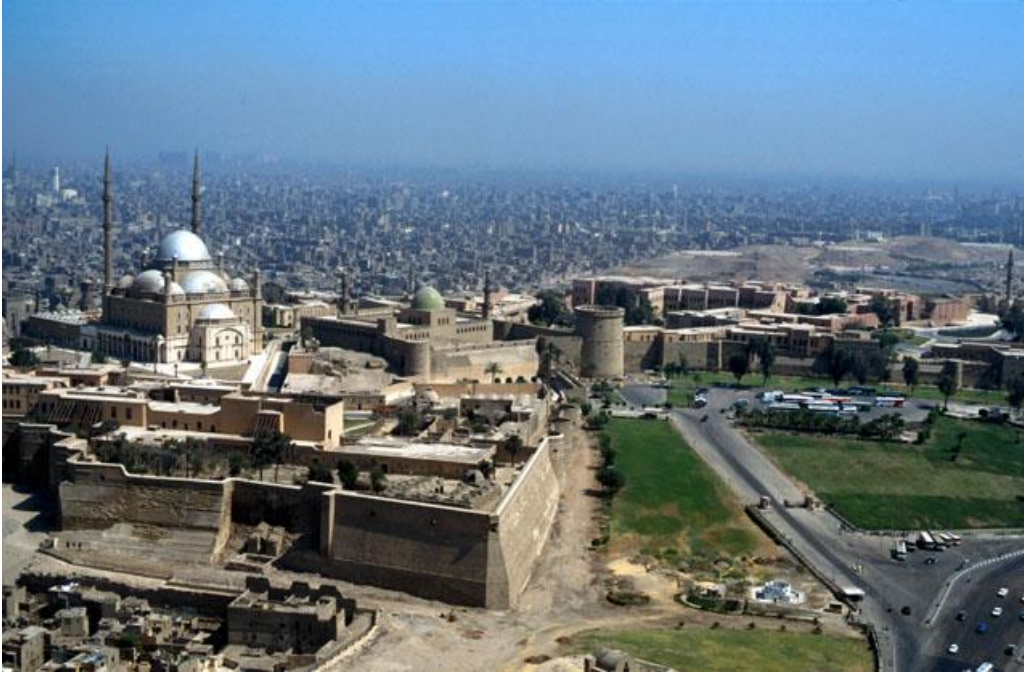
salonu olarak kullanılan ve sonradan yeniden düzenlenerek Hidiv İsmail döneminden, kraliyet ailesi tarafından kullanılan sekiz araba ihtiva etmekte olan bir sergi salonuna dönüştürülen **Araba Müzesi**, Osmanlı döneminden kalan bazı sütun, havuz ve çeşme gibi mimari parçalar içeren ve etrafında XIX. yüzyılda inşa edilmiş dağınık vaziyetteki salonlar ve kışlalar ile İngilizler tarafından yaptırılan bir yüzme havuzu barındıran (Lyster, 1993, 108) **Bahçe Müzesi** yer almaktadır (Şekil 12).

Şekil 10. Süleyman Paşa Camii

Şekil 11. Harem Sarayı

Şekil 12. Kahire Kalesi'nin Kuzeydoğu Bölümü

Kahire Kalesi'nin geçmişinde daha çok hükümdarların ya da paşaların ikametine tahsis edilmiş yapılar içeren ve Memlukler zamanında etrafı surlarla takviye edilerek müstahkem bir kısım haline dönüştürülmüş olan güneybatıdaki bölümünde, Osmanlı valisi Yakan Paşa tarafından 1786 M. senesinde inşa ettirilmiştir (Lyster, 1993, 91) olan **Bâbu'l-Cebel**, Selahaddin-i Eyyubi tarafından 1183 senesinde, kaya içerisine 87 m. derinliğinde oyularak gerçekleştirilen ve kalenin en önemli su kaynağı olan (Behrens-Abouseif, 1996, 81; Evliya Çelebi, 1993, 289) **Bi'r Yusuf** (Lyster, 1993, 102; Evliya Çelebi, 1993, 288), kurucusu tam olarak bilinmemekle birlikte Eyyubi hükümdarı Melik Kamil tarafından yaptırılmış olabileceği tahmin edilen **Eyvânu'l-Kebîr** (Behrens-Abouseif, 1996, 82), Mehmet Ali Paşa tarafından 1830 yılında yaptırılan büyük bir topçu platformu olan **Sâhatu'l-Alem**'in etrafında dizilmiş salonlar ile pek çok eski eser kalıntısı ihtiva etmekte olan **Polis Terası Müzesi** mevcuttur. Bunun batı tarafındaki surlarda Selahaddin-i Eyyubi'ye atfedilen bir kartal kabartması mevcuttur (Lyster, 1993, 91; Behrens-Abouseif, 1996, 80). Günümüzde başı olmayan kabartma eskiden muhtemelen başka bir yerdedi. Çünkü bu surların çeşitli tarihlerde yenilediği bilinmektedir. Ancak şu anda gövdesi, kanatları, ayakları ve kuyruğu açık bir şekilde görülebilmektedir (Evliya Çelebi, 1993, 283). Sâhatu'l-Alem'in güney tarafında, Memluk Sultanı Nasır Muhammet tarafından 1315'te yaptırılan **Kasru'l-Ablak**'in kalıntılarını ihtiva eden bir çukur vardır. Kasru'l-Ablak, kuzey ve batı yönde niş şeklinde, doğu ve batı taraftakiler ise büyük salon biçiminde olan dört eyvanın kuşattığı sekizgen fıskiye bir merkezi mekândan ibarettir. Ortadaki bu mekânın kuzey köşesindeki kapı üst katla ve ahırlarla bağlantılı merdivene, batı köşesindeki kapı ise Harem ve Eşrefiye Sarayı'na açılan geçide götürür. Fakat merkezi mekân dışında sarayın büyük kısmı yok olmuştur (Lyster, 1993, 93-94; Behrens-Abouseif, 1996, 82-84). Polis Terası Müzesi'nin güney ucunda yer alan **Burcu'l-Refref**, iki ayrı evrede yapılmıştır. Kale surununun karşısındaki bölüm, Memluk Sultanı Eşref Halil tarafından bir saray köşkü için platform olarak kurulmuştu. Burcun koruyucu dış kısmı ise, Sultan Nasır Muhammet tarafından 1314'te, hanedan ahırlarına götürülen bir merdiven içerecek şekilde ilave edilmişti (Lyster, 1993, 94). Eyvânu'l-Kebîr'in yanına, **Nasır Muhammet b. Kalavun** tarafından 1318 senesinde yaptırılan ve 1334-35 yıllarında tamir ettirilen (Fihrisu, 1951, 3; Muhammed, 1976, 131-138; Williams, 1985, 224; Ferğalî, 1991, 149; Lyster, 1993, 101-102; Evliya Çelebi, 1993, 303; Behrens-Abouseif, 1996, 108; Bayhan, 2001, 23-36) **camî**, Memluk devrinin en önemli ibadet mekânlarından sayılır. Nasır Muhammet Camii'nin güneybatı tarafında, Eyyübiler devrinde taş ocağı olarak kullanılan büyük bir mekân, 1335'te Nasır Muhammed tarafından kale içerisine dâhil edilmiştir; Etrafı surlarla çevrilerek birkaç saray ile geniş bir bahçe oluşturulmuştu (el-Kesibânî, 1993, 109-110). Bunlar Memluk sultanlarının kaledeki en önemli saray kompleksi olan **Daru's-Sultaniye ve Mutfaklarıdır**. Saray içerisinde sultanın dört eşi yanı sıra cariyelere ait daireler mevcuttu (Lyster, 1993, 97). Çerkez Memlûkleri ve Osmanlı valileri tarafından yönetim merkezi olarak kullanılan saray yapıları ve mutfak bölümleri Mehmet Ali Paşanın emriyle 1227/1812 senesinde yıktırılarak onların yerine 1228-29/1813-14 yıllarında **Cevher Sarayı** inşa olunmuştur (Fihrisu, 1951, 9; Ferğalî, 1991, 155-156; Williams, 1985, 222; Lyster, 1993, 98; el-Kesibânî, 1993, 109-110; Bayhan, 1997, 353-354). Saray meydanının doğu tarafında **Darphane** mevcuttur. Yapı, dikdörtgen bir avlu etrafında düzenlenmiş kubbeli odalar dizisinden müteşekkildir (Lyster, 1993, 101). Giriş kapısı üzerindeki Osmanlıca kitabesine göre (Akkuş, 1991, 386; Bayhan, 1997, 126-128) **Mehmet Ali Paşa** tarafından 1830-1848 yılları arasında yaptırılmış olan (Hasan, 1981, 139-140; Yetkin, 1954, 284; Behnâsî, 1986, 247; al-Asad, 1992, 39-55; Behrens-Abouseif, 1996, 168-170; Samih, 1983, 63-108; Aslanapa, 1986, 442; Ferğalî, 1991, 152; Williams, 1985, 223; Mübarek, 1986, 180-181; Atia, 1994, 82-83; Muhammed, 1983, 318; Fihrisu, 1951, 9; Nazîf, 1989, 32) **camî**, şadırvanlı avlusu ve merkezi planı yanı sıra Avrupa tarzındaki süslemeleriyle de ilgi çekici bir yapıdır ve günümüzde Kahire'nin sembol binalarından biri durumundadır (Şekil 13).

Şekil 13. Kahire Kalesi'nin Güneybatı Bölümü (Nasır Muhammet b. Kalavun Camii, Mehmet Ali Paşa Camii ve Cevher Sarayı ile Onların Etrafındaki Diğer Binalar)

Kahire Kalesi'nin batı tarafında Selahaddin Meydanı'na doğru uzanan bölümde (Şekil 14) ise, kaleye Rıdvan Kethüda tarafından 1168/1754 senesinde ilave edilmiş olan (Fihrisu, 1951, 10; Williams, 1985, 75; Ferğali, 1991, 158; Bayhan, 1997, 349) **Bâbu'l-'Azab**, Memluk dönemindeki camilerin yerine Osmanlılar zamanında 1109/1697 yılında yaptırılmış olan (Fihrisu, 1951, 3; Atia, 1994, 68; Bayhan, 1997, 75) **Ahmet Kethüda Camii** ile Memluk Sultanı Melik Eşref Halil tarafından 1293'te yaptırılan sarayın kalıntıları (Eşrefiye Sarayı) mevcuttur.

Şekil 14. Kahire Kalesi'nin Batı Bölümü

Sonuç olarak Selahaddin-i Eyyubi ve kardeşi Sultan Melik Kamil zamanında şekillenmiş olmakla birlikte Kahire Kalesi, Memluk ve Osmanlı, özellikle de Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde önemli bir yönetim merkezi olarak faaliyet göstermiş statüsü ve buna bağlı olarak ilave edilen mimari dokusuyla Ortaçağ'dan modern devirlere sanatın/mimarinin gelişimine tanıklık etmiş bir yapı manzumesi olarak Mısır'daki Türk İslam mimarisinin dikkat çekici örneklerinden birisi durumundadır.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1991). "Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler" VAKIFLAR DERGİSİ, S. 22, Ankara, s. 383-419.
- al-Asad, M. (1992). "Mosque of Mohammed Ali" Muqarnas, S. 9, Leadin, s. 39-55.
- Alptekin, C. (1999). "XI-XII. Yüzyıllarda Selçuklular ile Atabeyliklerde Posta ve İstihbarat" Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu (23-25 Haziran 1997, İstanbul), Ankara, s. 193 v.d.
- Aslanapa, O.(1986). Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul.
- Atia, A. (1994). Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler (İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Axis 2000 Büyük Ansiklopedi (1999). "Kahire" Mad., VII, İstanbul.
- Bayhan, A. A. (2001). "Mısır'daki Türk Kültür Varlığından Örnekler: Kahire/Nasır Muhammet B. Kalavun Camii" Güzel Sanatlar Enstitüsü, S. 7, Erzurum.
- Bayhan, A. A. (1997). Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi (Y.Y.Ü. Basılmamış Doktora Tezi), Van.
- Behrens-Abouseif, D. (1996). Islamic Architecture in Cairo, Cairo.
- D'Avennes, P. (1983). Arab Art As Seen Through The Monuments of Cairo, Paris.
- el-Amri, E.-el-Tayeş, A. (1996). el-'Imaratü Fi Mısra'l-İslamiyyeti, Kahire.
- el-Behnasî, A.(1986). el-Fennu'l-İslâmî, Şam.
- el-Kesbânî, M. H. A. (1993). Tetavvuru Nazmı'l-İmarati fi Amâli Muhammed Ali'l-Bâkiyeti bi-Medineti'l-Kahirati (Kahire Ün. Basılmamış Doktora Tezi), Kahire.
- Evliya Çelebi (1993). Seyahatname (Çev. M. Çevik), IX, İstanbul.
- Ferğalî, E. M. (1991). el-Defîlu'l-Mûcez li-Ehemmi'l-Âsârî'l-İslâmiyyeti ve'l-Kıbtıyyeti fi'l-Kahirati, Kahire.
- Fihrisu'l-Asari'l-İslamiyyeti Bi-Medineti'l-Kahirati, (1951). Kahire.
- Godfrey, G. (1971). A History of Ottoman Architecture, London.
- Hasan, Z. M. (1981). Fünûnü'l-İslâm, Beyrut.
- Lyster, W. (1993). The Citadel of Cairo, Cairo.
- Mehmed Süreyya. (1311). Sicilli Osmanî, III, İstanbul.
- Meinecke, M. (1976). "Die Architectur Des 16. Jahrhunderts In Kairo, Nach Der Osmanischen Eroberung Von 1517" IV'eme Congre's International D'art Turc (Aix-en-provence, 10-15 September 1971).
- Muhammed, S. M. (1983). Mesacidu Mısır ve Evliyauha's-Salihun, II, Kahire, 1976-III, Kahire, 1976-V, Kahire.
- Mübarek, A. P. (1986). el-Hıtatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedideti Li-Mısra'l-Kahirati, V.
- Nazîf, A. A. (1989). Dirâsât fi'l-'Imâratı'l-İslâmiyyeti.
- Samih, K. (1983). el-Imaratü'l-İslamiyyeti fi Mısır, Kahire.
- Turan, Ş. (1979). "Süleyman Paşa" Mad., İ.A., XI, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Tarihi; II, Ankara.
- Williams, C. (1985). Islamic Monuments in Cairo, Cairo.
- Yetkin, S. K. (1954). İslam Sanatı Tarihi, Ankara.

Summary

Egypt, a North-African country, has been cradle of civilizations throughout history. According to the results of the archaeological excavations in the region, the known datum point of its history begins with the Egypt kingdoms which were established around 5000 b.c. Menes dynasty and Persian rule succeeded them. The country, which came under the rule of Roman and Byzantine Empires later, was annexed to Islam territories with the conquest of Amr b. As in 641.

Tolunids and Ikhshidids, which had served as state governors under Abbasids and then established the first independent Turkish states, have a distinctive place in the history of Egypt. Especially; Ahmed b. Tolun mosque, built in Katayi hill which was formed by Ahmed b. Tolun, has the characteristics of the first Islamic Turk buildings in Samerra and enabled Samerran architectural style to be widespread in North Africa.

After reign of Fatimid Empire which ruled all the North Africa soon after its establishment in Mehdiye in Tunisia, got into the effort to generalize Shia and prospered Egypt with various monuments like Ezher mosque/madrassa, 30 madrasas; which were built in the reign of Ayyubids established under the leadership of Selahaddin-i Eyyubi who gained a reputation with his struggle against the crusades; not only enabled proselytism of Sunni Islamic belief but also continued the architectural style of Great Seljuk Empire via Zengi state.

Cairo Citadel, also known as "The Saladin Citadel" or "Kal'at ul-Cebel", is located in Cairo, the capital of Egypt, and was first fortified on one of the eastern hills of Fatimid Cairo in the Ayyubids era.

It is known that the citadel had some repairs after it was fortified by Ayyubids during Mamluks and Ottomans times. There are inscriptions that document the repair in Mamluk time.

The citadel was built by using many construction technologies developed in an approximately 100 years of war environment against the Crusaders. The surrounding walls that were built with ashlar are about 10 m high and 3 m thick. Due to having been built on a rocky ground, the walls could reach a quite steep height. The bastions placed at various gaps, the inner corridors surrounding the walls of 2100 m long and the merlons located on the walls and bastions provide the soldiers an advantageous environment for defending the citadel.

Currently the citadel is composed of three parts: the first part is the northeast section having an irregular shape and a size of 650 m in east-west direction and 317 m in north-south direction. The second part is the southwest section having a size of 510 m in north-south direction and 270 m in east-west direction. And the third part is the section that is located on the western side of the citadel, on the hillside overlooking Saladin Square and having a size of 380 m in north-south direction and 170 m in east-west direction.

Today, many buildings added in different eras from Ayyubids to Ottomans can be seen in the Cairo Citadel. This paper will focus on the historical development of the citadel, its architectural features, architectural details added at different times and its importance as an administrative center.

Orta Asya (Türkistan) Neolitik Çağ Ceytun Kültürü: Seramik Geleneği

Jeytun Culture of Central Asian (Turkestan) Neolithic Age: Ceramic Tradition

Ahmet KOCAİSPİR¹

Geliş Tarihi: 10.01.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 13.02.2017 / **Kabul Tarihi:** 14.02.2017

Özet

İnsanoğlu günlük hayatta, ihtiyaçlarını karşılamak ve daha refah bir hayat sürmek için çeşitli dönemlerde farklı türlerde kap kacak türü malzemeler üretmiştir. Başlangıçta sade bir şekilde yapılan bu ürünler geçmişten günümüze çeşitli dönemlerden geçerek hem form hem de süsleme açısından gelişme göstermiştir. Bu dönemlerin her biri seramik sanatının bugünlere gelmesinde önemli katkılar sağlamışlardır.

Ele aldığımız makalede Türkistan bölgesinin Neolitik Çağ'ı içerisinde Güney Türkmenistan bölgesinde yayılım göstermiş olan Ceytun Kültürü seramik sanatı değerlendirilmiştir. Kültürü temsil eden yerleşim yerlerinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen seramik buluntularından yola çıkılarak Neolitik Çağ Ceytun Kültürü seramik gelişimi; yapım teknikleri, kültüre ait seramik formları ve bezeme türleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Neolitik Çağ, Ceytun Kültürü, Seramik, Bezeme.

Abstract

Human beings have been produced various wares like pots and pans in order to meet his/her needs and to live a wealthier life in different periods. These products that are made in a modest way, have been developed both in terms of form and ornamentation, passing through various periods from past to nowadays. Each of these periods have made important contributions to the art of ceramics to reach present level.

In this article, the art of ceramics of Jeytun Culture which had been seen in Southern Turkmenistan in Turkestan region during Neolithic Age was evaluated. Development, production technique, forms and sorts of ornamentation of the art of the ceramics of Jeytun Culture in Neolithic Age were studied through ceramic findings which were obtained as a result of archaeological researches in the settlements that represents the culture.

Key words; Central Asia, Neolithic Age, Jeytun Culture, Ceramics. Ornamentation.

Giriş

Yaklaşık olarak M. Ö. 7-5. bin yıllarına tarihlenen "Ceytun Kültürü" (Kircho, 2008: 143) Türkistan coğrafyasında yerleşik yaşamı benimseyen ilk yerleşik tarım kültürü olarak bilinmektedir (Masson, 2003: 296). Kültür hakkındaki bilgilere, gerek Sovyetler Birliği zamanında yapılan arkeolojik çalışmalar, gerek ilerleyen dönemlerde yerel arkeologlar tarafından yapılan araştırmalar sonucunda ulaşmaktayız.

Ceytun Kültürü'nün yayılım alanına baktığımızda günümüz Türkmenistan topraklarının güney kısmını görmekteyiz (Şekil 1). Tarihi süreçte, birçok eski medeniyetin yayılım alanında bulunan Güney Türkmenistan bölgesi, bulunmuş olduğu konumundan dolayı, bu özelliğini her zaman sürdürmüştür. Bölge kendine özgü doğal yapısı, zengin tarihi geçmişi ile birlikte coğrafi bir bütün oluşturmaktadır.

¹ Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Iğdır, Türkiye.
E-Posta: ahmetkocaispir@gmail.com

Şekil 1: Ceytun Kültürü Yayılım Alanı; 1- Çağılı-Depe Yerleşimi; 2- Moncuklı-Depe Yerleşimi; 3- Ceytun Yerleşimi; 4- Yeni Nisa Yerleşimi 5- Togolok- Depe Yerleşimi; 6- Çopan-Depe Yerleşimi; 7- Bami Yerleşimi.

Kültür adını günümüz Güney Türkmenistan bölgesi, Karakum Çölü üzerinde yer alan kum sırtlarından bir tanesinin üzerinde kurulmuş olan Ceytun Yerleşimi'nden almaktadır. Bu yerleşim yeri Ceytun Kültürü için şu ana kadar bulunmuş en eski yerleşim yeri konumundadır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi Ceytun² Yerleşimi, kültürün en eski evresini oluşturmaktadır.

Mevcut bilgiler ışığında, Ceytun Kültürü'ne ait ilk buluntulara hidrojeolog Rospopov tarafından Kelyata-Aşgabat Demiryolu İstasyonu civarındaki kazı çalışmaları sırasında rastlanılmıştır (Arkeologiya, 1996: 87). Daha sonraki yıllarda ortaya çıkarılan yerleşim yerleri, kültürü temsil eden tek yerleşim yerinin Ceytun Yerleşimi'nin olmadığını ortaya çıkarmıştır. 1935 yılında ilgili buluntuların bezir örneklerine Yeni Nisa³, ve 1939 yılında Togolok-Depe⁴ yerleşim alanlarında da rastlanmıştır. 1940'lı yıllarda ve 1950'li yılların başında bölgede yine bu kültüre ait Çopan-Depe⁵ ve Bami⁶ yerleşimleri ortaya çıkarılmıştır. Ancak ilk aşamada bu yerleşimlerde kazı alanı oluşturulmadan, sadece yüzey araştırmaları yapmakla

² Ceytun Yerleşimi, Aşgabat'tan kuzeybatı istikametine doğru 30 km uzaklıkta, ilk Karakum Çölü kum sırtlarında, meridyene paralel olarak sıralanmış olan kum tepelerinden birisinin üzerinde yer almaktadır. Tepenin boyutu kuzeyden güneye 60 m. ve doğudan batıya 120 m.'dir. Yerleşik halk tarafından bu tepeye, bölgede bulunan çakmak taşlarını dikkate alarak Çakmakdaş-Beyik yani "çakmak taşı tepe" denilmiştir. Bu isim aslında Ceytun yakınlarında yer alan metruk su toplama kuyusunun ismidir. Ceytun adı şartlı olarak daha çok kolay kullanımı nedeniyle kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için : Masson, 1971: 44-78.

³ Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat şehrinin 18 km. batısında, Bağır Köyü sınırları içerisinde yer alan Yeni Nisa yerleşimi M.Ö. 6-5. binyılları arasına tarihlenmektedir. Yerleşim yerinde 1935 yılı içerisinde A. A. Maruschenko tarafından gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar sonucunda Neolitik Çağ görünümlü seramik kap parçaları ve çakmaktaşı aletler ele geçirilmiştir. 1946 yılında yerleşim yerinde Güney Türkmenistan Arkeolojik Keşif Grubu tarafından daha büyük ölçekli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Ele geçirilen taş aletler A. P. Okladnikov tarafından incelenip sonuçları yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için : Berdiev, 1965: 237-242.

⁴ Ceytun Kültürünü temsil eden merkez grubu yerleşim yerleri arasında olan "Togolok-Depe" yerleşimi, Güney Türkmenistan, Geok-Depe bölgesindeki Orta-Yaylı köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Erken dönem yerleşik tarım köyünün kalıntıları yaklaşık olarak 3000 m²'lik alana dağılmış ortaçağ kalesinin kalıntıları ile örtülüdür. Tepenin eteğinde oluşturulan kazı alanı dahilindeki Ceytun Kültürü'ne ait tabakanın kalınlığı 3 m.'dir. Burada var olan dört yapı katı seviyesi tespit edilmiştir Bu yerleşimdeki 1967 yılında yapılmış kazı çalışmalarının devamı sırasında üst taraftaki üç yapı katı seviyesi geniş alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için : Berdiev, 1964: 271-277.

⁵ Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ın ilçe merkezi olan Geok-Depe'nin doğu tarafının 7,5 km. uzağında yer alan Çopan-Depe Yerleşimi, yüksekliği 5 m. ve güney batıdan kuzey doğuya 180 m. genişliğinde bir tepeyi oluşturmaktadır. Genel olarak 2 hektardan az bir alan üzerinde yer almaktadır. Çopan-Depe dağ eteğinde Karakum'daki kum tepelerinden 3-4 km.güneyde yer alır. Günümüzde bilinen Ceytun Kültürü'ne ait yerleşimlerin en büyüğü Çopan-Depe'dir. Ayrıntılı bilgi için : Ershov, 1956: 18.

⁶ Yerleşim yeri adını bu bölgeye 2 km uzaklıkta yer alan Bami İstasyonu'ndan almaktadır. Yerleşim, Ceytun Kültürü'nü temsil eden yerleşimler içerisinde en batıda bulunan tepenin üzerinde yer almaktadır. Bu tepe çevre yüzeyinden biraz yüksekte olup M.Ö. 6-5. binyıllardan bu yana sadece birkaç m. yükselmiştir. Tepenin yukarı kısmında kazı alanı oluşturulmuş ve burada eski yapıların kalıntıları bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için : Berdiev, 1963: 188-194.

yetinilmiştir. Daha sonra bu yerleşimlere, Çağılı-Depe⁷ ve Moncuklu-Depe⁸ yerleşimleri de eklenmiştir. Yerleşimler bulunduğu bölge itibariyle üç guruba ayrılmaktadır; batı gurubu, Geç Neolitik Çağ, Bami yerleşiminin tüm tabakaları; merkez gurubu, Erken ve Orta Neolitik Çağ, Ceytun, Çopan-Depe ve Togolok-Depe yerleşimlerinin tüm tabakaları; doğu gurubu ise, Geç Neolitik Çağ, Çağılı-Depe ve Moncuklu-Depe yerleşimlerinin tüm tabakaları tarafından temsil edilmektedir (Rtveladze, 2005: 7-8; Korobkova, 1987: 52).

Ceytun Kültürü'nün ortaya çıkışı hakkında ise çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Elde edilen buluntular ışığında Ceytun ve Hazar yakınlarındaki çakmak taşı endüstrilerinin karşılaştırılmasına dayalı Ceytun Kültürü'nün Mezolitik Çağ ile olan genetik bağı hakkında V. İ. Sarianidi, Kopetdağ'ın bu tür yerleşik tarım öncesi kültür temsilcilerinin yaşadığı yer olduğunu ve Ceytun Kültürü'nün oluşumunun dağdan inmiş, Ceytun'dan önceki yerel kültür temsilcilerine bağlı olduğunu bildirmiştir (Sarianidi, 1965: 6-7). G. F. Korobkova bu fikre karşı görüş beyan etmiş, Kopetdag'da ki çakmaktaşı endüstrisinin, ovadaki çakmak taşı endüstrisinden tamamıyla farklı geleneklere sahip, bir nevi dağ neolitiği denilen yerleşimler olarak nitelendirmiştir (Korobkova, 1969: 77).

Bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan Ceytun Kültürü'ne ait yapıların tamamı birbirine benzerlik göstermektedir. Evler genellikle tek odalı, kare veya dikdörtgen planlıdır (Şekil 1). Yapılar kilden yapılmış harçın içine bitki parçaları eklemek suretiyle elde edilen, 60-70X20-25 cm ebatlarındaki kerpiç bloklar yardımıyla oluşturulmuştur. Yapıların duvarları yine aynı harç kullanılarak sıvanmıştır. Evlerin tamamında, oturlan odanın haricinde bir adet kiler olarak kullanılmak üzere, küçük bir depo alanı inşa edilmiştir. Bazı durumlarda bu depo alanlarının iki aile tarafından ortak olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine her evin kendine ait veya ortak kullanılan bir adet avlusu bulunmaktadır. Ayrıca ev içerisinde belirli bir köşede kurulmuş bir adet ocak bulunmaktadır (Arkheologiya, 1996: 87-88).

Ceytun'un kendisi ve Ceytun Kültürü'nü temsil eden diğer yerleşimlerde, o dönemde bölgede yaşamış olan halkın çalışmalarına ve yaşam şekillerine bağlı olarak çok geniş bir alet topluluğu da ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen malzemeler arasında öncelikli olarak çakmaktaşıdan yapılmış aletlerin üstün olduğunu belirtmek gerekir. Ceytun çakmaktaşı endüstrisi G. F. Korobkova tarafından aletlerin kullanım amaçlarına bakılarak incelemeye alınmıştır. Bu incelemeler sonucunda, çakmaktaşıdan yapılmış olan aletlerin yapımında genel olarak dilgilerin, çekirdeklerin ve farklı boyutlardaki geometrik şekilli mikrolitlerin kullanıldığı (Korobkova, 1960: 110-133) anlaşılmaktadır.

Şekil 2: Ceytun Evlerinin Mimari Planı (Masson, 1971)

⁷ Güney Türkmenistan bölgesi, Meana Köyü'nün 8-9 km. doğusunda olan ve 1961 yılında Ganyalin tarafından bulunmuş olan Çağılı-Depe'de, 1962-1963 yıllarında Berdiev ve Ganyalin tarafından yapılan kazı çalışmaları sırasında, statigrafik kazı alanı oluşturulmuş, ikinci yapı katı seviyesindeki yerleşim alanının planı ortaya çıkarılmıştır. İkinci yapı katı seviyesinin planı 1962 yılındaki yapılan kazı çalışmaları sonucunda kısmen belirlenmiştir. 1963 yılında kazı çalışmalarının devamı ile bu eksiklikler genel itibariyle giderilmiştir ve Ceytun standart planlamasının tekrarı olan en azından altı yapı ortaya çıkmıştır. Çağılı-Depe'deki yapılar ebatları 60x20x10 cm olan oval şekilli toprak kerpiç tuğlalardan inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra aynı ebatta yalnız dikdörtgen şeklindeki kerpiç bloklar bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için : Berdiev, 1965: 26-43.

⁸ Güney Türkmenistan bölgesi, Meana köyünün doğusunda yer alan Moncuklu-Depe'de Ceytun kültürüne ait yerleşim yerlerine has kültür tabakaları nispeten sınırlıdır. Burası Orta Asya'daki Bronz Çağına ait en büyük yerleşim yeri olan Altın-Depe'nin hemen yanındadır. Buradaki statigrafik kazı alanı dahilinde Anav IA tabakasının altında 4 m.'lik Ceytun tipi seramik ve diğer malzemelerin bulunduğu kültür tabakası bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için : Masson, 1971: 51.

Çakmaktaşıdan yapılmış ürünlerin dışında, yerleşim yerlerinde, farklı kullanım amaçları doğrultusunda yapılmış farklı buluntulara rastlamak mümkün olmuştur; seramik kaplar, topraktan, taştan, kemikten yapılmış, çeşitli miktarlarda bulunmuş olan ürünler bu buluntu türlerine örnek olarak verilebilir. Bu ürünler içerisinde sembolik olarak ev aletleri olarak adlandırdığımız seramikler kültürün en önemli buluntuları arasındadır.

Seramikler

Ceytun Kültürü'nü temsil eden Ceytun, Çopan-Depe, Togolok-Depe, Çağılı-Depe, Moncuklu-Depe, Yeni Nisa ve Bami yerleşimlerinde bulunmuş seramiklerin tümü boyalı ve boyasız olarak iki gruba ayrılmaktadır. Seramiklerin hamuru farklı renkleriyle dikkat çekicidir, ama bu durum aslında fırınlamanın farklı şartlarından kaynaklanmaktadır; kapların yapımında kullanılan kil rengindeki hamur, fırınlamadan sonra açık toprak ya da sarı-turuncu renge dönüşmektedir. (Arkheologiya, 1996: 91).

Arkeolojik çalışmalardan ele geçirilen seramik örneklerinden yola çıkılarak Ceytun Kültürü'ne ait tüm seramiklerin, kalınlığı fazla olan kaplardan da daha iyi anlaşılacağı gibi elde yapılmışlardır (Masson, 1971: 35). Kapların yapımında kullanılan hamurun hazırlanması sırasında hamurun içerisine çok sayıda doğranmış bitki parçaları eklenmiştir (Svechkov, 2011: 53). Çoğu zaman kapların ortasında siyah küllerin, yan taraflarında ise açık ve koyu lekelerin bulunuyor olması (Sarianidi, 1963: 84) fırınlama esnasında ısı ayarlamasının daha gerekli dereceye ulaşmamış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kapların kalitesi fırınlamanın ilkel ocaklarda yapıldığı yönündeki düşüncelere neden olmaktadır.

Kültüre ait seramiklerin en iyi örneklerine, kültürün de adını aldığı Ceytun Yerleşimi'nde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sırasında rastlanmıştır; Ceytun yerleşiminin sadece batı kısmında yapılan 1959 yılındaki kazı çalışmaları sırasında 1100m²'lik bir alanda monokrom boyalı ve boyasız olmak üzere 1078 adet seramik örneği bulunmuştur (Masson, 1962: 167).

Bezemeleler

Ceytun Kültürü'ne ait yerleşim yerlerinde yapılan stratigrafik analizlere göre bezemeler türlerine göre üç farklı etap içerisinde değerlendirilmiştir. Birinci etap (erken dönem); Ceytun yerleşimi, Çopan-Depe yerleşiminin alt yapı katı ve Togolok-Depe; bu yerleşim yerlerindeki bezemelerde, dikey dalgalı, dikey ve yatay çizgili, eğik çizgili ve üzengi biçimli motifler kullanılmıştır. Bu motiflerin haricinde nadiren ağısı ve üçgen biçimli motifler bezemelerde kullanılmıştır. İkinci etap (Orta Dönem); Çopan-Depe ve Togolok-Depe yerleşimlerinin üst yapı katı, Moncuklu-Depe, Çağılı-Depe ve Bami yerleşimlerinin alt yapı katları ve Yeni Nisa; bu yerleşim yerlerindeki bezemelerde, dikey dalgalı, üçgen ve nokta biçimli motifler kullanılmıştır. Ayrıca ilk defa bu dönemde Bami yerleşiminde, hücre ve merdiven biçimli desenler ortaya çıkmıştır. Üçüncü etap (Geç Dönem); Bami yerleşiminin üst yapı katı ve Çağılı-Depe; bu yerleşim yerlerinde bezemelerde, dikey ve yatay dalgalı, geniş ve sık ağısı, dikey çizgili, dikey zikzaklı, ağaç biçimli, noktalı ve üçgen biçimli motifler kullanılmıştır. (Arkheologiya, 1996: 93).

Kültüre ait yerleşim yerlerinde ele geçirilen seramik örneklerine göre bezemelerde genellikle benzer renkler kullanılsa da ufak tefek farklılıklarda bulunabilmektedir. Örneğin Ceytun Yerleşimi'nde bezemelerin yaklaşık olarak %10'unu kırmızı boya ile yapılmıştır (Avdusin, 1977: 49). Boyanın ezilmesinin izlerini birçok boya ezme taşı olarak kullanılan ürünler üzerinde görmektedir. Bezemeleler koyu kahverengi veya kestane rengi, nadiren mora çalan kırmızı veya koyu kestane rengindedir. Daha çok saklama kapları olarak kullanılan gövdesi silindirik ve konik biçimli farklı ebattaki büyük çömlekler üzerinde farklı renkte bezemeleler de bulunabilmektedir (Arkheologiya, 1996: 91). 1955 yılında Ceytun Yerleşimi'nde yapılan araştırmalar sırasında istisna olarak özel bir seramik örneği bulunmuştur; elde yapıldığı anlaşılan bu seramikte, açık kahverengi ve krem zemin üzerine, pembe ve kırmızımsı kahverengi boya kullanılmıştır (Masson, 1957: 145). Ceytun Kültürü'ne ait yerleşim yerlerinden Bami Yerleşimi'nde ise genel olarak kırmızı ve kahverengi zemin üzerine koyu kahve ve koyu kırmızı renkler tercih edilmiştir (Berdiev, 1963: 191). Diğer bir yerleşim yeri Togolok-Depe'de ise bezemelelerde genellikle açık kahverengi, kırmızı ve sarıya yakın kırmızı astar üzerine koyu kırmızı ve kahverengi renkler kullanılmıştır (Berdiev, 1964: 275).

Bezemelelerde Kullanılan Motif Türleri

Dalga biçimli motif: Bu motif türünün dikey ve yatay şekilde yerleştirilmiş iki türü bulunmaktadır (Tablo 1. I; a, b). Bunlardan dikey dalgalı motiflere kültüre ait yerleşimlerden Ceytun'da (Şekil 1. 11,21), Çopan-Depe yerleşiminin üst tabakalarında, Bami yerleşiminde, Çağılı-Depe yerleşiminin yine üst tabakalarında ve Togolok-Depe yerleşiminde (Şekil 4. 4, 6, 8) rastlanmıştır (Arkheologiya, 1996: 91; Masson, 1971: 56; Berdiev, 1963: 192; Berdiev, 1964: 273). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Erken Kalkolitik Çağ Hacılar V yerleşiminde de kullanılmıştır (Mellaart, 1958; 140, figür 6. 4). Yatay dalgalı motifler (Tablo 1. I; b) Bami ve Çağılı-Depe yerleşiminin üst tabakalarında bulunan kaplar üzerinde kullanılmıştır (Masson, 1971: 56; Berdiev, 1963: 190-192). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağ Can Hasan yerleşiminde de kullanılmıştır (French, 1966: 122, figür 5. 2, 11)

Üzengi biçimli motif: Bunlar birkaç yatay kuşağı oluşturan dikey üzengiler sırasından oluşur (Tablo 1. II); nadiren yatay biçimde konulmuş örnekleri de mevcuttur (Şekil 4. 7) Bu türün geometrik olarak ayarlanmışlarından (Şekil1. 10) serbest yerleştirilmiş ve sanki dalgalı desen gibi çizilmişlerine kadar farklı varyasyonları da mevcuttur (Şekil1. 8). Bu motif, Ceytun yerleşiminin üst tabakalarında, Çopan-Depe ve Togolok-Depe (Şekil 4. 9, 10) yerleşimlerinde bulunan kaplar üzerinde kullanılmıştır (Masson, 1971: 36; Ershov, 1956: 18; Berdiev, 1964: 273).

Zikzak biçimli motif: Bu motif türünün dikey ve yatay şekilde yerleştirilmiş iki türü mevcuttur (Tablo 1. III; a, b). Dikey zikzaklı motifler Çağılı-Depe'nin üst tabakalarında, yatay zikzaklı motifler ise Bami yerleşiminde bulunan kaplar üzerinde kullanılmıştır (Masson, 1971: 36,56; Ershov, 1956: 18; Berdiev, 1965a: 26-43). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Erken/Orta Kalkolitik Çağ Can Hasan (French, 1962: 37, figür 7. 2), Erken Kalkolitik Çağ Çatalhöyük (Mellaart, 1965: 146, figür 9. 4), Mezopotamya Tell Damishliyya (Akkermans, 1988: 64, Şekil 17) yerleşimlerinde de kullanılmıştır.

Ağ biçimli motif: Bu motif türünün sık ve geniş olmak üzere iki türü mevcuttur (Tablo 1. IV; a, b). Sık biçimli ağsı desen, Ceytun yerleşiminde (Şekil 1. 23), Çopan-Depe yerleşiminin üst tabakalarında, Bami Yerleşiminde ve Çağılı-Depe'nin üst tabakalarında ele geçirilen seramik buluntular üzerinde görülmektedir. Geniş biçimli ağsı desen, Ceytun yerleşiminde (Şekil 1. 13), Çağılı-Depe'nin üst tabakalarında ve Yeni Nisa yerleşiminde (Şekil 6. 1) bulunan kaplar üzerinde kullanılmıştır (Masson, 1971: 37; Ershov, 1956: 18; Berdiev, 1965b: 239). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Geç Neolitik Çağ Hacılar VI (Mellaart, 1961; 64, figür 25. 5) ve Erken/Orta Kalkolitik Çağ Can Hasan (French, 1962: 37, figür 9. 5) Erken Kalkolitik Çağ Çatalhöyük (Mellaart, 1965: 141, figür 5. 8) yerleşimlerinde de görülmektedir.

Dikey çizgili motif: Motiflerin bu türü Ceytun Kültürüne ait tüm yerleşim yerlerinde kullanılmıştır (Tablo 1. V; Şekil 2. 14; Şekil 3. 8; Şekil 4. 2, 3; Şekil 5. 1, 2; Şekil 6. 2, 3, 7, 11, 16, 19). Bu türün aralarında boşluk bırakılmak süratıyla gruplandırılmış farklı bir varyasyonu da mevcuttur (Şekil 3. 9). Elde edilen seramik buluntularına göre ilgili desen genellikle dibine doğru eğik kapların üzerinde kullanılmıştır (Masson, 1971: 37; Arkeologiya, 1996: 93; Ershov, 1956: 18; Berdiev, 1965b: 238-239; Berdiev, 1963: 192). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Erken Kalkolitik Çağ Çatalhöyük yerleşimlerinde de kullanılmıştır (Mellaart, 1965: 146, figür 9. 2)

Yatay çizgili motif: İlgili desen türü, kültüre ait yerleşimlerden Ceytun, Çopan-Depe, Bami ve Çağılı-Depe'de bulunmuş olan kaplar üzerinde kullanılmıştır. Bu bezeme türünde bir tek yatay çizgiden oluşan tür nispeten azdır, genellikle dikey bölme çizgileriyle bölünmüş yatay çizgi desenleri kullanılmıştır (Tablo 1. VI; Şekil 2. 10, 11; Şekil 3. 24). Buluntuların birinde bölme çizgi rolünü yatay dalgalı çizgilerden (Şekil 2. 2) oluşan grup oynamaktadır (Masson, 1971: 37; Arkeologiya, 1996: 91; Ershov, 1956: 18; Berdiev, 1963: 188). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Erken Kalkolitik Çağ Çatalhöyük yerleşiminde de kullanılmıştır (Mellaart, 1965: 146, figür 9. 7)

Eğik çizgili motif: Bu tür motiflere fazla rastlanmamakla birlikte, ilgili motif Çopan-Depe yerleşiminin üst tabakalarında ve Ceytun yerleşiminde kullanılmıştır (Tablo 1. VII). Ceytun yerleşiminde ele geçirilen bir örnekte kabın iç yüzeyinde yatay çizgiler, dış yüzeyinde ise dikey eğik çizgiler (Şekil 2. 19) bulunmaktadır (Masson, 1971: 37, 55). Bu motif türünün benzer örnekleri Geç Neolitik Çağ Hacılar VI yerleşiminde de görülmektedir (Mellaart, 1961; 64, figür 25. 8)

Üçgen biçimli motif: Bu türün dama tahtası şeklinde düzenlemiş, birbiri üzerine bindirilmiş üçgenler dizisinden oluşan ve alt köşeleri yatay bir düzlem üzerinde birleştirilerek oluşturulmuş farklı varyasyonları mevcuttur (Tablo 1. VIII). İlgili motif Ceytun, Çopan-Depe'nin üst tabakaları, Bami ve Çağılı-Depe'nin yine üst tabakalarında, genellikle çömlekler üzerinde kullanılmıştır (Masson, 1971: 37; Berdiev, 1963: 189-191). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Güney Doğu Anadolu Bölgesi Mezraa-Teleilat yerleşiminde de kullanılmıştır (Özdoğan, 2011: 63, şekil 22).

Merdiven biçimli motif: Bu motif türüne sadece Bami yerleşiminde rastlanmış olup, genellikle gövdesi silindirik ve konik biçimli çömlekler üzerinde kullanılmıştır (Tablo 1. IX; Şekil 3. 3, 6, 10), (Berdiev, 1963: 192). Bu motif türünün benzer örnekleri Anadolu'da Orta Kalkolitik Çağ Can Hasan (French, 1963: 39, figür 6. 2), Mezopotamya'da Tell Arpachiyah (Mallowan ve Rose, 1935: figür 59. 3) yerleşimlerinde de kullanılmıştır.

Ağaç biçimli motif: Bu motif türüne sadece Çağılı-Depe yerleşiminin üst tabakalarında rastlanmıştır (Tablo 1. X), (Masson, 1971: 56). Bu motif türünün benzer örnekleri Mezopotamya Tell Damishliyya (Akkermans, 1988: 66, Şekil 18) yerleşiminde de kullanılmıştır.

Nokta biçimli motif: Bu motif türü, Togolok-Depe, Çopan-Depe'nin üst tabakaları, Bami ve Çağılı-Depe'nin yine üst tabakalarında kullanılmıştır (Tablo 1. XI; Şekil 3. 17; Şekil 4. 1), (Masson, 1971: 56; Berdiev, 1964: 189)

Hücre biçimli motif: Bu motif türüne sadece Bami yerleşiminde rastlanmıştır (Tablo 1. XII; Şekil 3. 18), (Berdiev, 1963: 190).

Tablo 1: Yerleşimlere Göre Bezemelerde Kullanılan Motifler (Masson, 1971)

Süsleme Tipi	Ceytun	Çopan-Depe	Bami	Çağılı-Depe
I	a Dikey-Dalgah			
	b Yatay-Dalgah			
II	Üzengi Biçimli			
III	a Dikey-Zikzakh			
	b Yatay-Zikzakh			
IV	a Geniş Ağsı Desen			
	b Sık Ağsı Desen			
V	Dikey-Çizgili			
VI	Yatay-Çizgili			
VII	Eğik-Çizgili			
VIII	Üçgen Biçimli			
IX	Merdiven Biçimli			
X	Ağaç Biçimli			
XI	Noktalı			
XII	Hücrese			

Formlar

Ceytun Kültürü seramik formları, kültüre ait yerleşim yerlerine göre ufak tefek farklılıklar gösterse de genellikle farklı ebatlarda çömlekler ve kaselerden (Şekil 7) oluşmaktadır (Masson, 1962: 161). Benzer formlar Anadolu'da Erken Kalkolitik Çağ Hacılar (Mellaart, 1958: 137-142, figür 4, 5, 6, 7), Eken ve Orta Kalkolitik Çağ Can Hasan (French, 1962: 35-39, figür 5, 7, 9), Erken Kalkolitik Çağ Çatalhöyük ((Mellaart, 1965: 140-148, figür 4, 5, 6, 11), Mezopotamya'da Tell Halula (Cruells ve Nieuwenhuys: 2004, 53, figür 5), Tell Sabi Abyad (Nieuwenhuys, 2003: 23, figür b; Nieuwenhuys, 1997: 236, figür 3) yerleşimlerinde de görülmektedir.

Kültürün adını aldığı Ceytun Yerleşimi'nde bulunan çömlekler silindir ve konik biçimli olmak üzere iki türdedir ve genelde dibine yakın gözle görülür omurgaya sahiptirler. (Masson, 1971: 35-36). Ağız kısımları ise düzdür (Şekil 1. 6, 11). Bazı durumlarda ağız kısımları kalınlaştırılmıştır (Şekil 1. 4). Kapların dibi genellikle yassıdır. Kaseler ise omurgalı (Şekil 2. 1) ve yarı yuvarlak (Şekil 2. 5) olmak üzere iki türdedir (Masson, 1971: 37).

Bami Yerleşimi'nde bulunan çömlekler hafifçe yukarıya doğru sivrili ve daha sonra kabın ağız kısmına doğru yine hafif bir şekilde dışa doğru açılmaktadır (Şekil 3. 23). Cidarları 0,7 cm'den 1,5 cm'ye kadar değişmektedir (Berdiev, 1963: 188). Ağız kısımlarının çapları 18 cm'den 30 cm'ye, taban kısımlarının çapları ise 14 ile 24 cm arasındadır (Berdiev, 1963: 188). Bami Yerleşimi'ndeki kaplar arasında en yaygın form türü olan kaselerin gövdesi aşağıya doğru konik biçimli olup, tabanı düz bir şekildedir. Ağız kısımları ıslak sıvazlama tekniğiyle düzleştirilip, hafif dışa doğru eğim verilmiştir (Şekil 3. 24).

Cidarları 0,5 cm ile 1,5 cm, ağız kısımlarının çapı 30 cm ve tabanlarının çapları ise 15 ile 20 cm arasındadır (Berdiev, 1963: 188).

Togolok-Depe yerleşiminde ele geçirilen örnekler göre çömlekler genellikle silindirik biçimli olup, bazı durumlarda gövde kısmının üzerinde konik bir şekilde sunulmuştur. Ağız kısımları düz olup hafif köşeleri sivridir (Şekil 4. 8). Ayrıca ağız kısımlarının hafif dışa doğru eğimli örnekleri de mevcuttur (Şekil 4. 12). Cidarları 1 cm'den 3,5 cm'ye kadar değişmektedir (Berdiev, 1964: 272). Gövde kısımlarının çapları 20 ile 30 cm arasında olup (Berdiev, 1964: 272), bu tür çömleklerin tahıl saklama kabı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Kaseler çömleklere göre daha ince cidarlı olup, derin ve yarı küresel bir şekle sahiptirler. Ağızları düzdür ve köşeleri sivridir (Şekil 4. 5) Kaselerin cidarı 0,5 cm'den 1,5 cm'ye kadar değişmektedir (Berdiev, 1964: 273). Ağız kısımlarının çapı 35 cm, tabanlarının çapı ise 15 ile 25 cm arasındadır (Berdiev, 1964: 273).

Ceytun Kültürünü temsil eden diğer bir yerleşim yeri Yeni Nisa'da seramikler elde yapılmıştır. Kapların hamuruna diğer yerleşim yerlerindeki benzer ince kıyılmış bitki katkısı eklenmiştir. Kaplar tamamlandıktan sonra bağlantı noktaları ince bir astarla kaplanmıştır. Bazı seramik örneklerinde siyah tabakalar mevcut olup, bu durum fırınlanmanın yeterli derecede yapılmamasından ya da fazla pişirilmeden kaynaklanmaktadır (Berdiev, 1965: 237-238). Yerleşim yerinde ele geçirilen çömleklerin cidarları düzgün bir şekilde kabin dibine doğru eğimlidir. Ağız kısımları hafif dışa doğru açılmaktadır (Şekil 6. 12). Ayrıca ağız kısmı kalınlaştırılmış ve dışa doğru hafif bükülmüş formlarda mevcuttur (Şekil 6. 10, 14). Bu tip kapların hazinesi geniş olup, cidarlarında gözenekli hamur kullanılmıştır (Berdiev, 1965: 238). Buradan yola çıkarak bu tip kapların muhtemelen gıdaların saklanması için kullanıldığı düşünülebilir. Kaseler ise boyutlarına göre büyük ve küçük olmak üzere iki guruba ayrılmaktadır. Büyük boyutlu olanlar gıda saklamak için, küçük boyutlu olanlar ise günlük kullanım amaçlı üretilmişlerdir (Berdiev, 1965: 238). Kaseler ağız kısmından tabana doğru düzgün bir şekilde daralmaktadır. Ağız kısımları düz ve keskin, dip kısımları ise düzdür (Berdiev, 1965: 238).

Sonuç

Orta Asya Neolitik için önemli bir yere sahip olan Ceytun Kültürü, Güney Türkmenistan Bölgesi ve diğer çevre bölgelerde uzun süre etkili olmuş ve bu coğrafyada önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bölgede yeni bir kültürel sürecin başlamasını sağlayan Ceytun Kültürünün bu coğrafyada nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda kısmen belirsizlikler bulunmaktadır. Elde edilen verilerin yetersiz olması, bizlere bu sorunun cevabını net olarak verememektedir. Bu konu ile ilgili, çakmaktaşı endüstrisinin karşılaştırılmasına dayalı, Ceytun Kültürü'nün Mezolitik Çağ ile olan genetik bağı hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Ceytun Kültürü'nün atalarının bölgedeki Kopetdağı eteklerinde yaşayan avcı-toplayıcı kabilelerin olduğu yönündedir. Diğer bir görüş ise Hazar Denizi yakınlarındaki Mezolitik temelli, avcı-toplayıcı kabilelerin Ceytun Kültürü'nün ataları olduğu yönündedir.

Bölgede gerçekleştirilen arkeolojik araştırmaların sonucu olarak: Ceytun Kültürünü genel olarak nitelendiren temel nicel arkeolojik malzemeler elde edilmiş ve bu malzemelerin kültüre has özellikleri Ceytun'u örnek yerleşim alanı haline getirmiştir. İncelenmiş olan Ceytun malzemeleri ve diğer yerleşim yerlerini nitelendiren bilgiler insanlık tarihinde yeni bir devrin geldiğini açıkça göstermektedir. Ekonomik alandaki değişimler ile başlamış olan bu devir kendisiyle beraber yaşamda, ideolojide ve toplum yapısında köklü değişiklikler de meydana getirmiştir. Neolitik devrim ile birlikte insanoğlu avcı toplayıcı yaşam tarzını terk etmiş, yerleşik yaşam biçimi için ilk adımı atmıştır. Artık toplu olarak yaşamaya başlayan insanoğlu daha önce mağara duvarlarına çizmiş olduğu çeşitli türdeki şekilleri artık seramikler üzerine çizmeye başlamıştır. Ceytun'da bulunmuş olan seramik kaplar bir taraftan antik izler taşıırken diğer bir yandan da yeni bir oluşum olan seramik sanatının oluşması ve gelişmesine tanıklık etmektedir. Seramiklerin yapılmaya başlandığı zamandan itibaren kullanılan gelişigüzel yerleştirilmiş motifler aracılığıyla estetik görüntü verilmeye çalışılmıştır. Seramik yapımına sağlam bir şekilde girilmekle beraber ilerleyen dönemlerde yapılan ve yenilen yemeklerin çeşidi artmış ve bu durum toplumun refahının da artmasına neden olmuştur.

Genel olarak Ceytun Kültürü seramik buluntularına bakıldığında; seramikler de form ve bezeme yönünden yerel farklılıklar çok fazla olmamakla birlikte kullanılan renk unsurlarında azda olsa değişiklikler gözlemlenmektedir. Seramiklerde genellikle kırmızı ve kahverenginde çeşitli tonları kullanılmıştır. Ele geçirilen seramik örneklerinden yola çıkılarak kapların elde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bezemelerde genellikle çizgi bezeme motifleri ve geometrik şekilli motifler kullanılmıştır. Çizgi bezeme motiflerine dikey ve yatay çizgili, dikey ve yatay dalgalı, ağ biçimli motifler örnek olarak verilebilir. Geometrik şekilli motiflere üzengi biçimli, üçgen biçimli, zikzak biçimli, hücre biçimli motifler örnek teşkil etmektedir. Bu iki türün haricinde nadiren de olsa doğadan esinlenilerek üretilmiş ağaç ve merdiven biçimli motiflerde kullanılmıştır. Kullanılan formlar arasında ise çeşitli ebatlarda silindirik ve konik biçimli çömlekler ve kaseler ön plana çıkmaktadır.

Ceytun Kültürü'nde üretimi yapılan seramik ürünlerde kullanılan formların sınırlı türde olması, desenlerdeki gelişigüzel, kabaca elde yapılmış kalın cidarlı kapların fazla olması, seramik sanatının daha başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. Bölgenin Neolitik Çağından Kalkolitik Çağına gelindiğinde ise, form ve bezeme türlerinde artış ve farklılıklar gözlenmeye başlamıştır. M.Ö. 5000-4500 dolayında Güney Türkmenistan'da Ceytun Kültürü'nün yerini Anav Kültürü almıştır. Anav Kültürü seramiklerinin Neolitik dönemin seramik yapılarına göre kalite olarak çok daha üstün olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum kaplar üzerinde kullanılan bezemelerle de kendini göstermektedir. Neolitik dönem Ceytun seramiklerinde çoğunlukla çizgi bezeme ve rastgele boyama yapılmışken, Kalkolitik Çağ Anav seramikleri daha düzenli bezemeler daha gösterişlidir.

Ceytun Kültürü'ne ait seramik buluntularına göre önemli bir ayrıntı göze çarpmakta olup, Ceytun halkının yemeklerini ateşte pişirmek için kullanmış olduğu kaplar hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Elde edilen kapların yüzeylerinde ateşe direk temas etkilerine dair izlere ya da kil içeriklerinde ısıya bağlı gelişen termal bozulma izleri görülmemiştir. Buna karşılık bölgenin Erken Kalkolitik Çağ yerleşimlerinde bu tür kaplar oldukça yaygındır. Göze çarpan diğer bir ayrıntı ise Ceytun'da taştan yapılmış kap buluntularının yok denecek kadar az olmasıdır. Prehistorik dönem insanları için alet yapımında çevrelerinde bulunan hammadde büyük önem taşımaktadır. Büyük bir ihtimalle kumtaşlarının daha çok olduğu Kopetdağ'da hammaddenin sınırlı olması yerel kabileleri kapların yapımında daha az emek ve daha uygun malzemeleri kullanmaları yoluna itmiştir.

Ceytun Kültürünün asıl önemi ise belirttiğimiz üzere bölgedeki ilk yerleşik tarım kültürü olmasından kaynaklanmaktadır. Dünya haritası üzerinde çeşitli bölgelerde yine benzer özellikleri taşıyan topluluklar arkeolojik veriler ışığında tespit edilmişlerdir. Özellikle bunların içerisinde Ön Asya (Anadolu) ve Mezopotamya toprakları Neolitik Çağ'ın izlendiği en önemli bölgelerdir. Güney Türkmenistan'dan oldukça uzak olan bu bölgelerde doğal olarak Ceytun Kültürü'nün izlerini bulmak

oldukça güçtür. Yine de tarihi ve ortak gelenekler çerçevesinde ortak kültür unsurlarını tespit etmek mümkündür. Bu konu hakkında en önemli benzerlikler ise seramik geleneğinde gözükmektedir. Ceytun seramikleri arasında yaygın olan silindirik ve konik biçimli, omurgalı çömlek formları Anadolu'da Neolitik Çağ temelli Hacılar, Çatalhöyük, Can Hasan gibi yerleşim yerlerinde de kullanılmıştır. Bu benzerlik kaselerde de göze çarpmakta olup, Ceytun seramikleri içerisinde yaygın kase formları arasında görülen omurgalı ve yarı yuvarlak biçimli formlar yine Anadolu'da ilgili yerleşimlerde de tespit edilmiştir. Seramikler üzerine işlenen bezemelerde kullanılan motiflerde de ortak unsurlar bulunmaktadır. Örneğin Ceytun seramiklerinde yaygın olarak kullanılan dalgalı, zikzak biçimli, ağ biçimli, dikey ve yatay çizgili, üçgen biçimli, merdiven biçimli motifler Anadolu'da Hacılar, Çatalhöyük ve Can Hasan yerleşimlerinde de tespit ettiğimiz motifler arasındadır. Ayrıca kültürel unsurlar bakımından eskiçağ Anadolu yerleşimleri ile genetik bağı tartışmasız olan Mezopotamya bölgesinde ki çeşitli yerleşimlerde de benzer seramik formları ve motif türleri görülmektedir. Elde edilen bu tür karşılaştırmalı verilerin insanlığın ilkel çağ düzenindeki gelişimi ile ilgili genel hususların tespit edilmesinde çözümleyici etmen olacağı aşikardır. Bu tür sorunların temeli olarak bir tek yerleşimden, birkaç malzemeye dayanarak ya da bir yerdeki yerleşim yerleri grubunu ileri sürerek çözülebileceğini sanmak biraz zor olsa da, en azından bu tür ortak kültür unsurlarının tespit edilmesini artırarak, çok sayıda ve türde malzemelerin incelenmesi doğru yolu belirlemeye yardımcı olabileceği kanaatindeyiz. Bu bakımdan tarihi kaynak temeli olarak alınabilecek Mezopotamya ve Ön Asya'da bulunan Neolitik yerleşimlerin yanına Ceytun Kültürü yerleşimlerini de ekleyelim ki, insanlık tarihi için daha doğru ve net bilgiler ortaya koyabilelim.

Kaynakça

- Akkermans, P. M. M. G. (1988). The Soundings At Tell Damishliyya. *Hamam Et-Turkman I, Report On The University Of Amsterdam's 1981-84 Excavation In Syria I/Lxiii*, Belgium, S.19-67.
- "Arkeologiya", (1996). *Neolit Severnoy Yevrazii*, Nauk Yayınları Moskova, S.87-93.
- Avdusin, D. A. (1977). "Arheologia SSSR.", Vishaya Shokola Yayınevi, Moskova.
- Berdiev, O. K. (1963). "Stratigrafiya Bamiyskovo Posilenie", *Sovetskaia Arheologia*, Sayı 4, Akademi Nauk Yayınları Moskova, S.188-194.
- Berdiev, O. K. (1964). "Stratigrafiya Togolok-Depe V Sviazii S Rasseleniem Djeytunskih Plemen", *Sovetskaia Arheologia*, Sayı 3, Akademi Nauk Yayınları, Moskova, S.271-277.
- Berdiev, O. K. (1965a). "Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeytunskoi Kulturi", *İan Tssr*, 1, Akademi Nauk Yayınları Aşkabat, S.26-43.
- Berdiev, O. K. (1965b). "Neolit Novoi Nisi", *Sovetskaia Arheologia*, Sayı 2, Akademi Nauk Yayınları, Moskova, S.237-242.
- Cruells, W.- Nieuwenhuysse, O. (2004). The Proto-Halaf Period In Syria, New Sites New Data, *Paléorient*, 30/1, S.47-68.
- Ershov, S. A. (1956). "Holm Çopan-Depe", *İiae An Turkmssr*, Sayı 2, Akademi Nauk Yayınları, Aşkabat, S.18.
- French, D. H. (1962). "Excavations at Can Hasan: First Preliminary Report, 1961", *Anatolian Studies*, Vol.12, British Institute At Ankara, s.27-40.
- French, D. H. (1963). "Excavations at Can Hasan: Second Preliminary Report, 1962", *Anatolian Studies*, Vol.13, British Institute At Ankara, s.29-42
- French, D. H. (1966). "Excavations at Can Hasan, 1965: Fifth Preliminary Report", *Anatolian Studies*, Vol.16, British Institute At Ankara, s.113-123.
- Kircho, L. B. (2008). "Kulturnie Vzaimodestvia Kak Faktor Stonovlenia Rannegorodskoi Sivilizatsii (Po Materialam Yujnogo Turkmenistana V-III Tis. D. N.E.)", *Vestnik Sankt-Petersburgskogo Universiteta*, Sayı 2, Akademi Nauk Yayınları, Sanpetersburg, s.143.
- Korobkova, G. F. (1960). "Opredelenie Funktsiy Kostiannih İ Kamennih Orudiy S Poselenia Djeytun Po Sdelam Raboti", *Tyutake*, 10, Akademi Nauk Yayınları, Aşkabat.
- Korobkova, G. F. (1969). "Arudia Truda İ Hozeistvo Neoliticheskoy Plemen Srednei Azii", *Mia*, 158, Nauk Yayınları, Leningrad.
- Korobkova, G. F. (1987). *Hozyatsvennie Kompleksi Rannih Zemledelchesko Skotovodcheskih Obshestv Yuga Sssr*, Akademi Nauk Yayınları Leningrad.
- Mallowan, M. E. L.- Rose, J. C. (1935). The Excavations At Tell Arpachiyah, 1933, Iraq II, 1-178.
- Masson, V. M. (1957). "Djeytun İ Kara-Depe", *Sovetskaia Arheologia*, Sayı 1, Akademi Nauk Yayınları, Moskova, s.143-160.
- Masson, V. M. (1962). "Novie Raskopki Na Djeytune İ Kara-Depe", *Sovetskaia Arheologia*, Sayı 3, Akademi Nauk Yayınları, Moskova, s.157-174.
- Masson, V. M. (1971). "Posilenie Djeytun, Materiali İ İsledovaniya Po Arheologii SSSR.", No:180, Akademi Nauk Yayınları, Leningrad.
- Masson, V. M. (2003). "Srednaia Azia V III-I Tisichiletiny Do İ. E.", *İstoria Drevnogo Vastoka*, Akademi Nauk Yayınları, Moskova.

Mellaart, J. (1958). "Excavations At Hacilar: First Preliminary Report", *Anatolian Studies*, Vol.8, British Institute At Ankara, s.127-156.

Mellaart, J. (1961). "Excavations At Hacilar: Fourth Preliminary Report, 1960", *Anatolian Studies*, Vol.11, British Institute At Ankara, s. 39-75.

Mellaart, J. (1965). "Catal Huyuk West", *Anatolian Studies*, Vol.15, British Institute At Ankara, S.135-156

Nieuwenhuys, O. (1997). Following The Earliest Halaf: Some Later Halaf Pottery From Tell Sabi Abyad, Syria. *Anatolica*, No. XXIII, Leiden, s. 227-242.

Özdoğan, M. (2011). 2002 Yılı Mezraa-Teleilat Kazıları. *Ilisu Ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları I*, Ankara, s.35-96.

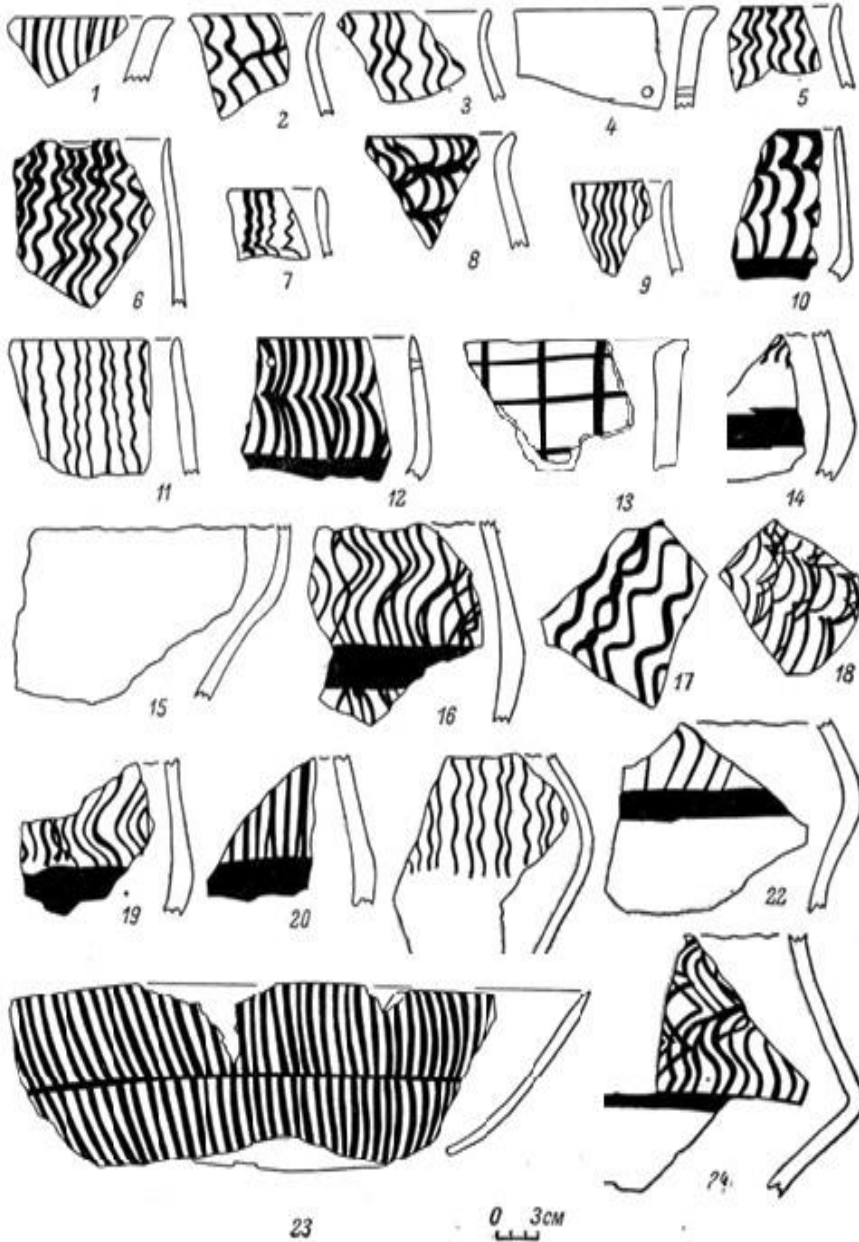
Rtveladze, E. (2005). "Sivilizatsii, Gosudarstva, Kulturi Sentralnoi Azii", Patent Press Yayınları, Taşkent.

Sarianidi, V. İ. (1963). "Keramicheskie Gorni Voshtochnoanauksih Poseleniy", *Kratkie Soobshenie Instituta Arheologii*, Sayı 93, Akademi Nauk Yayınları, Moskova, s.80-85.

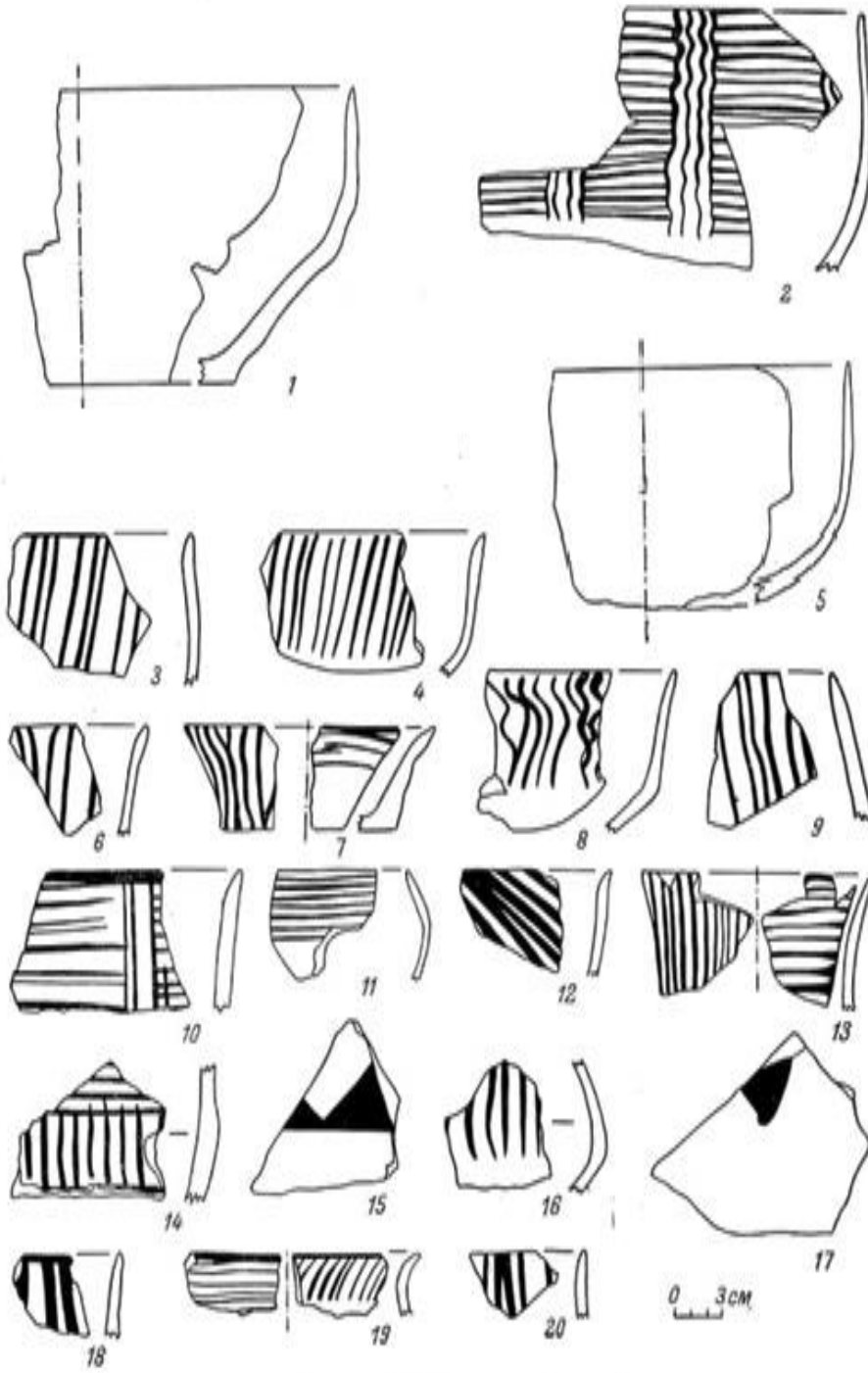
Sarianidi, V. İ. (1965). "Pomiatniki Poznevo Eneolita Yuga Vostochnoy Turkmenii", *Sai*, Sayı B3-8, Akademi Nauk Yayınları, Aşkabat, s.6-7.

Svechkov, L. M. (2011). "Tohari Drevnie İndoevropeysi V Sentralnoi Azii", SMI-ASIA Yayınları, Taşkent.

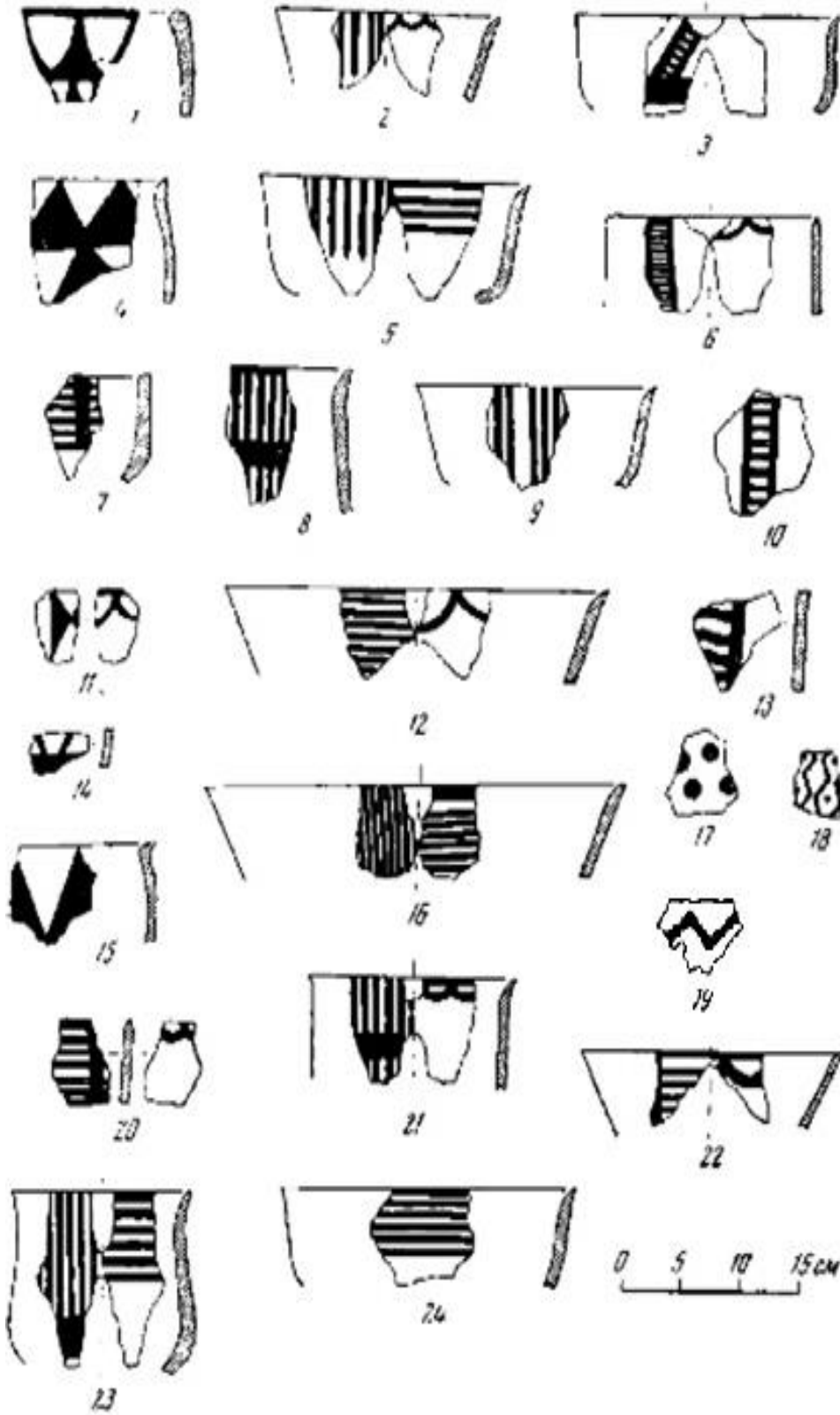
LEVHALAR

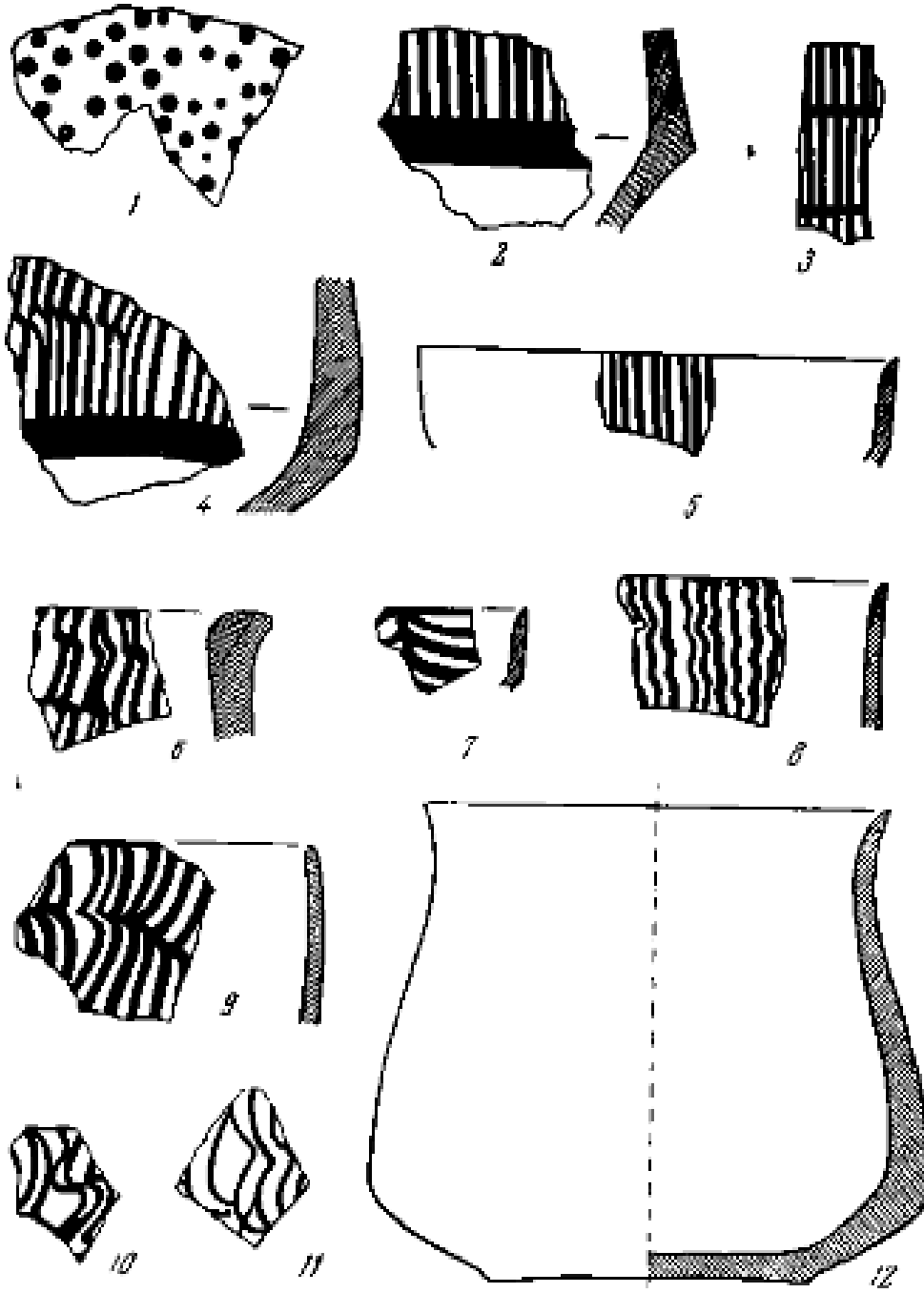
Levha 1: Ceytun Yerleşimi Bezeme ve Form Örnekleri (Maason, 1971).

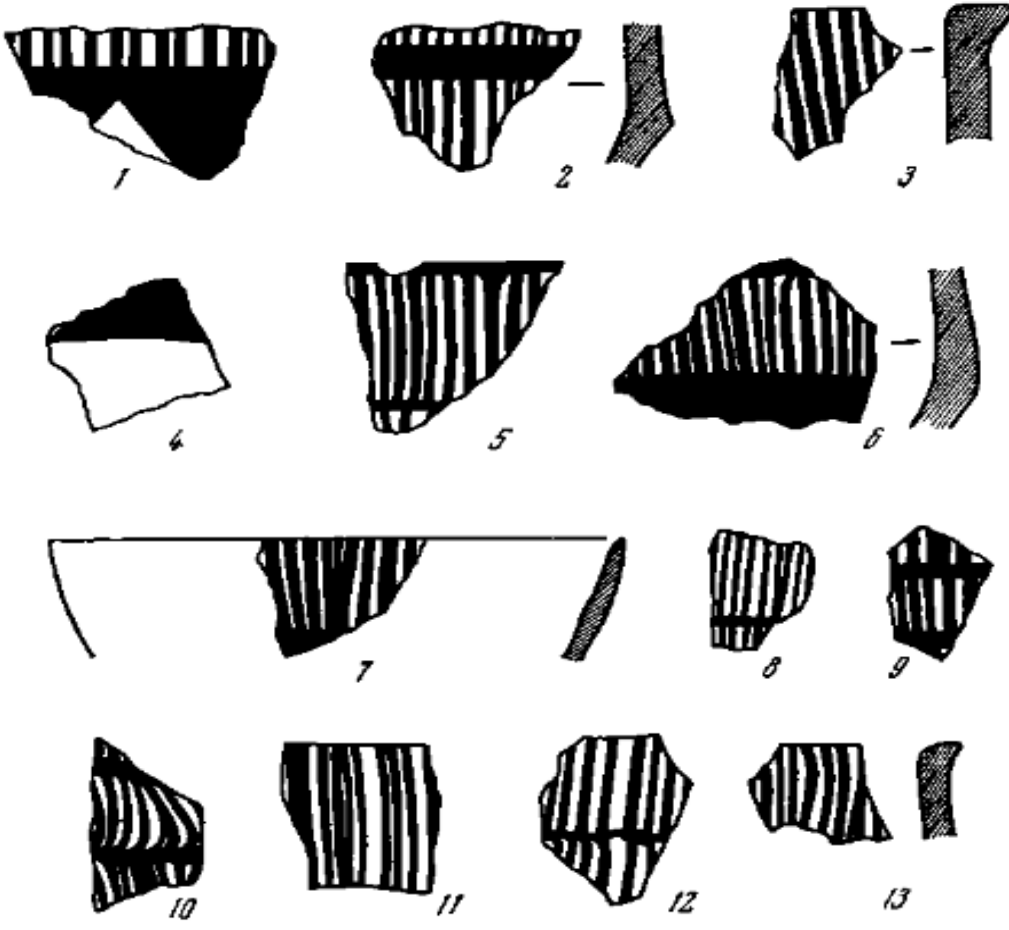
Levha 2: Ceytun Yerleşimi Bezeme ve Form Örnekleri (Maason, 1971).

Levha 3: Bami Yerleşimi Bezeme ve Form Örnekleri (Berdiev, 1963).

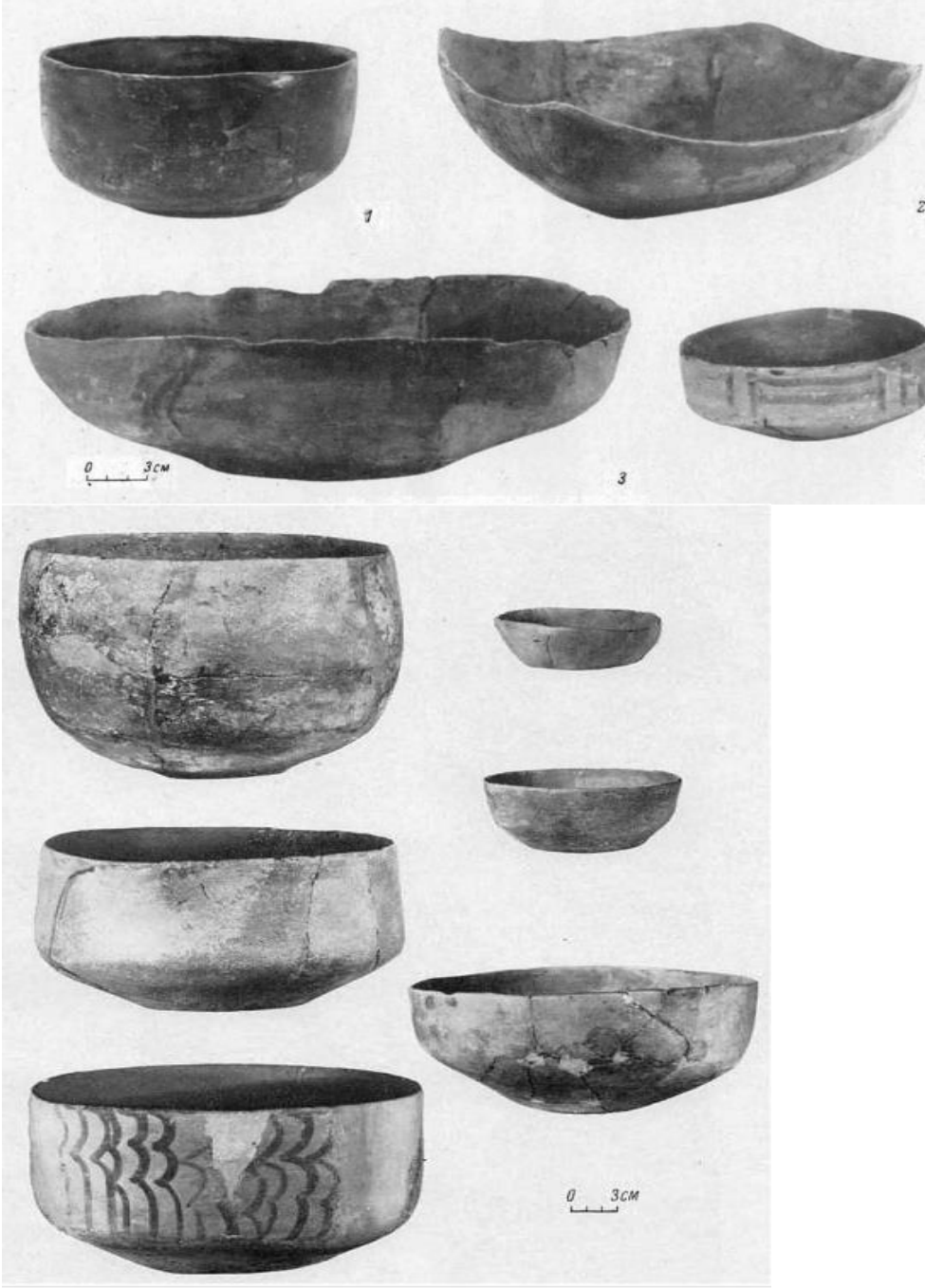
Levha 4: Togolok-Depe Yerleşimi Bezeme ve Form Örnekleri (Berdiev, 1964).

Levha 5: Togolok-Depe Yerleşimi Bezeme ve Form Örnekleri (Berdiev, 1964).

Levha 6: Yeni Nisa Yerleşimi Bezeme ve Form Örnekleri (Berdiev, 1965).

Levha 7: Ceytun Yerleşimi Kap Formları (Masson, 1971).

Summary

Human beings have been produced various wares like pots and pans in order to meet his/her needs and to live a wealthier life in different periods. These products that are made in a modest way, have been developed both in terms of form and ornamentation, passing through various periods from past to nowadays. Each of these periods have made important contributions to the art of ceramics to reach present level.

In this article, the art of ceramics of Jeytun Culture which had been seen in Southern Turkmenistan in Turkestan region during Neolithic Age was evaluated. Development, production technique, forms and sorts of ornamentation of the art of the ceramics of Jeytun Culture in Neolithic Age were studied through ceramic findings which were obtained as a result of archaeological researches in the settlements that represents the culture.

Having an important role in Neolithic Age in Middle Asia, Jeytun Culture was influential for a long time in Southern Turkmenistan Region and it's surrounding regions and led to significant changes in this geography. Jeytun Culture which cause a new cultural process in the region dates back to approximately 7th-5th thousand B.C. When examined the spread area of Jeytun Culture, southern part of today's Turkmenistan can be seen. Culture takes its name from Jeytun Settlement that is built on one of the sand ridges in Karakum Desert in Southern Turkmenistan. In Jeytun itself and other settlements that represent Jeytun Culture, depending of people's work and lifestyle in the region at that time vast collection of tools has been uncovered. Among the materials obtained, it is important to note that tools made of flint are superior. Apart from flint made products, it is possible to find different findings with different usage purposes at the settlements; other products in various quantities made of ceramics, earth, stone and bone are examples of these types of findings. Ceramics, which we call symbolically home appliances in these products, are among the most important findings.

All the ceramics that represent Jeytun Culture, found in Jeytun, Coban-Depe, Togolok-Depe, Cagilli-Depe, Moncuklu-Depe, New Nisa and Bami settlements are divided into two groups as painted and unpainted. The best examples of ceramics belong to culture are encountered during archaeological excavations at the Ceytun Settlement that named the culture, during the excavations in 1959 located on just west side of Jeytun Settlement, 1078 painted and unpainted examples were found in an area of 1100m². The dough of ceramics is remarkable with different colours; however, this is actually due to different conditions of the oven, the dough used in making the pots turns into yellow-orange or light soil colour after firing. Based on the ceramics examples obtained from archaeological works, all the ceramics belong to Jeytun Culture were handmade as it can be seen from the thick pots. During the preparation of dough used for making pots, a large number of chopped plant pieces were added into the dough. Often the presence of black ash in the middle of the pots and light and dark stains on the sides indicate that thermal conditioning did not reach the required level during firing. Along with that, quality of pots makes us think firing was done in primitive ovens. In the ceramics, local differences in form and decoration are not so great but little changes are observed in colour elements which are used together. Usually various tones of red and brown are used in ceramics. In decoration, generally line ornament motifs and geometric shaped motifs are used. Retiform motifs with vertical and horizontal stripes, vertical and horizontal wavy are typical examples of line ornament motifs. Stirrup-shaped, triangular-shaped, zigzag-shaped, cell-shaped motifs are examples of the geometric shaped motifs. Apart from these two types, tree and ladder shaped motifs inspired by nature are rarely used. Among the forms used, cylinder and conical shaped bowls and pots in various sizes stand out.

Hijyen Alışkanlıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği

A Research Intended For Determining Hygiene Habits: The Case Of Ataturk University Tourism Faculty

Aykut ŞİMŞEK¹

Geliş Tarihi: 25.04.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 13.06.2017 / **Kabul Tarihi:** 16.06.2017

Özet

Turizm işletmelerinin sağlık koşullarına uygunluğu ve hijyen şartları müşterilerin işletmelerden beklentileri arasında çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla gelecekte konaklama işletmelerinde ve yiyecek içecek işletmelerinde görev yapacak potansiyel personel konumundaki turizm lisans öğrencilerinin hijyen alışkanlıklarının ne durumda oldukları ve nasıl algıladıklarının tespiti önemlidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı turizm lisans öğrencilerinin hijyen alışkanlıklarını ve hijyen alışkanlıklarının öğrencilerin sahip oldukları bazı demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda evreni Erzurum Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencileri olan araştırmanın örneklemini fakültedeki sektör tecrübesi olan öğrenciler oluşturmaktadır ve veriler anket tekniği aracılığıyla toplanmıştır. Amaca ulaşmak için katılımcılardan elde edilen verilerle farklılık analizleri (parametrik) yapılmıştır. Yapılan testler sonuçlarında öğrencilerin sahip oldukları bazı demografik özelliklerinin, hijyen alışkanlıklarında etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gastronomi ve mutfak sanatları bölümü öğrencilerinin turizm işletmeciliği bölümü öğrencilerine göre personel hijyenine, besin hijyenine ve mutfak araç-gereç hijyenine karşı daha dikkatli ve duyarlı oldukları belirlenmiştir. Çalışmanın farklı üniversitelerin turizm fakülteleri öğrencileri üzerinde de yapılması ve elde edilecek sonuçların kıyaslanarak hijyen konusunda daha faydalı olan fakülte müfredatlarının dikkate alınıp, uygulanması yönünde faydaları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hijyen, Alışkanlık, Turizm, Lisans.

Abstract

The suitability to the health conditions and the hygiene conditions of the tourism enterprises are so important for the customers. It is important that tourism graduate students' who are the potential personnels at accomadation and food and beverage enterprises hygiene habits. In this direction the purpose of this study is to determine the hygiene habits of the tourism undergraduate students and a number of demographic characteristics of the students show significant differences with regards to the hygiene habits. For this purpose, the universe of research is students of Erzurum Atatürk University Tourism Faculty and the students who work tourism sector compose the sample of research and the datas were collected via survey technique. In order to reach the purpose, variance analyzes (parametric) were applied to the datas which has obtained from the participants. According to these tests, in terms of the hygiene habits of students, significant differences were identified. In addition, it has been determined that students of gastronomy and culinary arts department are more careful and sensitive to personnel hygiene, food hygiene and kitchen tools hygiene than students of tourism management department. Different tourism faculty students can made comparison. Than faculty curriculum which is more useful than others about hygiene will examined and it will used.

Keywords: Hygiene, Habits, Tourism, Undergraduate.

Giriş

Günümüzde turizm işletmeleri değişen tüketici ihtiyaçlarına ayak uydurmak ve işletme imajlarını arttırmak için çeşitli çalışmalar içerisindedirler. Bu çalışmaların başında güvenli ve hijyenik koşullarda kaliteli hizmet sunma çabasının geldiği söylenebilir. Hayat standartları da büyük ölçüde gelişmiştir ve bunda hijyen önemli rol oynamaktadır (daha iyi beslenme, daha iyi barınma, gelişmiş çalışma koşulları, vb.) (Oosterom, 1998). Hijyen, bireyin kendi sağlıklı yaşamını devam ettirebilmesi için yapmış olduğu şahsi bakımını içerir ve her bireyde iyilik, emniyet konfor hissini oluşturur. Ayrıca bireyin sahip olduğu ekonomik durum, eğitim seviyesi, inanç ve kültürel değerlerden etkilenir (Yasan, 2007). Bu kelime Yunan

¹ Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Erzurum, Türkiye.
E-Posta: aykut.simsek@atauni.edu.tr

mitolojisinden tıp diline girmiştir. Mitolojiye göre Hygieia sağlığı koruyan bir ilahedir. Bu sebeple, sağlığı korumak üzere çalışan bilim koluna bu ilahenin adı verilmiştir (Çetiner, 2010).

Güvenli ve hijyenik koşullarda hizmet sunmak, işletme imajını artırma konusunda en önemli etkenlerden biridir. Müşterilerin işletmelerden beklentilerine bakıldığında hijyenin vazgeçilmez bir özellik olduğunu görülmektedir. Bu sebeple turizm işletmelerinin tüm alanlarında ve özellikle mutfak departmanında hijyen ve sanitasyon kurallarına uyulması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca müşterilerin yapmış oldukları şikayetler arasında personelin hijyen uygulamaları hususunda eksiklikleri olduğu görülmektedir (Kayakurt, 2002). Günümüzde hijyen bir kalite göstergesi olarak görülmekte ve hijyen şartlarına uygun olan işletmeler de tüketicilerin güvenini artırmaktadır. Bu anlamda turizm aktivitelerinin büyük bir kitle hareketi olduğu dikkate alındığında yol açabileceği sorunların da kapsamlı olabileceği söylenebilir. Çünkü turizmin mevsimsellik özelliğinden dolayı belirli dönemlerde ve belirli destinasyonlarda nüfus artışına sebep olmaktadır. Bu artışla birlikte bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan birisi de sağlık sorunudur ve turistlerin gidecekleri destinasyonları tercih etmeleri konusunda dikkate aldıkları en önemli hususlardan biridir.

Turistik işletmelerin sundukları hizmetlerden faydalanan müşterilerin, işletmelerden beklentileri arasında sağlık koşullarına uygunluk ve hijyen önemli yer tutmaktadır. İnsan sağlığı ile yakından ilgili olan yiyecek içecek işletmelerinin hijyen ve sanitasyon uygulamaları üzerinde titizlikle durmaları günümüzde bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda gelecekte konaklama işletmelerinde ve yiyecek içecek işletmelerinde görev yapacak potansiyel personel konumundaki turizm lisans öğrencilerinin hijyen ve sanitasyon alışkanlıklarının ne durumda oldukları, öğrencilerin hijyen ve sanitasyonu nasıl algıladıklarının tespiti önem taşımaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, turizm sektöründe çalışmış ya da staj yapmış turizm lisans öğrencilerinin hijyen ve sanitasyon alışkanlıklarını tespit etmek ve tespit edilen bu alışkanlıkların söz konusu öğrencilerin sahip oldukları bir takım demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemektir.

Kavramsal Olarak Hijyen

Hijyen, hayatını koruyan ve sağlığına zarar veren nedenlerden kaçınan ilk insanla beraber doğmuştur (Sökmen, 2001) ve Türkçe'de sağlığı korumak anlamına gelmektedir. Arapça kökenli bir kelimedir ve Türkçe'ye Fransızca'dan geçmiştir (Akdur, 2015). Hijyen ile ilgili yapılan tanımlara bakıldığında genel olarak sağlığın korunması ve geliştirilerek sürdürülmesi olduğu görülmektedir. Görgülü (2000), Sökmen (2001) ve Gökdemir (2009) hijyen kavramını sağlığın korunması, uzun süre devam ettirilmesi ve geliştirilmesi olarak tanımlamıştır. Çalışma açısından da büyük önem taşıyan ticari mutfaklarda hijyen ise ortamın, çalışanların, çalışmaların ve çalışma sisteminin temizlik ve sağlık kurallarına uygunluğunu ifade etmektedir (Gökdemir, 2009). Sağlığı olumsuz yönden etkileyen nedenlere bakıldığında nükleer patlamalar, kimyasal kirlilikler, iklim ve atmosfer değişiklikleri, ticaret, turizm nedeni ile ülkeler arası giriş çıkış kolaylıkları gibi sebepler başta gelmektedir. Kişisel hijyen unsurlarına dikkat edilmesi durumunda bu tür hastalıkların yayılmasının önlenebileceği düşünülmektedir (Erkal, 1997). Çalışmanın da boyutlarını oluşturan kişisel hijyen, besin hijyeni, fiziki koşullar ve araç-gereç hijyeni aşağıda kısaca açıklanmıştır;

Kişisel Hijyen

Kişisel hijyen, personelin bulaşmaya yol açmasını önleme açısından önem taşımaktadır. Eller, saçlar, ağız ve burun gibi kısımlar bulaşma yüzeyidir ve bu konularda personelin kişisel temizliğine önem vermesi gerekmektedir (Merdol vd., 2000). Bu kavram, kişinin sonradan kazandığı fiziksel, fizyolojik, moral ve zeka gelişmesiyle ilgili özelliklerini ve doğuştan getirdiği özelliklerini inceler. Ayrıca, kişinin sağlığının korunması ve hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan hijyen, barınma, giyinme vb. çalışmaları da inceleyen bir bilim dalıdır (Erkal, 1997).

Besin Hijyeni

Besin hijyeni, yiyecek maddelerinin satın alınması, teslim alınması, depolanması, üretime hazırlanması, pişirilmesi ve servis sırasında mikroorganizmalar ile bulaşmasını engellemek olarak ifade edilebilir. Bu nedenle besin hijyeni, yiyecek malzemesinin satın alınması ile başlayıp teslim alınması aşamasında hijyen açısından kontrollerinin yapılması ve depolanmasını kapsar. Ayrıca yiyecek malzemelerinin mikroorganizmalar açısından çok büyük bir tehdit altında olduğu hazırlama, pişirme ve servis esnasında da mikroorganizmalarla kirlenmesinin önlenmesi esaslarını taşır (Aktaş ve Özdemir, 2007). Bazı yiyeceklerde doğal olarak bulunan bazı bakteriler yiyeceğin bozulmasına sebep olmaktadır. Yiyecekler doğru şekilde işlenmediği takdirde de patojen bakteriler herhangi bir şekilde bulaşmaktadır. Ancak doğru işlemlerin uygulanması durumunda bakterilerin çoğalarak tehlikeli sayılara ulaşması ve gıda kaynaklı zehirlenmelerin oluşması engellenecektir (Okyanus ve Danışmanlık, 2001).

Fiziki Koşullar Ve Araç Gereç Hijyeni

Mutfak ve yemek yenen yerin fiziki yapısı ile yiyecek hazırlama, pişirme ve servisinde kullanılan araç ve gereçler dolaylı yoldan hijyeni etkilemektedir. Hasta veya taşıyıcı personel, havadaki toz, zerrecikler, böcek ve haşerelerin olumsuz etkileri, durumu hijyenik yönden daha da ağırlaştırmaktadır. Bu nedenle mutfağın fiziki koşulları ve araç gereçler yönünden de uyulması gereken hijyen kuralları vardır (Erbil, 2000). Özellikle de besin hijyenin doğru bir şekilde sağlanması için araç gereç ve çalışma yüzeylerinin temizliğinin etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir. Çünkü bu alanlar ve araç gereçler yeterince temiz olmaması durumunda besin patojenlerle daha kolay kontamine olmaktadır (Çiğirim ve Beyhan, 1994).

Hijyenin Önemi

İnsan hayatının her aşamasında önemli olan hijyen işletmeler için de hayati bir öneme sahiptir. Gün geçtikçe tüketicilerin hijyen alanında bilinçlenmesi ve eğitim seviyelerinin artmasıyla birlikte, almış oldukları hizmetlerde hijyen kurallarına uyularak sağlık açısından tehlike taşımaması, temiz, özenli ve estetik değerlere uygun olması gibi sebeplerle hijyenin önemi tüketici beklentileri konusunda ilk sıralara çıkmaktadır (Tayar, 2011). İşletme yöneticileri, personeli, yiyecek ve içecek temin eden üreticiler ve aracılar, temizlik malzemesi sağlayanlar ve halk sağlığı uzmanları, kuracakları işbirliği sonucu hijyenik ortamlar yaratılmasını sağlayabilirler. Sektördeki başarı; tüketiciye güvenilir, temiz, kaliteli ve sağlıklı yiyecek ve içeceklerin sunulmasıyla sağlanabilir. İşletmeler, sundukları mal ve hizmetler karşılığında para kazanmak, karlılıklarını artırmak ve pazar paylarını genişletmek isterler. Yani işletmelerin öncelikli hedefleri ekonomik anlamda kar elde etmektir. Bunu sağlamak için de (Sökmen, 2003);

- Pazarlarındaki müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayarak memnun etmeyi;
- Güvenilir, hijyenik ürünler sunmayı,
- Güvenilir bir imaj elde etmeyi ve
- Rekabetçi bir pazarda sağlam bir yer edinmeyi amaçlarlar.

Besinlerin sağlığa zarar vermeyecek şekilde tüketime sunulması için alınması gereken her türlü idari, bilimsel ve teknolojik önlemler ile kişilerin eğitimi hijyenin konuları içinde yer almaktadır. Her bireyin her zaman sağlıklı bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan besleyici, sağlığa ve belirlenmiş normlara göre üretilmiş ve etiketlenmiş besinlere ulaşması en temel haklarından biridir. Bu da ancak hijyen ile sağlanabilir. Günümüzde besinlerin "sıfır risk" (sağlığa zararsız kabul edilebilir) değerine ulaşması, risk içerebilen besinlerin yine mutlaka güvenilir olarak tüketicilere sunulması amaçlanmaktadır (Bulduk, 2003). Ancak herhangi bir gıda üretiminin gerçekleştirildiği sistemde hijyen kurallarına uyulmadığı takdirde ortaya çıkabilecek besin zehirlenmesi veya besin kaynaklı hastalıklar meydana gelmesi durumunda karşılaşılabilecek olumsuzlukların sonuçları oldukça ağır olabilir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Merdol vd., 2000):

- Müşteri sayısında azalma,
- Yapılan satışlarda azalma,
- Eski prestij azalması,
- Yasal prosedürler ve cezalar,
- Personelde motivasyon eksikliği,
- Personele yeniden eğitim verilme zorunluluğunun maliyeti,
- Kötü şöhret.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı turizm fakültesi öğrencilerinin hijyen alışkanlıklarını ve hijyen alışkanlıklarının öğrencilerin sahip oldukları bazı demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemektir. Geçmiş yıllarda yapılan çalışmalar (Çetinkaya, 2005; Baluka ve ark., 2015; Tonder ve ark., 2007) incelendiğinde hijyene ve temizliğe yönelik alışkanlıklar kişinin cinsiyeti, eğitim seviyesi, hayat tecrübesi gibi özellikleriyle yakından ilgili olduğu görülmektedir. Bu durumdan yola çıkarak turizm işletmelerinde (konaklama işletmeleri, yiyecek içecek işletmeleri, vb.) geleceğin potansiyel iş gücü konumunda bulunan öğrencilerin sahip oldukları bir takım demografik özellikleri ile hijyen alışkanlıkları arasında farklılıklar olabileceği düşünülmüştür. Söz konusu bu özelliklerle hijyen alışkanlıkları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması hijyen konusunda yapılması gereken uygulamaların, eksikliklerin belirlenmesi yönünden önemlidir.

Araştırmanın Örneklem Süreci

Bilimsel araştırmalarda evrenin tamamına ulaşmak çoğu zaman çok güç hatta bazen imkansız olması dolayısıyla evreni temsil ettiğine inanılan örneklem alma ve bu örnekler aracılığıyla genellemelere ulaşma yöntemi kullanılmaktadır (Ural ve Kılıç, 2006). Araştırmanın evrenini Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemine ise söz konusu öğrencilerden sektör tecrübesi olanlar oluşturmaktadır. Örneklem tespitinde basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Basit tesadüfi örneklem, evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları örneklem türüdür (Karasar, 1994).

Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde aktif bir şekilde lisans eğitimi alan öğrenci sayısı yaklaşık olarak 850'dir. Ancak çalışmaya sadece sektörde tecrübesi bulunan öğrencilerin katılması sağlanmıştır. Belirtilen sayıdaki toplam öğrenci sayısının yaklaşık 450 tanesinin sektör tecrübesi olduğu belirlenmiştir. Kline (1994), örneklem büyüklüğünün anketteki madde sayısının en az beş en fazla ise 10 katı olması gerektiğini ifade etmektedir. Anketteki soru sayısı 30 olduğu için bu öğrencilerin 250'sine anket doldurtulması hedeflenmiştir ve bu doğrultuda 250 adet anket dağıtılmıştır. Ancak analize tabii tutulacak anket sayısı 244 olarak belirlenmiştir. Bu sayı da sektör tecrübesi olan öğrenci sayısının %50'sinden fazlasını temsil etmektedir.

Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden olan anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği kullanmadaki temel amaç olabildiğince fazla katılımcıya en kısa sürede ulaşmak olarak ifade edilebilir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011). Anket formunda katılımcıların demografik özelliklerini belirleyebilmek için 4 adet soru yöneltilmiştir. Ayrıca söz konusu ölçekte toplam 30

ifade yer almaktadır. Bu ifadeler besin hijyeni, personel hijyeni ve mutfak araç-gereç hijyeni olmak üzere 3 boyutta oluşmaktadır. Bu boyutları oluşturan ifadeler de 5'li Likert ölçeği doğrultusunda "1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Kısmen Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Kısmen Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde derecelendirilmiştir. Buyruk ve Perçin (2002) ve Can (2008)'in yapmış oldukları çalışmalarında kullandıkları ölçeklerdeki soruların bazıları birleştirilerek oluşturulmuştur. Birleştirilecek sorulara karar verilirken çalışmanın boyutlarını oluşturan personel hijyeni, besin hijyeni ve mutfak araç-gereç hijyeni ile ilgili sorular dikkate alınarak seçilmiştir ve birbirine yakın anlamlar içeren ifadelerin olmamasına özen gösterilmiştir.

Araştırma Hipotezleri

Turizm lisans öğrencilerinin hijyen alışkanlıklarının sahip oldukları bazı demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla hipotezler geliştirilmiştir. Bu hipotezler geliştirilirken önceki yıllardaki yapılmış çalışmaların (Baş, 1997; Çetinkaya, 2005; Baluka ve ark., 2015; Tonder ve ark., 2007) sonuçlarından faydalanılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak oluşturulmuş olan hipotezler aşağıda sıralanmaktadır;

H₁: Öğrencilerin cinsiyetleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂: Öğrencilerin fakültedeki bölümleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₃: Öğrencilerin çalıştıkları departman ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₄: Öğrencilerin çalışma süreleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

Verilerin Analizi

Çalışmanın bu kısmında, katılımcıların profilini ortaya koyabilmek için tanımlayıcı istatistiksel analizler uygulanmıştır. Bir sonraki aşamada, katılımcıların demografik özelliklerine göre, besin hijyeni, personel hijyeni ve araç gereç hijyeni boyutlarına ilişkin algılarında anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla farklılık testleri (parametrik) yapılmıştır.

Demografik Bulgular

Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Erkek	139	57
Kadın	105	43
Bölüm	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Turizm İşletmeciliği	118	48,4
Gastronomi ve M. S.	126	51,6
Staj/Çalışma Süresi	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
3 aydan az	70	28,7
1 yıldan az	143	58,6
1-3 yıl	18	7,4
3 yıl üzeri	13	5,3
Departman	Frekans (f)	Yüzdelerik (%)
Mutfak	65	26,6
Servis	111	45,5
Ön Büro	36	14,8
Diğer	32	13,1

Çalışmaya katılan 244 öğrencinin % 57'si erkek iken % 43'ü kadındır. Bu öğrencilerin %48,4'ü turizm işletmeciliği, %51,6'sı ise gastronomi ve mutfak sanatları bölümündedir. Staj/çalışma sürelerine bakıldığında en yüksek oranı (% 58,6) "bir yıldan az" ifadesinin oluşturduğu görülmektedir. Bir yıldan fazla çalışma süresine sahip olan öğrencilerin oranı (%12,7) ise oldukça azdır. Öğrencilerin %45,5'i servis departmanında, %26,6'sı mutfak, %14,8'i ön büro ve % 13,1'i diğer (kat hizmetleri, güvenlik, teknik servis, vb.) departmanlarda çalıştıklarını/staj yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Farklılık Analizleri

Çalışmanın amacına yönelik oluşturulan hipotezleri test etmek için öğrencilerin bir takım demografik özelliklerine göre farklılık analizleri yapılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler normal dağılım gösterdikleri için parametrik testlerden olan

Bağımsız T Test ve Anova testleri yapılmıştır. Cinsiyet ve bölüm gibi iki gruba sahip olanlar için Bağımsız T Test analizi yapılmışken departman ve staj/çalışma süresi gibi üç grup ve daha fazla olanlara Anova testi yapılmıştır.

H₁: Öğrencilerin cinsiyetleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₁ hipotezine yönelik yapılan bağımsız t test sonucunda cinsiyet ile personel hijyeni ve mutfak araç-gereç hijyeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ancak cinsiyet ile besin hijyeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Tablo 2). H₁ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2: Hijyen Boyutları İle Cinsiyet Arasındaki Bağımsız T Test Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	n	Ort.	S.S.	t	p
Personel Hijyeni	Bay	139	4,1468	,67875	,164	,017
	Kadın	105	4,3537	,64860		
Besin Hijyeni	Bay	139	3,5603	,86963	,313	,169
	Kadın	105	3,7217	,94834		
Mutfak Araç-gereç Hijyeni	Bay	139	3,8280	,36323	,526	,044
	Kadın	105	3,6597	,65578		

H₂: Öğrencilerin fakültedeki bölümleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₂ hipotezini test etmek için yapılan bağımsız t test sonuçlarına göre öğrencilerin fakültedeki bölümler ile hijyen boyutlarının tamamı arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Tablo 3'de görüldüğü üzere gastronomi ve mutfak sanatları bölümü öğrencilerinin personel hijyeni, besin hijyeni ve mutfak araç-gereç hijyeni konusunda daha duyarlı ve dikkatli oldukları söylenebilir. Dolayısıyla H₂ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3: Hijyen Boyutları İle Bölüm Arasındaki Bağımsız T Test Sonuçları

Boyut	Bölüm	n	Ort.	S.S.	t	p
Personel Hijyeni	TUİ	118	4,0509	,74538	-4,260	,000
	GMS	126	4,4090	,54461		
Besin Hijyeni	TUİ	118	3,2186	,78834	-7,624	,000
	GMS	126	4,0148	,83960		
Mutfak Araç-gereç Hijyeni	TUİ	118	3,5804	,68171	-4,208	,000
	GMS	126	3,9196	,56827		

H₃: Öğrencilerin çalıştıkları departman ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₃ hipotezini test etmek için yapılan Anova testinin sonuçlarına göre öğrencilerin departmanı ile sadece besin hijyeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (Tablo 4). H₃ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: Hijyen Boyutları İle Departman Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Boyut	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Personel Hijyeni	Gruplar arası	,916	3	,305	,672	,570
	Gruplar içi	108,972	240	,454		
	Toplam	109,888	243			
Besin Hijyeni	Gruplar arası	13,054	3	4,351	5,603	,001
	Gruplar içi	186,399	240	,777		
	Toplam	199,453	243			
Mutfak Araç-gereç Hijyeni	Gruplar arası	2,507	3	,836	2,021	,112
	Gruplar içi	99,247	240	,414		
	Toplam	101,754	243			

Söz konusu farklılığın hangi departmanda olduğunu belirtmek için de Tukey testi yapılmıştır. Tablo 5'de ki Tukey testi sonuçlarına bakıldığında mutfak departmanında çalışan öğrenciler ile servis ve ön büro departmanında çalışanlar arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Hijyen Boyutları İle Mutfak Departmanı Arasındaki Tukey Testi Sonuçları

Boyut	(I) Departman	(J) Departman	Ort. Fark (I-J)	S.H.	p	95 % Olasılıkla Güven Aralığı	
						Alt Sınırı	Üst Sınırı
Besin Hijyeni	Mutfak	Servis	,37307*	,13764	,036	,0170	,7292
		Önbüro	,72996*	,18309	,001	,2563	1,2036
		Diğer	,35470	,19031	,247	-,1377	,8471

H₄: Öğrencilerin çalışma süreleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₄ hipotezini test etmek amacıyla yapılan Anova testi sonucuna göre öğrencilerin çalışma süreleri ile hijyen boyutlarına yönelik davranışları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla H₄ hipotezi reddedilmiştir

Tablo 6: Hijyen Boyutları İle Çalışma Süreleri Arasındaki Anova Testi Sonuçları

Boyut	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Personel Hijyeni	Gruplar arası	3,039	3	1,013	2,276	,080
	Gruplar içi	106,849	240	,445		
	Toplam	109,888	243			
Besin Hijyeni	Gruplar arası	6,356	3	2,119	2,633	,051
	Gruplar içi	193,097	240	,805		
	Toplam	199,453	243			
Mutfak Araç-gereç Hijyeni	Gruplar arası	1,310	3	,437	1,044	,374
	Gruplar içi	100,444	240	,419		
	Toplam	101,754	243			

Sonuç Ve Öneriler

Bu çalışmada turizm lisans öğrencilerinin hijyen alışkanlıklarını ve hijyen alışkanlıklarının öğrencilerin sahip oldukları bazı demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterip göstermediğini belirlemek amaçlanmıştır. Bu farklılıkları test etmek için de parametrik testlerden olan bağımsız t test ve Anova testleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda personel hijyeni ve mutfak araç-gereç hijyeni konusunda cinsiyetin etkili olduğu saptanmıştır. Kadın öğrencilerin bay öğrencilere göre besin hijyeni konusunda daha hassas oldukları görülmüştür. Ancak mutfak araç-gereç hijyeninde tam tersi bir durum söz konusudur. Yani bay öğrenciler kadın öğrencilere göre mutfak araç-gereç hijyeni konusunda daha hassastır. Gastronomi ve mutfak sanatları bölümü öğrencilerinin turizm işletmeciliği bölümü öğrencilerine göre personel hijyenine, besin hijyenine ve mutfak araç-gereç hijyenine karşı daha dikkatli ve duyarlı oldukları belirlenmiştir. Gastronomi ve mutfak sanatları bölümü müfredatındaki gıda, hijyen ve uygulamalı mutfak derslerinin fazla olması bu sonuca ulaşılmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca mutfak departmanında çalışmış olan öğrencilerin diğer departmanlarda çalışmış öğrencilere nazaran besin hijyeni konusunda daha hassas oldukları tespit edilmiştir. Çünkü mutfak departmanında çalışan öğrenciler buldukları departman gereği hizmet sundukları bireylerin sağlığından birinci dereceden sorumludurlar. Öğrencilerin çalışma sürelerinin ise hijyen alışkanlıkları konusunda etkili bir faktör olmadığı görülmüştür. Baş'ın 1997 yılında yaptığı çalışmada otellerin yıldız sayısının arttıkça personel hijyenine verilen önemin arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca otellerde karşılaşılan en büyük sorununun personelin rutin sağlık kontrollerinden geçirilmemesi olduğu belirtilmiştir. Çetinkaya ise 2005 yılında yaptığı çalışmada sosyoekonomik düzeyin hijyen alışkanlıklarında önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde Ataürk Üniversitesi Turizm Fakültesi'nin her iki bölümünün ders müfredatları incelendiğinde turizm işletmeciliği bölümünde hijyen ve gıda ile ilgili derslerin kredilerinin ve sayılarının az olması bu sonuca varılmasında etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca turizm işletmeciliği bölümü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun turizm işletmelerinin yiyecek içecek ve ön büro departmanlarında çalışıyor olmalarının da belirleyici olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü fakültelerin/yükseköğullerinin turizm işletmeciliği bölümlerinde temel amaç ön büro ve yiyecek içecek departmanına kalifiye personel yetiştirmektir. Dolayısıyla söz konusu departmanlar için öncelikli hijyen eğitimi personel hijyeni yönünde olmaktadır. Bu çalışmada öğrencilerin sadece cinsiyet, bölüm, çalıştıkları departman ve çalışma süreleri dikkate alınarak farklılık analizleri yapılmıştır. İleride yapılacak olan çalışmalarda öğrencilerin ailelerinin meslekleri, eğitim seviyeleri, gelir düzeyleri, mezun oldukları liseler (meslek lisesi, Anadolu lisesi,

vb.) gibi demografik diğer özelliklere göre farklılık analizleri yapılabilir. Farklı turizm fakülteleri öğrencileri ile kıyaslama yoluna gidilebilir. Bu kıyaslama sonucunda hijyen derslerinin daha faydalı olduğu fakültelerin müfredatları incelenip mevcut müfredatlara yönelik düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak turizm işletmeciliği bölümü öğrencilerinin ders müfredatlarında hijyen ile ilgili derslerin kredileri artırılabilir. Öğrencilere hijyen ve temel sağlık konularında mesleki eğitimler verilebilir ve bu eğitimler verilirken görsel nesnelere dayanarak yapılabilir.

Kaynakça

- Akdur, R. (2015). *Turizm Bölgelerinde Halk Sağlığı*. Nevşehir: Turizm Hukuk ve Sağlık Sempozyumu.
- Aktaş, A. Ve Özdemir, B. (2007). *Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baluka, S. A., Miller, R. A. ve Kaneene, J. B. (2015). *Hygiene practices and food contamination in managed food service facilities in Uganda*. African Journal of Food Science, 9 (1); 31-42.
- Baş, M. (1997). *Üç, Dört ve Beş Yıldızlı Otellerin Sanitasyon Durumunun Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bulduk, S. (2003). *Gıda ve Personel Hijyeni*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Buyruk, L. ve Perçin, N. (2002). *Otel Yiyecek-İçecek Departmanlarında Çalışanların Hijyen Algılamaları Konusunda Bir Araştırma*. Turizmde Sağlık ve Beslenme, Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
- Can, S. (2008). *Küçük Ölçekli Otel İşletmelerinin Mutfak Departmanlarında Çalışan Personelin Hijyen ve Sanitasyon Alışkanlıkları: Erdek Yöresinde Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ciğerim, N. ve Beyhan, Y. (1994). *Toplu Beslenme Sistemlerinde Hijyen*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çetiner, H. (2010). *Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Hijyen, Sanitasyon ve Personelin Hijyen Kurallarına İlişkin Davranışlarında Eğitim Faktörü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkaya, S. Arslan, S. Nur, N. Demir, O. Özdemir, L. ve Sümer, H. (2005). *Sivas Merkezi'nde Sosyoekonomik Düzeyi Farklı Üç İlköğretim Okulu Öğrencilerinde Kişisel Hijyen Alışkanlıkları*. Step Dergisi, Cilt:14, Sayı:10.
- Erbil, S. (2000). *İstanbul'da Toplu Beslenme Üretimi Yapan Yemek Fabrikalarının Sanitasyon ve Hijyen Koşullarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış) İstanbul Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erkal, S. (1997). *Hastanelerde Çalışan Ev İdaresi Personelinin Hijyen Konularına İlişkin Davranışlarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gökdemir, A. (2009). *Mutfak Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Görgülü, S. (2000). *Hijyen Ve Sağlığımız*. Actual Medicine, Kasım; 36-43.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kayayurt, Y. (2002). *Dört-Bes Yıldızlı Otel Mutfaklarında Çalışan Personelin Yiyecek Hazırlama, Pişirme ve Saklama Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Tespiti ve Buna Uygun Hizmet İçi Eğitim Programı Önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. New York: Routledge.
- Merdol, T. K., Beyhan, Y., Ciğerim, N., Sağlam, F., Tayfur, M., Baş, M. ve Dağ, A. (2000). *Toplu Beslenme Yapılan Kurumlarda Çalışan Personel için Sanitasyon/Hijyen Eğitimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.
- Oosterom, J. (1998). *The Importance of Hygiene In Modern Society*. International Biodeterioration & Biodegradation, 41,185-189.
- Tayar, M. (2011). *Hijyen ve Sanitasyon*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Tonder, I., Jan, F. R. ve Theron, M. M. (2007). *The personal and general hygiene practices of food handlers in the delicatessen sections of retail outlets in South Africa*. Journal of Environmental Health, 27-31.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yasan, Z. (2007). *Gıda Sektöründe HACCP Uygulaması ve Çevreyle Etkileşimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2011). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Summary

The suitability to the health conditions and the hygiene conditions of the tourism enterprises are so important for the customers. It is important that tourism graduate students' who are the potential personnels at accomadation and food and beverage enterprises hygiene habits. In this direction the purpose of this study is to determine the hygiene habits of the tourism undergraduate students and a number of demographic characteristics of the students show significant differences with regards to the hygiene habits. For this purpose, the students who studies at Tourism Faculty in Erzurum compose the sample of research and the datas were collected via survey technique. There are four demographic questions and 30 expressions about food hygiene (food hygiene can be expressed that prevent to contamination of microorganisms during the purchase, receipt, storage, production preparation, cooking and service of foodstuffs.), personnel hygiene (it can be expressed that to protect one's health and to maintain one's life.) and kitchen utensil hygiene (it can be expressed that the cleaning of kitchen tools). These students who have worked at tourism enterprises. 250 surveys were distributed. However, 244 surveys has analyzed because of the missing information. For the research four hypothesis were formed:

- H_1 : There is a meaningful difference between students' gender and behavior towards hygiene dimensions.
- H_2 : There is a meaningful difference between the departments of the students in the faculty and their behavior towards hygiene dimensions.
- H_3 : There is a meaningful difference between the working departments of the students and their behavior towards hygiene dimensions.
- H_4 : There is a meaningful difference between students' working time and behavior towards hygiene dimensions.

In order to reach the purpose, variance analyzes (parametric) were applied to the datas which has obtained from the participants. Independent T test analysis has applied to gender and faculty department which has two groups . The Anova test has applied to working time and working department whic has three or more groups. According to these tests, in terms of the hygiene habits of students, significant differences were identified;

- It has founded that gender is an important factor. Female students are more careful and sensetive to personnel hygiene and kitchen tools hygiene than male students.
- The students who worked kitchen department in a hotel are more careful and sensetive to just food hygiene than the other departments.
- The working time is not an important factor about hygiene habits (food hygiene, personnel hygiene and kitchen utensil hygiene)
- In addition, it has been determined that students of gastronomy and culinary arts department are more careful and sensetive to personnel hygiene, food hygiene and kitchen tools hygiene than students of tourism management department.

The research results are as above. When these results are taken into consideration, some suggestions has developed;

- At this research some demographic characteristics has considered. So at future researches will examined different demographic characteristics (occupations and education levels of students' families, income levels etc.)
 - Different tourism faculty students can made comparison. Than faculty curriculum which is better than others will examined and it will used.
-

Türkiye'den Tematik Bir Belgesel Kanalı Örneği Olarak İz Tv'nin Yayın Anlayışının Basındaki Yansımaları

Reflection on Turkish Press of İz Tv's Understanding as a Thematic Broadcasting Documentary Channel Example from Turkey

Burcu AKKAYA TELCİ¹

Serhat YETİMOVA²

Geliş Tarihi: 06.03.2017 / Düzenleme Tarihi: - / Kabul Tarihi: 18.05.2017

Özet

2000'li yıllardan itibaren gelişen dijital yayıncılık sayesinde tematik kanallar çok yönlü şekilde izleyici ile buluşmaya başlamıştır. Fakat, Türkiye'deki izleyici kitlenin, belgesel programlarını izlemeyi tercih etmediği yönünde genel bir kanı vardır. Teknolojinin gelişimi ile medya sistemlerinin bu konuda sağladığı çeşitlilik bir istisna olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma belli bir yayıncılık anlayışına sahip İZ TV içeriklerinin gazetelerin dijital versiyonları üzerinde ne ölçüde ve hangi kavramsal terminoloji ile temsil edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda basın taraması kapsamında; İZ TV ile ilgili haber, köşe yazısı ve röportajlar taranmış ve ana akım medyanın bir belgesel kanalı olarak İZ TV içeriklerini nasıl değerlendirdiği ve belgesel yayıncılığı içinde nerede gördüğü üzerine geliştirdiği söylemi analiz edilmeye çalışılmıştır. Tarama sonucunda makalede yer verilen örnekler, İZ TV haberlerinin en çok yayımlandığı gazetelerden oluşmaktadır. İZ TV'nin kurulduğu yıl olan 2006'dan 2015 yılına dek ana akım medyada konu ile ilgili içerikler incelendiğinde köşe yazarları boyutunda önemli seviyede eleştirel bir yaklaşımın olmadığı gözlenirken; haber taramalarında daha çok kanalın programlarının 'rahat izlenir' ve 'nitelikli' olduğundan bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Belgesel kültürü, İz TV, Tematik Kanallar ve Dijital medya

Abstract

Thanks to the digital publishing that has developed since the year 2000, the thematic channels have begun to meet with the audience in a versatile way. There is a general public opinion that most of people do not watch documentaries. Thanks to decreasing technological opportunities causes an alternative in the meaning of varieties of TV channels and programs to audiences. This study aims to analyze reflection of the opinions of the journalists as documentary-watchers on daily mainstream journals which they are very popular in Turkey. Also used conceptual terminology by the journalists also analyzed within context of discourse analyze in this article. Thus; İZ TV related news, columns and interviews were scanned and tried to determine how the mainstream media that are *Posta*, *Sabah* and *Milliyet* evaluated İZ TV content as a documentary channel and viewed it in documentary publishing. The examples that are included in the article as a result of the survey are the newspapers published most of the İZ TV news. When the contents related to the subject were analyzed in the mainstream media from the year of İZ TV, which was established in 2006 to 2015, it was observed that there was no critical approach in the level of columnists. It is mentioned that the program of the channel is 'easily monitored' and 'qualified' in the news scans. The debates on the scanned newspapers showed that there were not any historical, sociological or critical analyze done by the journalists.

Key words: Documentary culture, İz Tv, Thematic channels and Digital Media

Giriş

Küreselleşen dünyada internet ve beraberinde gelen teknoloji çağında yaşamaktayız. Ancak kültür ve gündelik alışkanlıkların gelişiminde ve yayılmasında televizyonun süregiden önemi görmezden gelinemez. Televizyon ilk çıktığında yeni bir oyuncak, halkı eğlendirme sanatında ciddiye alınmaya değmeyen küçük bir yenilik olarak kabul görmüş olmasına rağmen insanların çoğu; dünya hakkındaki fikirlerini televizyon karşısında edinmektedir. Televizyon sanıldığı kadar değersiz bir oyalanma aracı değildir. Ekonomik zorluklar ve kültürel boşluklar nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde insanlar

¹ Yrd. Doç. Dr. Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü. İstanbul, Türkiye.
E-Posta: burcuakkaya@maltepe.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü. İstanbul, Türkiye.
E-Posta: serhatyetimova@maltepe.edu.tr

televizyonu dünyayı algılayış biçiminde etkin bir araç olarak benimsemektedir. İzleyici gidip göremediği yerleri, bu beyaz ekrandan öğrenmekte, eğitim, bilgi, eğlenme ve haber ihtiyacını bu araç vasıtasıyla karşılamaya çalışmaktadır.

Türkiye'de televizyon yayıncılığı 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki bir stüdyoda başlamıştır. Fakat verici olmadığından kesintiye uğrayan bu yayın 60'ların sonlarına kadar aktif olamamıştır. Televizyonun ülke çapında izlenebilmesi için vericilerin gelişeceği 70'li yılları beklemek gerekecektir. Televizyonun ilk yılları BBC modelinde bir kamu yayıncılığı anlayışını benimser ve bu yönde eğitici-öğretici yayınlar ile sesli-görüntülü haberler sunulur. 1971 yılında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)'nin özerk yapısı ortadan kaldırılır ve sadece tarafsızlığı benimsemesi kabul edilir.

Liberal piyasa koşullarının etkin olduğu Özal hükümetleri döneminde ise TRT kanallarının sayıca arttığı görülmektedir. 1986 yılında TRT 2 ve 1989'da da Güneydoğu Anadolu bölgesine yönelik olarak yayın yapan TRT GAP ile TRT 3 kurularak TRT kanalları çeşitlenmiştir. 90'larla birlikte ise artık uydu yayıncılığının ilk sesleri Türkiye'de duyulmaya başlar. Magix-Box kanalı Türkiye dışından Türkiye'ye yönelik ve uydu üzerinden yayına açılır. 1990'da TRT, kanal gamına; TRT 4 ve TRT INT kanallarını ekler. 1993'e gelindiğinde ise 10 yeni ticari kanal yayın hayatına başlar. Türkiye'nin ilk tematik kanalı NTV'dir (1996) ve 1999 yılında Dijital platformda yayına geçmiştir. 1999 yılında kurulan Digiturk yayın platformu (Tanrıöver, 2012, s.14-15) yayıncılık anlayışının tümüyle değişmesine, çeşitlenip arz ve beğeni merkezli ilerlemesine olanak sağlayacaktır.

Televizyon dünyası; içerik üretimi, medya sahipliği, medya çalışanları ve izler kitleleriyle başlangıcından günümüze çeşitli tartışma ve analizlerin odak noktasında olmuştur. Özel televizyonların ilk yıllarında mankenler ve güzellik kraliçeleri sihirli kutu yayınlarında değer görüyor, televizyona yıllarca emek vermiş ustalar ise bu durumun geçmesini bekliyorlardı. Ancak geçen zaman, bu durumu geçirmek yerine bambaşka boyutlara taşıdı. Artık güzellik yarışmalarından gelenlerin yerini; moda, spor, eğlence içerikli reality showlardan ekrana transfer edilen çalışanlar ve sosyal medya fenomenleri aldı.

1990'larla birlikte çok sayıda kanalın Türkiye'deki kanal portföyüne girmesi rekabetçi bir ortam oluşturmuştur. Alternatif bir izler kitle talebinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Çelenk (2005) bunda Türkçeleştirilen dış kaynak yayınların da etkili olduğu görüşündedir:

"1990'lı yılların sonlarından başlayarak artan sayıda yabancı tematik kanalın Türkçe yayın servisine başlamasında özel kanallar etkili olmuştur. Yabancı yayın kuruluşlarıyla anlaşılan medya kuruluşları çeşitli tematik yayın kanallarının içeriklerini, Türkçe seslendirme ya da alt yazılı olarak yeniden iletmislerdir. Bunlar arasında Nickleodeon ve FOX Kids gibi çocuklara yönelik yayın yapan kanallar, Discovery Channel ve History Channel gibi enformasyon ve belgesel kanalları da vardır (Çelenk, 2005, s. 258)."

Gazetenin ardından yayın hayatına başlayan radyo ve özellikle televizyon, evlerin ortasındaki değişmez yerini almıştır. Televizyon seyretmek, modern toplumların en popüler kültür etkinliği haline gelmiştir. Televizyon yayınlarının parasız ve ulaşılabilir olması ayrıca sahte bir katılım duygusu yaratması onu popüler kültürün hem üreticisi hem de dağıtıcısı haline getirmiştir (Arık, Karakoç içinde, 2009, s.17). Öyle ki dizi izlemek için ailelerin birbirini ziyaret ettiği ve "tele-misafirlik" (Tanrıöver, 2012, s.12) kavramının doğmasına aracılık etmiş olan bir kültür aracı olan Televizyon, bütün dünyada toplumun tüm katmanlarını; sosyo-ekonomik düzeyi ne olursa olsun bir araya getiren ortak bir platformdur ve serbest zaman etkinliklerini kaplamıştır.

Kitle iletişimi, sosyo- kültürel yapıyı biçimlendirirken farklı amaçlara ve değerlere sahiptir. Ezici bir gücü vardır ve kültürü süzgeçten geçirerek yönetir. Kültürel varlığın bazı öğelerini ön plana çıkarır, bazı fikirlere önem kazandırır, diğer bazılarını değersizleştirir. Kültürel alanı tamamen kutuplaştırır. Kitle iletişim araçlarından geçmeyen mesajlar, toplum üzerinde çok küçük bir etkiye sahiptir (Moles, 1983, s. 78).

Kafiye (2013)'ye göre televizyondaki yayınlar; haberler, belgeseller vb. tüm içerikler aslında gerçeğin birer temsilidir. Bu temsiller karşısındaki doğru algılayabildiği ölçüde anlamlıdır: Farago'ya (2006, s.27) göre ise, hayatın doğrudanlığını algılamamıza engel olduğu şeyi temsil, gün ışığına çıkarır. Bu yaklaşım nesnelere temsil olmaksızın açıkça algılanamayacağını vurgulayarak, anlamın nesneden değil, onun temsilinden kaynaklandığını söyler. "Telegörsel deneyim", Bauman'a göre, sadece yapay bir deneyim değil; gerçek anlamdaki kültürel, duygusal, ahlaki karşılaşmaların olumlu bir biçimde antitezidir (Tomlinson, 2004).

Türkiye'de belgesel kanalları bir takım önde gelen yayın platformları ile uydu üzerinden yayın yapmaktadır. Bunlar; D Smart, Digiturk, Teledünya, Türksat Kablolü Yayın Ağı ve Filbox'tır. Türkiye'de yayın yapan belgesel kanalları günümüzde oldukça zengindir. Bunlar arasında yerli ve yabancı olmak üzere birçok kanalın varlığı, Türkiye'de yayıncılık hayatının küresel etkilere açık olduğunun da bir işareti olarak görülebilir. D Smart yayın platformu üzerinde yer alan bu kanallar arasında öne çıkanlar arasında Discovery Science, Discovery Turbo Xtra, Travel Channel, Animal Planet, ID X, Discovery World, TRT Belgesel, Animaux, Da Vinci Learning, Yaban TV adlı kanalların olduğu göze çarpmaktadır. Digiturk yayın platformu üzerinden yayınlanan kanallar arasında ise; National Geographic Channel, Discovery Channel, Animal Planet, Discovery Science, BBC Knowledge, Nat Geo People, TRT Belgesel, History Channel adlı kanalların varlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca Eğlence ve Yaşam teması altında yer alan Home and Entertainment, Planet Mutfak, BBC Entertainment, Turcmak Gurme gibi kanallar bulunmaktadır. Bunların dışında uydu üzerinden tüm dünyada şifresiz yayın yapan kanalları izlemek de mümkün gözükmektedir. İnternet üzerinden yayın yapan kanalları da günümüz teknolojileriyle takip edebilmek ayrıca olanaklı hale gelmiştir.

Çalışmanın Yöntemi, Örneklem Ve Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak İzleyici / dinleyici / kullanıcı (Audience) yöntemi üzerinde durulmuş; basında yer almış haberlerin taraması yapılmıştır. Tarama yapılan haberler, içinde İz TV ibaresi geçen haberleri dikkate alarak yapılmış olup İz TV'nin yayıncılık anlayışının nasıl yorumlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

İz TV yetkililerinin basına yansıyan görüşlerinden öne çıkan aşağıdaki kavramlar haber analizlerindeki ölçekleri oluşturmuştur. Bu ölçekler şu şekilde belirtilebilir: Popülerlik, Çok Kültürlülük, Alternatiflik, Evrensellik, Hareket, Ötekilik, Olgusallık, Sadelik, Eğlencelik, Amatörlük.

Araştırma, İz TV'nin 2006 yılındaki kuruluşundan 2015 yılına kadarki zaman dilimini kapsamaktadır. Taraması yapılan haberler gazetelerin internet versiyonları dikkate alınarak yapılmış olup İz TV başlığındaki tüm haberleri kapsamaktadır. Taraması yapılan gazeteler internette çok takip edilen mecralar arasında yer alan Milliyet, Sabah ve Posta gazeteleri olarak rastgele örneklem yöntemi ile tercih edilmiştir.

İz Tv'nin Genel Yayın Politikası

Kanalın Belgesel Bakışı

İz TV 6 Şubat 2006 yılında Digiturk yayın platformu üzerinden yayın hayatına başlamıştır. Kanalın kurucuları Ahmet Sargın, Vedat Atasoy, Murat Toy, Nazım Alpman ve Coşkun Aral'dır. Aral'ın 30 Nisan 2010 tarihli bir röportajı, teorik düzeyde okumalarla yetinmeyip sahaya inerek gözlem, inceleme ve deneyim kazanmak ve bunu hem estetik hem de eleştirel bir dille izleyiciye ulaştırmak ve bu yolla izleyicinin içindeki potansiyeli de ortaya çıkarma hevesi uyandırmak, olarak İz TV'nin yayıncılık politikasını özetlemektedir:

"Örneğin Romanlarla ilgili bir belgesel çekimi için bize başvuran kişinin antropoloji okuması önemli değil. Eğer bu toplumla ilgili araştırma yapmış, belirli bir süre onlarla vakit geçirmiş, düşüncelerine, cenazelerine, bayramlarına şahit olduysan bizim için değerli. Bize yaptıkları, içinde kendi varlıklarını hissettirenler gelsin... *Siirt Mücadele* gazetesinin matbaasında yere düşen harfleri topladığım 1960'larda aklımda hep bugünler vardı. Sınırların ötesine gidip ulaşılamayana ulaşmak, gidilmeyene gitmek, dokunulamayana dokunmak istiyordum. Kalemim, fotoğraf makinem ve video kameram kendimden bir parça, birer organım oldu. Tökezlediğim, zorlandığım, düştüğüm zamanlar da oldu ama hiç geri dönmeyi düşünmedim. (Kariyer.net, 2010)"

Teknoloji ile birlikte belgesel yayıncılığının geliştiği bir düzende İz TV'nin durduğu yeri teknolojiyi amaç değil bir araç olarak kullanan kanal olarak konumlandıran kanalın kurucularından Atasoy, şu şekilde tanımlamaktadır:

"Biz teknolojiyi bir araç olarak görüyoruz. Doğa şartlarına göre eğer gerekiyorsa arabamızı kaplıyoruz, örneğin Sarıkamış'ta bir belgesel çekerken orda bunu yaptık. Örneğin, kurt ayı vs. bizi fark etsin diye de aracımızı boyayabiliriz. Tüm bunlar gereksinim duyulan teknik noktalar. Biz teknolojiyi gerektiğinde kullanıyoruz. Bizim ekipten adamlar örneğin 4-5 asistan 4 kamerayla gitmişler çekime. Ben de onlara ne gerek vardı dedim bu kadar kamera kalabalığına. Götürürsün o zaman hakkını vereceksin. Zahmetini çekeceksin. Öyle oraya kamerayı koydum her açıdan çekiyorum oldubitti olmaz. İz TV olarak bizim malzememiz samimiyet. Çekiyor olduğumuz şeyle doğal bir bağ kurmak. Örneğin yakın zamanda Rize'de bir belgesel çektim ve neredeyse hiç müzik kullanmadım. Doğanın ve insanların sesini, hikâyenin ritmini daha müzikal buluyorum. İz TV olarak biz bilen değil bileni bulanız. Öyle beylik laflarla bu şöyledir, bu böyledir demeyiz. Neyse onu gösterir ve bir bilene sorarız ve sadece gerçeği ararız (Yetimova, 2014).

Biz, teknolojinin önünde gidiyoruz aslında. İlk HD yayını biz yaptık. Şimdi 3D belgeseller çekiyoruz. 4K tipi yayın yaptık. Şuan Türkiye'ye henüz gelmedi yayıncılık sahasında. Biz teknolojiyi bir adım önde takip ediyor ve kullanıyoruz. Ama asıl olan hangi teknolojiyi kullandığın değil, ne anlattığıdır. Ben size şimdi cep telefonu ile de belgesel çekebilirim. Bununla da öğretilim ben size belgeseli. Fakat dediğim gibi teknoloji en nihayetinde bir araç. Daha iyi araçlarla daha iyi hikâye anlatmak her zaman mümkün olmaz ama asıl olan hikâyedir ve teknoloji de bu yolda bir araçtır (Yetimova, 2014).

Milliyet gazetesinde yayımlanan 16 Mart 2013 tarihli bir röportajlarında Alpman ve Aybars, yaptıkları "Yolda" programının benzerlerinden farklılıklarını, gerçeğe dayalı bir eğlence, çekilen bir görüntünün iki defa yayınlanmaması, doğaçlama, kameramanın da yeri geldiğinde kamera önünde deneyimlerini aktarması ve yaşamın akışına gelişi güzel katılmak şeklinde özetlemektedirler. Seyyahlık kültürü ile belgeselciliğin harmanlandığı bir anlayışın temsilciliğini üstlenen Yolda programı, Eren'in şu ifadelerinde somutlaşmaktadır: "Kayboluyoruz, soyulabiliyoruz, ilginç olaylar yaşıyoruz ve bunların hepsini programda veriyoruz. Gerçek şeyler yaşıyoruz, eğleniyoruz ve bunu da izleyiciyle paylaşıyoruz (Acar, 2013)".

25 Mayıs 2013 tarihli *Habertürk*'te Pınar Elbaş'a röportaj veren Aybars ve Alpman'a göre yolculuk bir var oluş biçimi ve bir yaşam tarzı; mutluluk ise bir noktaya varmak değil, bir noktaya varırken harcanan ya da bulunan; hissedilen emek, enerji ve paylaşımdır. Yolculuk; sonrasında farklı kimliklere bürünmek, farklı kültürlerin içinde yeniden var olmak, küçük detayları fark etmek, bir binayı kamera hareketi ile betimlemek yerine o binanın içinde yaşanan özel bir anı yakalayabilmek (Elbaş, 2013).

Sonat Bahar, *Sabah gazetesinde* İz TV'nin 3D (3 boyutlu) yayıncılığa geçme kararı verdiğinde Atasoy ile bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Atasoy, İz TV'nin yayıncılık anlayışını da vurguladığı bu söyleşide "tek tip ve tek düze" bir üretimden kaçındıklarını vurgulamaktadır. Dizi ile yarışma programları arasında sıkışmış olarak gördüğü medya dünyasında 'öteki'nin var olmayışı; İz TV'ye duyulan ihtiyacı da ortaya çıkarmıştır görüşünü savunan Atasoy, katılımcılığa önem verdiklerini dile getirmektedir. Örneğin "Maceranı Yarat" adlı bölüm sıradan kişilerin kendi çektikleri belgesellerin İz TV kanalında

gösterime girmesine olanak sağlayan bir programcılık anlayışını ifade etmektedir. Buradaki ölçütleri ise görüntünün yayınlanabilir kalitede olmasıdır.

Kanalın Sosyal Sorumluluk Anlayışı

Belgeseller birer sosyal sorumluluk projesi özelliği taşımaktadır. Örneğin Savaş Karakaş'ın "Flipper'ı Kurtarmak" adlı çalışması, yunusların yaşamına tanıklık etmiş ve ses getirmiştir. Ayrıca televizyon dünyasından ünlü kişilerin (Şevval Sam, Mehmet Aslantug, Olgun Şimşek, Uğur Polat, Pelin Batu, Güven Kıraç, Erkan Can vb.) seslendirip sunduğu 9 Sıcak Nokta, Türkiye'nin zengin orman yataklarını ve yok olmaları durumunda Türkiye coğrafyasının maruz kalacağı koşullar birer sosyal sorumluluk projesi biçiminde sunulmuştur. Bir diğer örnek de, Sivas kangallarının hikâyesi anlatılırken bu köpeklerin dövüştürülmeleri gerçeği de belgeselde yer almıştır (Sabah, 2015).

Haber Fotoya'da 28 Ağustos 2013 tarihinde Atasoy ile İZ TV'nin kuruluş felsefesi ve belgeselciliğin Türk toplumundaki algılanışı üzerine Burcu Ertunç imzasını taşıyan bir röportaj gerçekleştirilmiştir. Bu röportajda Atasoy'un açıklamalarında İZ TV'nin çok uluslu bir yapı içinde hareket ettiği ve kanalın küresel dünyanın gerekliliklerini yerine getirirken diğer yandan da ardında iz bırakacak çalışma hedefi içinde olduğu görülmektedir.

"Ekibin ana kadrosu habercinin çekirdek ekibi. O yüzden bizim her anımız her çalışmamız uluslararası bağlantılı; ofisimizde her an bir Bolivyalı kameraman, Fransız bir kameraman Kanadalı bir yönetmenle karşılaşabilirsiniz. Bu ilişkilerin en büyük sebebi Coşkun Aral'dır. Biz onu biliyoruz ve onun yolundan gittik. Bizim için evrensel bakış çok önemli oldu ancak bunu yaparken de yerelliği hiç kaybetmedik. Akıntıya karşı kürek çekiyor muyuz bilmiyoruz. Ancak o küreği çekmezsek başka yerlere gideriz onu biliyoruz; şu anda bir yere gidiyor muyuz? Gitmiyor muyuz? Onu da bilmiyoruz? Şu an en önemlisi kürek çekmek. Çünkü yapmamak çok daha kolaydır, yapmak çok zordur. Tek derdimiz kürek çekmek ve ardımızda bir iz bırakmak, her şey ardında iz bırakır biz de bıraktığımızı düşünüyoruz (Ertunç, 2013)."

Atasoy'un 15 Eylül 2013 tarihli *Radikal*'de yayımlanan bir yazısında ise Rize'deki Fırtına Vadisi'nin eşsiz doğa güzelliği yerine yalnızlığa terk edilmiş konaklarının öyküsü anlatılmıştır. Ekonomik zorunluklar dolayısıyla Rusya'ya göç etmiş, orada pastacılık mesleğini öğrenmiş, memleket hasreti çöktüğünde de memleketleri olan Fırtına Vadisindeki Çamlıhemşin'e dönmüş olanların; Rusya'da kaldıkları dönemde etkilendikleri taş mimari yapılarının benzerlerini döndüklerinde kendi yurtlarında da yaşattıkları vurgulanmaktadır. Kültürlerarası iletişime örnek olarak gösterilebilecek böyle bir mimari adaptasyonun, yazıda, bölgenin eko sistemi ile Türkiye'nin sosyal değerlerini geliştirilen korumacı politikalar arasındaki ilişkisi üzerinden ele alması belgeselin niteliğine vurgu yapmaktadır (Atasoy, 2013).

Bir Usta Bin Usta adlı projeye yerel olana ayna tuttıklarını belirten Atasoy bu konu ile ilgili de yaptığı açıklamalarda yerel ile evrensel arasında ilişkiler kurmuş ve küyerelleşmenin önemini vurgulamıştır:

"Biz sosyal sorumluluk projelerine de önem veriyoruz. Örneğin Anadolu Sigorta sponsorluğunda Bir Usta Bin Usta projesini başlattık ve binlerce kişi bu projeye iş sahibi oldu. Geleneksel el sanatları ile zanaat içerikli işleri tekrar yaşama döndürdük. Örneğin telkâri ustalığını... Bu zanaat Mardin bölgesinde bir takı işi ve gerçekten orijinal bir iş. Yaşama döndürdük. Bu topraklardan beslenmek lazım. Adam işte kendini "designer" olarak görüyor ama sırça köşkten ellerini kollarını bağlayarak bakıyor olan bitene. İşte İtalya'daki moda trendlerini takip ediyor, dünyayı izliyor ama kendinden haberin yok. Bir Safranbolulu İbrahim Can Polat ustanın ellerinden çıkan sanata görmüyor. Bu toprağın rengi, deseni ve ruhunu taşıyor o eserler. Fakat o taklitlerle uğraşılıyor, aslı burada dururken. Biz makineye değil insana önem veriyor ve onu merkeze alıyoruz. Kriz zamanında bile adam çıkarmadık. Bunun yerine ofisleri küçülttük. Taşındık. (Yetimova, 2014)"

Kanalın İletişim Anlayışı

Wilco'nun Seçimi'nin program mimarı Wilco Van Herpen ise *Habervitrini* adlı web sitesinde kendisiyle yapılmış olan bir röportajda; programın içeriğini şu noktalarla özetlemektedir.

"Herkesin bilgi edinme tarzı farklı. Uzmanlar, haftalarca okuyorlar, stüdyolarda tartışıyorlar. Bense gezi sırasında yerel halkla sohbet edip yaşam şartlarını gözlemleyerek, şikâyetlerini ve beklentilerini birinci ağızdan öğreniyorum. Çankırı'da sanayi mahallesine gittik mesela. Farklı görüşlerdeki esnafı aynı masada toplayıp memleket meselelerini tartıştık, dolu dolu bir sohbeti. İnsanlara önyargısız yaklaşmalısınız. Yerel halkla aynı sofraya oturup, onlar gibi davranmak, onları anlamak gerek. Politikacıların en büyük eksiği bu; halkla iletişim kurmak. En büyük sıkıntı, politikacıların halkla diyalog kuramaması... Halkı sadece seçim dönemlerinde ziyaret ediyorlar. Gezdiğim tüm şehirlerde insanların ortak şikâyeti bu. Politikacılar, onları seçenin halk olduğunu unutuyor. Hollanda'da başbakanı, hâlâ bisikletle gidiyor parlamentoya, o da senin benim gibi bir insan. Herkes gibi evinden işine gidiyor, belki çantasında bir elma var. (Habervitrini, 2015)"

Kanalın Evrensellik Anlayışı

Uluslararasılaşma yolunda İZ TV'nin kendine *National Geographic*, *Discovery Channel* gibi kanalları hedef aldığını söyleyen Atasoy, Avrupa belgeselcilik kültürünün temsilcisi olan *BBC* ve *ARTE* gibi kanallara daha yakın şekilde bir içerik üretim faaliyetinin içinde bulduklarını ifade etmektedir:

"İZ TV Avrupa kültürüne dönük bir kanal... Bizim belgeselciliğimiz ARTE ve BBC gibi kanallara yakın duruyor fakat tam olarak onlar gibi de değil. Avrupa değerler sisteminden etkilenen fakat özelinde oradan da farklı bir yapımız var. Biz burada kendi yazılımımızı üretiyor ve üzerine kendi dilimizi inşa ediyoruz. Şöyle bir bakarsanız İZ TV ekran tasarımlarının ne denli yaratıcı ve özgün olduklarını göreceksiniz. Kullanılan After Effect'ler, ortak dile sahip temalar vb. Aynı şekilde Türkiye'de ilk HD yayına da ilk biz geçtik; 16: 9 formatında bir yayın bu. Belgesel dilini sinema diline de aktardık. Türkiye'de belgesel anlayışını değiştiren bir dil ortaya koyduk. Belgesel bana göre kişisel bir ifadedir. Kamerayı nereye koyuyorsanız orası

kişisel bir tercihe işaret ediyordur ve o aşamadan sonra artık sizin hikâyeniz başlıyordur. Fakat bakmak ve görmek gibi iki önemli nokta da vardır. Kimi sadece bakar, bazıları ise görür. Buna dikkat etmek lazım. Görmek çok farklı bir şeydir (Yetimova, 2014).

Yurt dışında da belgeseller yapan, genel tematik ve içerik kurallarını burada da uygulayan bir kanal olarak İZ TV'nin yayınlanan programları hakkında şu yönde değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Yıllar önce Srebrenitsa katliamı ile ilgili Bosna'da bir belgesel çekmek için oradaydık. Orada görünmeyi göstermeye çalıştık. Biz Srebrenitsa'da, gözden kaçan 250 bin kişinin hikâyesini ve BM'in bu kadar insanın kaderine mal olan tutumunu araştırdık. Toplu mezarları kazan adamı bulduk. Gözü yaşlı insanların trajedisini melodram biçiminde yansıtmak yerine hikâyenin izini süreceğimiz en önemli kişilerle buluştuk. Örneğin bu katliamın kitabını yazan adamı da bulduk ve bir de ondan dinledik olup biteni (Yetimova, 2014)."

Atasoy, gidilen coğrafyanın ve ziyaret edilen mekânların temel kültürel özelliklerinin gözetilmesine önem verdiklerini belirtip her yerde aynı kalıp davranıştan kaçındıklarını ifade etmektedir:

"Gittiğin coğrafya hakkında önceden bir şeyler okuman gerek. "Ne yer ne içerler? Nasıl düşünür ve nasıl hareket ederler?" diye. Moğolistan'da davrandığın gibi Almanya'da davranamazsın. Örneğin bir ülkenin bir kasabasına gidiyorsun. Orada bir ailede misafir oluyorsun. Aynı mekânı paylaşıyor ve belki geceyi de o evde geçiriyorsan bu dediğim şeylere dikkat etmen gerekir. Yoksa kafanı kırarlar... (Yetimova, 2014)"

İZ TV'nin kurucu ve programcıları ile yapılan röportajlar ile medyada çıkan haberlerden öne çıkan yaklaşımlar esas alındığında kanalın genel yayın politikasını şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

- Belgeseli popülerleştirmenin ötesinde belgeseli yaşamsal bir ihtiyaç halinde hissettirmek
- Çok kültürlülüğe değer vermek
- Alternatif bakış açıları geliştirmek
- Evrensel deneyimlerle yerel oluşumları birleştirmek
- Belgesel ile yolculuk fikrini birleştirmek
- Gölgede kalmış yaşamsal değerlere ışık tutmak
- Somut gerçeklikten yola çıkarak olgusal gerçekliklere varmak
- Sade, yalın ve anlaşılır bir dil kullanmak
- Bilgi ve belge temeline oturtulmak istenen belgeselciliği eğlenceli hale getirerek anlatmak
- Amatör belgeselcilere şans tanımak

Bulgular: Gazetelerde Yer Alan Haberlerde İz Tv

Ana Başlık: Otel Odalarının Ekranı Önemlidir (Milliyet, 12.11.2014)

Ara Başlık: Dizi Saltanatı Bitecek

"(...) Bir örnek; bizde 'kültür kanalı' diye bir şey yok. Bizde platformlarda yabancı belgesel kanalları (bir tek İz TV), yemek kanalları (Eh bu konuda ilerleme gösterdik, yeterince var gibi yemek kanalı), gezi kanalları vs. mevcut... Onun dışında bizdeki yerli kanallar 'genel yayın yapanlar' ve de 'haber kanalı olduğunu iddia edenler' diye kabaca ikiye ayrılır. (Milliyet, 12.11.2014)"

Sina Koloğlu'nun 12 Kasım 2014 tarihli *Milliyet*'teki köşe yazısı İz TV'yi kültür kanalı kategorisinde görmekte ve Avrupa'daki örnekleri ile karşılaştırmaktadır. Haberde, Belçika ve Hollanda'daki yerel kanalların fazlalığı ve Türkiye'deki örneklerde derine inme öne çıkan noktalar arasında yer almaktadır. Sığılığın nedeni olarak en çok izlenme zamanlarına dizilerin yerleştirilmesi, tematik kanalların az sayıda oluşu ve programın popüler kültüre hizmet etmesi görülmektedir. (Koloğlu, 2014)

Ana Başlık: Kurtlar Vadisi Gezi Parkını İşleyecek Mi? (Milliyet, 05.08.2013)

Ara Başlık: İz TV Uluslararası Oldu

"Ağustos ayıyla birlikte Digtürk platformunda yer alan belgesel kanal İz TV beş farklı alt yazı seçeneğiyle izleyiciyle buluşuyor. İngilizce, Almanca, Rusça, Arapça alt yazıyla izlemek mümkün oluyor İz TV'yi. Kanal gerçekten başarılı belgeselleri ekrana getiriyor. Tarih, günlük yaşam yanı sıra Türkiye siyaseti üzerine de çalışmalarıyla da dikkat çekiyor. Bu yenilikle kesin seyirci sayısı artacak. Bence yabancıların özellikle Orta doğu ve Balkan ülkeleri seyircilerinden büyük ilgi göreceğini tahmin ediyorum. Sanırım bir ülkenin tanıtımı bundan daha iyi olabilir mi?"

Koloğlu'nun *Milliyet* gazetesinde 5 Ağustos 2013 tarihinde yer alan bir haberinde ise İz TV'nin farkı İngilizce, Almanca, Rusça ve Arapça alt yazı seçenekleri ile dünyaya; Ortadoğu ve Balkanlar'daki seyircilere de ulaşabileceğini, program içeriklerinde tarih, gündelik yaşam ve Türkiye siyasetinin olmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle Türkiye'nin tanıtımına katkıda bulunacak bir yapı olduğu yönünde vurgu yapılmıştır. (Koloğlu, Milliyet, 2013)

Ana Başlık: İz TV'nin Derin İzleri (Sabah, 21.05.2010)

"Eskiden National Geographic'in, History Channel'in, Discovery'nin karşısında "Allahım, bizim niye dünya çapında bir belgesel kanalımız yok ki?" diye hırsla dudaklarımı ısırırdım. Ama son birkaç yıldır ekran karşısında gururdan koltuklarımı kabartan bir kanalımız var: İz TV. Katıldıkları her uluslararası yarışmadan ödülle dönüyorlar. Yani artık tıpkı diğer belgesel kanallar gibi "dünya markası" olma yolunda hızla ilerliyorlar. Geçen haftaki yapımları yine soluksuz izledim. Bir ay önce vefat eden, Bodrum'un ünlü sandaletçisi Ali Güven ile yapılan söyleşi muhteşemdi. Duvarında, Hollywood'un en ünlü isimlerinin sandalet için alınan ayak ölçüleri asılıydı. Yetiştirdiği 6 kalfa da kendini zamansız terk etmişti. Taklitleri türemiş ama hiçbiri Güven ustanın yerini alamamıştı. İzlerken, bir türlü gidip de ayak ölçümü veremediğim için kahroldum. Hayat, bir kez daha "asla ertelenmemesi gereken bir olgu" olduğunu yüzüme çarpmıştı... Suyollarını anlatan belgesel de müthişti. Tarihi yarımada'nın Roma ve Bizans döneminden kalma su altı kanallarının, ünlü Paris kanalizasyon sistemine kafa tutacak bir görkemde olduğunu bu belgesel sayesinde öğrendim...

O günlerin teknolojisiyle nasıl yapıldığı gerçekten muamma olan bu kanal ve labirentler sistemi Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın altında sarnıçlarla birleşerek inanılmaz bir ağ oluşturuyordu. Düşünün bir kere; bölgedeki 150 sarnıçtan bugün sadece 43 tanesi keşfedilebilmiş. Bütün bunların ortaya çıkarıldığını, ışıklandırıldığını, turizme açıldığını varsayın. Piramitlerde, Paris kanalizasyon sisteminde, Nevşehir'deki yeraltı şehirlerinde iki büküm yürümeye dünden gönüllü turistler, İstanbul'a akın etmek için yeni sebep bulmazlar mı? Coşkun Aral'a, Savaş Karakaş'a ve diğerlerine binlerce teşekkür... İz TV gibi muhteşem bir kanal açıp, mevcut bazı kanal-izasyonlardan burnunun direği kırılan benim gibilere yeni bir cennet bahçesi sundukları için... (Sabah, 21.05.2010)"

Yüksel Aytuğ 21 Mayıs 2010 tarihli yazısında İZ TV den bir dünya markası olarak bahsetmekte ve batıdaki benzerleri olan National Geographic, History Channel ve Discovery ile karşılaştırmaktadır. İzlediği programları arasında özellikle vurguladığı bilinenden daha kapsamlı olan bir Roma-Bizans suyunun ortaya bir İZ TV ekranından bilgi olarak yansımaları İZ TV'nin sahip olduğu değer ve önemi ile ilişkilendirilmiştir (Aytuğ, 2010).

Ara Başlık: İZ TV şifreyi kaldırıyor... (Posta, 17.05.2010)

Türkiye'nin dijital platformlarda en çok izlenen belgesel kanalı İZ TV önümüzdeki iki ay boyunca Türksat 1C uydusuna geçerek şifresini açıyor... Yakında HD olarak izlenebilecek bu yerli belgesel kanalının daha fazla kitleye ulaşmasını sağlayacak bu şifre çözümü... Ekranda dizilerin dışında da akıp giden bir hayat var. Tanıdığımız kadarı fazla şamata ve gürültüyle dolu. Tanımadığımız tarafta ise İZ TV duruyor... Sıradan bir belgesel kanalından çok aramızdan, bizim sokaklarımız ve koylarımız ve köylerimiz ve insanlarımızın içinden çıkan bir kanal. Ve gerçeği anlatıyor... Bu iki aylık kıyağı iyi değerlendirin derim ben. Hikâyemizi bir de gerçeği resmedenlerin ağzından işitebilmek için... (Posta, 17.05.2010; <http://www.posta.com.tr/magazin/YazarHaberDetay/Ezel-de-tecavuze-sigindi-.htm?ArticleID=75950>)"

17 Mayıs 2010 tarihli Posta gazetesindeki haberde İZ TV içerikleri, şamata ve gürültüyle dolu şekilde tanımlanan dizi içeriklerinin karşısında konumlandırılmıştır. Popülerlik karşıtı bir söylem içeren İZ TV'nin içerikleri halkın yaşamsal pratiklerine dayanan bir 'gerçeklik' söylemi içinde tanımlanmıştır.

Ana Başlık: Adını kışe koydum! (Posta, 16.01.2011)**Ara Başlık:** Belgeseli belgesel gibi izlemek...

"Türkiye'nin ilk belgesel kanalı olarak bilinen ve önemli bir kitle tarafından lezzetle takip edilen İz TV sonunda kendine yakışır bir yayın teknolojisine geçti... İz, önümüzdeki aydan itibaren Digitürk platformunda HD yayın kalitesiyle izleyicileriyle buluşacak. Bunun anlamı şu; izleyip de etkilendiğimiz o büyüklükte görüntüleri gerçeğe en yakın haliyle görebilmek. Yüksek çözünürlükle izlediğimiz her şeyi salonumuzun içindeymiş gibi ağırlamak... Memleketin ilk üç boyutlu belgeseline de imzayı basan İz TV'nin yabancı rakipleriyle arayı bu atakla bir adım daha kapatacağına inanıyorum. Hayırlı olsun diyelim... (Posta, 16.01.2011; <http://www.posta.com.tr/magazin/tele-magazin/YazarHaberDetay/Adini-klise-koydum-.htm?ArticleID=57467>)"

16 Ocak 2010 tarihli Posta gazetesindeki haberde İZ TV'nin yüksek çözünürlüklü HD yayıncılık fonksiyonunun özelliği ön plana çıkarılarak teknoloji kullanımının önemi vurgulanmıştır. Sadece içerik üretim teknolojisini dışarda bırakan bir anlayışın kabul görmediği bu yaklaşımda İZ TV'nin kendine rakip olarak yerli kanallar yerine yabancıları seçmesi İZ TV'nin küresel rekabet düzeni içinde yer edinme mücadelesi içinde olduğunu vurgulamaktadır.

Ara Başlık: Nice Yıllara İz TV!

"Türkiye'nin ilk belgesel kanalı olan İz TV yedi yaşına girdi. Coşkun Aral'ın önderliğinde birkaç gönüllü tarafından kurulan kanalın ürettiği işler ortada... Kanal büyük bir yatırımla değil ama inançla kurulan her oluşum gibi kendini iyi bir yere taşıdı. Şimdi Avrupa Birliği fonları da dâhil önemli inisiyatiflerin desteğini görüyor... Bir dönem çektiğim seri belgesel "Taş Gaste" ile belgesel yapımının lezzetini sonuna kadar çıkardığım bu ülkenin en butik kanalına yeni yaşında mutluluklar diliyorum... Hem de gönüllü izleyicilerinden biri olduğumun altını kalın kalemle çizerek! (Posta, 08.02.2013; <http://www.posta.com.tr/magazin/YazarHaberDetay/Sehzadeye-omur-bicmek-.htm?ArticleID=161297>)"

08 Şubat 2013 tarihli Posta Gazetesindeki haberde yeni yaşı kutlanan İZ TV'nin kuruluş aşamasının bir gönüllü harekete dayandığı vurgulanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği fonları üzerinden içerik üretmek Avrupa Birliği kültür politikalarını da benimsediği ortaya konmuştur. Taş Gaste adlı programın yapımcısı Yar, İZ TV'de belgesel üretmenin 'lezzetli' olduğuna parmak basarak çalışma ortamına ilişkin bir ipucu vermektedir.

Ana Başlık: Ezel de tecavüze sığındı! (Posta, 05.05.2012)

Ara Başlık: Televizyonu buradan izleyin

"Bilmiyorum İZ TV'de yayınlanmaya başlayan "TV Tarihi" konulu belgeselden haberiniz var mı? Eğer benim gibi TV işinde ve ekstradan da müptelası biriyseniz bu belgesel Türkiye'de TV olgusunun nasıl bu denli fenomene dönüştüğünün en anlaşılır hikâyesini özetliyor. Bildiğim kadarıyla geçmişte RTÜK için çekilen bu belgesel, kurum tarafından kullanılmayarak neredeyse çöpe gidiyordu. Ama bu denli kapsamlı bir işi bir kurumdan çok kamuya açarak farklı bir lezzeti ortaya çıkaran İZ TV hakikatli bir iş yapmış oldu. Kaçırırsanız tekrarlarını kanalın internet sitesinde de bulabilirsiniz. Ve görebilirsiniz ki her zaman dediğim gibi "bizim ülkemizde televizyon sadece televizyon değildir! (Posta, 05.05.2012; <http://www.posta.com.tr/magazin/YazarHaberDetay/O-telefonla-cok-zor-htm?ArticleID=119975>)"

5 Mayıs 2012 tarihli Posta Gazetesindeki haberde TV Tarihini gündeme taşıyan İZ TV'nin RTÜK'ün değerlendirmedeği belgeseli kamuya açarak halka indirgediğini görüyoruz. Türkiye'deki belgesel izler kitle arasında, belgesel kanalcılığına dair bir verinin bulunmamasından yakınılmaktadır. İZ TV'nin yüksek bütçeli TV kanalları arasında bilinirliğinin artması için reklam yerine suskunluğu tercih etmesi geniş bir izleyici kitlesi yerine daha spesifik bir izler kitleyi hedef alan içerikleri ürettiğini de göstermektedir. Kanalın Digitürk üzerinden yayın yapmayı benimsemiş olması da genel uydu yayıncılığı yapmak yerine tematik kanal ağına sahip ve ücretli bir yayıncılık anlayışının bir parçası olduğunu ayrıca göstermektedir. Bu durum, belgeselcilik kültürünün halka her ne olursa olsun şekilde bir yöntemle ulaştırılması yerine, halkın her ne pahasına olursa olsun belgesele ulaşması gerekliliğinin altını çizmektedir.

Ara Başlık: Parmak izsiz bardak!

"Türkiye'nin ilk ve tek belgesel kanalı İz TV, ardında derin izler bırakarak fantastik yürüyüşünü hızlandırıyor... Memlekette sokaktaki iki kişiden biri "Ben sadece belgesel izliyorum" der ama kaç İz TV'nin adını telaffuz edebilir emin değilim... İşte bu ironi hali içinde yerli bir kanal için milyonlarca lira bütçeli yabancı marka kanallarla boy ölçüşebilmek iki kere zor. Olsun... İz TV yapıyor bunu. Ve hakikaten büyük bir suskunluk içinde aynı hacimde bir atağa yürüyor. Digitürk platformunda hatırı sayılır bir izleyicisi olan kanalın genişleyen yüzlerini yakında not düşeceğim bu köşeye... Ve belki aramızdaki belgesel tutkunları en azından "Hangi belgesel kanalında kimleri izliyorsunuz?" sorusuna sıklıkla yanıt verecek böylece... (Posta, 23.06.2010; <http://www.posta.com.tr/siyaset/YazarHaberDetay/1.htm?ArticleID=34205>)"

Mesut Yar imzalı köşe yazısında, kanalın küresel rekabette daha geniş izleyici kitlesine ulaşması için popüler yüzleri ekrana getireceğinin altının çizilmekte; diğer yandan İz TV'nin henüz tanınan bir kanal olmadığı yönünde bir vurgulama yapıldığı görülmektedir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Basın taramasında elde edilen bulgular yorumlandığında, kanalın basında özellikle köşe yazılarında takdir gördüğü bir gerçektir ancak köşe yazılarında genellikle birden fazla ara başlıktan birisi olarak yer bulmaktadır. Köşe yazılarının ana başlıkları farklı konuları içermekle birlikte İZ TV'ye değinen bölümler dışındaki bölümlerin daha çok dizileri ve onların magazinel yönlerini ele alan içerikler olduğu görülmektedir. Bu da belgeselin ana akım medyada bu alt başlıklarla yan yana temsil edildiğini göstermektedir.

Haberlere bakıldığında ise genellikle İZ TV'de program yapanların magazinel açıdan popülerlikleri üzerine içerikler üretildiği, belgesele ayrı bir önem yüklenmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Program sunucularından birisi olan Wilco'nun basında yer alan haberlerde; Hollandalı oluşu ve Türkiye'deki özel hayatı gibi konuların belgeselciliğinin önünde tutulması bu açıklamaya bir örnektir.

Hürriyet Gazetesi'nde yer alan Mehmet Özdoğan Wilco röportajı şu sözlerle bu durumu kanıtlamaktadır: "Türk olmadığı 100 metre öteden anlaşılan Herpen; İZ TV'de yayınlanan 'Wilco'nun Karavani' belgeseli için Türkiye'nin en ücra köşelerini bile dolaşiyor. Bu serüveninin ardındaysa üç Türk kızıyla yaşanan aşk hikâyeleri var." (Özdoğan, 2011) Basının popüler ve ilgi çekici konular üzerinden içerik üretmeyi tercih ettiği ve sevdiği düşünüldüğünde bu tür haberler; çok eleştirilecek bir durum gibi gözükmemekte hatta ana akım medya içindeki benzer haber kalıpları içinde neredeyse normalleşmektedir.

İZ TV haberleri medyada önemli bir oranda yer bulmuş olmasına rağmen, belgesellerin kültürel açıdan temsili; yayın içeriklerinin tanıtımı yanında etkin olarak yer almamıştır. Kanala Digitürk yayın platformundan ücretli şekilde ulaşıyor olması kanalın herkese açık olması avantajını ve dolayısıyla kolay ulaşılabilirliğini (ya da reyting oranlarını) olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamın da kanalın yazılı basında daha az tartışma veya gündem konusu haline gelmesine neden olduğu da düşünülebilir.

İZ TV ekibinin yaptığı açıklamalar dikkate alındığında kanalın sonuç olarak şu kavram ya da tanımlamalarla birlikte algılandığı gözlenmiştir:

- Kültür elçiliği misyonu
- Çok dilde yayın ile uluslararası bir kimliğe sahip olma
- Tematik kanalcılığa özgün bir katkı sağlıyor olma
- Belgeseli popülerleştirerek sığ bir popüler kültüre karşı duruş
- Sürdürülebilir bir yayının kültürüne sahip olma
- Kültürel mirasın aktarımı gerçekleştirme

- Küresel benzerleriyle rekabet geliştirme
- Yazılı tarihçiliğin yanında sözlü tarihçiliğe ve alternatif kaynaklara yönelme
- Gezmeyi bir yaşam biçimi haline getirme
- Emek sömürmek yerine emek paylaşımını öneren bir kanal olma
- Değerlere öncelik vermenin ileri teknolojileri dışlamak demek olmadığını savunma

Kanalın Türkiye ve dünyadaki diğer belgesel kanalları arasındaki yeri, önemi ve konumu İZ TV'nin yayın hedefleri ile uyularken kanalın içeriklerinin oluşturduğu gündemin medyadaki temsili yüzeysel seviyede kalmakta, İZ TV programlarının başlattığı tartışmalara basında örneğin köşe yazarları boyutunda önemli seviyede eleştirel bir yaklaşım gözlenmemektedir. Medya taramalarında öne çıkanlar arasında kanalın programlarının 'rahat izlenir' ve 'nitelikli' olduğundan bahsedilmekte olup, belgeselcilik kültürüne getirdiği katkıların tartışma düzeyinde; tarihsel ve sosyolojik yönlerinin gündem yapılmadığı gözlenmiştir. Kanal içeriklerine yönelik tartışmanın beğeni, kabul etme, öne çıkarma seviyesinde kaldığı, kanalda yer alan belgesellerin başlattığı tartışma konularının birkaç örnek dışında temsil edilmediği gözlenmiştir. Kanalın herkesin kanalı olmak yerine, belgesele değer verenlerin kanalı olmak istediği çıkarımında da bulunulabilir.

Kaynakça

- Acar, S. (2013, Mart 16). *Bizimki gerçeğe dayalı eğlence*. Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/-bizimki-gercege-dayali-eglence/cumartesi/haberdetay/16.03.2013/1680965/default.htm> adresinden alınmıştır.
- Atasoy, V. (2013, Eylül 15). *Fırtına Vadisi'nin büyüleyici konakları*. Radikal: http://www.radikal.com.tr/gezi/firtina_vadisinin_buyuleyici_konaklari-1150816 adresinden alınmıştır
- Aytuğ, Y. (2010, Mayıs 25). *İz TV'nin derin izleri*. Sabah: http://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2010/05/21/iz_tv_nin_derin_izleri adresinden alınmıştır
- Çelenk, S. (2005). *Televizyon Temsil Kültür*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Elbaş, P. (2013, Mayıs 25). *Mutluluk yolculukta*. Habertürk: <http://www.haberturk.com/yasam/haber/847431-mutluluk-yolculukta> adresinden alınmıştır
- Ertunç, B. (2013, Ağustos 28). *Türkiye'nin İlk Belgesel Kanalı*. Fotopya-Mag: <http://haber.fotopya.com/detay/roportajlar/turkiyenin-ilk-belgesel-kanali-65> adresinden alınmıştır
- Gazetesi, S. (2015, Ocak 30). *Belgesel bu adamlardan soruluyor*. Sabah: http://www.sabah.com.tr/fotohaber/yasam/belgesel_bu_adamlardan_soruluyor?tc=12&page=1 adresinden alınmıştır
- Habervitrini. (2015, Ocak 30). *Hollandalı Wilco Bakın Oyunu Hangi Partiye Verecek?* Habervitrini: <http://www.habervitrini.com/gundem/hollandalı-wilco-bakin-oyunu-hangi-partiye-verecek-537842/> adresinden alınmıştır
- Alp, K. Ö. (2013) Sanatın Temsili ve Post modern Sanatta Temsil, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E Kasım-Aralık'13 Sayı:12 ISSN 1308-2698
- Karakoç, E. (2009). *Medya ve Popüler Kültür Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Kariyer.net. (2010, Nisan 30). *Belgeselin Türkiye'deki misyoneri*. Kariyer.net: <http://www.kariyer.net/kariyer-rehberi/belgeselin-turkiyedeki-misyoneri/> adresinden alınmıştır
- Koloğlu, S. (2013, Ağustos 5). *İz Tv Uluslararası Oldu*. Milliyet: www.koseyazisioku.com/milliyet/sina-kologlu/05-08-2013/kurtlar-vadisi-gezi-parkini-isleyecek-mi adresinden alınmıştır
- Koloğlu, S. (2014, Kasım 12). *Otel Odalarının Ekranı Önemlidir*. Milliyet: <http://cadde.milliyet.com.tr/2014/11/12/YazarDetay/1968339/otel-odalarinin-ekrani-onemlidir> adresinden alınmıştır
- Moles, A. A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. (N. Bilgin, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Özdoğan, M. (2011, Şubat 5). *Türklerdeki itiraz haline bayılıyorum*. Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/cumartesi/16941297_p.asp adresinden alınmıştır
- Tanrıöver, H. (2012) *Türkiye'de Televizyon Yayıncılığı*, İstanbul: İTO yayınları <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0026033.pdf>
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*, (Çev. A. Eker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yetimova, S. (2014). Vedat Atasoy ile İZ TV Üzerine Derinlemesine Görüşme, 19 Aralık 2014, İstanbul: İZ TV Yönetim Binası

Summary

In this study it is aimed to analyze the comments of journalists about a multicultural documentary channel that İZ TV. The founding of the first documentary channel of Turkey should be a surprising subject among Turkish Press thus what type of thoughts and approaches kept by journalists and news were tried to understand.

Thanks to the digital publishing that has developed since the year 2000, the thematic channels have begun to meet with the audience in a versatile way. However, there is also an indication of the level of education and special interests as well as being a conscious audience are all important to way to reach the documentary. There is a general public opinion that most of people do not watch documentaries. Thanks to decreasing technological opportunities causes an alternative in the meaning of varieties of TV channels and programs to audiences. This study aims to analyze reflection of the opinions of the journalists as documentary-watchers on daily mainstream journals which they are very popular in Turkey. Also used conceptual terminology by the journalists also analyzed within context of discourse analyze in this article. Thus; İZ TV related news, columns and interviews were scanned and tried to determine how the mainstream media that are Posta, Sabah and Milliyet evaluated İZ TV content as a documentary channel and viewed it in documentary publishing. The examples that are included in the article as a result of the survey are the newspapers published most of the İZ TV news.

When the contents related to the subject were analyzed in the mainstream media from the year of İZ TV, which was established in 2006 to 2015, it was observed that there was no critical approach in the level of columnists. It is mentioned that the program of the channel is 'easily monitored' and 'qualified' in the news scans. The debates on the scanned newspapers showed that there were not any historical, sociological or critical analyze done by the journalists. Rather than critical analyzes personal liking and advertising are the common characteristics of the discourse were witnessed on the newspapers.

When the news is taken into consideration, it is usually the result that the producers of the programs on İZ TV are producing content on the magazines' popularity and the documentary does not attach any importance to it. İZ TV documentaries have been promoted with more publications which are not represented in terms of culture. The fact that the Digiturk (now BeIN İZ TV) broadcasting platform is being paid on a fee basis has a negative effect on the channel's openness and therefore its ease of accessibility (or ratings). It can also be considered that this context has caused the channel to become less debate or agenda topic in the written press.

Looking at the news reports in the scans, it is observed that İZ TV is perceived with the following concept or definitions: Culture embassy mission, Having an international identity through multi-lingual publication, To make a unique contribution to thematic channeling, Stance against a shallow popular culture by popularizing the document, Having a sustainable publishing culture, Transmission of cultural heritage, Developing competition with global similarities, Orientation to oral historiography and alternative sources as well as written historiography, Making traveling a lifestyle, Being a channel that suggests labor sharing instead of labor exploitation, Defending that prioritizing of values does not mean to exclude advanced technologies.

Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği (YSTÖ): Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenirliği
Mobbing Attitude Scale (MAS): Development, Validity and Reliability

Elif BOZYİĞİT¹
Ferda Esin GÜLEL²

Geliş Tarihi: 29.03.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 13.06.2017 / **Kabul Tarihi:** 14.06.2017

Özet

Bu çalışmanın amacı çalışanların yıldırma sonucu işyerine yönelik oluşabilecek tutumlarını belirleyebilmek için bir ölçme aracı geliştirmektir. Ölçeği geliştirme aşamasında Likert tipinde bir ön deneme formu oluşturuldu. Ön deneme uygulamaları sonucunda madde havuzu 78 maddeden oluştu. İnternet ortamında düzenlenen taslak form Yükseköğretim Kurumu'na (YÖK) bağlı 181 üniversitenin 30'unda görev yapan akademik personele e-posta yolu ile gönderildi ve geri dönen sonuçlara göre veriler elde edildi. Toplam 26.431 akademik personele gönderilen formlardan 1.326 adedi geri dönmüş ve yıldırma maruz kalındığı belirtilen 561 adet taslak ölçek verisi değerlendirmeye alınmıştır. Yapılan madde analizi sonucu katkısı olmayan 22 madde ölçek dışı bırakılmıştır. Kalan 56 maddenin faktör analizine uygunluğu araştırılmış ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0.918 çıkmıştır. 56 maddenin özdeğerlerine bakıldığında, en yüksek özdeğere sahip dört faktör seçilmiş ve ölçek nihai olarak 33 maddeden oluşmuştur. Doğrulayıcı faktör analizinin KMO değeri 0.907 ve Bartlett testi sonucu 4131,431 olduğu saptanmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.925 olarak bulunmuştur. Ölçekte dört faktör bulunmaktadır ve 10'u olumlu, 23'ü olumsuz toplam 33 maddeden oluşmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada geliştirilen "Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği" (YSTÖ) çalışanların yıldırma sonucu işyerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabilir. Ayrıca sadece akademik personel için geliştirilmemiş olup bu meslek grubu dışında kalan diğer işyerlerindeki çalışanlara da uygulanabilir.

Anahtar kelimeler: Yıldırma, Tutum, Çalışma hayatı, Geçerlilik, Güvenilirlik.

Abstract

The aim of this study is to develop a scale to determine the possible attitudes of employees towards the workplace after the mobbing. During the scale development phase was created a Likert-type pre-test form. As a result of pre-experiment applications, the draft form was formed from 78 items. The draft form prepared on the internet was e-mailed to the academic staff of 30 of the 181 universities affiliated to the Council of Higher Education (CoHE) and the data were obtained according to the returned results. 1,326 recipients of 26,431 academic staff forms were returned. 561 pieces of draft scale data that were exposed to mobbing were taken into consideration. 22 items without contribution to substance analysis were removed from the scale. The appropriateness of 56 items to factor analysis was examined and the value of Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) was obtained 0.918. When it is investigated the eigenvalues of 56 items, four factors with the highest eigenvalue are selected and the scale finally consists of 33 items. KMO value of confirmatory factor analysis was 0.907 and the result of Bartlett test was 4131,431. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was found as 0.925 in the reliability analysis. There are four factors in the scale and it is composed of 33 items, 10 of which are positive and 23 of which are negative. The "Mobbing Attitude Scale" (MAS) developed in this research can be used to determine the attitudes of the employees towards the workplace after the mobbing. It is not only developed for academic staff, but it can also be applied to employees in other workplaces outside this profession.

Key words: Mobbing, Attitude, Working Life, Validity, Reliability.

¹Öğr. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü. Denizli, Türkiye.

E-Posta: ebozyigit@pau.edu.tr

²Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü. Denizli, Türkiye.

E-Posta: fegulel@pau.edu.tr

Giriş

Çalışanlar arasındaki iletişim bireylerin birbirlerine olan davranışlarını etkileyen bir faktördür. Sosyal yaşamında daha rahat davranabilen birey çalışma hayatında davranışlarına dikkat etmelidir. Çalışma hayatının bir koşulu olarak bu hayatın içinde olan çalışanlar pek çok açıdan birbirleri ile eşit düzeylerde olmayabilirler. Bir birimden daha fazla bölüme sahip olan işletmelerde ya da kurumlarda çalışanlar ast, üst ya da aynı göreve sahip çalışanlar ile bir paylaşımda bulunmak zorundadırlar. Bu üç grup arasındaki ilişkiler de doğal olarak iş ilişkileri olarak değerlendirilmelidir. İş ilişkileri kapsamında oluşan iletişim sonucu çalışanların birbirlerine karşı davranışları şekillenmekte ve buna yönelik çeşitli tutumlar oluşmaktadır. Örneğin çalışma ortamında herhangi bir sorun yaşamayan çalışanların iletişim ve davranış şekilleri eşit düzeydeki iş arkadaşları ile daha rahat ya da samimi olmakta, astları ya da üstleri ile görüşürken ise biraz daha resmiyet kazanarak daha farklı olmaktadır. Çalışanların olması gereken normal ilişkiler dışında işyerinde sorun yaşamaya başlaması çatışmaları başlatmaktadır.

Kurallara uygun bir şekilde bazı hakların otorite sahiplerine devri ile gerçekleşen otorite yani güç, itaate zorlama yeteneğidir. Bazı durumlarda gözlemlenebilen güç, bazı durumlarda ise daha baskılı olmasına rağmen gözlemlenememektedir (Miller, 1987). Sosyal ya da iş ile ilgili grupların oluştuğu durumlarda zaman zaman güç kullanımına başvurulduğu karşımıza çıkmaktadır. Gücün kurlsız, orantısız, sürekli ve zorlayıcı bir şekilde kullanılmaya başlanması sonucunda güce karşı direnemeyen, zayıf bir kesim oluşur.

Yapılan araştırmalarda “mobbing” olarak ele alınan yıldırma kavramı ilk olarak Konrad Lorenz’in sürü halinde dolaşan hayvanların içlerinden birini guruptan çıkarmaları ve tehdit etmeleri olgusunu araştırması ile ortaya çıkmıştır (Smith, Cowie, Olafsson and Liefoghe 2002). Olweus (1978) yıldırma terimini, güçlü bir çocuğun daha güçsüz bir çocuğa karşı bire bir olarak sistematik saldırılar içeren davranışları şeklinde tanımlayan ve terimi ilk kullananlardan biridir. İsveçli bir doktor olan Heinemann da 1972 yılında okul çocukları arasında yaptığı araştırmada, tek bir çocuğun hedef alınarak yapılan saldırıları bu kategori altında incelemiştir (Einarsen, Hoel, Zapf and Cooper 2003, Tınaz 2006, Rivers 2011).

Heinz Leymann, çocukların sergiledikleri davranışlar ile işyerinde sergilenen yıldırma davranışlarının ortak yönlerini tespit etmiş ve işyerinde uygulanan yıldırma davranışlarının fiziksel şiddetten uzak olduğu ve psikolojik bir baskıyı içerdiğini belirleyerek “mobbing” kavramını işyerinde yıldırma davranışları olarak kullanmanın daha doğru olacağını ileri sürmüştür (Leymann 1990, 1996). Bu doğrultuda Leymann, araştırmalarında işyerindeki yıldırma davranışları ile ilgilenmiş ve bunların boyutlarını ortaya çıkartmaya çalışmıştır. Yıldırma eylemlerinin düşmanca ve ahlak dışı bir iletişimi kapsadığını, bu davranışlar sonucu yıldırılan kişinin savunmasız bırakıldığı bir durum olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yıldırma davranışlarının düzenli bir şekilde (haftada en az bir kere) ve uzun bir süre boyunca (en az altı ay) uygulandığını belirtmiştir (Leymann 1996). Björkqvist, Österman ve Hjelt-Back (1994) de tacizin, işkence ya da tecavüz olaylarında olduğu gibi, son derece yoğun ve kısa süreli ya da okullarda ya da ordudaki zorbalık olaylarında olduğu gibi daha az yoğun ve uzun süreli olabildiğini belirtmişlerdir.

Yıldırma davranışlarının taraflar arasında gerçek bir eşitsizlik olduğunda ya da güç dengesizliğinin iddia edildiği durumlarda ortaya çıktığı söylenebilir (Whitney and Smith 1993, Craig 1998). Zapf (1999) ise, yıldırma davranışlarının ortaya çıkması için birden fazla nedenin aynı anda etkileşmesi gerektiğini belirtmiştir.

Chappell ve Di Martino (1998) Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (The International Labour Organisation-ILO) raporunda, *işyerindeki şiddet hareketleri: -yumruk atma, tükürme, küfür etme ve vurma- tehlikeli olmaya başladığı için*, şiddetin, dünya çapında endişe uyandıran bir emek sorunu olarak tanımlandığını ifade etmişlerdir (Shallcross, 2003). ILO, yalnızca saldırganlık içeren fiziksel hareketlerle sınırlandırmayıp aynı zamanda psikolojik veya pasif eylemleri de dahil ederek şiddetin işyerindeki tanımını genişletmiş ve önemine özellikle dikkat çekmiştir.

Mesleki profesyonelliğin olumsuz yönde etkilenmesi bireyi çok yönlü etkilemektedir. Yanı sıra, kurum da bu durumdan etkilenmekte, hizmet alan ve hizmet verenlerin memnuniyetsizliğine ve buna bağlı olarak da kurumsal sorunlara neden olabilmektedir (Beydağ ve Arslan 2008, Yıldırım 2007, Karamanoğlu, Özer ve Tuğcu 2009).

Tutum konusu bilimsel olarak incelenmeye başladığında tam adını ve tanımını bulana kadar “eğilim” sözcüğü gibi çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Göz ile görülen ya da görülmeyen binlerce uyarana karşı farklı tepkilerin olması tutum konusunun araştırmalara konu olmasına sebep olmuş ve hala da olmaktadır. Horne’un (1985) belirttiğine göre, bilinen en eski tanım 1931’de Thurstone tarafından yapılmış ve tutum, bireyin bir tutum nesnesine yönelik duyguları ya da tutum nesnesinden etkilenmesi olarak ifade edilmiştir. Alanyazında tutum, bireyin psikolojik bir obje ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilim (Smith 1968), belirli bir takım kişi, nesne ya da olaylara karşı sürekli olarak aynı biçimde davranılmasına

neden olan öğrenilmiş bir eğilim (Baysal 1980), bazı kişiler, nesnelere veya konular hakkında genel ve kalıcı olan olumlu ya da olumsuz duygu (Petty and Cacioppo 1996), bir bireye atfedilen ve psikolojik bir obje ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilim (Kağıtçıbaşı 1999), bir tutum nesnesine doğru olan -belirli nesne, durum, kurum, kavram ya da diğer insanlara karşı öğrenilmiş- olumlu ya da olumsuz tepkide bulunma eğilimi (Anderson 1988, Taşkın 2007, Tezbaşaran 2008) ve bireyin belirli değer yargılarına ve inançlarına bağlı olarak ortaya çıkan coşku ve tanıma süreçleri (Eren 2006) olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutum, bireyin gözlemlenebilir davranışlarından, ifadelerinden ve eğilimlerinden yola çıkarak tahmin edilebilir ve dolayısıyla varsayıldığı düşünülmektedir.

Süreklilik gösteren davranışlar bir nevi tutumların gözlemlenme araçlarıdır. Başka bir deyişle davranış, canlıların dış dünyaya karşı gösterdikleri bedensel tepkilerdir. Kolasa (1979) davranış kavramının konusunu oluşturan insan faaliyetlerinin çok çeşitlilik gösterdiğini belirtmektedir. Gözlemlenebilir ve ölçülebilir her şeyin incelenmesi ile yakından ilişkili olan davranış eylemi nedenli, güdümlü ve amaca yönelik olmaktadır. Sergilediğimiz her türlü davranışın bir nedeni vardır. Dışarıdan alınan uyarılar, geçmiş deneyimler, tutumlar vb. gibi faktörler davranışların sergilenmesinde çeşitli roller oynamaktadır.

Tutumların davranışlarımızı nasıl etkilediği önemli bir konudur. Taşkın'a göre (2007) tutum tanımında düşünce, duygu ve davranışların düzenliliği söz konusudur. Ancak tutum, gözlemlenebilir bir davranış değil, davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir. Kişinin tutumları davranışa bakarak belirlenmektedir.

Davranışların gözlemlenebilmesi sayesinde tutumlar hakkında bilgi sahibi olunması ve ölçülmesi daha da kolay hale gelmektedir. Fakat bilinen ya da oluşan tutumların hep aynı davranışı sergileyip sergilemeyeceği bir merak konusudur.

Araştırmanın Önemi

Yıldırma insanlara zarar vermeye başladığı andan itibaren önem kazanmış hatta artık hukuki boyut da işin içine girerek kabul edilemez psikolojik baskılar ve davranışlar ceza almaya başlamıştır. Hiçbir insan için yapılması düşünülemeyen yıldırma davranışları çalışma hayatında karşımıza çıkmakta ancak yıldırma sonucunda işyerine karşı nasıl bir tutum geliştiği bilinmemektedir.

Araştırmaya konu olan ve yıldırmaya maruz kalan bireylerin, yıldırma sonucu çalışma hayatına yönelik tutumlarını inceleyen bir araştırmaya rastlanamamıştır. Yıldırmaya maruz kalan çalışanların yıldırma sonucu çalışma hayatına yönelik tutumları merak edilmiş ve bu durumun tespit edilmesinin alana önemli ve olumlu katkıları olacağı düşünülmüştür. Ayrıca durumun tespit edilmesi, bundan sonra alanda yapılabilecek ve farklı bakış açıları ile oluşturulacak araştırmaların yapılabilmesine de imkan sağlayacaktır.

Yöntem

Çalışma hayatındaki bireylerin yıldırmaya karşı tutumlarını belirlemek için cevaplayıcı odaklı (Torgerson, 1958) bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin geliştirilmesinde uzman görüşlerine dayanan nitel bir çalışma yerine yıldırmaya maruz kalmış kişilerden elde edilen verilere dayalı nicel çalışma tercih edilmiştir. Bu çalışmayı gerçekleştirmek için öncelikle yıldırma ve tutum konuları ile ilgili alanyazın taraması yapılmış ve geliştirilen ölçekler incelenmiştir. Davranışın belirlenmesinde önemli bir yer alan tutum bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğeleri ile psikolojik bir değişkendir. Yapılan alanyazın taramasından yararlanılarak ve yıldırmaya maruz kalanların görüşleri de alınarak yıldırma davranışları sonucu oluşan tutumları belirlemek için konuyla ilgili maddeler oluşturulmuştur. Bu maddeler bilişsel, duyuşsal ve davranışsal ifadeleri kapsamaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda araştırmacı tarafından 109 maddelik bir ön deneme formu oluşturulmuştur. Bu formda bulunan maddelerin 45'i olumlu, 64'ü olumsuzdur.

Daha sonra Rehberlik ve Psikolojik Danışma (PDR) anabilim dalındaki üç öğretim elemanından hazırlanan maddelerin incelemeleri istenmiş ve alınan görüşler sonucunda maddelere ekleme ve çıkarma işlemi yapılmıştır. Bu işlemler neticesinde 109 maddelik ön deneme formu 92 maddeye düşürülmüştür. Yıldırma davranışlarına maruz kaldığı bilinen 10 akademisyene bu 92 madde gösterilmiş ve gelen geri bildirimler sonucunda madde havuzundan 10 madde daha çıkarılarak madde havuzu 82 maddeye düşürülmüştür. Tutum ölçekleri geliştirmede uzman bir öğretim üyesi ve bir istatistik uzmanından maddeleri değerlendirmeleri istenmiş ve bunun sonucunda da birbirine benzeyen maddeler çıkarılarak üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Tüm bu uygulamalar sonucunda madde havuzunda 78 madde olmasına karar verilmiştir. Maddelerin 30'u olumlu ve 48'i olumsuz ifadelerden oluşmaktadır.

Madde havuzunda oluşan 78 madde, PDR anabilim dalında eğitim veren iki öğretim üyesi, daha önce tutum ölçekleri geliştirmiş olan bir öğretim üyesi ve yönetim alanında eğitim veren bir öğretim üyesi olmak üzere dört öğretim üyesine incelenmiştir. Uzman öğretim üyelerinden, maddelerin duygu, düşünce ve davranış ifadeleri olarak belirlenen üç gruba göre sınıflandırılması istenmiştir. Öğretim üyeleri birbirinden bağımsız olarak, hazırlanan formda maddeleri sınıflandırmışlardır. Daha sonra ölçek maddeleri, ölçme ve değerlendirme konusunda uzman olan bir öğretim üyesi tarafından Likert tipi tutum ölçeklerine uyumluluk ve tutumun ölçülebilirliği açısından değerlendirilmiştir. Uzman görüşlerinden alınan geribildirimlere göre maddeler; ifade birliği, araştırmanın amacına uygunluğu ve kapsam geçerliği açısından değerlendirilmiştir. Bu şekilde oluşturulan aday ölçek formundaki maddeler rastgele sıralanarak bu ölçeğin ön deneme uygulaması, Pamukkale Üniversitesi'nde eğitim veren 100 akademisyen üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Ön deneme sonucunda anlaşılmayan veya farklı algılamalara neden olabilecek maddeler bulunmamıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda taslak ölçeğin çalışma grubuna uygulanabilir olduğu kanısına varılmıştır.

Verilerin Elde Edilmesi ve Analizi

Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeğinin (YSTÖ) deneme çalışması için Türkiye'deki 188 yükseköğretim kurumundan (www.yok.gov.tr, Erişim tarihi: 25 Temmuz 2012) akademik kadroya en fazla sahip 22 devlet, sekiz vakıf üniversitesi farklı bölgelerde olmasına da dikkat edilerek seçilmiştir. Belirlenen üniversitelerin web sayfaları tek tek incelenerek 26.431 akademisyenin e-posta adresine ulaşılmıştır. İnternet ortamında hazırlanan aday ölçek çalışma grubuna e-posta yolu ile gönderilmiştir. Gönderme işlemi iki hafta ara ile üç kez yapıldıktan sonra 1.326 adet geri dönüş olmuş ve "Evet, maruz kaldım", "6 ay" ve "6 aydan fazla" seçeneği işaretlenen 562 (241 erkek, 317 kadın, dört kayıp gözlem) adet aday ölçek verisi değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen aday ölçekler madde sayısının beş katı olduğundan faktör analizini uygulamada yeterli görülmüştür (Child, 2006, akt: Doğan ve Başoçku, 2010, s. 67). Çalışma grubunda yer alan akademisyenlerin medeni durum, yaş dağılımları ve unvanları aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

Tablo 1. Cinsiyete göre medeni durum

		Medeni durum				Toplam
		Bekar	Evlü	Boşanmış	Eşi vefat etmiş	
Cinsiyet	Kadın	118	178	17	2	315
	Erkek	61	175	4	0	240
Toplam		179	353	21	2	555

Tablo 2. Cinsiyete göre yaş dağılımı

		Yaş				Toplam
		21-30	31-40	41-50	51 ve +	
Cinsiyet	Kadın	78	141	76	21	316
	Erkek	33	85	79	43	240
Toplam		111	226	155	64	556

Tablo 3. Cinsiyete göre mesleki unvan

		Mesleki unvan								Toplam
		Prof.Dr.	Doc.Dr.	Yrd.Doc.Dr.	Öğr. Gör.	Arş. Gör.	Okt.	Uzm.	Diğer	
Cinsiyet	Kadın	29	39	59	37	120	14	8	7	313
	Erkek	48	37	57	32	55	3	1	4	237
Toplam		77	76	116	69	175	17	9	11	550

Taslak ölçeklerden elde edilen verilerin girişi yapılırken olumlu soru maddeleri 5'ten başlayarak puanlanmış, olumsuz soru maddeleri ise 1'den başlayarak puanlama yapılmıştır. Veriler Excel ve SPSS 15.0 programları kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Aday ölçeğe ilk önce madde analizi uygulanmıştır. Bu analiz ile aday ölçekteki 78 maddeden ölçeğe katkısı olmayan 22 tanesi ölçek dışı bırakılmıştır. Bu işlem yapılırken her bir madde ile bu madde dışında kalan maddelerden oluşan yeni değişken arasındaki korelasyon katsayısına (item-total correlation) bakılmıştır. Korelasyon katsayısı 0.25'ten küçük olanlar ölçekten çıkarılmıştır.

Daha sonra 56 soruluk aday ölçekte verilerinin faktör analizine uygunluğu araştırılmıştır. Örneklem yeterliliğinin testi için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerine, değişkenler arasındaki ilişkinin testi için Bartlett küresellik test sonucuna bakılmıştır. Ölçeğin KMO değeri 0,918'dur. Verilerin faktör analizine uygun olabilmesi için KMO değerinin en az 0,60 olması istenir ki elde edilen sonuç bu koşulu fazlasıyla sağlamaktadır.

Bartlett küresellik testi değişkenler arasındaki anlamlı korelasyonların varlığının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tümel olarak ortaya koyan bir testtir (Alpar, 2014). Bartlett küresellik test istatistiği sonucunda değişkenler arasında bağımlılık yani dikkate değer bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılar (test istatistiği 6318,978; p değeri 0.000). KMO ve Bartlett küresellik testi sonucunda verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 4. Verilerin Faktör Analizi için uygunluğunun incelenmesi

Kaiser-Meyer-Olkin Adequacy.	Measure of Sampling	0.918
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	6318.978
	df	595
	Sig.	0.000

Faktör analizi, birbirleri ile ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek amacıyla başvurulan bir yöntemler bütünüdür. Faktör analizi ile bir yapının nedenini açıkladıkları varsayılan maddeler (değişkenler) (faktörler/boyutlar/bileşenler) ortaya çıkarılır ve gerektiğinde adlandırılır (Alpar, 2014). Bu boyutları belirlemek için faktör yükleri matrisinden yararlanılır.

Aday ölçekteki 56 maddenin özdeğerlerine bakıldığında, en yüksek özdeğere sahip dört faktör seçilmiştir. Bu faktörler toplam varyansın %48'ini açıklamaktadır. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda toplam varyans oranının %40-60 arasında olması ölçeğin faktör yapısının güçlülüğünü göstermektedir (Scherer, Wiebe, Luther&Adams, 1988). Buna göre analizde elde edilen toplam açıklanma oranının yeterli olduğu söylenebilir. Söz konusu faktörlerin, yükleri incelendiğinde 0.35'in altında kalanlar da aday ölçekten çıkartılarak en son 33 soruluk ölçek elde edilmiştir. Bu ölçek başka bir araştırma grubuna uygulanarak elde edilen verilere doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu analizi yapmanın amacı faktörlerin doğru ayrıştırılıp ayrıştırılmadığını anlamaktır. Doğrulayıcı faktör analizi de yine aynı faktörleri ve maddelerin ayrıştırılmasını vermiştir. Doğrulayıcı faktör analizinin KMO ve Bartlett test sonuçları aşağıda verilmiştir:

Tablo 5. Verilerin Faktör Analizi için uygunluğunun incelenmesi

Kaiser-Meyer-Olkin Adequacy.	Measure of Sampling	0.907
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4131.431
	df	561
	Sig.	0.000

Faktörlerin içerdikleri maddelere ait sınıflandırmalar Tablo 6'da sunulmuştur:

Tablo 6. Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeğine Ait Faktör Yükleri

Sıra	Maddeler Yıldırma davranışları sonucu	Madde No	Faktör Yükü			
			Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4
1	İşten kaçma eğilimindeyim.	1	0.816			
2	Mesai saatlerinde işyeri dışında olduğumda yerimi bildirmem gerektiği hissi yaşarım.	8	0.783			
3	Mesai saatinin bitmesini sabırsızlıkla beklerim.	2	0.771			
4	İşyerindekilerin arasında rahat hareket ederim.*	10	0.755			
5	İşimi bırakmayı düşündüğüm zamanlar olur.	3	0.748			
6	Üstlerim çabalarımı değersiz bulur.	13	0.636			
7	Uzmanlık alanım ile ilgili işler verilmediği için mutsuzum.	24	0.626			
8	Fikirlerimi paylaşmaktan çekinmem.*	27	0.560			
9	Kendimi rahatça ifade ederim.*	6	0.540			
10	İşe geç kalma korkusu yaşarım.	18	0.462			
11	İşyerine istekli bir şekilde giderim.*	12	0.453			
12	İşyerindeki herkesle her konuyu rahatça konuşurum.*	28		0.789		
13	İşe geç kaldıysam bir bahane uydurma gereksinimi duyarım.	11		0.709		
14	Üstlerime kendimi yakın hissediyorum.*	15		0.694		

15	İşyerindekilerin kötü niyetli olduklarına inanıyorum.	29	0.689
16	İşyerine gitmek istemediğim zamanlar olur.	7	0.654
17	İşimi seviyorum.*	17	0.557
18	İnsanlarla yüz yüze gelmekten kaçınıyorum.	4	0.436
19	Performansımın düştüğünü hissediyorum.	5	0.420
20	Bu işyerine ait olmadığımı inanıyorum.	23	0.764
21	Üstlerimin takdiri bana sahte gelir.	22	0.745
22	Grup çalışmalarında bilgilerimi paylaşıyorum.*	16	0.694
23	İmkanım olsa bu işyerini değiştiririm.	26	0.690
24	Üstlerimin verdiği işler yıldırma amacı taşır.	31	0.639
25	Üstlerimle görüşürken gayet rahatım.*	14	0.586
26	İşler kötüye gittiğinde üstlerim tarafından suçlu hissettirilirim.	32	0.553
27	Üstlerin çalışanların duygularına önem vermediğini düşünürüm.	33	0.520
28	Üstlerime güvenirim.*	30	0.409
29	Mesai saatleri dışında da işyeri baskısını hissedirim.	20	0.722
30	Genellikle işyerinden erken çıkmak isterim.	9	0.688
31	Kendimi sürekli bir açıklama yapma durumunda hissediyorum.	19	0.666
32	Mecbur kalmadığım sürece üstlerim ile görüşmek istemiyorum.	21	0.602
33	Dolaylı yollarla üstlerim tarafından tehdit edildiğimi hissediyorum.	25	0.387

*Olumsuz tutum cümlelerini göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda faktör yükleri görülen ölçek dört faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Faktör 1; "Davranışsal", Faktör 2: "Duyuşsal", Faktör 3: "Düşünsel" ve Faktör 4 "İş motivasyonu" olarak isimlendirilmiştir.

Ölçeğin Güvenirliği

Yapılan güvenilirlik analizinde "Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği"nin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.925 olarak bulunmuştur (Tablo 7). Bu değer, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği'nin Bütününe İlişkin İç Tutarlılık Katsayısı

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
.925	.924	33

Sonuç

Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği 5'li derecelemeyle sahip Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar her bir ifade için "Bana Tamamen Uyuyor", "Bana Uyuyor", "Kararsızım", "Bana Uymuyor" ve "Bana Hiç Uymuyor" biçiminde tepkide bulunurlar. Böylece her katılımcı, ölçekteki her ifadenin kapsadığı tutum ögesine karşı kendine uyan/uymayan dereceyi bildirir. Ölçekte 10'u olumlu ve 23'ü olumsuz olmak üzere toplam 33 madde bulunmaktadır. 6, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 27, 28. ve 30. maddeler olumlu, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 31, 32. ve 33. maddeler ise olumsuz puan derecesine sahiptir. Olumlu maddelere "Bana tamamen uyuyor" derecesinden itibaren 1, 2, 3, 4, 5 ve olumsuz maddelere ise "Bana tamamen uyuyor" derecesinden itibaren 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlanarak her bir maddeye verilen dereceler sonucu toplam tutum puanı hesaplanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 33, en yüksek puan ise 165'tir.

Ölçekte dört faktör bulunmaktadır. Bu faktörler "Davranışsal", "Duyuşsal", "Düşünsel" ve "İş motivasyonu" olarak adlandırılmıştır. İlk üç faktör olumlu ve olumsuz maddelerden oluşurken, son faktör olan "İş motivasyonu" maddelerinin hepsi olumsuz maddelerden oluşmuştur.

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda "Yıldırma Sonucu Tutum Ölçeği"nin güvenilirliğini gösteren Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.925 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre ölçeğin yüksek güvenilirlikte bir ölçüm aracı olduğu söylenebilir.

Bireylerin bir olay ya da durum karşısında normal yaşantılarında göstermiş oldukları tutum ve davranışları ile yıldırma davranışları sonucu göstermiş oldukları tutum ve davranışlarının farklı olacağı söylenebilir. Yıldırma davranışlarına uğrayanların bir kısmının bu durumu kabul ederek pes etme eğiliminde olduğu, bir kısmının da aksi bir tutum sergileyerek isyan etme davranışlarıyla birlikte bulunduğu ortamı terk etme ve işi bırakma eğiliminde olduğu oldukça sık rastlanan bir durumdur. Mesleki seviye ne olursa olsun işyerinde bireye göre değişen değil işyerinin kurallarına göre çalışma hayatının sürdürülmesi mesleki profesyonellik ile sağlanır.

Kaynakça

- Alpar, C. R. (2014). *Uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenilirlik* (3. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Anderson, L. W. (1988). Attitudes and their measurement. In: Ed: Keeves JP. (1988). Educational research, methodology and measurement; an international handbook. Pergamon Press, Canada. Çeviren: Nükhet Çıkrıkçı (1991). Tutumların ölçülmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), s. 241-250.
- Baysal, A. C. (1980). *Tutum kavramına kurumsal ve uygulamalı bir yaklaşım ve işletmelerde işle ilgili tutumlar üzerine bir araştırma örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Beydağ, K. D. & Arslan, H. (2008). Kadın doğum kliniklerinde çalışan ebe ve hemşirelerin profesyonelliklerini etkileyen faktörler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(7), 75-87.
- Björkqvist, K., Österman, K. & Hjelback, M. (1994). Aggression among university employees. *Aggressive Behavior*, 20, 173-184.
- Craig, W. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24, 123-130.
- Doğan, N. & Başokuçu, T. O. (2010). İstatistik tutum ölçeği için uygulanan faktör analizi ve aşamalı kümeleme analizi sonuçlarının karşılaştırılması. *Eğitim ve Psikolojide Ölçme Değerlendirme Dergisi*. 1 (2), 65-72.
- Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D. & Cooper, C. L. (2003). The concept of bullying at work: The European tradition. In S. Einarsen, H. Hoel, D. Zapf, & C.L. Cooper (Eds.), *Bullying and emotional abuse in the workplace: International perspectives in research and practice* (1st ed). (pp. 3-30). London: Taylor and Francis Group.
- Eren, E. (2006). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Horne, M. D. (1985). *Attitudes toward handicapped students: professional, peer and parent reactions*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar, sosyal psikolojiye giriş* (10. Baskı). İstanbul: Sosyal Psikoloji Dizisi: 1, Evrim Yayınevi.
- Karamanoğlu, A. Y., Özer, F. G. & Tuğcu, A. (2009). Denizli ilindeki hastanelerin cerrahi kliniklerinde çalışan hemşirelerin mesleki profesyonelliklerinin değerlendirilmesi. *Fırat Tıp Dergisi*, 14(1), 12-17.
- Kolasa, J. B. (1979). *İşletmeler için davranış bilimlerine giriş*. K. Tosun (Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, Yayın No:42.
- Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims*, 5(2), 119-126.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.
- Miller, D. (1987). *The blackwell encyclopedia of political thought*. USA: Basil Blackwell Inc.
- Olweus, D. (1978). Aggression in the schools: bullies and whipping boys. Washington D.C.: Hemisphere Press (John Wiley).
- Petty, R. E. & Cacioppo, J. T. (1996). *Attitudes and persuasion: classic and contemporary approaches*. United States of America: Westview Press.
- Rivers, I. (2011). *Homophobic bullying: research and theoretical perspectives*. Oxford University Press.
- Scherer, R. F., Luther, D. C., Wiebe, F. A., & Adams, J. S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*, 62(3), 763-770.
- Shallcross, L. (2003). *The workplace mobbing syndrome, response and prevention in the public sector*. Brisbane: Workplace Mobbing Conference, 16-17 October 2003.
- Smith, M. B. (1968). Attitude change. In D. L. Sills (Eds.), *International encyclopedia of the social sciences* 1(17), pp. 458-467. New York: The Macmillan Company and the Free Press.

Smith, P. K, Cowie, H., Olafsson, R. F., & Liefoghe, A. P. D. (2002). Definitions of bullying: a comparison of terms used, and age and gender differences, in a fourteen-country international comparison. *Child Development*, 73(4), 1119-1133.

Taşkın, O. E. (2007). *Stigma, ruhsal hastalıklara yönelik tutumlar ve dalgalanma* (1. Baskı). İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.

Tezbaşaran, A. A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu* (3. Sürüm), Mersin: e-Kitap.

Tınaz, P. (2006). *İş yerinde psikolojik taciz (mobbing)* (1. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş

Torgerson, W. (1958). *Theories and methods of scaling*. New York.

Whitney, I. & Smith, P. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3-25.

Yıldırım, A. (2007). Hemşirelikte meslekleşme süreci ve etkileyen faktörler. Ankara: 4. Uluslararası ve 11. Ulusal Hemşirelik Kongresi Özet Kitabı, Eylül, (15.p).

Zapf, D. (1999). Organisational, work group related and personal causes of mobbing/bullying at work. *International Journal of Manpower*, 20(1/2), 70-85.

Summary

The aim of this study is to develop a scale to determine the possible attitudes of employees towards the workplace after the mobbing. During the scale development phase was created a Likert-type pre-test form. As a result of pre- experiment applications, the draft form was formed from 78 items. The draft form prepared on the Internet was e-mailed to the academic staff of 30 of the 181 universities affiliated to the Council of Higher Education (CoHE), and the data were obtained according to the returned results. 1,326 recipients of 26,431 academic staff forms were returned. 561 pieces of draft scale data that were exposed to mobbing were taken into consideration. 22 items without contribution to substance analysis were removed from the scale. When this is done, the item-total correlation between each item and the new variable is calculated. Correlation coefficients smaller than 0.25 were subtracted from the scale.

The appropriateness of the remaining 56 items to factor analysis was investigated and the value of Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) was obtained 0.918. When the eigenvalues of the 56 items in the candidate measure are examined, four factors with the highest eigenvalue are selected. These four factors account for 48% of the total variance. In the studies done in social sciences, the ratio of the total variance is between 40-60%, which indicates the strength of the factor structure.

When it is investigated the eigenvalues of 56 items, four factors with the highest eigenvalue are selected, and the scale finally consists of 33 items. When the mentioned factors and loads were examined, the ones that were below 0.35 were removed from the candidate scale, and the last 33 questions were obtained. This scale was applied to another research group, and confirmatory factor analysis was performed on the obtained data. The purpose of doing this analysis is to understand if the 4 factors are properly separated. KMO value of confirmatory factor analysis was 0.907, and the result of Bartlett test was 4131,431. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was found as 0.925 in the reliability analysis. According to this result, it can be said that the scale is a measurement tool with high reliability. There are 4 factors in the scale, and it is composed of 33 items, 10 of which are positive and 23 of which are negative. Factors are named "Behavioral", "Affective", "Intellectual" and "Business Motivation", respectively. While the first three factors consist of positive and negative items, the last factor, "Business Motivation", consists of all negative factors. As a result, the "Mobbing Attitude Scale" (MAS) developed in this research can be used to determine the attitudes of the employees towards the workplace after the mobbing. MAS is a Likert-type scale with a 5-point scale. Participants respond in the form of "Strongly Agree", "Agree", "Neutral", "Disagree" and "Strongly disagree" with each statement. Thus, each participant reports the degree to which he or she does not fit the attitude element covered by each measure in the measure. MAS is not only developed for academic staff, but it can also be applied to employees in other workplaces outside this profession.

Vladimir PUTIN'in Valdai Konuşmasının Politik Söylem-Psikoloji Bağlamında İrdelenmesi

Evaluation of Valdai Speech of Vladimir Putin In the Context of Political Discourse and Psychology

Fahriye ÇAKIR¹

Rıfat GÜNDAY²

Geliş Tarihi: 13.02.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 08.05.2017 / **Kabul Tarihi:** 15.05.2017

Özet

Bu çalışmada, Rusya Federasyonu'nun Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 24 Ekim 2014 tarihinde Soçi'de, Valdai Kulübü toplantısı çerçevesinde gerçekleştirdiği; dünyada, özellikle de Batı'da büyük yankılar uyandıran ve tepki toplayan konuşmasından öne çıkan kesitler ele alınacak; söylem analizine tabi tutulacaktır. Söylem tanımlandıktan sonra söylem analizinde başvurulan yaklaşımlara dair açıklamalar yapılacak ve uluslararası ilişki öğretileri bağlamında söylem analizine değinilecektir. Bu açıklamaların ışığında yorumlama (hermeneutik) yaklaşımı ve konstrüktivist öğreti aracılığıyla söz konusu söylem analiz edilecek ve bu doğrultuda Putin'in bireysel ve sosyal hayatına, psikolojik yapısına ve ardına düştüğü ideolojilere ilişkin ipuçları yakalanmaya çalışılacaktır. Düşünsel ve ruhsal bir örüntü olan birey, içinde var olduğu toplumsal ve tarihsel bağlamdan kopuk değerlendirilemez. Bu nedenden ötürü, çalışmada zaman zaman Rus toplumunun geçirdiği tarihsel sürece ve bu süreçle şekillenen ruhuna değinilecek buradan yola çıkarak bahsedilen hususların Putin'deki yansımaları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Putin'in psikolojik açmazlarının söylem analiziyle irdeleneceği bu çalışma; bilinçaltının söylemi ne derecede etkisi altına aldığı ortaya çıkarma ve ulusal psikoz ve nevrozların bireyin ruhunda hapsoluşunun söylemin alt metinlerine nasıl yerleştiğini bu güncel konuşmayla örneklendirme hedefini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Putin, söylem, söylem analizi, yorumlama, uluslararası ilişkiler

Abstract

In this study, some particular sections from the enormously reacted and inspiring speech in the world especially West which the President of the Russian Federation Vladimir Putin made within the framework of the Valdai Club meeting in Sochi on 24 October 2014 and it will be subjected to discourse analysis. After the discourse is defined, explanations about the approaches referred in the discourse analysis will be done. Discourse analysis will be discussed in the context of the teachings of International relations. In the light of these explanations, this statement will be analyzed through hermeneutical approach and constructivist teaching and in this respect, some clues will be tried to be captured about Putin's personal and social life, the psychological structure and the ideology he followed. Individuals with intellectual and mental pattern can not be considered detached from the social and historical context and for this reason in this study, the historical process that the Russian society spent and spirit shaped by this process will be discussed from time to time. Also, the reflections of them on Putin will be analyzed.

This study in which Putin's psychological dilemma will be examined with discourse analysis carries the aim of illustrating to what extent the subconscious influences the discourse, how the imprisonment of national psychosis and neurosis in the individual's spirit settles at the bottom texts of the discourse with this actual speech.

Keywords: Putin, discourse, discourse analysis, hermeneutics, international relations

Giriş

Vladimir Putin resmi kaynaklara göre 7 Ekim 1952 tarihinde, SSCB döneminde adı Leningrad olan St. Petersburg Kenti'nde doğmuştur. Hukuk mezunu olmasına rağmen yüksek lisansını ekonomi alanında yapmayı tercih etmiştir. 1975 yılında KGB'de görev yapmaya başlamıştır. Siyaset hayatına ilk adımlarını ise 1990 yılında atmıştır ve bu tarihten itibaren siyasi arenadaki yerini almıştır. 1996 yılına kadar St. Petersburg yönetiminde farklı görevleri yürütmüş ve yine 1996'da bir yıl

¹ Okt. Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviri Bölümü. Mersin, Türkiye.

E-Posta: fahriyecakir@yahoo.fr

² Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü. Samsun, Türkiye.

E-Posta: fgunday@omu.edu.tr

sürecek olan Kremlin Sarayı Mülkiyet İdaresi başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Devam eden yıl ve 1998'de Devlet Başkanlığı İdaresi Başkanı ile Devlet Başkanlığı Denetim İdaresi Başkanı olarak görev yapmıştır. 1999 yılında başbakan ve ardından Boris Yeltsin'in istifasıyla 7 Mayıs 2000'de devlet başkanı olmuştur.

Resmi kaynaklar Vladimir Putin'in yükselen bir grafik çizen kariyerine geniş yer vermekle birlikte kaynaklarda kendisinin kişisel hayatına ilişkin oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır fakat bu güçlü liderin ifadesiz yüzünün ardına gizlenen duygu durumlarını çözümleyebilmek için geçmişinden izler yakalamak gerekmektedir. Bu nedenle doğruluğu tam ispatlanmamış sadece sav niteliği taşıyan birkaç araştırma yazısı, gazete ve dergi haberlerini inceleme gerekliliği doğmuştur. Çalışmada bu savları somut temeller olarak kabul edemeyeceğimiz bir gerçektir; bu da bizi söylem analizine itmektedir. Bilindiği üzere sözcükler; örtük ya da açık bir şekilde insanların psikolojik ve sosyolojik durumlarına ilişkin önemli ipuçlarıdır. Sözcükler, davranışın düşünce ve duyguyla birleştiği, içteki kırılmaların dışarıya sızdığı ruh tünelleridir.

Rusya Federasyonu Devlet başkanı Viladimir Putin'in ruh tünellerini aydınlatmak üzere seçtiğimiz söylemi 2007 Münih Güvenlik Konferansında gerçekleştirdiği konuşmayla karşılaştırılan ve eş derecede hatta daha sert bulunan 24 Ekim 2014 tarihinde Valday İstişare Kulübü toplantısında (11.Oturum) yapmış olduğu konuşmasıdır. Konuşma genelde Batı özelde ABD karşıtlığı üzerine kurulu olmakla birlikte; pek çok farklı konuyu içermektedir. Bu konular arasından öne çıkanlar; Ukrayna krizi, Batı'ya yönelik diyalog eleştirisi, ABD uluslararası siyaset kritiği, NATO'ya karşı güvensizlik, uluslararası terörizm, Suriye sorunu ve tek kutuplu dünya düzeninin doğurduğu olumsuzluklardır. Rusya'nın totaliter bir devlet olmayacağına ilişkin çizildiği Valday Konuşması günümüz uluslararası siyaset arenasında gerçekleşen olaylara ve arka planlarına ilişkin sorgulayıcı bir bakış sunmaktadır. Putin'in dünyada yankı yaratan bu eleştirel söylemi, tarihî, sosyolojik, ideolojik ve psikolojik analiz için bir çok veri barındırmaktadır.

Söylem analizi, söylemi üreten konuşmacıya/yazara, onun psikolojik, ideolojik durumuna, içinde yaşadığı bireysel, sosyal ve kültürel kimlik edindiği toplumun psiko-tarihine ilişkin izlerin keşfedilmesine yardımcı olmaktadır. Çalışmada, söylem üretilirken bilinçaltının ne derece aktifleştiği, ulusal psikoz ve nevrozların birey psikolojisinde şekillenışı ve söylemin alt metinlerine yerleşme boyutu, bu gündem yaratan politik konuşma aracılığıyla irdelenecektir.

Söylem

Söylem yazılı veya sözlü bir metnin bütününe göndermede bulunmaktadır. Söylem düşüncenin ürünü olan dilsel bir malzemedir; bireysel ve sosyal boyutuyla ilişkilerde etkin rol oynamaktadır.

Dil, sosyal bir organizasyondur. Dil ve söz, ürün ve üretim bakımından karşılıklı ilişki içerisindedir. Toplumdaki her bir birey dili edinirken bilinçdışı bir işleyiş söz konusudur fakat, dilin somut yansıması olan söz bilinçli, istemli bir eylemdir. Dil sosyalken; söz bireysel ve öznel bir eylemdir (De Saussure, 2001:45,49-50). Söylem, içerisinde bilinçli ve bilinçdışı olan bu iki olguyu barındıran, hem sosyal hem de bireysel bir etkinliktir. Dilin ve sözün bilinç ve bilinçdışı gibi iç içe geçtiğini ve tıpkı onlar gibi hem ayrı hem de birbirinden ayrılmaz olduğunu bizlere göstermektedir.

Benveniste'in konuşucu ve dinleyici öznelerini karşılıklı bir yapı içerisine yerleştirdiği öğretisi söylemin, dilbilimin araştırma konuları arasına girmesini sağlamıştır. Söylem, bu öğretime, iletişim amaçlı dilsel kullanım olarak değerlendirilmektedir. Söylemle birlikte dilin bireyden topluma kaydırılması, Saussure'un dil-söz ayrımı tezinin geliştirilmesiyle birlikte; dilin sosyal yönünün yanı sıra bireysel boyutunun da olduğu ve içerisinde özneliği barındırdığı kabul edilmeye başlanmıştır (Öztoğat, 2005:28-30,42). Bu kabul aynı zamanda dilin ve her türlü dilsel üretimin, bilinçaltının baskısına maruz kaldığının ve bu baskının iletişim anında öznenin parçalanmasına sebep olduğunun kabulüdür.

Foucault; söylemin bireyde baskı kurarak kendisini belirginleştirmeye çalıştığını ve bu baskının, söylenmeyen oluştuğu bunaltı sonucu doğduğunu; öznenin söylemde bir bütün olarak değil parçalara bölünmüş gizli öğeler olarak kendisini gösterebildiğini ileri sürmektedir (Foucault: 2011; Akt. Demir Güneş, 2013: 64). Söylenmeyenler aklın sustuğu, bilinçaltının konuştuklarıdır ve söylenmeyenler bilinç düzeyinde gerçekleşen sosyal bir eylem olan söylemi yüzeye çıkarmak ve sesini duyurabilmek adına baskı altına alır. Böylece; özne, bilinç ve bilinçaltı arasında parçalanıp söylemin farklı alanlarına yayılır; söylemin her bir ögesinde öznenin bu gizli kuşatılmışlıkla mücadelesi gözlemlenebilir.

Söylem Analizi

Söylem, bireyin iç dünyasını yansıtan sosyal bir eylemdir; ilişki ve anlam inşa edicidir, eylem yönelimlidir, bağlama dayalı, örtülü ve kanıtlayıcıdır. (Arkonaç, 2014: 42-43) Dilbilimde tümçenin ötesine gitme fikri; gerçek yaşamın farklı durumlarının ürünü olan bu büyük dil birliğiyle ilgilenme, onu araştırma, inceleme konusu yapma dürtüsünü doğurmuştur. 1960'lı yıllardan sonra dilden, sözden çok daha derinlere varmak amacıyla söylem analizine yönelinmiştir. (Kıran,1993: 143) Bu tarihten itibaren söylemin anlık bir üretim olmadığı, art alanında farklı olguların yer aldığı kabul edilmeye başlanmıştır.

Söylem analizi bir nevi metnin bilinçaltına yapılan arkeolojik bir kazıdır. Söylem analizinde elde edilebilecek bulgulara kişi itiraz edebilir ve bu tarz düşüncelerin aklının ucundan bile geçmediği iddiasında bulunabilir fakat; akıl (düşünce) ve bilinçaltı arasında fark vardır. (Sarı, 2008: 55) Ruhun derinliğinde varlığını sürdüren ve düşüncelerimizi dille somutlaştırdığımız anda cümlelere sızan bilinçaltı düşünceleri kuşatır. Sosyal ve psikolojik hayata dair perspektif sunan söylem analizi, konuşmacının/yazarın psikolojik yaşam öyküsünü gözler önüne serilebilecek özelliğine sahiptir. Söylemi çok yönlü (sosyolojik, psikolojik, ideolojik, vb.) olarak irdeleme imkânı veren kuramsal temelli bir analiz metodudur. Antropoloji, sosyoloji, dilbilim, psikoloji, felsefe, tarih vb. gibi birçok farklı bilimsel disiplinden faydalanarak kendi kuramsal temellerini, tekniklerini oluşturan söylem analizi heterojen bir yapıya sahiptir.

Cümlelerin hem eşzamanlı hem de artzamanlı ele alınmasının öngörülmesiyle birlikte "Söylem analizi nasıl yapılmalıdır?" sorusunun yanıtları aranmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda farklı analiz yaklaşımları ortaya atılmıştır. Bu çalışmada ise ilgili yaklaşımlardan *yapısalcılık*, *post-yapısalcılık* ve *yorumlama* (Hermeneutik) olmak üzere üç temel yaklaşım üzerinde durulacaktır. Dilbilim'in babası kabul edilen Ferdinand de Saussure'ün temellerini attığı yapısalcılık dilin ardında bir yapı olduğu görüşünü savunur. Söylem analizinin yapılar üzerinden gerçekleştirilmesi ve yapıların analizinin de dil-söz ayırımına dayandırılması gerekliliğini vurgular. Post-yapısalcı yaklaşım ise; metine odaklanır ve yazarın/konuşmacının anlattığından ziyade okurun/dinleyicinin anladığını önceler. Bu yaklaşım yapısalcılığın zayıflamasının ardından doğmuştur ve postmodernizmin teorik temellerini oluşturur. Yorumlama yaklaşımının öne çıkan isimlerinden biri Gadamer'dir. Yorumlama, bütünsel yaklaşımlı, çok boyutlu bir yorumlama yöntemidir. Gadamer, gizlerin perdesini kaldırmak, söylenmeyi, söyleneni yorumlayarak anlamaktan bahseder.³ İnsan sadece bir yönüyle ele alınamaz, dolayısıyla tek bir söylemden hareketle yorum yapmak çok da sağlıklı olmaz. Bu nedenle, söylemi ele alırken, bireyi her yönüyle irdeleme, biyografik, sosyolojik, psikolojik süreçlerini göz önünde bulundurarak yorumlama ve alt metinlerin metinle bağlarını gerçekçi bir şekilde kurabilme imkânını tanıyan yorumlama yaklaşımı çalışmanın başvuru kaynağı olacaktır. Söylem, bireysel ve sosyal olmak üzere iki yönlü bir üretilimdir ve her iki yönüyle de psikolojiktir. Gerçekleştirilecek çalışmada söylemin özellikle psikolojik zemini başka bir ifadeyle söylemin bilinçaltı metinleri öne çıkarılmak istenmektedir. Bu hedef bizi diğer yaklaşımlardan ziyade yorumlama (hermeneutik) yaklaşımına yönlendirmektedir. Aslında bu seçim bir çeşit gerekliliktir çünkü, hermeneutik psikolojik analize oldukça uygun bir yaklaşımdır ve de psikoloji bir tür yorumlama sanatıdır. Baude'un "*yorumlama, söylenen ve yaşananda gizli olan gerçekliği yakalamaya izin verir*" (2008:16) sözü çalışma için yorumlama yaklaşımının seçilmesinin doğru olduğu kanısını güçlendirmektedir.

Yorumlama bir anlama şeklidir ve Schleiermacher, bu anlama işleminin iki farklı boyutta gerçekleştirilmesi gerekliliğini savunur. Bunlardan birincisi; gramatikal yapıdan hareketle gerçekleştirilen dil bilimsel yorumlama diğeri ise; psikolojik unsurların irdelendiği, yazının/konuşmanın yaratım süreçlerinin üzerinde durulduğu psikolojik yorumlamadır (1977: 79-321). Burada ise çalışmaya konu olan söylem yalnızca psikolojik yorumlamaya tabi tutulacaktır. Ruhu anlamaya onun çıkmazlarını anlatmaya çalışan psikoloji bir türden bir yorumlama sanatıdır denilebilir.

Uluslararası İlişkilerde Söylem Analizi

Uluslararası ilişkiler realizm, liberalizm, konstruktivizm, Marksizm, eleştirel teori ve postkolonyalizm gibi pek çok önemli öğretiden oluşan bilimsel bir disiplindir. Çalışmanın sınırları açısından sadece realizm ve konstruktivizm detaylandırılacaktır. Bununla birlikte; diğer öğretilere kısaca değinmek gerekirse; liberalizm karşılıklı bağımlılığa vurgu yaparken; ekonomi temelli Marksizm maddeci bir yaklaşımdır. Analitik bir yaklaşım olan eleştirel teori realizmle aynı ana terminolojiye sahiptir fakat analitik yaklaşımın farklı bir değerlendirme sistemi vardır. Ayrıca bu yaklaşım ideolojik egemenlik ve kültürü incelemektedir (Yılmaz, 2013:153-154). Postkolonyalizm ise sömürge sonrası dönemleri ve o dönemlerde toplumların sosyal varlıklarını sürdürmeleri konusunda sınırlamalar getiren güç ilişkilerini irdelemektedir.

Klasik realizm, neorealizm ve neoklasik realizm olmak üzere üç tür realizm teorisinden söz etmek mümkündür. Neorealizm uluslar arası düzenin durağan anarşik yapısına, rasyonel aktörlerin yeterliklerine ve devlet aktivitelerinde rol oynayan sınırlamalara değinmektedir. Neoklasik realizm adından da anlaşılacağı üzere; devleti devlet adamıyla eş değer gören, devletler arasında anarşiye vurgu yapan ve güç siyasetinin şekillendirdiği klasik realizmi yeniden canlandırmak üzere geliştirilmiş bir öğretilimdir. Klasik realizmin anahtar kavramları insan doğası, anarşi ve güçtür. Güç; bir devletin diğeri/diğerleri üzerine kuracağı hâkimiyettir ve askeri olmaktan öte psikolojiktir. Kendisine güç türünden ifade bulan çıkar, realist teorisinin kilit kavramlarından. Klasik realizm, SSCB'nin ve onun komünist teorisinin yayılımının sadece askeri güç kullanılarak değil aynı zamanda kültürel diplomasi ve kamu diplomasisi gibi manevi güçler de işe koşularak durdurulabileceğini öngörmektedir. Kennan geliştirdiği "çevreleme politikası" ile bu öğretinin önemli temsilcilerinden biri olmuştur (Tuğtan, 2014:111-112,118-121). ABD'nin uluslararası arenada takip ettiği politikayı realist teori üzerinden okumak mümkündür. Dahası farklı zaman ve mekânlarda gerçekleştirdiği pek çok söylemden (Kırım, Valdai, Münih konuşmaları vb...) hareketle Putin'in realist yaklaşımı benimseyen bir lider olduğu söylenebilir.

Konstruktivizm, diğer rasyonel teorilerin aksine uluslararası sistemi güç dengesi üzerinden yorumlamaktansa sosyal ilişkiler ve sosyo-kültürel yapı bağlamında irdeleme önerisini sunmaktadır. Esas itibarıyla özgün bir uluslararası ilişkiler teorisi olmayan konstruktivizmin uluslararası ilişkiler literatürüne girişi Nicolas Onuf sayesinde olmuştur. Fakat bu disiplinde kendisine tam anlamıyla yer edinmesini ise A. Wendt'in çalışmalarına borçludur. Onuf teorik temeller konusunda Wittgenstein ve Austin'in geliştirdiği yaklaşımlardan beslenmiştir. Konuşma kuralları ve eylemlerini önclemiştir. Wendt ise algı ve düşüncüyü önclemiştir. Konstruktivizm çok sayıda bilimsel disiplin ve yaklaşımın (felsefe, sosyoloji, dilbilim, hermeneutik, yorumlayıcı sosyoloji, vb...) etkisinde kalmıştır (Rumelili, 2014:152-153,164). Algılama, anlayış ve fikir üzerine vurgu yapan yaklaşımın önemle üzerinde durduğu kavramlar; sosyal ontoloji, uluslararası sosyo-kültürel yapı, normlar, söylemler, kimlik, kültür, öznelarasıcılıktır.

Konstruktivizm için öznelerden, nesnelere öte öznelerarası durum önem arz etmektedir ve bu nedenledir ki; söylem analizi bu yaklaşımda özel bir yere sahiptir. Söylem ve konstruktivizm aynı noktada buluştuğu en önemli nitelik toplumsallıktır. Söylem bireysel olmaktan ziyade sosyaldir ve konstruktivizm de bireyleri, devletleri sosyal varlıklar olarak kabul eder; onları sosyal çevrelerinden bağımsız değerlendirmenin imkânsızlığına vurgu yapar. Nitekim söz konusu yaklaşımın başat ilkesi gerçekliğin sosyal inşasıdır. Gerçeklik sosyaldir, sosyal bir yapılanma sonucu doğar ve yine sosyal bir yapılanmayı doğurur. Söylem, algılamayı harekete geçiren, sosyal hayatı inşa edici nitelikli bir konuşma/yazma

³<http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/1193/1642-2956-1-SM.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 14.11.2014 Saat: 21:00

eylemidir. Bu bağlamda, Onuf ve Wendt'in yaklaşımlarının bir bütün halinde söylemde varlık bulunduğunu söylersek yanılmış olmayacağımız kanısındayız.

Söylem ve konstrüktivizmi buluşturan bir diğer nokta; yapıların birbirini inşa eden bir bütün olarak değerlendirilmesidir. Bir yapı kendisinden önceki ve sonrakilerle bütünlük arz eder. Söylemde bu bütünsellik metinler ve metinlerarası ilişki düzleminde yer almaktadır. Metinler sosyal hayatın ürünüdür, kendisini üreten öznenen, öznenin şekillendiği sosyal çevreden, metnin nesne dünyasından ve bu dünyayı çevreleyen diğer metinlerden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Bal, "söylem metinlerarası ilişkinin bütünsel yapısıdır, söylem analizi de metinlerarası ilişkinin analizidir" (2012: 254) demektedir. Metinlerarasılık, bir metnin kendisinden önceki metinlerden etkilenmesi ve kendisinden sonraki metinlerde oluşturacağı olası etkiler bütünü yansıtmaktadır. Bir metin diğer metinlerle arasındaki ilişkilerle vardır ve o ölçüde değerlidir. Araştırmaya konu olan Valdai konuşması (24 Ekim 2014), metinlerarasılığa iyi bir örnektir nitekim; kendisinden önceki Kırım (18 Mart 2014) ve Münih (10 Şubat 2007) konuşmalarından fazlasıyla etkilenmiştir ve aynı zamanda onların tamamlayıcısı niteliğindedir. Her üç konuşmanın da ana başlıkları; Batı karşıtlığı, NATO, ABD düşmanlığı, uluslararası hukukun çiğnenmesi, küresel terörizm, tek kutupluluğun evrene getirdiği düzensizliktir.

Valdai Konuşması Analiz Edilirken Üzerinde Durulacak Konular

Vladimir Putin'in 24 Ekim 2014 tarihli Valdai konuşması analiz edilirken söylemin perde arkası zaman zaman Rusya Federasyonu'nun tarihinde, ideolojik temellerinin yapılanışında, ülkede hâkim olan sosyal psikolojide aranacaktır. Sosyal psikoloji birey psikolojisini, bireysel ve sosyal ideolojik tutumu, sosyal tarih, iletişim, dil vb. bütün olguları kapsayıcı niteliktedir. Sosyal psikoloji, söylem analizinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim söylem çözümlemesinin özünü; baskın söylemlerin toplumun ortak bilgi, tutum ve ideolojilerini etkileme yolunun detaylı olarak betimlenmesi, açıklanması ve eleştirisi oluşturmaktadır (Van Dijk, 1993: 258).

Söylemin tarihsel kökleri irdelenirken art zamanlı değerlendirme yapılacaktır; çünkü tarih süregelen olaylar bütünüdür. Tarih özellikle ön plana çıkarılacaktır nitekim söylem tarihseldir. Söylem bağlam olmadan üretilemez ve bağlam hesaba katılmadan anlaşılabilir. Bağlam daima tarihseldir. Söylem kültüre, ideolojiye ve hayat tarzlarına içkin olmak durumundadır. Söylem yalnız şimdiye atıfta bulunmaz, tarihe de atıfta bulunur. Çünkü dil tarihseldir."(Sözen, 1999: 143)

Söz konusu söylemde varlığını hissettiren bir diğer öğe ideolojidir. İdeoloji, toplumsal veya politik bir öğreti oluşturan düşünceler bütünüdür.⁴ Sosyal psikolojinin bir ürünü olmasının yanı sıra kitle psikolojisini harekete geçirebilecek niteliktedir. İlginç'e göre; ideoloji varlığını dille kanıtlar ve dilde anlatıma kavuşur bu yönüyle söylem ile arasında direk bir ilişki bulunmaktadır. (2003:293). Söyleme yansıyan ideolojinin sosyal olması onun yaşanmışlık ekseninin bireysel döngüsünü ortaya koyar.

Sosyal psikoloji bireyler arası etkileşim durumlarını irdelleyen bilim dalıdır. Olayları ele alış farklılığından ötürü psikolojik temelli sosyal psikoloji ve sosyolojik temelli sosyal psikoloji olarak ikiye ayrılmaktadır. Psikolojik temelli sosyal psikolojide olaylar bireyden çevreye hareketle değerlendirilirken; sosyolojik temelli sosyal psikolojide inceleme yönü tam aksi şekildedir (Ertürk, 2012:2). Birey ruhunu her daim gölgeleyen sosyal bir ruhtan söz etmek mümkündür ve sosyal psikoloji de bireydeki bu sosyal ruhu ve varlığını, bireyde hangi ölçülerde sürdürdüğünü inceler.

Bütün bu bilgiler ışığında gerçekleştirilecek olan söylem analizinde Vladimir Putin'in söyleminin bilinçaltına ve dolayısıyla bu büyük liderin bilinçaltına attığı duygulanım durumlarına yorumlama yoluyla (hermeneutik aracılığıyla) ulaşmak hedeflenmektedir.

Vladimir Putin'in Valdai Konuşması'nın Analizi

Sosyal Psikoloji Çerçevesinde Analiz

Rusya Federasyonu'nun devlet başkanı Vladimir Putin'in, 24 Ekim 2014 tarihinde Valdai Kulübü toplantısında yapmış olduğu, dünyada özellikle Batı'da büyük yankılar uyandıran, olumsuz tepkiler alan, oldukça sert konuşmasının gerekçeleri merak konusudur. Aslında konuşmanın yüzeye taşınan kısımları ile altta kalan kısımları arasındaki bağlantılar o kadar da muğlak değildir. Putin'in devlet başkanı olmasından önce bir Rus ve bir birey olduğu gerçeği hesaba katılırsa bağlantılar daha görünür hale gelebilir.

Putin bir öznedir, bu nedenle çalışmaya konu olan söylemde irdelenecek olan onun ruhudur çünkü; "ruh nesnel bir şeydir, var olma nedenini kendi içinde taşıyan ani bir parıldamadır (...) ve ürkütücü ölçülerde bilinçaltı ruhumuzun işlevine, onun güçlerine ve güçsüzlüklerine bağlıdır."(Jung,1982:3-32) Putin'in ruhunun işlevsel boyutu, bilinçaltı deposunun pozisyonuna ilişkin bilgi elde edebilmek adına onun doğru büyüdüğü ülkeyi ve ruhunu irdelemek gerekmektedir. Daha doğru ifadeyle Putin'i Rusya ve Rus ruhuyla birlikte ele almak gerekmektedir.

Rusya Federasyonu, SSCB'nin dağılmasının ardından zor bir sürecin eşiğine gelmiştir, siyasi ve ekonomik istikrar sağlanamadığı gibi, o dönemin büyük ihtişamı, uluslararası arenadaki saygınlığı, süper güç imajının kaybı Rus halkında aşağılık kompleksinin gelişmesine sebep olmuştur. (Mikail, 2007: 67) Bu ulusal nevrozun devlet başkanı Vladimir Putin'de de olduğu gözlemlenebilmektedir. Söz konusu nevroz kendisini genelde Batı, özelden Amerika karşısında düşmanca tutumlar sergilemek, her konuda ondan daha güçlü olduğunu ispatlama çabasının ürünü olan söylemlerde bulunmaktan çekinmemek şeklinde göstermektedir. Putin, Valdai Konuşması'nda Avrupa Birliği'ni ve Rusya'nın baş aktör olacağı Avrasya Ekonomik Birliği'ni şeffaflık ve daha dikkatli olma, ekonomi ile ilgili daha doğru hamleler yapma noktasında çok

⁴http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0DEOLOJ%C4%B0 Erişim Tarihi: 29.11.2014 Saat: 16.00

açık olmamakla birlikte kıyaslamaya gittiği gibi; ulusal ve uluslararası düzlemdeki politik tutumlar konusunda da ABD ile karşılaştırmış ve sonuç olarak Rusya'yı daha üstün çıkarmıştır. Bu ülkenin içine düştüğü aşağılık kompleksine karşı geliştirilmiş bir savunma mekanizması olarak kabul edilebilir.

"Rusya'da başkanı halk, ABD'de ise seçmenler seçiyor (...) Soğuk Savaşta kendini muzaffer ilan eden' ABD dünyadaki dengesizliği çok fazla artırmaktadır." (Putin, Soçi:2014)

SSCB'de var olan çevrelenmişlik psikozu Gorbaçov döneminde zayıflamışsa da (Çelebi: 2011:34) 17.075.000 km²lik yüzölçümüyle birliğin en büyük ülkesi olan Rusya Federasyonu'na miras kalmıştır. "Dış tehdit/tehlike" temelli bu psikoz oldukça büyük bir alana yayılan toprakları ve SSCB'den ayrılan ülkelerle sınır komşusu olması sebebiyle Rusya'da hâkimiyetini sürdürmektedir. Ukrayna ile ilgili yaptığı açıklamalar Putin'in de bu psikozu yenik düştüğünün göstergesidir. Ayrıca KGB'de kendisine ilişkin tutulan raporda risk ve tehlike duygusunun yeterince gelişmemiş olduğu belirtilmektedir. (Mikail, 2007:65) Bu açıklama iki şekilde ele alınabilir: Birincisi tehlike ve riski algılama konusunda yetersiz kalmak ve haliyle gerekli önlemleri almakta zorlanmak ve caydırıcılık koşullarını tamamlayamamaktır. İkincisi ise; bu duygusu içsel bir güçsüzlük hissiyle destekleniyorsa; küçük durumlar dahi büyük bir tehdit gibi algılanıp kişinin risk yönetim stratejilerini tehlikeye sokabilir, bu yoğun duygulanım durumu saldırganlık gibi davranış bozukluğuna dönüşebilir. Tehlike hissedildiği anlarda gözdağı vermek, üstü kapalı veya direk tehditler savurmak, saldırmak vb. olumsuz tutumların sergilenmesi sonucunu doğurabilir. Bilindiği üzere Putin çoğu zaman saldırgan olmakla itham edilmektedir. Söylemin ruhuna sinen tehditkâr bir atmosfer gözlerden kaçmamaktadır.

"ABD'li dostlarımız kendi oturdukları dalı kesiyorlar." (Putin, Soçi:2014)

Rus milli karakterinin öne çıkan özelliklerinden biri yabancı düşmanlığıdır. Kendisinden farklı olanı ötekileştirme ve kendisinden daha aşağı görme eğilimi Rus halkının karakteristik özelliğidir. Biz ve onlar ayrımının doğurduğu yabancı düşmanlığı aşağılık kompleksinin bir yansımasıdır ve aynı zamanda geçmişte yaşanan zor şartlardan kaynaklanan acizlik hissini bilinçaltından dışa sızması kaygısıyla yapılan güç gösterisidir. Rus halkı geçmişin ağır yüküyle, "biz en iyiyiz çünkü en kötü, en zor koşullarda bile hayatta kalabiliriz" anlayışını geliştirmiştir (Onay, 2008:59-60). Rus halkının ruhunda SSCB'nin baskıcı sisteminin, iyileşmek için insan gücünü acımasızca kullanan yönetim anlayışının bıraktığı izleri bugün devlet başkanının konuşmasında bulmak mümkündür:

"Jüpiter'e izin verilen şey, boğaya izin verilmez. Ama ayı kimseden izin almaz ve tayga ormanlarını vermez." (Putin, Soçi:2014)

Söylemin bu kısmında geçen Tayga Ormanları SSCB tarihinde önemli bir yere sahip olan Gulag efsanesini hatırlatmaktadır. Gulag 1919'da ekonomik iyileşmenin sağlanması için kurulan zorunlu çalışma kamplarının genel adıdır daha sonra Stalin döneminde cezaevine dönüştürülmüştür fakat yine de tutuklular burada cezalarını çok ağır şartlarda çalışarak ödemişlerdir. Gulag efsanesine göre; Tayga Ormanlarının derinlerinde çalışmak zorunda olan ve bu durumdan kurtulma umutlarını yitiren mahkûmlar, tek çareyi ellerini baltayla kesmekte bulur ve mahkûmlar Batı'nın dikkatini burada yaşanan drama çekmek için kesik elleri bir Sibiryaya ihraç gemisinin içine saklarlar. Tutukluların birbirlerini cesaretlendirmek için anlattığı bu hikâye bir gün kendilerine ulaşacağına inandıkları adaletin düşüdür (Siniavski,1980; akt. Meney,1984:10). Rus devlet başkanı gerekirse o kamplar kurulur ve Rusya kaybedeceği gücü yeniden kazanabilir mesajını tüm dünyaya vermeye çalışmıştır denilebilir. Kendisi aynı zamanda böylesi bir durum söz konusu olduğunda Batı'nın, buna müdahale hakkının olamayacağını da vurgulamaktadır.

Tarihsel Çerçeve Analiz

Sosyo-psikolojik bakış açısıyla değerlendirilen ve Rus milli karakterinin şekillenmesinde önemli rol oynayan çevrelenmişlik psikozunun, tarihsel çerçevede irdelendiğinde ABD dış politikası kaynaklı somut temellerinin bulunduğu düşünülebilir. Okyanus veya dağ gibi kendisini koruyacak doğal engellerden yoksun, uçsuz bucaksız topraklarıyla, farklı etnik, dil ve dini kimlikleri bir arada barındıran Rusya, savunmasızlık kaygısıyla saldırgan bir dış politika takip etmektedir. Bu doğal engel yoksunluğunu karasal genişlemeyle giderme hedefi Rusya'yı otoriterizm, yayılmacılık ve militarizm stratejilerini benimsemeye itmiştir. Rusya bu yayılmacılığı sadece askeri boyutta değil aynı zamanda ve özellikle de ideolojik boyutta gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu amacın uluslararası arenada ilk defa realist Winston Churchill tarafından dile getirildiği söylenebilir. Churchill'in bu tezi ABD'nin SSCB'ye yönelik geliştireceği dış politikayı önemli ölçüde etkilemiştir. Sovyetler Birliği Uzmanı George F. Kennan'ın bu doğrultuda öne sürdüğü çevreleme stratejisi SSCB'nin komünist doktrini yayma politikasını durdurmak için kapitalist ABD'nin kullandığı etkin politik bir enstrümandır. ABD'nin çevreleme politikasının ürünlerinden biri olan ve askeri boyuta önemli katkılar sunan NATO (Hook&Spanier, 2014: 28-29,36-37,68) da Putin'in gündem yaratan Münih ve Kırım konuşmalarında olduğu gibi Valdai konuşmasında da kendisine yer bulabilmiştir. Konuşmanın genelinde NATO'ya BM üzerinden üstü kapalı göndermeler yapılmıştır, sadece bir cümlede NATO somut olarak dillendirilmiştir. NATO'ya katıldığını söyleyen Doğu Avrupalı bir meslektaşıyla yaptığı konuşmayı anlatır ve:

"Ona neden bağımsızlığınızı sattınız dedim" (Putin, Soçi:2014) der.

Putin'in bu cümlesi NATO'ya karşı duyduğu derin güvensizliğin ispatı niteliğindedir zira; NATO, SSCB üyesi ülkelerden biri olan Yugoslavya'yı 24 Mart 1999'da başlayıp 10 Haziran 1999'a kadar bombalamıştır. Putin, NATO'nun bu eylemini affedilemez bulur, bu konuda oynadığı rolden ötürü ABD'ye düşmanca tutum geliştirir ve bu durumun değişmesinin ne denli imkansız olduğunu 2001 Washington ziyareti esnasında dönemin devlet başkanı G.W.Bush'a iletir (Gessen, 2015:208). Putin Yugoslavya konusundaki rahatsızlığını bu görüşmeden 6 yıl sonra gerçekleştirdiği Münih konuşmasında da dile getirmektedir. Bu durum Putin'in söylemlerinde öne çıkan NATO karşıtlığının tarihi ve politik temellerinin olduğunu ve bu temellerin de psikolojik ve ideolojik zeminlere oturduğunu göstermektedir. Psikolojik zemin; SSCB'ye olan derin

sadakat duygusudur; ideolojik zemin ise; NATO'nun komünizmi kapitalizmle çevreleme hedefine giden yolda kurulan ideolojik temelli bölgesel bir askeri pakt olmasıdır.

Putin'in uluslararası arenada gerçekleştirdiği hemen her söylemde öne çıkan ABD ve Batı karşıtı görüşlerinin sosyolojik temelleri bulunmaktadır. 1917 devrimindeki iç savaş döneminde Rusya'nın hedef ülke olduğu, Batı'nın düşman addedilip şeytanleştirildiği bir süreç yaşanmıştır ve yine 2. Dünya Savaşı akabinde Stalin'in nükleer silahlanma gayesi savaşın yıkıcı psikolojisiyle baş etmek zorunda kalan halkı ekonomik buhranla baş başa bırakmıştır. Halkın tepkisini farklı yöne kaydırma stratejisi Batı düşmanlığını doğurmuştur ve Soğuk Savaş Dönemi başlamıştır. (Caşın, 2006; Dağı, 2002; akt. Çelebi, 2014:32-36)

"ABD'nin refahı büyük ölçüde ona güvenen yatırımcıya, yabancı dolar milyarderlerine ve Amerikan tahvillerine bağlı. Bu güven açıkça sarsılmaktadır. Birçok ülke dolardan kaçarak, alternatif para birimleri arayışına girdi. Batı kendi eliyle oluşturduğu riskleri ortadan kaldırmak için her seferinde daha fazla bedel ödüyor. Zamanında onlar Afganistan'da Sovyetler Birliği ile soğuk savaşta aşırı grupları desteklediler, bu gruplar El Kaide ve Taliban çıktı. Son yaşanan gelişmelere baktığımda, Batı'nın kendi yanlış politikasının bedelini ödediği izlenimine kapılıyorum." (Putin, Soçi:2014)

Bu söylemde Putin'in hala geçmişin yaralarını saramadığı, o dönemlere veryansın eden bilinçaltını susturmadığını gözlemlemek mümkündür. Geçmişteki acılardan olduğu gibi günümüz terörizminden de ABD ve Batıyı sorumlu tuttuğunu onları şeytanleştirme eğilimini devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu söylemden hareketle bu konudaki ulusal takıntının milliyetçi devlet başkanında da varlığını sürdürdüğünü iddia edebiliriz. Takıntıda kişi düşüncenin mantıksız olduğunu bilir fakat bunu zihninden uzaklaştırılmaz, düşünce/fikir zihinde yinelemeye devam eder. Putin'in ABD ve Batı karşıtı tutum ve söylemlerinin sıklığı dikkate alındığında takıntı ihtimali biraz daha belirginleşir. Bunu bir adım daha ileriye taşımak gerekirse; takıntının eşlik ettiği obsesyonel/patolojik kıskançlıktan dahi söz edilebilir nitelikte; Putin'in önceden SSCB'nin şimdiki ABD'nin sahip olduğu özel konumu (dünya liderliği) elde etmek istediği ve bu konumundan dolayı onu kıskandığı ve bunu zamanla obsesyona dönüştürdüğü iddia edilirse bu iddia çok da marjinal bir düşünce olarak görülmeyecektir. Adler kıskançlığı güç arzusunun bariz yansıması olarak ifade etmektedir. (2004:234) Putin'in asıl kıskandığı süper güç olma durumudur ve en güçlü olma arzusunu tatmin edemedikçe kıskançlık duygusu depresmektedir.

"Birden dünya liderliği gibi büyük bir zenginliğe kavuşan sonradan görme kişiler böyle davranır." (Putin, Soçi:2014)

Söylemde yer alan bu cümle Putin'in pleoneksiden muzdarip bir birey olduğuna dair ipuçları da taşımaktadır. Bilindiği üzere pleoneksi; diğerlerinden daha iyiye ve ihtiyaçlarından daha fazlasına sahip olma arzusudur. Başka bir ifadeyle; marazî bir şekilde her durumda ve her zaman için diğerinden daha iyiyi elde etme arzusu olarak tanımlanabilir. Putin, ABD'nin diğerlerinden daha iyi olan bu konumunu -dünya liderliği- elde ederek en iyiye ulaşma hedefindedir ve bu karşı koyamadığı *marazi oburluk* (pleoneksi), temel içgüdüsel haline dönüşen hırsı, kendisini söylemin bu kısmında iyiden iyiye hissettirmektedir.

İdeoloji

Putin'in konuşması psikolojik yapısını yansıttığı ölçüde ideolojik yaklaşımlarına dair de önemli ipuçları sunmaktadır. İdeoloji, politik ve sosyal bir öğretiler, belli bir sınıfın, grubun davranışlarını yönlendiren düşünce sistemidir. Psikoloji ise; düşünüm ve uygulanım durumlarının genel adıdır. Psikoloji ve ideoloji birbirini tetikleyen içkin olgulardır. Psikolojik bir öge aynı zamanda ideolojik izler de taşıyabilir. Bu nedenle psikolojik yorumlamayı yaparken ideoloji yok sayılamaz.

Ele alınan konuşmanın çok büyük bir kısmını Batı karşıtlığı oluşturmaktadır. Batı karşıtlığı milliyetçilik duygusunun doğmasını sağlamıştır ve bu duygunun temelleri üzerinde Avrasyacılık ideolojisi yükselmiştir. Milliyetçilik, Batı karşıtlığı ve Ortodoksluk genel çerçevesini oluşturmaktadır. Avrasyacılık ideolojisi "ılımlı Avrasyacılık" ve "aşırılıkçı Avrasyacılık" olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Bunlara "demokratik Statizm" ve "Slavofil Avrasyacılık" grupları da eklenebilir. Bunların içinden aşırılıkçı Avrasyacılar "modernleşmeci" ve "yayılmacı" olarak iki farklı gruba ayrılır. Yayılmacı grup hızlı bir şekilde çok geniş bir coğrafyaya yayılma fikrini benimsemektedir. (Kaya, 2010:23,27) Valdai konuşması, Putin'in Avrasyacılık ideolojisini benimsediği; hatta aşırılıkçı Avrasyacılar grubuna dâhil olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

"Kimse bizi dinleyip, bizimle konuşmak istemedi. Sadece 'Bu bizim davamız' denildi. Uygurca diyalog kurmak yerine darbe yaparak, ülkeyi kaosa, ekonomik ve sosyal çöküntüye, iç savaşa sürüklediler. 'Buna ne gerek vardı?' diye sorduğumuzda kimse cevap vermiyor, 'Böyle oldu' diyorlar." (Putin, Soçi:2014)

Söylemde özellikle dikkati çeken "biz" şahıs zamirinin sürekli yinelenmesi, Ukrayna'yı Rusya'ya dâhil görme ve onunla ilgili konularda söz sahibi olduğu mesajını vermek üzere seçilmiştir. *"Bu sadece onların değil Rusya'nın da meselesi çünkü tüm Avrasya Rusya'nın meselesidir."* "Avrasya eşittir Rusya demektir." vb cümleleri söylemin bilinçaltı arkeolojisinde karşımıza çıkmakta ve bu da "aşırılıkçı Avrasyacılığı" çağrıştırmaktadır. "Biz" şahıs ekindeki tekrarlanan vurgu aşırı milliyetçi, vatansever Rus halkının milli karakterinin bir tür yansıması olarak da değerlendirilebilir. Rus halkının *biz ve öteki, bizden olan ve bizden olmayan* karşıtıları üzerine yükselen sosyal psikolojisi, milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı ideolojik yapılanmasını doğurmuştur (Onay, 2008:59-61). Söylemdeki bu durum, Avrasyacılığın yanı sıra Rus milli karakterinin/ideolojisinin Putin'in ruhuna sirayet ettiğinin göstergesidir.

"Biz tek milletiz. Kiev bütün Rus şehirlerinin anasıdır." (Putin, Soçi:2014)

Söylemde milli ve bireysel ideolojiye dair ipuçları sunan "biz" şahıs eki Putin'in çevreyle olan ilişkisinin türüne yönelik bilgiler de barındırmaktadır. Fromm insanın çevreyle ilişkilerini iki boyutlu olarak ele almaktadır. Bunlardan birincisi sembiyotik bağılantıcılık, sevgi, kendine çekilme yıkıcılık ilişkilerine dönüşebilen sosyalleşmeye; diğeri asimilasyondur. Asimilasyon insanın somut veya soyut nesneye yaklaşım biçimlerini ifade eder, onu alma ve kullanma şeklini kapsar, çevresel etkiye

bağlı olarak gelişir. Dördü olumsuz nitelikte olmak üzere beş adet asimilasyon türü bulunmaktadır: *Çevreden yardım bekleyen alıcı eğilim; kendisini korumak için sürekli biriktiren istifleyici eğilim; kabul görmek adına kendini pazarlayan pazarlayıcı eğilim; yapıcılık ve yaratıcılığın ön planda olduğu üretici eğilim ve son olarak da sömürücü eğilim.* Bu eğilimdeki kişiler iyi olan, güzel olan her şeyin dışarıda olduğunu düşünürler. Alıcı olma taraftarındırlar, alacaklarının kendi hakları olduğuna inanırlar ve gerekirse zor kullanılarak ya da hileye başvurarak alırlar. (Yanbastı, 1990:97-98) Söz konusu söylemde dikkati çeken sömürücü eğilimdir.

Günlük Yaşamın Psikopatolojisi

Bir söylemde öylesine kullanılmış gibi dursalar da kelimelerin hiçbirisi tesadüfi seçimlerin ürünü değildir. Freud (2013), bu durumu günlük yaşamın psikopatolojisi olarak adlandırmaktadır. Freud her tercihin ruhun derinliklerinden, yaşanmışlıktan bir parça taşıdığını ve aslında gündelik hayatta tesadüf diye bir şeyin olmadığını ileri sürer. Putin konuşmasında "ayı" ve "tayga ormanları" kelimelerini kullanmıştır. Ayı Rusya'nın milli sembolüdür, güçlü, saldırgan ve özgürdür. Putin milliyetçi, güçlü olma isteği baskın ve yok edicilik içgüdüsunü kontrol etmekte zorlanan, her tür boyunduruğa meydan okuyan özgürlükçü bir bireydir. Tayga ormanlarına gelince; Putin doğum gününü 15 yıl aradan sonra ilk kez 7 Ekim 2014'te Tayga Ormanlarında kutlamıştır yani Valdai konuşmasından sadece 17 gün önce. Belleğine bu yer imi yerleşmiş ve Putin'i konuşmasında aklına gelecek kadar etkilemeyi başarmıştır. "Jüpiter" de yine öylesine seçilmiş bir kelime olmaktan çok uzaktır. Bilindiği üzere Jüpiter, Katolik Romalıların taptığı bir tanrıdır ve Ortodoks Putin'in cümlesindeki karşılaştırmada izin almak zorunda olan bir tanrıdır. Protestan mezheplerin tek tek sayılması durumunda Katolik mezhebi ABD'deki en büyük mezheptir.⁵

"Jüpiter'e izin verilen şey, boğaya izin verilmez. Ama ayı kimseden izin almaz ve tayga ormanlarını vermez."
(Putin, Soçi:2014)

Söylemin bu kısmı Putin'in dini ve ideolojik görüşlerine dair fikirler sunduğu gibi psikolojik yorumlamaya da oldukça açıktır. Narsisizm, çağın en çok karşılaşılan kişilik özelliklerinden biridir; normal ve patolojik olmak üzere ikiye ayrılır. Normal narsisizmde kişi kendisine oldukça hayrandır ve diğerlerinden gelen eleştirileri duymaz onu sadece kendi yorumları ilgilendirir; patolojik narsisizmde ise; birey kendine oldukça özgüvenli, dıştan gelen eleştirileri umursamaz görünmekle birlikte özünde güvensiz olan bu birey, diğerlerinin yorumlarıyla beslenmeye muhtaçtır diyen Kernberg (2006), narsist bireyi; takıntılı, kıskanç, saldırgan, özgüven eksikliği olan, sürekli takdir edilme amacını güden, kendini inanılmaz derece yüceltip diğerlerini değersizleştirerek içine düştüğü aşağılık kompleksi nevrozunu yenmeye çalışan ve sömürücü eğilimli olarak tanımlamaktadır.

Söylemden alınan bu son kesit söylemi olduğu gibi Putin'in psikolojik biyografisini de özetler niteliktedir. Bu son kesit patolojik narsisizm için güzel bir örnektir ve çalışmanın çekirdeğini oluşturmaktadır. Kendini Tayga ormanlarının yani dünyanın hâkimi ilan edecek kadar yücelten, yaptığı karşılaştırmayla diğerlerini değersizleştirdiği gibi kıskançlığını da ortaya koyan Putin, güvensizliğini çok güçlü bir hayvanı sembolleştirerek aşma çabasına girer ve "izin almaya ihtiyacı olmadığını" söyleyerek de sömürücü eğilimde bir kişiliği olduğunu gösterir. "Tayga ormanlarını hiç kimseye vermez" sözü tehdit ve gözdağı içeriklidir ve saldırgan bilinçaltının yüzeye çıkma şeklidir.

Kernberg'in anlattığı özellikler buraya kadar yapılan analizlerde parça parça elde edilen ve son kesitte hemen hemen hepsinin bir arada bulunduğu özelliklerle birebir örtüşmektedir. Tümevarımcı bir yöntemle gerçekleştirilen çalışmada bu parçalardan varılan bütün; patolojik narsisizmdir. Kuvvetle muhtemeldir ki; Putin patolojik narsisizm psikozuna yenik düşmüş bir bireydir.

Sonuç

Yazılı veya sözlü olabilen söylem içerisinde özellikle konuşmacının/yazarın sosyal ve bireysel kimliğine, ideolojik ve psikolojik yapısına dair pek çok iz taşımaktadır. Söylem öznesinin içinde şekillendiği toplum, onu tarihiyle, sosyo-psikolojik yapısıyla, nevroz ve psikozlarıyla kuşatır. Bu yönüyle söylem, bireysel bir ürün olmakla birlikte; sosyal bir ürettir. Başka bir ifadeyle söylem, sonuç açısından değerlendirildiğinde bireysel, süreç olarak incelendiğinde ise sosyaldir.

Söylem analizi, söylemin bireysel ve sosyal boyutlarının irdelenmesinde kullanılan bir yöntemdir ve farklı yaklaşımlar barındırmaktadır. Çalışmaya konu olan söylemin (Valdai/24.10.2014) özellikle psikolojik zemininin öne çıkarma hedefi yorumlama (hermeneutik) yaklaşımının tercih edilmesi gereğini doğurmuştur. Yorumlama yaklaşımı psikolojik analiz için oldukça elverişlidir çünkü psikoloji de bir tür yorumlama sanatıdır. Söz konusu söylemin uluslararası arenada gerçekleştirilmiş politik bir söylem olması analizi gerçekleştirilirken uluslararası ilişkiler öğretilerine başvurmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu öğretilerden realizm söylemin öznesi Putin'in siyasi bir lider olarak takip ettiği yaklaşımı anlamak üzere detaylandırılırken; konstruktivizm söylemin analiz edilmesinde öznenin diğer söylemleriyle karşılaştırmalı bir incelemeye izin vermesi nedeniyle ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bilinç ve bilinçaltı arasında sıkışıp kalan bireyi ve onu çevreleyen toplumu yorumlayabilmek öncelikle onların davranış ve duygulanım durumlarının ardında yatan sebepleri çözümlenmeyi gerekli kılmaktadır. Söylemi konuşmacı/yazar tüm benliğiyle üretir ve yönlendirici güç görünürde bilinç olmakla birlikte; söylem aslında bilinçaltının eseridir. Bireyin hayatı algılayışı, sosyal psikoloji çerçevesinde şekillenmektedir, ulusal tarih, ruh ve ideoloji bireyi etkisi altına almaktadır. Sonuç

⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/ABD%27de_din Erişim Tarihi: 30.11.2014 Saat: 22:15

olarak Putin'in Valдай konuşması, onun biyografisi ve psikolojisinin yanı sıra içinde yaşadığı toplumun tarihi, ideolojisi ve ruh tablosunu da yansıttığı söylenebilir.

Sosyal psikoloji çerçevesinde, tarihsel bütünlükle, ideolojik ve psikolojik açıdan irdelenen söylemden Putin'in ülkesinin içine düştüğü aşağılık kompleksi nevrozu ve çevrelenmişlik psikozunu taşıdığı, dış tehditlere karşı saldırgan olabileceği, tarihi yaşanmışlıkların ürünü olarak güvensizliği tüm hücrelerinde duyumsadığı çıkarılabilir. Bu söylemden hareketle, Batı ve ABD'ye karşı geliştirdiği obsesif tutum, özellikle ABD'nin sahip olduğu konuma dair obsesyonel bir kıskançlığın; hatta, pleoneksinin izleri keşfedilebilir. Ayrıca yine bu söylem bizlere Putin'in ideolojik bağlamda Aşırılıkçı Avrasyacılığı benimsediğini ve çevresiyle kurduğu ilişkilerinde sömürücü eğilimde olduğunu dahası, kendisini dünyanın hakimi konumuna yüceltirken diğerlerini değersizleştirmekten kaçınmayan, özgüvenli görüntüsünün altındaki bu güvensiz bireyin patolojik narsisizm psikozuna yenik düştüğünü göstermektedir.

Kaynakça

- Adler, A. (2004). *İnsan Doğasını Anlamak*, (Başkaya, Deniz, Çev.) İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Arkonacı, S.A. (2014). *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, Sayı: 5, Nisan 2014, ss:39-54.
- Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemi- Gözlem,-Görüşme,-Odak Grup,-Sözlü Tarih,-İçerik Analizi,-Söylem Analizi*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Baude, J.-M. (2008). *Psychopédagogie et Relations Humaines DEES*, Paris : Librairie Vuibert.
- Çelebi, O. B. (2011). *Rusya'nın Putin'inden, Putin'in Rusyasına: Parçalanmış bir imparatorluğun bir lider ile yeniden hayat bulmasının akademik derlemesi* (Google e-Kitap).
- De Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual
- Demir Güneş, C. (2013). *Michel Foucault'da Söylem ve İktidar*, Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, Sayı: 21, Güz 2013, ss:55-70.
- Ertürk, Y.D. (2012). *Sosyal Psikoloji Ders Notları "Kalabalık İçinde Ben"* İstanbul: Ulus Medya Grup Basım Yayın ve Reklamcılık.
- Freud, S. (2013). *Günlük Hayatın Psikopatolojisi*, (Aktan, Emir, Çev.) Ankara: Alter Yay.
- Gessen, M. (2012). *Putin Yüzü Olmayan Adam*, (Soykan, Gözde, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayıncılık Hizmetleri.
- Hook, S.W.& Spanier, J. (2014). *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, (Zihnioğlu Tanrıllı, Özge, Çev.), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İlgin, L. (2003). "Söylem ve İdeoloji", *Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji*, Haz: Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, ss. 285-297, İstanbul: Su Yayınları.
- Jung, C.G. (1982). *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, (Büyükalın, Engin, Çev.) İstanbul: Say Dağıtım.
- Kaya, S. (2010). *"Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi"*, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:4, Sayı:4 ss:41-77.
- Kernberg, O. (2006). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*, (Atakay, Mustafa, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kıran, Z. (1993). "Enonciation et Pragmatique", *Introduction à la Linguistique*, Ed.: Gülnihal Gülmez, ss: 136-145, Eskişehir: ETAM A.Ş. Web-Ofset Tesisleri.
- Meney, P. (1984). *Les Mains Coupées de la Taïga*, Paris: La Table Ronde.
- Mikail, E. H. (2007). *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Onay, Y. (2008). *Rus Devlet Geleneği ve Kutsal Devletin Meşruiyeti Batı'ya Direnen Devlet Rusya*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Rumelili, B. (2014). "İnşacılık/Konstrüktivizm", *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ed.: Evren Balta, İstanbul: İletişim Yayınları. ss:151-173.
- Schleiermacher, F.D.E. (1977). *Hermeneutik und Kritik. Mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers*, Ed. M. Frank, Frankfurt a. M., Suhrkamp.
- Sarı, A. (2008). *Psikanaliz ve Edebiyat*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Sözen, E. (1999). *Söylem*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Tuğtan, M. A. (2014). "Güç, Anarşi ve Realizm", *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ed.: Evren Balta, İstanbul: İletişim Yayınları. ss: 111-131.
- Yanbasta, G. (1990). *Kişilik Kuramları*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Van Dijk, Teun A. (1993). "Principles of Critical Discourse Analysis" *Discourse and Society*, London: Newbury Park and New Delhi Publication.
- Yılmaz, A. (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler Teori-Temel Kavramlar-Yeni Gelişmeler*, Ankara: Kadim Yayınları.

İnternet Kaynakçası

- http://turkish.ruvr.ru/news/2014_10_25/FinancialTimesPutininSoiko/ Erişim tarihi: 29.11.2014.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0DEOLOJ%C4%B0 Erişim tarihi 29.11.2014.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/ABD%27de_din Erişim tarihi: 30.11.2014.
- <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/1193/1642-2956-1-SM.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 14.11.2014.

Summary

According to official sources, Vladimir Putin was born in St. Petersburg, whose name was Leningrad in the period of the USSR, on October 7, 1952. Despite being a graduate of law, he preferred to have a master's degree in the field of economics. In 1975, he started to work at the KGB. He took its first steps into politics in 1990 and since then has taken its place in the political arena. Until 1996, he carried out different tasks in the management of St. Petersburg, and again in 1996 he served as the Vice President of Property Management of the Kremlin Palace; in the following year and in 1998 he served as Head of Presidency Management. He became the prime minister in May 1999, and after the resignation of Boris Yeltsin, he became the president.

Official sources include little information about Vladimir Putin's personal life as well as a growing graphical career, but it is necessary to capture the past to resolve the emotional situations that are hidden behind the expressionless face of this powerful leader. For this reason, the accuracy has not been fully proven, only a few research articles carrying the nature of the argument, brought the necessity to examine the news of the newspaper and magazines. It is a fact that we can not accept these arguments as concrete points in the study, which pushes us to analyze the discourse. As it is known, words are implicitly or explicitly important hints about our psychological and sociological situations. Words are the soul tunnels, where behavior combines with thought and emotion and infiltrates into the inner breakings.

In the discourse which can be written or spoken, there are many traces about the social and individual identity, ideological and psychological structure of the speaker / author. The society formed within the narrative essence surrounds it with its history, socio-psychological structure, neuroses and psychoses. In this respect, discourse, together with being an individual product, is a social production. In other words, when the discourse is examined in terms of result, it is individual; in terms of process it is social.

Discourse analysis is a method used to examine the individual and social dimensions of discourse and has different approaches. The discourse of study (Valdai / 24.10.2014) provided the preference of hermeneutics, especially the desire to bring forward the psychological ground. Interpretation approach is very convenient for psychological analysis; psychology is also a kind of interpretative art. As a result of the possible analysis of the political discourse in the international arena, international relations have made it inevitable to refer to the doctrines. While the subject of realism is detailed in these disciplines to understand the approach that Putin pursued as a political leader, Constructivism has been elaborated on the analysis of the discourse, since it allows the subject to compare with other discourses.

Being able to interpret the individual trapped between consciousness and subconscious and the society surrounding, it necessitates primarily to analyze the causes underlying their behavior and emotional states. While the speaker / writer produces discourse with all his / her own self, in fact, discourse is actually the work of consciousness. Individual perception of life is shaped within the framework of social psychology, and national history, and also spirit and ideology influence an individual. As a result, it can be said that Putin's speech of Valdai reflects his biography and psychology, as well as the history, ideology and spirituality of the society he lived in.

Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler: Otomobil Markaları Üzerine Bir Uygulama

The Factors Affecting Purchasing Intention: An Application On Automobile Brands

Gökhan KARADİREK¹

Geliş Tarihi: 01.03.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 09.06.2017 / **Kabul Tarihi:** 12.06.2017

Özet

Otomobil firmaları, rekabette sürekliliği sağlayabilmek ve pazardan daha büyük pay alabilmek için yeni pazarlama stratejileri geliştirmektedir. Otomobil firmalarının tüketici davranışlarını dikkate alarak yeni pazarlama stratejisi geliştirmeleri, küresel pazarda rekabet edebilmeleri açısından önemlidir. Bu çalışma, tüketicilerin otomobil satın alma niyetini etkileyen faktörler arasındaki ilişkilerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Araştırma nicel araştırma deseninde ve ilişkisel modeldedir. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen "Otomobil Marka Tercihini Etkileyen Faktörler" anketi ile toplanmıştır. Veriler, 396 katılımcının anketlere verdiği yanıtlardan elde edilmiştir. Araştırma sonucunda otomobil satın alma niyeti üzerinde, ağızdan ağıza iletişimin doğrudan anlamlı bir etkisinin olduğu test edilmiştir. Marka imajı ve güveni ile algılanan kalitenin algılanan değer üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Ağızdan ağıza iletişim üzerinde ise marka imajı ve güveni faktörünün istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Satın Alma Niyeti, Marka İmajı ve Güveni, Algılanan Kalite, Ağızdan Ağıza İletişim, Algılanan Değer.

Abstract

Automobile firms have developed new marketing strategies to ensure continuity and a greater share in the market. Developing new marketing strategies is important for global competition, taking into account the consumer behavior of automobile firms. The purpose of this study is to determine the relationships among the factors affecting consumers' buying intentions. The research is in a quantitative research design and the relational model. The data were collected by the "Factors Affecting the Automobile Brand Choice" developed by the researcher. The data were obtained from the responses of 396 participants to the questionnaires. As a result of the research, it has been tested that there is a direct effect of Word of Mouth on intention to buy a car. Brand image and trust have a statistically significant effect on the perceived value of perceived quality. On the other hand brand image and trust have a statistically significant effect on the Word of Mouth Communication.

Key Words: Purchasing Intention, Brand Image and Trust, Perceived Quality, Word of Mouth Communication, Perceived Value.

Giriş

Ülkelerin ekonomik ve teknolojik özelliklerinin yanı sıra mal ve hizmetlerin tüketiciler üzerinde bıraktığı etki, ülke ve ülkelerarası tüketici davranışında farklılığa neden olabilmektedir. Ülkemizde otomobil sektöründe ürün olarak tercih edilen veya tercih edilmeyi bekleyen çeşitli marka ve modelde otomobiller bulunmaktadır. Bu nedenle herhangi bir ülkede pazarı olan firmanın ve o ülkedeki acentelerin, otomobil satın almaya niyetli müşterilerin markalara ilişkin algılarını bilmesi ve tercihlerini tahmin edebilmesi önemlidir.

Dünyada ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinde, başta Çin olmak üzere bazı ülkeler özellikle otomobil pazarını önemli bir fırsat alanı olarak görmüştür. Otomobil endüstrisindeki üreticiler otomobil sektöründe rekabet edebilmek için mevcut markanın değerinin artırılması ve marka çeşitliliğinin oluşturulması yaklaşımını amaç edinmiştir (Ha ve Janda, 2014). Otomobil endüstrisindeki gelişmelere bağlı olarak otomobillerin işlevsel özellikleri arasındaki farklılıklar minimum düzeye yaklaşmış, müşterilerin otomobil markalarına yönelik algılamalarındaki farklılık her ülkenin pazarlama stratejisinde yeni yaklaşımlar geliştirmesini gerekli kılmıştır (Sweeney ve Brandon, 2006). Tüketicilerin otomobil satın alma sürecinde ve

¹ Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, Türkiye.

satın alma sonrasında markaya yönelik görüşlerinin bilinmesi, pazarlama açısından önemli bir veri olarak algılanmaktadır (Ha ve Janda, 2014). Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki tüketicilerin otomobil satın alma sürecinde ve sonrasında markaya yönelik görüşlerinin bilinmesi ve tercihlerinin tahmin edilmesi, araştırılmaya değer bir konu olarak görülmektedir.

I. Literatür

Satın alma niyeti ve algılanan kalite konusunda yapılan araştırmalar, tüketicilerin tercihleri üzerinde algılanan kalitenin önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Chapman ve Wahlers (1999) tarafından 'Fiyat-Algılanan Kalite' modelinin incelendiği ve test edildiği bir çalışmada, algılanan kalite ile algılanan değer arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Chen ve Dubinsky, 2003; Dodds et al., 1991; Wang ve Tsai, 2014; Wu ve Ho, 2014; Zeithaml, 1988). Benzer bulgulara Kotler (1994) ve Petrick (2002) tarafından yapılan araştırmalarda da rastlanmaktadır.

Algılanan değer ve satın alma niyeti konusunda yapılan çalışmalarda, algılanan değerın satın alma üzerinde veya satın almaya isteklilik üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu ortaya konulmuştur (Dodds et al., 1991; Rao ve Monroe, 1989; Szybillo ve Jacoby, 1974). Benzer şekilde Chen ve Dubinsky (2003), Kwok et al., (2015), Wang ve Tsai (2014) tarafından yapılan araştırmalarda, algılanan değer ile satın alma niyeti arasında pozitif yönde yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Chen ve Dubinsky (2003), Dodds et al., (1991) müşteri tarafından algılanan değerın satın alma niyetinin en güçlü belirleyicisi olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde Rodoula (2006) müşterinin bir ürün için algıladığı kalitenin yüksek olmasının güçlü bir satın alma niyeti oluşturduğunu ileri sürmektedir. Wu ve Ho'ya göre (2014) algılanan kalitenin algılanan değer üzerinde, algılanan değerın de satın alma niyeti üzerinde etkisi vardır. Kwok et al. (2015), beklentileri karşılayan bir ürüne duyulan güvenin artacağını ifade etmektedir. Chang ve Chen (2008), Chang et al. (2014), Delgado-Bellester ve Munuera-Aleman (2005), Lin ve Lu, (2010), Luk ve Vip (2008), müşterinin ürüne duyduğu güvenin satın alma niyetini pozitif olarak etkilediğini, marka güveninin satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu ifade etmektedir. Chang ve Chen (2008), ürün kalitesi ile ürüne güven arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir.

Chang et al. (2014) şirketlerin web site kalitesinin ürünlerine güven üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Ha ve Janda (2014) otomobil satın alan gruplar için algılanan kalite ile marka güveni arasında bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir. Jalilvand ve Samiei (2012), Mesquita et al. (2014), Tho et al. (2016), Torlak vd. (2014), Zamil (2011) ağızdan ağıza iletişim ile marka imajı ve satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Lin ve Lu (2010) marka imajının ürünün kalitesine güven üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. Tu et al. (2013), marka imajının algılanan değer üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir.

II. Teorik Çerçeve

Satın Alma Niyeti

Satın alma niyeti, belli bir markanın belli bir ürününü satın almak için müşterinin bilinçli olarak yaptığı plandır (Spears ve Singh, 2004). Satın alma niyeti, müşterilerin bir ürünü satın almaya istekli olmasıyla ilgilidir ve müşterinin ürünü gerçekten satın alma davranışının tahmin edilebilmesinde önemli bir veridir (Dodds et al., 1991; Grewal et al., 1998; Wu ve Ho, 2014; Zeithaml, 1988). Başka bir ifadeyle satın alma niyeti, belli bir ürüne beğenmeye yönelik eğilim olarak değerlendirilmektedir (Bagozzi ve Burnkrant, 1979).

Satın alma niyeti, tüketicilerin algıladıkları değer ve üründen elde edilen yarar tarafından belirlenir (Grwal et al., 1998; Dodds et al., 1991; Xua, Summersb, ve Bonnie, 2004; Zeithaml, 1988). Bu nedenle firmaların ürünlerinin algılanan değerini artırması, müşterilerin satın alma niyetini artırmada önemli bir etkiye sahiptir (Kwok et al., 2015; Steenkamp ve Geyskens, 2006).

Marka İmajı

Marka, ürünün kalitesinin değerlendirilebilmesinde kullanılan ölçütlerden biridir (Li et al., 2013). Marka, firmanın ya da satıcının hizmetlerini veya mallarını tanımlaması, ürünlerini rakiplerinkinden farklılaştırabilmesi için kullandığı terim, simge, sembol, tasarım ya da bunların birleşimidir (Kotler ve Armstrong, 1991). Marka imajı, belli bir ürünün veya hizmetin markası hakkında müşterilerde oluşan inanç ve değerler toplamıdır (Kotler ve Armstrong, 1991). Başka bir deyişle marka imajı, markanın tüketicide oluşturduğu anlam veya kullanıcının hayal gücü olarak tanımlanabilir (Erdil ve Uzun, 2010).

Marka imajı, algılanan kalite, değer veya fiyat gibi parametrelerin marka üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Olumlu marka imajı, bir ürüne yönelik algılanan riski düşürebilir, ürünün algılanan değerini daha da artırabilir. Bilinen bir markanın ürünü pozitif bir imaja sahipse ürünün müşterilerce satın alınma olasılığı artar (Yeh, 2015). Benzer şekilde marka imajı, müşterilerin algıladığı riski düşürmekte ya da algılanan değeri artırmaktadır. Müşterilerin olumlu bir imaja sahip bir markanın ürünlerini satın alma olasılığı daha yüksektir (Wang ve Tsai, 2014).

Algılanan Kalite

Algılanan kalite, bir üründen elde edilen yararın tüketiciler tarafından algılanma düzeyidir (Chapman ve Wahlers, 1999). Algılanan ürün kalitesi, müşterinin bir ürünün mükemmelliği veya üstünlüğü hakkındaki genel görüşü şeklinde ifade edilmektedir (Chen ve Dubinsky, 2003). Algılanan kalite, müşteriler eşya satın aldıklarında edinmiş oldukları deneyimlere ve bilgilere dayanmakta ve müşterinin satın alma sürecinde bir ürün hakkında sahip olduğu olumlu ya da olumsuz düşüncelerden oluşmaktadır (Zeithaml, 1988).

Algılanan kalite bir ürünün gerçek kalitesinden farklıdır. Çünkü algılanan kalite, ürünün gerçek kalitesi ile görelî kalitesinin öznel bir değerlendirmesidir (Wu ve Ho, 2014). Algılanan kalite, markanın imajı dâhil, fiyat ve reklam gibi başka parametreleri de içermektedir (Mitra ve Golder, 2006). Müşterilerin algıladıkları kalite imajı, ürün hakkında edinilen yeni bilgiler, artan rekabet ve beklentilere bağılı olarak değişebilir (Zeithaml, 1988). Öte yandan algılanan kalite ile markanın itibarı arasında yüksek bir ilişki vardır (Aaker, 1996; Li et al., 2013). Müşteriler bir ürünü kaliteli olarak algıladıklarında, bir yandan ürünün algılanan değeri artarken satın alma niyeti de artar. Dolayısıyla algılanan kalitenin satın alma niyeti üzerinde doğrudan etkili olduğunu söylemek mümkündür (Wu ve Ho, 2014).

Algılanan Değer

Algılanan değer, müşterinin üründen sağladığı yarar, ürün için harcadığı para, zaman ve çabanın genel değerlendirmesidir (Zeithaml, 1988). Algılanan değer, müşterinin bir ürünü tercih etmesi veya ürünü kullanması sonucunda, ürünün amacına ulaşmasını kolaylaştırdığı ya da engellediğine yönelik algısıdır (Woodruff, 1997). Algılanan değer, müşterinin bir ürünün ya da hizmetin yararını tam olarak değerlendirmesidir (Chen ve Chang, 2012).

Algılanan değer, tüketicilerin ürün veya hizmeti satın almalarında önemli bir faktördür. Başka bir ifadeyle algılanan değer, müşterilerin bir ürün veya hizmeti yeniden satın alma niyetini belirleyen parametrelerden biridir. Pazarlamada, rekabet açısından avantaj sağlamada önemlidir (Petrick, 2002; Woodruff, 1997; Wu ve Ho, 2014). Ticarete avantaj elde edebilmek için müşteride ürün hakkında olumlu değer oluşturmak oldukça önemlidir (Parasuraman, 1997). Bir ürünün algılanan kalitesi müşteri tarafından yüksek bulunursa, ürüne yönelik algılanan değer de yüksek olacaktır (Wu ve Ho, 2014). Dolayısıyla ürünün algılanan değeri yüksek olduğunda, ürünün satın alınma niyeti de yüksek olur (Krugman, 1965; Wu ve Ho, 2014). Algılanan değer, ürünün yararına ilişkin algı ile harcama algısı arasında bir değiş tokuştur. Başka bir ifadeyle müşterilerin bir ürünü elde edebilmek için ürüne karşılık olarak maddi bir fedakârlıkta bulunması gerekir (Chapman ve Wahlers, 1999).

Ağızdan Ağıza İletişim

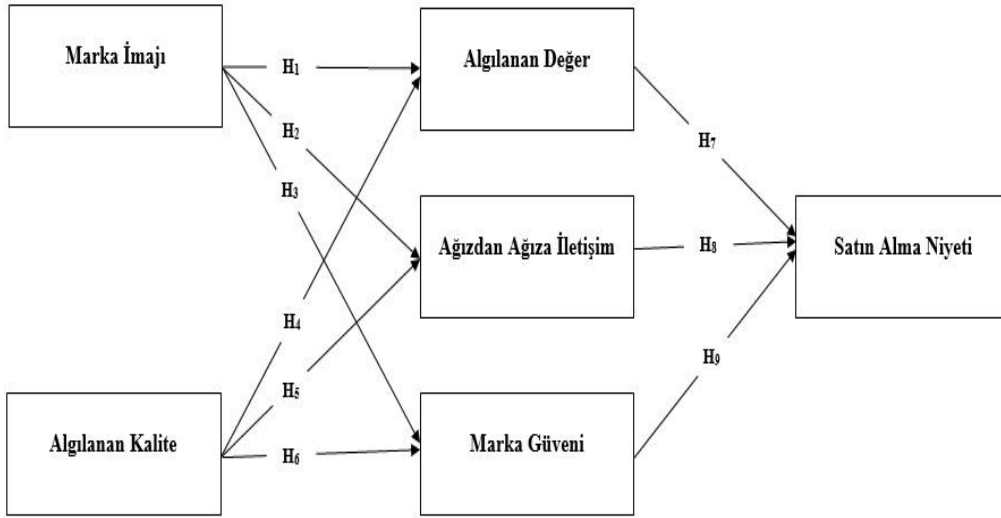
Ağızdan ağıza iletişim rekabetin yoğun olduğu bir pazarda pazarlamanın en güçlü yoludur. İnsanlar, güvendikleri uzmanların veya yakın akrabalarının tavsiyeleri üzerine satın almaya meyilli olurlar. Müşteriye aktarılan bu bilgiler müşterinin karar vermesine yardımcı olur (Silverman, 1997) Ağızdan ağıza iletişim, bir marka, mal ya da hizmet konusunda, ticari bir amaç olmadan mesajların aktarılmasını sağlayan yazılı olmayan bir iletişim şeklidir (Karaca, 2010). Ağızdan ağıza iletişim, firmanın sunduğu ürün ve hizmeti bağımsız olarak algılayan insanların firmaların ürünleri ve hizmetleri hakkında aralarında kurmuş olduğu iletişimidir (Silverman, 2011).

Marka Güveni

Güven, duygusal ve zihinsel güveni içeren bir kavramdır ve psikolojik bir durumu ifade etmektedir (Chang ve Chen, 2008). Güven, karşı tarafın beklenen şekilde davranacağına inanmaktır. Dolayısıyla müşterinin markaya duyduğu güvenin yüksek olması, satın alma niyetinin artmasını sağlar (Kwok et al., 2015). Marka güveni, müşterilerin bir marka için belirtilen işlevlerin gerçekleştirileceğine inanmasıdır (Chaudhuri ve Holbrook, 2001).

Marka güveni çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Kişiler arası ilişkilerin yanı sıra bir marka için tahmin edilebilirlik, yeterlik ve dürüstlük, güven duygusunun bileşenleri olarak varsayılmaktadır (Luk ve Vip, 2008). Müşterinin ürüne ilişkin algıladığı güven ve değer, satın alma niyetini harekete geçiren faktörlerdir (Chang et al., 2014).

III. Araştırmanın Modeli Ve Hipotezleri

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın Hipotezleri

- H₁:** Otomobilde marka imajı algılanan değeri etkilemektedir.
- H₂:** Otomobilde marka imajı ağızdan ağıza iletişimi etkilemektedir.
- H₃:** Otomobilde marka imajı markaya güveni etkilemektedir.
- H₄:** Otomobil markasının algılanan kalitesi algılanan değer üzerinde etkilidir.
- H₅:** Otomobil markasının algılanan kalitesi ağızdan ağıza iletişim üzerinde etkilidir.
- H₆:** Otomobil markasının algılanan kalitesi marka güveni üzerinde etkilidir.
- H₇:** Otomobilin algılanan değeri satın alma niyeti üzerinde etkilidir.
- H₈:** Otomobilin markası hakkındaki ağızdan ağıza iletişim satın alma niyeti üzerinde etkilidir.
- H₉:** Otomobilin markasına güven satın alma niyeti üzerinde etkilidir.

IV. YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, tüketicilerin otomobil satın alma niyetini etkileyen faktörler arasındaki ilişkilerin belirlenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır.

- 1- Otomobil marka imajı algılanan değeri nasıl etkiler?
- 2- Otomobilde marka imajının ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etki düzeyi nedir?
- 3- Otomobilin marka imajı, markaya duyulan güveni nasıl etkiler?
- 4- Otomobil markasının algılanan kalitesinin, algılanan değer üzerindeki etki düzeyi nedir?
- 5- Otomobil markasının algılanan kalitesi, ağızdan ağıza iletişim üzerinde ne düzeyde etkilidir?
- 6- Otomobil markasının algılanan kalitesi, markaya duyulan güven üzerinde etkili midir?
- 7- Otomobilden algılanan değerlerin satın alma niyeti üzerinde nasıl bir etkisi vardır?
- 8- Otomobil markası hakkındaki ağızdan ağıza iletişim satın alma niyetini nasıl etkiler?
- 9- Otomobil markasına duyulan güven satın alma niyetini nasıl etkilemektedir?

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, "Otomobil Marka Tercihini Etkileyen Faktörler" anketi aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın konusu ile ilgili literatür taraması yapılmış ve anket maddeleri oluşturulmuştur. Anket maddelerini oluşturmada, Ha ve Janda (2014), Lien et al. (2015), Mesquita et al. (2014), Wu ve Ho (2014) tarafından yapılan çalışmalarından yararlanılmıştır. Anket maddeleri Likert Derecelendirme Ölçeği (Beşli) ile sayısallaştırılmıştır. Otomobil Marka Tercihini Etkileyen Faktörler anketinin kapsam ve yapı geçerliği için uzman görüşünden yararlanılmıştır. Kapsam geçerliği için iki alan uzmanı ve yapı geçerliği için Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri alanında görevli iki öğretim üyesinin görüşü alınmıştır. Araştırmanın verileri, bireysel olarak herhangi bir otomobile sahip olan otomobil kullanıcıları ile otomobil kullanabilme ehliyetine sahip aile bireylerinin görüşlerinden oluşmaktadır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Veri toplama aracının Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha = .92$ olarak hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracının Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı, iç güvenirliliğin sağlanması için yeterli görülen $\alpha = .70$ değerinin üzerinde olduğu görülmektedir (Altunışık vd., 2010). Güvenirlilik analizi sonucunda alt ölçeklerin Cronbach Alfa güvenirlilik katsayıları sırasıyla Marka İmajı ve Güveni (MİG) boyutunda $\alpha = .92$, Algılanan Kalite (AK) boyutunda $\alpha = .86$, Ağızdan Ağıza İletişim (AAİ) boyutunda $\alpha = .87$, Algılanan Değer (AD) boyutunda $\alpha = .72$, Satın Alma Niyeti (SAN) boyutunda ise $\alpha = .69$ olarak bulunmuştur.

Faktör yükleri, Marka İmajı ve Güveni alt boyutunda .550 ile .739, Algılanan Kalite alt boyutunda .546 ile .831, Ağızdan Ağıza İletişim alt boyutunda .752 ile .887, Algılanan Değer alt boyutunda .758 ile 760, Satın Alma Niyeti alt boyutunda ise .826 ile .848 arasındadır. İlk üç alt faktörün Cronbach Alpha değeri $0.80 \leq \alpha < 1.00$ arasında olduğundan alt faktörler yüksek derece güvenilir, diğer iki faktörün Cronbach Alpha değeri $0.60 \leq \alpha < 0.80$ arasında bulunduğundan alt faktörlerin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2010, s.405). Faktör analizi yöntemi ile alt faktörlerin yapısı belirlenmiştir. Faktör analizi sonucunda KMO iç tutarlık değeri $\%93 > 0.50$ olduğundan veri seti faktör analizi için uygun bulunmuştur. Özdeğeri 1'den büyük olan faktörler anlamlı kabul edilmiş, faktör yükü 0.50 ve üzerindeki ağırlıklar seçilmiştir (Kalaycı, 2010).

Faktör analizi sonucunda toplam varyansın $\% 65.4$ 'ünü açıklayan beş faktör belirlenmiştir. Faktörlere uygun isimlendirmeler yapılmış, modelde ayrı bir faktör olan Marka İmajı ve Marka Güveni faktör analizi sonucunda tek faktör altında toplandığından Marka İmajı ve Güveni olarak isimlendirilmiştir. Diğer faktörler Algılanan Kalite, Ağızdan Ağıza İletişim, Algılanan Değer ve Satın Alma Niyetidir. Bartlett testi anlamlı bulunmuş, değişkenler arasındaki korelasyonun yeterli düzeyde olduğu görülmüştür.

Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklem grubu, 2016 yılında Ordu ilinde yaşayan ve bireysel olarak bir otomobile sahip otomobil kullanıcıları ile otomobil sahibi olan ailelerde otomobil kullanma ehliyetine sahip aile bireyleridir. Örneklem grubu seçkisiz örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmanın verileri, 396 katılımcının anketlere verdiği yanıtlardan elde edilmiştir.

Katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri ($n=396$)

<i>Cinsiyet</i>	η	%	<i>Medeni Durum</i>	η	%
Kadın	156	39,4	Evli	270	68,2
Erkek	240	60,6	Bekâr	126	31,8
<i>Yaş Grubu</i>	η	%	<i>Aylık Gelir Durumu</i>	η	%
18-25 yaş	38	9,6	1300 TL ve altı	43	10,9
26-33 yaş	125	31,6	1301 TL-2300 TL	118	29,8
34-41 yaş	109	27,5	2301 TL-3300 TL	128	32,3
42-49 yaş	76	19,2	3301 TL-4300 TL	64	16,2
50 yaş ve üstü	48	12,1	4301 TL ve üstü	43	10,9
<i>Meslek Durumu</i>	η	%	<i>Öğrenim Durumu</i>	η	%
İşçi	108	27,3	İlköğretim	44	11,1
Memur	155	39,1	Lise	90	22,7
Emekli	32	8,1	Üniversite	222	56,1
Serbest Meslek	59	14,9	Lisansüstü	40	10,1
Diğer	42	10,6			

V. BULGULAR

Tablo 2'de alt faktörlere ilişkin faktör analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 2. Alt Faktörlere İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Marka İmajı ve Güveni (MİG)	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
M1 Bu otomobil markası güvenilirlerdir.	.739	4.975	19.90	.92
M2 Bu otomobil markası çekicilerdir.	.674			
M18 Bu otomobil markasına güvenirim.	.673			
M19 Bu otomobil markasının güvenilir bir itibarı vardır.	.672			
M5 Bu otomobil markası, iyi bilinen bir markadır.	.657			
M3 Bu otomobil markası keyif vericilerdir.	.654			
M20 Bu marka otomobilin güvenlik düzeyi yüksektir.	.612			
M6 Bu otomobil markası yüksek bir kaliteye sahiptir.	.604			
M23 Bu otomobil markasından satın almayı düşünürüm.	.554			
M25 Başka insanlara bu marka otomobil satın almalarını öneririm.	.550			
Algılanan Kalite (AK)	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
M8 Bu otomobil markasının kalitesi diğer markalardan aşırı derecede yüksektir.	.831	4.628	18.513	.864
M7 Bu otomobil markası benzer otomobil sınıfları arasında en iyisidir.	.711			
M21 Deneyimlerime göre bu marka otomobili diğer markalardan daha güvenilir bulurum.	.641			
M9 Bu otomobil markası değerlidir.	.596			
M4 Bu otomobil markası sosyal bir statünün sembolüdür.	.579			
M10 Bu otomobile ödediğim ücretin üstünde bir değeri vardır.	.555			
M13 Bu otomobil markasının fiyatı yüksektir, fakat bu marka yine de satın almaya değerlerdir.	.546			
Ağızdan Ağıza İletişim (AAİ)	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
M15 Bir otomobil satın alacağım zaman arkadaşlarıma danışırım.	.887	3.032	12.128	.875

M16 Bir otomobil satın almaya karar vermeden önce firmanın itibarını arkadaşlarımla gözden geçiririm.	.864			
M17 Arkadaşlarımın, otomobil firmaları veya hizmetleri hakkındaki görüşlerini dikkate alırım.	.863			
M14 Arkadaşlarımın, firmaların otomobilleri ve hizmetleri hakkındaki görüşleri benim için önemlidir.	.752			
Algılanan Değer (AD)	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
M11 Bu otomobil markasının nakdi bir değeri vardır.	.760	1.920	7.680	.723
M12 Bu otomobil markasının kayda değer bir fiyatı vardır.	.758			
Satın Alma Niyeti (SAN)	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Cronbach Alpha
M24 Bu otomobil markasının fiyatı satın almak için uygundur.	.848	1.804	7.218	.690
M22 Bu otomobil markasının satın alınma imkânı yüksektir.	.826			
Varimax rotasyonlu temel bileşenler faktör analizi				
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçüsü: .928 Bartlett testi: 5698.730 p=0.00<0.05				
Toplam açıklanan varyans (%): 65.441				

Korelasyon Analizi

Tablo 3'te korelasyon analizi sonuçları verilmektedir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

	<i>MİG</i>	<i>AK</i>	<i>AAİ</i>	<i>AD</i>	<i>SAN</i>
<i>MİG</i>	1	,795**	,250**	,574**	,196**
<i>AK</i>		1	,194**	,573**	,179**
<i>AAİ</i>			1	,198**	,148*
<i>AD</i>				1	,078
<i>SAN</i>					1

**p<0.01 *p<0.05

Korelasyon analizi sonucunda Algılanan Değer ile Satın Alma Niyeti haricindeki değişkenlerin kendi aralarında anlamlı bir ilişkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Korelasyon analizi, Algılanan Değer ve Ağızdan Ağıza İletişim alt faktörlerine yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanabileceğini göstermiştir. Ancak Algılanan Değer ile Satın Alma Niyeti arasında

anlamli bir ilişkinin bulunamaması nedeniyle Satın Alma Niyeti ile Ağızdan Ağıza İletişim alt faktörlerine ilişkin basit doğrusal regresyon analizi yapılması uygun görülmüştür.

Tablo 4'te Algılanan Değere ilişkin regresyon analizi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 4. Algılanan Değere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	1.323	.179		7.412	0.000
Marka İmajı ve Güveni	.351	.073	.322	4.840	0.000
Algılanan Kalite	.316	.066	.317	4.766	0.000
R ² = .366	F= 22.715		p= .000	Durbin-Watson=1.773	

Tablo 4'te, Marka İmajı ve Güveni ile Algılanan Kalite faktörlerinin Algılanan Değer üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. R² değerine bakıldığında, Marka İmajı ve Güveni ile Algılanan Kalite alt faktörlerinin Algılanan Değerin %36.6'sını açıkladığı görülmektedir. Durbin Watson testi değerinin 1.773 olması, faktörler arasında korelasyon analizi yapmanın anlamlı olmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2010). F değeri 22.715 ve anlamlılık düzeyi p<0.05 olduğundan faktörler için regresyon modeli uygulamak daha anlamlıdır. β değerleri incelendiğinde, Marka İmajı ve Güveni faktörünün görece önem düzeyinin Algılanan Kaliteye göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Sonuç olarak H1 ve H4 hipotezlerinin doğruluğu kanıtlanmaktadır. Marka İmajı ve Marka Güveni tek faktör altında birleşmiştir. Bu nedenle H3 ve H6 hipotezlerinin doğruluğu test edilememiştir.

Tablo 5'te Ağızdan Ağıza İletişime ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Ağızdan Ağıza İletişime İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	2.496	.263		9.485	.000
Marka İmajı ve Güveni	.332	.065	.250	5.125	.000
R ² = .062	F=26.264		p= .000	Durbin-Watson=1.935	

Tablo 5'te yer alan regresyon analizi sonucunda Marka İmajı ve Güveni faktörünün Ağızdan Ağıza İletişim faktörü üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Marka İmajı ve Güveni, Ağızdan Ağıza İletişim, toplam faktörlerin R²=.062'sini açıklamaktadır. Durbin Watson testi değeri 1.935 olduğundan faktörler arasında korelasyon analizi yapmanın anlamlı olmadığı söylenebilir. F değeri 26.264 ve anlamlılık düzeyi p<0.05 olduğundan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir. Algılanan Kalite faktörünün Ağızdan Ağıza İletişim faktörü üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Algılanan Kalitenin, Ağızdan Ağıza İletişime katkısı, istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Sonuç olarak H2 hipotezinin doğruluğu kanıtlanırken H5 hipotezi doğrulanamamıştır.

Tablo 6'da Satın Alma Niyetine ilişkin regresyon analizi sonuçları yer almaktadır.

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	3.004	.179		16.807	.000
Ağızdan Ağıza İletişim	.134	.045	.147	2.954	.003
R ² = .024	F= 8.72		p= .003	Durbin-Watson=1.915	

Tablo 6 incelendiğinde Ağızdan Ağıza İletişim ile Satın Alma Niyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.05$) bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ağızdan Ağıza İletişim faktörü, tek başına Satın Alma Niyetinin $R^2 = .024$ 'ünü açıklamaktadır. Durbin Watson testi değeri 1.915 olduğundan, korelasyon analizine gerek olmadığı söylenebilir. F değeri 8.72 ve anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olduğundan regresyon modelinin anlamlı olduğu görülmektedir. Algılanan Değerin Satın Alma Niyeti üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisinin olmadığı test edilmiştir. Marka İmajı ile Marka Güveni faktörü analizi sonucunda tek faktör (Marka İmajı ve Güveni) altında toplandığından H9 hipotezinin doğruluğu test edilememiştir. Sonuç olarak; H8 hipotezinin doğru kanıtlanırken, H7 ve H9 hipotezlerinin doğruluğu test edilememiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tüketicilerin otomobil satın alma niyetini etkileyen faktörler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada, istatistiksel veriler analiz edilerek sonuçlar ortaya konulmuştur. Faktörler arasındaki ilişki korelasyon analizi ile test edilmiş ve korelasyon analizi sonucunda Marka İmajı ve Güveni değişkeni ile Algılanan Kalite, Ağızdan Ağıza İletişim, Algılanan Değer ve Satın Alma Niyeti değişkeni arasında $p < 0.01$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Algılanan Kalite değişkeni ile Ağızdan Ağıza İletişim, Algılanan Değer ve Satın Alma Niyeti değişkeni arasında $p < 0.01$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Ağızdan Ağıza İletişim değişkeninin Algılanan Değer değişkeni ile $p < 0.01$ anlamlılık düzeyinde, Satın Alma Niyeti değişkeniyle ise $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Müşteriler üzerinde değer yaratmak, kalite ve algıyı pazarlayabilmek, rekabet edebilmek, markanızın daha fazla tercih edilebilmesini sağlayabilmek için olumlu ağızdan ağıza iletişim etkili bir araç olabilir. Tüketicilerin otomobil tercih süreci ve sonrasındaki kalite ve değer algılamalarına, ağızdan ağıza iletişim ile satın alma niyeti davranışının ortaya çıkmasında marka imajı ve güveni faktörünün belirleyici role sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca bir markanın müşterileri üzerinde yaratacağı değer ile kalite ve algı pazarlaması daha kolay hale getirilebilir ve olumlu ağızdan ağıza iletişimin etkili bir reklam aracı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ağızdan ağıza iletişimin, marka imajı ve güveninin pazarda markaya daha rekabet edilebilir bir ortam hazırlayacağı söylenebilir.

Çalışma sonucu elde ettiğimiz bulgular; mevcut literatür ile paralellik göstermektedir. Chen ve Dubinsky (2003), Dodds et al. (1991), Wang ve Tsai (2014) Wu ve Chen ve Dubinsky (2003), Dodds et al. (1991), Wang ve Tsai (2014) Wu ve Ho (2014) Zeithaml (1988) algılanan kalite ile algılanan değer arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiş olması ve Chen ve Dubinsky (2003), Kwok et al., (2015), Wang ve Tsai (2014) tarafından yapılan araştırmada algılanan değer ile satın alma niyeti arasında pozitif yönde yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu bulgular bu araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Jalilvand ve Samiei (2012), Mesquita et al. (2014), Tho et al. (2016), Torlak vd. (2014), Zamil (2011) çalışmaları da ağızdan ağıza iletişim ile marka imajı ve satın alma niyeti arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyan çalışmalar olup bu araştırmayı desteklemektedir. Ancak araştırma sonucunda Algılanan Değer ile Satın Alma Niyeti arasında $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu nedenle de H7 hipotezi doğrulanamamıştır. Algılanan Değer ile Satın Alma Niyeti arasında anlamlı bir ilişkinin bulunamamış olmasının katılımcıların gelir düzeyi, meslek ve yaş grupları gibi demografik özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmanın modeli ve hipotezleri kapsamında regresyon analizi yapılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Marka İmajı ve Güveni ile Algılanan Kalite değişkeninin Algılanan Değer değişkeni üzerinde etkili olduğu doğrulanmıştır. H4 hipotezi doğrulanırken, faktör analizi sonucunda marka imajı ile marka güveni değişkenlerinin tek faktör altında toplanması nedeniyle H1, H2, H3, H6 ve H9 hipotezlerinin doğru test edilememiştir. Buradan ürünün imajı, güveni ve kalitesi müşterinin algılayacağı değeri belirlemede kayda değer bir etkiye sahiptir diyebiliriz. Bu hipotezlerin doğrulanmasının bir sonucu olarak imaj, güven ve kalite gibi ürüne dair özelliklerin, ürüne ödenen bedelin karşılığının alınıp alınmadığının belirlenmesinde müşterilere bir gösterge niteliği taşıdığı söylenebilir. Bu sonuç literatürdeki benzer çalışmalarda Ryu et al. (2012), Tu et al. (2013) da ortaya konulmuştur. Chiang ve Jang (2006) algılanan kalitenin algılanan değer üzerinde etkisi bulunduğunu ifade eden çalışma da araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Marka İmajı ve Güveni ile Algılanan Kalite bağımlı değişkeninin Ağızdan Ağıza İletişim bağımlı değişkeni arasında yapılan regresyon analizi sonucunda Marka İmajı ve Güveni değişkeninin Ağızdan Ağıza İletişim üzerinde etkili olduğu doğrulanmaktadır. Bu sonuçlara göre, ağızdan ağıza iletişimin tüketiciler arasında kolaylıkla deneyimlerin paylaşıldığı önemli bir araç olarak görülmeye devam ettiği, marka imajı ve güveninin ise günümüz müşterilerinin bir ürünü karşılaştırmada kullanılan ayırt edici bir özellik olarak görüldüğü şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim İsmail ve Spinelli (2012) yaptıkları çalışmada benzer bulgulara ulaşmıştır. Regresyon analizi sonucunda Ağızdan Ağıza İletişimin Satın Alma Niyeti üzerindeki etkisi doğrulanmıştır. H8 hipotezi

doğrulanırken, marka imajı ile marka güveni değişkenleri tek faktör altında toplanması nedeniyle H9 hipotezinin doğruluğu test edilememiştir. Analiz sonucu ve benzer çalışmalar dikkate alındığında ağızdan ağıza iletişimin satın alma niyeti üzerinde temel belirleyicilerden biri olduğu söylenebilir. Aktuğlu ve Temel (2006), Arslan (2003), Kutluk ve Avcukurt (2014), Jalilvand ve Samiei (2012), Khan ve Ramzan (2015), Köksal ve Türedi (2014), Keskin ve Yıldız (2010), Marangoz (2007) tarafından yapılan araştırmalarda ağızdan ağıza iletişimin satın alma niyeti üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan bu çalışmada Algılanan Kalitenin Ağızdan Ağıza İletişim üzerindeki etkisi doğrulanamamıştır. Algılanan kalitenin öznel, müşteri temelli, gelir ve eğitim düzeylerinin algılanan kaliteyi etkileyebiliyor olması, H5 hipotezinin doğrulanamamış olmasının üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Çalışma sonucunda elde ettiğimiz bulgular, küresel rekabetin yoğun yaşandığı otomobil sektöründeki firmalara müşterilerin beklentilerine cevap verebilecek, müşteri odaklı yeni pazarlama stratejisini belirlemelerine yardımcı olabilir. Çalışma, otomobil firmalarının rekabet üstünlüğü kazanabilmesine, özgün, sürdürülebilir, markayla uyumlu ve bütünleşik bir pazarlama imajı oluşturabilmesine, işletmelerin farklılaşma yaratmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca satın alma niyeti sürecinde müşterileri ikna edici faktörlerin, ortalama gelir düzeyi, yaş, meslek gibi demografik özelliklerin satın almaya etkisinin belirlenmesi konusunda yapılacak yeni çalışmalar değişen tüketici davranışlarının ortaya konulmasına katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1996). Measuring Brand Equity Across Products and Markets. *California Management Review*, 38(3), 102-120.
- Aktuğlu, I. K. ve Temel, Y. (2006). Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor? Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 43-59.
- Altunışık, R., Coşku, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya, Sakarya Yayıncılık .
- Arslan, K. (2003). Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3, 83-103.
- Bagozzi, R. P. ve Burnkrant, R. E. (1979). Attitude Organization and Attitude-Behavior Relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 913-929.
- Chang, K.-C., Kuo, N.-T., Hsu, C.-L. ve Cheng, Y.-S. (2014). The Impact of Website Quality and Perceived Trust on Customer Purchase Intention in the Hotel Sector: "Website Brand and Perceived Value as Moderators. *International Journal of Innovation Management and Technology*, 5(4), 255-260.
- Chang, H. H., ve Chen, S. W. (2008). The Impact of Online Store Environment Cues on Purchase Intention Trust and Perceived Risk as a Mediator. *Online Information Review*, 32(6), 818-841.
- Chapman, J. ve Wahlers, R. (1999). A Revision and Empirical Test of the Extended Price-Perceived Quality Model. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 7(3), 53-64.
- Chaudhuri, A. ve Holbrook, M. B. (2001). The Chain of Effects from Brand Trust and Brand Affect to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty. *Journal of Marketing*, 65(2), 81-93.
- Chiang, C.-F. ve Jang, S. (Shawn). (2006). The Effects of Perceived Price and Brand Image on Value and Purchase Intention: "Leisure Travelers' Attitudes Toward Online Hotel Booking". *Journal of Hospitality ve Leisure Marketing*, 15(3), 49-69.
- Chen, Z. ve Dubinsky, A. J. (2003). A Conceptual Model of Perceived Customer Value in E-Commerce: "A Preliminary Investigation". *Psychology and Marketing*, 20(4), 323-347.
- Chen, Y.-S. ve Chang, C.-H. (2012). Enhance Green Purchase Intentions: "The roles of green perceived value, green perceived risk, and green trust". *Management Decision*, 50(3), 502-520.
- Dodds, W. B., Monro, K. B. ve Grewal, D. (1991). Effects of Price, Brand, and Store Information on Buyers' Product Evaluation. *Journal of Marketing Research*, XXVIII, 307-319.
- Erdil, T. S. ve UZUN, Y. (2010). Marka Olmak. İstanbul, Beta Basım .
- Grewal, D., Monroe, K. B. ve Krishnan, R. (1998). The Effects of Price-Comparison Advertising on Buyers' Perceptions of Acquisition Value, Transaction Value and Behavioral Intentions. *Journal of Marketing*, 62(2), 46-59.
- Ha, H.-Y. ve Janda, S. (2014). Brand personality and its outcomes in the Chinese automobile industry. *Asia Pacific Business Review*, 20(2), 216-230.
- Jalilvand, M. R. ve Samiei, N. (2012). The effect of electronic word of mouth on brand image and purchase intention An empirical study in the automobile industry in Iran. *Marketing Intelligence ve Planning*, Vol. 30(4), pp. 460-476.

- Khan, S. A. ve Ramzan, N. (2015). Impact Of Word Of Mouth On Consumer Purchase Intention. *Sci.Int.(Lahore)*, 27(1),479-482.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara, Asil Basım Yayın.
- Karaca, Y. (2010). Tüketici Satın Alma Karar Sürecinde Ağızdan Ağıza Pazarlama. İstanbul, Beta Yayınları.
- Keskin, D. ve Yıldız, S. (2010). Tüketicilerin Marka Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler İle Marka İmajı'nın Marka Değeri Üzerindeki Etkileri: Trabzon Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 239-354.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (1991). *Principles of Marketing*. Prentice- Hall International Editions.
- Köksal, Y. ve Türedi, M. K. (2014). Tüketici Otomobil Tercihinde Etkili Olan Bilgi ve İletişim Kanalları Üzerine Bir İnceleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(32), 105-125.
- Kutluk, A. ve Avcıkurt, C. (2014). Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Müşterilerin Satın Alma Karar Süreçlerine Etkisi ve Bir Uygulama: (İstanbul Seyahat Acenteleri Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 613-622.
- Kwok, M.-L. J., Wong, M.-C. M. ve Lau, M. M. (2015). Examining How Environmental Concern Affects Purchase Intention: "Mediating Role of Perceived Trust and Moderating Role of Perceived Risk". *Contemporary Management Research*, 11(2), pp:143-152.
- Lien, C.-H., Wen, M.-J., Huang, L.-C. ve Wu, K.-L. (2015). Online hotel booking: "The effects of brand image, price, trust and value on purchase intentions". *Asia Pacific Management Review*, 20, pp: 210-218.
- Lin, L.-Y. ve Lu, C.-Y. (2010). The influence of corporate image, relationship marketing, and trust on purchase intention: the moderating effects of word-of-mouth. *TOURISM REVIEW*, 65(3), 16-34.
- Li, J., Ji, H. ve Jiang, j. (2013). The Influence of Brand Perception on The Perceived Quality: "An Empirical Study in China". *Pakistan Journal of Statistics*, 29(6), ss. 999-1018.
- Luk, S. T. K. ve Yip, L. S.C. (2008). The moderator effect of monetary sales promotion on the relationship between brand trust and purchase behaviour. *Journal of Brand Management*, 15, 452 – 464.
- Marangoz, M. (2007). Ağızdan Ağıza İletişimin Müşterilerin Satın Alma Davranışlarına Etkileri: Cep Telefonu Pazarına Yönelik Bir Araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 395-412.
- Mesquita, J. M. C., Patrocínioand, R. F. ve Dornas, K. B. H. (2014). Word of Mouth Communication and its Effect on the Affective Commitment. *Business Management Dynamics*, 3(8), ss. 18-32.
- Mitran, D. ve Golder, P. N. (2006). How Does Objective Quality Affect Perceived Quality? Short-Term Effects, Long-Term Effects and As Asymmetries. *Marketing Science*, 25(3), ss. 230-247.
- Petrick, J. F. (2002). Development of a Multi-Dimensional Scale for Measuring the Perceived Value of A Service. *Journal of Leisure Research*, 34(2), 119-134.
- Rao, A. R. ve Monroe, K. B. (1989). The Effect of Price, Hrand Name, and Store Name on Buyers' Perceptions of Product Quality: An Integrative Review. *Journal of Marketing Research*, 26(3), 351-357.
- Rodoula, T. (2006). The Role of Perceived Product Quality and Overall Satisfaction on Purchase Intentions. *International Journal of Consumer Studies*, 30(2), 207-217.
- Ryu, K., Lee, H.-R. ve Kim, W. G. (2011). The influence of the quality of the physical environment, food, and service on restaurant image, customer perceived value, customer satisfaction, and behavioral intentions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(2), pp. 200-223.
- Silverman, G. (1997). How To Harness The Awesome Power Of Word Of Mouth. *Direct Marketing*, 60(7), pp. 32-37.
- Silverman, G. (2011). *The Secrets of Word-of-Mouth Marketing: How to Trigger Exponential Sales Through Runaway Word of Mouth*, New York: American Management Association.
- Spears, N. ve Singh, S. N. (2004) Measuring Attitude toward the Brand and Purchase Intentions. *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 26(2), 53-66.
- Steenkamp, J.-B. E. M. ve Geyskens, I. (2006). How Country Characteristics Affect the Perceived Value of Web Sites. *Journal of Marketing*, 70(3), 136-150.
- Sweeney, J. C., ve Brandon, C. (2006). Brand Personality: Exploring the Potential to Move from Factor Analytical to Circumplex Models. *Psychology ve Marketing*, 23 (8): 639–663.
- Szybillo, G. J. ve Jacoby, J. (1974). Extrinsic Versus Intrinsic Cues as Determinants of Perceived Quality". *Journal of Applied Psychology*, 59(1), 74-78.
- Tho, N. D., Trang, N. T. M. ve Olsen, S. O. (2016). Brand personality appeal, brand relationship quality and WOM transmission: a study of consumer markets in Vietnam. *Asia Pacific Business Review*, 22(2), 307–324.

Torlak, O., Ozkara, B. Y., Tiltay, M. A., Cengiz, H. ve Dulger M. F. (2014). The Effect of Electronic Word of Mouth on Brand Image and Purchase Intention: "An Application Concerning Cell Phone Brands for Youth Consumers in Turkey". Journal of Marketing Development and Competitiveness, 8(2), 61-68.

Tu, Y.-T., Li, M.-L. ve Chih, H.-C. (2013). An Empirical Study of Corporate Brand Image, Customer Perceived Value and Satisfaction on Loyalty in Shoe Industry. Journal of Economics and Behavioral Studies, 5(7), pp. 469-483.

Wang, Y.-H. ve Tsai, C.-F. (2014). The Relationship Between Brand Image and Purchase Intention: "Evidence from Award Winning Mutual Funds". IJBFR, 8(2), 27-40.

Woodruff, R. B. (1997). Customer Value: The Next Source for Competitive Advantage. Journal of the Academy of Marketing Science, 25(2), 139-153.

Wu, S.-I. ve Ho, L.-P. (2014). The Influence of Perceived Innovation and Brand Awareness on Purchase Intention of Innovation Product-An Example of iPhone. International Journal of Innovation and Technology Management, 11(4), ss. 1-22.

Xua, Y., Summers, T. A. ve Belleau, B. D. (2004) Who Buys American Alligator? Predicting Purchase Intention of a Controversial Product. Journal of Business Research, 57, 1189-1198.

Yeh, H. (2015). Effects of Ict's Innovative Applications on Brand Image and Customer's Purchase Intention. The International Journal of Organizational Innovation, (7), 31-47.

Zamil, A. M. (2011). The Impact of Word of Mouth (WOM) on the Purchasing Decision of the Jordanian Consumer. Research Journal of International Studies, 20, 24-29.

Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence. Journal of Marketing, 52, ss. 2-22.

Summary

Automobile firms have developed new marketing strategies to ensure continuity and a greater share in the market. Developing new marketing strategies of automobile firms regarding the consumer behaviours is important for global competition. The economic and technological features of countries, as well as the impact of goods and services on consumers, can cause differences in international and national consumer behaviors. There are automobiles in various brands and models that are preferred or waiting to be preferred in the automobile sector in our country. For this reason, it is important for the company that has a market in any country and the agents in that country to be able to know the branding perceptions of their customers who are willing to buy cars and to predict their preferences. It is seen in the literature that similar studies have been made on the factors that affect the choice of customers to purchase goods or services. During the economic crisis and recession periods in the world, some countries, especially China, have regarded the automobile market as an important opportunity. Manufacturers in the automobile industry aim to increase the value of existing brands and create brand diversity in order to compete in the automobile industry. Together with technological developments, it is important to know how these new marketing approaches lead consumers to change their perception of car preference.

Purpose of the research

This study aims to determine the relationships among the factors affecting consumers' intentions of purchasing cars. For this purpose, the following questions are sought to be answered.

- 1- How does the perceived value of the automobile brand image affect?*
- 2- What is the effect of brand image on the automobile on the Word of Mouth Communication ?*
- 3- How does the automobile brand image affect the trust in the brand?*
- 4- What is the level of the effect on perceived value of the perceived quality of the automobile brand?*
- 5- How effective is the perceived quality of the automobile brand on the Word of Mouth Communication?*
- 6- Is the perceived quality of the automobile brand effective on the trust in the brand?*
- 7- What is the effect of the perceived value on the purchasing intention of the automobile?*
- 8- How does the word communication about automobile brand affect purchasing intention ?*
- 9- How does trust in the automobile brand affect the purchasing intention ?*

Method of Research

The research is in the quantitative research design. The data of the study were collected through the "Factors Affecting the Automobile Brand Choice" survey. The literature review has been made regarding to the subject of the study and the survey questions have been formed. The sampling group of the study is family members who live in the province of Ordu in 2016 and have individual car users who have an automobile and driving licence. The sample group was determined by means of a random sampling method. The data from the study were obtained from responses of 396 participants' survey questions.

Data analysis

The reliability of the data and the internal consistency of the survey responses were calculated by Cronbach Alpha reliability factor. Factor analysis has been used to identify groups of variables. As a result of the factor analysis, five factors were determined; Brand Image and Trust, Perceived Quality, Word of Mouth Communication, Perceived Value and Purchase Intention. The relationship between these factors was tested by correlation analysis. As a result of the correlation analysis, regression analysis was applied to test hypotheses about the factors that were found to be related.

Conclusion and Evaluation

The relationship between the factors was tested by correlation analysis and as a result of the correlation analysis; It was found that there was a significant correlation between Brand Image and Trust variable and Perceived Quality, Word of Mouth Communication, Perceived Value and Intention to Purchase intention at $p < 0.01$ significance level. It was determined that there was a meaningful relationship between Perceived Quality variation and Word of Mouth Communication Communication, Perceived Value and Purchase Intention variable at $p < 0.01$ significance level. It was found that there was a meaningful correlation between the Word of Mouth Communication variable with the Perceived Value variable at $p < 0.01$ significance level and $p < 0.05$ with the Purchasing Intention variable. However, as a result of the research, there was no significant relationship between Perceived Value and Purchasing Intention at the $p < 0.05$ significance level. The lack of a meaningful relationship between perceived value and purchasing intent can be attributed to demographic characteristics such as income level, occupation and age groups. Regression analysis was conducted to test the model and hypotheses of the research and the following results were obtained: It was determined that the Perceived Quality factor had no significant effect on the Perceived Quality of Word of Mouth Communication factor when verifying that the Brand Image and Trust and the Perceived Quality variable were influential on the Perceived Value variance. In addition, while the effect of mouth communication on the purchasing intention has been confirmed, the effect of the perceived quality on mouth communication has not been verified. According to these results, it can be considered that word of mouth communication continues to be seen as an important tool through which experiences are easily shared among consumers, while brand image and trust are seen as a distinctive feature that today's customers use to compare a product. Positive word of mouth communication can be an effective tool to create value for customers, to market quality and perception, to compete, and to make your brand more preferred. It can be considered that the brand image and trust factor play a decisive role in the consumers' perception of quality and value in the automobile preference process and afterwards, in the appearance of intention to buy with word of mouth communication. In addition, marketing of quality and perception can be made easier with the value that a brand will have on its customers, and it should be considered that positive word of mouth communication is an effective advertising tool. It can be said that word of mouth communication, brand image and trust will create a more competitive environment for the mark on the market. It can be said that the characteristics of the product such as image, trust and quality, and the determination of whether the price paid for the product are taken or not, bear an indicator quality to the customers.

Suggestions

The findings of our study can help us to identify a customer-focused new marketing strategy that can respond to the expectations of corporate customers in the automobile industry where global competition is intense. The study can contribute to creat differentiation in the way that automobile firms can acquire competitive advantage, create unique, sustainable, brand compatible and integrated marketing image. In addition, it is anticipated that new studies on the determination of consumers' persuasive factors, average income level, age, occupation and demographic characteristics on the purchasing effect will contribute to reveal changing consumer behavior.

İlkokul Matematik Eğitimi Alanındaki Araştırma Eğilimlerinin Lisansüstü Tezlere Dayalı Olarak Değerlendirilmesi

Investigation of the Research Trends in the Field of Primary School Mathematics Education on the Basis of Postgraduate Thesis

Gökhan ÖZSOY¹

Emel BAYRAK ÖZMUTLU²

Saniye Nur GÜNDÜZ³

Geliş Tarihi: 02.06.2017 / Düzenleme Tarihi: 05.07..2017 / Kabul Tarihi: 06.07.2017

Özet

Bu çalışmanın amacı, ilkokul matematik eğitimi alanındaki araştırma eğilimlerinin, lisansüstü eğitim veren enstitülerdeki sınıf öğretmenliği anabilim dallarında hazırlanmış olan tezler temelinde belirlenmesidir. Bu kapsamda araştırma verileri yapıma yılları, türleri, konuları, araştırma modelleri, örneklem/çalışma grupları, değişkenleri açısından analiz edilerek betimlenmiştir. Araştırmada örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Verilerin toplanmasında, ilköğretim programlarının yenilenme süreci göz önünde bulundurularak 2005 yılı ve sonrası seçilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de lisansüstü eğitim veren enstitülerin sınıf öğretmenliği bilim dallarınca hazırlanan, YÖK Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından 2005- 2016 yılları arasında onaylanan ve arşivlenen toplam 952 lisansüstü tez içinden matematik eğitimi alanında hazırlanmış 86’sı yüksek lisans, 17’si doktora tezi olan toplam 103 lisansüstü tez oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi benimsenmiştir. Verilerin çözümlenmesi sürecinde içerik çözümlenmesi yöntemlerinden kategorisel çözümlenme kullanılmıştır. Çözümlenmede kullanılan kategoriler, tezlerin çalışma konularına dayalı olarak belirlenmiştir. Çalışmalar konuları bakımından etki, ilişki, kitap, öğretmen, öğrenci, program altı kategoride incelenmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan veriler yüzde ve frekanslar halinde özetlenmiştir.

Anahtar kelimeler: ilkokul matematik eğitimi, lisansüstü tezler, araştırma eğilimleri.

Abstract

The aim of this study is to determine the research trends in the field of primary school mathematics education in Turkey on the basis of theses prepared in the classroom teacher education programs of the institutes giving postgraduate education. In this context, the research data were analyzed through classification by the year in which the study was conducted, type of the study, topic of the study, research model, sampling / study group and variables. No sampling was constructed in the current study. As the primary school programs have been undergoing a reform since 2005, the current study focused on the research conducted as of 2005. The universe of the study is comprised of a total of 103 postgraduate theses (86 are master’s theses and 17 are PhD dissertations) completed in the field of primary school mathematics education in the classroom teacher education programs of institutes in Turkey. These 103 theses were selected from among a total of 952 postgraduate dissertations which were approved and archived between 2005 and 2016 by the Documentation Bureau of the Higher Education Council. In the research process, the document analysis method, one of the qualitative research methods, has been employed. In the analysis of the data, one of the content analysis methods, categorical analysis was used. The categories set for the analysis were determined on the basis of the topics of the theses. On the basis of their topics, the theses were examined in six categories: effect, relationship, book, teacher, student and program. The data obtained within the scope of the research are summarized in the form of percentages and frequencies.

Keywords: primary mathematics education, post-graduate theses, research trends

¹ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: gozsoyt@gmail.com

² Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: emelbayrakozmutlu@gmail.com

³ Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: snurgunduz52@gmail.com

Giriş

Yükseköğretim kurumları kapsamlı, nitelikli araştırmalar gerçekleştirmek, eğitim-öğretim hizmeti sunmak ve evrensel ölçekte nitelikli insan gücü yetiştirmek amacını taşırlar. Bu kurumlar, bilgiyi genç kuşaklara aktarmanın yanında ürettiği bilimsel bilgiler ile toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla hayatın tüm alanlarında niteliği artırmak ile yükümlüdürler (Aydın, 2012). Bu açıdan yükseköğretim kurumları bilimsel bilginin üretildiği, yorumlandığı, eleştirildiği ve aktarıldığı kurumlar olarak değerlendirilebilir (Keohane, 2006). Yükseköğretim kurumlarında hazırlanan bilimsel araştırmalar bilgi üretmeyi, var olan bilgiyi sınavarak geliştirmeyi ve/veya karşılaşılan problemleri çözmeyi amaçlar. Bilimsel araştırmalar bilimsel gelişmenin, bilimsel gelişme de insanlığın yaşam düzeyini daha ileriye götürmenin temel unsurunu oluşturur (Tavşancıl, 2008). Bu açıdan yükseköğretim kurumları toplumsal gelişmenin en temel dinamiklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Üniversitelerin bilimsel bilgi üretme işlevini yerine getirebilmesi konusunda, lisansüstü eğitim önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Lisansüstü eğitim, değişik çalışma alanlarında kişisel entelektüel derinliği geliştirerek öğrencilerine sunduğu ileri uzmanlık nitelikleri ile bilimsel ve sosyal alanda yaşanan hızlı gelişmelerin getirdiği araştırma ve yaklaşım taleplerini karşılama amacını taşımaktadır (ODTÜ, 2016). Bununla birlikte, ülke sorunlarına yönelik araştırma yapma ve ülke kalkınması için gerekli olan yüksek nitelikli insan gücü yetiştirme de amaçlar arasında sayılabilir (Karakütük, 2002).

Eğitim karar ve uygulamalarına kaynaklık eden birimlerin durum ve niteliğinin belirlendiği araştırmalar, eğitim bilimlerinin araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu araştırmalar eğitim gibi karmaşık ve çok boyutlu bir alanın, araştırmalar temelinde değerlendirmesi ile var olan ilişkin nitelikli bir görünüm sunarlar. Bu bakış sadece eğitim uygulamaları alanında olanlara ilişkin bir betimlemeye ulaşmakla kalmayıp aynı zamanda gelecek çalışmalar konusunda da aydınlatıcı bilgiler sağlar. Bu açıdan; söz konusu araştırmaların bir yandan alanda var olan durumu diğer yandan da var olan durumu belirleyen araştırma düzlemine ilişkin bir görünüm sağlamaktadırlar. Böylesi bir veri, gerek uygulama gerek araştırma girişimlerinin temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının değerlendirilmesinde bir ölçüt olan sayısal göstergelerin analiz edilmesi önemli bir gerekliliktir. Türkiye’de her eğitim kademesinde olduğu gibi, lisansüstü eğitim alanında da sayısal göstergeler sürekli olarak artmaktadır. Yükseköğretim istatistiklerine göre, ülkemizde eğitim bilimleri enstitülerinden mezun olan öğrenci sayısı 3.178; eğitim fakültelerinde görev yapmakta olan akademik personel 6.488’dir. Yükseköğretim tez merkezinin verilerine göre, Türkiye’de eğitim bilimleri enstitüsünde yayınlanmış toplam, 15.619 tez bulunmaktadır (YÖK, 2016). Ancak tezlerde üretilen bilginin etki değeri olarak kabul edilen bilimsel atıf sayıları yeterli düzeyde değildir (Demir, 2008). Dünyada matematik eğitimi alanındaki lisansüstü çalışmalara bakıldığında, yirminci yüzyılın başından 1980’li yıllara gelen kadar toplamda 73 çalışma görülürken bu sayı her yıl katlanarak artmış; 2000 yılından bu yana toplamda, 18.676 çalışma hazırlanmıştır (Proquest, 2016). Türkiye’de yükseköğretim tez merkezi verilerine bakıldığında matematik eğitimi dizininde yayınlanmış toplam 706 adet tez bulunduğu görülmektedir (YÖK, 2016).

Staton-Spicer ve Wulff’ın (1984) da ifade ettiği gibi, bir alanı tanımlamanın en uygun yolu olan araştırma eğilimleri üzerine çalışmalar, bilimsel bilginin katlanarak çoğaldığı günümüzde özellikle önem taşımaktadır. Herhangi bir disiplinde yapılan araştırmaların incelenmesiyle o disiplindeki araştırma eğilimleri belirlenebilir. Araştırma eğilimlerini belirlemeye yönelik çalışmalar gelecekteki olayları öngörmek amacıyla kullanılabilir gibi araştırılan disiplinin geçmişteki durumunu belirlemek amacıyla da kullanılabilir. Araştırmacıların, alanlarındaki güncel durum ve araştırma eğilimleri hakkında bilgi sahibi olmaları, akademik hayatlarında ilerlemede onlara yardımcı olacaktır (Lee, Wu ve Tsai, 2009). Diğer yandan bir konu ile ilgili yapılmış bilimsel tezlerin analiz edilmesi o konunun derinliği ve yaygınlığı hakkında bilgiler verebilmekte, incelenen alanın genel görünümünü ortaya çıkarabilmektedir (Göktaş ve Erdem, 2006; Karadağ, 2009a; Karadağ, 2009b; Şimşek, Özdamar, Becit, Kılıçer, Akbulut ve Yıldırım, 2008).

Araştırma yönelimlerine ilişkin çalışmaların gerek dünyada gerek ülkemizde yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir. Temel eğitim alanında; Küçükoğlu ve Ozan, 2013; Baba, Öksüz, Çelik ve Güven, 2012; Karadağ, 2009b ve matematik eğitimi alanında; Yaşar ve Papatga, 2015; Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012; Yücedağ ve Erdoğan, 2011; Ulutaş ve Ubuz, 2008; Kayhan ve Özgün Koca, 2004; Lee, Özgün-Koca ve Rehner, 1999 sözü edilen çalışmalar arasında gösterilebilir.

Bilimsel bilgi üretiminin en önemli kaynağını oluşturan lisansüstü tezler, alandaki araştırma eğilimlerinin pek çok açıdan gözlemlenebileceği bir bakış açısı sağlamaktadır. Lisansüstü tezler zamandizinsel olarak incelendiğinde başta alandaki araştırma eğilimleri olmak üzere tekrar eden çalışmalar, üzerinde az durulan konular, yaygın olarak üzerinde çalışılan ve/veya çalışılmayan örneklem/çalışma grupları, genel metodolojik yönelimler görülebilir hale gelmektedir. Bu açıdan alandaki araştırma eğilimlerinin, lisansüstü tezler temelinde sistematik olarak analiz edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye genelinde ilkökuller matematik eğitimi alanındaki araştırma eğilimlerinin, lisansüstü eğitim veren enstitülerin sınıf öğretmenliği anabilim dallarında hazırlanmış olan tezler temelinde belirlenmesidir.

Araştırma kapsamında cevabı aranan problem cümlesi aşağıda görüldüğü gibidir:

- (1) Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezler hazırlandıkları yıl, tür, üniversite, danışmanın akademik unvanı, araştırma deseni ve örneklem/çalışma grubu açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
- (2) Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan etki, ilişki, kitap, öğretmen, öğrenci, program kategorilerinde incelenen lisansüstü tezler; yıllarına, türlerine, araştırma desenine, örneklem/çalışma grubuna, bağımlı/bağımsız değişkenlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir.

Yöntem

Bu çalışma, ilkökuller matematik eğitimi alanındaki araştırma eğilimlerinin lisansüstü tezlere dayalı olarak betimlenmesini amaçladığından betimsel bir araştırmadır. Araştırma sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’de sınıf öğretmenliği anabilim dallarında hazırlanarak, YÖK Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından 2005- 2016 yılları arasında onaylanan ve arşivlenen toplam 952 lisansüstü tez içinden matematik eğitimi alanında hazırlanmış 86’sı yüksek lisans, 17’si doktora tezi olmak üzere toplam 103 lisansüstü tez üzerinde araştırma hazırlanmıştır. Verilerin çözümlenmesi sürecinde içerik çözümlenmesi yöntemlerinden kategorisel çözümlenme kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından lisansüstü tezler konuları temelinde, altı alt kategoride incelenmiştir.

Çözümlenme birimleri olarak kategori ve içerikleri

Çözümlenmede kullanılan kategoriler, tezlerin çalışma konularına dayalı olarak belirlenmiştir. Çalışmalar konu bakımından altı kategoriye ayrılmıştır. Bu kategorilerin ne tür bildirimleri içerdiği, aşağıda verilen örneklerle gösterilmiştir:

Etki: Matematik eğitiminde, öğrenciler üzerinde denenen bir takım uygulamalara ilişkin olarak hazırlanmış çalışmalardır. Bu çalışmalar; araştırma kapsamında ele aldıkları konular kapsamında altı alt başlıkta ele alınmıştır. Bunlar; geometri, kümeler, kesirler, sayılar, problem çözme ve ölçme’dir.

Örnek: *İlköğretim 5. Sınıfta üstbiliş stratejileri öğretiminin problem çözme başarısına etkisi (Özsoy, 2007).*

İlişki: Öğrencilerin matematik başarı, ilgi, tutum ile ilgili olduğu düşünülen bir takım değişkenler ile ilgili hazırlanmış olan çalışmalardır.

Örnek: *Matematik problem çözme başarısı ile üstbilişsel özdeğerlendirme, matematik özyeterlilik ve özdeğerlendirme kararlarının doğruluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi (Çelik, 2010).*

Kitap: Matematik ders kitaplarına ilişkin olarak hazırlanan çalışmalardır.

Örnek: *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin matematik ders, öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarının yapılandırma yaklaşımına göre niteliğine ve saptanan sorunlara yönelik görüşleri (Kılıç, 2008).*

Öğrenci: Bu kategori iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; öğrenci düzey-görüş-zorluk ve kavram yanlışlarıdır. Bu kategoride, öğrenciler ile hazırlanan diğer araştırmalardan farklı olarak odağında öğrenci özellikleri bulunmaktadır.

Örnek: *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin örüntülere ilişkin anlama ve kavrama biçimlerinin belirlenmesi (Tanışlı, 2008).*

Öğretmen: Bu kategoride, öğretmenleri örneklem/çalışma grubuna dâhil eden diğer çalışmalardan farklı olarak odağında öğretmen (profesyonel sorunları, yeterlilikleri, vb.) bulunmaktadır.

Örnek: *Kırsal kesimdeki sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunlar (Garan, 2005).*

Program: Matematik dersi öğretim programını konu alan çalışmalar bu kategori altında toplanmıştır. Bu kategori üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar; karşılaştırmalı program çalışması, program ile ilişkisel çalışmalar ve programın uygulanma durumunu belirleyen araştırmalar.

Örnek: *İlköğretim matematik dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi (Orbeyi, 2007).*

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde ilköğretim matematik eğitimi alanındaki araştırma eğilimleri, araştırma problemleri çerçevesinde incelenmiştir.

Birinci alt probleme ilişkin bulgular

İlk araştırma sorusu olan, "Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezler hazırlandıkları yıllara, türlerine, üniversitelerine, danışmanın akademik unvanlarına, araştırma desenine ve örneklem/çalışma grubuna göre nasıl bir dağılım göstermektedir?" kapsamında ulaşılan bulgular aşağıda görüldüğü gibidir. Aşağıdaki tablolarda, alt problemler sırasıyla cevaplandırılacaktır.

Tablo 1: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre gösterdiği dağılım

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	2.91
Adnan Menderes Üniversitesi	6	5.82
Afyon Kocatepe Üniversitesi	8	7.76
Ahi Evran Üniversitesi	1	0.97
Anadolu Üniversitesi	2	1.94
Celal Bayar Üniversitesi	4	3.88
Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi	3	2.91
Çukurova Üniversitesi	1	0.97
Dokuz Eylül Üniversitesi	13	12.62
Dumlupınar Üniversitesi	2	1.94
Ege Üniversitesi	4	3.88
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	8	7.76
Fırat Üniversitesi	1	0.97
Gazi Üniversitesi	17	16.50
Gazi Osmanpaşa Üniversitesi	2	1.94
İstanbul Üniversitesi	3	2.91

Marmara Üniversitesi	4	3.88
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	0.97
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	1.94
Niğde Üniversitesi	1	0.97
Pamukkale Üniversitesi	6	5.82
Rize Üniversitesi	2	1.94
Sakarya Üniversitesi	1	0.97
Selçuk Üniversitesi	2	1.94
Uludağ Üniversitesi	5	4.85
Uşak Üniversitesi	2	1.94

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre dağılımını gösteren Tablo-1 incelendiğinde, toplam tez sayısının %16.5'inin Gazi Üniversitesi, %12.62'sinin Dokuz Eylül Üniversitesi; %7.76'sını Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi tarafından hazırlanmış olduğu belirlenmiştir. Tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre oranları dikkate alındığında ilk üçe giren dört üniversitedeki tezlerin toplam tez sayısının yaklaşık yarısını (%44.64) oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 2: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin danışmanlarının akademik unvanlarına göre gösterdiği dağılım

Akademik Unvan	Frekans(f)	Yüzde(%)
Doktor	2	1.94
Yardımcı Doçent	65	63.10
Doçent	16	15.53
Profesör	23	22.33

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezleri yürütme sorumluluğunu üstlenen danışmanların akademik unvanlarına göre dağılımlarını gösteren Tablo-2 incelendiğinde, danışmanların %63.1'inin yardımcı doçent %22.33'ünün profesör, %15.53'ünün doçent ve %1.94'ünün doktor unvanına sahip olduğu görülmektedir. Belirlenen oranlar, tez yürütme sorumluluğunun yarıdan fazlasının yardımcı doçentler tarafından üstlenilmiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin türleri açısından yıllara göre gösterdiği dağılım

Yıllar	Yüksek lisans (86)		Doktora (17)	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans(f)	Yüzde(%)
2005	3	2.91	1	0.97
2006	5	4.85	0	0
2007	4	3.88	5	4.85
2008	16	15.53	3	2.91
2009	11	10.67	1	0.97
2010	16	15.53	3	2.91
2011	9	8.73	1	0.97
2012	10	9.70	1	0.97
2013	2	1.94	0	0
2014	4	3.88	2	1.94
2015	6	5.82	0	0

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımını gösteren Tablo-3 incelendiğinde, 11 yılda 86 Yüksek lisans, 17 doktora olmak üzere toplam 103 tez çalışmasının hazırlandığı görülmektedir. Tablo-3'te en dikkat çeken özellik, çalışma sayılarının yıllara göre istikrarlı bir dağılım göstermemeleridir. Yüksek lisans tezlerinin 2010 yılına kadar genel olarak artma eğilimi gösterdiğini söylemek mümkün olsa da doktora tezleri için aynı yorumu yapmak mümkün değildir. Her iki tez türünde de 2010 yılı sonrasında sayıca azalma görülmektedir. Türkiye'de 18'i tezsiz olmak üzere toplam 61 sınıf öğretmenliği- sınıf eğitimi yüksek lisans programı ve 10 doktora programı bulunmaktadır (YÖK, 2016). Enstitü, öğretim elemanı ve öğrenci sayısında istatistiklere yansıyan artışa rağmen matematik eğitimi alanındaki tezlerde görülen sayıca azalma eğilimi, dikkate almaya değer bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin türleri açısından araştırma desenlerine göre dağılımı

Tür	Yüksek lisans (86)		Doktora (17)	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Deneyssel	28	27.18	6	5.82
Karma	8	7.76	0	0
Tarama	40	38.83	3	2.91
Nitel	10	9.70	8	7.76

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımını gösteren Tablo-4 incelendiğinde, tezlerde; deneyssel desen, karma desen, tarama deseni ve nitel desen kullanıldığı görülmektedir. Araştırma desenlerinin birbirleri ile oranı dikkate alındığında tarama modelinin %41.74'lük bir oranla tezlerde en çok tercih edildiği görülmektedir. Diğer araştırma desenleri dikkate alındığında %33 oranında deneyssel desenin ikinci sırada tercih edilen araştırma deseni olduğu görülmektedir. Bu bilgilere ek olarak, deneyssel desenin doktora türünde en fazla tercih edilen desen olduğu dikkat çekmektedir. Nicel araştırma desenleri olarak tasnif edebileceğimiz bu iki araştırma desenin dışında, nitel desenin, %17.46 oranında kullanıldığı görülmektedir. Nitel araştırma deseni, içerdiği araştırma yöntemleri açısından analiz edildiğinde, durum çalışması ve eylem araştırması en çok tercih edilen yöntemler olduğu ve fenomenografik araştırma, görüşme yöntemi, doküman ve içerik analizi yöntemlerinin nadiren kullanıldığı belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemleri arasında olgu bilim, gömülü teori gibi yöntemlerin kullanıldığı hiçbir teze ulaşılamamış olması da araştırmanın ayrı bir bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin türleri açısından örneklem/çalışma grubuna göre dağılımı

	Yüksek lisans (86)		Doktora (17)		
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde(%)	
Öğrenci	1.sınıf	4	2.96	1	0.74
	2.sınıf	7	5.18	0	0
	3.sınıf	6	4.44	0	0
	4.sınıf	19	14.06	3	2.22
	5.sınıf	29	21.46	8	5.92
	6.sınıf	7	5.18	1	0.74

	7.sınıf	2	1.48	2	1.48
	8.sınıf	2	1.48	2	1.48
Öğrenci Toplam		76	56.24	17	12.58
Öğretmen Adayı		9	6.66	4	2.96
Öğretmen		21	15.54	3	2.22
Ders Kitabı		2	1.48	0	0
Veli		1	0.76	0	0
Program		1	0.76	0	0

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımını gösteren Tablo-5 incelendiğinde, çalışma grubu olarak öğrenci, öğretmen adayı, öğretmen ve sayıları çok sınırlı olsa da ders kitabı, veli ve program metinlerinin tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte; öğretim üyeleri, okul yöneticileri ve müfettişler ile hazırlanmış bir tez ile karşılaşılma olmaması da araştırma bulguları arasındadır. İncelenen tezlerde en sık tercih edilen örneklem gruplarının 1-8 öğrencilerinin, örneklem/çalışma grubu içindeki oranının %68.82 olduğu dikkat çekmektedir. Tezlerde öğrenciler dışında kullanılan örneklem/çalışma gruplarının sıralaması öğretmenler %17.76 ve öğretmen adayları %9.62 şeklindedir. Bunun yanında ders kitapları, veliler ve program metinlerinin örneklem olarak tercih edildiği tezlerin, toplam içindeki payının sadece %3 oluşu dikkat çekmektedir. Tezlerde örneklem olarak 93 kez kullanılan öğrencilerin, %43.6'sı 4. ve 5. sınıf öğrencileri iken, temel eğitim kademeleri olan 1., 2., 3. sınıf öğrencilerinin örneklem olarak kullanılma sıklığının %13.3 gibi oldukça düşük bir oranda olması, sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi tezlerinin özellikle eğilmesi gerektiği düşünülen temel eğitim kademesinde bu denli bir araştırma boşluğu dikkat çekmektedir.

İkinci alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini oluşturan, sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan etki, ilişki, kitap, öğretmen, öğrenci, program kategorilerinde incelenen lisansüstü tezlerin; yıl, tür, araştırma deseni, örneklem/çalışma grubu ve bağımlı/bağımsız değişkenlerine göre nasıl bir dağılım gösterdiği ile ilgili bulgular aşağıda görüldüğü gibidir. Verilen tablolarda, alt problemler sırasıyla cevaplandırılmaktadır.

Tablo 6: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezlerin eğilimlerini incelemeye kullanılan sınıflandırma kategorilerine göre dağılımı

	Yüksek lisans (86)		Doktora (17)	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Etki	32 (-3)	28.15	8 (-1)	6.79
İlişki	16	15.53	2	1.94
Kitap	5	4.85	0	0
Öğrenci	17	16.50	4	3.88
Öğretmen	5	4.85	2	1.94
Program	14	13.59	2	1.94

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış lisansüstü tezler ile ilgili analizlerin niteliğini artırmak için tezlerin, araştırma birimi olarak kabul edilen konular temelinde oluşturulan kategorilere göre dağılımı gösteren Tablo-6 incelendiğinde, %34.94 etki; %17.47 ilişki, %4.85'inin kitap; %20.38 öğrenci; %6.79 öğretmen ve %15.53 program üzerine olduğu görülmektedir.

Etki kategorisine ilişkin bulgular

Tablo 7: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı

	Yüksek lisans		Doktora	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Geometri	5	4.85	3	2.91
Kümeler	1	0.97	0	0
Kesirler	8	7.76	1	0.97
Ölçme	8	7.76	0	0
Problem Ç.	4	3.88	4	3.88
Sayılar	6	5.82	0	0
Toplam	22	21.35	8	7.76

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin, üzerinde çalıştıkları matematik konuları temelindeki dağılımını gösteren Tablo-7 incelendiğinde; geometri, kümeler, kesirler, ölçme, problem çözme ve sayılar konularının çalışıldığı toplam 30 tez olduğu görülmektedir. Bu tezlerin toplam tezlerin %33'üne karşılık geldiği dikkat çekmektedir. Etki kategorisinde yer alan tezlerin konular temelinde birbirlerine göre oranları dikkate alındığında, en az çalışmanın bir tez ile kümeler konusunda, en fazla çalışmanın da dokuz tez ile kesirler konusunda hazırlanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı

	Deneysel Desen		Nitel Desen		Karma Desen	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Geometri	7	6.79	1	0.97	0	0
Kümeler	1	0.97	0	0	0	0
Kesirler	9	8.73	0	0	0	0
Ölçme	8	7.76	0	0	0	0
Problem Ç.	5	4.85	1	0.97	2	1.94
Sayılar	6	5.82	0	0	0	0
Toplam	36	34.92	2	1.94	2	1.94

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımını gösteren Tablo-8 incelendiğinde; bu kategorideki araştırmaların %90'ının deneysel desen ile hazırlandığı görülmektedir. Nicel araştırma yöntemleri arasında tasnif edilebilecek olan deneysel desen dışında nitel ve karma deseni kullanan yalnızca dört tez olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma yıllarına göre dağılımı

	Geometri		Kümeler		Kesirler		Ölçme		Problem Çözme		Sayılar	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
2005	1	0.97	0	0	0	0	0	0	1	0.97	1	0.97
2006	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2007	0	0	0	0	1	0.97	0	0	1	0.97	1	0.97
2008	1	0.97	0	0	2	1.94	0	0	2	1.94	0	0
2009	2	1.94	0	0	3	2.91	1	0.97	0	0	1	0.97
2010	2	1.94	0	0	1	0.97	2	1.94	0	0	3	2.91
2011	1	0.97	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0
2012	1	0.97	0	0	0	0	2	1.94	1	0.97	0	0
2013	0	0	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0
2014	0	0	0	0	1	0.97	0	0	1	0.97	0	0
2015	0	0	0	0	1	0.97	2	1.97	1	0.97	0	0
Toplam	10	9.7	1	0.97	9	8.37	8	7.76	8	7.76	6	5.82

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımını gösteren Tablo-9 incelendiğinde; bu kategoride en fazla çalışmanın 2010 yılında hazırlandığı görülmektedir. Bu tablo aynı zamanda, hangi matematik konuları üzerinde, hangi yıllar arasında herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığının görülebilmesi açısından önemlidir. Bu açıdan; geometri alanında son üç yılda, kümeler konusunda son dört yılda, sayılar konusunda ise son beş yılda herhangi bir çalışma yapılmamış olduğu araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

Tablo 10: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma grubu göre dağılımı

	1.sınıf		2.sınıf		3.sınıf		4.sınıf		5.sınıf	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Geometri	0	0	1	0.97	1	0.97	1	0.97	5	4.85
Kesirler	0	0	0	0	1	0.97	7	6.79	2	1.94
Ölçme	0	0	1	0.97	1	0.97	1	0.97	5	4.85
Problem Ç.	0	0	1	0.97	0	0	2	1.94	5	4.85
Sayılar	0	0	1	0.97	0	0	1	0.97	5	4.85
Toplam	0	0	4	3.88	3	2.91	12	11.65	22	21.35

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma grubuna göre dağılımını gösteren Tablo-10 incelendiğinde, 1. sınıf öğrencileri ile ilgili herhangi bir çalışmanın hazırlanmadığı oldukça dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında temel eğitim kapsamında değerlendirilen 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin örneklem olarak tercih edildiği tezlerin tüm tezler içindeki oranı %6.79'dur. 4. ve 5. sınıflarla hazırlanan tezlerin ise tüm tezler içindeki oranının %33'dür.

Tablo 11: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin bağımsız değişkenlerine göre dağılımı

	Geometri		Kümeler		Kesirler		Ölçme		Problem çözme		Sayılar		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
B.Y.Ö ⁴	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	2	1.94
B.D.Ö ⁵	2	1.94	1	0.97	1	0.97	2	1.94	0	0	0	0	6	5.82
Süs.Et. ⁶	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	2	1.94
Akt. Ör ⁷	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0	1	0.97	3	2.91
Müz.Et ⁸	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	2	1.94
Drama ⁹	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	2	1.94
P.T.Ö ¹⁰	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	2	1.94
Disp. Y ¹¹	0	0	0	0	3	2.91	0	0	0	0	0	0	3	2.91
İşb. Ör. ¹²	0	0	0	0	3	2.91	0	0	0	0	2	1.94	5	4.85
P.D.Ö ¹³	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	1	0.97	2	1.94
G.M.E ¹⁴	0	0	0	0	1	0.97	0	0	0	0	0	0	1	0.97
Ok.A. ¹⁵	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.97	0	0	1	0.97

⁴ Buluş yoluyla öğrenme

⁵ Bilgisayar destekli öğrenme

⁶ Süsleme etkinlikleri

⁷ Aktif öğrenme

⁸ Müzik etkinlikleri

⁹ Drama etkinlikleri

¹⁰ Proje tabanlı öğrenme

¹¹ Disiplinlerarası yaklaşım

¹² İşbirlikli öğrenme

¹³ Probleme dayalı öğrenme

¹⁴ Gerçekçi matematik eğitimi

¹⁵ Okuduğunu anlama stratejisi

P.K.S ¹⁶	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.97	0	0	1	0.97
P.Ç.S ¹⁷	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1.94	0	0	2	1.94
ÜstB. ¹⁸	0	0	0	0	0	0	0	0	4	3.88	0	0	4	3.88
Oyun ¹⁹	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.97	1	0.97
Edb.Ü ²⁰	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.97	1	0.97
B.D.Ö. ²¹	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.97	1	0.97

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin bağımsız değişkenlerine göre dağılımını gösteren Tablo-11 incelendiğinde, 18 ayrı bağımsız değişkenin, öğrencilerin matematik konularındaki bir takım bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Bağımsız değişken olarak matematik dersi üzerindeki etkisi en çok incelenen bağımsız değişkenin bilgisayar destekli öğretim olduğu görülmektedir. Bu değişkeni, işbirlikli öğrenme ve üstbilişe dayalı strateji/sorgulama/öğretimin takip ettiği görülmektedir. Ayrıca, tezler kapsamında bağımsız değişkenlere ait frekans sayılarının büyük çoğunluğunun birden fazla olmayışı, söz konusu tez bulgularının desteklenmesi için daha fazla araştırma yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Tablo 12: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin bağımlı değişkenlerine göre dağılımı

	Başarı		Kalıcılık		Tutum		Çoklu zekâ alanları		Zihinsel Beceriler		Geometri Z.	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Geometri	5	4.85	4	3.88	3	2.91	1	0.97	1	0.97	3	2.91
Kümeler	1	0.97	1	0.97	0	0	0	0	0	0	0	0
Kesirler	8	7.76	2	1.94	3	2.91	1	0.97	0	0	0	0
Ölçme	7	6.79	4	3.88	2	1.94	1	0.97	0	0	0	0
Problem Ç.	7	6.79	1	0.97	1	0.97	0	0	0	0	0	0
Sayılar	5	4.85	3	2.91	1	0.97	0	0	0	0	0	0
Toplam	33	32.0	15	14.5	10	9.7	3	2.91	1	0.97	3	2.91

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış etki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin bağımlı değişkenlerine göre dağılımını gösteren Tablo-12 incelendiğinde, matematik dersinde bağımlı değişken olarak başarı, kalıcılık, tutum, çoklu zekâ alanları, zihinsel beceriler ve geometrik düşünme olmak üzere toplamda altı bağımlı değişken üzerinde çalışmaların hazırlanmış olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları en çok incelenen bağımlı değişkenler arasında başarı değişkeninin oranı tüm değişkenlerin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Başarı bağımlı değişkenini, kalıcılık ve tutum değişkenleri takip etmektedir. Bu üç bağımlı değişkenin dışında kalan; çoklu zekâ alanları, zihinsel beceriler ve geometrik düşünmenin tüm bağımlı değişkenler arasındaki oranının sadece, %6.79 oluşu dikkat çekicidir.

İlişki kategorisine ilişkin bulgular

Tablo 13: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan ilişki kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin konuları açısından türlerine göre gösterdiği dağılım

	Yüksek lisans		Doktora	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Matematisel problem çözme	6	5.82	2	1.94

¹⁶ Problem kurma stratejileri

¹⁷ Problem çözme stratejileri

¹⁸ Üstbilişe dayalı strateji/sorgulama/öğretim

¹⁹ Oyunla öğretim

²⁰ Edebi ürünlerle öğretim

²¹ Bellek destekleyici öğretim

Öğretmen adayları	5	4.85	0	0
Matematik dersinde akademik başarı ve tutum	5	4.85	0	0

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış ilişki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin alt kategorilere göre dağılımının gösterildiği Tablo-13 incelendiğinde, matematik ile ilişkili değişkenler kapsamında hazırlanmış tezlerin üç alt kategoriden oluştuğu görülmektedir. Bu alt kategoriler; matematiksel problem çözme, öğretmen adayları ve matematik dersinde akademik başarı ve tutum başlıkları altında ele alınmaktadır. Söz konusu kategoriye ait 18 tez, araştırma kapsamında incelenen toplam çalışmaların %17.4'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 14. Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan ilişki kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin desenlerine göre gösterdiği dağılım

	Deneysel Desen		Betimsel Desen		Nitel Desen		Karma Desen	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Problem çözme	0	0	7	6.79	0	0	1	0.97
Öğretmen adayları	0	0	5	4.85	0	0	0	0
Akademik başarı/tutum	0	0	5	4.85	0	0	0	0

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış ilişki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımını gösteren Tablo-14 incelendiğinde, tezlerin neredeyse tamamında betimsel desen kullanıldığı görülmektedir. Matematik dersi ile ilişki yapılarının belirlenmesinde, araştırma bulgularını çeşitlendirme ve geçerlik/güvenirliklerini artırmak için sadece bir tezin karma deseni kullanmış olması dikkat çekicidir.

Tablo 15: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan ilişki kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin yıllarına göre gösterdiği dağılım

	Matematiksel problem çözme		Öğretmen adayları		Matematik dersinde akademik başarı ve tutum	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
2005	0	0	0	0	0	0
2006	0	0	0	0	0	0
2007	0	0	0	0	0	0
2008	1	0.97	2	1.94	1	0.97
2009	1	0.97	0	0	0	0
2010	2	1.94	0	0	1	0.97
2011	2	1.94	0	0	2	1.94
2012	2	1.94	0	0	0	0
2013	0	0	0	0	0	0
2014	0	0	2	1.94	0	0
2015	0	0	1	0.97	1	0.97
Toplam	8	7.76	5	4.85	5	4.85

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış ilişki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımını gösteren Tablo-15 incelendiğinde, ilişki kategorisine ait tezlerin 2008 yılı ile birlikte çalışmaya başlandığı görülmektedir. Bu kategoriye ait olan çalışmaların yıllara göre istikrarlı bir seyre sahip olmaması da dikkat çekici bir bulgudur. İlişkisel kategoride en fazla tez 2008 ve 2012 yılları arasında hazırlanmış olup; son üç yılda matematiksel problem çözmeye ilişkin ilişkisel bir çalışmanın yapılmamış olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan ilişki kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre gösterdiği dağılımı

Öğrt. A.	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
----------	---------	---------	---------	---------

	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Problem çözme	0	0	0	0	3	2.91	2	1.94	2	1.94
Öğretmen adayları	5	4.85	0	0	0	0	0	0	0	0
Akademik başarı/tutum	0	0	1	0.97	4	3.88	0	0	0	0
Toplam	5	4.85	1	0.97	7	6.79	2	1.94	2	1.94

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış ilişki kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımını gösteren Tablo-16 incelendiğinde, ilişki kategorisine ait çalışmalarda, temel eğitim kapsamında değerlendirilen. 1., 2. ve 3. sınıfların örneklem olarak hiç tercih edilmediği; diğer bir ifadeyle temel eğitim kademesinin matematik ile ilgili başarı, tutum, kalıcılık konularında etkili olabilecek herhangi bir değişkene ilişkin bir tez verisinin bulunmadığı önemli bulgular arasında görülmektedir. İlişki kategorisine ait tezlerde örneklem/çalışma grubu olarak en fazla 5. sınıf öğrencileri tercih edilmiştir. Öte yandan, bu kategoride öğretmen adayları ile hazırlanan tezlerde büyük oranda ilişkisel çalışma tercih edilmiştir.

Öğrenci kategorisine ilişkin bulgular

Tablo 20: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan öğrenci (düzey, görüş, zorluk) kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı

	Yüksek lisans		Doktora	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Öğrenci (düzey, görüş, zorluk)	12	11.65	4	3.88
Kavram yanlışları	5	4.85	0	0
Toplam	17	16.40	4	3.88

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğrenci kategorisi Çizelge-20'de görüldüğü gibi iki alt kategori altında incelenmektedir. Bunlar öğrencilerin matematiğe ilişkin düzey, görüş ve zorlukları ve öğrencilerin kavram yanlışları üzerine olduğu görülmektedir. Öğrenci kategorisini oluşturan tezlerin toplam tezler içindeki oranı %20.38'dir. Öğrenci kategorisinde yer alan çalışmaların yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünün öğrenci düzey, görüş ve zorluklarının belirlenme amacını taşıyan tezlerden oluştuğu da diğer bir araştırma bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 21: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan öğrenci (düzey, görüş, zorluk) kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

	Öğrenci Düzey/Görüş/Zorluk		Kavram yanlışları	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
2005	0	0	0	0
2006	1	0.97	0	0
2007	2	1.94	0	0
2008	1	0.97	2	1.94
2009	4	3.88	0	0
2010	2	1.94	2	1.94
2011	2	1.94	1	0.97
2012	3	2.91	0	0
2013	0	0	0	0
2014	1	0.97	0	0
2015	0	0	0	0
Toplam	16	15.52	5	4.85

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğrenci kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımını gösteren Çizelge-21 incelendiğinde, bu konuda en fazla çalışmanın 2009 ve 2011 yılları arasında hazırlandığı görülmektedir. Bunun yanında öğrenci görüş, düzey, zorluk alt kategorisine ilişkin son bir yıldır; kavram yanlışlarına ilişkin ise 2011-2015 arasında herhangi bir çalışmanın hazırlanmamış olduğu da dikkat çekmektedir.

Tablo 22: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan öğrenci (düzey, görüş, zorluk) kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı

	Deneysel Desen		Betimsel Desen		Nitel Desen		Karma Desen	
	Frekan s (f)	Yüzde (%)	Frekan s (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Öğrenci	1	0.97	4	3.88	10	9.7	1	0.97
Kavram Yan.	1	0.97	4	3.88	0	0	0	0
Toplam	2	1.94	8	7.76	10	9.7	1	0.97

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğrenci kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımını gösteren Çizelge-22 incelendiğinde, kavram yanlışlarının belirlenmesinde deneysel ve betimsel desenlerin tercih edildiği görülmektedir. Öğrenci düzey, görüş ve zorluk alt kategorisinde yer alan tezlerin çok büyük bir oranının nitel desen ile hazırlandığı görülmektedir. Nitel desenin en fazla kullanım oranına sahip olduğu bu kategori, yapılan tezlerle öğrencilere yönelik derin betimlemeler yapılması amaçladığından bu oranın normal olduğu düşünülmektedir.

Tablo 23: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan öğrenci (düzey, görüş, zorluk) kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımı

	Öğrenci (Düzey/Görüş/Zorluk)		Kavram Yanlışları	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
1.sınıf	2	1.94	0	0
2.sınıf	2	1.94	0	0
3.sınıf	3	2.91	0	0
4.sınıf	3	2.91	0	0
5.sınıf	8	7.76	4	3.88
6.sınıf	1	0.97	1	0.97
7.sınıf	2	1.94	0	0
8.sınıf	4	3.33	0	0
Toplam	25	24.25	5	4.85

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğrenci kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımını gösteren Çizelge 23. incelendiğinde, kavram yanlışlarına ilişkin çalışmaların neredeyse tamamının 5. sınıf öğrencileri ile hazırlandığı, öğrenci kategorisinde yer alan araştırmaların yarısından fazlasının örneklem/çalışma grubunu 5. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 24: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanındaki öğrencilerin kavram yanlışları alt kategorisine ait tezlerin konularına göre dağılımı

	Kavram yanlışları	
	Frekans (f)	Yüzde (%)
Nokta/doğru/doğru parçası/işin/düzlem	1	0.97
Çokgen/dörtgen	1	0.97
Çember	1	0.97
Rasyonel sayılar	1	0.97
Çevre/alan/hacim	1	0.97
Toplam	5	4.85

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğrenci kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin üzerinde çalıştıkları konulara göre dağılımını gösteren Çizelge-24 incelendiğinde, öğrencilerde kavram yanlışlarına ilişkin çalışmaların %60'ının geometri alanına odaklanmaktadır. Sayılar ve ölçme, sayısı oldukça az olan kavram yanlışlarına ilişkin tezlerde incelenen diğer konulardandır.

Tablo 25: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanan öğrenci (düzey, görüş, zorluk) kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin çalıştıkları konulara göre dağılımı

Öğrenci (düzey, görüş, zorluk)

	Frekans (f)	Yüzde (%)
Olasılık	1	0.97
Dört işlem	5	4.85
Problem çözme	1	0.97
Matematik okuryazarlığı	1	0.97
Cebirsel düşünme	1	0.97
İspat	1	0.97
Örüntü	1	0.97
Kesirler	1	0.97
Veri	1	0.97
Hazırbulunuşluk düzeyi	1	0.97
Toplam	14	13.58

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğrenci düzey, görüş ve zorluk alt kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin üzerinde çalıştıkları konulara göre dağılımını gösteren Çizelge-25 incelendiğinde, 11 ayrı konu üzerinde çalışmaların hazırlanmış olduğu görülmektedir. Ancak neredeyse hiçbir konu üzerinde birden fazla çalışma olması tez bulgularının desteklenme gereği duyduğunu göstermektedir.

Kitap kategorisine ilişkin bulgular

Kitap kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı incelendiğinde, ilkökul matematik dersinde kullanılan ders, çalışma ve kılavuz kitapları ile ilgili toplam beş tez bulunduğu ve bunların tamamının yüksek lisans düzeyinde hazırlandığı görülmektedir. Kitap kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, ilkökul matematik dersinde kullanılan ders, çalışma ve kılavuz kitaplara ilişkin çalışmanın ilk olarak 2008 yılında hazırlanmış olduğu ve son iki yıl içinde bu konuya ilişkin herhangi bir çalışmanın hazırlanmamış olduğu görülmektedir. Kitap kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı incelendiğinde, ilkökul matematik dersinde kullanılan ders, çalışma ve kılavuz kitaplarına ilişkin tezlerde büyük bir oranda betimsel desen kullanıldığı, nitel desenin kullanıldığı sadece bir tezin bulunduğu dikkat çekmektedir. Kitaplara ilişkin çalışmaların hazırlanmasında, nitel analizlerin daha uygun olduğu düşünüldüğünde, bu oranın azlığı dikkat çekicidir.

Öğretmen kategorisine ilişkin bulgular

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış öğretmen kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı incelendiğinde, öğretmen kategorisine ait olan çalışmaların toplam tezlerin %6.79'una karşılık geldiği; bu kategorideki çalışmaların, %28,5'ini doktora tezlerinin oluşturduğu görülmektedir. Öğretmen kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenlerine göre dağılımı incelendiğinde, bu tezlerde betimsel ve nitel desen tercih edilirken; deneysel ve karma desenlerde hazırlanmış herhangi bir tez olmaması dikkat çekmektedir. Öğretmen kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2005'ten bu yana öğretmen kategorisinde çalışmalar hazırlandığı görülmektedir. Öğretmen kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin üzerinde çalıştıkları konulara göre dağılımı incelendiğinde, özel alan yeterlilikleri, kesirlerin öğretimi, kırsal alan sorunları, pedagojik alan bilgileri ve matematik eğitimi sorunları olmak üzere toplamda beş konu üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Burada sadece pedagojik alan bilgileri üzerine iki tez bulunurken diğer alanlarda sadece bir tezin bulunması; veriler üzerinde farklı bakış açılarının sınındığı çalışmaların olmadığı görülmesi açısından önem taşımaktadır.

Program kategorisine ilişkin bulgular

Tablo 26: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanındaki program kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin içeriklerine göre dağılımı

Sınıf Öğretmenliği ABD Matematik Eğitimi Alanında Yapılan Çalışmaları Arasındaki Dağılımı(103)	
Frekans(f)	Yüzde(%)

İlişkisel	11	10.67
Uygulama durumunu belirleme	3	2.91
Karşılaştırmalı program	2	1.94
Toplam	16	15.52

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış program kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin alt kategorilerine göre dağılımını gösteren Çizelge-30 incelendiğinde, ilköğretim matematik dersi öğretim programı üzerine hazırlanan tezlerin toplam çalışmaların %15.5'ine karşılık geldiği görülmektedir. Ayrıca, araştırma kapsamına alınan tezler içinde program kategorisine alınanların; ilişkisel, uygulama durumunu belirleme ve karşılaştırmalı program alt kategorilerine ayrıldığı görülmektedir. Alt kategorilerin birbirleri ile oranları dikkate alındığında; %68.75'lik bir oranın ilişkisel çalışmalarda olduğu dikkat çekmektedir. Program çalışmaları arasında özel bir öneme sahip olan karşılaştırmalı program çalışmaları alt kategorisinde sadece 2 tezin bulunması da araştırmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır. Program kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların %87.5'lik bir oranla yüksek lisans tezlerinden olduğu görülmektedir. Program kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin araştırma desenine göre dağılımı incelendiğinde, bu kategoride betimsel desen, nitel desen ve karma desenin kullanıldığı görülmektedir. Bu kategoride yer alan tezler içinde betimsel desen %62.5 oranına sahiptir. Öte yandan bu kategoride yer alan tezlerin ¼'ünde karma desen kullanılması da önemli bir araştırma bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oran en fazla karma desen araştırmasının program kategorisinde hazırlandığını göstermektedir. Program kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma grubuna göre dağılımı incelendiğinde, program kategorisinde en fazla tercih edilen örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin, program tezleri örneklem grubu içindeki oranının %61.9 olduğu görülmektedir. En çarpıcı verilerden biri, program çalışmalarında program metninin sadece bir kez örneklem olarak kullanılmasıdır. Program kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, program kategorisinde en çok çalışmanın 2007 ve 2010 yılları arasında yapıldığı ve son üç yılda matematik eğitimi program kategorisinde herhangi bir çalışma hazırlanmamış olduğu görülmektedir.

Tablo 27: Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanındaki program kategorisi altında sınıflanan lisansüstü tezlerin programı değerlendirdikleri öğeler/ölçütler

	Öğrenci (düzey, görüş, zorluk)	
	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kazanım içerik öğeleri, öğrenme öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki ilişki	1	0.97
Kazanım	4	3.88
Öğrenme alanları	4	3.88
Öğrenme öğretme süreci	4	3.88
Ölçme değerlendirme	5	4.85
Hayatı öğrenme	1	0.97
Matematiği öğrenme	1	0.97
Öğrenmeyi öğrenme	1	0.97
İletişim kurmayı öğrenme	1	0.97
Matematiği öğrenme ilgisi	1	0.97
Materyal	1	0.97
Toplam	24	23.28

Sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanında yayınlanmış program kategorisinde yer alan lisansüstü tezlerin programda üzerinde çalıştıkları değişkenlere göre dağılımını gösteren Çizelge 35. incelendiğinde, 11 farklı açıdan program değerlendirmesi yapıldığı ve en fazla ölçme değerlendirme, öğrenme öğretme süreci, öğrenme alanları ve kazanım konularında çalışıldığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye'de matematik eğitimi üzerine ilk tez 1988 yılında yazılmıştır (YÖK, 2016). Nitekim Türkiye'de matematik eğitimi çalışmalarının başlangıcı 1990 olarak kabul edilse de, 2005 ve sonrası, araştırma sayılarında ciddi artışın görüldüğü yıllar

olarak değerlendirilmektedir. YÖK verileri de bu çıkarımı desteklemektedir. İstatistikler incelendiğinde, matematik eğitimi dizininde 702 çalışmanın, 597'sinin 2005 ve sonraki yıllarda hazırlandığı görülmektedir ki bu, alandaki toplam tez sayısının yaklaşık %85'ine karşılık gelmektedir. Bu sayılar, Baki, Güven, Karataş, Akkan ve Çakıroğlu'nun (2011) matematik eğitiminin erken gelişim döneminin ötesine geçtiği ve bir araştırma alanı olarak yerini sağlamlaştırdığı yorumunu desteklemektedir. Nitekim araştırmada matematik eğitimi alanında hazırlanan çalışmaların sayıca 2010'a kadar yükselme eğilimi gösterdiği görülmüştür. 2010 yılında hazırlanan çalışmaların payı bu yıllara düşen ortalama çalışma sayısının üstündedir. Sınıf öğretmenliğinde görülen genel eğilimin matematik eğitimi alanına da yansıdığı görülmektedir. Ancak, 2010 yılından bu yana ilkökul matematik eğitimi alanında hazırlanan çalışma sayılarının azaldığı görülmüştür. Öte yandan matematik eğitimi alanında lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımının istikrar göstermemesi de ayrıca düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Enstitü ve akademik personel sayısında görülen düzenli artışa karşın, tez sayısındaki düşüşün nedenlerinin araştırılması değerli bir çaba olacaktır.

Araştırma sonuçları sınıf öğretmenliği anabilim dallarında hazırlanmış olan matematik eğitimi alanı tezlerinde, en fazla kullanılan araştırma deseninin, tarama deseni olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Erdoğan, Marcinkowski ve Ok (2009); Fazlıoğulları ve Kurul (2012); Küçüköğlü ve Ozan (2013); Özenç ve Özenç (2013); Ulutaş ve Ubuz (2008)'un verileri ile örtüşmektedir. Eğitim alanındaki araştırmaların büyük çoğunluğunda tarama modelinin tercih edilmesi, lisansüstü tezler aracılığıyla var olan durumu belirlemenin ötesine gidilemediğini düşündürmektedir. Elbette araştırma geçmişi 30 yıl geriye dayanan Türkiye'de, matematik eğitimi araştırmaları ile var olan durumun belirlenmesi oldukça önemlidir. Ancak, tarama modelinin diğer araştırma modelleri arasındaki oranı düşündürücüdür.

Araştırma sonuçları, sınıf öğretmenliği anabilim dallarında matematik eğitimi alanındaki tezlerde kullanılan araştırma desenlerinin yüzdelik dağılımlarının; tarama deseni (%41.74), deneysel desen (%33) nitel desen (%17.46) ve karma deseni (%7.76) olduğu göstermektedir. Araştırma desenlerinin birbirleri arasındaki oranları karşılaştırıldığında, incelenen tezlerde karşılaşılan araştırma modellerinin 3/4'ünün, tarama ve deneysel deseninde hazırlandığını göstermektedir. Bu bulgu, ülkemizde eğitimbilimleri alanında hazırlanmış doktora tezlerinin %37.1 deneysel, %34.0 tarama, %12.2 ilişkisel tarama modelinin kullanıldığını ifade eden araştırma bulgusu (Karadağ, 2010) ve model olarak doktora tezlerinde tarama ve deneysel modellerin çoğunlukla kullanıldığını belirleyen (Balcı, 1993) araştırmalar ile örtüşmektedir. Bunun yanında Türkiye'de eğitim alanında görülen araştırmalarda büyük oranda nicel araştırma deseninin kullanıldığını belirten araştırmalarla; Altıparmak ve Nakiboğlu (2005); Arık ve Türkmen (2009); Baki ve diğ. (2011); Balcı (1993); Çiltaş, Güler ve Sözbilir (2012); Ergun ve Çilingir (2013); Karadağ (2010); Küçüköğlü ve Ozan (2013); Özenç ve Özenç (2013); Ulutaş ve Ubuz (2008) paralel bulgulara sahiptir. Araştırmalarda neden nicel yöntemin kullanıldığının çok boyutlu ve derinlemesine sorgulamanın değerli bir araştırma çabası olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu, sınıf öğretmenliği anabilim dallarında yayınlanan matematik eğitimi tezlerindeki nitel desen oranının %17.46 olduğudur. Nitel araştırma deseninde kullanılan, durum çalışması (%27.7) ve eylem araştırması (%27.7) en fazla kullanılan yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında sayıları çok az olmakla birlikte; fenomenografik yöntem, görüşme yöntemi, doküman ve içerik analizi yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak gömülü teori, fenomenoloji, kültür analizi yöntemlerinde herhangi bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Söz konusu bulgular, Küçüköğlü ve Ozan (2013) araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Saban, vd. (2009) de yaptıkları araştırmalarda eğitim alanında nitel araştırmaların yeterince tercih edilmediğini ifade etmişlerdir. Bu noktada eğitim araştırmacıları tarafından araştırma alanının daha derin olarak araştırabilmesini destekleyen nitel araştırma deseninin yeterince kullanılmadığı yönünde bir fikir birliği olduğunu söylemek mümkündür (Toy, 2015; Saban, Koçbeker, Alan, Doğru, Ege, Arslantaş, Çınar ve Tunç, 2009; Ulutaş ve Ubuz, 2008).

Arık ve Türkmen (2009), nitel araştırma deseninin nadiren kullanılmasının nedenini bu tür araştırmaların daha fazla zaman almasına bağlamaktadır. Ancak Baki, vd. (2011), matematik öğrenme ve öğretmenin sadece sayı ve sembollerle ifade

edilmeyeceğinin anlaşılmasının araştırmacıları nitel araştırmalar yapmaya yönelttiğini ifade etmektedir. Toy (2015), paradigmatik dönüşümün 2000 yılından itibaren hazırlanan araştırmalara yansımış olduğunu görmenin sevindirici olmakla birlikte, nitel ve karma desenli çalışmaların sayısının halen yetersiz olduğunu vurgulamaktadır.

Öte yandan nitel ve nicel çalışma verilerinin tek bir çalışmada ele alınarak farklı veri kaynaklarının birbirine dönüştürülüp doğrulandığı (Creswell, 2003) karma modelin, Türkiye’de oldukça sınırlı sayıda tercih edildiği görülmektedir (Ulutaş ve Ubuz, 2008). Nitekim bu araştırmanın sonuçları da sınıf öğretmenliği anabilim dallarında hazırlanan tezlerde en az kullanılan modelin karma model (%7.76) olduğunu göstermektedir. Araştırmalarda çoklu yöntem ve veri toplama araçlarının kullanılmasının çalışmaların niteliğini ve araştırma sonuçlarının geçerlik ve güvenilirliğini olumlu yönde etkileyeceğini belirtmesine karşın (Sözbilir ve Kutu, 2008) bu araştırma kapsamında incelenen tezlerde en az tercih edilen yöntemin karma yöntem olması düşündürücüdür.

Araştırma sonuçları, incelenen tezlerde en sık tercih edilen örneklem gruplarının 1-8 öğrencilerinin %68.82, öğretmenlerin %17.76 ve öğretmen adaylarının %9.7’lik bir oranı oluşturduğunu göstermektedir. Bunun yanında ders kitapları, veliler ve program metinlerinin örneklem olarak tercih edildiği tezler, %3’lük bir orana sahiptir. Bu bulgular, örneklem olarak en çok öğrenciler, öğretmen adayları ve öğretmenler ile çalışıldığını ifade eden Baki, vd. (2011) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Lisansüstü öğrenciler, yöneticiler, öğretim elemanları ve müfettişlerin örneklem alındığı hiçbir teze ulaşılmaması Baki, vd. (2011) bulguları ile örtüşmektedir. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise örneklem olarak öğrencilerin kullanıldığı çalışmalarda sınıfların dağılımında dengesizlik görülmesidir. Tezlerde örneklem olarak 93 kez kullanılan öğrencilerin, %63.4’ün 4. ve 5. sınıflar oluştururken, temel eğitim kademeleri olan 1., 2., 3. sınıfların örneklem olarak %13.3’lük bir orana sahiptir. Bu bulgular, tezlerde örneklem olarak genellikle 5. sınıf öğrencilerinin kullanıldığını ve birinci ve ikinci sınıf düzeyleriyle nadiren çalışıldığını belirten, Yaşar ve Papatğa’nın (2015) bulguları ile örtüşmektedir.

Araştırmada analiz birimi olarak kabul edilen konular temel alınarak oluşturulan kategorilere ilişkin bulgulara göre; tezlerin %34.94’inin etki; %17.47’inin ilişki, %4.85’inin kitap; %20.38’sinin öğrenci; %6.79’unun öğretmen ve %15.53’inin program üzerine olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları göstermiştir ki, etki kategorisinde incelenen tezlerde çalışılan matematik konuları sıklık sırasıyla; kesirler, geometri, ölçme, problem çözme, sayılar ve kümelerdir. Çalışılan matematiksel konular temelindeki dağılım incelendiğinde, çalışmaların sayılar ve geometri konularında yoğunlaştığı görülmüştür. Bunun dışındaki konularda yapılmış olan çalışma sayıları oldukça yetersizdir. Elde edilen bu bulgu Ulaş ve Ubuz’un (2008) çalışmasını destekler niteliktedir. Araştırmada öğretmen eğitimi alanında hazırlanan çalışmaların sayısı oldukça az olduğu görülmüştür. Üretilen tezlerin sadece %3.88’i öğretmen eğitimi kapsamındadır.

Türkiye’deki matematik eğitimi tezleri, öğretimi etkileyen faktörlerin tanımlanmasına önem vermektedir (Baki, vd., 2011), nitekim araştırma sonuçları matematik eğitimi etkileyen etmenlere yönelik ilişkisel çalışmaların toplam tezlerin %17.47’lik bir bölümünü oluşturduğu göstermektedir. Araştırmada, tezlerin türlerine göre dağılımlarına bakıldığında incelenen tüm tezlerin %83.49’unu yüksek lisans tezlerinin oluşturduğu görülmüştür. Bu bulgular; Özenç ve Özenç (2013), Yücedağ (2010), Yaşar ve Papatğa’nın (2015) bulgularını desteklemektedir.

Araştırmada, lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversiteye göre dağılımları incelendiğinde sırasıyla, toplamın %16.5’ini Gazi Üniversitesi, %12.62’ini Dokuz Eylül Üniversitesi; %7.76’sını Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Afyon Kocatepe Üniversitesi oluşturduğu belirlenmiştir. Oranlar dikkate alındığında ilk üçe giren dört üniversitede hazırlanan araştırmaların toplam araştırmaların yaklaşık yarısını (%44.64) oluşturduğu görülmektedir. Bu bulgu Yücedağ (2010), Yaşar ve Papatğa’nın (2015) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde tezleri yürütme sorumluluğunu üstlenen danışmanların unvanlarına göre dağılımları %63.1’i yardımcı doçent %22.33’i profesör, %15.53’ü doçent ve %1.94’ü doktor şeklindedir. Bu durumun, sınıf öğretmenliği eğitimi alanında profesör ve doçent sayısının nispeten az olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Kaynakça

- Altıparmak, M. ve Nakiboğlu, M. (2005). Fen bilimleri eğitimi lisansüstü tez çalışmalarında uygulanan nitel ve nicel yöntemler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 49-64.
- Arık, R. S. ve Türkmen, M. (2009). Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi. *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*.
- Aydın, A. (2012). Üniversite kavramı ışığında yeni YÖK Yasa Tasarısı. Erişim tarihi: 20.02.2016. <http://www.turkiyekamu.com>
- Öksüz, Y., Güven, E., Baba, M., & Kartal, A. (2015). Investigating primary school students' perceptions about differences through their drawings. *Turkish Studies*, 10 (3), 529-544.
- Baki, A., Güven, B., Karataş, İ., Akkan, Y., ve Çakıroğlu, Ü. (2011). Trends in Turkish mathematics education research: From 1998 to 2007. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40).
- Balcı, A. (1993). Türkiye'de eğitim araştırmalarının durumu: AÜ EBF örneği. *Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi*, 89-120.
- Bozkaya, M., Aydın, I. E. and Kumtepe, E. G. (2012). Research trends and issues in educational technology: A content analysis of TOJET (2008-2011). *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 11(2).
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Gutmann, M. L. and Hanson, W. E. (2003). Advanced mixed methods research designs. *Handbook of mixed methods in social and behavioral research*, 209-240.
- Çelik, E. (2012). *Matematik problemi çözme başarısı ile üstbilişsel öz düzenleme, matematik öz yeterlik ve öz değerlendirme kararlarının doğruluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, R. (2008). *Üniversitelerin bugünü ve yarını*. Ankara: Palme Yayıncılık
- Erdogan, M., Marcinkowski, T. and Ok, A. (2009). Content analysis of selected features of K-8 environmental education research studies in Turkey, 1997–2007. *Environmental Education Research*, 15(5), 525-548.
- Ergun, M. ve Cilingir, F. (2013). İlköğretim bölümünde yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi: On Dokuz Mayıs Üniversitesi örneği. *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu*, 85.
- Fazlıoğulları, O. ve Kurul, N. (2012). Türkiye'deki eğitim bilimleri doktora tezlerinin özellikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 43-75.
- Garan, Ö. (2005). *Kırsal kesimdeki sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Göktaş, B. ve Erdem, R. (2006). Sağlık yönetimi alanında yapılan tezlerin profili. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 53-63.
- Işıkoğlu, N. (2005). Eğitimde nitel araştırma. *Eğitim Araştırmaları*, 20, 158- 165.
- Karadağ, E. (2009,a). Eğitim bilimleri alanında yapılmış doktora tezlerinin tematik açıdan incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87.
- Karadağ, E. (2009, b). Sınıf öğretmenliği alanında yapılmış lisansüstü tezlerinin tematik açıdan incelenmesi. B.

Acat (Ed.) 8. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu içinde (ss. 1405-1419). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Karadağ, E. (2010). Eğitim bilimleri doktora tezlerinde kullanılan araştırma modelleri: Nitelik düzeyleri ve analitik hata tipleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 1(1), 49-71.

Karakütük, K. (2002). *Öğretim üyesi ve bilim insanı yetiştirme-lisansüstü öğretimin planlanması*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Kayhan, M. ve Özgün-Koca, S. A. (2004). Matematik Eğitiminde Araştırma Konuları: 2000-2002. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (72-81).

Keohane, N. O. (2006). *Higher ground: Ethics and leadership in the modern university*. Durham: Duke University Press.

Kılıç, H. C. (2008). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin matematik ders, öğrenci çalışma ve öğretmen kılavuz kitaplarının yapılandırmacı yaklaşıma göre niteliğine ve saptanan sorunlara yönelik görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Küçüköğlü, A. ve Ozan, C. (2013). Sınıf öğretmenliği alanındaki lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(12), 27-47.

Lee, H. J., Özgün-Koca, S. A. and Rehner, H. T. (1999). Research trends in mathematics education, 1995-1997. In *The third annual spring conference of the mathematics, science, and technology educators & researchers of the Ohio State University* (pp. 41-48).

Lee, M., Wu, T. and Tsai, C. (2009). Research trends in science education from 2003 to 2007: A content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education*, 31(15), 1999-2020.

ODTU (2016). At a glance, mission. Erişim tarihi: 15.07.2016. <http://sbe.metu.edu.tr/glance>.

Orbeyi, S. (2007). *İlköğretim matematik dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Özenç, E. G. ve Özenç, M. (2013). Türkiye'de üstün yetenekli öğrencilerle ilgili yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, 13-28.

Özsoy, G. (2007). *İlköğretim beşinci sınıfta üstbilis stratejileri öğretiminin problem çözme başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Saban, A., Koçbeker Eid, B. N., Saban, A., Alan, S., Doğru, S., Ege, İ., Arslantaş, S., Çınar, D. ve Tunç, P. (2010). Eğitimbilim Alanında Nitel Araştırma Metodolojisi İle Gerçekleştirilen Makalelerin Analiz Edilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 125-142.

Sözbilir, M. and Kutu, H. (2008). Development and current status of science education research in Turkey. *Essays in Education*, 1-22.

Sözbilir, M., Güler, G. ve Çiltaş, A. (2012). Türkiye'de matematik eğitimi araştırmaları: Bir içerik analizi çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12, 565-580.

Staton-Spicer, A. Q. and Wulff, D. H. (1984). Research in communication and instruction: Categorization and synthesis. *Communication Education*, 33, 377-391.

Şimşek, A., Özdamar, N., Becit, G., Kılıçer, K., Akbulut, Y., ve Yıldırım, Y. (2008). Türkiye'deki eğitim teknolojisi araştırmalarında güncel eğilimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 439-458.

Tanırlı, D. (2008). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin örüntülere ilişkin anlama ve kavrama biçimlerinin belirlenmesi*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Tavşancıl, E. (2008). Lisansüstü tez çalışmalarının yöntem bölümünün içerik çözümlemesi I. *Ulusal Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Kongresi*. No: 237, (107-122). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Ulutaş, F. ve Ubuz, B. (2008). Matematik eğitiminde araştırmalar ve eğilimler: 2000 ile 2006 yılları arası. *İlköğretim Online*, 7(3), 614-626.

Yaşar, Ş. ve Papatça, E. (2015) İlkokul matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 113-124.

Yücedağ, T. (2010). *2000-2009 yılları arasında matematik eğitimi alanında Türkiye'de yapılan çalışmalarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yücedağ, T. ve Erdoğan, A. (2011). 2000-2009 yılları arasında matematik eğitimi alanında Türkiye'de yapılan çalışmaların bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 825-838.

Yücel-Toy, B. (2015). Türkiye'deki hizmet öncesi öğretmen eğitimi araştırmalarının tematik analizi ve öğretmen eğitimi politikalarının yansımaları. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 23-60.

Summary

Being the most important source of scientific information production, postgraduate theses provide an overview of the research trends in a specific discipline. Postgraduate theses can give us important information about the research trends in a specific discipline, topics repeatedly investigated, topics not studied much, samplings/study groups widely investigated or rarely investigated and general methodological tendencies. In this respect, it is believed that systematic analysis of the research trends in a specific field on the basis of postgraduate theses is important. The purpose of the current study is to elicit the research trends in the field of primary school mathematics education on the basis of the postgraduate theses done in the classroom teacher education programs of the institutes giving postgraduate education. The aim of this study is to determine the research trends in the field of primary school mathematics education in Turkey on the basis of theses prepared in the classroom teacher education programs of the institutes giving postgraduate education. In this context, the research data were analyzed through classification by the year in which the study was conducted, type of the study, topic of the study, research model, sampling / study group and variables. No sampling was constructed in the current study. As the primary school programs have been undergoing a reform since 2005, the current study focused on the research conducted as of 2005. The universe of the study is comprised of a total of 103 postgraduate theses (86 are master's theses and 17 are PhD dissertations) completed in the field of primary school mathematics education in the classroom teacher education programs of institutes in Turkey. These 103 theses were selected from among a total of 952 postgraduate dissertations which were approved and archived between 2005 and 2016 by the Documentation Bureau of the Higher Education Council. In the research process, the document analysis method, one of the qualitative research methods, has been employed. In the analysis of the data, one of the content analysis methods, categorical analysis was used. The categories set for the analysis were determined on the basis of the topics of the theses. On the basis of their topics, the theses were examined in six categories: effect, relationship, book, teacher, student and program. The data obtained within the scope of the research are summarized in the form of percentages and frequencies. It is seen that 597 of the total 702 studies conducted in the field of math education were done after 2005 and this is nearly 85% of all the theses produced in this field. The findings of the current research show that survey design is the most commonly used research design in the theses done in the field of math education in the classroom teacher education programs. The research findings show that the most popular research design used in the theses done in the field of math education in the classroom teacher education programs is survey design (41.74%), followed by experimental design (33%), qualitative design (17.46%) and mixed design (7.76%). When the ratios of the research designs are compared to each other, it is seen that $\frac{3}{4}$ of the theses investigated in the current study were prepared by using survey design and experimental design. This finding is parallel to the findings reporting

that of the doctoral theses done in the field of educational sciences, 37.1% used experimental design, 34.0% used survey design and 12.2% used relational design (Karadağ, 2010) and that survey and experimental designs are mostly used in doctoral theses (Balci, 1993). Another finding of the current study is that in 17.46% of the theses done in the field of math education in the classroom teacher education programs, quantitative design was employed. Among the qualitative research designs, case study (27.7%) and action research (27.7%) seem to be the most frequently used designs.

İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkelerin Veri Zarflama Analizi Ve TOPSIS Yöntemiyle Karşılaştırılması¹ Comparison of the Islamic Conference Member Countries via Data Envelopment Analysis and TOPSIS Method

Hakan SEVGİN²
Atalay ÇAĞLAR³

Geliş Tarihi: 11.02.2017 / Düzenleme Tarihi: 06.06. 2017 / Kabul Tarihi: 08.06.2017

Özet

Çalışmanın amacı, 2013 yılına ilişkin sosyodemografik ve ekonomik değişkenler kullanılarak, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'na üye ülkelerin göreceli etkinliklerinin incelenmesidir. İİT ülkelerinin etkinlikleri sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik olmak üzere üç farklı model ile değerlendirilmiştir. İncelemeler parametrik olmayan yöntemlerden Veri Zarflama Analizi (VZA) ve TOPSIS yöntemiyle yapılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre BAE, Bahreyn, Benin, Brunei, Gambia, Gine, Gine Bissau, Katar, Komorlar Birliği, Maldivler, Malezya ve Surinam'ın üç modelde de teknik ve saf teknik etkin olduğu görülmüşken, diğer ülkelerin teknik ve saf teknik etkin olmadıkları görülmüştür. Türkiye, sosyoekonomik ve ekonomik modellerde teknik ve saf teknik etkin değilken, sosyodemografik modelde teknik ve saf teknik etkindir. Ağırlık kısıtları altında sosyoekonomik ve sosyodemografik modelde BAE, Bahreyn, Brunei, Endonezya, Gambia, Katar, Kırgızistan, Maldivler, Malezya, Pakistan, Türkmenistan ve Umman teknik ve saf teknik etkin iken, diğer ülkelerin teknik ve saf teknik etkin olmadıkları gözlenmiştir. Ekonomik modelde sadece Katar teknik etkinken, bu ülkelere Benin ve Brunei eklenerek saf teknik etkin oldukları görülmüştür. Ağırlık kısıtları altında Türkiye'nin üç modelde de teknik ve saf teknik etkin olmadığı saptanmıştır.

AHP ağırlıklarının kullanıldığı TOPSIS yönteminde üç modelde Katar ilk sırada yer almıştır. Sosyoekonomik modelde Moritanya, ekonomik modelde Yemen, sosyodemografik modelde ise Nijerya son sıralarda yer almıştır. Türkiye, TOPSIS yönteminde sosyoekonomik modelde 42. sırada, ekonomik modelde 30. sırada ve sosyodemografik modelde de 8. sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam İşbirliği Teşkilatı, Veri Zarflama Analizi, Garanti Bölgesi, TOPSIS, Etkinlik.

Abstract

The purpose of the study is to analyse the relative efficiencies of Organization of Islamic Cooperation (OIC) member countries for the years 2013 using sociodemographic and economic variables. The efficiencies of OIC member countries have been evaluated with three models as socioeconomic, economic and sociodemographic. The analyses have been performed using DEA and TOPSIS method.

According to analysis results, it has been observed that UAE, Bahrain, Benin, Brunei, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Qatar, Comoros, Maldives, Malaysia and Suriname is technical and pure technical efficient in three models while the other countries are not. Turkey is not technical and pure technical efficient in socioeconomic and economic models while it is technical and pure technical efficient in sociodemographic model. Under weight restrictions, UAE, Bahrain, Bangladesh, Brunei, Indonesia, the Gambia, Qatar, Kyrgyzstan, Maldives, Malaysia, Pakistan, Turkmenistan and Oman are technical and pure technical efficient in socioeconomic and sociodemographic model. Qatar is only efficient in economic model on the other hand with the participation of Benin and Brunei they have become pure technical efficient. Under weight restrictions, it has been established that Turkey is not technical and pure technical efficient in three models. Qatar takes the first place in three models in AHP weighted TOPSIS method. Mauritania, Yemen and Nigeria take last place respectively in socioeconomic, economic and sociodemographic models. Turkey takes 42nd place in socioeconomic model, 30th in economic model and 8th in sociodemographic model in TOPSIS method.

Key Words: Organization of Islamic Cooperation, Data Envelopment Analysis, Assurance Region, TOPSIS, Efficiency.

¹ Bu çalışma, Yrd.Doç.Dr. Atalay Çağlar danışmanlığında Hakan Sevgin tarafından hazırlanan "İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye Olan Ülkelerin Veri Zarflama Analizi ve TOPSIS Yöntemiyle Karşılaştırılması: Türkiye'nin Yeri" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² E-Posta: hsevgin09@gmail.com

³ Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, Denizli, Türkiye.
E-Posta: acaglar@pau.edu.tr

1. Giriş

Yeryüzündeki kaynaklar, insanlar tarafından zaman geçtikçe hızla tüketilmektedir. Söz konusu bu durum, aynı imkânlarla sahip ülkeleri, birbirleriyle rekabet edebilmeleri için kaynaklarını etkin kullanmaya zorlamaktadır. Etkinlik, mevcut olan kaynakları en uygun şekilde kullanarak daha fazla çıktı potansiyeline ulaşabilmektir. Etkinlik ve verimlilikten bahsedebilmek için üretimin olması gerekmektedir. Üretim, farklı girdiler kullanılarak bir fiziksel varlığın yapımı veya bir hizmetin ortaya konulması sürecidir. Dinç ve Haynes (1999) etkinlik kavramını, sabit çıktılarla girdilerin minimize edilmesi veya sabit girdilerle çıktılarının maksimize edilmesi olarak tanımlamaktadır. Verimlilik ise sahip olduğumuz kaynakların doğru ve etkin kullanıldığına ilişkin bilgi vermektedir. Günümüzde ülkelerin makroekonomik düzeyde en önemli sorunu, üretim faaliyetlerini en uygun şekilde yapıp yapmadığıdır.

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınması ülkenin etkinliğinin artması ile kolaylaşacaktır. Ülkelerin etkinliklerini zaman içinde inceleyerek mevcut durumunu izlemesi, etkin değilse etkin olmayışının kaynaklarını belirleyerek etkin olmaya çalışması gerekmektedir. Bu süreci izlemek için literatürde genel olarak üç farklı etkinlik ölçüm yöntemi kullanılabilir. Bunlar oran analizi, parametrik yöntemler ve parametrik olmayan yöntemlerdir. Oran analizi, tek bir girdinin tek bir çıktıya oranı olarak tanımlanmaktadır. Parametrik yöntemler, genellikle regresyon analizi kullanılarak tahmin edilir (Yolalan, 1993: 5). Regresyon analizi ile birden çok girdi ve tek bir çıktı arasındaki etkinlik ilişkisi incelenmektedir. Üçüncü tür etkinlik ölçümü ise parametrik olmayan yöntemlerle yapılabilmektedir. Parametrik olmayan yöntemler içerisinde en çok kullanılan ise Veri Zarflama Analizi (VZA)'dir. Her üç yöntemde de ülkeler kendisi ile benzer nitelikteki ya da aynı grup içindeki diğer ülkelerle birlikte incelenmektedir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünya, bölgesel entegrasyonlar ve bütünlüşme hareketleri ile birlikte hemen her alanda liberal yaklaşımların benimsendiği, ekonomik değişimlerin ve teknolojik gelişmelerin sınır tanımaksızın geliştiği ve yayıldığı bir döneme şahit olmuştur (Arslan, 2014: 180). Günümüzde ülkelerarası ilişkiler daha çok ekonomi platformları üzerinden yürütülmekte ve geliştirilmektedir. İslam ülkelerinin giderek daralan dünya pazarlarında ve çetin rekabet ortamında başarılı olabilmeleri ve refah seviyelerini artırabilmeleri, her şeyden önce kendi aralarında etkin işbirliği mekanizmalarını hayata geçirmelerine bağlıdır (Ersun ve Arslan, 2010: 173).

İslam ülkeleri arasındaki dayanışma ve işbirliğinin geliştirilmesi konusu uzun yıllardan beri gündemdeki yerini korumuştur. 24 İslam ülkesinin katılımıyla, 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Fas'ın başkenti Rabat'ta gerçekleşen 1. İslam Zirve Konferansı'nda alınan kararlarla İslam Konferansı Örgütü kurulmuştur (Akgül, 2013: 5). Teşkilatın adı 28-30 Haziran 2011 tarihlerinde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir. İİT'nin üye sayısı bugün itibarı ile 57'dir. Ayrıca teşkilatın 5 gözlemci üyesi vardır. İİT'nin amacı, üye devletlerin kaynaklarını bir araya getirmek, üye ülkeler arasındaki dayanışmayı ve işbirliğini geliştirmek, bilim ve teknolojiyi yükseltmek ve kalkındırmak, tüm Müslüman ülkelerin mutluluğunu ve gelişimini güvence altına almak ve haklarını savunmak olarak tanımlanmıştır.

İİT üyesi ülkeler demografik, ekonomik ve doğal kaynak bakımından oldukça önemli potansiyellere sahiptirler. Bu ülkeler, 2015 yılında 7.35 milyar dünya nüfusunun 1.73 milyarını, yani % 23.6'sını bünyelerinde barındırırken 2100 yılı tahminlerine göre bu oran % 25.7 olacaktır. 2015 rakamlarına göre İİT ülkeleri dünya ham petrol rezervlerinin % 58.5'ine ve dünya gaz rezervlerinin de % 58.6'sına sahiptirler. İİT üye ülkeler 2014 yılındaki dünya uranyum üretiminin % 52.7'sini sağlamıştır. 2050 yılına kadar dünyadaki 14 ve daha küçük yaşta çocukların % 36.9'u; 15-29 yaş aralığındaki gençlerin % 34.1'i üye ülkelerde ikamet edecektir (SESRIC, 2016b: 6, 70, 94). Tüm bu potansiyelin yanında İİT üye ülkelerde yoksulluk da önemli bir problemdir. Bu ülkelerin birçoğunda yoksulluğun yüksek oranlarda olduğu, eğitim, sağlık, barınma, temiz su hizmetlerine erişimin yetersiz olduğu görülmektedir (Tireli vd., 2013: 62).

İslam dünyası siyasi, ekonomik, sosyal ve ilerleyen teknolojik alandaki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu çalışmada dünyanın farklı bölgelerinde bulunan, özellikle doğal zenginliklerinden kaynaklanan ekonomik olarak güçlü ülkelerin yanında sosyal ve refah göstergeleri kötü, yoksul ülkelerinde bulunduğu İİT'ye üye islam ülkelerinin bu çabalarındaki faaliyetlerine ilişkin etkinlikler incelenmiştir. 2013 yılı verileri ile yapılan çalışma, uzman görüşleri yardımıyla uygulanması ve özellikle VZA modellerinde ağırlık sınırlaması amacıyla uzman görüşlerinin Garanti Bölgesi (GB) yaklaşımında ve TOPSIS yönteminde kullanılması ile İİT'ye üye ülkelerin etkinliklerini farklı bir açıdan irdeleme, sıralamalarını yapma olanağı vermiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ülkelerin ve bölgelerin etkinliklerine ilişkin literatür araştırmasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın amacı ve çalışmada kullanılan değişkenler hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntemler (VZA, GB yaklaşımı, TOPSIS ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)) tanıtılmıştır. Beşinci bölümde, 2013 yılına ilişkin sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik modeller kullanılarak, İİT'ye üye olan ülkelerin etkinliği incelenmiş ve bulgular paylaşılmıştır. Son bölümde ise yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. Literatür Araştırması

Literatürde VZA ve/veya TOPSIS ile ülkelerin ya da bölgelerin etkinliğinin veya performansının incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Lovell (1995), 1970-1988 döneminde 10 Asya ülkesinin makroekonomik verilerini kullanarak performanslarını ölçmüştür. Tüm ülkeler için girdi değeri, bir olarak alınmıştır. Makroekonomik performansı yansıtacak çıktılar ise GSYİH büyüme oranı, istihdam oranı, fiyat istikrarı (tüketici fiyat endeksinin büyüme hızı) ve ihrac edilen mallar/ihtal edilen mallar olarak ele alınmıştır. Yıllar içinde en iyi performansla sahip olan ülkeler Tayvan ve Japonya iken, Filipin ve Avustralya ise en kötü performansla sahip ülkeler olmuştur.

Ramanathan (2006), Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki 18 ülkenin 1997, 1998 ve 1999 yıllarına ait sosyoekonomik verilerini kullanarak VZA ile karşılaştırmalı performanslarını incelemiştir. Girdi olarak kullanılan değişkenler yaş bağımlı oranı, okuma yazma bilmeyenlerin oranı (+15 kadın) ve ölüm oranı (1000 canlı doğumda) iken, çıktılar ise doğuştan beklenen yaşam süresi (yıl), ilköğretim (toplam içindeki bayan öğretmen oranı), istihdam/toplam nüfus ve kişi başına GSYİH'dir. 1999 yılı verileriyle ölçüğe göre sabit ve ölçüğe göre değişken getiri varsayımları ile 18 ülkeden 4'ü en verimli olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar; Bahreyn, Ürdün, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliği'dir. Analizdeki en verimsiz ülke ise Yemen'dir. Bir başka

aşamada ise ülkelerin performansları Malmquist Verimlilik Endeksi (MPI) kullanılarak incelenmiştir. Bunun sonucunda; 1999 yılında 1998 yılına oranla, çıktılarının yüksek değerlerde olduğuna, girdilerin ise düşük değerlerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mohamad ve Said (2011), 2003-2007 dönemi boyunca İİT'ye üye olan 54 ülkenin makroekonomik performanslarını ölçmeğe göre değişken getiri varsayımı altında çıktı yönlü VZA modeli kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada GSYİH'nin bir yüzdesi olarak toplam devlet harcamaları girdi olarak kullanılmıştır. Çıktı değişkenleri ise ihracat edilen mallar/ithal edilen mallar, istihdam oranı, GSYİH büyüme oranı ve enflasyon oranıdır. Bazı değişkenlerin değerlerinin küçük ya da büyük olmasının arzu edilmesine göre göstergeler için dönüşüm yapılmıştır. İİT'ye üye olan ülkelerden teknik etkinlik skoru 1 olan ülkeler Azerbaycan, Burkina Faso, Çad, Libya, Guyana, Katar ve Uganda'dır. Teknik etkinlik skoru en kötü olan son üç ülke ise Türkiye, İran ve Yemen'dir.

Tekin (2011), AB ülkeleri ve aday ülke Türkiye'nin göreceli finansal etkinliklerinin ölçülmesini hedeflemiştir. 2009 yılı için girdi olarak genel devlet borçları/GSYİH, işsizlik oranı, vergi yükü ve yatırımlar/tasarruflar şeklinde makroekonomik göstergeler kullanılmıştır. Çıktı kümesinde ise GSYİH, istihdam oranı, ihracatın ithalata karşılama oranı ve kişi başına düşen GSYİH'den yararlanılmıştır. CCR modeliyle bulunan etkinlik skorlarına ek olarak etkin ülkeler için süper etkinlik analizi sonuçları, Karar Verme Birimi (KVB) için referans kümeleri ve etkin olmayan ülkeleri ilgilendiren iyileştirme oranları da elde edilmiştir. Sonuç olarak Lüksemburg, Estonya, Almanya, Hollanda, Danimarka ve İsveç'in göreceli etkinlik skorları 1'dir. Son sıralarda yer alan ülkeler ise Türkiye, Malta ve Yunanistan olarak bulunmuştur.

Demirci (2012)'nin çalışmasında, OECD üyesi 34 ülkenin ekonomik ve sosyal değişkenlerinden bazıları kullanılarak, ayrı ayrı etkinliklerinin ölçülmesi hedeflenmiştir. 2006-2010 yılları için sosyal değişkenlerden 4 girdi ve 4 çıktı, aynı şekilde ekonomik değişkenlerden 6 girdi ve 6 çıktı belirlenmiştir. Çalışmada, CCR ve BCC modelleri ile etkinlik skorları hesaplanmıştır. Analizde ekonomik veriler kullanılarak, tüm yıllar itibarıyla CCR modelinde etkin olan ülkeler Almanya, Amerika, Avustralya, Danimarka, Estonya, Hollanda, İrlanda, İsviçre, İzlanda, Japonya, Kore, Lüksemburg, Meksika, Norveç, Slovenya ve Şili'dir. BCC modelinde etkin olan ülkelere Yeni Zelanda ve Yunanistan katılmıştır. Sosyal veriler kullanılarak, tüm yıllar itibarıyla CCR modelinde etkin olan ülkeler Amerika, Avustralya, Estonya, Finlandiya, İrlanda, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kore, Lüksemburg, Meksika, Portekiz, Slovenya, Şili ve Türkiye'dir. BCC modelinde etkin olan ülkelere İspanya, İsrail, İsveç ve İsviçre katılmıştır. Aynı ayrı değerlendirilen her iki etkinlik skorları birbirleriyle kıyaslanarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak ülkelerin ekonomik etkinliklerinin sosyal etkinlikleriyle bir ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Çelik (2014), AB'ye üye ve aday olan 29 ülke ve AB üyesi olmayan Norveç ile birlikte toplam 30 ülkede Bilişim Teknolojilerinin ne kadar etkin kullanıldığını VZA modelleriyle araştırmıştır. Gelişmişlik düzeylerinin göstergesi (kişi başına GSYH, istihdam oranı ve eğitim düzeyi oranı) olan veriler girdi olarak alınmıştır. Bilişim teknolojilerini kullanma düzeylerinin göstergesi (evde bireysel internet kullanım oranı, iş yerinde internet kullanım oranı, düşük düzeyde internet kullanma becerisi olanların oranı ve internet üzerinde hizmet veya ürün alışverişi yapan kullanıcı oranı) olan veriler ise çıktı olarak belirlenmiştir. Modellerde ülkelerin 2007, 2010 ve 2011 yıllarına ait verileri kullanılmıştır. Tüm yıllar itibarıyla çıktı yönlü CCR ve BCC modellerine ilişkin analizler incelendiğinde 10 ülke etkin çıkarken, 8 ülke etkin çıkmamıştır. Etkin ülkeler; Lüksemburg, Danimarka, İzlanda, Letonya, Estonya, Norveç, Hollanda, Birleşik Krallık, Polonya ve Slovakya'dır. Etkin olmayan ülkeler ise Fransa, Avusturya, İtalya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Portekiz, Litvanya ve Yunanistan'dır.

VZA ile bölge, ülke etkinliği üzerinde yapılmış çalışmalara örnek olarak Emrouznejad (2003), Aslankaraoğlu (2006), Mohamad (2007), Karabulut vd. (2008), Koçak ve Çilingirtürk (2011), Öncel ve Şimşek (2011), Yavuz (2012), Demireli ve Özdemir (2013), Şengül vd. (2013) ve Öner (2013) verilebilir.

Eleren ve Karagül (2008), TOPSIS yöntemini kullanarak, Türkiye ekonomisinin 1986-2006 yılları arasındaki performanslarını değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak, 1986 yılında en yüksek performans gerçekleşmiş ve bunu 1990, 1987 ve 1993 yılları takip etmiştir. En kötü performans değerleri ise 2000, 2001 ve 2006 yıllarına aittir. Radulescu vd. (2010), 2008 yılına ait Romanya'nın Güney Muntenia bölgesindeki 7 ilin tarım performanslarını AHP ve TOPSIS yöntemiyle incelemişlerdir. Radulescu vd. ekonomik, sosyal ve çevresel ölçütlerin ağırlıklarını AHP ile hesaplarken, 7 ili TOPSIS yöntemiyle sıralamış ve Arges ilinin 1. sırada bulunduğunu belirtmişlerdir. Özden (2011), AB'ye üye ve aday olan ülkelerin Maastricht kriterleri altında TOPSIS yöntemiyle performanslarını değerlendirerek sıralamalarını yapmıştır. 2009 yılı verileri kullanılarak 6 ekonomik gösterge (kriter) kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan kriterler bütçe açığı/GSYİH, kamu borçları/GSYİH, GSYİH/nüfus, işsizlik oranı, enflasyon ve ihracat/ithalat olarak belirlenmiştir. Bu ülkelerin ekonomik performanslarına göre sıralaması yapıldığında, 1. sırada Lüksemburg (0.778), 2. sırada Danimarka (0.622), sonlara doğru gelince 27. sırada Türkiye (0.318), 28. sırada Letonya (0.316) ve 29. sırada ise Yunanistan (0.294) bulunmaktadır. Ashourian (2012), Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki (MENA) 18 ülkenin 1997, 1998 ve 1999 yıllarına ait sosyo-ekonomik verilerini kullanarak ÇKKV TOPSIS yöntemiyle performanslarını değerlendirerek sıralamalarını yapmıştır. Yıllar içinde 1999 yılı odak noktası olmuştur. Bu ülkelerin performanslarına göre bir sıralama yapıldığında, ilk sırada Moritanya (0.594), ikinci sırada Yemen (0.562), dokuzuncu sırada Türkiye (0.328) ve son sıralarda ise Lübnan (0.255), İran (0.248) yer almaktadır. Urfalıoğlu ve Genç (2013), AB'ye üye olan ülkelerin ve Türkiye'nin Maastricht kriterleri altında ELECTRE, PROMETHEE ve TOPSIS yöntemleriyle performans değerlerine göre sıralama yapılmışlar ve karşılaştırmışlardır. Analizde, 2010 yılına ait kullanılan makroekonomik kriterler; kişi başı GSYİH, büyüme hızı, ihracat, ithalat, istihdam oranı ve enflasyon oranı olarak belirlenmiştir. Genç ve Masca (2013), PROMETHEE ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak AB'ye üye olan ülkelerin ve Türkiye'nin bazı ekonomik kriterlere göre performanslarını değerlendirerek sıralama yapmışlar ve sonuçlara göre karşılaştırmışlardır. Çalışmada Baltık ülkeleri ilk sıraları paylaşırken; İspanya, Portekiz ve Yunanistan son sıralarda yer almışlardır. Türkiye'nin ise aday ülke olmakla beraber üye olan birçok ülkeye göre 2012 yılı itibarıyla daha iyi ekonomik performans sergilediği belirlenmiştir. Samut (2014), OECD ülkelerinin 2009 yılına ait eğitim verileri kullanarak TOPSIS yöntemiyle sıralamalarını yapmıştır. TOPSIS yöntemiyle yapılan ilk üç sıralamada Lüksemburg, İsviçre ve Kanada yer alırken, son üç sırada ise Slovakya, Meksika ve Türkiye yer almaktadır. Giray (2015), 2008 kriz dönemi başta olmak üzere 2006 ve 2012 kriz dönemlerini analiz etmek için faktör analizi ve TOPSIS yöntemi kullanarak AB'ye üye olan ülkelerin ve Türkiye'nin ekonomik performanslarını değerlendirerek sıralamalar yapmıştır. Eyüboğlu (2015), gelişmekte olan ülkelerin 2003-2013 yılları arasındaki makroekonomik verilerini kullanarak TOPSIS yöntemiyle sıralamıştır. Ülkeler arasında en

yüksek performans gösteren ülkelerin Malezya ve Çin olduğu gözlenmiştir. Türkiye ise 2003 yılında 5. sırada yer alırken, 2013 yılında 10. sırada yer almıştır. Christian vd. (2016), 2000 ve 2013 yıllarına ait 13 ekonomik değişken kullanarak Fildişi Sahili'ne mensup FILTISAC şirketinin yeni pazar arayışında en uygun ülkenin hangisi olacağını TOPSIS yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Beş alternatif arasında en yüksek performansı, Güney Afrika göstermiştir.

3. İT'ye Üye Ülkelerin İncelenmesi

3.1. Çalışmanın Amacı

2016 yılı itibarıyla İT'ye üye olan ülke sayısı 57'dir. Ayrıca teşkilatın 5 gözlemci üyesi bulunmaktadır. Cibuti, Filistin, Somali ve Suriye'nin girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin bazı verilere ulaşılamadığı için bu ülkeler çalışmaya dâhil edilmemiş, dolayısıyla İT'ye üye olan 57 ülkeden 53'ü çalışmada yer almıştır. Çalışmada 2013 yılı sosyodemografik ve ekonomik değişkenler kullanılarak, İT'ye üye olan 53 ülkenin etkinliğini incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu incelemeler çıktı yönlü CCR (CCR-O) ve çıktı yönlü BCC (BCC-O) ile yapılmıştır. İT'ye üye olan ülkelere incelenen dönemde etkin ve etkin olmayan ülkeler belirlenmiş ve etkin olmayan ülkelerin referans kümesinde bulunan ülkeler ve yoğunluk değerleri verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin İT'ye üye ülkeler içindeki yeri incelenen değişkenler açısından irdelenmiştir.

VZA'da girdi ve çıktılarına ilişkin ağırlıklar model tarafından belirlenmektedir. Bu ağırlıklar incelenen KVB'nin etkinlik skorunun en büyük yapılmasını sağlayan ağırlıklar olmaktadır. Ancak, bu durumda bir KVB'nin dezavantajlı olan girdi(lerine) ya da çıktı(larına) sıfır ya da çok küçük bir değer değer atanmaktadır. Yine, VZA'da her KVB'nin değişkenleri için farklı ağırlıklar atanmaktadır. Bu problemleri aşmak amacıyla girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin herhangi bir kısıtlama yapılmadan uygulanan VZA modellerinin yanında, ikinci olarak girdi ve çıktıların ağırlıklarını sınırlamak için GB metodu kullanılmıştır. GB için ağırlık kısıtları oluşturulurken uzman (iktisat, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanında öğretim üyeleri) görüşlerine dayanarak AHP'den yararlanılmıştır. Oluşturulan ağırlık kısıtları CCR-O ve BCC-O modellerine eklenmesiyle İT'ye üye olan ülkelerin etkinliği belirlenmiştir.

Çalışmada, İT'ye üye olan ülkeler sosyodemografik ve ekonomik değişkenleri kullanılarak TOPSIS yöntemiyle de sıralanmıştır. TOPSIS yöntemiyle sıralama yapabilmek için öncelikle uzman görüşü bilgileri kullanılarak AHP yaklaşımıyla ağırlıklar belirlenmiştir. Daha sonra her bir ülke için hesaplanan ideal çözüme yakınlık değerlerine göre sıralama yapılmıştır. Çalışmada sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik olmak üzere 3 model altında değerlendirme yapılmıştır. Bu üç model için CCR-O, BCC-O, ağırlıkları sınırlandırılmış CCR-O (CCR-O GB) ve ağırlıkları sınırlandırılmış BCC-O (BCC-O GB) ile ülkelerin etkinlik skorları hesaplanmıştır. Ayrıca üç modele ilişkin TOPSIS yöntemi yardımıyla hesaplamalar yapılmış ve sonuçlarına göre ülkeler sıralanmıştır. Günümüz ve gelecek açısından İT'ye üye ülkelerin birbirleri ile karşılaştırıldığında sosyal ve ekonomik olarak eksiklikleri ve bu eksiklikleri gidermek için hangi değişkenlerin iyileştirilmesi gerektiğine ilişkin yorumlar yapılmıştır.

3.2. Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Seçimi

Girdi ve çıktı değişkenleri belirlenirken, literatürdeki çalışmalardan yararlanılmıştır. İT'ye üye olan ülkelerin sosyodemografik ve ekonomik değişkenlerinden bazıları kullanılarak üç ayrı model ile etkinlik ölçümü amaçlanmıştır. Çalışmada, üye ülkelerin sosyoekonomik göstergelerden 7 girdi ve 7 çıktı, ekonomik göstergelerden 6 girdi ve 4 çıktı, sosyodemografik göstergelerden 4 girdi ve 8 çıktı kullanılmıştır. Üç modele ilişkin kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri Tablo 1.de verilmiştir.

İT üyesi 53 ülkeye ait 2013 yıllarını kapsayacak şekilde birçok veriye ulaşılrken, çalışmada kullanılmak istenen eğitime ilişkin verilere ulaşılamamıştır. Bu nedenle eğitime ilişkin değişkenlere çalışmada yer verilememiştir. Çalışmada kullanılacak değişkenlere ait eksik veriler, incelenen değişkenin ilgili ülkenin diğer dönemlerdeki mevcut verileri yardımıyla tahmin edilmiştir. Tamamlanan eksik veriler tablolarda "*" işareti ile belirtilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler The World Bank: Data, SESRIC ve UNDP web sitelerinden elde edilmiştir.

Ülkelerin enflasyon oranı ve doğrudan yabancı yatırım değişkenlerine ilişkin negatif veriler mevcuttur. Negatif veri bulunan değişken için en düşük değere sahip verinin mutlak değerinin bir fazlası alınmış ve o yıla ait tüm verilere eklenmiştir. Negatif veriler için dönüştürme,

$$x_j + |\min(x_j)| + 1 \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad (1)$$

şeklinde hesaplanmıştır. Böylece negatif değere ait veriler pozitif değere dönüştürülmüştür.

Çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin tanımlar aşağıda verilmiştir. Ayrıca ülkelerin çalışmada kullanılan girdi ve çıktılarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2.de bulunmaktadır.

Kişi başı sağlık harcaması, toplam (kamu ve özel) sağlık harcamalarının toplam nüfusa oranlanmasıyla bulunur. Sağlık alanındaki harcamalar, bir ülkenin sosyal gelişmişlik düzeyi için önemli bir göstergedir. Çalışmadaki ülkelerin kişi başı sağlık harcaması verileri, ABD doları cinsindedir (World Bank, 2016).

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Modeller

Değişkenler	Değişkenlerin Kısaltmaları	Modeller		
		Sosyoekonomik	Ekonomik	Sosyodemografik
Kişi Başı Sağlık Harcaması	KBSHRC	Girdi	-	Girdi
İşsizlik Oranı	İŞSİZOR	Girdi	Girdi	-
Enflasyon Oranı	ENFORAN	Girdi	Girdi	-
Mal İthalat	MALİTHLT	Girdi	Girdi	-
Ekilebilir Alan	EKBLRALN	Girdi	-	-
Bağımlı Nüfus	BAĞNÜFS	Girdi	Girdi	Girdi
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	DOĞYBYT	Girdi	Girdi	-

Kadın İşsizlik Oranı	KDNİSSOR	-	Girdi	Girdi
Beş Yaş Altı Bebek Ölüm Sayısı	5YŞBBKÖL	-	-	Girdi
Bebek Ölüm Oranı Ters	BBKÖLORT	Çıktı	-	Çıktı
Kişi Başı GSYİH	KBGSYİH	Çıktı	Çıktı	Çıktı
Mal İhracatı	MALİHRCT	Çıktı	Çıktı	-
Mobil Telefon Abone Sayısı	MBLTLFAB	Çıktı	-	Çıktı
İnsanı Gelişim Endeksi	İNSGLŞEND	Çıktı	Çıktı	Çıktı
Toplam Okuryazar Oranı	TOYORAN	Çıktı	-	Çıktı
İstihdam Oranı	İSTİHOR	-	Çıktı	-
İnternet Kullanıcıları	İTERKUL	-	-	Çıktı
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi	DOĞBEKYŞ	-	-	Çıktı
Makale Yayın Sayısı	MKLYAYS	-	-	Çıktı
Gıda Üretim Endeksi	GÜRTEND	Çıktı	-	-

İşsizlik oranı (%), çalışmaya uygun olup da çalışmayan nüfusun, toplam işgücü nüfusuna oranıdır (SESRIC, 2016a). Toplam işgücü ise ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfusu kapsar. *Enflasyon oranı (Yıllık %)*, bir tüketicinin satın aldığı belirli bir mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki ortalama yüzde değişimlerini gösteren bir ölçüttür (SESRIC, 2016a). Enflasyon oranı, ekonomi de sorunların artmasına ve ekonominin bozulmasına neden olabilir. Ayrıca sosyal açıdan bakıldığında bir ülkenin refah düzeyini düşürür. Çalışmada enflasyon oranına ilişkin negatif değerli verilere (1) nolu eşitlik kullanılarak dönüştürme yapılmıştır. *Mal ithalatı*, yabancı ülkelerde üretilmiş malların ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasıdır. Mal ithalatı, dış alım olarak adlandırılmaktadır. Mal ithalatı, özel ya da tüzel kişilerce kamu iktisadi kuruluşları ya da devlet tarafından doğrudan yapılabilir (Tekin, 2011: 106). Çalışmadaki ülkelerin mal ithalat verileri milyar ABD doları cinsindedir. *Ekilebilir alan (Hektar)*, Food and Agriculture Organization (FAO) tarafından tanımlanmış ekilebilir alanları içermektedir. Çift ürün ekilen alanlar (bir ürün kaldırılıp diğerinin ekildiği alan), mera ve çayırlar, nadasa bırakılmış alanlar ve sebze bahçeleri dâhildir (World Bank, 2016).

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	En Küçük	En Büyük	Ortalama	Ortanca	Std. Sapma
KBSHRC	24.75	2042.97	333.82	119.96	431.57
İŞSİZOR (%)	0.50	31.00	8.63	7.50	5.52
ENFORAN (%)	-0.60	36.52	5.24	3.31	6.79
MALİTHLT	0.18	251.66	35.64	10.10	61.25
EKBLRALN	1600	34000000	5670158	2700000	8302014
BAGNÜFS (%)	17.18	112.31	64.54	60.67	23.53
DOĞYBYT	-840	18816	2533	988.83	3919.31
KDNİSSOR (%)	1.10	40.20	11.84	9.50	8.64
5YŞBBKÖL	69	775020	54168	20214	122540
BBKÖLORT (%)	5.90	93.80	37.47	33.50	3.44
KBGSYİH	419	96077	8834.53	3104	16228
MALİHRCT	0.0196	379.00	45.36	8.30	83.66
MBLTLFAB	347500	313226914	28539267	10313976	50978430
İNSGLŞEND	0.3370	0.8520	0.6101	0.6380	0.1544
TOYORAN (%)	16.68	99.79	74.08	79.25	23.79
İSTİHOR (%)	35.90	86.50	57.62	60.30	12.58
İTERKUL	1.60	90	29.55	16.50	26.27
DOĞBEKYŞ	50.36	80.13	66.87	68.70	8.36
MKLYAYS	2	25803	2049.62	300	5182.62
GÜRTEND	63.53	206.83	129.85	126.07	24.91

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkede yerleşik kişi ya da kurumların diğer bir ülkeye yapılan kalıcı bir ekonomik bağ elde etme amacıyla yapılan uluslararası yatırımlardır (Erçakar ve Karagöl, 2011: 5). Ekonomi raporlarında doğrudan yabancı yatırımlar, öz sermaye akışı olarak ifade edilir. Öz sermaye akışı şirket ortaklarının sermayesi, yeni yatırılan kazanç ve diğer sermayelerin toplamıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımcıların asgari % 10 düzeyinde gelir elde etmek için yaptığı sermaye akışlarını içermektedir (World Bank, 2016). 2013 yılı için negatif değerli verilere (1) nolu eşitlik kullanılarak dönüştürme yapılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin orijinal veriler milyon ABD doları cinsindedir.

Kadın işsizlik oranı (%), çalışmaya uygun olup da çalışmayan kadın nüfusunu, toplam kadın işgücü nüfusuna oranıdır (SESRIC, 2016a). Toplam kadın işgücü ise ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan çalışma çağındaki kadın nüfusu kapsar. Kadın işsizlik oranının nedenleri kültürel, ekonomik ve sosyodemografik faktörlerdir.

Beş yaş altı bebek ölüm sayısı, beş yaşına ulaşmadan ölen çocuk sayısıdır (World Bank, 2016).

Bebek ölüm oranı, bir yıl içinde ölen bebek sayısının, aynı yıl içinde canlı doğan bebek sayısına oranıdır. 1000 canlı doğumdaki bebek ölüm sayısını ifade etmektedir (World Bank, 2016). Bebek ölüm seviyesi bir ülkenin sağlık hizmetlerini, sosyoekonomik koşullarını, toplumun gelişmişlik düzeyini en iyi şekilde yansıtan bir göstergedir. Çalışmada bebek ölüm oranını çıktı olarak kullanabilmek için bebek ölüm oranının tersi alınmıştır.

Kişi başı GSYİH, bir ülkenin sınırları içinde belli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değerinin, o ülkenin nüfusuna bölünmesi ile elde edilir (Urfalıoğlu ve Genç, 2013: 343). Kişi başı GSYİH, bir ülkenin ekonomik etkinlik ölçümü için en önemli değişkenlerden biridir. Çalışmadaki ülkelerin kişi başı GSYİH verileri, ABD doları cinsindedir.

Mal ihracatı, bir ülkenin sınırları içerisinde serbest dolaşımda bulunan malların ve hizmetlerin yabancı ülkelere döviz karşılığı satılması anlamına gelmektedir (Tekin, 2011: 106). Ayrıca bir ülkenin mal ihracatının artması o ülkenin ekonomik büyüme oranını da artıracaktır. Çalışmada ülkelere ilişkin mal ihracat verileri milyar ABD doları cinsindedir.

Mobil telefon abone sayısı (her 100 kişide), mobil telefon aboneleri olan kişi sayısını göstermektedir.

İnsani gelişim endeksi, ülkelerde üç boyutta incelenmektedir. Birinci boyutu, doğumda beklenen yaşam süresi ile ölçülen sağlıklı ve uzun bir yaşam; ikinci boyutu yetişkin okuryazar ve okullaşma oranı ile ölçülen bilgi düzeyi; üçüncü boyutu ise, satın alma gücü paritesine (yani ülkelerarası nisbi fiyat farklarını yansıtan döviz kuru ile) göre hesaplanan kişi başı GSYİH rakamları kullanılarak ölçülen yaşam standardıdır (Tüylüoğlu ve Karalı, 2005: 57). 2013 yılına ait veriler UNDP web sitesinden alınmıştır (<http://hdr.undp.org/en/data>, 18.03.2016).

Toplam okuryazar oranı, 15 yaş ve üzeri okuma yazma bilenlerin, toplam nüfusa bölünmesi ile bulunur (SESRIC, 2016a). Toplam okuryazar oranına ilişkin verilerde de eksiklikler mevcuttur. Çalışmada eğitime ilişkin değişken kullanabilmek için mevcut veriler yardımıyla eksik veriler tahmin edilmiştir. Tahmin edilen veriler, ilgili ülkenin 2005-2015 dönemlerini kapsayan verileri yardımıyla tamamlanmıştır.

İstihdam oranı, bir ülkede çalışan nüfusunu, çalışma çağındaki nüfusa (15 yaş üstü) oranlanmasıyla bulunur (Urfalıoğlu ve Genç, 2013: 343).

İnternet kullanıcıları (her 100 kişide), dünya çapında ağa erişimi olan insanlardır.

Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl), yeni doğmuş bebeğin ortalama kaç yıl yaşayacağını gösterir.

Makale yayın sayısı, Science Citation Index Expanded (SCI- Expanded), Arts ve Humanities Citation Index (AHCI) ve Social Science Citation Index (SSCI) kapsamındaki dergilerde yayınlanmış bilimsel makale sayısıdır.

Gıda üretim endeksi, yenilebilir ve besleyici olan besin maddelerinin üretimini ifade eder. Çay ve kahve yenilebilir olmasına rağmen besleyici olmadığı için dâhil değildir (World Bank, 2016).

4. Yöntem

İT ülkelerinin etkinliklerini ölçmek için çalışmada VZA, GB yaklaşımı, TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca, GB ve TOPSIS yöntemleri uygulanırken çok kriterli karar verme yöntemi olan AHP'den de yararlanılmıştır.

4.1. Veri Zarflama Analizi

Farrell (1957) yapmış olduğu çalışmada, radyal ölçüm yaklaşımı ile etkinlik tahmini yapmayı amaçlamıştır. Bu çalışmayla, VZA yönteminin temellerini ortaya atmıştır (Yeşilyurt, 2003: 89). Geliştirilen model, Charnes, Cooper ve Rhodes isimlerinin baş harfleri olan "CCR" modeli olarak anılmaktadır. CCR modeli, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında teknik etkinliği ölçmektedir. Charnes vd. (1978), benzer girdiler kullanılarak benzer çıktılar üreten, girdiyi çıktıya dönüştüren birimlere "Karar Verme Birimi (KVB) (Decision Making Unit-DMU) adını vermişlerdir. Bu KVB'ler kurum, firma, şirket, bölüm gibi kar amacı güden veya kar amacı gütmeyen organizasyon olabilir. VZA ile birçok girdi ve birçok çıktısı olan KVB'lerin göreceli etkinliği ölçülebilmektedir.

VZA ile incelenen KVB'ler arasında minimum girdi bileşimi ile maksimum çıktı bileşimi üreten "en iyi" KVB'ler belirlenmektedir. En iyi KVB, etkinlik sınırında yer alırken, diğer KVB'lerin etkinliği bu sınıra göre kıyaslanmaktadır. Böylece, etkinlik sınırı üzerinde yer alan en iyi KVB'leri etkin, sınır üzerinde yer almayan diğer KVB'leri ise etkinsiz ya da etkin olmayan olarak değerlendirilmektedir.

VZA'da her bir KVB'nin etkinlik skoru, çıktıların ağırlıklı toplamının girdilerin ağırlıklı toplamına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. VZA'da girdi ve çıktıların ilişkin ağırlıklar model tarafından belirlenmektedir. Bu ağırlıklar incelenen KVB'nin etkinlik skorunun en büyük yapılmasını sağlayan ağırlıklar olmaktadır (Ramanathan, 2003: 26).

Girdi yönlü CCR modeli, verilen çıktı düzeylerini aynı tutarken girdileri en aza indirmeyi hedeflemektedir. Girdi yönlü CCR kesirli programlama modeli aşağıda verilmiştir:

$$Enb \ h_0 = \frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{r0}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{i0}} \quad (2)$$

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_r y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_i x_{ij}} \leq 1 \quad (j=1,2,\dots,n)$$

$$u_r, v_i \geq 0 \quad (r=1,2,\dots,s; i=1,2,\dots,m)$$

Burada,

n	: KVB sayısı
m	: Girdi sayısı
s	: Çıktı sayısı
v_i	: 0. (incelenen) KVB tarafından i. girdiye verilen ağırlık
u_r	: 0. KVB tarafından r. çıktıya verilen ağırlık
x_{i0}	: 0. KVB'nin i. girdi miktarı
y_{r0}	: 0. KVB'nin r. çıktı miktarı

x_{ij} : j. KVB'nin i. girdi miktarı
 y_{rj} : j. KVB'nin r. çıktı miktarı
olarak tanımlanmıştır (Cook ve Seiford, 2009: 2).

Eşitlik (2)'de verilen kesirli programlama modeli, doğrusal programlama modeline dönüştürülebilir. Amaç fonksiyonunun paydasındaki ifade 1'e eşitlenip, aynı zamanda kısıt olarak modele eklenerek elde edilen girdi yönlü CCR modelinin çarpan biçimi:

$$\begin{aligned} \text{Enb } \sum_{r=1}^s u_r y_{r0} & \quad (3) \\ \sum_{i=1}^m v_i x_{i0} & = 1 \\ \sum_{r=1}^s u_r y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i x_{ij} & \leq 0 \quad (j=1,2,\dots,n) \\ v_i, u_r & \geq 0 \quad (i=1,2,\dots,m; r=1,2,\dots,s) \end{aligned}$$

olur (Yavuz ve İşçi, 2013: 161).

Eşitlik (3)'ün duali alındığında CCR modelinin zarflama biçimi bulunur. Girdi yönlü CCR modelinin zarflama biçimi:

$$\begin{aligned} \text{Enk } \theta & \quad (4) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} + s_i^- & = \theta x_{i0} \quad (i=1,2,\dots,m) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} - s_r^+ & = y_{r0} \quad (r=1,2,\dots,s) \\ s_i^-, s_r^+, \lambda_j & \geq 0 \quad (i=1,2,\dots,m; r=1,2,\dots,s; j=1,2,\dots,n) \end{aligned}$$

Burada, θ , KVB₀'ın girdilerinin radyal olarak ne kadar azaltılabileceğini gösteren etkinlik skoru ve λ_j , j. KVB'nin yoğunluk değeri olarak tanımlanmıştır (Behdioğlu ve Özcan, 2009: 305).

Eşitlik (3)'te ve Eşitlik (4)'te verilen amaç fonksiyonlarının en uygun çözüm değerleri birbirine eşittir. Eşitlik (4)'teki modelin çözülmesi sonucunda $0 \leq \theta^* \leq 1$ olur. $\theta^* = 1$ ve tüm gevşek değişkenler sıfır ($s_i^- = 0$, $s_r^+ = 0$) değerini alması durumunda, KVB₀ etkindir. Burada, s_i^- , KVB₀'ın i. girdiye ait gevşek değeri ($i=1,2,\dots,m$) ve s_r^+ , KVB₀'ın r. çıktıya ait gevşek değeri ($r=1,2,\dots,s$) olarak tanımlanır. Eşitlik (3)'teki amaç fonksiyonunun değerinin 1'den küçük olması KVB'nin etkin olmaması anlamına gelmektedir ve bu etkin olmayışın kaynağı, sıfırdan farklı olan gevşek değişkenlerdir. Etkin olmayan KVB için referans küme sıfırdan farklı λ_j değişkeninin ait olduğu KVB'lerinden oluşmaktadır (Çağlar, 2003: 28).

Çıktı yönlü CCR modeli mevcut girdi bileşimi ile çıktı bileşiminin ne kadar artırılması gerektiği hakkında bilgi veren modeldir. Çıktı yönlü CCR modelinin zarflama biçimi:

$$\begin{aligned} \text{Enb } \phi & \quad (5) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} + s_i^- & = x_{i0} \quad (i=1,2,\dots,m) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} - s_r^+ & = \phi y_{r0} \quad (r=1,2,\dots,s) \\ s_i^-, s_r^+, \lambda_j & \geq 0 \quad (i=1,2,\dots,m; r=1,2,\dots,s; j=1,2,\dots,n) \end{aligned}$$

Burada, ϕ , KVB₀'ın çıktılarının radyal olarak ne kadar artırılabilirliğini gösteren etkinlik skoru olarak tanımlanmıştır. Eşitlik (5)'teki amaç fonksiyonu $\phi^* = 1$ ve gevşek değişkenler $s_i^- = 0$, $s_r^+ = 0$ değerlerini aldığı anda KVB₀ etkindir. Diğer durumlarda ise etkin değildir (Sherman ve Zhu, 2006: 115).

VZA için geliştirilen bir başka model ise Banker, Charnes ve Cooper (1984) tarafından geliştirilen BCC modelidir. CCR modeli ölçeğe göre sabit getiri altında tanımlanmışken, BCC modeli ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında tanımlanmıştır. BCC modeli, CCR modellerine konvekslik kısıtının ($\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$) eklenmesiyle elde edilmiştir. Çıktı yönlü BCC modelinin zarflama biçimi, Eşitlik (6)'da verilmiştir:

$$\begin{aligned} \text{Enb } \phi & \quad (6) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} + s_i^- & = x_{i0} \quad (i=1,2,\dots,m) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} - s_r^+ & = \phi y_{r0} \quad (r=1,2,\dots,s) \\ \sum_{j=1}^n \lambda_j & = 1 \quad (j=1,2,\dots,n) \\ s_i^-, s_r^+, \lambda_j & \geq 0 \quad (i=1,2,\dots,m; r=1,2,\dots,s; j=1,2,\dots,n) \end{aligned}$$

Eşitlik (6)'daki amaç fonksiyonu $\phi^* = 1$ ve tüm gevşek değişkenler sıfır ($s_i^- = 0$, $s_r^+ = 0$) olduğunda KVB₀ etkindir, diğer durumlarda ise etkin değildir (Cooper, 2001: 231).

4.2. Garanti Bölgesi Metodu

Garanti bölgesi (GB) metodu, ilk olarak Thompson vd. tarafından 1986 yılında ortaya atılmış ve 1990 yılında geliştirilmiştir. GB metodu, VZA'da değişkenlerin ağırlıkları üzerinde kabul edilebilir alt ve üst sınırlar vermektedir (Bowlın, 1998: 15).

VZA'da incelenen KVB etkinlik skorunun en iyi yapacak ağırlıklar yöntem tarafından belirlenmektedir. Bu, farklı KVB'nin girdi ve çıktılarına farklı ağırlıklar atanmasına yol açmaktadır. Ayrıca, VZA'da etkin olmayan KVB'lerin optimal ağırlıklarında (u_i^* , v_j^*) sınırlar ile karşılaşılar. Bu sebeple bu incelenen KVB'nin karşılık gelen kriterde bir zayıflığa sahip olduğunu gösterir.

Bu gibi sonuçları önlemek için girdi ve çıktılara ağırlık kısıtlamaları uygulanmaktadır. GB metodu ile ağırlıkların göreceli büyüklüğü üzerinde kısıtlamalar konulabilmektedir. Örneğin iki girdi ele alındığında, girdi 1 ve girdi 2 için verilen ağırlıkların oranına Eşitlik (7)'deki gibi bir kısıtlama eklenebilir (Cooper vd., 2000: 152; Özcan, 2008: 61).

$$L_{1,2} \leq \frac{v_2}{v_1} \leq U_{1,2} \quad (7)$$

Burada $\frac{v_2}{v_1}$ orana ilişkin, $L_{1,2}$ alt sınırı ve $U_{1,2}$ ise üst sınırı oluşturmaktadır. Böylece kullanılan tüm girdilere ilişkin ağırlıklar belirli bir alanda sınırlandırılır. Benzer sınırlandırmalar çıktı ağırlıkları üzerinde de yapılabilir. Eşitlik (7)'dekine benzer oluşturulan kısıtlamalar Eşitlik (8) ve (9)'daki gibi de yazılabilir (Cooper vd., 2000: 152):

$$v_1 l_{1,i} \leq v_i \leq v_1 u_{1,i} \quad (i = 2, \dots, m) \quad (8)$$

$$u_1 l_{1,r} \leq u_r \leq u_1 U_{1,r} \quad (r = 2, \dots, s) \quad (9)$$

4.3. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden biridir. TOPSIS yöntemi, 1980 yılında Hwang ve Yoon tarafından ELECTRE (Elimination and Choice Translating Reality English) yöntemine bir seçenek olarak geliştirilmiştir. TOPSIS yöntemi, çözüm alternatifinin negatif ideal çözüme en uzak mesafe ve pozitif ideal çözüme en kısa mesafe düşüncesine göre oluşturmuştur (Triantaphyllou, 2000: 18, Tzeng ve Huang, 2011: 69). Negatif ideal çözüme en uzak mesafede olan alternatif en kötü alternatif olarak kabul edilirken, en iyi alternatif ise pozitif ideal çözüme en kısa mesafede olan alternatif olarak kabul edilir (Cheng vd., 2002: 983). TOPSIS yöntemi 6 adımdan oluşan bir çözüm sürecine sahiptir (Alptekin ve Şıklar, 2009: 189; Özden, 2011: 220).

Adım 1. Karar Matrisinin (A) Oluşturulması: Karar matrisinde üstünlükleri sıralanmak istenen alternatifler satırlarda yer alırken, sütunlarında ise KVB'de kullanılacak kriterler bulunmaktadır. TOPSIS yönteminde ilk olarak karar vericiler tarafından A başlangıç matrisi oluşturulur. A matrisinde "m" alternatif sayısını, "n" kriter sayısını göstermektedir. Karar matrisi aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Tong vd., 2005: 409):

$$A = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 2. Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması: A matrisindeki x_{ij} değerleri kullanılarak normalize karar matrisi elde edilir. Normalize karar matrisi elemanları r_{ij} ile gösterilir ve (9) nolu eşitlikle hesaplanır (Lin ve Twu, 2012: 1072).

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n) \quad (10)$$

Adım 3. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması: İlk olarak değerlendirilecek olan kriterlere ait ağırlık değerleri w_j ($j = 1, 2, \dots, n$) belirlenir. Burada kriter ağırlıklarının toplamı 1'e eşittir (Rao, 2013: 11):

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (11)$$

Ağırlıklandırma işlemi TOPSIS yönteminin subjektif yönünü ortaya koymaktadır. Çünkü ağırlıklandırma işlemi faktörlerin önem derecesine göre yapılmaktadır. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi, normalize karar matrisindeki değerler ile belirlenen ilgili sütundaki kriterlere ait ağırlıklar çarpılarak bulunur. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi değerleri;

$$v_{ij} = w_j * r_{ij} \quad (i=1,2,\dots,m; j=1,2,\dots,n) \quad (12)$$

formülüyle hesaplanır (Lin ve Twu, 2012: 1073).

Adım 4. Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Belirlenmesi: Negatif ideal ve pozitif ideal çözümlere ait alternatifler, sırasıyla, aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$A^- = \{(\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J^1), i = 1, 2, \dots, m\} = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

$$A^+ = \{(\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J^1), i = 1, 2, \dots, m\} = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\}$$

J , faydayı (maksimizasyon) gösteren kriteri ve J^1 , maliyet oluşturulacak (minimizasyon) kriteri temsil etmektedir. Karar verici, fayda kriteri için, karar verici alternatifler arasında en yüksek ve maliyet kriteri için alternatifler arasında en düşük değeri istemektedir. A^- en az tercih edilen alternatifini ya da negatif ideal çözümü ve aynı şekilde A^+ en fazla tercih edilen alternatifini ya da pozitif ideal çözümü göstermektedir (Triantaphyllou, 2000: 19).

Adım 5. Ayırma Ölçümünün Hesaplanması: Her bir alternatifte negatif ve pozitif ideal çözümler için öklid uzaklık yöntemi kullanılmaktadır. Her bir alternatifin pozitif ideal çözümden öklidyen uzaklığı (13) nolu eşitlikte verilmiştir:

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2} \quad (i=1,2,\dots,m) \quad (13)$$

Her bir alternatifin negatif ideal çözümden öklidyen uzaklığı ise (14) nolu eşitlikte olduğu gibi hesaplanmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2004: 449):

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (i=1,2,\dots,m) \quad (14)$$

Adım 6. İdeal Çözüme Göre Yakınlığın Hesaplanması: Pozitif ve negatif ideal ayırım ölçülerinden yararlanılarak, her bir alternatif değerinin ideal çözüme göre yakınlığı, C_i^* değeri hesaplanarak bulunur. İdeal çözüme göre yakınlığın hesaplanmasında kullanılan ölçüt, negatif ideal ayırım ölçüsünün toplam ayırım ölçüsü içinde bulunan payıdır. İdeal çözüme göre yakınlık değeri,

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (i=1,2,\dots,m) \quad (15)$$

C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer almaktadır. $A_i = A^+$ olduğunda $C_i^* = 1$ değerini alır ve ilgili karar noktasının pozitif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir. $A_i = A^-$ olduğu zaman ise $C_i^* = 0$ 'dır ve ilgili alternatifin negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir (Tong vd., 2005: 410).

Alternatifler, oluşturulan kriterler göz önünde bulundurularak hesaplanan ideal çözüme yakınlık değerlerine göre sıralanır. Alternatifler arasındaki en yüksek (C_i^*) değerden başlanarak ideal çözüme göre tercih sıralaması yapılır.

4.4. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)

AHP, 1970'li yıllarda Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiş olan bir ÇKKV yöntemidir. AHP, karar almada karar vericinin hem objektif hem de subjektif düşünceleri temel alınarak, nicel ve nitel değişkenleri bir arada değerlendiren matematiksel bir yöntemdir (Dağdeviren ve Eren, 2001: 43). AHP'nin uygulama süreci, beş aşamadan oluşmaktadır.

Aşama 1. AHP yönteminde, problemin tanımlanması için amaç, kriterler ve alternatifler verilir. AHP'nin yapısında en tepede amaç, orta seviyede kriterler, en düşük seviyede ise alternatifler yerleştirilir.

Aşama 2. Kriterlerin kendi aralarında önem derecelerinin belirlenmesi için ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. Eşitlik (16)'da ikili karşılaştırma matrisi verilmiştir.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (16)$$

İkili karşılaştırma matrisi nxn boyutlu bir matristir. n adet kriter için i. kriterin j. kritere göre önemini belirlemek üzere A matrisi oluşturulur. A matrisinin köşegen değerleri 1'dir. Bunun nedeni, her elemanın kendisi ile kıyaslanmasıdır. İkili karşılaştırma matrisi göreceli üstünlüklerin belirlenmesi için Saaty (1990) tarafından önerilen ve Tablo 3.te verilen önem ölçeği kullanılır. Önerilen ölçek, 1'den 9'a kadar tanımlanmış değerler almaktadır.

Aşama 3. İkili karşılaştırma matrisinde bulunan her bir sütun, kendi sütun toplamına bölünerek normalleştirilir. Normalleştirilmiş matris Eşitlik (18)'de gösterilmiştir. Normalleştirilmiş matrisin her bir değeri, Eşitlik (17)'de olduğu gibi hesaplanmaktadır. Normalleştirilen matriste yer alan her satırın aritmetik ortalaması alınarak öncelik vektörü (ağırlık değerleri) belirlenir. Öncelik vektörü, Eşitlik (19)'daki gibi hesaplanmaktadır (Ünal, 2008: 50-51). Ayrıca W sütun vektörü, Eşitlik (20)'de verilmiştir.

Tablo 3. Analitik Hiyerarşi Sürecinde Kullanılan Ölçek (Saaty, 1990: 15)

Önem Derecesi	Açıklama
1	Eşit önem
3	Orta dereceli önem
5	Güçlü önem
7	Çok güçlü derecede önemli
9	Mutlak önem
2,4,6,8	Aradaki değerler

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (i=1,2,\dots,n; j=1,2,\dots,n) \quad (17)$$

$$B = \begin{bmatrix} b_{11} & b_{12} & \dots & b_{1n} \\ b_{21} & b_{22} & \dots & b_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ b_{n1} & b_{n2} & \dots & b_{nn} \end{bmatrix} \quad (18)$$

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n b_{ij}}{n} \quad (19)$$

$$W = \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} \quad (20)$$

İkili karşılaştırma matrisi (A) ile öncelik vektörü (W) çarpılarak, tüm öncelikler matrisi (D) oluşturulur:

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ \vdots \\ d_n \end{bmatrix} \quad (21)$$

Aşama 4. Karar vericinin ikili karşılaştırmalar sırasında tutarlı davranması önemlidir. Bunu kontrol etmek için AHP yönteminde ikili karşılaştırma matrisleri için tutarlılık oranı hesaplanır (Tzeng ve Huang, 2011: 18):

$$\text{Tutarlılık Oranı} = \frac{\text{Tutarlılık İndeksi}}{\text{Rastgele Değer İndeksi}} \quad (22)$$

n, kriter sayısını; λ_{maks} , A matrisinin en büyük özdeğerini ifade etmek üzere tutarlılık indeksi Eşitlik (23)'teki gibi bulunur:

$$\text{Tutarlılık İndeksi} = \frac{(\lambda_{maks} - n)}{(n-1)} \quad (23)$$

En büyük özdeğer için öncelikle her bir kritere ait değerler (e_i) hesaplanır. e_i , D sütun vektörünün, W sütun vektörüne bölünmesiyle elde edilir ve (24) nolu eşitlikte görüldüğü gibi hesaplanır. Daha sonra e_i değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak, λ_{maks} bulunur. λ_{maks} değerinin hesaplanması, Eşitlik (25)'te gösterilmiştir (Ünal, 2008: 53):

$$e_i = \frac{d_i}{w_i} \quad (i=1,2,3,\dots,n) \quad (24)$$

$$\lambda_{maks} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{n} \quad (25)$$

Eşitlik (22)'deki rastgele değer indeksi, kriter sayısına (n) göre değişir. Tablo 4.te rastgele değer indeksi verilmiştir.

Tablo 4. Rastgele Değer İndeksi Saaty, 1994: 42)

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Rastgele Değer İndeksi	0	0	0.58	0.9	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

Hesaplanan tutarlılık oranı 0.10 ve altında ise oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi tutarlıdır (Saaty, 1990: 13). Aksi durumda ise tutarsızdır ve ikili karşılaştırmalar matrisinin yeniden düzenlenmesine gidilir.

Aşama 5. AHP'de son aşamada alternatiflere ilişkin ağırlıklı puanları hesaplanır. En yüksek puana sahip olan alternatif, en uygun alternatif olarak belirlenir.

5. Bulgular

VZA ile ülkelerin etkinlik skorlarını hesaplamak üzere CCR-O ve BCC-O modelleri kullanılmıştır. Ülkeler girdileri olan mevcut kaynakları ile daha fazla refah yaratma konusunda ürettikleri çıktıları artırmalıdır. Bu nedenle, ülkelerin mevcut girdilerini azaltmak yerine, daha fazla çıktı üretmeye odaklanması amacıyla çalışmada çıktı yönlü modellerin kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışmada önce girdi ve çıktı ağırlıklarına herhangi bir kısıtlama getirmeden olağan VZA modelleri ile inceleme yapılmıştır. Bunun için CCR-O ve BCC-O modelleri ile teknik ve saf teknik etkinlik skorları elde edilmiştir. Daha sonra CCR-O ve BCC-O'ya ağırlık kısıtlarının eklenmesiyle GB ile etkinlik skorları hesaplanmıştır. GB için ağırlık kısıtları oluşturulurken AHP yaklaşımından yararlanılmıştır. Girdiler ve çıktılar kendi aralarında olacak şekilde girdi ve çıktılar için karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur. Karşılaştırma matrisi oluşturulurken, sosyoekonomik ve ekonomik modeller için dört uzman görüşü, sosyodemografik model için ise beş uzman görüşü alınmıştır. Daha sonra belirlenen beş karşılaştırma matrisindeki her bir karşılıklı elemanın geometrik ortalaması alınarak grup kararı oluşturulması amaçlanmıştır. AHP yönteminde karşılaştırma matrisinin anlamlı olabilmesi için tutarlılık oranının (TO), 0.10'dan küçük olması gerekmektedir. Grup kararını içeren geometrik ortalamalarla elde edilen son karşılaştırma matrisine ilişkin tutarlılık oranları oluşturulan matrisler için 0.10'dan küçük bulunmuştur.

Sosyoekonomik modeldeki girdiler için karşılaştırma matrisi ve ağırlık değerleri Tablo 5.te, çıktılar için ise Tablo 6.da verilmiştir. Üç modele ilişkin ağırlık kısıtları oluşturulurken, Kocakoç (2003)'un çalışmasından yararlanılmıştır.

Tablo 5. Sosyoekonomik Modeldeki Girdiler için Karşılaştırma Matrisi

	KBSHRC	İŞSİZOR	ENFORAN	MALİHTLT	EKBLRALN	BAĞNÜFS	DOĞYBYT
KBSHRC	1.0000	0.3457	1.7321	1.9680	2.8173	0.5774	1.4953
İŞSİZOR	2.8925	1.0000	3.2011	3.8068	6.2997	2.3403	2.9280
ENFORAN	0.5774	0.3124	1.0000	1.2574	2.3403	0.6389	0.9554
MALİHTLT	0.5081	0.2627	0.7953	1.0000	1.3161	0.6389	0.7598
EKBLRALN	0.3549	0.1587	0.4273	0.7598	1.0000	0.2934	0.4472
BAĞNÜFS	1.7321	0.4273	1.5651	1.5651	3.4087	1.0000	1.9680
DOĞYBYT	0.6687	0.3415	1.0466	1.3161	2.2361	0.5081	1.0000
Ağırlık (w)	0.1421	0.3429	0.1031	0.0827	0.0511	0.1738	0.1044
TO	0.0088						

Tablo 5.ten yararlanarak GB modelinde birinci girdi ağırlığı v_1 , ikinci girdi ağırlığı v_2 olmak üzere;

$$\frac{v_1}{v_2} \geq 0.346 \Rightarrow v_1 - 0.346v_2 \geq 0 \quad (26)$$

şeklinde ağırlık kısıtları oluşturulmuştur.

Aynı şekilde, Tablo 6.dan yararlanarak GB modelinde birinci çıktı ağırlığı u_1 , ikinci çıktı ağırlığı u_2 olmak üzere;

$$\frac{u_1}{u_2} \geq 0.383, u_1 - 0.383u_2 \geq 0 \quad (27)$$

şeklinde ağırlık kısıtları oluşturulmuştur.

Tablo 6. Sosyoekonomik Modeldeki Çıktılar için Karşılaştırma Matrisi

	BBKÖLORT	KBGSYİH	MALİHRCT	MBLTLFAB	İNSGLŞEND	GÜRTEND	TOYORAN
BBKÖLORT	1.0000	0.3826	0.6105	1.1168	0.4154	1.9109	0.2730
KBGSYİH	2.6137	1.0000	2.4495	4.7867	1.1892	4.5270	1.1067
MALİHRCT	1.6381	0.4082	1.0000	2.3403	0.6389	2.3403	0.5623
MBLTLFAB	0.8954	0.2089	0.4273	1.0000	0.2000	0.5217	0.2357
İNSGLŞEND	2.4076	0.8409	1.5651	5.0000	1.0000	2.5900	1.7783
GÜRTEND	0.5233	0.2209	0.4273	1.9168	0.3861	1.0000	0.3102
TOYORAN	3.6628	0.9036	1.7783	4.2426	0.5623	3.2237	1.0000
Ağırlık (w)	0.0812	0.2501	0.1236	0.0495	0.2231	0.0645	0.2080
TO	0.0208						

Sosyoekonomik model için girdi ve çıktı ağırlıklarına ilişkin belirlenen ağırlık kısıtları Tablo 7.de verilmiştir. Ekonomik modeldeki girdiler için karşılaştırma matrisi ve ağırlık değerleri Ek 1'de, çıktılar için ise Ek 2'de verilmiştir. Sosyodemografik

modeldeki girdiler için karşılaştırma matrisi ve ağırlık değerleri Ek 3'te, çıktılar için ise Ek 4'te verilmiştir. Benzer işlemler diğer modellerin girdi ve çıktı ağırlıkları için de yapılarak GB yöntemindeki kısıtlar oluşturulmuştur. İncelenen üç ayrı model için oluşturulan ağırlık kısıtları ayrı ayrı belirlendikten sonra CCR-O ve BCC-O modellerine eklenerek ülkelerin etkinlik skorları hesaplanmıştır. Çalışmadaki tüm VZA modelleri için etkinlik skorları EMS paket programı yardımıyla hesaplanmıştır. Çıktı yönlü VZA modellerinde KVB'lerin etkinlik skorları etkin KVB'ler için 1, etkin olmayanlar için ise 1'den büyük değerler almaktadır. Etkinlik skorlarının daha kolay yorumlanabilmesi için analizde etkinlik skorlarının tersi alınmıştır. Böylece, 0 ile 1 arasında değerler alan bir skor elde edilmiştir. Burada, etkin KVB'lerinin etkinlik skoru yine 1 iken, etkin olmayanlar için 1'den küçük değerler almıştır.

Tablo 7. Sosyoekonomik Model için Girdi ve Çıktı Ağırlıklarına İlişkin Ağırlık Kısıtları

Girdiler	Çıktılar
$v_1 - 0,3457v_2 \geq 0$	$u_1 - 0,3826u_2 \geq 0$
$v_1 - 1,7321v_3 \geq 0$	$u_1 - 0,6105u_3 \geq 0$
$v_1 - 1,9680v_4 \geq 0$	$u_1 - 1,1168u_4 \geq 0$
$v_1 - 2,8173v_5 \geq 0$	$u_1 - 0,4154u_5 \geq 0$
$v_1 - 0,5774v_6 \geq 0$	$u_1 - 1,9109u_6 \geq 0$
$v_1 - 1,4953v_7 \geq 0$	$u_1 - 0,2730u_7 \geq 0$
$v_2 - 3,2011v_3 \geq 0$	$u_2 - 2,4495u_3 \geq 0$
$v_2 - 3,8068v_4 \geq 0$	$u_2 - 4,7867u_4 \geq 0$
$v_2 - 6,2997v_5 \geq 0$	$u_2 - 1,1892u_5 \geq 0$
$v_2 - 2,3403v_6 \geq 0$	$u_2 - 4,5270u_6 \geq 0$
$v_2 - 2,9280v_7 \geq 0$	$u_2 - 1,1067u_7 \geq 0$
$v_3 - 1,2574v_4 \geq 0$	$u_3 - 2,3403u_4 \geq 0$
$v_3 - 2,3403v_5 \geq 0$	$u_3 - 0,6389u_5 \geq 0$
$v_3 - 0,6389v_6 \geq 0$	$u_3 - 2,3403u_6 \geq 0$
$v_3 - 0,9554v_7 \geq 0$	$u_3 - 0,5623u_7 \geq 0$
$v_4 - 1,3161v_5 \geq 0$	$u_4 - 0,2000u_5 \geq 0$
$v_4 - 0,6389v_6 \geq 0$	$u_4 - 0,5217u_6 \geq 0$
$v_4 - 0,7598v_7 \geq 0$	$u_4 - 0,2357u_7 \geq 0$
$v_5 - 0,2934v_6 \geq 0$	$u_5 - 2,5900u_6 \geq 0$
$v_5 - 0,4472v_7 \geq 0$	$u_5 - 1,7783u_7 \geq 0$
$v_6 - 1,9680v_7 \geq 0$	$u_6 - 0,3102u_7 \geq 0$

5.1. VZA Bulguları

CCR-O ve BCC-O etkinlik skorları Ek 5'te ve modellerden elde edilen etkinlik skorların tanımlayıcı istatistikleri Tablo 8.de verilmiştir.

Tablo 8. 2013 Yılı için CCR-O ve BCC-O ile Elde Edilen Etkinlik Skorlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

		Ortalama	Std. Sapma	En Küçük	En Büyük	Etkin Ülke Sayısı	Etkin Olmayan Ülke Sayısı
Sosyoekonomik	CCR-O	0.98825	0.03453	0.80795	1.00000	45	8
	BCC-O	0.99677	0.01214	0.94420	1.00000	49	4
Ekonomik	CCR-O	0.75093	0.23499	0.30167	1.00000	16	37
	BCC-O	0.88356	0.12072	0.60728	1.00000	18	35
Sosyodemografik	CCR-O	0.92311	0.12312	0.60013	1.00000	30	23
	BCC-O	0.96133	0.07142	0.70057	1.00000	35	18

Sosyoekonomik modelde teknik etkin ülke sayısı 45 bulunurken, teknik etkin olmayan ülke sayısı ise 8'dir. Saf teknik etkin ülke sayısı 49, saf teknik etkin olmayan ülke sayısı ise 4'tür. İncelenen ülkeler içinde Burkina Faso, Fildişi Sahili, Kazakistan ve Mozambik'in teknik etkin değilken, saf teknik etkin olduğu görülmüştür.

Sosyoekonomik modelde ülkelerin ortalama teknik etkinlik skoru 0.9883 ve ortalama saf teknik etkinlik skoru 0.9968'dir. En düşük teknik etkinlik skoru 0.8080, en düşük saf teknik etkinlik skoru 0.9442 bulunmuştur. Ortalama teknik etkinlik skorunun üstünde kalan ülke sayısı 45, ortalamasının altında kalan ülke sayısı 8'dir. Ortalama saf teknik etkinlik skorunun üstünde kalan ülke sayısı 49, ortalamasının altında kalan ülke sayısı 4'tür. Teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Mozambik (0.9084), Sudan (0.9049) ve Türkiye (0.8080)'dir. Kazakistan, 0.9845 teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın bulunmuştur. Saf teknik etkinlik skoru en düşük olan son dört ülke; Irak (0.9569), Togo (0.9460) ve Sudan (0.9442)'dir. Türkiye'nin saf teknik etkinlik skoru ise 0.9817'dir.

Sosyoekonomik modeldeki değişkenlerin ortalamaları ile bu değişkenlere ilişkin Türkiye'nin verileri kıyaslandığında, Türkiye'nin girdi değişkeni olarak kullanılan KSHRC 607.71 dolar, İŞSİZOR % 10, ENFORAN % 7.49, MALİHTLT 251.66 milyar dolar, EKBLRALN 20574000 hektar, DOĞBYT 12357 dolar ve çıktı değişkeni olarak kullanılan BBKÖLORT % 76, KBGSYİH 10975 dolar, MALİHRCT 151.8 milyar dolar, MBLTLFAB 69661108, İNSGLŞEND 0.759 ve TOYORAN % 95.26 ile İT'ye üye olan ülkeler ortalamasının üstünde kalmıştır. Türkiye'nin girdi değişkeni olarak kullanılan BAĞNÜFS % 50.27 ve çıktı değişkeni olarak kullanılan GÜRTEND 129.78 ile İT'ye üye olan ülkeler ortalamasının altında kalmıştır. Girdi

değişkenleri olan KBSHRC, MALİHTLT, EKBLRALN ve DOĞYBYT için Türkiye'nin verilerinin İİT'ye üye ülkelerin bu değişkenlere ilişkin ortalama değerlerinden yüksek, dolayısıyla da daha kötü olması dikkat çekicidir.

Sosyoekonomik modelde Sudan'ın teknik ve saf teknik etkinlik skoru düşük çıkmıştır. Modelde kullanılan değişkenlerin ortalamaları ile bu değişkenlere ilişkin Sudan'ın verileri kıyaslandığında, girdi değişkeni olarak kullanılan İŞSİZOR % 15.2, ENFORAN % 36.52, EKBLRALN 17220000 hektar, BAĞNÜFS % 79.98 ve çıktı değişkeni olarak kullanılan TOYORAN % 74.27 ile İİT'ye üye olan ülkeler ortalamasının üstünde kalmıştır. Sudan'ın girdi değişkeni olarak kullanılan KBSHRC 114.95 dolar, MALİHTLT 9.92 milyar dolar, DOĞYBYT 1688 dolar ve çıktı değişkeni olarak kullanılan BBKÖLORT % 20, KBGSYİH 1726 dolar, MALİHRCT 7.09 milyar dolar, MBLTLFAB 27657875, İNSGLŞEND 0.473 ve GÜRTEND 115.43 ile İİT'ye üye olan ülkeler ortalamasının altında kalmıştır. Girdi değişkenleri olan İŞSİZOR, ENFORAN, EKBLRALN ve BAĞNÜFS; çıktı değişkeni olan KBGSYİH, MALİHRCT, DOĞYBYT ve İNSGLŞEND için Sudan'ın verilerinin İİT'ye üye ülkelerin bu değişkenlere ilişkin ortalama değerlerinden yüksek, dolayısıyla da daha kötü olması dikkat çekicidir.

Sosyoekonomik modelde CCR-O'da etkin olmayan 8 ülkenin 6'sında Bangladeş; 4'ünde Benin ve Suudi Arabistan; 3'ünde Endonezya, Gine Bissau, Komorlar Birliği, Malezya ve Mali; 2'sinde Arnavutluk, Azerbaycan, Brunei, Katar, Senegal ve Tacikistan; 1'inde BAE, Bahreyn, Gine, Kamerun, Kırgızistan, Libya, Maldivler, Pakistan ve Umman'ın referans kümesinde yer aldığı görülmektedir. Teknik etkin bulunan Afganistan, Cezayir, Çad, Fas, Gabon, Gambia, Guyana, İran, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Moritanya, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Sierra Leone, Surinam, Tunus, Türkmenistan, Uganda, Ürdün ve Yemen etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır.

Sosyoekonomik modelde teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, Türkiye için referans olan ülkeler Azerbaycan, BAE, Bahreyn, Endonezya, Malezya ve Umman'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Malezya (0.4491)'ya daha çok benzerdir. Referans kümesinde en fazla ülke bulunan Togo'dur. Togo için referans olan ülkeler Bangladeş, Benin, Endonezya, Gine Bissau, Kırgızistan, Komorlar Birliği, Libya, Suudi Arabistan, Senegal ve Tacikistan'dır. Bu ülkeler içinde Togo, Komorlar Birliği (0.5047)'ne daha çok benzerdir. Benzer yorumlar diğer ülkeler için de yapılabilir.

Sosyoekonomik modelde BCC-O'da etkin olmayan 4 ülkenin 3'ünde Brunei, Malezya ve Suudi Arabistan; 2'sinde Arnavutluk, Endonezya, Kamerun, Komorlar Birliği ve Tacikistan; 1'inde Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Cezayir, Gine Bissau, Kazakistan, Maldivler, Mali ve Senegal referans kümelerinde yer almaktadır. Saf teknik etkin bulunan Afganistan, BAE, Burkina Faso, Çad, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gine, Gambia, Guyana, İran, Katar, Kırgızistan, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Sierra Leone, Surinam, Tunus, Türkmenistan, Uganda, Umman, Ürdün ve Yemen etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır.

Sosyoekonomik modelde saf teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, Türkiye için referans olan ülkeler Azerbaycan, Bahreyn, Brunei, Endonezya, Kazakistan Malezya ve Suudi Arabistan'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Kazakistan (0.4434)'a daha çok benzerdir. Referans kümesinde en az ülke bulunan Sudan'dır. Sudan için referans olan ülkeler Bangladeş, Brunei, Komorlar Birliği, Maldivler ve Tacikistan'dır. Bu ülkeler içinde Sudan, Komorlar Birliği (0.4931)'ne daha çok benzerdir.

Ekonomik modelde teknik etkin ülke sayısı 16, teknik etkin olmayan ülke sayısı 37 bulunmuştur. Saf teknik etkin ülke sayısı 18, saf teknik etkin olmayan ülke sayısı ise 35'tir. İncelenen ülkeler içinde Kuveyt ve Togo teknik etkin değilken, saf teknik etkin olduğu saptanmıştır. Ülkelerin ortalama teknik etkinlik skoru 0.7509 iken, ortalama saf teknik etkinlik skoru 0.8836'dır. En düşük teknik etkinlik skoru 0.3017, en düşük saf teknik etkinlik skoru 0.6073 bulunmuştur. Ortalama teknik etkinlik skorunun üstünde kalan ülke sayısı 28, ortalamanın altında kalan ülke sayısı 25'tir. Ortalama saf teknik etkinlik skorunun üstünde kalan ülke sayısı 31, ortalamanın altında kalan ülke sayısı 22'dir. Teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Türkiye (0.3687), Mısır (0.3455) ve Pakistan (0.3017)'dir. Kuveyt, 0.9999 teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın bulunmuştur. Saf teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Pakistan (0.6309), Nijerya (0.6190) ve Moritanya (0.6073)'dir. Çad, 0.9981 saf teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın bulunmuştur. Türkiye'nin saf teknik etkinlik skoru 0.8941'dir. Türkiye'nin saf teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 24 iken, üstünde kalan ülke sayısı 28'dir.

İİT, ekonomik gelişimin lokomotif konumunda olan, Dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir payına sahiptir. 2014 yılı Dünya'daki kanıtlanmış petrol rezervleri 1493 milyar varil iken, Dünya'daki kanıtlanmış doğalgaz rezervleri ise 201140 milyar m^3 'tür. İİT ülkeleri, Dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervinin % 64'ü olan 955 milyar varil petrol rezervine ve Dünyadaki kanıtlanmış doğalgaz rezervinin % 57'si olan 114232 milyar m^3 doğalgaz rezervine sahiptir. İİT ülkelerinin Dünyadaki petrol üretimi 32 milyar varil (% 44) iken, Dünyadaki doğalgaz üretimi ise 1210 milyar m^3 (% 34)'tür. İİT ülkelerinin Dünyadaki petrol üretim payları; Suudi Arabistan % 13.2, İran ve Irak % 4.2, Kuveyt % 3.9, BAE % 3.8, Nijerya % 2.5, Kazakistan % 1.8, Cezayir % 1.6, Umman % 1.2, Katar % 1 ve diğerleri % 6.2'sini oluşturmaktadır. İİT ülkelerinin Dünya'daki doğalgaz üretim payları; İran % 6, Katar % 4.9, Suudi Arabistan % 2.9, Cezayir % 2.3, Endonezya % 2.2, Türkmenistan % 2.1, Malezya % 1.8, Özbekistan % 1.7, BAE % 1.5, Mısır % 1.4 ve diğerleri % 7.1'ini oluşturmaktadır (OPEC, 2016: 22,28,104,105). Bu ülkelerin ekonomileri petrol ve doğalgaz üretimlerine bağlıdır. Genel olarak petrol ve doğalgaz üretimindeki payı yüksek olan ülkeler, ekonomik modelde etkindir. Petrol ve doğalgaz üretimi yapan BAE, Brunei, Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Umman'ın MALİHRCT ve KBGSYİH değerleri tüm ülkelerin değerlerinden çok yüksektir. Petrol ve doğalgaz üretimi yapmayan ülkelerin etkinlik skorları ise daha düşüktür.

Ekonomik modelde etkin olmayan İran'ın, petrol ve doğalgaz üretimindeki payı yüksektir. İran'ın nükleer programı nedeni ile BM ve AB tarafından yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlardan dolayı İran ekonomisi ağır bir gerileme yaşamaktadır. Ayrıca İran'da, petrol varil fiyatlarının düşmesi ekonomik daralmaya yol açmaktadır (Yanar, 2015: 90-93). İran'ın etkin olmaması girdi değişkenleri olarak kullanılan İŞSİZOR, ENFORAN, MALİHTLT, DOĞYBYT ve DKNİŞSOR'un, İİT'ye üye ülkelerin bu değişkenlere ilişkin ortalama değerlerinden yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. İran'ın teknik etkinlik skoru 0.5120 iken, saf teknik etkinlik skoru ise 0.8798'dir.

Ekonomik modelde CCR-O'da etkin olmayan 37 ülkenin 32'sinde Katar; 31'inde Brunei; 12'sinde Gine Bissau; 9'unda Bahreyn; 7'sinde Benin; 6'sında BAE ve Maldivler; 5'inde Surinam; 4'ünde Gine; 2'sinde Burkina Faso, Komorlar Birliği,

Mali, Suudi Arabistan referans kümelerinde yer almaktadır. Teknik etkin bulunan Malezya etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır.

Ekonomik modelde teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, Türkiye için referans olan ülkeler BAE, Brunei ve Katar'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Katar (1.3741)'a daha çok benzerdir. Referans kümesinde en fazla ülke bulunan Kamerun'dur. Kamerun için referans olan ülkeler Benin, Brunei, Gine, Gine Bissau, Katar ve Surinam'dır. Bu ülkeler içinde Kamerun, Benin (0.5853)'e daha çok benzerdir.

Ekonomik modelde BCC-O'da etkin olmayan 35 ülkenin 30'unda Brunei ve Katar; 12'sinde Burkina Faso; 5'inde Gambia ve Suudi Arabistan; 4'ünde Gine Bissau, Maldivler ve Surinam; 3'ünde BAE; 2'sinde Benin ve Mali; 1'inde Togo referans kümelerinde yer almaktadır. Saf teknik etkin bulunan Bahreyn, Gine, Komorlar Birliği, Kuveyt, Malezya ve Sierra Leone etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır.

Ekonomik modelde saf teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, Türkiye için referans olan ülkeler Katar ve Suudi Arabistan'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Katar (0.8622)'a daha çok benzerdir. Referans kümesinde en az ülke bulunan Arnavutluk, Bangladeş, Lübnan ve Ürdün'dür. Bangladeş için referans olan ülke Katar iken, diğer ülkeler için ise Brunei'dir.

Sosyodemografik modelde teknik etkin ülke sayısı 30, teknik etkin olmayan ülke sayısı ise 23 bulunmuştur. Saf teknik etkin ülke sayısı 35, saf teknik etkin olmayan ülke sayısı ise 18'dir. İncelenen ülkeler içinde Kazakistan, Libya, Suudi Arabistan, Senegal ve Ürdün teknik etkin değilken, saf teknik etkin olduğu görülmüştür.

Sosyodemografik modelde ülkelerin ortalama teknik etkinlik skoru 0.9231 ve ortalama saf teknik etkinlik skoru 0.9613'tür. En düşük teknik etkinlik skoru 0.6001 ve en düşük saf teknik etkinlik skoru 0.7006 bulunmuştur. Ülkelerin ortalama teknik etkinlik skorunun üstünde kalan ülke sayısı 36, ortalamasının altında kalan ülke sayısı 17'dir. Ortalama saf teknik etkinlik skorunun üstünde kalan ülke sayısı 40, ortalamasının altında kalan ülke sayısı 13'tür. Teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Afganistan (0.6340), Mali (0.6135) ve Irak (0.6001)'tir. Kuveyt, 0.9888 teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın bulunmuştur. Saf teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Çad (0.7990), Fildişi Sahili (0.7903) ve Nijerya (0.7006)'dır. Kuveyt, 0.9891 saf teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın bulunmuştur. Türkiye'nin hem teknik etkin ve hem de saf teknik etkin olduğu görülmektedir.

Sosyodemografik modelde CCR-O'da etkin olmayan 23 ülkenin 10'unda Bangladeş ve Malezya; 9'unda Türkmenistan; 7'sinde Arnavutluk; 6'sında Gambia ve Katar; 5'inde Endonezya, İran ve Kırgızistan; 4'ünde Benin ve Tacikistan; 3'ünde Gine Bissau, Komorlar Birliği ve Umman; 2'sinde Azerbaycan, BAE, Gine ve Özbekistan; 1'inde Brunei, Fas, Mısır, Moritanya, Pakistan ve Surinam referans kümelerinde yer almaktadır. Teknik etkin bulunan Bahreyn, Kamerun, Lübnan, Maldivler, Türkiye ve Uganda etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır.

Sosyodemografik modelde teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, referans kümesinde en fazla ülke bulunan Senegal'dir. Senegal için referans ülkeler Bangladeş, Gambia, Kırgızistan, Mısır, Moritanya, Tacikistan ve Türkmenistan'dır. Bu ülkeler içinde Senegal, Gambia (0.6530)'ya daha çok benzerdir.

Sosyodemografik modelde BCC-O'da etkin olmayan 18 ülkenin 9'unda Bangladeş; 8'inde Arnavutluk; 6'sında Malezya; 5'inde Kırgızistan; 4'ünde Benin ve Endonezya; 3'ünde Brunei, Tacikistan ve Türkmenistan; 2'sinde Azerbaycan, Fas, Gambia, Gine, İran, Komorlar Birliği ve Lübnan; 1'inde Gine Bissau, Kamerun, Katar, Libya, Maldivler, Özbekistan, Senegal ve Ürdün'ün referans kümelerinde yer almaktadır. Saf teknik etkin bulunan BAE, Bahreyn, Kazakistan, Mısır, Moritanya, Pakistan, Suudi Arabistan, Surinam, Türkiye, Uganda ve Umman'ın etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır.

Sosyodemografik modelde saf teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, referans kümesinde en fazla ülke bulunan Yemen'dir. Yemen için referans olan ülkeler Bangladeş, Fas, Gambia, Kırgızistan, Özbekistan, Senegal ve Türkmenistan'dır. Bu ülkeler içinde Yemen, Senegal (0.2738)'e daha çok benzerdir.

5.2. Garanti Bölgesi Bulguları

CCR-O GB ve BCC-O GB etkinlik skorları Ek 6'da ve modellerden elde edilen etkinlik skorların tanımlayıcı istatistikleri Tablo 9.da verilmiştir.

Tablo 9. 2013 Yılı için CCR-O GB ve BCC-O GB ile Elde Edilen Etkinlik Skorlarının Tanımlayıcı İstatistikleri

		Ortalama	Std. Sapma	En Küçük	En Büyük	Etkin Ülke Sayısı	Etkin Olmayan Ülke Sayısı
Sosyoekonomik	CCR-O GB	0.75920	0.21840	0.31593	1.00000	17	36
	BCC-O GB	0.78304	0.21549	0.31942	1.00000	21	32
Ekonomik	CCR-O GB	0.07628	0.18206	0.00443	1.00000	1	52
	BCC-O GB	0.12430	0.23858	0.00689	1.00000	3	50
Sosyodemografik	CCR-O GB	0.72960	0.20699	0.27413	1.00000	13	40
	BCC-O GB	0.77775	0.21493	0.27420	1.00000	19	34

Sosyoekonomik modelde CCR-O ile etkin bulunan ülke sayısı 45 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında etkin ülke sayısı 17 olmuştur. BAE, Bahreyn, Bangladeş, Brunei, Endonezya, Gambia, Katar, Kırgızistan, Komorlar Birliği, Kuveyt, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mısır, Pakistan, Umman ve Türkmenistan teknik etkinliğini sürdürürken, diğer ülkelerin teknik etkinlik skorları düşmüştür. BCC-O ile etkin bulunan ülke sayısı 49 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında etkin ülke sayısı 21'dir. İncelenen ülkeler içinde Benin, Gine, Gine Bissau ve Moritanya teknik etkin değilken, bu ülkelerin saf teknik etkin olduğu saptanmıştır.

Sosyoekonomik modelde ülkelerin ortalama teknik etkinlik skoru 0.7592 ve ortalama saf teknik etkinlik skoru 0.7830'dur. En küçük teknik etkinlik skoru 0.3159 ve en küçük saf teknik etkinlik skoru 0.3194 bulunmuştur. Ortalama teknik etkinlik skorunun üstünde bulunan ülke sayısı 26, ortalamasının altında bulunan ülke sayısı 27'dir. Ortalama saf teknik etkinlik skorunun üstünde bulunan ülke sayısı 27, ortalamasının altında bulunan ülke sayısı 26'dir. Teknik etkinlik skoru en düşük

olan son ülke; Afganistan (0.4315), Sudan (0.3706) ve Sierra Leone (0.3159)'dir. Benin, 0.9985 teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın çıkmıştır. Saf teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Afganistan (0.4364), Sudan (0.4362) ve Sierra Leone (0.3194)'dir. Ürdün, 0.9839 saf teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın çıkmıştır.

Sosyoekonomik modelde Türkiye'nin CCR-O ile bulunan etkinlik skoru 0.8080 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında teknik etkinlik skoru 0.4757'ye düşmüştür. Türkiye'nin teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 5, üstünde kalan ülke sayısı 47'dir. BCC-O ile bulunan etkinlik skoru 0.9817 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında 0.6159'a düşmüştür. Türkiye'nin saf teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 15, üstünde kalan ülke sayısı 37'dir.

Sosyoekonomik modelde CCR-O ve BCC-O'ya ağırlık kısıtları eklendiğinde, daha önce etkin bulunan bazı ülkelerin artık etkin olmadığı görülmüştür. Teknik ve saf teknik etkinlikte en yüksek düşüş Sierra Leone'de görülmüştür. Sosyoekonomik modeldeki değişkenlerin ortalamaları ile bu değişkenlere ilişkin Sierra Leone'nin verileri kıyaslandığında, girdi değişkeni olarak kullanılan ENFORAN % 9.8 ve BAĞNÜFS % 83.84; çıktı değişkeni olarak kullanılan GÜRTEND 172.22 ile İİT'ye üye olan ülkeler ortalamasının üstünde kalmıştır. Sierra Leone'nin girdi değişkeni olarak kullanılan KBSHRC 95.83 dolar, İŞSİZOR % 3.2, MALİTHLT 1.78 milyar dolar, EKBLRALN 1583650 hektar ve DOĞYBYT 114 dolar ve çıktı değişkeni olarak kullanılan BBKÖLORT ‰ 11, KBGSYİH 783 dolar, MALİHRCT 1.92 milyar dolar, MBLTLFAB 4000000, İNSGLŞEND 0.374 ve TOYORAN % 45.65 ile İİT'ye üye olan ülkeler ortalamasının altında kalmıştır.

Petrol ve doğalgaz üretimi yapan Suudi Arabistan sosyoekonomik modelde etkin bulunmamıştır. Girdi değişkeni olarak kullanılan KBSHRC 808 dolar, MALİTHLT 168 milyar dolar ve DOĞYBYT 8865 dolar olan Suudi Arabistan'ın verileri, İİT'ye üye ülkelerin bu değişkenlere ilişkin ortalama değerlerinden yüksektir.

Sosyoekonomik modelde CCR-O GB'de etkin olmayan 36 ülkenin 29'unda Bangladeş ve Katar; 16'sında Gambia ve Malezya; 13'ünde Kırgızistan; 4'ünde Mısır; 2'sinde Türkmenistan ve 1'inde BAE, Brunei, Komorlar Birliği, Lübnan ve Umman'ın referans kümesinde yer aldığı görülmektedir. Teknik etkin bulunan Bahreyn, Endonezya, Kuveyt, Maldivler ve Pakistan etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır. Teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde Türkiye için referans olan ülkeler; Bangladeş, Katar ve Malezya'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Bangladeş (2.6343)'e daha çok benzerdir.

Sosyoekonomik modelde BCC-O GB'de etkin olmayan 32 ülkenin 22'sinde Bangladeş; 21'inde Katar ve Malezya; 11'inde Gambia ve Kırgızistan; 5'inde Benin ve Komorlar Birliği; 4'ünde Endonezya ve Mısır; 3'ünde Türkmenistan; 2'sinde BAE, Bahreyn, Brunei, Gine, Pakistan ve Umman; 1'inde Lübnan referans kümesinde yer aldığı görülmektedir. Saf teknik etkin bulunan Gine Bissau, Kuveyt, Maldivler ve Moritanya etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır. Saf teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde Türkiye için referans olan ülkeler; BAE, Endonezya, Katar ve Malezya'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Malezya (0.4908)'ya daha çok benzerdir.

Ekonomik modelde CCR-O ile etkin bulunan ülke sayısı 16 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında sadece Katar etkin bulunmuştur. BCC-O ile etkin bulunan ülke sayısı 18 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında etkin ülke sayısı 3 bulunmuştur. Benin, Brunei ve Katar saf teknik etkinliğini sürdürürken, diğer ülkelerin saf teknik etkinlik skorları düşmüştür. Benin ve Brunei teknik etkin değilken, bu ülkeler saf teknik etkin olarak bulunmuştur.

Ekonomik modelde ülkelerin ortalama teknik etkinlik skoru 0.0763 ve ortalama saf teknik etkinlik skoru 0.1243'tür. En düşük teknik etkinlik skoru 0.0044 ve en küçük saf teknik etkinlik skoru 0.0069 bulunmuştur. Ortalama teknik etkinlik skorunun üstünde bulunan ülke sayısı 10, ortalamasının altında bulunan ülke sayısı 43'tür. Ortalama saf teknik etkinlik skorunun üstünde bulunan ülke sayısı 9, ortalamasının altında bulunan ülke sayısı 44'tür. Teknik etkinlik skoru en düşük olan son ülke; Afganistan (0.0061), Mozambik (0.0059) ve Moritanya (0.0044)'dir. Brunei, 0.8139 teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın çıkmıştır. Saf teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Afganistan (0.0074), Mozambik (0.0070) ve Gambia (0.0069)'dir.

Ekonomik modelde Türkiye'nin CCR-O ile bulunan etkinlik skoru 0.3687 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında teknik etkinlik skoru 0.0219'ye düşmüştür. Türkiye'nin teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 33 iken, üstünde kalan ülke sayısı 19'dur. BCC-O ile bulunan etkinlik skoru 0.8941, ağırlık kısıtlaması yapıldığında ise etkinlik skoru 0.1152 olmuştur. Türkiye'nin saf teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 41 iken, üstünde kalan ülke sayısı 11'dir.

Ekonomik modelde CCR-O GB'de etkin olmayan 52 ülkenin 52'sinde de doğal olarak Katar ülkelerin referans kümesinde yer almaktadır. Ekonomik modelde BCC-O GB'de etkin olmayan 50 ülkenin 50'sinde Katar, 15'inde Brunei ve 2'sinde Benin'in referans kümesinde yer aldığı görülmektedir. Saf teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, Türkiye için referans olan ülke Katar'dır.

Sosyodemografik modelde CCR-O ile bulunan etkin ülke sayısı 30 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında etkin ülke sayısı 13 bulunmuştur. Arnavutluk, BAE, Bahreyn, Bangladeş, Brunei, Endonezya, Gambia, Katar, Kırgızistan, Maldivler, Malezya, Pakistan ve Türkmenistan teknik etkinliğini sürdürmüştür. BCC-O etkin bulunan ülke sayısı 35 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında etkin ülke sayısı 19 bulunmuştur. İncelenen ülkeler içinde Gine, Gine Bissau, Komorlar Birliği, Lübnan, Suudi Arabistan ve Surinam teknik etkin değilken, bu ülkeler saf teknik etkin olduğu saptanmıştır.

Sosyodemografik modelde ülkelerin ortalama teknik etkinlik skoru 0.7296 ve ortalama saf teknik etkinlik skoru 0.7778'dir. En düşük teknik etkinlik skoru 0.2741 ve en küçük saf teknik etkinlik skoru 0.2742 bulunmuştur. Ortalama teknik etkinlik skorunun üstünde bulunan ülke sayısı 27, ortalamasının altında bulunan ülke sayısı 26'dır. Ortalama saf teknik etkinlik skorunun üstünde bulunan ülke sayısı 30, ortalamasının altında bulunan ülke sayısı 23'dür. Teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Afganistan (0.3979), Mali (0.3904) ve Sierra Leone (0.2741)'dir. Lübnan, 0.9444 teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın çıkmıştır. Saf teknik etkinlik skoru en düşük olan son üç ülke; Afganistan (0.4150), Mali (0.4074) ve Sierra Leone (0.2742)'dir. Türkiye, 0.9245 saf teknik etkinlik skoru ile etkinlik sınırına yakın çıkmıştır.

Sosyodemografik modelde Türkiye'nin CCR-O ile bulunan etkinlik skoru 1 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında teknik etkinlik skoru 0.7563'e düşmüştür. Türkiye'nin teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 30, üstünde kalan ülke sayısı 22'dir. BCC-O ile bulunan etkinlik skoru 1 iken, ağırlık kısıtlaması yapıldığında etkinlik skoru 0.9245'e düşmüştür. Türkiye'nin saf teknik etkinlik skorunun altında kalan ülke sayısı 33, üstünde kalan ülke sayısı 19'dur.

Sosyodemografik modelde CCR-O ve BCC-O'ya ağırlık kısıtları eklendiğinde, daha önce etkin bulunan bazı ülkelerin etkinlik skorları 1'in altına düşmüştür. Teknik ve saf teknik etkinlikte en yüksek düşüş Azerbaycan'da görülmüştür. Azerbaycan'ın girdi değişkeni olarak kullanılan KBSHRC 436 dolar ve çıktı değişkeni olarak kullanılan İNSGLŞEND 0.747, İTERKUL % 58.7, DOĞBEKYŞ 70.69 ve TOYORAN % 99.8 ile aynı değişkenlerin ortalama değerlerinin üstünde kalmıştır. Azerbaycan'ın girdi değişkeni olarak kullanılan BAĞNÜFS %38.35, KDNİŞSOR % 6 ve 5YŞBBKÖL 7296; çıktı değişkeni olarak kullanılan BBKÖLORT % 33, KBGSYİH 7812 dolar, MBLTLFAB 10130102 ve MKLYAYS 473 ile aynı değişkenlerin ortalama değerlerinin altında kalmıştır.

Sosyodemografik modelde CCR-O GB'de etkin olmayan 40 ülkenin 23'ünde Bangladeş ve Malezya; 21'inde Türkmenistan; 19'unda Gambia; 13'ünde Kırgızistan; 11'inde Endonezya; 8'inde Katar; 5'inde Arnavutluk ve Brunei; 2'sinde Bahreyn ve 1'inde BAE referans kümesinde yer aldığı görülmektedir. Teknik etkin bulunan Maldivler ve Pakistan etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır. Teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde Türkiye için referans olan ülkeler Endonezya ve Malezya'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Malezya (1.3633)'ya daha çok benzerdir.

Sosyodemografik modelde BCC-O GB'de etkin olmayan 34 ülkenin 27'sinde Malezya, 22'sinde Türkmenistan, 19'unda Bangladeş, 12'sinde Gambia, 11'inde Endonezya ve Katar, 10'unda Kırgızistan, 4'ünde Arnavutluk ve Gine, 3'ünde Gine Bissau ve Komorlar Birliği, 2'sinde Bahreyn ve Brunei ve 1'inde BAE ve Suudi Arabistan referans kümesinde yer aldığı görülmektedir. Saf teknik etkin bulunan Lübnan, Maldivler, Pakistan ve Surinam etkin olmayan ülkelerin referans kümelerinde yer almamaktadır. Saf teknik etkin olmayan ülkelerin referans kümeleri değerlendirildiğinde, Türkiye için referans olan ülkeler Endonezya, Malezya ve Suudi Arabistan'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Malezya (0.7575)'ya daha çok benzerdir.

Tablo 9. incelendiğinde, tüm modeller içinde en düşük ortalama teknik ve saf teknik etkinlik skorlarının, ekonomik modelde ortaya çıktığı görülmektedir. Zira, Ek 6'dan izlenebileceği üzere ekonomik modelde Benin, Brunei, Katar, Kuveyt ve Surinam dışındaki diğer ülkelerin teknik ve saf teknik etkinlik skorları çok düşüktür.

5.3. TOPSIS Yöntemiyle Ülkelerin Sıralanması

İT'ye üye 53 ülke, TOPSIS yöntemiyle de sıralanmıştır. TOPSIS yöntemiyle de VZA'daki gibi sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik üç modeldeki değişkenler ile inceleme yapılmıştır. TOPSIS yöntemi ile ülkeler sıralanırken değişkenlere verilecek ağırlıklar uzman görüşü bilgileri kullanılarak AHP yaklaşımıyla belirlenmiştir.

Tüm modellere ilişkin normalize edilmiş karar matrisi (10) nolu eşitlik yardımıyla hesaplanmıştır. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi, normalize edilmiş karar matrisindeki değerlerin, belirlenen ilgili sütundaki kriterlere ait ağırlıklar ile çarpılmasıyla bulunur. Sosyoekonomik modeldeki değişkenlere ilişkin TOPSIS yönteminde kullanılacak ağırlıklar belirlenirken Tablo 5 ve Tablo 6'daki, ekonomik modeldeki değişkenlere ilişkin kullanılacak ağırlıklar belirlenirken Ek 1 ve Ek 2'deki ve sosyodemografik modeldeki değişkenlere ilişkin kullanılacak ağırlıklar belirlenirken Ek 3 ve Ek 4'teki bilgilerden yararlanılmıştır. TOPSIS yönteminde kriter ağırlıklarının toplamının 1 olabilmesi için, her bir kriter ağırlık değeri, toplam kriter ağırlık değerine bölünerek elde edilir. AHP'den elde edilmiş girdiler için ağırlık toplamı 1, çıktılar için ağırlık toplamı 1 olduğundan, tüm kriterler için (girdiler+çıktılar) ağırlık toplamı 2'dir. Bu nedenle, TOPSIS yönteminde kullanılan kriter ağırlıklarının (w_i) bulunması için AHP'den elde edilen ağırlıklar 2'ye bölünmüştür. Elde edilen ağırlıklar yardımıyla ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin değerleri (12) nolu eşitliği yardımıyla hesaplanmıştır.

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi üzerinden her bir kritere ilişkin pozitif ideal (A^+) çözüm için ilgili sütundaki en yüksek değer ve negatif ideal (A^-) çözüm için ilgili sütundaki en düşük değer belirlenir. Sosyoekonomik modelde dikkat edilmesi gereken husus; KBSHRC, İŞSİZOR, ENFORAN, MALİTHLT, EKBLRALN, BAĞNÜFS ve DOĞBYT kriterlerinin düşük olması ideal bir durumu gösterir. Ekonomik modelde İŞSİZOR, ENFORAN, MALİTHLT, BAĞNÜFS, DOĞBYT ve KDNİŞSOR kriterlerinin düşük olması ideal bir durumu gösterir. Sosyodemografik modelde ise KBSHRC, BAĞNÜFS, KDNİŞSOR ve 5YŞBBKÖL kriterlerinin düşük olması ideal bir durumu gösterir. Bu kriterler için pozitif ideal çözüm en düşük değere sahip olan, negatif ideal çözüm ise en yüksek değere sahip olmalıdır.

Üç modele ilişkin İT'ye üye olan 53 ülkenin ideal çözüme göreli yakınlık değerlerine göre sıralamaları yapılmıştır. Ülkelerin sıralamaları Tablo 10.da verilmiştir. Tablo 10'da sosyoekonomik model sonuçları incelendiğinde; İT'ye üye olan 53 ülke arasında yapılan sıralama sonucunda ideal çözüme en yakın ülke Katar'dır ve 1. sırada yer almıştır. Daha sonra sırasıyla bu ülkeyi Kuveyt, BAE ve Brunei takip etmiştir. Türkiye (0.4194), 42. sırada yer alırken, Moritanya ise 53. sırada yer almıştır. Katar (0.7288), Kuveyt (0.6061) ve BAE (0.5987)'nin incelenen ülkeler içinde ilk sıralarda yer almasının sebebi İŞSİZOR, EKBLRALN ve BAĞNÜFS kriterlerinin düşük; BBKÖLORT, KBGSYİH ve MALİHRCT kriterlerinin ise yüksek değerlere sahip olmasıdır. Son üç sırada ise Irak (0.3652), Sudan (0.3629) ve Moritanya (0.3108) yer almaktadır. Son sıradaki ülkelerin İŞSİZOR, EKBLRALN ve BAĞNÜFS kriterleri düşürülür ve BBKÖLORT, KBGSYİH ve MALİHRCT kriterleri artırılırsa ülkelerin performans değerleri artacaktır.

Ekonomik model sonuçları incelendiğinde; ideal çözüme en yakın ülkeler Katar, Brunei, Kuveyt, BAE, sırada yer almıştır. Türkiye (0.4123)'nin incelenen ülkeler arasında 30. sırada yer aldığı gözlemlenmiştir. Ekonomik model sonuçlarına göre performansı en düşük olan iki ülke ise Yemen ve Moritanya'dır. Katar (0.8634), Kuveyt (0.6461) ve BAE (0.6101)'nin incelenen ülkeler içinde ilk sıralarda yer almasının sebebi İŞSİZOR, ENFORAN, BAĞNÜFS ve KDNİŞSOR kriterlerinin düşük; KBGSYİH ve MALİHRCT kriterlerinin ise yüksek değerli olmasıdır. Bu modelde son üç sırada Libya (0.2915), Moritanya (0.2323) ve Yemen (0.2299) yer almaktadır. Son sıradaki ülkelerin İŞSİZOR, ENFORAN, BAĞNÜFS ve KDNİŞSOR kriterleri düşürülür; KBGSYİH ve MALİHRCT kriterleri artırılırsa ülkelerin performans değerleri artacaktır.

Tablo 10. TOPSIS Yöntemi Sonuçları

	Sosyoekonomik		Ekonomik		Sosyodemografik	
	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra
Afganistan	0.43270	35	0.38099	39	0.53043	43

Arnavutluk	0.40719	46	0.37184	42	0.56373	30
Azerbaycan	0.47122	11	0.45473	12	0.58693	9
BAE	0.59867	3	0.61010	3	0.62214	4
Bahreyn	0.50095	7	0.50401	5	0.60725	6
Bangladeş	0.46241	17	0.43943	19	0.56217	31
Benin	0.47832	9	0.46548	8	0.57802	13
Brunei	0.57429	4	0.58051	4	0.65435	2
Burkina Faso	0.46533	14	0.45682	10	0.56874	22
Cezayir	0.44500	28	0.37251	41	0.54733	39
Çad	0.44481	29	0.42193	26	0.55080	36
Endonezya	0.47987	8	0.42591	22	0.56968	20
Fas	0.44038	31	0.40474	33	0.57029	19
Fildişi S.	0.45265	21	0.44686	15	0.56532	28
Gabon	0.38837	48	0.30296	48	0.51912	45
Gambia	0.44314	30	0.42134	27	0.56772	24
Gine	0.46421	15	0.45582	11	0.57421	15
Gine-Bissau	0.44812	25	0.42359	25	0.56841	23
Guyana	0.43249	36	0.38706	38	0.55847	33
Irak	0.36516	51	0.31839	47	0.52490	44
İran	0.38812	49	0.33143	45	0.55014	37
Kamerun	0.45826	20	0.44370	16	0.56583	26
Katar	0.72884	1	0.86338	1	0.69318	1
Kazakistan	0.46948	12	0.46739	7	0.59734	7
Kırgızistan	0.44793	26	0.41066	31	0.57063	18
Komorlar Birliği	0.44775	27	0.42388	24	0.57218	17
Kuveyt	0.60611	2	0.64612	2	0.65297	3
Libya	0.39383	47	0.29148	51	0.51509	46
Lübnan	0.4500	23	0.42444	23	0.57376	16
Maldivler	0.42757	40	0.37432	40	0.54053	40
Malezya	0.51355	6	0.48109	6	0.61036	5
Mali	0.43247	37	0.40062	34	0.54014	41
Mısır	0.41743	43	0.29549	50	0.51007	48
Moritanya	0.31082	53	0.23234	52	0.50174	49
Mozambik	0.43635	33	0.32460	46	0.49634	50
Nijer	0.43492	34	0.43461	20	0.55467	35
Nijerya	0.45018	22	0.41886	28	0.39658	53
Özbekistan	0.42882	39	0.39321	36	0.56420	29
Pakistan	0.46109	18	0.41553	29	0.46674	52
Suudi Arabistan	0.53276	5	0.46043	9	0.56948	21
Sierra Leone	0.46614	13	0.44979	14	0.57461	14
Senegal	0.41965	41	0.38735	37	0.54881	38
Sudan	0.36289	52	0.29591	49	0.51046	47
Surinam	0.46392	16	0.44014	18	0.58394	11
Tacikistan	0.43129	38	0.39871	35	0.56562	27
Togo	0.44819	24	0.42660	21	0.56677	25
Tunus	0.41444	45	0.36550	43	0.55553	34
Türkiye	0.41938	42	0.41226	30	0.58775	8
Türkmenistan	0.43967	32	0.40896	32	0.57825	12
Uganda	0.45993	19	0.44064	17	0.56009	32
Umman	0.47672	10	0.45236	13	0.58673	10
Ürdün	0.41452	44	0.33236	44	0.53343	42
Yemen	0.37933	50	0.22991	53	0.46684	51

Son olarak sosyodemografik model sonuçları incelendiğinde; İT'ye üye olan 53 ülke arasında ideal çözüme en yakın bulunan ülkeler Katar, Brunei, Kuveyt, BAE ve Malezya iken, son sıralarda Moritanya, Mozambik, Yemen, Pakistan ve Nijerya yer almıştır. Türkiye 0.5878 puan ile 8. sırada yer almıştır. Bu modelde Katar (0.6932), Brunei (0.6544) ve Kuveyt (0.6530)'in incelenen ülkeler içinde ilk sıralarda yer almasının sebebi BAĞNÜFS, KDNİŞSOR ve 5YŞBBKÖL kriterlerinin düşük, BBKÖLORT ve KBGSYİH kriterlerinin ise yüksek olmasıdır. Son üç sırada ise Yemen (0.4669), Pakistan (0.4667) ve Nijerya (0.3966) bulunmaktadır. Son sıradaki ülkelerin BAĞNÜFS, KDNİŞSOR ve 5YŞBBKÖL kriterleri düşürülür; BBKÖLORT ve KBGSYİH kriterleri artırılırsa, ülkelerin performans değerleri artacaktır.

Sosyoekonomik modelinin sonuçları incelendiğinde, TOPSIS yönteminde performans puanları en yüksek olan ilk on ülke Katar, Kuveyt, BAE, Brunei, Suudi Arabistan, Malezya, Bahreyn, Endonezya, Benin ve Umman iken, en düşük olan son on ülke Ürdün, Tunus, Arnavutluk, Libya, Gabon, İran, Yemen, Irak, Sudan ve Moritanya'dır. TOPSIS yönteminde ilk on sırada bulunan ülkelerin CCR-O ve BCC-O'da etkin olduğu görülmüştür. İlk on ülke içinde yer alan Benin ve Suudi Arabistan CCR-O GB etkin değilken, BCC-O GB'de Suudi Arabistan'ın etkin olmadığı görülmüştür. Son on ülke içinde bulunan Irak ve Sudan'ın CCR-O ve BCC-O'da etkin olmadıkları görülürken, diğer ülkelerin etkin oldukları görülmüştür. TOPSIS yönteminde son on sıradaki ülkelerin CCR-O GB'de etkin olmadıkları belirlenmiştir. Son on ülke içinde bulunan Moritanya BCC-O GB'de etkin iken, diğer ülkelerin etkin olmadıkları görülmüştür.

Ekonomik ve sosyoekonomik modelin TOPSIS sonuçlarında ilk on sırada yer alan ülkeler karşılaştırıldığında ekonomik modelde, sosyoekonomik modelden farklı olarak Endonezya ve Umman'ın yerini Burkina Faso ve Kazakistan almıştır. TOPSIS yöntemindeki sonuçlarda son on ülke incelendiğinde ekonomik modelde, sosyoekonomik modelden farklı olarak Arnavutluk ve Tunus'un yerini Mısır ve Mozambik almıştır. Ekonomik modelde ilk on ülke içinde bulunan Kuveyt ve Kazakistan'ın CCR-O'da etkin olmadıkları görülürken, BCC-O'da ise Kazakistan'ın etkin olmadığı görülmüştür. Yine ilk on ülke içinde bulunan Katar CCR-O GB'de etkin iken, BCC-O GB'de etkin olan ülkeler Katar, Brunei ve Benin olmuştur. Ekonomik model ile TOPSIS yönteminde son on sıradaki ülkelerin CCR-O, BCC-O, CCR-O GB ve BCC-O GB'de etkin olmadıkları görülmüştür.

Sosyodemografik modelinin sonuçları incelendiğinde, TOPSIS yönteminde ilk on sırada yer alan ülkeler Katar, Brunei, Kuveyt, BAE, Malezya, Bahreyn, Kazakistan, Türkiye, Azerbaycan ve Umman iken, son on sıradakiler Irak, Gabon, Libya, Sudan, Mısır, Moritanya, Mozambik, Yemen, Pakistan ve Nijerya'dır. İlk on ülke içinde bulunan Kuveyt ve Kazakistan'ın CCR-O'da, Kuveyt'in ise BCC-O'da etkin olmadığı görülmüştür. İlk on ülke içinde bulunan Türkiye, Kuveyt, Umman, Azerbaycan ve Kazakistan CCR-O GB'de ve BCC-O GB'de etkin değildir. Son on ülke içinde bulunan Moritanya, Mısır ve Pakistan'ın CCR-O'da etkin iken, BCC-O'da Libya, Moritanya, Mısır ve Pakistan'ın etkin oldukları belirlenmiştir. Sosyodemografik modelde son on ülke içinde bulunan Pakistan CCR-O GB ve BCC-O GB'de etkin iken, diğer ülkelerin etkin olmadığı görülmüştür.

6. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada 2013 yılına ilişkin sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik modeller kullanılarak, İİT'ye üye olan ülkelerin etkinlikleri incelenmiştir. Ülkelerin etkinliğini ölçebilmek için parametrik olmayan yöntemlerden VZA kullanılmıştır. VZA'da çıktı yönlü CCR ve çıktı yönlü BCC modeliyle ülkelerin etkinliklerinin ölçülmesi tercih edilmiştir. Çıktı yönlü modellerin kullanılmasındaki amaç, ülkelerin girdilerini azaltmak yerine kullanmayı göze aldıkları mevcut girdileri ile daha fazla çıktı elde etmelerine odaklanmaktır. VZA'da her KVB'nin girdi ve çıktıları için ağırlıklar model tarafından atanmaktadır. Ağırlıklar, incelenen KVB'nin etkin olması için en uygun şekilde belirlenmektedir. Bu sırada KVB'lerin etkinlik skorlarını en büyük yapmak için dezavantajlı olduğu girdi ya da çıktıları için sıfır ya da çok küçük bir ağırlık değeri atanmaktadır. Bu problemleri aşmak amacıyla girdi ve çıktıların ağırlıklarını kısıtlamak amacıyla ikinci bir yaklaşımda bulunarak GB metodu kullanılmıştır.

Çalışmada, aynı zamanda 2013 yılına ilişkin sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik modeller kullanılarak, İİT'ye üye olan ülkeler TOPSIS yöntemiyle de sıralanmıştır. TOPSIS yöntemiyle sıralama yapabilmek için öncelikle uzman görüşü bilgileri kullanılarak AHP yaklaşımıyla her bir kriterle ilişkin ağırlık değerleri belirlenmiştir. Daha sonra İİT'ye üye olan ülkeler için hesaplanan ideal çözüme yakınlık değerlerine göre sıralanması sağlanmıştır. Son olarak incelenen üç model için TOPSIS ve VZA sonuçları karşılaştırılmıştır.

Çalışmada, sosyoekonomik modelde 7 girdi ve 7 çıktı, ekonomik modelde 6 girdi ve 4 çıktı, sosyodemografik modelde 4 girdi ve 8 çıktı kullanılmıştır. İİT'ye üye 57 ülke içinde bulunan Cibuti, Filistin, Somali ve Suriye'nin girdi ve çıktı değişkenlerine ilişkin bazı verilere ulaşamadığı için bu ülkeler üç modelde de yer almamıştır.

Sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik modeller ile etkin ve etkin olmayan ülkeler belirlenmiştir. Türkiye ilk iki modelde ne teknik, ne de saf teknik etkin iken, son modelde hem teknik ve hem de saf teknik etkin bulunmuştur. Ayrıca, üç model yardımıyla ağırlık kısıtlaması altında incelemeler tekrarlanmıştır. Türkiye'nin ağırlık kısıtlaması altında üç modelde de teknik ve saf teknik etkin olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye için üç modelden en yüksek etkinlik skorunun son modelde olduğu saptanmıştır.

Sosyoekonomik modelde TOPSIS yönteminde ilk beş ülke içinde Katar, Kuveyt, BAE, Brunei ve Suudi Arabistan, son beş ülke içinde İran, Yemen, Irak, Sudan ve Moritanya bulunmaktadır. Ekonomik modelde TOPSIS yönteminde ilk beş ülke içinde Katar, Kuveyt, BAE, Brunei ve Bahreyn yer alırken, son beş ülke içinde Sudan, Mısır, Libya, Moritanya ve Yemen vardır. Sosyodemografik modelde TOPSIS yönteminde ilk beş ülke Katar, Brunei, Kuveyt, Bahreyn ve Malezya, son beş ülke Moritanya, Mozambik, Yemen, Pakistan ve Nijerya olmuştur.

Mohamad ve Said (2011), İİT'ye üye olan 54 ülkenin makroekonomik performanslarını incelemiş ve 54 ülkeden 14'ünü etkin bulmuştur. Bu çalışmada ise VZA ile 2013 yılına ilişkin 53 ülke incelendiğinde; sosyoekonomik modelde 45'i teknik ve 49'unun saf teknik, ekonomik modelde 16'si teknik ve 18'inin saf teknik ve sosyodemografik modelde 30'u teknik ve 35'inin saf teknik etkin olduğu görülmüştür. Ağırlık kısıtları altında 2013 yılına ilişkin 53 ülke incelendiğinde; sosyoekonomik modelde 17'si teknik ve 21'inin saf teknik, ekonomik modelde 1'i teknik ve 3'ünün saf teknik ve sosyodemografik modelde 13'ü teknik ve 19'unun saf teknik etkin olduğu görülmüştür.

İİT'ye üye olan ülkelerin bazılarında iç çatışmalar, terör saldırıları ve dış güçlerin saldırılarının olması, İslam dünyasında genel bir kaosun yaşanmasına neden olmaktadır. İslam dünyasında Tunus, Mısır, Yemen, Suriye, Libya, Lübnan, Ürdün, Irak gibi ülkelerde kaos yaşanmıştır. Bu olayların gerçekleşmesi ülkelerin sosyal ve ekonomik kalkınmasını engellemektedir. Çalışmada bu ülkelerin çoğunluğunun üç modelde ilişkin teknik ve saf teknik etkin oldukları, ağırlık kısıtları altında ise teknik ve saf teknik etkin olmadıkları ve TOPSIS yönteminde de son sıralarda yer aldıkları görülmüştür.

İİT'ye üye olan ülkeler Asya-Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Güney Asya, Latin Amerika, MENA ve Sahraaltı Afrika bölgelerine yayılmıştır. Asya-Pasifik (Brunei, Endonezya ve Malezya) ülkeleri incelendiğinde, Brunei ve Malezya üç modelde de etkindir. Endonezya sosyoekonomik ve sosyodemografik modellerde etkinken, ekonomik modelde etkin

değildir. Ağırlık kısıtlaması altında Brunei, Endonezya ve Malezya sosyoekonomik ve sosyodemografik modellerde etkindir. Ekonomik modelde ise Endonezya ve Malezya teknik ve saf teknik etkin değildir. Ağırlık kısıtları altında Ekonomik modelde Brunei teknik etkin değilken, saf teknik etkin olduğu görülmüştür. Ayrıca, Brunei ve Malezya TOPSIS yönteminde iyi performans gösterirken, Endonezya bu ülkelere göre daha kötü performans göstermiştir. Endonezya'nın KBGSYİH, BBKÖLORT, İNSGLŞEND ve İTERKUL değişken değerleri, iki ülkenin değişken değerlerinden daha düşüktür. Endonezya'nın nüfusu, İŞSİZOR, ENFORAN, DOĞYBYT, KDNİŞSOR ve 5YŞBBKÖL değişken değerleri, iki ülkenin değişken değerlerinden daha yüksek değerlere sahiptir. Genel olarak etkin ve iyi performansa sahip bulunan Malezya, gelirinin yüksek bir payını; elektrikli ve elektronik eşyalar, petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, ham petrol ve doğalgaz ihracatından oluşturmaktadır. Brunei ve Endonezya ise gelirlerinin yüksek bir payını; ham petrol, doğalgaz ve petrol yağları ihracatından elde etmektedir.

Avrupa ve Orta Asya'daki İİT (Arnavutluk, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan) ülkeleri incelendiğinde, bu ülkelerin çoğunluğu sosyoekonomik ve sosyodemografik modellerde etkinken, ekonomik modelde ise etkin değildir. Ağırlık kısıtları altında ise bu ülkelerin çoğunluğu üç modelde de etkin bulunamamıştır. TOPSIS yönteminde bu ülkeler sosyoekonomik ve ekonomik modellerde daha kötü performansa sahipken, sosyodemografik modellerde Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan daha iyi performansa sahiptirler. Bu ülkelerin değişkenleri incelendiğinde, Kazakistan ve Türkiye'nin KBGSYİH, EKBLRALN ve MALİHRCT değerleri diğer ülkelere göre daha yüksek değerlere sahiptir. MKLYAYS en çok Türkiye'de, 5YŞBBKÖL ise Özbekistan, Tacikistan ve Türkiye'de görülmüştür. Avrupa ve Orta Asya'daki ülkelerinin gelirleri incelendiğinde; Azerbaycan, ham petrol ve gıda ürünleri, Kazakistan ham petrol, radyoaktif elementler ve maden, Özbekistan petrol gazları, otomotiv ve pamuk, Tacikistan işlenmemiş alüminyum ve pamuk, Türkmenistan doğalgaz, petrol yağları, pamuk ve ham petrol ihracatından elde etmektedir. Türkiye gelirlerinin yüksek bir payını dokumacılık ürünleri, gıda ürünleri, otomotiv sanayi ürünleri ve diğer yarı mamüller ihracatından elde etmektedir. Türkiye petrol gazları, doğalgaz, petrol ve ürünleri ve gıda ürünleri ithal etmektedir. Türkiye'nin sosyal ve ekonomik alanda gelişimini etkileyen faktörler küresel ekonomik kriz, terörizm, dış güçler ve siyasi politikalar olarak sıralanmaktadır. Türkiye'de bu faktörlerin yaşanması, yatırımlar, tarım sektörü, turizm sektörü ve sosyal yapı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu sorunların aşılması sonucunda Türkiye'de, ekonomik refah seviyesi artacaktır.

Güney Asya'da bulunan İİT ülkeleri (Afganistan, Bangladeş, Maldivler ve Pakistan) incelendiğinde, bu ülkelerin çoğunluğu sosyoekonomik ve sosyodemografik modellerde etkindir. Afganistan ağırlık kısıtlaması altında etkin değildir. Ekonomik modelde Maldivler etkin iken, ağırlık kısıtları altında etkin olmadığı görülmüştür. TOPSIS yönteminde incelenen üç modelde Bangladeş ve Pakistan'ın, Afganistan ve Maldivler'e göre daha iyi performans gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bangladeş ve Pakistan'ın nüfusu çok yüksek, Afganistan ve Maldivler'in nüfusu düşüktür. Güney Asya ülkelerinin KBGSYİH ve İTERKUL verileri oldukça düşük; ENFORAN ve 5YŞBBKÖL genel olarak oldukça yüksektir. Bu ülkelerin ithalat değerleri ihracat değerlerinden yüksektir. Ayrıca önemli ihracat ürünleri incelendiğinde; Afganistan meyve, kabuklu yemişler, el dokuması halı, Bangladeş jüt ve jüt ürünleri, hazır giyim, dondurulmuş deniz ürünleri, Maldivler balık ve balık ürünleri, Pakistan pamuk ve tekstil ürünleri ihraç etmektedir.

Latin Amerika (Guyana ve Surinam) ülkeleri incelendiğinde, Surinam üç modelde etkinken, Guyana ise sosyoekonomik modelde etkindir. Ağırlık kısıtları altında bu iki ülkenin sosyoekonomik ve ekonomik modelde etkin olmadıkları görülmüştür. Ağırlık kısıtlaması altında sosyodemografik modelde Surinam'ın saf teknik etkin olduğu gözlenmiştir. TOPSIS yönteminde üç modelde genel olarak Surinam'ın, Guyana'ya göre daha iyi performans gösterdiği söylenebilir. Guyana ve Surinam'ın nüfusu, ihracat ve ithalatı oldukça düşük değerlere sahiptir. Guyana'da dış ticaret açığı varken, Surinam'da dış ticaret fazlası vardır. Guyana gelirinin büyük payını tarım ve madencilik ile sağlarken, Surinam altın, ham petrol ve alüminyum oksit ihracatından sağlamaktadır.

MENA (BAE, Bahreyn, Cezayir, Fas, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen) ülkeleri incelendiğinde, bu ülkeler genel olarak sosyoekonomik ve sosyodemografik modellerde etkindir. Ekonomik modelde ise beklendiği üzere petrol ihracatı yapan ülkeler etkindir. MENA ülkelerinin çoğunluğunun ağırlık kısıtları altında üç modelde de etkin olmadıkları saptanmıştır. TOPSIS yönteminde genel olarak ilk sıralarda petrol ve doğalgaz üretimi yapan ülkeler yer alırken, son sıralarda petrol rafinerilerine sahip olmayan ülkeler yer almıştır. MENA ülkelerin içinde ham petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olan ülkelerin KBGSYİH, MALİHRCT, İNSGLŞEND ve TOYORAN değerleri yüksek iken; 5YŞBBKÖL, İŞSİZOR ve KDNİŞSOR değerleri düşüktür. İİT ülkeleri arasında petrol ihraç eden ülkeler, gelirleri yüksek olan ülkelerdir. Bu yüksek gelir farklılıkları ile zengin ve fakir ülkeler arasında büyük uçurumu yansıtmaktadır. MENA ülkelerinin gelirleri incelendiğinde; Bahreyn mineral yakıtlar, yağlar, alüminyum ve mamülleri, demir-çelik, Fas elektrikli ve elektronik aletler, taşıtlar, Libya mineral yakıtlar, demir-çelik, inci, değerli taş ve metaller, Lübnan inci, değerli metaller, plastik ürünleri, meyve ve yemişler, Tunus elektrikli-elektronik aletler, tekstil ürünleri, mineral yağ ve yakıtlar, Libya meyve, sebze, tuz, sülfür ve pamuk, Ürdün gübre, tekstil ürünleri, sebze ve meyve, Yemen mineral yakıtlar ve yağlar, tramvay dışında demiryolu araçları, balık ve su ürünleri ihracatından elde etmektedir.

Sahraaltı Afrika'daki İİT ülkelerinin (Benin, Burkina Faso, Çad, Fildişi Sahili, Gabon, Gambia, Gine, Gine Bissau, Kamerun, Komorlar Birliği, Mali, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Senegal, Sudan, Togo ve Uganda) genel olarak çoğunluğunun üç modelde de etkin oldukları gözlenmiştir. Ağırlık kısıtlaması altında bu ülkelerin çoğunluğunun üç modelde etkin olmadıkları söylenebilir. TOPSIS yönteminde üç model incelendiğinde en iyi performans Benin, Sierra Leone ve Gine gösterirken, diğer 17 ülkenin kötü performans gösterdiği söylenebilir. Sahraaltı Afrika bölgesinde bulunan ülkelerin çalışmada kullanılan tüm değişken değerleri oldukça düşüktür. Bu ülkelerin çoğunluğunun gelirleri tarım ürünleri, balıkçılık, hayvancılık, ormancılık vb. alanlara dayanmaktadır. Sahraaltı Afrika bölgesindeki ülkelerin KBGSYİH değerleri, İİT ülkelerinin ortalama KBGSYİH değerlerinden çok daha düşüktür.

Çalışmada ülkelerin sosyoekonomik, ekonomik ve sosyodemografik modellerle etkinliği değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerden bazıları tüm ülkeler için elde edilememiştir. Elde edilen sonuçlar, modele yeni değişkenlerin eklenmesi

veya çıkarılması ve farklı ülkeler analize dâhil edilmesi durumunda aynı olmayacaktır. Daha sonraki çalışmalarda eğitim harcamaları, hastane yatak sayıları (1000 kişi başına), ölüm oranı, yoksulluk sınırı, turizm gelirleri gibi değişkenler kullanılarak yeni analizler yapılabilir. Ayrıca ülkeler, VZA ile süperetkinlik modeli ile sıralanabilir. Süperetkinlik ile sıralanan ülkeler ve TOPSIS yöntemiyle sıralanan ülkeler karşılaştırılabilir. Ayrıca çalışmada kullanılan yöntemlerden farklı bir çok kriterli karar verme yöntemi kullanılarak karşılaştırmalar yapılabilir. Yine, Malmquist Toplam Faktör Verimliliği ile yapılacak çok yıllı bir çalışma ile teknik etkinliklerdeki yıllara göre değişim incelenebilir.

Kaynakça

- Akgül, S. M. (2013). Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı ile İlişkileri ve Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Alptekin, N., Şıklar E. (2009). Türk Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonlarının Çok Kriterli Performans Değerlendirmesi: TOPSIS Metodu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 125, 185-196.
- Arslan, K. (2014). İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 10, Sayı 21, 179-198.
- Ashourian, M. (2012). Evaluating the Rank of Performance of Countries of the Middle East and North Africa with MADM. *Journal of Informatics and Mathematical Sciences*, Vol. 4, No. 3, 285-292.
- Aslankaraoğlu, N. (2006). *Veri Zarflama Analizi ve Temel Bileşenler Analizi ile Avrupa Birliği Ülkelerinin Sıralanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik, Ankara.
- Banker, R. D., Charnes, A. and Cooper, W. W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, Vol. 30, No. 9, 1078-1092.
- Behdioğlu, S., Özcan, G. (2009). Veri Zarflama Analizi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 3, 301-326.
- Bowlin, W. F. (1998). Measuring Performance: An Introduction to Data Envelopment Analysis (DEA). *The Journal Of Cost Analysis*, ISSN: 0882-3871, 3-27.
- Charnes, A., Cooper, W. W., Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research* 2, 429-444.
- Cheng, S., Chan, C. W., Huang, G. H. (2002). Using Multiple Criteria Decision Analysis for Supporting Decisions of Solid Waste Management. *Journal of Environment Science Health*, Vol. 37, No. 6, 975-990.
- Christian, A. V., Zhang, Y., Salifou, K. Country Selection for International Expansion: TOPSIS Method Analysis. *Modern Economy* 7, 470-476.
- Cook, D. W., Seiford, M. L. (2009). Data Envelopment Analysis (DEA) – Thirty Years On, *European Journal of Operational Research*, 192,1-17.
- Cooper, W. W., Deng, H., Gu, B., Li, S., Thrall, R. M. (2001). Using DEA to Improve the Management of Congestion in Chinese Industries (1981–1997). *Socio-Economic Planning Sciences* 35, 227–242.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M., Tone, K. (2000). *Data Envelopment Analysis-A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software*, Kluwer Academic Publishers, Second Edition, USA. Kluwer Academic Publishers, Second Edition, USA.
- Çağlar, A. (2003). *Veri Zarflama Analizi ile Belediyelerin Etkinlik Ölçümü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, Ankara.
- Çelik, K. (2014). *Avrupa Birliği Ülkelerinin Bilişim Teknolojilerini Kullanma Etkinliklerinin Araştırılması: Bir Veri Zarflama Analizi Uygulaması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü, , Ankara.
- Dağdeviren, M., Eren, T. (2001). Tedarikçi Firma Seçiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve 0-1 Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, No. 2, 41-52.
- Demirci, A. (2012). *OECD Üyesi Ülkelerin Ekonomik Ve Sosyal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.
- Demireli, E., Özdemir, A. Y. (2013). Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Makroekonomik Performans Ölçümü: Şans Kısıtlı Veri Zarflama Analizi İle Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, 303-320.
- Diñç, M., Haynes, K. E. (1999). Sources of Regional Inefficiency: An Integrated Shift-Share, Data Envelopment Analysis and Input-Output Approach. *The Annals of Regional Science*, Vol. 33, 469-489.
- Eleren, A., Özgür, E. (2006). 1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, 1-14.
- Emrouznejad, A. (2003). An Alternative DEA Measure: A Case of OECD Countries. *Applied Economics Letters*, Vol. 10, No. 12. 779-782.
- Erçakar, M. E. ve Karagöl, E. T. (2011). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar. *SETA Yayınevi*, No: 33, 1-29.
- Ersun, N. ve Arslan, K. (2010). *İslam Ülkeleri Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinde "Çok Taraflı Kliring Birliği" Projesinin Rolü ve Önemi*. Muhasebe ve Finansman Dergisi. 48, 172-190.
- Eyüboğlu, K. (2015). Comparison of Developing Countries' Macro Performances with AHP and TOPSIS Methods. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 1-16.
- Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of The Royal Statistical Society*, Vol. 120, No. 3, 253-290.
- Genç, T., Masca, M. (2013). TOPSIS ve PROMETHEE Yöntemleri ile Elde Edilen Üstünlük Sıralamalarının Bir Uygulama Üzerinden Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 539-566.
- Giray, S. (2015). Comparing The Effect of Global Crisis 2008 on The Economic Performance of Turkey with EU Member States: Factor Analysis and TOPSIS Application. *Eurasian Journal of Economics and Finance*, Vol. 3. No. 1, 1-12.

- Karabulut, K., Ersungur, Ş. M., Polat Ö. (2008). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performanslarının Karşılaştırılması: Veri Zarflama Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 1-11.
- Kocakoç, İ. D. (2003). Veri Zarflama Analizi'ndeki Ağırlık Kısıtlamalarının Belirlenmesinde Analitik Hiyerarşi Sürecinin Kullanımı. *D.E.Ü.İ.B.F.Dergisi*, Cilt: 18 Sayı: 2, 1-12.
- Koçak, H., Çilingirtürk, A. M. (2011). AB Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Kaynak Kullanımında Etkinliklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Vol. 40, No. 2, 166-175.
- Lin, C. H., Twu, C. H. (2012). Combination of A Fuzzy Analytic Hierarchy Process (FAHP) with The Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) for Fashion Design Scheme Evaluation, Textile. *Research Journal* 82, 1065-1074.
- Lovell, C. A. K. (1995). Measuring the macroeconomic performance of the Taiwanese economy. *International Journal Production Economics* 39, 165-178.
- Mohamad, N. (2007). A Linear Programming Formulation of Macroeconomic Performance: The Case of Asia Pacific. *MATEMATIKA*, Vol. 23, No. 1, 29-40.
- Mohamad, N. H., Said, F. B. (2011). Comparing Macroeconomic Performance of OIC Member Countries. *International Journal of Economics and Management Sciences*, Vol. 1, No. 3, 90-104.
- OPEC (2016). Annual Statistical Bulletin. <http://asb.opec.org/index.php>. (23.4.2016)
- Opricovic, S., Tzeng, G. H. (2004). Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research* 156, 445-455.
- Öncel, A., Şimşek, S. (2011). Türkiye'de Bölgelerarası Kaynak Kullanım Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçülmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 88, Sayı: 37, 87-119.
- Öner, B. (2013). *Türkiye'de İllerin Ekonomik Performanslarının Veri Zarflama Analizi ve Temel Bileşenler Analizi Yöntemleri ile Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstatistik Anabilim Dalı, Samsun.
- Özcan, Y. A. (2008). *Health Care Benchmarking and Performance Evaluation An Assessment Using Data Envelopment Analysis (DEA)*, Springer Science Business Media, USA.
- Özden, Ü. H. (2011). TOPSIS Yöntemi İle Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, 215-236.
- Radulescu, C. Z., Rahoveanu, A. T., Radulescu, M. (2010). A Hybrid Multi-Criteria Method for Performance Evaluation of Romanian South Muntenia Region in Context of Sustainable Agriculture. *Proceedings of the International Conference on Applied Computer Science*, 303-308.
- Ramanathan, R. (2003). *An Introduction to Data Envelopment Analysis A Tool for Performance Measurement*, Sage Publications, New Delhi, India.
- Ramanathan, R. (2006). Evaluating the comparative performance of countries of the Middle East and North Africa: A DEA application. *Socio-Economic Planning Sciences* 40, 156-167.
- Rao, R. V. (2013). *Decision Making in the Manufacturing Environment Using Graph Theory and Fuzzy Multiple Attribute Decision Making Methods*, Springer-Verlag, Vol: 2, London.
- Saaty, T. L. (1990). How to Make A Decision: The Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research* 48, 9-26.
- Saaty, T. L. (1994). How to Make A Decision: The Analytic Hierarchy Process. *INTERFACES* 24: 6, 19-43.
- Samut, P. S. (2014). İki Aşamalı Çok Kriterli Karar Verme ile Performans Değerlendirmesi: AHP ve TOPSIS Yöntemlerinin Entegrasyonu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 14, No. 4, 57-68.
- SESRIC (2016b). *OIC Economic Outlook: Transforming The Potentials into Impact*. OIC, Ankara. (<http://www.sesric.org/files/article/562.pdf> (04/06/2017)).
- SESRIC (2016a). List of Statistical Indicators of the BASEIND Statistics Database. <http://www.sesric.org/baseind-indicators.php> (28.04.2016)
- Sherman D. H., Zhu J. (2006). *Service Productivity Management Improving Service Performance Using Data Envelopment Analysis (DEA)*, Springer Science Business Media, USA.
- Şengül, Ü., Eslemian, S., Eren, M. (2013). Türkiye'de İstatistik Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, 75-99.
- Tekin, A. S. (2011). *Etkinlik Hesaplama Yöntemi Olarak Veri Zarflama Analizi ve Avrupa Birliği Ülkeleri ile Türkiye'nin Görelî Finansal Etkinliğin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Uygulama*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Tireli, M., Coşkun, S., Kunduracı, N. F. (2013). İT Ülkeleri ve Türkiye'ye Ait Sosyal Göstergeler İle İnsani Gelişim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırmalı Analizi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 30, 61-87.
- Tong, L. L., Wang, C. H., Chen, H. C. (2005). Optimization of Multiple Responses Using Principal Component Analysis and Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution. *Int J Adv Manuf Technol*, 27, 407-414.
- Triantaphyllou, E. (2000). *Multi-Criteria Decision Making Methods: A Comparative Study*, Kluwer Academic Publishers, Applied Optimization, Vol. 44, USA.
- Tüylüoğlu, Ş., Karalı, B. (2005). İnsani Kalkınma Endeksi Ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 53-88.
- Tzeng, G. H., Huang, J. J. (2011). *Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications*, Kluwer Academic Publishers, Applied Optimization, Vol. 44, USA.

- Urfaloğlu, F., Genç, T. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Türkiye'nin Ekonomik Performansının Avrupa Birliği Üye Ülkeleri ile Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 2, 329-360.
- UNDP (2016). Human Development Data. <http://hdr.undp.org/en/data>. (18.03.2016)
- Ünal, G. (2008). *Lojistik Hizmet Sağlayıcısı Seçiminde AHP ve TOPSIS Yöntemlerinin Uygulanması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği, Kocaeli.
- Yanar, R. (2015). İki Ateş Arasında İran Ekonomisi. *Orta Doğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 67, 90-93.
- Yavuz, B. (2012). *Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile OECD Ülkelere Etkinlik Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yavuz, S., İşçi, Ö. (2013). Veri Zarflama Analizi ile Türkiye'de Gıda İmalatı Yapan Firmaların Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, 157-174.
- Yeşilyurt, C. (2003). *Matematik Programlama Tabanlı Etkinlik Ölçüm Yöntemlerinden Veri Zarflama Analizi ile Orta Öğretimde Etkinlik Ölçümü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yolalan, R. (1993). *İşletmeler Arası Görelî Etkinlik Ölçümü*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 483, Ankara.
- World Bank (2016). Indicators. <http://data.worldbank.org/indicator> (24.04.2016)

Ekler

Ek 1. Ekonomik Modeldeki Girdiler için Karşılaştırma Matrisi

	İŞSİZOR	ENFORAN	MALİTHLT	BAĞNÜFS	DOĞYBYT	KDNİŞSOR
İŞSİZOR	1.0000	3.2011	3.8068	2.3403	2.9280	0.4472
ENFORAN	0.3124	1.0000	1.2574	0.6389	0.9554	0.2209
MALİTHLT	0.2627	0.7953	1.0000	0.6389	0.7598	0.2403
BAĞNÜFS	0.4273	1.5651	1.5651	1.0000	5.0000	0.2857
DOĞYBYT	0.3415	1.0466	1.3161	0.2000	1.0000	0.2627
KDNİŞSOR	2.2361	4.5270	4.1618	3.4996	3.8068	1.0000
Ağırlık (w)	0.2398	0.0799	0.0711	0.1540	0.0769	0.3783
TO	0.0450					

Ek 2. Ekonomik Modeldeki Çıktılar için Karşılaştırma Matrisi

	KBGSYİH	MALİHRCT	İNSGLŞEND	İSTİHOR
KBGSYİH	1.0000	2.4495	1.1892	0.7598
MALİHRCT	0.4082	1.0000	0.6389	0.3162
İNSGLŞEND	0.8409	1.5651	1.0000	0.6148
İSTİHOR	1.3161	3.1623	1.6266	1.0000
Ağırlık (w)	0.2823	0.1244	0.2201	0.3732
TO	0.0029			

Ek 3. Sosyodemografik Modeldeki Girdiler için Karşılaştırma Matrisi

	KBSHRC	BAĞNÜFS	KDNİŞSOR	5YŞBBKÖL
KBSHRC	1.0000	0.8891	0.5899	1.1914
BAĞNÜFS	1.1247	1.0000	0.2947	0.7677
KDNİŞSOR	1.6952	3.3935	1.0000	1.3797
5YŞBBKÖL	0.8394	1.3026	0.7248	1.0000
Ağırlık (w)	0.2126	0.1708	0.3951	0.2215
TO	0.0356			

Ek 4. Sosyodemografik Modeldeki Çıktılar için Karşılaştırma Matrisi

	BBKÖLORT	KBGSYİH	MBLTLFAB	İNSGLŞEND	İTERKUL	MKLYAYS	DOĞBEKYŞ	TOYORAN
BBKÖLORT	1.0000	0.3361	0.7402	0.3975	1.2579	1.4651	0.4251	0.2841
KBGSYİH	2.9757	1.0000	2.8094	1.4310	3.6411	3.6411	2.0913	1.2457
MBLTLFAB	1.3510	0.3560	1.0000	0.3641	1.0845	0.9192	0.5296	0.4152
İNSGLŞEND	2.5159	0.6988	2.7464	1.0000	2.6867	2.7865	2.0214	1.5849
İTERKUL	0.7949	0.2746	0.9221	0.3722	1.0000	1.1732	0.7924	0.3807
MKLYAYS	0.6826	0.2746	1.0879	0.3589	0.8524	1.0000	0.5253	0.2565
DOĞBEKYŞ	2.3522	0.4782	1.8882	0.4947	1.2619	1.9037	1.0000	0.3749

TOYORAN	3.5195	0.8027	2.4082	0.6310	2.6265	3.8981	2.6673	1.0000
Ağırlık (w)	0.0683	0.2281	0.0721	0.1963	0.0682	0.0598	0.1091	0.1980
TO	0.0143							

Ek 5. CCR-O ve BCC-O İle Elde Edilen Etkinlik Skorları

	Sosyoekonomik		Ekonomik		Sosyodemografik	
	CCR-O	BCC-O	CCR-O	BCC-O	CCR-O	BCC-O
Afganistan	1.00000	1.00000	0.60056	0.65989	0.63403	0.83942
Arnavutluk	1.00000	1.00000	0.71139	0.84041	1.00000	1.00000
Azerbaycan	1.00000	1.00000	0.84897	0.91133	1.00000	1.00000
BAE	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Bahreyn	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Bangladeş	1.00000	1.00000	0.48309	0.78266	1.00000	1.00000
Benin	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Brunei	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Burkina Faso	0.96237	1.00000	1.00000	1.00000	0.97059	0.97229
Cezayir	1.00000	1.00000	0.50805	0.84203	0.86941	0.97809
Çad	1.00000	1.00000	0.98912	0.99810	0.79302	0.79904
Endonezya	1.00000	1.00000	0.45595	0.81057	1.00000	1.00000
Fas	1.00000	1.00000	0.49417	0.72432	1.00000	1.00000
Fildişi S.	0.96451	1.00000	0.65828	0.80238	0.68880	0.79033
Gabon	1.00000	1.00000	0.76599	0.79108	0.69964	0.87390
Gambia	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Gine	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Gine-Bissau	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Guyana	1.00000	1.00000	0.95557	0.95914	0.88936	0.89485
Irak	0.92090	0.95694	0.63739	0.75626	0.60013	0.90506
İran	1.00000	1.00000	0.51201	0.87982	1.00000	1.00000
Kamerun	1.00000	1.00000	0.80985	0.89960	1.00000	1.00000
Katar	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Kazakistan	0.98445	1.00000	0.46471	0.88921	0.89534	1.00000
Kırgızistan	1.00000	1.00000	0.82345	0.89286	1.00000	1.00000
Komorlar B.	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Kuveyt	1.00000	1.00000	0.99990	1.00000	0.98883	0.98912
Libya	1.00000	1.00000	0.63581	0.92047	0.89031	1.00000
Lübnan	1.00000	1.00000	0.60183	0.89791	1.00000	1.00000
Maldivler	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Malezya	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Mali	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	0.61350	0.81077
Mısır	1.00000	1.00000	0.34548	0.80064	1.00000	1.00000
Moritanya	1.00000	1.00000	0.46288	0.60728	1.00000	1.00000
Mozambik	0.90843	1.00000	0.44312	0.80058	0.74867	0.81913
Nijer	1.00000	1.00000	0.77375	0.83633	0.95265	0.96684
Nijerya	1.00000	1.00000	0.46904	0.61904	0.68809	0.70057
Özbekistan	1.00000	1.00000	0.62294	0.78952	1.00000	1.00000
Pakistan	1.00000	1.00000	0.30167	0.63088	1.00000	1.00000
Suudi Arabistan	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	0.98668	1.00000
Sierra Leone	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	0.90752	0.91366
Senegal	1.00000	1.00000	0.88692	0.92370	0.96553	1.00000
Sudan	0.90490	0.94420	0.37883	0.64127	0.69228	0.86775
Surinam	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Tacikistan	1.00000	1.00000	0.93537	0.95411	1.00000	1.00000
Togo	0.92353	0.94598	0.96646	1.00000	0.84161	0.90408
Tunus	1.00000	1.00000	0.58231	0.84631	0.97867	0.98386
Türkiye	0.80795	0.98174	0.36872	0.89405	1.00000	1.00000
Türkmenistan	1.00000	1.00000	0.63617	0.82196	1.00000	1.00000
Uganda	1.00000	1.00000	0.69881	0.95896	1.00000	1.00000
Umman	1.00000	1.00000	0.89461	0.92005	1.00000	1.00000
Ürdün	1.00000	1.00000	0.44719	0.87443	0.73137	1.00000
Yemen	1.00000	1.00000	0.62873	0.65168	0.89855	0.94171

Ek 6. CCR-O GB ve BCC-O GB İle Elde Edilen Etkinlik Skorları

	Sosyoekonomik		Ekonomik		Sosyodemografik	
	CCR-O GB	BCC-O GB	CCR-O GB	BCC-O GB	CCR-O GB	BCC-O GB
Afganistan	0.43148	0.43640	0.00606	0.00741	0.39785	0.41495
Arnavutluk	0.90228	0.90490	0.02686	0.04636	1.00000	1.00000
Azerbaycan	0.46115	0.46147	0.09135	0.09334	0.43925	0.44647
BAE	1.00000	1.00000	0.18854	0.44757	1.00000	1.00000
Bahreyn	1.00000	1.00000	0.21587	0.25419	1.00000	1.00000
Bangladeş	1.00000	1.00000	0.00700	0.01078	1.00000	1.00000
Benin	0.99850	1.00000	0.04113	1.00000	0.74666	0.89574
Brunei	1.00000	1.00000	0.81387	1.00000	1.00000	1.00000
Burkina F.	0.67390	0.68795	0.01852	0.02576	0.55060	0.55506
Cezayir	0.51039	0.52826	0.02456	0.05778	0.56297	0.56996
Çad	0.67686	0.81241	0.01410	0.01489	0.63841	0.79898
Endonezya	1.00000	1.00000	0.00946	0.03913	1.00000	1.00000
Fas	0.55218	0.57817	0.01649	0.03340	0.72690	0.79675
Fildişi S.	0.50271	0.51046	0.01996	0.02099	0.42474	0.43040
Gabon	0.54330	0.55009	0.05570	0.11134	0.53616	0.55738
Gambia	1.00000	1.00000	0.00670	0.00689	1.00000	1.00000
Gine	0.94438	1.00000	0.01006	0.01193	0.83829	1.00000
Gine-Bissau	0.87804	1.00000	0.00853	0.00912	0.80295	1.00000
Guyana	0.49169	0.49746	0.03442	0.04132	0.52010	0.79397
Irak	0.53900	0.56066	0.02382	0.07230	0.53591	0.56341
İran	0.49147	0.55813	0.02409	0.06970	0.79453	0.82658
Kamerun	0.62783	0.63416	0.02316	0.02602	0.53847	0.54645
Katar	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000	1.00000
Kazakistan	0.59655	0.63155	0.07709	0.14257	0.69377	0.69425
Kırgızistan	1.00000	1.00000	0.01232	0.01401	1.00000	1.00000
Komorlar Birliği	1.00000	1.00000	0.01245	0.01346	0.72870	1.00000
Kuveyt	1.00000	1.00000	0.45652	0.50487	0.77357	0.81182
Libya	0.72088	0.73616	0.04202	0.10931	0.74003	0.75913
Lübnan	1.00000	1.00000	0.07832	0.10309	0.94438	1.00000
Maldivler	1.00000	1.00000	0.05733	0.07445	1.00000	1.00000
Malezya	1.00000	1.00000	0.05189	0.11564	1.00000	1.00000
Mali	0.45192	0.45226	0.00845	0.00864	0.39038	0.40735
Mısır	1.00000	1.00000	0.01169	0.03285	0.73573	0.73757
Moritanya	0.84574	1.00000	0.00443	0.01399	0.76787	0.84324
Mozambik	0.58089	0.58099	0.00590	0.00702	0.54369	0.55991
Nijer	0.87017	0.97333	0.00782	0.00873	0.69075	0.80998
Nijerya	0.63824	0.69314	0.01383	0.03197	0.49268	0.52623
Özbekistan	0.54339	0.55362	0.01195	0.02017	0.57182	0.58245
Pakistan	1.00000	1.00000	0.00779	0.01392	1.00000	1.00000
Suudi Arabistan	0.72275	0.73470	0.06925	0.25830	0.89150	1.00000
Sierra Leone	0.31593	0.31942	0.01304	0.01431	0.27413	0.27420
Senegal	0.85027	0.85368	0.00979	0.01169	0.89453	0.90212
Sudan	0.37055	0.43615	0.00663	0.01847	0.42425	0.43908
Surinam	0.69473	0.69682	0.11303	0.11571	0.66702	1.00000
Tacikistan	0.69233	0.69435	0.00889	0.01156	0.70171	0.73308
Togo	0.61256	0.61275	0.00904	0.00945	0.58089	0.58184
Tunus	0.64516	0.69628	0.02223	0.04532	0.66059	0.67568
Türkiye	0.47569	0.61588	0.02187	0.11520	0.75626	0.92447
Türkmenistan	1.00000	1.00000	0.05541	0.08201	1.00000	1.00000
Uganda	0.71891	0.72422	0.01148	0.01258	0.57149	0.62543
Umman	1.00000	1.00000	0.12693	0.20886	0.84810	0.85543
Ürdün	0.87566	0.98386	0.02886	0.05448	0.53862	0.54280
Yemen	0.78995	0.79151	0.00651	0.01511	0.73249	0.73844

Summary

The comparison of countries or regions is very important. In such studies it can be seen what the countries or regions are in terms of the variables or subjects that are examined according to the other countries. It may also be possible to examine regions that may be considered successful or unsuccessful. Thus, factors that lead to failure or success can be revealed. It is possible to see many studies on the countries in the literature.

The purpose of this study is analyzing the relative efficiencies of Organization of Islamic Cooperation (OIC) member countries for the year 2013 using sociodemographic and economic variables. The activities of the OIC countries were evaluated with three different models: socioeconomic, economic and sociodemographic. As of 2016, there are 57 member countries of the OIC. In addition, the organization has 5 observer members. However, since some data on the input and output variables of Djibouti, Palestine, Somalia and Syria have not been reached, these countries have not been included in the study. In this case, 53 out of 57 countries belonging to the OIC were included in the analysis.

Analyzes were first performed with Data Envelopment Analysis (DEA), one of the nonparametric methods. When the DEA was applied, the efficiency scores of the countries were obtained with the output-oriented CCR model and the BCC model. Secondly, the Assurance Region (AR) method is used to restrict the weights of the inputs and outputs. While weight constraints were set for AR, the Analytical Hierarchy Process (AHP) approach was used based on expert opinions. In the AR method, output-oriented models are preferred as in the ordinary VZA models. For this reason, the weighted constraints were added to the output CCR and BCC models and the AR method was applied.

Finally, the performances of the countries that are members of the OIC have been examined by the TOPSIS method. In the TOPSIS method, the weights obtained with AHP were used. The experts who assist in determining the weight are academics in economics, labor economics and industrial relations, political science and public administration. Each expert has created a separate comparison matrix for the variables involved in socio-economic, economic and sociodemographic models. The geometric mean of the reciprocal elements of the comparison matrices obtained from the experts is taken. Thus, weights related to the group decision and the examinations were obtained. Consistency ratios of matrices obtained for each model were found to be less than 0.10.

Per capita health expenditure, unemployment rate, inflation rate, imports, arable land, dependency ratio, foreign direct investment, female unemployment rate, under-five mortality rate, inverse of infant mortality rate, per capita GDP, goods exports, number of mobile phone users, human development index, total literacy rate, employment rate, number of internet users, life expectancy at birth, number of articles and food production index variables were used.

According to the results of DEA, it was determined that the both technical efficient and also pure technical efficient in the economic and socio-demographic models of UAE, Bahrain, Benin, Brunei, Gambia, Guinea, Guinea-Bissau, Qatar, Comoros Union, Maldives, Malaysia and Surinam. In the socioeconomic model, the number of technical efficient countries is 45 and the number of pure technical efficient countries is 49. In the economic model, the number of technical efficient countries is 16 and the number of pure technical efficient countries is 18. In the sociodemographic model, the number of technical efficient countries is 30 and the number of pure technical efficient countries is 35. Turkey isn't technical and pure technical efficient in socioeconomic and economic models while it is technical and pure technical efficient in sociodemographic model.

Under weight restrictions, UAE, Bahrain, Bangladesh, Brunei, Indonesia, the Gambia, Qatar, Kyrgyzstan, Maldives, Malaysia, Pakistan, Turkmenistan and Oman are technical and pure technical efficient in socioeconomic and sociodemographic model. Qatar is only efficient in economic model on the other hand with the participation of Benin and Brunei they have become pure technical efficient. In the socioeconomic model, the number of technically efficient countries is 17 and the number of pure technical efficient countries is 21. In the economic model, the number of technical efficient countries is only 1 and the number of pure technical efficient countries is 3. In the sociodemographic model, the number of technically efficient countries is 13 and the number of pure technical efficient countries is 19. Under the weight constraints, Turkey has not been technically and pure technical efficient in all three models.

In the TOPSIS method using AHP weights, Qatar took the first place in all three models. Generally, in the three models there are Kuwait, BAE, Brunei in the aftermath of Qatar. Mauritania in the socioeconomic model, Yemen in the economic model, and Nigeria in the socio-demographic model took the last place. In the TOPSIS method, Turkey ranked 42nd in the socio-economic model, 30th in the economic model and 8th in the socio-demographic model.

Kale-Kent Yapısıyla İğdir Kalesi

İğdir Castle With Its Castle-City Structure

Hasan BUYRUK¹

Geliş Tarihi: 12.04.2017 / Düzenleme Tarihi: - / Kabul Tarihi: 28.04.2017

Özet

Doğu Anadolu Bölgesi yüksek dağlar ve platoların bulunduğu ve ortalama rakımın 1500 m. olduğu bir bölge olmasına rağmen, 895 rakımlı İğdir bugünkü yerinde sonradan kurulmuş yeni bir şehirdir. 1664 depreminde büyük bir yıkıma uğrayan şehir terk edilerek bölgenin en alçak çöküntü alanını oluşturan bugünkü yerine taşınmıştır. Eski merkez ise günümüzdeki İğdir şehrine göre daha güneyde, yaklaşık 36 km. uzaklıkta Büyük Ağrı Dağı'nın kuzeybatı tarafındaki düzlükte yer alan savunmaya elverişli kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. İğdir (Korgan) Kalesi'nin ilk olarak ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. İğdir Kalesi ve kuzeybatıdaki Sürmeli Çukuru, İlkçağ'da Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim olan Urartu Devleti'nin sınırları içerisinde bulunuyordu. Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde Şatık Kalesi olarak geçen ve 1064 yılında Melikşah ve vezir Nizamülmülk tarafından Bizanslılardan alınan kalenin İğdir Kalesi olduğu düşünülmektedir. Bu fetihle birlikte tarihi kaynaklarda ilk defa varlığı tespit edilen kalenin, günümüze ulaşan sur duvarlarından ilk yapım evresinin Urartulara kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İğdir, Kale, Kale-Kent, Sur, Yerleşim

Abstract

Though East- Anatolian Region is situated at an altitude of nearly 1500 meters above the sea level and surrounded by high mountains and platos, İğdir with an altitude of 895 meters, has been founded at its present location in later times. As the city was collapsed greatly during 1664 earthquake, it was left and re-founded in its present situation which is the lowest location of the region. The former city was situated at the southern part of the present city, 36 km far from it, on the North-West side of Mount Ağrı with its location on the rocky hill suitable for defense. It is not certain that when and by whom İğdir (Korgan) Castle was founded firstly. İğdir Castle and Sürmeli Hole which is on the north east was within the borders of Urartus that dominated the greater part of East Anatolian Region in the early period. It is within the common belief that the castle named as Şatık Castle in Dede Korkut Writings and taken back from the Byzantines in 1064 by Melikşah and Vazir Nizamülmülk was İğdir Castle. The castle which was mentioned for the first time with this invasion in the historical chronicles dates back to Urartus with its walls which have come down to present time.

Key Words: İğdir, Castle, Castle-City, Wall, Setting

Giriş

Doğunun doğusunda yer alan bugünkü İğdir, Aras Irmağı'nın içerisinde aktığı geniş bir depresyon (çöküntü) sahasında yer almaktadır. İğdir'in kuzey ve kuzeydoğu sınırında, Aras Irmağı boyunca uzanan Ermenistan bulunmaktadır. Doğusunda Azerbaycan'ın Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ve Güneydoğusunda İran yer almaktadır. Güneyinde Ağrı'nın Doğubayazıt ve Taşlıçay ilçeleri, Batısında Kars'ın Kağızman ilçesi bulunmaktadır (Şimşek 2005: 20-27). 50137 metrelik zirvesiyle Türkiye'nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı'nın % 65'i İğdir sınırları içerisinde yer almaktadır. İğdir'in eski yerleşimi, yeni yerleşimin 36 km. doğusunda Ağrı Dağı'nın kuzeybatı yamacında bugün Korhan Yaylası diye bilinen yerde kurulmuş olan batı ve kuzey taraftan Sürmeli Çukuru ve Revan düzlüğünü gören İğdir kalesi ve çevresi idi. 29 Mayıs 1664 de meydana gelen ve bir hafta süren depremle İğdir kalesi ve şehri yıkılmıştır (Kırzioğlu 1953: 537). Sağ kurtulanlar ovaya indirilerek Baharlı köyü yakınına yine İğdir ismi ile bugünkü yerleşim oluşturulmuştur. Baharlı köyü bitişiğine yerleşen İğdir kalesi ahalisi burada yeni bir mahalle kurmuş, buraya Farsça yeni anlamında İğdir-i Nev Yeni İğdir denilmiştir. Daha sonra İğdir Rusların işgaline uğradığı zaman Rusça da yeni anlamına gelen Nov/Nova şeklinde değişerek İğdir-i Nova denilmiştir (Buyruk 2006: 60).

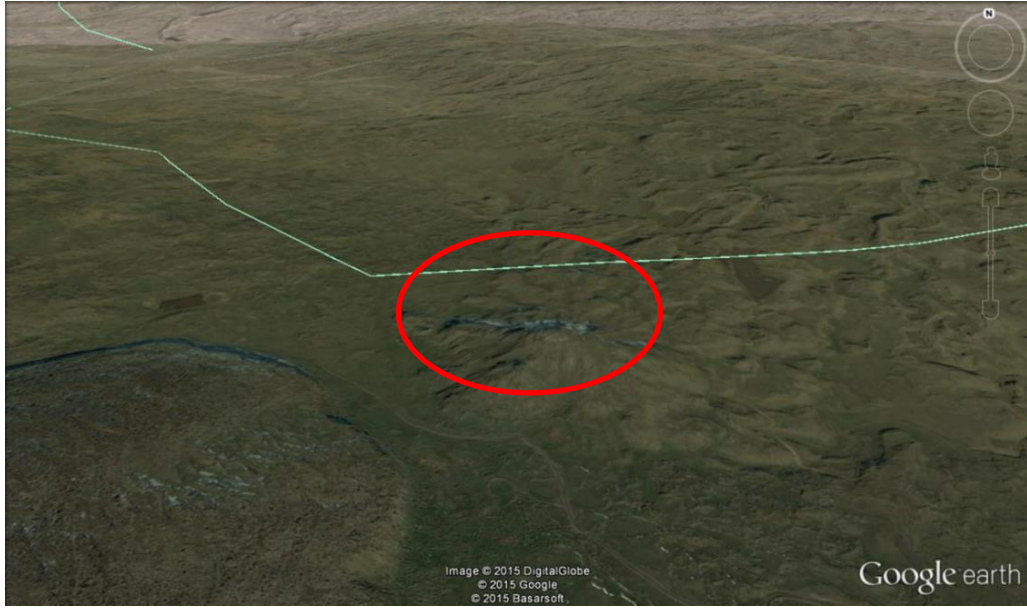
İğdir ve yöresinde Türk yerleşiminden önce Urartular, Kimmerler, Medler, Artaksiyaslılar, Sasaniler ve Müslüman Arapların yaşadıkları bilinmektedir. İğdir Bizans'ın doğu sınırını oluştursa da vasa krallıklar idaresinde kalmıştır. İğdir ve civarında yerleşimin ve yapılaşmanın Urartular döneminde yaygınlaştığı ve hız kazandığı günümüze ulaşan kalıntılardan

¹ Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: hasanbuyruk76@gmail.com.tr.

anlaşılmaktadır. İğdır ve civarı Urartu Kralı Menua (810-785) tarafından feth edilerek Tuşpa (Van) merkeze bağlanmıştır. İğdır'ın Karakoyunlu ve Taşburun yerleşimleri arasında Çolagert mevkiinde bulunan iki yazıtta Kral Menua kendisinin Tanrı Khaldi'nin yardımıyla Erkuakhi ülkesine girip buraları feth ettiği, buranın merkezi Lukhiuni şehrini alıp burada Khaldi adına bir Babu (Mihrap) ve bir Ekallu (Hisarlı Saray) yaptırdığını bildirmektedir (Kırzioğlu 1953: 50).

Kent asıl gelişimini sonraki dönemlerde tamamlasa da günümüze ulaşan yerleşim izlerine bakıldığında kentin çekirdeğini oluşturan kalenin bu dönemde inşa edilmeye başlandığına dair veriler elde edilmektedir. Zira yayla kültürünü benimsemiş, ortalama 1500 rakımlı bir coğrafyada hüküm sürmüş olan Urartular için büyük sürülerin yayılabileceği geniş otlaklara sahip, 2200 rakımlı İğdır yerleşimi oldukça elverişli imkânlar sunmaktaydı.

Urartu döneminde İğdır bir kale işlevi görmüş olmalıydı. Urartuların inşa ettiği bu kalenin önemli özelliği, Ağrı Dağı eteklerinden başlayıp, kuzeyde Karakoyunlu düzlüğüne kadar inen oldukça geniş bir topoğrafyaya hâkim bir tepe üzerinde kurulu bulunmasıydı (Şekil 1).

Şekil 1. Kalenin Kurulu Olduğu Tepe ve Hakim Olduğu Düzlük (Google)

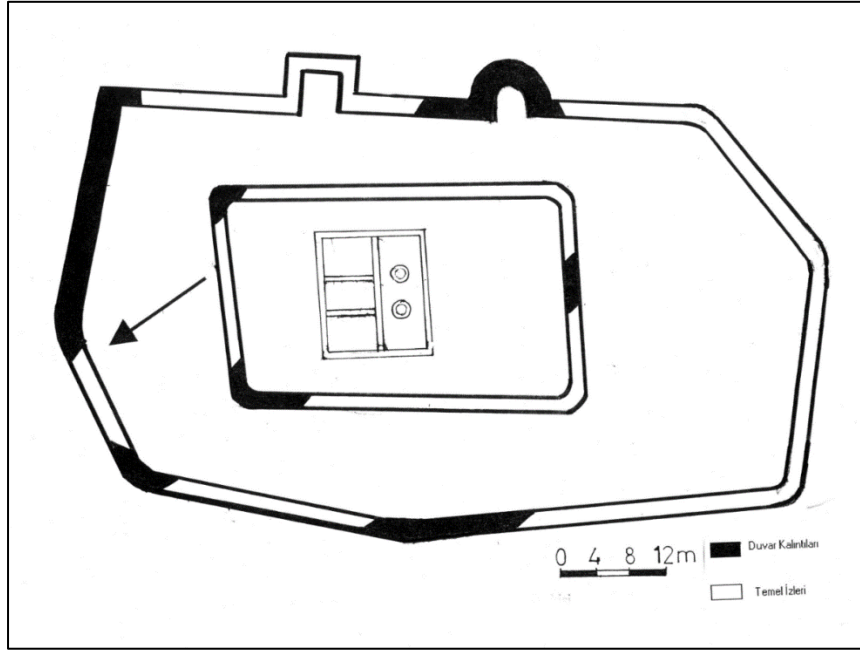
Hemen tepenin tamamını kapsayacak şekilde inşa edilen kale surları aşağı yamaçlara doğru uzanmaktaydı (Şekil 2,3). Tepedeki düzlüğün tam ortasına denk gelen yerde ise bir iç kaleye sahiptir (Şekil 4). Kale dikdörtgen kesitli ve yarım daire burçlarla çevrili olup, yöresine hakim bir konumdadır. Dönemin İğdır kentinin ana çekirdeğini de bu kale oluşturmaktaydı. Tarihi süreç içerisinde şehir yerleşimi kalenin kurulu bulunduğu bu tepe etrafında gelişerek büyümüştür.

Şekil 2. Tepeden Yamaçlara Doğru İnen Sur Duvarla

Şekil 3. Tepeden Yamaçlara Doğru İnen Sur Duvarları

Şekil 4. Kalenin Planı

Bilindiği üzere Iğdır ve çevresinin Türk hakimiyetine geçmesi 1071 Malazgirt Zaferi'nden önce 1064 yılında gerçekleşmiştir. Kaynaklarda pek fazla adı geçmeyen kalenin varlığını ve fethini de bu tarih itibarı ile öğreniyoruz. Kalenin fethine Selçuklu kaynaklarında şu şekilde yer verilmektedir. "Melikşah kaleye (Iğdır Korganı'na)² hücum etti ki, orada Rumların okçuları bulunuyordu. Bunlar Müslüman askerlerden birçoğunu öldürdüler. Sonra Nizamülmülk ve Horasan-Amidi atlarından indiler, piyade oldular. Sultan Melih Şah bir ok atarak Kalenin Emiri'ni boynundan vurdu. Kâfirler, taşla müdafaa ettiler; nihayet yüksek bir tepeye (Ağrı Dağı'na) doğru gittiler, kaçtılar, dağların tepelerine doğru tırmanıp çıktılar. İslam askeri galip gelerek, (kalede buldukları müdafilerin) hepsini kılıçtan geçirdiler, hiç birini sağ bırakmadılar. Buna müteakip Melik Şah, Sürmeri denilen kaleye gitti. Bu kalede akarsular ve bostanlar vardı, burasını da fethetti" (Ali El-Hüseyni 1999: 24).

Selçuklu kaynaklarında adı açık olarak belirtilmese de Iğdır Kalesi'nin 1064 yılına kadar Rumların yani Bizans'ın hakimiyeti altında olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerden sonra uzunca bir süre kent ve kale hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi kaydı mevcut değildir. Kalenin ismi ve durumuyla ilgili bilgiler 1404 yılında bir seyahatname de karşımıza çıkmaktadır. İspanya kralı tarafından Timur'a gönderilen elçi Clavijo, Anadolu Orta Asya ve Timur adlı eserinde 1404 yılı Mayıs ayında gördüğü Iğdır Kalesi'ni şöyle anlatmaktadır. "Ertesi gün (Cuma) Sürmeri'den hareket ettik. Yolda, bir kayalık üzerinde kurulmuş kaleye rastladık. Dul bir kadın bu kalenin sahibesi idi ve Timur'a vergi veriyordu. Eskiden burada eşkıya barınmaktaymış. Ve bunlar, o civardan gelip geçen yolcuları soymakla geçiniyorlarmış. Timur burada geçiyorken, kaleye hücum ederek zapt etmiş ve eşkıyanın reisini öldürtmüş. Sonra da kaleyi reisin zevcesine bırakmış. Timur giderken, kalede tekrar eşkıya barınmaması için bütün kapıları söktürmüş ve bir daha buraya kapı yapılmamasını emretmiş. Biz buraya vardığımızda, gerçekten kapı namına bir şey yoktu. Bu kalenin ismi Iğdır'dır. Ararat Dağı'nın ucunda bulunan bu kale, Hazreti Nuh tarafından yapılmış olan geminin tam durduğu yerdedir. Bu Ararat Dağı da Trabzon'dan beri gördüğümüz diğer dağlar gibi çırılçıplaktır. Iğdır Kalesi'nin sahibesi bize çok iyi misafirperverlik gösterdi, o gece ağırladı ve bütün ihtiyaçlarımızı temin etti. 31 Mayıs cumartesi günü Iğdır'dan yola çıkarak, Nuh'un Gemisi'nin durduğu dağa vardık. Bu dağ son derece yüksek ve tepesi kar ile örtülüdür" (Clavijo 1993: 90-91). Seyahatnamedeki "Iğdır" isminden de anlaşılacağı üzere Türklerin kente isimlerini verecek kadar bu bölgede kökleştikleri anlaşılmaktadır.

Yöreye hâkim bir tepe üzerinde kurulu bulunan Iğdır Kalesi'nin günümüze ulaşan kalıntıları, tepenin etrafını çeviren surları ile bir dış kale oluşturulduğu yine son savunmanın yapılacağı bir iç kalesinin var olduğunu göstermektedir. Dış kaleyi oluşturan sur duvarlarının 2 m. yi aşan genişlikte, büyük kaya bloklarından kuru duvar tekniğinde örülmüş olmaları demir çağı özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 5).

² Parantez içinde yazılı olanlar Kırzioğlu'na aittir. Orijinal metinde bu ibareler yoktur. Kırzioğlu Melikşah'ın fethilerini Sürmeli Çukurun'da gösterir ve kuşatılan bu ilk kalenin Ağrı Dağı'nın eteğinde Iğdır Kalesi olduğunu ileri sürer. Kırzioğlu'nu böyle düşünmeye sevk eden metinde geçen yer adları olmalıydı. Zira metinde bu kalenin fethinden sonra Sürmeri kalesinin fethi anlatılmaktadır. Sürmeri, Iğdır Kalesi'nin yaklaşık olarak 50 km. batısında yer almaktadır. (Kars Tarihi, s. 332, Ani Şehri Tarihi, s.31, "Selçuklular'ın Ani'yi fethi, s. 126, Kıpçaklar, s. 64)- Diğer araştırmacılar ise, Elagöz Dağı'nın güney tarafındaki Ampier/Anberd/Biurakan olabileceğini belirtiyorlar (KÖYMEN, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 256; Alparslan ve Zamanı s. 15, SEVİM, Anadolu'nun Fethi, s.40).

Şekil 5. Sur Temel Kalıntıları.

Tüm tepeyi çepeçevre dolaşan surların temel seviyesinden yukarı kısımlarının horasan harçlı örüldüğü ve ortaçağ duvar karakteri gösterdiği anlaşılmaktadır. Dış surlar ile iç kale arasında kalan alanlarda bol miktarda moloz yığınları bulunmakta olup, bu alanlarda olması muhtemel yapılar hakkında herhangi bir bilgi edinmek mümkün olmamıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Moloz Yığınları ve Kule Kalıntısı.

Dış kale surlarının günümüze ulaşan kısımlarında tamir izlerini görmek mümkündür (Şekil 7). Dış kale surlarının tepeden aşağıdaki ovaya kadar uzandığı, kalan temellerinden anlaşılmaktadır.

Şekil 7. Kule Kalıntısı.

İç kale kalenin oturduğu tepenin en üst noktasına inşa edilmiş olup, dikdörtgen bir plan yapısı göstermektedir. İç kale içerisinde, kuzey tarafta üç bölümden oluşan bir erzak deposu ile buna bitişik olarak inşa edilmiş biri dörtgen, diğeri yuvarlak olmak üzere (Şekil 8) iki adet su kuyusu görülmektedir (Buyruk 2006: 106).

Şekil 8. Su Kuyusu

Selçuklular 1064 yılında girdikleri bu topraklarda kendilerinden önce kurulmuş pek çok kale-kentlerle karşılaştılar. Bunlardan biri de İğdır Kalesi idi. Kalenin fethini aktaran tarihi belgeler kalenin veya kentin yerleşim alanı ve özelliklerinden söz etmiyor. Sadece alınış şeklini aktarmakla yetinerek Rumların elinde olduğunu belirtiyor (Ali El-Hüseyni 1999: 24). Günümüze ulaşan kalıntılar da burada Bizanslılar tarafından şekillendirilen bir kale- kentin varlığını göstermektedir. Bizans kentleri kurumsal mekanların inanç yönünden farklılaşmasıyla birlikte Helenistik ve Roma kentlerinden oldukça farklılıklar göstermektedir. Tanyeli Bizans Kent modellerini çok parçalı kent ve kale kent olmak üzere iki sınıfa ayırmaktadır. Kale kent modelinde genellikle bir iç kalesi bulunan ve dış surların çevrelediği küçük alanlardan oluşur. Bu yerleşme alanları antik çağlardan kalabileceği gibi Bizans döneminde yapılanlar da sur içindedir. Askeri ve yönetsel bir işlev taşıyan iç kale oldukça yoğun bir yapılaşma göstermektedir. Kentin dışında tarımsal alanlar mevcuttur. Bu tarımsal alanlarla iç içe geçmiş küçük yapılar olmalıdır (Tanyeli 1987: 26-32). Çok parçalı kent modelinde ise; küçük ve birbirlerinden kopuk yerleşme birimleri köy niteliğinde olup, bu yerleşmelerde örgütlü bir ticaret alanını bulunmamaktadır. Bu yerleşmelerin asıl geçim

kaynağını tarım oluşturmaktadır. Bu tür modelin en önemli unsuru ise koruma görevini üstlenen kalesidir. Bu yerleşme nüvelerinin küçük mezarlıkları, kilisesi ve küçük imalathaneleri vardır. Bu küçük yerleşmelerde ticaret alanı yer almamaktadır. (Tanyeli 1987: 21-23).

Bu bilgilerden yola çıkarak İğdir yerleşiminin kent modelleri içerisinde yer alan kale-kent yapısını sonraki dönemlerde de devam ettirdiğini göstermektedir. Hangi tarihleri kapsadığı tam olarak belirlenemeyen dönemler içerisinde nüfusun hızla arttığı ve yerleşimin surların dışına taşdığı anlaşılmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Güney Yamaçtaki Yapı Kalıntıları.

Kalan izler sur dışındaki yerleşimin kalenin güney eteklerinde yoğunlaştığını ve kuzeybatıya doğru yayıldığını da göstermektedir. Coğrafi şartlar ve iklim özellikleri gözetenerek kalenin kuzey yamaçlarının yerleşime açılmadığı anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde mevcut yerleşimlerinde yetmediği ve kentin büyümeye devam ettiği anlaşılıyor. Kalenin kurulu bulunduğu tepenin güneybatısında bulunan ve daha alçak olan tepenin kuzeydoğu etekleri ile kalenin güneydoğusunda yer alan yaklaşık 180-200 dönümlük bir sahada görülen yoğun yapılaşma izleri bunun bir göstergesidir (Şekil 10).

Şekil 10. Kalenin Güney ve doğusundaki Yerleşim İzleri (Goole)

Tanyeli'nin tanımladığı "çok parçalı kent" (Tanyeli 1987: 21-23), modelinde küçük ve birbirinden kopuk yerleşme yerleri kuralı tam olarak karşılanmasa da bu düzlükte karşılaşılan mezarlıklar ve kalenin batı tarafındaki düzlükte yer alan trikonkhos planlı kilisesi ile değirmenlere işaret eden silindir taşların bulunması kentin çok parçalı modele oldukça yaklaştığını göstermesi bakımından önemli bulgular göstermektedir.

Sonuç

Yapılan araştırmalar neticesinde Iğdır şehrinin ilk kuruluş yerinin günümüzdeki coğrafi alanı olmadığı, buradaki yapılaşmanın 17. yüzyılın 3. yarısında başladığı ve günümüze ulaştığı tarihi bilgiler ışığında maddi kanıtlarla ortaya konmuştur. Tarihte karşımıza ilk defa Iğdır Kalesi ismiyle çıkan yerleşmenin ilk evrelerinin Demir Çağı'na kadar uzandığı fakat yerleşmenin bu dönemdeki boyutlarının tespiti mümkün olmamıştır. Kalenin daha sonra Ortaçağ'da bir iç kale eklenmesiyle büyütülerek küçük ölçekli bir kale-kente dönüştürüldüğü ve 1064 yılında da Bizans hâkimiyetinde olduğu görülmektedir. Clavijo'nun da bahsettiği gibi Timur döneminde eşkıyaların barınma yeri olan kalenin bir gelişme göstermiş olması imkân dâhilinde değildir. 1664 depreminden sonra kentin terk edildiği düşünülürse gelişmenin ve büyümenin 1404-1664 yılları arasında olması yüksek bir ihtimaldir.

Bütün bu tespitlerden hareketle kentin Türkler tarafından ferh edilmesinden sonra şehrin bu dönemde de kale-kent özelliğini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Şehre Iğdır isminin ne zaman verildiği tespit edilememiştir. Kentin kalesinin kurulu bulunduğu tepeyle sınırlı kalmadığı güvenliği de ön plana alarak Ağrı Dağı'nın kuzeybatı yamaçlarından başlayıp kalenin eteklerine kadar olan geniş bir vadiye yayıldığı bir gerçektir. Kentin bu kadar büyümesindeki etkenlerin başında coğrafyanın tarım ve hayvancılığa özellikle de hayvancılığa oldukça elverişli olmasından kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Ali El Hüseyini, Şadruddin Ebul-Hasan Ali İbn Naşır İbn (1999). Ahbarü'd-Devleti's-Selşukiyye (Çev. Necti Lügal) Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Buyruk, Hasan (2007). Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Iğdır, Iğdır Belediyesi Kültür Yayınları No:2.
- Clavijo, Ruy Gonzales (1993) Anadolu Orta Asya ve Timur (Çev. Ö. Rıza Doğrul) İstanbul Ses Yayınları.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1953). Kars Tarihi, C.I, İstanbul: İşıl Matbaası.
- Kırzioğlu, Fahrettin(1982). Ani Şehri Tarihi, Ankara.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1993). Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590), Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1995). "Nevruz Dede Korkut Oğuznamelerinde Başkent Sürmelü (Iğdır İlimiz)",Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara 20-22 Mart) S.100, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1952). Dede Korkut Oğuznameleri, I. Kitap, İstanbul Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Kırzioğlu, Fahrettin (1970) " Selçukluların Ani'yi Fethi Ve Buradaki Türk Eserleri", Selçuklu Araştırmaları Dergisi II, Ankara, 1970. s. 111-139.
- Kırzioğlu, Fahrettin (1992). Yukarı-Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köymen, M. Altay (1993). Selçuklu Devri Türk Tarihi, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köymen, M. Altay (1972). Alparslan ve Zamanı, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevim, A. (1986). Anadolu'nun Fethi, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşek, O. (2005). Tuzluca İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tanyeli, U. (1987). Anadolu - Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci (11.-15. yy), İstanbul Teknik Üniversitesi.

Summary

Though East- Anatolian Region is situated at an altitude of nearly 1500 meters above the sea level and surrounded by high mountains and platos, Iğdır with an altitude of 895 meters, has been founded at its present location in later times. As the city was collapsed greatly during 1664 earthquake, it was left and re-founded in its present situation which is the lowest location of the region. The former city was situated at the southern part of the present city, 36 km far from it, on the North-West side of Mount Ağrı with its location on the rocky hill suitable for defense. It is not certain that when and by whom Iğdır (Korgan) Castle was founded firstly. Iğdır Castle and Sürmeli Hole which is on the north east was within the borders of Urartus that dominated the greater part of East Anatolian Region in the early period. It is within the common belief that the castle named as Şatık Castle in Dede Korkut Writings and taken back from the Byzantines in 1064 by Melikşah and Vazir Nizamülmülk was Iğdır Castle. The castle which was mentioned for the first time with this invasion in the historical chronicles dates back to Urartus with its walls which have come down to present time.

İğdır Castle which has lived Roman and Byzantine Periods and has been exposed to the attacks of Sakas, has been under the rule of Muslim Arabs and Byzantine. Turks, who dominated the region and the castle with their attacks before Malazgirt victory, had populated the region naming the castle. With a detailed investigation of the İğdır Castle, it is clearly understood that a large proportion of the population during the first phase of the structure was within the walls and had an inner castle as well. Considering this feature of the castle, it is clear that it was built as a castle-city in the beginning. It is again clear that except the northern slopes of the hill on which the castle was situated, other parts were densely populated and structured. This construction, starting from the southern slopes of the castle lies to the north-east slopes of Mount Ağrı from southern and eastern parts. It may be detected that the same structure lies towards south west and western sides with a decrease in density. Due to this structure, it is generally considered that İğdır Castle with its castle- city structure has been undergone to a change as multi-part city model as it grew and over populated.

In the present study, İğdır Castle will be defined together with its history, general structure, city model of construction and the city model it changed to in details.

The Impact of Motherland Party's Neoliberal Policies on Labour Markets within the Framework of 3Ds in New Work Life

*Yeni Çalışma Yaşamının 3Dsi Ekseninde Anavatan Partisi'nin Neoliberal Eğilimli Politikalarının İşgücü
Piyasalarına Etkileri*

Hasan YÜKSEL¹

Geliş Tarihi: 23.03.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 01.06.2017 / **Kabul Tarihi:** 05.06.2017

Abstract

The objective of the study is to focus on the impacts of Motherland Party's neoliberal policies on labour markets. The 1980s were the years in which economic policies underwent changes and transformations owing to the powerful effect of globalization and neoliberalism. On the one hand it has been debated that the influences of the process through which everybody learns everything in a short period of time, on the other hand it has been observed that economy-politics were shaped on the basis of "neoliberalism" because of oil crisis in 1973. On account of the neoliberal policies, the state marginalizes and marginalizes itself, so do the social policies and social problems; in addition, private sector or in other words capital owners comes to the power both on economic and labour markets. To put in another way, the minimal and the marginal impulse of the state on the social, economic, and politic structure through the motto "Laissez faire, laissez passer.", brings about marginalization, weakness, as well as vulnerability on the social policy and labour markets as particular domain. The reason is that those who develop, manage or control social policy through governments is the state itself; nothing else. Loosing initiatives of the state concerning the solution of the social problems will stem in decrease of the efficiency of social policy; nevertheless it will enhance imposition of the capital. In short, if the state is powerful and dominant in the system, social policy will be too. The enforcement of "competition" brought about globalization defined as the monopoly of goods, services, and capital is the fundamental factor that affects the labour markets deeply. In the industrial relations systematicity, moving from the sole priority of employers shaped depending upon profit maximization and cost minimization so as to compete with the others and according to them, the unique factor that minimizes profit and maximizes cost is the labour itself. Therefore, the wage income of the labour is to be declined or lock out is to be done so that fewer labour can be employed. Labour markets, as a dynamic domain, are shaped by the rules of supply and demand. The political initiatives leave a great impact on the running of labour market due to the fact that those that control the policy control the labour markets as well. Therefore, the policies developed by Motherland Party extremely affected the structure of labour markets. The reason is that 1980s were the years when radical transformations took place on the basis of labour market implementations. The first development was related to the neoliberal policies adapted by Turkish government in the aftermath of January 24th Decisions through which Turkish economy took an initiative for opening itself so as to integrate with the world economy. Via neoliberal policies, state was marginalized, and state was regarded as a sort of 'barrier' that decelerated investment and growth; but on the other hand, private initiatives were maximized day by day. Development and growth depended upon capital accumulation by means of private entrepreneurship, and the state was removed from economic and social policies. Additionally, globalization that rendered the world as a 'unique' and 'sole' mechanism neglecting differentiations fostered this process as well. As a result of the development in information and communication technologies in parallel with globalization process, the world converted into a small piece in which everyone was informed with everything in a short period of time. Globalization brought about international competition that caused employee to be taken into account as the biggest cost factor. These kinds of new improvements shifted the structure of labour markets and instead of employee centered industrial relations, employer oriented one appeared again that trivialized employee and its wage. More than that, new working types called as deregulation in the literature gave birth that minimized the significance of employees and turned them into a 'tool' to be sold and bought or rented. As a whole, the study consists of two chapters. In the first part of the study, moving from the term of policy, Motherland Party's neoliberal initiatives along with January 24th Decisions and Military Coup has been reflected. As for the second part, the policies and their reflections on labour markets have been assessed.

Key Words: Industrial Relations, Policy, Motherland Party (ANAP), Labour Market, Deregulation

¹ Yrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü. Çankırı, Türkiye.
E-Posta: hasanyuksel37@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı Anavatan Partisi'nin neoliberal eğilimli politikalarının işgücü piyasalarına etkilerini incelemektir. Anavatan Partisi'nin iktidara geldiği 1980'li yıllar küreselleşmenin ve neoliberalizmin güçlenen etkisi nedeniyle ekonomi politikalarının değişim ve dönüşüm yaşadığı dönemin özelliklerini içermektedir. Bir taraftan dünyada sınırların kalkarak herkesin her şeyi çok kısa bir süre içerisinde öğrendiği bir sürecin etkileri tartışılırken diğer taraftan da 1973 Petrol Krizi'nin etkisiyle ekonomi-politiğin "neoliberal" eksende şekillendiği gözlenmektedir. Neoliberal politikalar nedeniyle devletin küçülmesi ve marjinal hale gelmesi sosyal politikayı ve sosyal sorunları da marjinalleştirirken özel sektör ve sermaye kesimi iktisadi piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasalarında da hükümlanlığını tesis etmiştir. Nitekim devletin küçüldüğü ve devletin "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesi çerçevesinde sosyal, iktisadi ve politik yapı üzerindeki etkisinin minimal hale gelmesi sosyal politikayı ve işgücü piyasalarını da daha savunmasız ve güçsüz bir alana dönüştürecektir. Çünkü sosyal politikayı hükümetler eliyle geliştiren, yöneten ve denetleyen devlet aygıtından başkası değildir. Devletin sosyal sorunların çözümünde elindeki inisiyatifini kaybetmesi sosyal politikanın etkinliğinin azalmasına; o nispette sermayenin dayatmalarının artmasına neden olacaktır. Kısacası devlet sistem içerisinde güçlü ve baskın ise sosyal politikalarda etkin ve etkilidir. Mal, hizmet ve sermayenin tek elden yönetimi anlamında kullanılan küreselleşmenin neden olduğu "rekabet" baskısı da işgücü piyasalarını derinden etkileyen temel gelişmeler içerisinde yerini almıştır. Endüstri ilişkiler sistemi içerisinde işverenin rekabet edebilmesi için tek ve yegâne kaygısının kâr maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu olduğu düşüncesinden hareketle işverene göre kârı azaltacak ve maliyeti arttıracak tek faktör emektir. O nedenle emeğin elde ettiği ücret geliri azaltılmalı ya da tensikat yapılarak daha az işçi istihdam edilmelidir. Dinamik bir alan olarak işgücü piyasaları arz ve talep kuralları çerçevesinde şekillenmektedir. Siyaseti kontrol eden işgücü piyasalarını da kontrol edeceği düşüncesinden hareketle işgücü piyasalarının yönetiminde siyasi inisiyatifler oldukça önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle Anavatan Partisi tarafından geliştirilen politikalar ciddi anlamda işgücü piyasalarının yapılarını etkilemiştir. Nitekim 1980'li yıllarda işgücü piyasalarında köklü değişimlere tanıklık edilmiştir. Öncelikle 24 Ocak Kararlarıyla o dönem hükümetinin benimsediği neoliberal politikalar sayesinde Türk Ekonomisi küresel sisteme entegre olmak amacıyla bir inisiyatif almıştır. Neoliberal politikaların uygulamaya konulmasıyla beraber devlet küçülmüş ve büyüme ve kalkınmanın önünde bir tür 'engel' olarak görülmeye başlanmış; fakat özel sektör ise her geçen gün büyümüştür. Büyüme ve kalkınma özel sektörün girişimleri sayesinde gerçekleşecek sermaye birikimine bağlıdır. 1980'den sonra devlet iktisadi piyasalara ve içtimai hayata müdahale etmekten vazgeçmiştir. İlaveten farklılıkları görmezlikten gelerek dünyayı tek ve yegâne bir parçaya dönüştüren küreselleşme süreci de bu trende ivme kazandıran bir başka realite olmuştur. Küreselleşmenin sonucunda gerçekleşen bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin katkısıyla dünya herkesin her şeyden haberdar olduğu küçük bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca küreselleşme, dayattığı rekabet anlayışıyla işverenler açısından işgücünün en büyük maliyet unsuru olarak görülmesine de zemin hazırlamıştır. Söz konusu bu gelişmeler işgücü piyasalarının da yapısını değişime uğratmış; işçi merkezli bir endüstri ilişkileri sistemi yerine başta işçiyi ve ücret gelirlerini önemsizen işveren merkezli bir çalışma anlayışı tesis edilmiştir. Bununla birlikte işçiyi marjinalleştiren, alınıp satılan ve kiralanan bir 'meta' haline getiren esnek çalışma anlayışı başta olmak üzere yeni çalışma biçimleri de ortaya çıkmıştır. Çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde politika kavramından hareketle Anavatan Partisi'nin 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında uygulamaya koyduğu neoliberal politikalar ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise söz konusu bu politikaların işgücü piyasaları üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri İlişkileri, Politika, Anavatan Partisi (ANAP), İşgücü Piyasaları, Esnekleşme

Introduction

Motherland Party (The ANAP) that came to power in 1983 played a very crucial role on the transformation of Turkey economically, politically, and socially on account of the fact that 1980s enforced new conditions both locally and globally and The ANAP became the first political actor which took initiatives on the basis of this transformation. In regards to Turkey, the position of which has always been in line with the position of the world, the first signs of transformation became clear with the advent of globalization process, January 24th Decisions and Military coup in 1980, all of which left a great impact on labour markets as well.

In the world, 1980s were the years on which neoliberal policies, which brought about a certain decrease on the function of the state, started to be implemented as a result of the 1973 Oil Crisis. Neoliberal policies removed the state from the markets and private initiatives were substituted instead. Providing that neoliberal policies were implemented, social policies as well as social state mechanisms would decline. This is a green fact which means that private initiatives do not have a concern about the welfare and the wellbeing of employees; in the stark contrast, it prioritizes profit maximization. Therefore, the policies conducted in 1980 and after reflected the 'mechanization' process of employees again fostered with the advent of new working styles called as deregulation. All these things are the actual results of state removal from the markets and substitution of private ownership. The golden age for employees that commenced concretely in the aftermath of 1945 became a dark age again in 1980 with the implementation of neoliberal policies.

The main objective of the study is to analyze the effects of neoliberal policies of The ANAP on the labour markets as the first practitioner of neoliberalism in Turkey. The study consists of two chapters. In the first part of the study, moving from the term of policy, The ANAP's initiatives along with January 24th Decisions and Military Coup is revealed. As for the second part, the policies and their reflections on labour markets are assessed taking into account the new dynamics of labour markets such as globalization, deregulation, deunionism, and international competition, all of which are assessed as 'downs' for labour itself since the apparatuses used by labour so as to legitimize itself are terminated. All these things pave the way that class consciousness, labour effectiveness are unfortunately quitted and labour is converted into a 'thing' to be sold and purchased.

1. Policy

Policy does not have a unique meaning; and it changes depending upon the contexts used. Some definitions lay an emphasis on the fact that it is a kind of tool to manage something while the others focus on its ideological aspect. For example, Merriam Webster Dictionary defines policy in a way that it is "prudence or wisdom in the management of affairs.", it is "management or procedure based primarily on material interest.", or it is "a definite course or method of action selected from among alternatives and in the light of given conditions to guide and determine present and future decisions." (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/policy>, 10 May 2016). According to Cambridge Dictionary, policy is defined as "a set of ideas or a plan of what to do in particular situations that has been agreed to officially by a group of people,

a business organization, a government, or a political party." (<http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/policy>, 10 May 2016). These definitions give a certain perspective concerning the word 'policy' because it connotes the determination of a specific problem and develop some particular solutions for it (Bardach, 2000: 371).

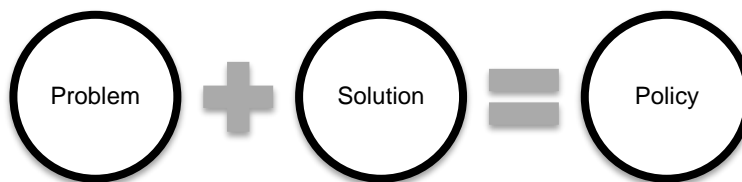

Figure 1. The General Framework of Policy

Source: Bardach, 2000: 371

As a matter of fact, ascertaining the problem in a correct way is the first step of policy making procedure due to the fact that it takes after diagnosing an illness like a doctor. Imagine that the doctor diagnosed the illness in a wrong way, the prescription would not work and even it would damage the patient. Maybe, it would kill him. Therefore, policy as term used so frequently in different contexts is to be determined via moving from problem specification which can be interpreted that it refers to some types of ideology or initiatives to be taken so as to tackle with a particular problem related to economy, society, and so forth (Figure 1).

In democratic regimes, political parties carry out the function of management on behalf of public so that 'good governance', which depends upon "effectiveness", "efficiency", "legality", and "democracy", can be settled. In policy, these values often conflict and compete with one another owing to the fact that the dominant actor which takes the responsibility for making policies oblige to choose one over the others (Videc et al., 2010: 7, 8):

- Effectiveness is the sinequanon of policy so that the goal is to be realized. This peculiarity of policy as an instrument is of paramount importance for evaluation of side-effects (positive and negative as a whole). On condition that the policy is just on a daily basis rather than its inclusive aspect which can be achieved through effective and long term goals, it is quite natural that it does not work.
- Efficiency is related to the input and output calculation of policy as an instrument. Here, effective orientation of particular policies entails specific programs to be put into practice in a devised way so as to solve the problem.
- Legality refers to the idea that all the processes included in the policy making procedures from problem detection to its resolution are to be on the legal basis. The illegal instruments cannot be the parts of policy since policy making requires the solution of the problems from the beginning and since problems are the natural parts of policy. Thus, legality, so to say, formality is the indispensable sides of policy as an administrative process.
- Democracy, "referring to the degree to which administrative action in designing and implementing policies corresponds with accepted norms as to government citizen relationships in a democratic political order." Democracy is closely interacted with the policy. For totalitarian and authoritarian ideologies, it is unfeasible to settle the standards of democracy. The reason is that democracy can blossom and flourish only through laws, NGO, media and so on. On condition that these mechanisms are vague or defunctionalized, there is no reason to talk about policy. So, policy goes through democracy, without democracy, policy converts into a "unique and unquestionable" ideology.

2. The Economic Timeline of Modern World History since Industrial Revolution

It is of paramount importance to have a close look at the economic policies implemented following Industrial Revolution so that the government policies can be comprehended clearly. In regards to economy-politics, it can be referenced that the world history can be categorized into four like 'economic liberalism, Keynesian economy, neoliberal policies and globalization process.' After industrialization in which steam and cotton got married (Ekin, 1989: 8), everything is doomed to change all over the course of the world. Fundamentally, work and work related perceptions shifted radically which gives the idea that humans initiated to work in the factories and they quitted fields. At the same time, the economy based on one's consumption was transformed into a structure depended upon the consumptions of whole. This brought about mass production and the movement of capitalism commenced. The ideology that legitimized capitalism was 'economic liberalism' which centered upon 'Laissez faire, laissez passer' motto and the theory of 'invisible hand' meaning that there is no reason for state to intervene in the economy and economic activities. In this type of model, everything was for/by capital owners; nothing else. They were even superior from the state itself that resulted in social stratification and class discussion (Bozkır, 2011: 1-25).

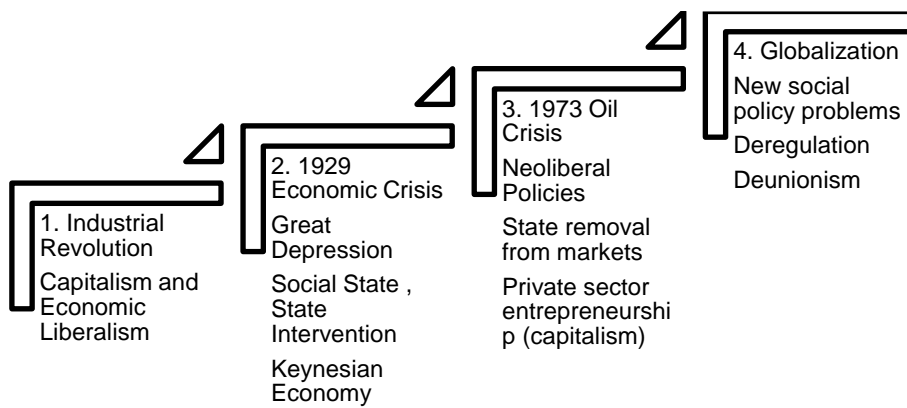

Figure 2. The Economic Timeline of Modern World History since Industrial Revolution

Source: Bozkır, 2011: 1-25

The second stage shaping economy was characterized by 1929 Economic Crisis called as 'Great Depression'. Particularly, industrialized Western countries, where most employees were unemployed, were affected adversely. As a matter of fact, this was a depression for all owing to the fact that the majority of the poor had to wait for hours to take a plate of soup and a slice of bread. Socially insecure works played a very crucial role on this which paved the way that state ought to have intervened in the economy. This tragic end of economic liberalism compulsorily rendered Keynesian economy come to fore. Hence, great percentage of industrialized countries started to make new legal regulations concerning social security, social insurance, unemployed insurance such as USA, England, and German and so on. These were the golden era of social policy regulations. However, this promising model did not last longer, and 1973 Oil Crisis appeared which constituted the third turning point of economic policies. The new formula of the new age was neoliberalism that entailed state intervention on one hand, but capital accumulation on the other hand. This was something like half state and half privacy. This policy weakened the effectiveness of social policy, indeed. Particularly after globalization that gained a momentum following 1980, new problems concerning the owners of the economy occurred that stemmed in deregulation, deunionism, defunctionalization of social policy apparatuses (Figure 2).

3. The ANAP and January 24th Decisions

Through the leadership of Turgut Ozal, The ANAP came to power in 1983 in Turkey. It is necessary to have a look at the conditions of 1980s so as to cover the policies of Turgut Ozal, who became both prime minister and president of Turkish Republic, and who took radical initiatives concerning economic, social and political agendas. The first development of the era was the September 12th Military Coup. Particularly, 1980 Military Coup which continued for three years played a very crucial role in all the spheres of life. Following Military Coup, new political formation was needed so that the adverse effects of September 12th were tried to be healed and so that new terms of economic and political refreshments are to be made to coordinate with neoliberalism and globalization. During this period, Turgut Ozal as the dominant figure, who prepared the January 24th Decisions, got on the stage to settle the paradigms of liberalism. Turgut Ozal was on the point of view that economic liberalism would bring about political liberalism (Çankaya and Aysel, 2015: 528). For economic liberalism, the first apparatus utilized by Ozal was new economic terms all over the world and January 24th Decision in Turkey. The main framework of January 24th Decisions is stated as in the following (Karluk, 2010 as cited by Kaya, 2013: 8):

- Instead of import substitution economy, export oriented economic model was adapted: The decision like this was in line with the globalization period and it accelerated Turkish economy to embed with the world economy and unfortunately, Turkish economy turned into a market place that strongly depended on foreign source. What is meant here is that Turkish economy was opened to economic fluctuations and crisis; besides, the national production was adversely affected. Unfortunately, this implementation also enhanced the foreign trade deficit.

- Interest, pricing mechanism and foreign exchange rate were freed: This is the sign of transformation from state oriented economy to private initiatives. State was removed from markets, and prices were determined freely without the intervention of state which meant that liberal policies and the enforcements of capital economy resuscitated again. In this economic framework, it can be argued that capital accumulation is much more important than the rights of employee which has given a rise to the clashes between the parts of industrial relations, that is to say, employee and employers. Employees were minimized, but employers were maximized.
- Pricing controls were removed and prices started to be determined on the basis of supply and demand: This agreement also fostered the effectiveness of market economy. The roles of the state in the world economy were initiated to be questioned. Minimal function of state rendered social policies minimal. Without the presence of the state, social policies cannot be developed and implemented practically for private sector does not have a concern like this. In the market economic system, state shares its authorities with employers; more than that, employers become the ultimate authority.
- The subsidies applied to goods and services produced by public institutions were removed: The socialist or state oriented format of the economy was left; rather than accumulating warranties, distributing them to different actors in the society became pivotal. From now on in Turkey, state is not the ultimate actor that runs the economy, and the state does not have a concern like this. Deregulation and liberalization in all the spheres of life prioritized.
- Government business enterprises were exposed to reform and privatization initiated as well: Another agreement on the basis of minimal state but maximum private sector. Government business enterprises were started to be founded in 1933-1934 so as to carry out capital accumulation by means of state economic initiatives. So, state converted into a mechanism for production, employment, and all in all, economic development and growth. In this model, state was the locomotive of the economy train. As an example, Sümerbank both as a bank and a factor, was the first government business enterprises that extended its functions through the production of different and variant goods such as shoes, rugs, curtains, and everything. These were key investments for Turkey's capital accumulation.
- The decline in the public expenditures and budget balance was settled through comprehensive tax reforms: New economic actors of Turkey's markets including the markets of goods and services, markets of labour, and markets of money are the capital owners. In the order of capitalism, those who are richer than the others control the others as well.
- Direct foreign investment was encouraged: Direct foreign investments were primarily important for the sustainability of economy in global markets. Today's economic organizations necessitate using global capital as well as local resources which bring about an economic infrastructure managed by capital owners again.

3.1. Questioning the Role of the State: Neoliberal Policies and the ANAP

Neoliberalism connected with the 'new' and 'refreshed' form of liberalism has been embedded with both economic and political decisions. In spite of the fact that it has been regarded as an irrational theoretical framework by some, "competition", "free of choice", "free pricing mechanism", and "different sorts of markets" are the main basis of neoliberal thought (Lipman and Hursh, 2007: 162). Neoliberal policies are characterized by market centered economic policies developed by supply and demand mechanism. Other than the 'invisible hand' suggested by Adam Smith, there is no way that is potential to regulate the economy. According to the main ideologies of neoliberal thought, it is assumed that economy has the potential to regulate itself through supply and demand mechanism. This means that neoliberal argument is strongly depended upon open trade as well as investment. In this systematicity, everyone has free will to sell and purchase everything (Gerring and Thacker, 2005: 233). Tabb (2002) as cited by Hursh (2007) solidified neoliberal thought with the "deregulation of the economy, trade liberalization, dismantling of the public sector [including education, health, and social welfare] and the predominance of the financial sector of the economy over production and commerce" (Tabb, 2002: 7 as cited by Hursh, 2007: 495). Tabb (2002) as cited by Hursh (2007) stated that neoliberalism references (Tabb, 2002: 19 as cited by Hursh, 2007: 495):

"the privatization of the public provision of goods and services-moving their provision from the public sector to the private-along with deregulating how private producers can behave, giving greater scope to the single minded pursuit of profit and showing significantly less regard for the need to limit social costs and redistribution based on nonmarket criteria. The aim of neoliberalism is to put into question all collective structures capable of obstructing the logic of the pure market."

In the literature, there are variations in the statement of neoliberalism which suggests broader perspective concerning its comprehension economically, politically, and socially:

Neoliberalism is an "infernal logical machine", unleashed by a "new planetary vulgate", committed to a universal belief in "deregulation," flexibility", "employability", "shareholder value", and so on (Bourdieu, 2008).

Neoliberalism [...] was "premised on an idealized model of the market coupled with a consumption led strategy, one that depended on sustainable levels of corporate and personal indebtedness." (Law and Mooney, 2009: 293).

"Since the turn of the century, neoliberalism has grown in importance as an explanatory trope for socio-cultural anthropologists. [...] It can refer to a type of economic policy, to an overarching economic or even cultural structure, or closer to ground, to particular attitudes or inclinations towards entrepreneurship, competition, responsibility, and self-improvement" (Kipnis, 2007: 383).

“Flexibility has been described as the cornerstone of the current neoliberal agenda-embodied in mandates for the fluid movements and restricting of labour, capital, and information, and at the individual level, in a supple capacity for creative self-invention and self-mastery.” (Freeman, 2007: 252).

“Neoliberalism has been undergoing emergence, transformation and evolution over the past 30 years around the world, especially since the time of Thatcherism and Reaganomics in the late 1970s and 1980s. It emerged in response to the presumed failure of the previous Keynesian policy of using discretionary fiscal and monetary policy, industry incentives and big government to solve some of the core public goods problems of the age.” (O’Hara, 2010:369)

Neoliberalism is “more than a set of free market economic policies that dismantle welfare states and privatize public services in the North, make wreckage of efforts at democratic sovereignty or economic self-direction in the South, and intensify income disparities everywhere. Certainly neoliberalism comprises these effects, but as a political rationality, it also involves a specific and consequential organization of the social, the subject, and the state.” (Brown, 2006: 693).

Neoliberalism is one of the most pervasive and contested concepts of our contemporary era. (Mahmud, 2009: 745).

Taking into account the new form of capitalism by taking the gloves off, neoliberalism which refers to the policies and practices whereby private entrepreneurship as well as private initiatives are permitted to control all the spheres of life in order to maximize its own profits. The problem is that this movement was suggested as a certain treatment to the illnesses of the globe such as poverty, wage inequality, social exclusion, and so forth. However, the assumptions were far from the realities. Therefore, it created a big grievance ranging from social inequality, social stratification, poverty, catastrophic universal environment, inadequate income and etc. (Chomsky, 1999: 7, 8). In this system, the role of the state is to create such mechanism for the sustainability of neoliberal practices; that is to say, the state just facilitates the implementation of neoliberal practices (Harvey, 2005).

As the machine and the fuel of capitalism as a pushing force that designs a new structural planet, neoliberalism is a type of economic ideology sweeps the old orders of the states in its own directions. This assumes the idea that neoliberalism is the commencement of economic, social and political transformations in regards to its “ups” and “downs” in the society (Ong, 2007: 3). The priority of neoliberal policies is to “unleash” and “liberate” the market economy and capital accumulation which minimizes the role of the state; in the stark contrast, it maximizes the economic and the political power of the capital owners; that is to say, employers. Moving from the fact that those who control the economy controls the policy as well is the ultimate result of neoliberal policies which pave the way that capital owners will be more advantageous than the others in the society even than the policy makers (Bradley and Luxton, 2010: 3).

Some scholars regard neoliberalism as the “The Fourth World War” which seems to liberate the world and particularly the economy on the surface, yet it captivates the humanity as a whole while creating its own victims among the poor. Within the framework of world history, the world had four big wars all of which was won by USA. The World War I was won by US monopolies, the World War II was won by USA and its complicated and complex military power, and the third one known as the Cold War was also won by USA army in association with Europe, Japan, and Russia. As for the fourth World War, it can be alleged that it has still been dismantling the world as the poor and rich. The World War the last was waged against the poor and impoverished middle class and the workers of the globe under the name of neoliberalism and modernization. In this system, people sell themselves in return for a rational wage and they put themselves in the wage prison (Casanova, 1998: 890).

International economic history is in repetition as the history repeats itself which clarifies the idea that neoliberal policies in 1980s and 1990s are the recallers of economic liberalism in 1850s and 1860s when the classic doctrines of economy boomed the world as a whole. The characteristics of these two different but the similar era was the technological revolutions that drastically gave rise to the global economic integration. To put in another way, 1850s were the blossoming period of industrial revolution and great technological innovations like the invention of telephones (1876) and telegraphs (1844) as 1980s were the years when telecommunications systems like internet, cellular phones, satellites and social media came to fore. All of these technological apparatuses solidified the economic integration as an inevitable result and the global economy rather than the local one appeared. Liberal economic doctrines were suggested like a unique and unquestionable tool by their supporters as in TINA thesis by Thatcher and “Divine Law” by Richard Cobden who was the advocate of free trade as liberal thinkers in mid nineteenth century (Cain, 1979: 240 as cited by Helleiner, 2003: 686, 687).

Competitiveness is one of the prerequisites of neoliberalism in global markets. In order to be a competitive state, the countries have to be competitive in the export markets as well as in the democratic institutions. Growth goes through an increase on the exportations, which is quite understandable. However, the correlation between neoliberalism and democratic institutions may be questionable. The relationship between democracy and neoliberalism can be elucidated on the basis of labour and capital network. If this network is safe and sound and the clashes between these two groups are minimal, then the competitiveness directly and neoliberalism indirectly will be positively affected. So, the work peace is of great significance for the sustainability of production, competitiveness, and neoliberalism. In other words, the democratic state has to cooperate with the labour and employers so as to promote competitiveness which depends upon “solidarity” and “equity” in labour markets (Huber and Solt, 2004: 150,151).

In parallel with the fundamental arguments above concerning the main paradigms of neoliberalism, it can be clearly put forward that The ANAP the aim of which is to settle new political restoration strove very hard to overcome the adverse effects of September 12th so that new terms of economic and political refreshments are to be made to coordinate with neoliberalism and globalization. During this period, Turgut Ozal as the dominant figure, who prepared the January 24th

Decisions, got on the stage to settle the paradigms of liberalism (Karluk, 2010 as cited by Kaya, 2013: 8). The ideology of The ANAP was strongly related to the “nationalism”, “conservatism”, “social justice”, and “market economy” all of which was declared in the party program in 1983. Here, the market economy oriented system enacted the privatization process initially. Some state institutions were sold and they were handed over to private initiatives (Erdoğan and Acar, 2012: 104). The liberalist enterprises of The ANAP with the leadership of Turgut Ozal, concentrated mostly on economic liberalism on view of the fact that Turgut Ozal was aware of the fact that political liberalization would come to fore in the aftermath of economic liberalization. The efficacy of Ozal policies were felt in all the stages of line through the economic reforms stated in the following (Ataman, 2000: 56):

- Ozal's government abolished the Law of Protection of the Turkish Liras,
- Free foreign exchange regime was adapted.
- Interest rates were freed.
- Private Banks were strengthened.
- In 1981, capital market board was founded to control the capital markets.
- To the ends of 1980s, İstanbul Foreign Exchange Bourse was restructured.
- Economic intervention of the state was minimized, so that, privatization process commenced.
- The most comprehensive tax reforms were made in the history of Turkish Republic and tax legislations were updated.
- Value-added tax were started to be implemented.

3.1.1. Globalization and Neoliberalism

So as to analyze the effects of The ANAP's neoliberal policies on the labour markets, it is quite necessary to uncover the issues related to globalization which enforces the efficiency of neoliberalism. It is a little bit confusing to reveal whether neoliberalism is the direct outcome of globalization or globalization is the result. But, the certainty is that it is quite inadequate to have a look at neoliberalism without globalization. Globalization as a multifaceted organization is a complex process that leaves a great stamp in our lives. It is something like a 'magic term' that explains everything in the literature. The terrorist organizations in USA on September 11th, rapid growth of China and India among the world economies, development of the internet and telecommunication technologies, and even the spread of AIDS are associated with the word globalization (Globalization, Growth, and Poverty, Building An Inclusive World Economy, 2002: ix).

Globalization defined as “an untotizable totality which intensifies binary relations between its parts—mostly nations, but also regions and groups, which, however, continue to articulate themselves on the model of 'national identities (rather than in terms of social classes, for example)” (Jameson and Miyoshi, 2003: xii) creates a new form of life and a unique 'world society' in which everyone is informed from everything (Lencher, 2009: 2). It demonstrates a worldwide relative progress from free markets to the economic rationality as well as efficiency, new opportunities for capital owners and the rich while decreasing the welfare of the members of the society. So, it creates a relative development just for the capital owners, which is not the case for employees (Rupert and Solomon, 2006: 1). For employees, the process of globalization is the beginning of the end. Concerning labour markets, insecure jobs in line with the international competition as well as new working types called as 'deregulation' are the direct results. Globalized economies are the brains of the world and they do not want to deal with second class jobs. Therefore, they move their smoked industries to the undeveloped or developing economies whereby they can minimize their costs. This sort of practice will affect the employment rates in the developed economies whereas the underdeveloped economies will turn into the countries potential for alternative labour. At the same time, it is supposed that economic liberalization would bring about job loss and wage inequality. Job loss is possible to occur especially for the industries closed to the competition while wage inequality would result in because of the inadequacy of qualification. All in all, globalization that takes its power from the process of neoliberalism would end with these potential results (Tokol, 2011: 101-107):

- Global labour markets,
- Deregulation and flexibility in the labour markets (deregulation),
- Insecure jobs,
- Work without social security,
- Competition,
- Assessment of labour as the biggest cost,
- Transformation of labour markets from smoked industry to information economics,
- Decline in membership of trade unionism (deunionism),
- Wage decline in developing economies,
- Subcontractor,
- Using labour as a tool potential to be purchased, sold or rented

3.1.2. Deregulation in/after ANAP Era

Deregulation, the ultimate objective of which is the competition along with innovation and product development, opens industries so as to raise the level of rivalry. An increase in the intensity of competition affects profitability since deregulation overcomes the barriers regarded as a sort of handicaps preventing market entry. The actual practices of deregulation go through free market entry (Seeman and Drake, 2011: 295) sustained with the development of neoliberalism in the aftermath of 1980s. Deregulation is not a one way thought; in the stark contrast, it causes flexibility in all types of markets ranging from goods and services to labour. So, types of work differentiated which means that the term called as atypical or

nonstandard works have appeared. Kroszner and Strahan (1999) referenced deregulation in the following way (Kroszner and Strahan, 1999: 1438):

“Unlike most other recent episodes of deregulation that occurred as a national level-such as in railroads, trucking, airlines, long-distance telecommunications, securities brokerage, petroleum, and natural gas-bank branching regulation operated on a state-by-state basis, and deregulation has taken place gradually across the states. Branching deregulation thus provides a much greater source of cross-national and time series variation than other types of deregulation”.

Theoretical argument behind deregulation is the fact that regulation is the reason for higher costs of goods and services as well as labour, so that, deregulating the markets might have a positive impact on the costs of the production (Rott and Reynolds, 1989: 183). Depending upon this theory, more competition relies upon more deregulation (Henrickson and Wilson, 2008: 154). Deregulation is something like enforcing the standardization of market economy in all levels. In line with the policy of deregulation, 1980s brought forward new nonstandard and deregulated forms of work called as ‘flexible working’. The ANAP’s neoliberal policies facilitated the settlement of ‘flexible working’ that reduced the significance and status of labour gradually and labour was converted into a ‘thing’ via neglecting its humanitarian aspect. Flexible working defined as deregulating working styles, places, hours, and wages refer to a temporary contract. By means of flexible working, continual work turned into temporary work that eradicated employment guarantee (ACAS, Flexible Working and Work Life Balance, Booklet, p. 2, also available at URL 1, 13 May 2016). “Part-time working”, “Job sharing”, and “Shift-working” can be regarded as the various types of flexible working. But all in all, flexible work can be categorized into four (OECD, n.d:160-163, and Özsuca, 2003: 10-11):

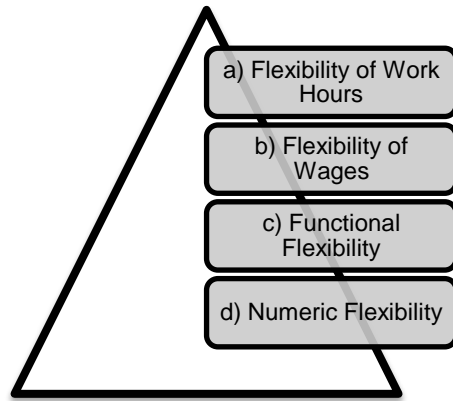
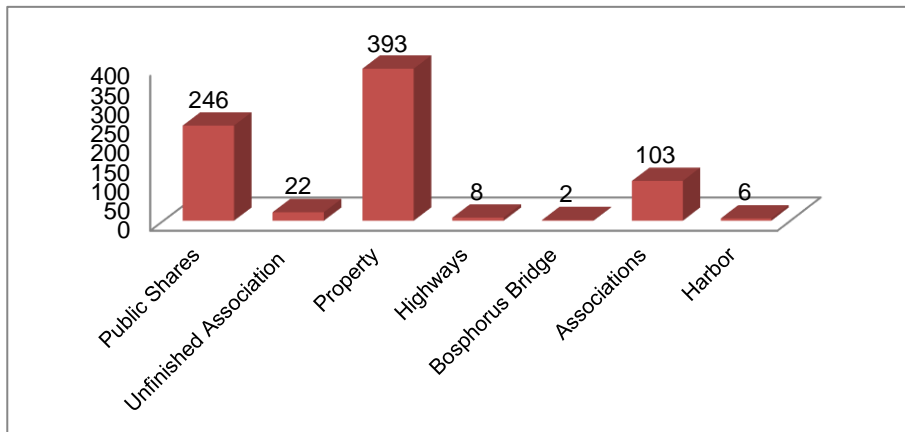

Figure 3. Types of Flexibility

Source: OECD, n.d:160-163 and Özsuca, 2003: 10-11.

Flexibility of work hours is arranging the work hours in the workplaces. This is something like deviation from standard work hours. Besides, flexibility of wages is closely related to the differentiation of the wages depending upon the qualifications of the employees. Functional flexibility is enhancing the functions of the both factories and employees. Instead of standard job and standard production, capability of making various works though job enlargement and job enrichment as well as lean manufacturing are of great significance. Numeric flexibility is in coordination with the arrangement of the numbers of the labour based upon technology, production, and productivity (Figure 3).

Graphic 1. The Privatized Institutions in/after the ANAP Era

Source: Karagöz, 2009: 39.

According to the report prepared by Konya Chambers of Commerce in 2009, 780 public institutions and public shares have been privatized since 1985 and Turkey encountered this process in its history in a concrete way for the first time during the ANAP government. Of all these privatized institutions and shares, there are public shares in 246 institutions, 22 unfinished association, 393 properties, 8 highways, 2 bosphorus bridge, 103 associations, 6 harbor and so forth (Karagöz, 2009: 39). The total costs of the privatization process during the ANAP government were approximately 2,292 million dollar (Teknik Güç, 2009: 10). This means that the process of privatization in the public institutions in Turkey especially in the era of the ANAP triggered the process of deregulation in the labour markets owing to the fact that the privatized institutions were handed over to the employers whose main concern is the profit maximization and cost minimization. Hence, job security and full time employment was put into trash and new nonstandard or atypical working styles came to fore in the aftermath of these privatization waves commenced in a large scale in the period of the ANAP government which can be demonstrated in way that ANAP is the main actor that ignited the wick of deregulation of Turkish labour markets.

3.1.3. Deunionism in/after ANAP Era

Deregulation in the labour markets paves the way for deunionism. Trade unions are the indispensable parts of industrial relations. Trade union consciousness depends on several factors like "economic policies, class formation, cultural background such as values, structure of labour, and the tradition of labour movements". In Turkey, there is a lack of support for the trade unions which can be regarded as a sort of weakness in the economic as well as industrial relations system. At the same time, the membership of the trade unions are restrained which is the fact that it is not on the expected level as seen in Table 1, trade union density among the years of 1986-2010 (Bilgin, 2010: 78 and OECD Statistics, www.oecd.org/dataoecd/25/42/48744036.xlsx. 22 March 2017).

Table 1. Trade Union Density (%) in Turkey 1999-2014

Years	Trade Union Density (%) in Turkey 1986-2010	Years	Trade Union Density (%) in Turkey 1986-2010
1999	29,3	2007	12,3
2000	28,2	2008	10,7
2001	29,3	2009	10,2
2002	25,1	2010	8,9
2003	22,3	2011	7,8
2004	20,0	2012	7,0
2005	16,8	2013	6,3
2006	14,3	2014	-

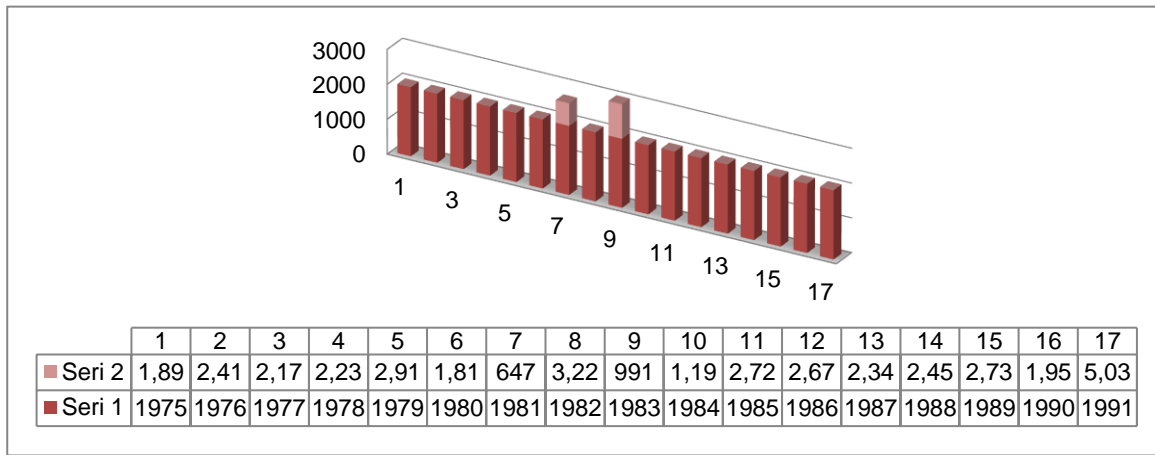
Source: OECD Statistics, www.oecd.org/dataoecd/25/42/48744036.xlsx, 22 March 2017.

As seen in Table 2, deunionism is quite clear in Turkish labour markets meaning that trade union membership declined radically from 1986 to 2009. The rate of the trade union membership was 21.9% in 1986 and it declined to 5.9% in 2009 which showed the degree of deunionism in labour markets in Turkey. Right now, trade unions are not prestigious, yet still, they are regarded as redundant. Some alternatives are to be found out so as to enhance the popularity of trade union such as the implementation of Collective Movement Trade Unions that is free from policy, capital, and the state itself (Table 1).

The decline in the number of the trade union membership as well as trade union density started the debate on the functions and the future of trade unions. As known, trade unions aim to develop employees' life standards and working conditions. Through the monopoly that they created, they obtain some certain rights which are unfeasible to be possessed without them (Çelik, 2007: 20). The decline in the prestige of trade unions results from some certain paradigms in Turkey. The first one is the radical change in the structural features of industrial relations which can be interpreted that new jobs and new working styles such as part time work, fixed time work, telework and son on made these changes compulsory. Additionally, transformation of employment from industry to the service sector accelerated these changes against unionization. The neoliberal dilemma is another factor for deunionization in Turkey as it prioritized capital owners and their competitions. Also, another transfer from human resources management to the talent management practices in coordination with the improvement of the employees' qualifications started to substitute trade unions in Turkey (Yıldırım, 2008: 199-206; Özüğür, 2000: 139-171; Kocabaş, 2004: 33-53; Selamoğlu, 2003: 63-98). Therefore, deunionist attempts in Turkish industrial relations are to be eliminated and new formulas are to be founded out concerning trade union density and trade union membership so that trade unions can refresh their images in a positive way. A great many scholars now discuss that the future of trade unions depend upon social movement unionism which can be an alternative union model for unionism (for social movement unionism see also Dibben, 2010: 468-486; Tattersall, 2006: 589-614; Sullivan, 2010: 53-58; Wells, 2001: 279-306; Dixon and Martin, 2012: 946-969; Voss and Sherman, 2000: 303-349; Lucio and Perrett, 2009: 693-710; Isaac, McDonald, and Lukasiak, 2006: 46-96; Swartz, 2011: 453-477; Gordon, 2011: 56-64; Dawkins, 2010: 129-143; Holdt, 2002: 283-304; Barchiesi, 2007: 50-69; Dreiling, 1998: 51-69; Engeman, 2014: 1-18).

3.1.4. Decentralization in/after ANAP Era

Decentralization is the other output of globalization in labour markets. Decentralization is defined as a process of employees' exercise of convenient choice of "appropriate bargaining unit." which can be occupational, workplace (firm), business, sectoral or national level. This hierarchy of bargaining type is closely related to the scope of the representation of the employees and beneficiaries of the collective agreements. On condition that the collective agreements are carried out through sectoral and national level, it is much more democratic and comprehensive concerning their coverages. Additionally, the level of the collective agreements ascertains the maximization or marginalization of the employees on the basis of meeting their economic, collective, and social needs. Should the agreements take place on sectoral or national level, this means that employees are maximized, yet still employers are marginalized. What's more, should the agreements happen on an occupational or workplace level, this can be interpreted that employees are minimized, still employers are maximized. Therefore, decentralization in the labour markets bring about the weaknesses of the employees due to the representation problem, but it results in the strength of the employers which pave the way that the clashes between labour and capital rise step by step (Block, 2006: 27).

Graphic 2. The Numbers of Signed Collective Agreements before/after the ANAP Era (1975-1991)

Source: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Yıllar İtibariyle İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri Verileri, 1963-2015.

Because of decentralization practices in the ANAP era, disputes concerning the labour markets such as the number of collective agreements, number of strikes, numbers of workers involved in the strikes, numbers of workplaces involved in the strikes have periodically ascended which illustrated that the clash between labour and capital has also risen. According to the statistical data obtained from the Turkish Ministry of Labour and Social Security, the numbers of collective agreements differ in a striking way between pre 1983 and post 1983 on which the ANAP government came to power. While calculating the average score of the number of strikes, 9 years (1975-1983, 1984-1991) have been taken into account. Within the years of 1975-1983, 18.295 numbers of collective agreements were signed and the average number is 2.032 per year. On the other hand, 21.079 numbers of collective agreements were signed during the ANAP era and the average number for per year is 2.342. This data verifies the fact that the number of collective agreements so as to solve the problematic areas (wage, working conditions, allowance, insurance, and etc.) increased drastically between capital owners and labour since the problems in the labour markets increased as well. As for the number of strikes during the ANAP era, the results are actually the same. In more explicit terms, it can be alleged that the number of strikes escalated in the aftermath of the ANAP government in view of its political and economic conflicts with the labour. For example, the number of strikes reached its maximum point in 1990 and in 1990, 458 strikes took place in the country. During the ANAP years, the total number of strikes is 1536. Astonishingly, the number of strikes declined when the ANAP government came to an end in 1991. In 1992, the strikes scaled down 98. The similar results are also the case for number of workers involved in the strikes and the number of workplaces involved in the strikes. As an example, the total number of workers involved in the strikes between 1984 and 1991 is 441.481 and this number multiplied periodically and year by year and reached its peak in 1990 with the 166.306 workers participation in the strikes. This systematic increase is also the case for the workplaces involved in the strikes. As a matter of fact, 2537 workplaces were involved in the strikes and the scope gave rise in a systematic way from the commencement of 1984 to the end of 1991 as in the numbers of workers partook in the strikes (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Yıllar İtibariyle İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri Verileri, 1963-2015).

Conclusion

Social policies, defined as the sets of policies for the welfare and wellbeing of human beings without any discrimination, are developed by the government that runs the state in democratic regimes depending upon the economic status. This theoretical argument concerning social policy brings some realities to the fore: The first one is the fact that social policies, as the name suggests, are planned and implemented for humans and their comfort due to the fact that humans are priceless and they feel themselves priceless on condition that their problems are solved. As an example, the policies on

the alleviation of the poverty, unemployment, income inequality, social exclusion, discrimination, and so forth take into account the humans on the main axis of the system. So, the initial priority of social policy is to ascertain the social problems and then produce rational and effective solutions for these drawbacks. The second thing laid an emphasis on the definition of social policy is the government reality as well as the democracy which can be interpreted in a way that the problem solving capability of the government depends upon the level of democracy and the democratic institutions. This also verifies the fact that social policy blooms through the government initiatives in a democratic atmosphere. The government ran by the political parties particularly those came to power is shaped by the peculiarities and the priorities of the political parties. For instance, if the ruling party is conservative in policy and liberal in economy, then the conservative ideology and the market economy will be settled in that particular country or if the ruling party is liberal in policy and liberal in economy, the policy initiatives will alter, as for the economy, that is not the case. This maneuver is similar in national parties as well. What is meant here is that the ID of the political parties manages the economic and social policies. Thirdly, moving from the general definition of social policy, it can be alleged that the economic policies go hand in hand with the social policies. If the macroeconomic indicators are sound in notable economies, then the social policies will be more powerful as social policies possess some costs. Putting government, democracy and economy aside, it can be referenced that political parties shape government, democracy, and economic character of the state including liberalism, Keynesian economy, and neoliberalism which is the case for Motherland Party.

Motherland Party, which came to power in 1983, and which took great initiatives for the transformation of Turkish society economically, politically and socially, adapted "liberalism" as its economy politics. Turgut Ozal was on the point of view that economic liberalism would bring political liberalism which was quite essential for economic, social and political sustainability of Turkey. 1980 Military Coup badly damaged both to the economy as well as to the institution of policy. The policy and economy was to be relieved which would relieve Turkish society as a whole. Therefore, liberalism that caused radical changes on the labour markets again opened a new page in Turkish life. As a result of the economic liberalism fostered with the period of globalization, the shifts on the labour markets can be stated as in the following:

- Following 1980, labour market policies trust upon the policy of "Laissez faire laissez passer."
- Economic liberalism made labour market liberal.
- Globalization accelerated labour market liberalism.
- Rather than for employees, everything became for the employers and capital accumulation. Labour was regarded as the biggest obstacle and cost that impeded capital accumulation.
- Deregulation stemmed in flexible or atypical work styles such as part time work, telework or mobile work appeared.
- Deunionism decreased the significance of trade unionism and trade unions were
- Decentralization that fostered the collective agreement units transfer from sectoral or national level to occupational or firm level maximized employers; however, it marginalized employees.
- Liberal policies prevented state to intervene in the economy.
- Labour again was converted into the one part of the capital owners: There was no difference between labour and machine. Mechanic aspect overwhelmed the humanitarian side of humans.

References

- ACAS, Flexible Working and Work Life Balance, Booklet, also available at URL 1, <http://www.acas.org.uk/media/pdf/4/n/Flexible-working-and-work-life-balance.pdf> (13 May 2016).
- Ataman, M. (2000). "Ozalizm: Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü", *Liberal Düşünce Dergisi*, 19, 53-63.
- Barchiesi, F. (2007). "Privatization and the Historical Trajectory of Social Movement Unionism: A Case Study of Municipal Workers in Johannesburg, South Africa", *International Labor and Working Class History*, 71, 50-69.
- Bardach, E. (2000). Problems of Problem Definition in Policy Analysis, Mikayawa, T. (Ed.). *The Science of Public Policy Essential Readings in Policy Sciences II, Volume IV, Policy Analysis* içinde (pp. 371-380), New York, USA: Routledge Publication.
- Bourdieu, P. (2008). *Political Interventions*, Verso, London: Social Science and Political Action.
- Block, R. N. (2006). Industrial Relations In The United States and Canada, Morley, M. J., Gunnigle P., Collings D. G. (Ed.). *Global Industrial Relations* içinde (pp. 25-52), New York, USA: Routledge Publication.
- Bilgin, O. (2010). *An Analysis of The Formations of Trade Union Consciousness and Worker Identity in Turkey: Case Study of The Tüvaşas Railcar Factory*, Middle East Technical University, Ankara: Unpublished Master Thesis.
- Bozkır, S. A. (2011). Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'de Sosyal Politika, Tokol, A., Alper Y., (Ed.), *Sosyal Politika* içinde (pp. 1-25), Bursa: Dora Basım Yayın.
- Bradley, S., Luxton M. (2010). *Competing Philosophies: Neoliberalism and the Challenges of Everyday Life*,
- Bradley, S., Luxton (Ed.) *Neoliberalism and Everyday Life* içinde, (pp. 3-21), London, Montreal: McGill Queen's University Press.

- Brown, W. (2006). "American Nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization", *Political Theory*, 34(6), 690-714.
- Cain, P. (1979). "Capitalism, War and Internationalism in the Thought of Richard Cobden", *British Journal of International Studies*, 5, 229-247.
- Cankaya, P. Ö., Aysel, Y. E., (2015). "Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Ozal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 526-536.
- Chomsky, N. (1999). *Profit Over People, Neoliberalism and Global Order*, New York, USA: Seven Stoires Press.
- Çelik, A. (2007). "Yeni Sorun Alanları, Eğilimler ve Arayışlar", Sazak, F. (Der.) *Türkiye'de Sendikal Kriz ve Sendikal Arayışlar* içinde (pp.17-74), Ankara: Epos Yayınları.
- Dawkins, C. (2010). "Beyond Wages and Working Conditions: A Conceptualization of Labour Union Social Responsibility", *Journal of Business Ethics*, 95(1), 129-143.
- Dibben, P. (2010). "Trade Union Change, Development, and Renewal in Emerging Economies: The Case of Mozambique", *Work, Employment & Society*, 24(3), 468-486.
- Dixon, M., Martin. A. W. (2012). "We Can't Win This on Our Own: Unions, Firms, and Mobilization of External Allies in Labor Disputes", *American Sociological Review*, 77(6), 946-969.
- Dreiling, M. (1998). "From Margin to Center: Environmental Justice and Social Unionism as Sites for Intermovement Solidarity", *Race, Gender & Class*, 6(1), 51-69.
- Ekin, N. (1989). *Endüstri İlişkileri*, Beşinci Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayın No: 208.
- Engeman, C. (2014). "Social Movement Unionism in Practice: Organizational Dimensions of Union Mobilization in the Los Angeles Immigrant Rights Marches", *Work, Employment & Society*, 1-18.
- Erdoğan, S., Acar, E., (2012). "Legacy of Turgut Ozal and the Sustainable Transformation of Turkey with AK Party Governments", *3rd International Symposium on Sustainable Development*, May 31-June 01, 102-110.
- Freeman, C. (2007). "The Reputation of Neoliberalism", *American Ethnologist*, 34(2), 252-267.
- Gerring, J., Thacker, S. C., (2005). "Do Neoliberal Polices Deter Political Corruption", *International Organization*, 59(1), 233-254.
- Globalization, Growth, and Poverty, Building An Inclusive World Economy, A World Bank Policy Research Report (2002)*, Washington D.C., USA: Oxford University Press.
- Gordon, J. (2011). "Citizens of the Global Economy: A Proposal to Universalize the Rights of Transnational Labor", *New Labor Forum*, 20(1), 56-64.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, New York, USA: Oxford University Press.
- Helleiner, E. (2003). "Economic Liberalism and Its Critics: The Past as Prologue?", *Review of International Political Economy*, 10(4), 685-696.
- Henrickson, K. E., Wilson, W. W. (2008), "Compensation, Unionization, and Deregulation in the Motor Carrier Industry", *The Journal of Law and Economics*, 51(1), 153-177.
- Holdt K. V. (2002). "Social Movement Unionism: The Case of South Africa", *Work, Employment & Society*, 16(2), 283-304.
- Huber, E., Solt, F. (2004). "Successes and Failures of Neoliberalism", *Latin American Research Review*, 39(3), 150-164.
- Hursh, D. (2007). "Assessing No Child Left Behind and the Rise of Neoliberal Education Policies", *American Educational Research Journal*, 44(3), 493-518.
- Isaac, L., McDonald, S., Lukasik, G., (2006). "Takin' It From the Streets: How the Sixties Mass Movement Revitalized Unionization", *American Journal of Sociology*, 112(1), 46-96.
- Jameson, F., Miyoshi, M., (2003). *The Cultures of Globalization*, Fifth Press, USA: Duke University Press.
- Karagöz, H. (2009). *Dünya ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, Konya: Konya Ticaret Odası Yayını.
- Karluk, R. (2010). Turgut Ozal'ın Ekonomi Politikaları Kapsamında Krizlere Karşı Uygulamaya Koyduğu Ekonomi Politikaları", *Turgut Ozal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I*, 15-16 Nisan, Malatya.
- Kaya, A. (2013). *Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Uygulaması*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No 292.
- Kipnis, A. (2007). "Neoliberalism Reified: Suzhi Discourse and Tropes of Neoliberalism in the People's Republic of China", *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 13(2), 383-400.

- Kocabaş, F. (2004). "Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 33-53.
- Kroszner, R. S., Strahan, P. E. (1999). "What Drives Deregulation? Economics and Politics of the Relaxation of Bank Branching Restrictions", *The Quarterly Journal of Economics*, 1437-1467.
- Law, A., Mooney, G. (2009). "Thinking Beyond the Hybrid: 'Actually Existing' Cities 'After Neoliberalism' in Boyle et al.", *Human Geography*, 91(3), 289-294.
- Lencher, F. J. (2009). *Globalization, The Making of World Society*, UK: Wiley Blackweell Publication.
- Lipman, P., Hursh, D. (2007). "Renaissance 2010: The Reassertion of Ruling Class Power Through Neoliberal Policies in Chicago", *Policy Feature in Education*, 5(2), 160-178.
- Lucio, M. M., Perrett, R. (2009). "Meanings and Dilemmas in Community Unionism: Trade Union Community Initiatives and Black and Minority Ethnic Groups in the UK", *Work, Employment & Society*, 23(4), 693-710.
- Mahmud L. H. (2009). "Neoliberalism: A Useful Tool For Teaching Critical Topics in Political Science", *Political Science and Politics*, 42(4), 745-751.
- OECD Statistics, www.oecd.org/dataoecd/25/42/48744036.xlsx (22 March 2017)
- OECD, n.d, also available at <https://www.oecd.org/els/emp/2080270.pdf>, pp. 160-163 (13 May 2016).
- O'hara P. A. (2010). "After Neoliberalism: A Social Structure of Accumulation or Mode of Regulation for Global or Regional Performance?", *Journal of Economic Issues, Papers from the 2010 AFEE Meeting*, 44(2), 369-383.
- Ong, A. (2007). "Neoliberalism As A Mobile Technology", *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 32(1), 3-8.
- Özsuca, Ş. T. (2003). *Esneklik ve Güvenlik İkileminde Türkiye Emek Piyasası*, Ankara: İmaj Kitabevi.
- Özüğür, M. (2000). "Sendikacılık Hareketinin Krizi ve Yeni Gelişmeler Üzerine Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 55(1), 139-171.
- Rott, J. L. Jr., Reynolds, M. O, (1989). "Production Costs and Deregulation", *Public Choice*, 61(2), 183-186.
- Rupert, M., Solomon, M. S. (2006). *Globalization and International Political Economy, The Politics of Alternative Features*, New York, USA: Rowman and Littlefield Publishers Incorporation.
- Seeman, E., Drake, P. P., (2011). "Deregulation and Risk", *Financial Management*, 40(2), 295-329.
- Selamoğlu, A. (2003). "İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 63-98.
- Sullivan, R. (2010). "Why the Labor Movement is Not A Movement", *New Labor Forum*, 19(2), 53-58.
- Swarts, H. (2011). "Drawing New Symbolic Boundaries Over Old Social Boundaries: Forging Social Movement Unity in Congregation-Based Community Organizing", *Sociological Perspectives*, 54(3), 453-477.
- Tabb, W. (2002). *Unequal Partners: A Primer on Globalization*, New York, USA: The New Press.
- Tattersall, A. (2006). "Powerful Community Relationships and Union Renewal in Australia", *Industrial Relations, Paths to Union Renewal: Challenges and Issues*, 61(4), 589-614.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Yıllar İtibariyle İmzalanan Toplu İş Sözleşmeleri Verileri, 1963-2015
- Tokol, A. (2011). *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*, 3. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Teknik Güç. (2009). "Özelleştirme: Varlığım Sermayeye Armağan Olsun", 19, 10-12.
- URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/policy> (10 May 2016).
- URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/policy> (10 May 2016).
- Videc, M. L. B., Rist, R. C., Vedung, E. (2010). *Carrots, Sticks, and Sermons, Policy Instruments and Their Evaluation*, New Jersey, USA: Transaction Publishers.
- Voss, K., Sherman, R. (2000). "Breaking the Iron Law of Oligarchy: Union Revitalization in the American Labor Movement", *American Journal of Sociology*, 106(2), 303-349.
- Wells, D. (2001). "Labour Markets, Flexible Specialization, and the New Microcorporatism: The Case of Canada's Major Appliance Industry", *Industrial Relations*, 56(2), 279-306.
- Yıldırım, E. (2008). "Sendikalar ve Kriz", *Çalışma ve Toplum*, 3, 199-206.

Genişletilmiş Özet

Bu çalışmanın amacı 1983 yılında Turgut Özal'ın liderliğinde iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) politikalarının işgücü piyasalarına etkilerini incelemektir. 1980'lerin başında iktidara gelen ANAP hükümetinin uyguladığı ekonomi politikaları sosyal politikanın en büyük enstrümanlarından birisi olan işgücü piyasasının temel dinamiklerini de etkilemiş ve değişime uğratmıştır. Öncelikle 24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulan neoliberal politikalar ve "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler." anlayışı işgücü piyasalarında "esneklik", "adem-i merkezileşme", "sendikasılaşma" şeklindeki fiili uygulamaları da gündeme getirmiştir. ANAP iktidarı ile terk edilen ve merkezinde yerli üretimin güçlendirilmesi ilkesinin yer aldığı ithal ikameci model ve yerine benimsenen ve fiilen uygulamaya konulan ihracata dayalı ekonomi anlayışına paralel mal ve hizmet piyasalarında artan "rekabet" baskısı işgücü piyasalarını da etkisi altına almış; işveren rekabet gücünü arttırmak amacıyla en büyük maliyet kalemi olan işgücünün ücretini düşürmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Sanayi Devrimi'nden sonra somut bir biçimde kendini gösteren emek sermaye çatışması 1980 sonrası dönemde tekrardan emek aleyhine sermaye lehine bir realitenin fiilen gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Öncelikle gerek mal ve gerek hizmet piyasalarının liberal bir nitelik kazanmasıyla doğru orantılı bir biçimde kısmi süreli (part time) çalışma, deneme süreli çalışma, belirli süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, telafi çalışması gibi yeni çalışma biçimleri gerek 4857 sayılı İş Kanunu'nda gerek fiili çalışma yaşamındaki yerini almıştır. Ayrıca toplu pazarlık ve toplu iş sözleşmesi merkezilikten uzaklaşarak adem-i merkezi bir yapıya dönüşmüştür. Ulusal ve işkolu düzeyindeki pazarlıklar yerine işyeri ve meslek düzeyindeki pazarlıklar toplu pazarlıklara ve toplu iş sözleşmelerine damgasını vurmuştur. Kolektif iş hukukunda meydana gelen söz konusu bu uygulamalar toplu iş sözleşmelerinin de kapsamını daraltmaktadır. İşverenlerin sendikalar üzerindeki baskısı, iş güvencesinde yaşanan sıkıntılar, çalışma süreleri, çalışma biçimleri ve ücret anlayışındaki esneklik uygulamaları her geçen gün işçiyi önemsizleştirirken ve işgücü piyasalarının pasif bir öznesi haline getirirken sermayeyi kutsallaştırmıştır.

Sadece çalışma yaşamının sorunlarını incelemekle kalmayıp aynı zamanda dünyada 1973 Petrol Krizi Türkiye'de de 1980 yılı sonrasında ANAP iktidarı ile global bir nitelik kazanan tüm sosyal sorunları mercek altına almak durumunda kalan sosyal politika ekonomi anlayışında yaşanan değişimlerden etkilenmek durumunda kalmıştır. Nitekim, tarihi geçmişi 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarındaki Sanayi Devrimi'ne kadar uzanan sosyal politika, Sanayi Devrimi'nden 1929 Ekonomik Krizi'ne kadar geçen sürede kapitalizm ve onu meşrulaştıran liberalizm sayesinde her geçen gün güç kaybederken 1929 Ekonomik Krizi'nin piyasalardaki etkilerini minimize etmek amacıyla uygulanmaya başlanan ve ekonomide devlet müdahalesini savunan, öncülüğünü John Maynard Keynes'in yaptığı Keynezyen iktisat politikaları sayesinde işçi ve işverenden sonra endüstri ilişkilerinin üçüncü tarafının oluşturan devlet, piyasalara müdahale etmeye başlamış, devletin piyasaya müdahale ettiği dönemlerde sosyal politikalar güç kazanmış, devletin piyasaya müdahale etmediği aksine piyasayı "görünmez elin" yönetimine bıraktığı dönemlerde ise güç kaybetmiştir. O nedenle Keynezyen politikaların somut bir biçimde uygulanmaya başlandığı 1945-1970 arasındaki dönem sosyal politikaların ve dolayısıyla emeğin "altın çağı" olarak nitelendirilebilir. Sosyal politikanın güç kazanması 1973 Petrol Krizi ile tekraren akamete uğramış ve küresel piyasaları yönetenler çareyi liberalizmin revize edilmiş hali olan neoliberalizmde bulmuşlardır. Neoliberalizmle beraber sermaye tekrardan güçlenirken emek ise sermaye karşısındaki gücünü kaybetmiştir.

Türkiye'de 1983 yılında neoliberalizmin ilk savunucusu konumunda bulunan ANAP iktidarı ve uygulamaya koyduğu esnekleşme, sendikasılaşma ve adem-i merkezileşme ve özelleştirme eksenindeki politikaları işgücü piyasalarını derinden etkilemiştir. Türkiye'de yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıktığı bu dönem tarihi bir dönüm noktasıdır. O açıdan bu dönemin işgücü piyasaları yönüyle etkilerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışma iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde politika kavramından hareketle Anavatan Partisi'nin 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında uygulamaya koyduğu neoliberal politikalar ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise söz konusu bu politikaların esnekleşme, sendikasılaşma ve adem-i merkezileşme temelinde işgücü piyasaları üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Cemal Süreya'nın "Üvercinka" Şiirinde Biçimsel Estetik Kaygı Ve Anlamsal Çok Boyutluluk *Formal Aesthetic Anxiety and Semantic Multidimensionality in Cemal Süreya's "Üvercinka"*

Merve Esra POLAT¹

Geliş Tarihi: 12.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 12.06.2017 / Kabul Tarihi: 19.06.2017

Özet

Çalışmada Cemal Süreya'nın "Üvercinka" şiirinde estetik kaygı ve anlamsal çok boyutluluk üzerinde durulacaktır. Biçimin önemini kavrayan ve bu doğrultuda şiirler yazan Süreya, sanatını toplumsal ve politik sorunlardan mahrum bırakmayarak çok boyutlu bir şair olduğunu kanıtlar. Bu anlamda incelenen şiiri, Süreya'nın şairliğinin prototiplerinden kabul etmek mümkündür. Dizelerin kurgulanışı, kelimelerin bir yapboz misali sökülüp yapılışı, kelime ve ses tekrarları şiirin ritmini sağlayan öğelerdir. Görünürde sadece maddi bir aşk anlatıyormuş hissi veren şiirin alt metninde yer alan toplumsal ve politik boyut, şairin bireyselliğini toplumcu yönüyle buluşturur. İnsanın tekdüze bir canlı olmadığını ve onun tüm yönleriyle şiirde yer alması gerektiğini savunan şair, "Üvercinka"da aynı anda birden çok duygu, konu ve anlama yer vererek şiirin çok boyutlu olmasını sağlar. Çalışmanın metodu olarak eklettik yöntem kapsamında içerik incelemesinde sanatçının bireysel özelliklerinden yola çıkılarak sanatçıya dönük eleştiri (biyografik eleştiri) kullanılmıştır. Şiirin toplumsal olay ya da olgularla bağlantısının ortaya konulabilmesi için topluma dönük eleştirden yararlanılırken şiirin biçim incelemesinde esere dönük eleştiri tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Yeni, *Üvercinka*, şiir, estetik, imaj.

Abstract

In the study, Cemal Süreya's "Üvercinka" poetry will be evaluated in the context of aesthetic anxiety and semantic multidimensionality. The poet who understands the importance of form and writes poetry in this direction, proves that he is a multi-dimensional poet, not depriving his art from social and political problems. The poetry studied in this sense can be seen as one of the prototypes of his poetry. The arrangement of the strings, the words are dismissed as a jigsaw, the repetition of words and voices are the elements of poetry rhythm. The social and political dimension in the sub-text of poetry, which seems to be telling only a material love, shows its semantic multidimensionality. The poet, who argues that man is not a monotheistic creature and that he should take part in poetry in all its aspects, creates multi-dimensional poetry by giving more emotion, subject and understanding at the same time in "Üvercinka". In this study within the scope of the eclectic method, as biographical criticism and collective criticism are used to reveal the link between poetry and social phenomena in content review, new criticism has been exploited in form review.

Key Words: İkinci Yeni, *Üvercinka*, poetry, aesthetic, image.

Giriş

Cemal Süreya, İkinci Yeni akımının önde gelen şairlerinden biridir. Söz konusu akımın tüm özelliklerini şiirlerine yansıtan Süreya, ilk şiirini 1953 yılında yayımlar ve bu tarihten sonra yazdıklarıyla edebiyat dünyasında hatırı sayılır bir yerin sahibi olmayı başarır.

Süreya şiirini anlamak için, öncelikle içinde bulunduğu akımın özelliklerini bilmek gerekir. İkinci Yeni, bir manifesto çevresinde toplanan şairlerden oluşan bir akım olmanın ötesinde, benzer görüş ve estetik zevkleri paylaşan şairlerin aynı dönemde benzer şiirler kaleme almasıyla ortaya çıkar. Elbette ki bu durum üzerinde dönemin siyasal koşullarının etkileri büyüktür. Türkiye'de 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin baskıcı tavırları, şairlerin içlerine kapanmasına ve ruh hallerini şiirlerine yansıtmasına sebep olur. Özgürce ifade etmenin zorlukları, onları düşüncelerini anlatmaktan vazgeçiremez. İkinci Yeniciler farklı yöntem ve biçimlerle düşüncelerine şiirlerinde yer verir. İkinci Yeni akımı, eski şiirin imgesiz, derinliksiz, basit konuşma dilinden uzaklaşıp söyleyişteki rahatlığı bozar, okuyucuyu rahatlık içinde uyutmaya bırakmaz; aksine derinden sarsar (Doğan, 1969: 16).

Tipik bir İkinci Yeniciler kabul edilen Süreya, şiiri bir kelime sanatı olarak görür. "Şiir geldi kelimeye dayandı" ifadesi onun Stéphane Mallarmé'den devşirdiği poetik görüşünü temsil eder (Kolcu, 2010: 117). Soyutlamalar, biçim ve kelime oyunları,

¹ Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Trabzon, Türkiye.
E-Posta: mervesrapolat@gmail.com

şiiirinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Süreya, şiiirinde adeta dille oynar. Onu evirir çevirir ve bambaşka bir hale getirir. Kelimelerin anlamlarını değiştirir, yeni anlamlar yaratır. Yaratılan yeni anlamlar asla gelişiğüzgel bir şekilde oluşturulmaz. Bu anlamların dayandığı temeller sağlamdır. O, kelimelerle oynamada aşırılığa kaçmaz çünkü kelimelerin canlı olduğuna inanır ve kelimelerle fazla oynayıp onları sıkboğaz ederse elinde ölü parçalar kalma ihtimalinin bilincindedir. Şiiirinde imgeyi merkeze alan Süreya; çağrışımlar, sözcük deformasyonları ve soyutlamalardan yararlanarak biçimi öne çıkarır. Biçim ve öзде yeni bireşimlere ulaşır, yeni anlatım olanakları yaratır (Perinçek ve Duruel, 1995: 126). Bu yeni bireşimler onun şiiirini özel kılan en önemli parçalarıdır.

“Üvercinka” İmgesi

Özge Papak “Cemal Süreya’nın Şiiirlerinde Dil Sapmaları ve Ad Aktarmaları” adlı tezinde Süreya’nın şiiirlerindeki sözcüksel, biçimbilimsel, anlambilimsel, sözdizimsel, yazınsal ve özel adlarla ilgili sapmaları tespit eder. Yazara göre şair, dille bilinçli şekilde oynayarak meydana getirdiği sapmalarla dilde hâlihazırda bulunmayan yeni tasarım ve duygu değerleri yaratmayı amaçlar (2013: 30, 37). Şairin dil sapmalarının en iyi örnekleri arasında yer alan ve ilk şiiir kitabının ismi olan “üvercinka” kelimesi, sözcük düzeyinde sapmaya örnektir. Şair tarafından iki ayrı kelimenin bir araya getirilmesiyle türetilerek kitabın içeriği ve dili hakkında ipuçları vermektedir (İlhan, 2010: 58):

Tamam. Üvercinka anılması güvercinle karışık bir ad. Bir kadın adı. Barışa, aşka, dayatmaya dönük bir kavram: Kitaba ad olarak seçmeme gelince bunun iki nedeni var. Birisi belli: günümüz şiiiri ve bu arada benim şiiirim kelimeyi zorlayan bir şiiir. O adla şiiirimi özetlemiş ya da bir parça belirtmiş oluyorum. Şiiirimden ufak, ama anlamlı bir kesit vermiş oluyorum galiba. İşin ikinci nedeni son derece özel, salt günlük yaşama ilişkin bir şey. (Duruel, 2002: 16).

Dolayısıyla “Üvercinka”, Süreya şiiiriyle varolmuştur. Üvercin kısmının güvercin kelimesinden g harfinin atılarak oluşturulduğu aşıkardır. Bunun yanına eklenen “ka” ise bazı dillerde kadınlar için kullanılan bir ektir. Aynı zamanda “kanat” kelimesinin “ka” kısmını temsil etmesi de mümkündür. “Üvercinka” kelimesi güvercin kadın ya da güvercin kanadı şeklinde anlandırılabilir. Yine de İkinci Yeni şiiirinde kelimeleri tek anlamla sınırlandırmak doğru değildir. Yaratılan yeni kelimeler, şiiirin gidişatına göre anlamlarla donatılan yaşayan imajlardır. İmajlar, kendilerini olduğu gibi ele vermez. Okuyucunun aklını karıştıırır, onu şiiir boyunca düşünmeye sevk eder.

“Üvercinka”da Biçimsel Estetik Kaygı

Süreya’nın kurgusal kelimelerindeki başarıda kapalı anlamların yanı sıra onun sahip olduğu estetik zevkin de payı vardır. Sadece yazınsal bir sanat olmayan şiiir, aynı zamanda fonetiğe dayanır. Şiiiri oluşturan fonetiğin arasında bir uyum olması gerekmektedir. Bir şiiir seslendirilmek/dillendirilmek için yazılır. Bu nedenle her şiiirin bir ritmi olmalıdır.

Ritim, insanın en temel duygusudur (Timuçin, 2008: 186). İnsan belli bir zaman içinde var olur ve zamansallık, onun uzamın bir parçası olduğunun göstergesidir. Uzam ve zaman olmadan varoluğu düşünmek imkansızdır. İnsan, varoluğu sürecinde belli bir estetik duyguyla donanır. Estetik duygu, insanda içgüdüsel olarak vardır. Daha ilk çağlarda estetik içgüdüünün dışavurumları sanatsal eserlerde kendini gösterir. Çünkü estetik kaygısı, insanoğlunun psikolojik gereksinimidir. İnsanları bireysel-toplumsal bakımdan yücelten ve hazza ulaştıran bu duyguyu onlara tattıran ritmin kendisidir. İnsan, ritmini hissettiği şeyle içinde bulunduğu uzam ve zamanı algılayarak evrenin bir parçası olduğunun farkına varır.

Bir şiiir, ihtiva ettiği ritmiyle var olmaktadır. Ritmi olmayan şiiir gerçek manada şiiir değildir. O şiiire özgünlüğünü veren ritimdir. Anlamlar ritimde anlatılabilir. Ritimsizlik, bir nevi anlamsızlıktır. Ritmin şiiirde var ettiği diğer önemli kavram simgelerdir. Bir sanat yapıtında özel bir anlatım gücüne ulaşmış her belirleyen bir simgedir (Timuçin, 2008: 183). Ritim, şiiirin zamansal kısmını oluştururken uzamsalın temsilcisi simgedir. Simge de ritim gibi şiiirin vazgeçilmez parçalarındandır.

Her parçayı kendi özüyle ele alan Süreya, parçalara devingen bir kimlik kazandırarak söyleminde ritmik unsurlara sıklıkla yer verir (Özmeral, 2006: 114). “Üvercinka”da şiiirin kendine özgü ritmik ve simgesel özellikleri belirgindir. Şiiirin biçimsel özellikleriyle gözlerde başlayan ritim duygusu, kelimelerin fonetik anlatımıyla devam eder. Şair, ses ve kelime tekrarlarıyla şiiirin kendine özgü ritmik dünyasını kurar. Şiiiri meydana getiren kelimelerin bir araya geliş ve birbirlerine göre konumlandırılışlarında ince bir işçilik vardır. Çünkü şiiir, konuşma dilinin mısralaştırılması demek değildir. Bir sarraf titizliğiyle kelimeleri seçen ve işleyen Süreya, şiiirinde konuşma dilini yüceltmez. Ona göre şiiirin özel bir dili vardır ve “Üvercinka” da özel dile sahip şiiirler arasındadır. Ritmik açıdan belli bir ahengi tutturmuş olan şiiir, rastgele kelimelerden oluşmaz. Bütünü oluşturan kelimelerin hepsi, okurda özenle seçilmiş izlenimi uyandırır. Süreya şiiirinde her bir parçanın kendine özgü ve kendi içinde bir anlam taşıyıcısı olarak üst anlamlara ulaştığını söyleyen Özgür Özmeral, bu durumu en iyi örnekleleyen parçanın kadın boynu olduğunu iddia eder. “Böylece bir kere daha boynunlayız sayılı yerlerinden / En uzun boynun bu senin dayanmaya ya da umudu kesmemeye” (2010: 38) dizeleriyle başlayan şiiirde boyun, parçadan koparılarak yeni bir estetik nesne haline getirilmekte ve üst anlam kazanmaktadır. Kadının estetize edilen boynu, bütünden koparılarak şiiirde poetik bir malzeme haline alır. Şair, sözcükler arasında anekdotik değil, poetik ilgiler kurarak sözcükleri şiiirsel yüklerle yüklenebilecek kompozisyon birimleri halinde tespit eder; sözdizimsel ve anlambilimsel bir yerinden oynatma ya da saptırmayla şiiirin ritmik ve fotografik unsurlarını güçlendirir (2006: 114-7).

“Üvercinka”ya bir bütün olarak bakıldığında onun biçim yönünden tek düze bir şiiir olmadığı görülür. Dize düzlemindeki sözcükler, monoton bir şekilde sıralanmamıştır. Sözcüklerin dizilişinde şairin güttüğü estetik kaygı kendini ele verir. Çünkü Süreya için biçim her şeydir, her şey olmasa bile çok şeydir: “Biz şiiir salt biçimdir, demiyoruz, belki de en çok biçimdir diyoruz. Bunu belirtebilmek için de soyut bir metotla diğer her şey aynı kaldığı takdirde biçimin beklenebilir değişmelerini arıyoruz. Biçimi önemsiyoruz. Bunu da gerekli buluyoruz” (Perinçek ve Duruel, 1995: 128).

Biçimin yanında içeriği göz ardı etmeyen şair, şiiirin anlamsız olmaması gerektiğini savunur. Fakat onun için içerik, biçime kıyasla arka planda kalmaya mahkumdur. Edebi hayatı boyunca iyi biçimin bir şiiiri kurtarabileceği fakat iyi bir özün kurtaramayacağı görüşünden vazgeçmemiştir (Kolcu, 2010: 117).

"Üvercinka"nın dili yalın değildir. Şiirde doğrudan bir anlatım yoktur. Dolayısıyla şiir, çok anlamlıdır ve kastedilen anlamlar şair tarafından hazır olarak verilmemiştir. Şiirin barındırdığı anlamlara ulaşabilmek okurun görevidir. Şiir, düz yazı gibi sadece anlaşılacak için değil aynı zamanda duyulmak için yazılır. Hatta şiir daha çok duyulmak için yazılır. Şiirin bir müziği ve bu müziğin bir ritmi, bir ahengi vardır. Şiirde bir sözcüğün anlamından çok o sözcüğün ritim özellikleri önem kazanır. Bu sebeptendir ki Süreya, anlatmak istediği olgu ve kavramların birebir karşılığı olan sözcükleri kullanmak yerine başka sözcükleri tercih etmekte ya da uygun sözcüğü bulamadığında şiirinin ahengini sağlayacak ve sağladığı ahengi devam ettirecek sözcüğü kendisi yaratmaktadır.

Şiirin aynı anda birden çok anlam barındırması ya da anlaşılmasının zor olması eserin eksik yanı değildir. Aksine dolaylı anlatım, şiirin estetiği için gerekli unsurlardan biridir. Şiirdeki kelimelerin ihtiva ettiği çok anlamlılık ya da yine kelimelerin alışılmış oldukları çağrışımlarının dışında kullanılmaları, şiirdeki işçiliği gözler önüne sermekte ve estetik değerini arttırmaktadır.

"Üvercinka"da Anlamsal Çok Boyutluluk

İmaj üretmeyi şiirinin amacı haline getiren Süreya, "Üvercinka"yı cinsel çağrışımlarla yüklü dizelerle yazar. Erotik şiirlerin şairi için insana, dolayısıyla topluma ait bütün duygu ve değerlerin şiirde yer alması gerekmektedir. Fakat insanoğlunun ahlaksal tabiatı, doğayı görünen yaşamdan uzaklaştırmakta ve onu gözlerden irak bir yere sürmektedir. Cinsellik, bu konuların başında gelir. "Üvercinka" toplumsal baskıya bir başkaldırı gibidir.

Şiirde ana tema tenselliğe dayanan somut bir aşktır. Genelde şiirlere hâkim olan platonik aşk söylemine rastlanmaz. Şiir öznesi, sevdiği kadınla birlikte ve bu birlikteliğin en mahrem anlarını okurla paylaşarak bedensel hazların ifadesiyle mahremiyeti ortadan kaldırır. Paylaşımındaki kilit sözcük, bütünü parçalarla anlatmayı sağlayan "boyun"dur. Boyun, esteteze edilen kadın bedeni aracılığıyla şairin cinsel çağrışımlar yüklediği çok anlamlı bir sözcüktür. Şiir öznesi, erotik bulunduğu boyun bölgesini sevgilisiyle yaşadıkları mahrem anların bir simgesi haline getirir ve erotik bir imaj yaratır.

Uzun boyun imajı, Amadeo Modigliani tablolarındaki kadınları hatırlatır. Ressamın tablolarında ilk göze çarpan, çizdiği kadın boyunlarıdır. Boyunlar fazla uzun ve estetik açıdan kusursuz kabul edildiklerinden Modigliani, bu güzel boyunlarla özdeşleştirilmiştir. Süreya da ressamın çizdiği boyunların güzelliğinden etkilenmiş olacak ki kadın boynuna özel bir anlam yüklemektedir. Hatta başka bir şiirinde ressama açık bir göndermede bulunur: "Ya bu başını alıp gidiş boynundaki / Modigliani oğlu Modigliani" (2011: 31).

İkinci Yeni hareketinin mottosu olan üçüncü dizede Laleli'den dünyaya doğru giden bir tramvaydan bahsedilir: "Laleli'den dünyaya doğru giden bir tramvaydayız / Birden nasıl oluyor sen yüreğime elliyorsun" (2011: 38). Türk şiirine boyut değiştiren bu dizelerle tanrısal insanı geçiş yaşanırken Laleli, dolayısıyla yol arkadaşı konumundaki kadın, dünyanın merkezine dönüşür (Ergül, 2003: 62).

Şairin şiirsel anlamdaki başkaldırı, şiir öznesi aracılığıyla kadın-erkek ilişkisine atfedilir. Sevgilisiyle arasındaki mahremiyeti böylesine gün yüzüne çıkarmasının bir devrim olduğunu bilincinde olan özne, kendini diğer insanlardan soyutlamakta ve var olduğu dünyanın dışına iterek söyledikleriyle "dünyanın merkezi"ne yolculuk yapmaktadır. Ona göre cinsellik, insan doğasının gerçeğidir. Sadece bu güdü etik ilkelerin baskısıyla yasaklı alana itilmiştir. "Üvercinka" yasaklı alanın sınırlarını aşar ve şiir, bambaşka boyutlara taşınır. İki sevgili için Laleli'den dünyaya gitmek, buldukları "gerçek" dünyadan varoluşlarını gerçekleştirdikleri dünyaya gitmektir. Onların dünyası toplumsal baskı ve dinsel yasaklardan soyutlanmıştır. Aşkları onlara bu dünyanın kapılarını açan bir anahtar mahiyetindedir.

Her bölümünün sonunda tekrar eden "Afrika" ve "dâhil" kelimeleri şiirin leitmotifidir. İlk dört bölümün sonunda "Afrika dâhil" diyen şair, şiirini aynı anlamsal değere sahip "Afrika hariç değil" ifadesiyle kapatır. Beş bölümün son dizeleri, bölümleri hem biçimsel hem de anlamsal bakımdan birbirlerine bağlar. Afrika, estetik boyutuna ek olarak simgeselliği ile şiire katkıda bulunur. Söz konusu kıta, hem Süreya hem de diğer İkinci Yeni şairleri için önemli bir yere sahiptir: "Dünyadaki yedi kıtadan biridir. Avrupa'dan Akdeniz'le, Asya'dan Süveyş Kanalı ile ayrılır. Eski şiirde herhangi bir mazmunu ya da metaforu bulunmayan Afrika, modern şiirde daha çok sömürgeleştirilen yoksul halkların ve coğrafyanın bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Afrika bu nedenle siyasal bir simge haline gelmiştir" (Kaçıroğlu, 2011: 31). Daha önce de değinildiği üzere Süreya şiiri, tam anlamıyla biçimci değildir; aynı zamanda toplumsal ve politiktir: "Bireysel davranışların gölgesine saklanan utangaç bir toplumculuk da var. Bu yönü pek öyle belirgin değil. Hayatının bir parçası haline gelmemiş henüz. Daha çok genel sorunlar ilgilendiriyor onu. Afrika gibi, zenciler gibi" (Oktay, 1958: 282-5). Kendisi ise toplumcu yönünü "Toplumsal ya da toplumcu bir yön var benim şiirlerimde... Ama doğrudan doğruya değil de dolaylı olarak, "Bun", "Kanto", "Üvercinka", "Hamza Süiti" gibi şiirlerde bunları daha belirgin olarak göreceksiniz" (Süreya, 2013: 22) ifadeleriyle anlatır.

Süreya, sadece "Üvercinka"da değil başka şiirlerinde de Afrika'ya vurgu yapar. Bu durumun hem kültürel hem de politik bir arka planı olabileceği gibi Afrika'nın müzikal bir değer ya da dekordan öte bir anlam ifade etmemesi ihtimal dâhilindedir (Doğan, 2007: 68). Erotik etkinliğin alegorilerle kurulduğu şiirlerinde coğrafi bir terim olarak Afrika, erotik etkinliği anlatmaya yardımcı olan alegorik bir öğedir (Ergül, 2003: 74). Öte yandan Erzincan doğumlu ve Kürt olan şairin doğduğu coğrafya ve etnik kimliğinin kendisinde yarattığı dışlanmışlık hissini şiirlerine yansıtmak için Türkiye'de Doğu-Batı ayrımında ötekileştirilen taraf olan Doğu gibi dünyanın ötekisi konumundaki Afrika'yı kullanması mümkündür. Şair, Afrika imgesiyle sevgilisiyle yaşadığı özel anların görkemini verebilmek ve bu duyguların evrenselliğini kanıtlayabilmek adına dünyayı şiire dâhil etmekte ama bu dünyayı Afrika ve diğer kıtalar şeklinde öteki olma hali bağlamında değerlendirmektedir. Sevişmek, "Afrika'nın dâhil olduğu ve hariç olmadığı" bütün kara parçalarında yürürlüğe girer. Kara parçalarının dünyadaki tüm kıtaları kapsamına rağmen Afrika, ayrı olarak vurgulanır. Böylece içgüdüsel anlamda insana yaklaşan şair, Afrika kıtasıyla bu anlamda bir paralellik kurarak eylemlerini ahlak kurallarından soyutlar ve haz ekseninde kalarak şiirini cinsel çağrışımlarla sürdürür.

Şiir öznesinin sevgilisiyle yaşadığı aşkın büyüklüğü ve bu iki aşkın birbirlerinin yüreklerine dokunması sonucu sevişmek, bir kez daha yürürlüğe girer. Yürürlüğe girme eyleminde Afrika kıtasının kullanılması hem ideolojiktir hem de şiirin erotikliğine vurgu yapar. Çünkü Afrika, büyük bir kara parçasıdır ve iki kişi arasındaki aşkta en mahrem eylem olan sevişmenin tüm kara parçalarına ve özellikle Afrika'ya kadar yayılması, sevişme eyleminin uzamsal anlamda sınırlarını

genişletir. Şiirde aşka ve sevgiliye dair yapılan olumlamalardan hemen sonra Afrika'nın zikredilmesi, söz konusu kıtanın üçüncü dünya ülkelerini barındıran, yoksul olan ve yok sayılan konumundan uzaklaştırılıp yüceltilmesine bağlanabilir. Sevgili, aydınca düşünmeyi iyi bilen ve saçının her telinde ayrı bir kalp çarpan kusursuz bir kadındır: "Burada 'bütün kara parçaları/bütün insanlar' için üzülen, daha çok fakir ve yoksul halkların dertlerini kendine dert edinen bir kadın imajı çizilir. Ötekileştirilmiş olan Afrika'yı bir insanın önemsemiş ve düşünmüş olması bile güzel bir duygudur. Sevgilinin bütün mazlum insanları düşünmek gibi olumlu bir özelliğinden Afrika halkı da payını almış olur" (Kaçıroğlu, 2011: 19). Sevgili sevişmek kadar aydınca düşünmeyi de bilmektedir:

"Aydınca düşünmeyi iyi biliyorsun eksik olma" dizesinde kadının kültürlü, entelektüel yönü, dişiliğini yatakta gösterdikten sonra nitelenmeye başlanır. Şairin bu kadın nitelenmesi, Garip şiirinin küçük, sıradan yosmalarından ayrılır. Garip şiirinde kadın daha çok cinselliğiyle öne çıkarılmış ve onun diğer yönleri göz ardı edilmiştir. "Sayın Tanrıya kalırsa seninle yatmak günah daha neler" dizesinde kutsal, ironik bir anlatımla reddedilip sevişmede hiçbir kuralın tanınmadığı vurgulanır. Burada şuna dikkat çekmek gerek ki, şairin bütün reddiyeleri kentli kadın üzerinden yapılmıştır. Bundan olsa gerek, feodal yapının hâkim olduğu Anadolu coğrafyasındaki kadını yok denecek kadar az şiirine taşımıştır. Aydın kadın, kendi ekmeğini kendi kazanır. Anlatıcıyla birlikte, çağın kötü gidişatına uygun devrim bilinciyile şiirler yazar. (...) "Üvercinka" şiirinin son bölümünde artık, toplumsal meselelerle ilgilenen, sokakta slogan atan, devrin ideolojileriyle beslenen çağdaş bir kadın vardır. Kadın; ideolojik mücadelede erkeğin safında yer alıp, cesaretiyle ve korkusuzluğuyla padişah asaletini üstlenmiştir. Kadının cinselliğiyle ve toplumsal işlevi, böylece iç içe geçerek ideal bir kentli kadın tablosu çizilmiştir. Şiirde bedenden başlayarak genişleyen coğrafyayla birlikte, muhteva da genişlemiştir. (İlhan, 2010: 241-2).

Böylece politikayla cinsellik iç içe geçer; kadının dişiliği ile sosyal kimliği birleştirilir (Özmeral, 2006: 53; Güler, 2004: 69). Uzun boyunca ve güzel saçlı kadın hem yatakta yatmasını bilen hem de aydınca düşünen özgür ve cesur bir karakterdir:

"Üvercinka'da aşk, seksüel unsurlarla ele alındığı gibi aynı zamanda liriktir de. "Böylece bir kere daha boynunlayız sayılı yerlerinden" ve "Birden nasıl oluyor sen yüreğimi elliyorsun" dizeleriyle bedenle ruh; "Aydınca düşünmeyi iyi biliyorsun eksik olma" dizesiyle sosyal kadın; "Gününü kazanıp kurtardı diye güzel" dizesiyle de "emekçi kadın" ön plana çıkarılmıştır. Bu birbirini tamamlayan niteliklerin tek bir kadın tipinde ele alınarak idealize edilmesinin nedeni şairin "mükemmel kadın"a ulaşmak istemesidir. Kendini her yönüyle gerçekleştirmiş, cinselliğini ve kadınlığını çok iyi kullanan ama aynı zamanda da aydın ve erkeksi tavırlarıyla da göz dolduran kadın, anlatıcının idealidir. (Özmeral, 2006: 55).

Özellikle *Üvercinka*'daki şiirlerinin tematik omurgası bağlamında "bileşimci bir şair" şeklinde nitelenen Süreya, tensel aşkı şiirlerinin odak noktasına yerleştirip maddi hazzı anlatsa dahi şiirleri politik olaylar ile ırk meselesini de içermektedir (Doğan, 2007: 57). Nilüfer İlhan, *Üvercinka*'nın şaşırtıcı tarafının erotik bir görüntü içinde toplumsal konulara geçiş yapması olduğunu söyler. Cinsel birliktelikte Afrika unutulmaz, toplumsal konular ihmal edilmeden, alışılmışın dışında dizelere yerleştirilir. Dolayısıyla beden, bireysel bir sığınak olmanın yanı sıra üzerinde toplumsal konuların da konuşulduğu bir düzlem haline gelir (İlhan, 2010: 59).

Kültürel baskının cinselliği dışladığını savunan ve cinselliği edebiyatın ayrılmaz bir parçası kabul eden Süreya'nın (Özmeral, 2006: 128) sınırları ihlal ettiği şiirinde "Tanrı" ve "günah" kavramlarına değinilerek ilişkinin toplumsal normlarla bağdaşmadığı, dinin yasak ve emirlerine uymadığı ima edilir. İlişkinin toplumsal ve teolojik anlamda yasak olma durumu, şiir öznesi tarafından umursanmamaktadır. O; kendi doğası, düşünceleri ve duygularından ödün vermez. Ona göre toplumsal ve dinsel değerler insanın doğasını kısıtlar ve onu belli bir alana hapseder. Oysa uzamsal ve zamansal anlamda sınırlandırılmayan/sınırlanmaması gereken şiir, insanı bütün yönleriyle anlatmalıdır ve anlatılanlara asla sansür uygulanmamalıdır.

Sonraki bölümde sevgiliye yapılan güzelleme devam edilir. Şiir öznesi onunla yaşamının, nefes alıp vermenin, her yeni güne uyanmanın hatta çalışmanın bile daha güzel olduğunu söyler. "Birçok çiçek adları gibi güzel / En tanınmış kırmızılarla açan" (2011: 38) dizelerindeki "kırmızı" kelimesi hem güle hem de erotizmin simgesi olan "kışkırtıcı ve hareketli" (Özmeral, 2006: 135) renge yapılan bir göndermedir. Sevgilinin gözünde sevilen kadın, güzel ve cinsel anlamda çekicidir. Aralarındaki cinsel çekim ve yaşananlar âşık adamı sevgilisine yaklaştırmakta ve her bir gününe ayrı anlam katmaktadır.

İlerleyen dizelerde sevgiliyle paylaşılanların sadece cinsellik boyutunda kalmadığı bir kez daha anlatılarak çok boyutluluk vurgulanır: "Birlikte mısralar düşünüyoruz ama iyi ama kötü / Boynun diyorum boynunu benim kadar kimse değerlendiremez / Bir mısra daha söylesek sanki her şey düzelecek / Böylece bizi bir kere daha tutup kurşuna diziyorlar / Zaten bizi her gün sabahtan akşama kadar kurşuna diziyorlar" (2011: 38). Mısraların sadece erkeğin değil kadının kaleminden de çıktığı söylenerek birlikteliğin düşünsel yanı öne çıkarılır. İki beraber yazmaktadır çünkü fikri anlamda paylaşılanlar vardır. Onlar, aynı görüşler uğruna mücadele vermekte ve engellenip kurşuna dizilmektedir. Sevgilileri engelleyen ve kurşuna dizilenler, onları toplumsal bakımdan yadırgayan ve dünyayı ötekileştirenlerdir. Kurşuna dizilenler ise toplumsal baskıya ve dinin gereklerine başkaldıran, özellikle cinsel etkinlikte var olmaya çalışan ve diğerleri tarafından ötekileştirilenlerdir. Şiir öznesi, bunları anlatırken şair kimliğini öne çıkararak şiiriyle dünyayı değiştirebileceğine olan inancını vurgular. Şiirlerinde şair kişiliğini vurgulayan Süreya, şiirle şair arasında bir ayırım görmez (Kolcu, 2010: 117).

Son bölümde, sevgilinin olumlu özelliklerinin anlatımına devam edilir. Kadınlıkla kurulan ilişki, bedenle başlasa da o, cinsel bir meta değildir; düşünür, duyar ve karar verir. Dolayısıyla ilişkide erkek kadar etkindir. Süreya'nın kadın imajında pasiflik kabul edilemez. Kadınlık sadece yatak değil ideolojiler de paylaşılır ve ideolojiler uğruna mücadele verilir. Kısacası onun kadınları, toplumsal norm çerçevesinde kurgulanan "makbul kadın" tipinden uzaktır. İlhan, şiirde kadın ve erkek arasındaki paylaşımın doğan eşitliğin yardımıyla aşkın, beden ve ruhla bir bütünlüğe ulaşarak bütün dünyayı içine alan büyük bir dönüştürücü olarak yaşandığını ifade eder (2010: 231). Söz konusu dönüştürücü hem dünyanın hem de kısıtlanmış kadınlığın sınırlarını ortadan kaldırmaktadır.

Şiirin başındaki coşkulu ritim son satırlarda yavaşlar. İnsana dair olan şiirde, neşe ve coşku kadar sarhoşluk ve hüznün de insana ait özelliklerdir. Son satırlarda geçen "kadeh" ve "Çiçek Pasajı", sarhoşluğu çağrıştıran kelimelerdir. Süreya ve arkadaşlarının gözde mekânlarından olan Çiçek Pasajı meyhanelerinde sevgiliyle içerek sarhoş olunca tüm kederler su üstüne çıkar. Dolayısıyla asıl yoksulluk tam da bu noktada başlamaktadır. "Yoksulluk" kelimesi sadece içtikten sonraki kederi değil Afrika halkının mazlumluğunu da anımsatır. Buradan hareketle kara parçalarındaki "kara" kelimesinin Afrika kıtasının ezilmişliğine, sömürge haline getirilmişliğine yapılan bir gönderme olması mümkündür. Afrikalıların ten renklerinin siyah olması ve beyazlar tarafından dışlanması da "kara" kelimesinin çağrışım değerini arttırmaktadır.

Sonuç

Şiirin özellikle bir biçim sanatı olduğunu savunan Süreya (İlhan, 2010: 125), şiir yazarken var olan sözcüklerle yetinmez; kendi sözcüklerini yaratır. Yarattığı sözcüklere yeni anlamlar yükler ve bu anlamları şiiriyle var eder. Müzikal ahenkle kurgulanan biçimciliğin yanında anlamsal bakımdan da güçlü şiirler kaleme alır. Mevcut kelimelerle yetinmediği "Üvercinka"da biçimsel estetiğin ve anlamsal çok boyutluluğun bir şölenine tanık olmak mümkündür. Dizelerin kurgulanışı, kelimelerin bir yapboz misali sökülüp yapılışı, kelime ve ses tekrarları şiirin ritmini sağlayan öğelerdir. Kelimeler ise aynı anda birden çok imaja ev sahipliği yapar. Görünürde sadece tensel aşkın anlatıldığı şiirin toplumsal ve politik boyutunun bulunduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Alper, Y. (2009). Psikodinamik Açıdan Cemal Süreya ve Şiiri. İstanbul: Özgür Yayınları.
Doğan, M. (1969). İkinci Yeni Antolojisi. *Papirüs*, sayı 41.
Doğan, M. (2007). *Cemal Süreya'nın Şiiri (Yapı, Tema ve Anlatı)*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Duruel, N. (2002). *A'dan Z'ye Cemal Süreya*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ergül, M. S. (2003). *Cemal Süreya Şiirinde Bedenin Yazınsallaşması*. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Güler, A. H. (2004). *Cemal Süreya'nın Şiirlerinin Tematik ve Yapı Bakımından İncelenmesi*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
İlhan, N. (2010). *Cemal Süreya (Hayatı, Edebi Fikirleri ve Şiiri)*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Kaçıroğlu, M. (2011). "İkinci Yeni Şiirinde Öteki Dünya: Ortadoğu ve Afrika". *Türkiyat Mecmuası*, cilt 21, sayı 2: 177-210.
Kolcu, A. İ. (2010). *Cemal Süreya'nın Poetikası*. Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.
Oktay, A. (1958) "Hoş Geldin Üvercinka". *Yeni Ufuklar*, sayı 71.
Özmeral, Ö. (2006). *Cemal Süreya Şiirinde Kadın ve Erotizm*. İstanbul Kültür Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Papak, Ö. (2013). *Cemal Süreya'nın Şiirlerinde Dil Sapmaları ve Ad Aktarmaları*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Perinçek, F. ve N. Duruel (1995). *Cemal Süreya "Şairin Hayatı Şiire Dair"*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
Süreya, C. (2011). *Sevda Sözleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Süreya, C. (2013). *Güvercin Curnatası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Timuçin, A. (2008), *Estetik*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Summary

Cemal Süreya is a poet who understands the importance of form and writes in this direction. As he writes poetry, he is not satisfied with the existing words, he creates his own words. He assigns a different meaning to new words or existing words in the poetry. In addition to his formalist character, according to him strong poetry also survives semantically. In "Üvercinka" it is possible to witness a feast of formal aesthetics and semantic multidimensionality.

The arrangement of the strings, the words are dismissed as a jigsaw, the repetition of words and voices are the elements of poetry rhythm.. On the other hand, words host more than one image at the same time. There is also a social and political dimension of poetry, which as if only about tender love. Therefore "Üvercinka" can be seen as one of the prototypes of his poetry.

The poet, who argues that man is not a monotheistic creature and that he should take part in poetry in all its aspects, creates multi-dimensional poetry by giving more emotion, subject and understanding at the same time in "Üvercinka". The poem has its own rhythm and symbols. First, the sense of rhythm that starts in the eyes with the formal features of poetry continues with the phonetic expression of the words. The poet builds his own unique rhythmic world of poetry with both alphabetical and verbal repetition. There is a fine workmanship in the words that bring the poetry to the occasion and their position relative to each other. Because poetry does not mean that the speech language is translated. Sureya who chooses and processes the words with a sarafian diligence does not elevate the language of speech in his poem. According to him, poetry is a special language and "Üvercinka" is among poems with special language. Poetry,

which has achieved a certain harmony from the rhythmical point of view, does not consist of random words. Although the content remains on the back of the form, the poet also works on the content diligently without giving up on it. The images like "Üvercinka", Africa, world, neck, red, glass, Çiçek Pasajı, etc. are the proofs of semantic limitlessness.

The "Üvercinka", which gave the name to the first poetry book of Süreya, is derived from the poet's bringing together two separate calves. "Üvercinka" exists with the poetry of Cemal Süreya. It is obvious that it is made from Turkish "güvercin" with the letter d.. The "ka" that is added to this is an eclipse used for women in some languages. It is also possible that the "wing" word represents the "ka" part. The word "üvercinka" can be interpreted as a pigeon woman or a pigeon wing. It's more likely to be your first meaning. Because the studied poem takes the woman in the center and she turns around. For this reason, it is probable that the title is a mixture of pigeon women as the poet implies. Nevertheless it is a wrong approach to limit the a single meaning in İkinci Yeni movement. Because the new words created are a new image equipped with meanings according to the context of poetry. This image does not treat itself as it is. The reader confuses the mind and directs him to think through poetry.

Akaryakıt İstasyonu İşletmelerinde Muhasebe Süreci

Accounting Process in Fuel Station Operations

Mihriban COŞKUN ARSLAN¹

Hakan KISACIK²

Geliş Tarihi: 12.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 12.06.2017 / Kabul Tarihi: 19.06.2017

Özet

Akaryakıt istasyonu işletmeleri, nihai tüketicilerin akaryakıt ihtiyaçlarını (benzin, mazot, LPG vb.) karşılayan, 24 saat hizmet veren perakendeci işletmelerdir. Söz konusu işletmeler akaryakıt dağıtım şirketleri ile bayilik sözleşmesi yaparak o şirkete (markaya) ait akaryakıtları istasyonlarında satarlar. Akaryakıt satışları, pompaya bağlı Ödeme Kaydedici Cihaz (ÖKC) fişleri ile gerçekleştirilmektedir. Bazı özel durumlarda ise ÖKC fişleri iptal edilerek fatura düzenlenmektedir. Bu bağlamda akaryakıt istasyonu işletmelerinin muhasebe sürecinin söz konusu işletmelere ait özellikli durumlar çerçevesinde incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Nitekim yapılan literatür araştırmasına göre akaryakıt istasyonu işletmelerinin muhasebe süreci ile ilgili çok fazla çalışmanın tespit edilememesi çalışmayı bu noktada önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akaryakıt İstasyonu, Muhasebe, Ulusal Marker Değeri, Kesafet

Abstract

Petrol station businesses are retail businesses that service 24-hours and meet the fuel needs (gasoline, diesel, LPG etc.) of end consumers. The said businesses sell fuels belonging to that company at their stations by making dealership agreement with fuel distribution companies. Fuel sales are carried out with the pump connected to Cash Register Receipts. In some special cases vouchers were canceled and the bill is held. In this context, it is the purpose of studying the accounting period of the petrol station businesses within the context of the specific situations of the said businesses. As a matter of fact, according to the literature survey, it is important in this point that the fact that the petrol station businesses do not work too much about the accounting process.

Keywords: Petrol Station, Accounting, National Marker Value, Consistency.

Giriş

Akaryakıt ürünleri, ham petrolü işleyerek elde edilen, yakıt amacıyla kullanılan, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), benzin türleri, motorin türleri, jet yakıtı ve fuel oil türleridir (İşler, 2014:449).

Akaryakıt İstasyonu işletmeleri, akaryakıt dağıtım şirketi ile bayilik sözleşmesi imzalayarak, akaryakıt ürünlerini istasyonlarında satmaktadırlar (Çetinkaya ve Sarıgene, 2008:224). Nihai tüketiciler, akaryakıt istasyonlarından akaryakıt ihtiyaçlarını perakende olarak karşılarlar. Akaryakıt işletmeleri, başka bir benzin istasyonuna olmamak koşuluyla, şantiyelere, fazla tüketimi olan işletmelere vb. toptan akaryakıt satışı da gerçekleştirebilirler. Söz konusu toptan satış benzin istasyonundan parça parça olabileceği gibi işletmenin kendine ait akaryakıt deposuna tek seferde de olabilmektedir.

Akaryakıt istasyonlarının denetimi, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı arasında imzalanan protokol ile, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve bu Bakanlığa bağlı 81 ilde bulunan il müdürlükleri yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Akaryakıt istasyonları lisans, ulusal marker değeri vb. konularda, ilk, periyodik, ani ve

¹ Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü. Tokat, Türkiye.

E-Posta: mihriban.arslan@gop.edu.tr

² Öğr. Gör. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü. Çorum, Türkiye.

stok muayenesi şeklinde denetlenmektedir (<http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/akaryakit-ve-lpg-istasyonlarinin-denetiminde-yeni-bir-donem-basliyor-sanayi-net-uygulamasi/2223>).

Akaryakit sektörü, EPDK'ya tabidir, bu yüzden ürün farklılaştırması ve fiyatların tavan fiyatın üzerinde gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu sebepten dolayı rekabette farklılık oluşturmak için benzin istasyonları sadece müşterilerin akaryakit ihtiyaçlarını karşılamalarına yönelik değil, aynı zamanda günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tasarlanmaktadır (İşler, 2014:450).

Akaryakit istasyonları 24 saat çalışan işletmelerdir. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 63. maddesinde işçi bir günde 11 saatten fazla çalışamaz denilmektedir (Erdoğan, 2014:70). Kanundan da anlaşılacağı üzere akaryakit istasyonunda çalışan işçiler 3 vardiya şeklinde çalışmak zorundadırlar. Vardiya değişimlerinde, hesaplar sonraki vardiya çalışanlarına aktarılmaktadır.

Bu çalışmada; akaryakit istasyonu işletmelerinin muhasebeleştirme süreçleri teorik olarak anlatılmakta, ayrıca söz konusu işletmelere ait özellikli durumlardan bahsedilmektedir. Bu kapsamda ilk olarak akaryakıtta ulusal marker değeri, kesafet (yoğunluk) ve fireden bahsedilmekte, daha sonra akaryakit istasyonu işletmelerinin akaryakit alış ve satış işlemlerinin nasıl muhasebeleştirileceği üzerinde durulmuştur.

Akaryakıtta Ulusal Marker Değeri, Kesafet (Yoğunluk) Ve Fire

Akaryakit istasyonu işletmelerinde, ulusal marker kavramı önemlidir. Marker İngilizce kökenli bir kelime olup Türkçe'ye "işaretleyici" olarak tercüme edilebilmektedir. 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanununun 18 inci maddesine dayanılarak hazırlan yönetmelikte, "Ulusal marker: Akaryakıtta; rafineri çıkışında, gümrük girişinde ticari faaliyete konu edilmeden önce eklenecek ve akaryakitın özelliklerini bozmayacak niteliği haiz kimyasal ürün" olarak tanımlanmaktadır (<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10105&sourceXmlSearch=&MevzuatIlski=0>). Akaryakıtta ulusal marker (katkı maddesi) eklenerek hem akaryakit kaçakçılığının engellenmesi amaçlanmakta hem de her akaryakit dağıtım şirketine ait ayrı bir marker değeri oluşturularak hangi akaryakitın hangi firmaya (markaya) ait olduğu tespit edilebilmektedir.

Akaryakit istasyonu işletmeleri muhasebe sürecinde kesafet ve fire hesaplaması önemli işlemlerdir. Kesafet, birim hacminin ağırlığı olarak tanımlanabilmektedir. Ağırlık / Hacim, gr/cm³ veya kg/ litre olarak ifade edilen kesafet oranları petrol ürünleri açısından aşağıdaki gibidir (http://www.ant.gov.tr/wp-content/themes/Nicol/yonetmelikler/Akaryakit_olcu_stok_yonetmeligi.pdf):

Normal Benzin:	0,735
Süper Benzin:	0,745
Kurşunsuz Benzin:	0,775
Motorin:	0,845
LPG:	0,560

Akaryakit istasyonları, akaryakıtı kilogram olarak almakta, litre olarak satmaktadırlar. Örneğin 2.000 Kg motorin (2.000 / 0,845) 2.366,86 Litre motorin olarak değerlendirilir. Uygulamada, akaryakit dağıtım şirketleri, akaryakit istasyonlarına satış karşılığında kestikleri faturada genellikle kesafet hesaplamalarını göstermektedirler. Kesafet hesaplamaları faturada belirtilmese de kesafet oranları ile hesaplanmakta ve alınan akaryakit litre olarak kaydedilmektedir.

Akaryakit istasyonu işletmeleri muhasebe sürecinde fire kavramı da dikkate alınmalıdır. Fire, akaryakitın dağıtıcı firma deposundan bayi deposuna taşınması sırasında ya da akaryakit istasyonu deposunda fazla beklemesi sebebi ile buharlaşması sonucu oluşabilmektedir (Örnek, 2016:345). Ticaret odaları her yıl fire ve zayıt oranlarını açıklamaktadır. Akaryakit istasyonu işletmeleri de bulunduğu illerdeki ticaret odalarının belirlediği fire ve zayıt oranlarını kullanmaktadır. Örneğin; İzmir Ticaret Odasının 2016 yılında yayınladığı akaryakit fire oranları aşağıdaki gibidir (http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5585_1475586995.pdf):

Normal Benzin:	% 0,10 (Binde 10)
Süper Benzin:	% 0,10 (Binde 10)
Kurşunsuz Benzin:	% 0,10 (Binde 10)
Motorin:	% 0,8 (Binde 8)
LPG:	% 1,5

Firelerin, akaryakit istasyonu işletmelerine ait uygulamalarda tespit edilmesi güç olabilmektedir. Tespit edilen fireler, açıklanan fire oranı dahilinde olması durumunda gider yazılabilmekte, söz konusu oranları aşması durumunda ise aşan tutar zarar olarak yazılabilmektedir. Akaryakit istasyonu işletmelerinde firelerin muhasebeleştirilmesine ait örnek aşağıda yer almaktadır.

Örnek 1: ABC Petrol Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti. yılsonu sayım yapmış ve firelerle ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır: Motorinde 10.000 TL, LPG'de 5.000 TL, kurşunsuz benzinde 15.000 TL fire tespit edilmiştir. Toplam 30.000 TL olan fire tutarının normal fire sınırlarını aşan kısmı 10.000 TL'dir.

	BORÇ	ALACAK
31.12.2016		
770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ HS.	20.000,00	
770.01 FİRELER 20.000		
689 DİĞER OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR HS.	10.000,00	
689.01 KANUNEN KABUL EDİLMİYEN GİDERLER 10.000		
153 TİCARİ MALLAR HS.		30.000,00
153.01 MOTORİN 10.000		
153.02 KURŞNSZ BENZ 15.000		
153.03 OTOGAZ LPG 5.000		
Fire Kaydı		

Akaryakıt istasyonu işletmelerinin muhasebe sürecinde akaryakıt firelerinin ve kesafet oranlarının hesaplanması karşılaşılan önemli sorunlardır. Çünkü, uygulamada akaryakıtta kesafet ve fire kavramları birbirine karıştırılmakta ve aynı işlemler gibi düşünülmektedir. Oysaki, iki kavramın ortaya çıkması farklı etkenlerden kaynaklanmaktadır. Kesafet, bir litre akaryakıtın ağırlığı olarak ifade edilmektedir. Sıvıların ısınması sonucu hacminin genişlemesi, soğuyunca da hacminin küçülmesi sonucu litre olarak satışı yapılan akaryakıtın bu durumdan etkilenmesi kesafet sorununu ortaya çıkarmaktadır. Petrol işleri Genel Müdürlüğü'nce akaryakıt resmi kesafet oranları ilan edilmiştir ancak bazen Vergi İdaresi bu oranlara dikkate almayarak farklı ve düşük oranlar uygulayabilmektedir. Akaryakıtta fireler ise, akaryakıtın taşınmasında, depo şartları sebebiyle oluşan buharlaşma ve akaryakıt içerisine karışmış atık maddelerden kaynaklanabilmektedir. Fire oranının ne olacağı Ticaret Odası'nca tespit edilmektedir.

Akaryakıt İstasyonu İşletmelerinde Akaryakıt Alış İşlemleri

Türkiye'de faaliyet gösteren yaklaşık 90 adet akaryakıt dağıtım şirketi bulunmaktadır (<http://www.enerjipetrolmedya.com/2015/12/akaryakıt-dagitim-sirketleri-turkiye/>). Akaryakıt istasyonu işletmesi, akaryakıt dağıtım şirketi ile bayilik sözleşmesi imzalayarak o akaryakıt dağıtım işletmesine (markaya) ait akaryakıtları istasyonunda nihai tüketicilere satmaktadır. Her akaryakıt dağıtım şirketine (markaya) ait bir ulusal marker değeri olduğu için akaryakıt istasyonu işletmesi bayisi olduğu markanın haricinde akaryakıt satamaz.

Akaryakıt dağıtım şirketleri satışlarını genellikle peşin (önce ödeme, sonra satış) olarak gerçekleştirmektedir. Ancak bazı akaryakıt dağıtım şirketleri vadeli satışlar da (açık hesap, çekle, senetle vb.) yapabilmektedir. Akaryakıt dağıtım şirketlerinin uygulamada yaygın olarak Doğrudan Borçlandırma Sistemi (DBS) ile de satış işlemlerini gerçekleştirdiği gözlemlenmektedir. DBS, geniş bayi ağına sahip işletmelerin bayilerinden yapacakları mal veya hizmet bedellerine yönelik fatura tahsilatlarını, bayinin banka hesabındaki bakiyeden, bakiye müsait değilse tesis edilmiş kredi limitinden otomatik olarak çekilmesini sağlamaktadır (<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/Kobi/NakitYonetimi/Pages/DogrudanBorclandirmaSistemi.aspx>).

Akaryakıt İstasyonu işletmeleri akaryakıt alımlarını, akaryakıt tankerleri ile bayisi oldukları dağıtım şirketinin deposundan gerçekleştirmektedirler. Genellikle akaryakıt istasyonu işletmelerinin kendilerine ait birkaç tane akaryakıt tankeri bulunmaktadır, satışlarının yoğun olduğu, kendi tankerlerinin yetmediği dönemlerde, nakliye bedeli ödeyerek akaryakıtlarını nakliyecilerle de taşıtabilmektedirler. Bazı akaryakıt dağıtım şirketleri ürün teslimlerini akaryakıt istasyonuna yapabilmektedir.

Satışlarının yoğunluğuna göre akaryakıt istasyonu işletmeleri birkaç günde bir akaryakıt alımı yapmaktadır. Uygulamada dağıtım şirketi ile imzalanan bayilik sözleşmelerinde mal alış kotası belirlendiği gözlemlenmektedir. Akaryakıt istasyonu işletmeleri söz konusu kotayı doldurabilmek için bazen ihtiyacı olmadan da akaryakıt alabilmektedir. Dağıtım şirketleri akaryakıtta zam gelmeden birkaç gün önce bayilerine bilgi vermekte, akaryakıt istasyonları da ihtiyaçları olmadığı halde fiyat geçişinden faydalanmak için akaryakıt alabilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, akaryakıt istasyonu işletmelerinde akaryakıt alış işlemleri açıklandıktan sonra konu ile ilgili kurgulanan ticari işlemler ve muhasebe kayıtları yer almaktadır.

Örnek 2: ABC Petrol Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti. BİRPET Petrol Dağıtım AŞ. bayisidir. 01.05.2017 tarihinde BİRPET'ten gelen faturadan aşağıdaki akaryakıtların alındığı ve bedelinin peşin ödendiği anlaşılmaktadır. (Faturada kesafet oranları hesaplanmıştır).

BİRPET					
BİRPET AKARYAKIT DAĞITIM A.Ş. Birlik Mah. Birinci Sok. No:1 Çorum Çorum V.D. 111 111 1111		19 İRSALİYELİ FATURA SERİ: A SIRA NO: 111111			
SAYIN: ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.TİC.LTD.ŞTİ. Yeni Mah. Eski Sok. No:1 Çorum V.D. Çorum Vergi No: 123 456 7890		Düzenleme Tarihi: 01.05.2017 Düzenleme Saati: 11:11 Fili Sevki Tarihi : 01.05.2017			
CİNSİ	BRÜT LT/KG	KESAFET	NET LT/KG	BİRİM FİYAT TL	TUTARI TL
MOTORİN	6.760	0,845	8.000	3,46	27.680,00
KURŞUNSUZ BENZİN	3.875	0,775	5.000	4,44	22.200,00
OTOGAZ LPG	2.240	0,560	4.000	2,12	8.480,00
YALNIZ: Altmış Sekiz Bin Sekiz Yüz Altmış Dört TL Seksen KR					
TOPLAM					58.360,00
KDV %18					10.504,80
GENEL TOPLAM					68.864,80

Şekil 1. Akaryakıt Alış Faturası Örneği

Akaryakıtların kilogramdan litreye çevrilmesi (kesafet hesaplama, faturada hazır olarak verilmiştir):

Kesafet hesaplama = Kg/ kesafet oranı

Motorin = 6.760 Kg / 0,845 = 8.000 Litre

Kurşunsuz Benzin = 3.875 Kg / 0,775 = 5.000 Litre

Oto gaz LPG = 2.240 Kg / 0,560 = 4.000 Litre

	BORÇ	ALACAK
01.05.2017		
153 TİCARİ MALLAR HS.		
153.01 MOTORİN 27.680	58.360,00	
153.02 KURŞNSZ BENZ 22.200		
153.03 OTOGAZ LPG 8.480		
191 İNDİRİLECEK KDV HS.	10.504,80	
100 KASA HS.		68.864,80
Akaryakıt Alış Kaydı		

Akaryakıt İstasyonu İşletmelerinde Akaryakıt Satış İşlemleri

Akaryakıt satışlarında T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından belirlenen tavan fiyat uygulaması vardır (<http://www.epdk.org.tr/TR/Petrol/Veri/PompaFiyatları>). Akaryakıt İstasyonu işletmeleri söz konusu tavan fiyatın üzerinde fiyatlandırma yapamazlar, bu fiyatı aşmamak koşuluyla ürün fiyatlarını serbestçe belirleyebilirler. Akaryakıt istasyonlarında satışlar perakende ve toptan olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilmektedir.

Perakende Satış

Akaryakıt istasyonlarında satışlar ağırlıklı olarak perakende yapılmaktadır. Perakende satışlarda nihai tüketiciler akaryakıt istasyonlarına taşıtları ile gelerek akaryakıt ihtiyaçlarını karşılamakta, ödemelerini nakit, kredi kartı vb. yapmaktadırlar. Yapılan satış neticesinde akaryakıt istasyonu işletmesi, pompaya bağlı olarak çalışan, ödeme kaydedici cihazlardan çıkan fişi müşterilerine vermekte ve bu fişler fatura yerine geçmektedir.

Satış işlemlerinde fatura düzenleme sınırı 2017 yılı için VUK Madde 232'de 900 TL olarak belirlenmiştir, söz konusu bu tutar yıllar itibari ile değişmektedir ve her yıl maliye bakanlığı tarafından ilan edilir (<http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/fatura-duzenleme-siniri>). Belirlenen tutarı aşmayan durumlarda mükellefler fatura veya fatura yerine geçen vesikaları düzenlemede serbesttirler. Satış toplamı belirlenen bu tutarı aşmasa da, müşterinin istemesi durumunda işletmenin fatura düzenlemesi mecburidir (VUK, Madde:232).

Ancak akaryakıt işletmelerinde bu durum farklılık arz etmektedir, satış toplamı belirlenen bu tutarı aşsa da akaryakıt işletmelerince verilen ödeme kaydedici cihaz (ÖKC) fişi fatura yerine geçmektedir (Yunt, 2015:127). Örneğin bir müşteri akaryakıt istasyonundan 1.200 TL'lik mazot aldığında, pompaya bağlı ÖKC'dan otomatik olarak fiş çıkmaktadır ve fatura sınırını aşan bu tutar için ayrıca fatura düzenlenmesi gerekmemektedir. Söz konusu ÖKC fişi fatura düzenleme sınırını aşsa da geçerli olmaktadır.

Akaryakıt istasyonlarında gündelik olarak ÖKC fişleri ile gerçekleştirilen perakende satışlara ilişkin muhasebeleştirme süreci aşağıda yer almaktadır.

Örnek 3: 02.05.2017 tarihinde ABC Petrol Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti. istasyonunda, alınan Z raporundan perakende olarak günlük yapılan satışların şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır: Motorin 2.000 Lt. birim fiyatı 4,55 TL %18 KDV dahil; kurşunsuz benzin 1.000 Lt. birim fiyatı 5,75 TL %18 KDV dahil; oto gaz LPG 1.500 Lt. birim fiyatı 2,80 TL %18 KDV dahil. Satışların 9.300 TL'lik kısmı kredi kartı ile kalanı nakit olarak tahsil edilmiştir.

<p>ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1 ÇORUM V.D. 123 456 7890</p> <p>02.05.2017 SAAT: 22:50 FİŞ NO: 22</p> <p>19 AK 000</p> <p>199,86 LT * 4,55 MOTORİN + % 18 *909,36</p> <p>KDV TOP *138,72 *909,36</p> <p>NAKİT *909,36</p> <p>POMPA: 002 ALİ CAN</p> <p>BİRPET</p> <p>EKÜ NO: 0003 Z NO: 0302</p> <p>DI 16070024</p>	<p>ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1 ÇORUM V.D. 123 456 7890</p> <p>02.05.2017 SAAT: 06:40 FİŞ NO: 2</p> <p>19 UB 000</p> <p>98,22 LT * 5,75 K. BENZİN + % 18 *564,77</p> <p>KDV *86,15 TOP *564,77</p> <p>K.KART *564,77</p> <p>POMPA: 001 MEHMET YAŞAR</p> <p>BİRPET</p> <p>EKÜ NO: 0004 Z NO: 0326</p> <p>DI 16070032</p>	<p>ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1 ÇORUM V.D. 123 456 7890</p> <p>02.05.2017 SAAT: 17:10 FİŞ NO: 19</p> <p>19 TY 000</p> <p>38,22 LT * 2,80 LPG + % 18 *107,02</p> <p>KDV *16,33 TOP *170,02</p> <p>K.KART *170,02</p> <p>POMPA: 001 MEHMET YAŞAR</p> <p>BİRPET</p> <p>EKÜ NO: 0001 Z NO: 0282</p> <p>DI 16070046</p>
---	--	---

Şekil 2. Akaryakıt Satış ÖKC Fişleri Örnekleri

	BORÇ	ALACAK
02.05.2017		
100 KASA HS.	9.750,00	
108 DİĞER HAZIR DEĞERLER HS.	9.300,00	
600 YURTIÇİ SATIŞLAR HS.		16.144,07
600.01 MOTORİN 7.711,87		
600.02 KURŞNSZ BENZN 4.872,88		
600.03 OTOGAZ LPG 3.559,32		
391 HESAPLANAN KDV HS.		2.905,93
Akaryakıt Satışları (Z Raporu) Kaydı		

Toptan Satış

Akaryakıt istasyonu işletmeleri; şantiyelere, akaryakıt istasyonu olarak kabul edilmeyen diğer işletmelere, kamu kurumlarına gibi kuruluşlara akaryakıt satışlarını toptan yapabilmektedir. Toptan satışlarda akaryakıt, işletmelere ait akaryakıt depolarına teslim edilebileceği gibi işletmelere ait araçların akaryakıt istasyonuna gelerek depolarını doldurulması şeklinde de olabilmektedir. Söz konusu toptan satışlar peşin olabileceği gibi veresiye (vadeli) de gerçekleştirilebilmektedir.

Uygulamada toptan satışlarda, yapılan anlaşma gereği ücret akaryakıtı teslim etmeden tahsil edilmiş (peşin) ise faturası kesilmekte daha sonra verilen akaryakıtlara ait ÖKC fişleri iptal edilmektedir. İptal edilen ÖKC fişlerinin bir listesi oluşturulup karşılıklı imzalanarak, kesilmiş olan faturaya eklenir ve böylece muhafaza edilir (Teke, 2011).

Gelir İdaresi Başkanlığı'nın "68 Seri No'lu Katma Değer Vergisi Mükelleflerinin Ödeme Kaydedici Cihazları Kullanmaları Mecburiyeti Hakkında Kanunla İlgili Genel Tebliği" nde (<http://www.gib.gov.tr/node/88092>):

- Taahhüt tanıma, müşteri tanıma vb. sistemler kullanılarak (fiş üzerinde "TAŞIT VEYA MÜŞTERİ TANIMA SİSTEMİ FATURAYA DÖNÜŞTÜRÜLECEK" ibaresi bulunan),
- Bazı kurumlar tarafından geliştirilen özel kartlar kullanılarak (akıllı kart, hediye kart, yakıt kart vb.),
- Müşteriler ile akaryakıt işletmeleri arasında yapılan özel anlaşmalara dayanarak

gerçekleştirilen satışlarda, pompaya bağlı ödeme kaydedici cihazlardan otomatik fiş çıksa da iptal edilerek belirli periyotlarda (on beş günü geçmemek koşuluyla) fatura düzenlenerek iptal edilen fişler düzenlenen faturaya eklenerek muhafaza edilir" denilmektedir.

Akaryakıt istasyonu işletmelerinde toptan akaryakıt satışına ilişkin muhasebeleştirme işlemlerine ait örnek uygulama aşağıda yer almaktadır.

Örnek 4: ABC Petrol Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti. 03.05.2017 tarihinde Gül Nakliyat Ltd. Şti. ile peşin (ön ödemeli) 4.000 Lt. birim fiyatı 4,50 TL %18 KDV dahil'den motorin satışı sözleşmesi yapmıştır (Şekil 1 Satış faturası örneği). Sözleşme gereği aynı gün fatura kesilmiş ve ödeme peşin olarak alınmıştır. Sözleşmeye göre Gül nakliyata ait 10 adet kamyon, 3 adet pikap ve 2 adet taksi ABC Petrol Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti.'ne ait istasyondan mazotlarını alacak, pompaya bağlı ödeme kaydedici cihazdan otomatik çıkan fişe iptal kaşesi basılacak ve faturaya eklenecektir (Şekil 5). Ayrıca mevzuat gereği iptal edilen fişlere ait liste düzenlenecek ve karşılıklı imzalanarak faturaya iptal edilen fişlerle birlikte eklenecektir (Şekil 4).

BİRPET		ABC PETROL	
		ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. Yeni Mah. Eski Sok. No:1 Çorum Çorum V. D. 123 456 7890	
19 İRSALİYELİ FATURA SERİ: A SIRA NO: 123456		SAYIN: GÜL NAKLİYAT LTD. ŞTİ. Gülâbıbey Mah. Gül Sok. No:1 Çorum V. D. ÇORUM Vergi No: 012 345 6789	
Düzenleme Tarihi: 03.05.2017 Düzenleme Saati : 15:15 Fili Sevki Tarihi :			
CİNSİ	MIKTARI	BİRİM FİYAT TL	TUTARI TL
MOTORİN	4.000	3,8136	15.254,24
YALNIZ: On Sekiz Bin TL		TOPLAM	15.254,24
		KDV %18	2.745,76
		GENEL TOPLAM	18.000,00

Şekil 3. Akaryakıt Satış Faturası Örneği

GÜL NAKLİYAT LTD. ŞTİ.			Fatura Tarihi: 03.05.2017			
Cari Hesabına Ait Satış Dökümü						
TARİH	FİŞ NO	PLAKA NO	ÜRÜN ADI	MİKTAR	FIYAT	TUTAR
03.05.2017	18	19 AK 000	MOTORİN	242,44	4,50	1.090,98
03.05.2017	1	19 KL 000	MOTORİN	225,66	4,50	1.015,47
04.05.2017	22	19 AU 000	MOTORİN	202,22	4,50	909,99
05.05.2017	3	19 AK 000	MOTORİN	214,46	4,50	965,07
05.05.2017	7	19 UB 000	MOTORİN	235,42	4,50	1.059,39
07.05.2017	12	19 AL 000	MOTORİN	236,42	4,50	1.063,89
10.05.2017	18	19 AK 000	MOTORİN	232,82	4,50	1.047,69
12.05.2017	16	19 DZ 000	MOTORİN	202,54	4,50	911,43
16.05.2017	2	19 UV 000	MOTORİN	186,76	4,50	840,42
18.05.2017	7	19 RC 000	MOTORİN	238,38	4,50	1.072,71
18.05.2017	19	19 TY 000	MOTORİN	127,28	4,50	572,76
23.05.2017	22	19 DF 000	MOTORİN	84,56	4,50	380,52
23.05.2017	5	19 AK 000	MOTORİN	222,22	4,50	999,99
24.05.2017	8	19 TY 000	MOTORİN	218,44	4,50	982,98
24.05.2017	22	19 AP 000	MOTORİN	124,46	4,50	560,07
24.05.2017	18	19 DZ 000	MOTORİN	236,36	4,50	1.063,62
26.05.2017	6	19 TY 000	MOTORİN	216,86	4,50	975,87
27.05.2017	8	19 AK 000	MOTORİN	240,20	4,50	1.080,90
28.05.2017	7	19 DF 000	MOTORİN	198,98	4,50	895,41
28.05.2017	12	19 DZ 000	MOTORİN	113,54	4,50	510,87
TOPLAM				4.000,00		18.000,00
KAŞE İMZA		KAŞE İMZA				

Şekil 4. İptal Edilen ÖKC Fişleri Listesi Örneği

<p>ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1 ÇORUM V.D. 123 456 7890</p> <p>03.05.2017 SAAT: 13:50 FİŞ NO: 18</p> <p>19 AK 000</p> <p>242,44 LT * 4,50 MOTORİN + % 18 *1.090,98</p> <p>KDV *166,42 TOP *1.090,98</p> <p>NAKİT *1.090,98</p> <p>POMPA: 002 ALİ CAN</p> <p>BİRPET</p> <p>EKÜ NO: 0003 Z NO: 0302</p> <p>DI 16070024</p>	<p>ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1 ÇORUM V.D. 123 456 7890</p> <p>05.05.2017 SAAT: 10:40 FİŞ NO: 7</p> <p>19 UB 000</p> <p>235,42 LT * 4,50 MOTORİN + % 18 *1.059,39</p> <p>KDV *161,60 TOP *1.059,39</p> <p>NAKİT *1.059,39</p> <p>POMPA: 001 MEHMET YAŞAR</p> <p>BİRPET</p> <p>EKÜ NO: 0004 Z NO: 0326</p> <p>DI 16070032</p>	<p>ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN. TİC. LTD. ŞTİ. YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1 ÇORUM V.D. 123 456 7890</p> <p>18.05.2017 SAAT: 15:10 FİŞ NO: 19</p> <p>19 TY 000</p> <p>127,28 LT * 4,50 MOTORİN + % 18 *572,76</p> <p>KDV *57,37 TOP *572,76</p> <p>NAKİT *572,76</p> <p>POMPA: 001 MEHMET YAŞAR</p> <p>BİRPET</p> <p>EKÜ NO: 0001 Z NO: 0282</p> <p>DI 16070046</p>
--	--	--

Şekil 5. İptal Edilen ÖKC Fişleri Örnekleri

	BORÇ	ALACAK
03.05.2017		
100 KASA HS.	18.000,00	
600 YURTIÇİ SATIŞLAR HS.		15.254,24
600.01 MOTORİN 15.254,24		
391 HESAPLANAN KDV HS.		2.745,76
Peşin (Ön Ödemeli) Akaryakıt Satış Kaydı		

Yukarıdaki örnek incelendiğinde, iptal edilen ödeme kaydedici cihazlardan çıkan fişler ve karşılıklı imzalanmış iptal edilen fişlere ait liste daha önce düzenlenmiş olan faturaya eklenerek mükerrer kayıt engellenmektedir.

Akaryakıt istasyonu işletmelerinde veresiye (vadeli) toptan satışlarda olabilmektedir. Müşteri ile yapılan sözleşmeye göre işletmeler bir ay boyunca yakıt ihtiyaçlarını almakta ay sonunda veya belirli periyotlarda karşılıklı hesap görülmekte ve tahsilat nakit, çek, kredi kartı vb. ile gerçekleştirilmektedir.

Akaryakıt istasyonu işletmelerinde veresiye (vadeli) toptan satışlarda muhasebeleştirme işlemlerine ait örnek aşağıda yer almaktadır.

Örnek 5: ABC Petrol Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti. Geztur Şehiriçi Servis İşletmesi ile vadeli mazot satışı için sözleşme imzalamıştır. Sözleşmeye göre Geztur işletmesine ait minibüsler bir ay boyunca mazot ihtiyaçlarını ABC petrolden alacak, ay sonlarında karşılıklı hesap görülecek ve toplam tutar nakit olarak tahsil edilecektir. Sözleşme gereği fatura düzenlenmeyecek ÖKC fişleri yeterli olacaktır. Geztur işletmesinin 5. ayda almış olduğu mazotlara ait fişler Şekil 6'daki gibidir. Ay sonunda toplam tutar nakit olarak tahsil edilmiştir. İşlemlere ait yevmiye kayıtları aşağıdaki gibidir.

ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.
TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1
ÇORUM V.D. 123 456 7890

04.05.2017 SAAT: 22:50
FİŞ NO: 23

19 S 0000

121,42 LT * 4,55
MOTORİN + % 18
*552,46

**KDV
TOP *84,27
*552,46**

KREDİ
*552,46

POMPA: 002
ALİ CAN

BİRPET

EKÜ NO: 0003 Z NO:
0302

DI 16070024

ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.
TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1
ÇORUM V.D. 123 456 7890

09.05.2017 SAAT: 06:40
FİŞ NO: 2

19 S 0001

98,22 LT * 4,55
MOTORİN + % 18 *446,90

**KDV *68,17
TOP *446,90**

KREDİ *446,90

POMPA: 001
MEHMET YAŞAR

BİRPET

EKÜ NO: 0004 Z NO:
0326

DI 16070032

ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.
TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1
ÇORUM V.D. 123 456 7890

12.05.2017 SAAT: 17:10
FİŞ NO: 19

19 S 0000

88,22 LT * 4,55
MOTORİN + % 18 *401,40

**KDV *61,23
TOP *401,40**

KREDİ *401,40

POMPA: 001
MEHMET YAŞAR

BİRPET

EKÜ NO: 0001 Z NO: 0282
DI 16070046

ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.
TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1
ÇORUM V.D. 123 456 7890

18.05.2017 SAAT: 20:42
FİŞ NO: 22

19 S 0001

199,86 LT * 4,55
MOTORİN + % 18
*909,36

**KDV *138,72
TOP *909,36**

KREDİ
*909,36

POMPA: 002
ALİ CAN

BİRPET

EKÜ NO: 0003 Z NO:
0302

DI 16070024

ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.
TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1
ÇORUM V.D. 123 456 7890

23.05.2017 SAAT: 07:12
FİŞ NO: 2

19 S 0000

128,68 LT * 4,55
MOTORİN + % 18 *585,49

**KDV *89,31
TOP *585,49**

KREDİ *585,49

POMPA: 001
MEHMET YAŞAR

BİRPET

EKÜ NO: 0004 Z NO:
0326

DI 16070032

ABC PETROL ÜRÜNLERİ SAN.
TİC. LTD. ŞTİ.
YENİ MAH. ESKİ SOK. NO:1
ÇORUM V.D. 123 456 7890

27.05.2017 SAAT: 19:20
FİŞ NO: 19

19 S 0001

138,22 LT * 4,55
MOTORİN+ % 18 *628,90

**KDV *95,93
TOP *628,90**

KREDİ *628,90

POMPA: 001
MEHMET YAŞAR

BİRPET

EKÜ NO: 0001 Z NO: 0282
DI 16070046

Şekil 6. GEZTUR İşletmesine Ait ÖKC Fişleri

	BORÇ	ALACAK
04.05.2017		
120 ALICILAR HS.	552,46	
120.01 GEZTUR		
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		468,19
600.01 MOTORİN		
391 HESAPLANAN KDV HS.		84,27
Vadeli Akaryakıt Satış Kaydı		

	BORÇ	ALACAK
09.05.2017		
120 ALICILAR HS.	446,90	
120.01 GEZTUR		
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		378,73
600.01 MOTORİN		
391 HESAPLANAN KDV HS.		68,17
Vadeli Akaryakıt Satış Kaydı		

	BORÇ	ALACAK
12.05.2017		
120 ALICILAR HS.	401,40	
120.01 GEZTUR		
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		340,17
600.01 MOTORİN		
391 HESAPLANAN KDV HS.		61,23
Vadeli Akaryakıt Satış Kaydı		

	BORÇ	ALACAK
18.05.2017		
120 ALICILAR HS.	909,36	
120.01 GEZTUR		
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		770,64
600.01 MOTORİN		
391 HESAPLANAN KDV HS.		138,72
Vadeli Akaryakıt Satış Kaydı		

	BORÇ	ALACAK
23.05.2017		
120 ALICILAR HS.	585,49	
120.01 GEZTUR		
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		496,18
600.01 MOTORİN		
391 HESAPLANAN KDV HS.		89,31
Vadeli Akaryakıt Satış Kaydı		

	BORÇ	ALACAK
27.05.2017		
120 ALICILAR HS.	628,90	
120.01 GEZTUR		
600 YURTİÇİ SATIŞLAR HS.		532,97
600.01 MOTORİN		
391 HESAPLANAN KDV HS.		95,93
Vadeli Akaryakıt Satış Kaydı		

	BORÇ	ALACAK
31.05.2017		
100 KASA HS.	3.524,51	
120 ALICILAR		3.524,51

120.01 GEZTUR		
Veresiye Tahsilatı Kaydı		

Sonuç

Motorlu taşıtlar ticari faaliyetlerde ve kişisel ihtiyaçlar için kullanılan, hayatı kolaylaştıran araçlardır. Ekonomik refahın artması ile birlikte ülkemizde motorlu taşıt kullanımı yadsınamaz derecede bir artış göstermektedir. Akaryakıt istasyonu işletmeleri, gerek ticari işletmelerin gerekse bireylerin akaryakıt ihtiyaçlarını karşıladığı merkezlerdir.

Artan rekabet ile birlikte akaryakıt istasyonları müşterileri için daha kaliteli hizmet verme yarışına girmektedir. Gerek dağıtım şirketlerinin yaptırımları ile gerekse de kendi çabaları ile müşterilerinin sadece akaryakıt ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, kişisel ihtiyaçları için, market, lavabo, mescit, oto yıkama vb. hizmetler de sunmaktadırlar.

Akaryakıt istasyonu işletmelerinin muhasebe işlemleri, bazı özellikli durumlardan dolayı diğer işletmelerin muhasebe işlemlerinden farklılıklar gösterebilmektedir. İstasyonlarda satış işlemi pompalara bağlı olarak çalışan ödeme kaydedici cihazlarla (ÖKC) gerçekleşmekte, satış işlemi sonrası ÖKC fişleri otomatik olarak çıkmaktadır. Yapılan satış, fatura düzenleme sınırını aşsa da ÖKC fişleri fatura yerine kullanılmakta ve iptal edilememektedir. Ancak bazı özel durumlarda, yapılan anlaşma gereği fatura kesilmesi gibi, iptal edilerek faturaya iliştirilmektedir.

Akaryakıt işletmelerindeki muhasebe sürecinin özellikli durumları da göz önüne alarak incelendiği bu çalışma ilgili kullanıcılara düzenli bir bilgi aktarabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca, uygulayıcılar noktasında da yardımcı bir çalışma olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Çetinkaya, Ş., Sarıgene, O. (2008). "Akaryakıt Dağıtım İşletmelerinin Şahıs ve İşletme Taşınmazları Üzerinde İntifa Hakkı Tesisi İçin Ödedikleri Bedellerin Vergilendirilmesinde Yaşanan Sorunlar", Mali Çözüm, 85, 223-230.

Erdoğan, G. (2014). **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**. Ankara: Detay Yayıncılık.

İşler, D.B. (2014). "Akaryakıt İstasyonları Marka Konumlandırma Süreci: Isparta'da Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Bir Uygulama", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 447-484.

Örnek, N. (2016). **Muhasebede Özellikli Konular**. Bursa: Muhasebe Kitapları İnternet Yayıncılık.

Teke, M. (2011). "Akaryakıt İstasyonlarında Muhasebe İşlemleri", Yaklaşım Dergisi, 218.

Vergi Usul Kanunu (VUK), Madde:232

Yunt, A. (2015). "Akaryakıt İstasyonları Tarafından Verilen Fatura Düzenleme Sınırını Aşan ÖKC Fişleri Gider Yazılabilir mi?", Mali Çözüm, Eylül-Ekim, 127-134.

<http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/akaryakit-ve-lpg-istasyonlarinin-denetiminde-yeni-bir-donem-basliyor-sanayi-net-uygulamasi/2223>

http://www.ant.gov.tr/wp-content/themes/Nicol/yonetmelikler/Akaryakit_olcu_stok_yonetmeligi.pdf

<http://www.epdk.org.tr/tr/anasayfa>

<http://www.epdk.org.tr/TR/Petrol/Veri/PompaFiyatlari>

<http://www.gib.gov.tr/node/88092>

<http://www.gib.gov.tr/yarim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/fatura-duzenleme-siniri>

http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5585_1475586995.pdf

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.10105&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>

<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/Kobi/NakitYonetimi/Pages/DogrudanBorclandirmaSistemi.aspx>

Summary

Petrol station businesses are retail businesses that service 24-hours and meet the fuel needs of end consumers and also provide market, car wash etc. services to customers. Petrol distribution companies are businesses that wholesale fuel sales by separating their products from other brands with national marker values. Each petrol distribution company has a national marker value. The national marker value is created by adding a chemical product that does not disturb the properties of the fuel. Thanks to the national marker value, it is easy to determine which brand the fuel belongs to and the smuggling of fuel is prevented. Petrol station businesses operate with petrol distribution companies on the basis of franchise and sell them only at petrol stations owned by a brand. Petrol station businesses can be carried out by purchasing the transportation service by their vehicles from the storage of the petrol distribution company where they are their fuels, and even some petrol distribution companies can make the shipment by their own vehicles. Petrol purchases can occur every few days, depending on the intensity of sales. Dealers usually come from fuel purchases in

advance, some of the petrol distribution companies on credit, checks and money bills can be realized in sales. Petrol station operators are buying fuel in kilograms and selling in liters, in which case the consistency problem emerges. The consistency can be expressed as the weight of a liter of fuel. There is a different rate of concentration of each fuel types, with the help of these ratios in kilograms of fuel is converted by converting the liter is carried out. In practice, most petrol distribution companies have come up with written off-balance-of-payments calculations that have cut back on sales. Another problem faced by petrol stations businesses is fire. During the transport of the fuel, fire can form during storage in the storage. Fire rates are determined by the Chambers of Commerce and accounting records related to fire are realized within these rates. In the petrol station business, sales are realized by the Cash Register connected to the pump. At the time of sale, the first vehicle in the vehicle must enter the cash register, otherwise the pump will not work and sales will not be realized, then the fuel will be filled with the pump and the sales will be done automatically. Cash register receipts, instead of an amount limitation, are replaced by invoices. In some special cases, the cash register receipt can be canceled and replaced with an invoice. The canceled cash register receipts should be kept and attached to the invoice. In retail sales collection is usually in cash or by credit card. A petrol station business cannot sell wholesale fuel to another petrol station. However, it can also carry out wholesale for businesses with mass consumption such as construction sites. In wholesale, the collection can be done with cash, credit, checks and promissory notes. Wholesalers can be shipped from the petrol station as well as delivered to the operator's warehouse at one time. In practice, if the cash payment is taken in wholesale, the invoice is usually cut off and then the receipts that are automatically released from the cash register for the fuel which is supplied in pieces are canceled and attached to the invoice. In the case of brokerage sales, the cash register receipts are sufficient and there is no need to issue invoices. In practice, fuel sales are generally given for one month during the sales of the account, and the monthly receipts are collected. Daily and special commercial transactions occurring in petrol station business are recorded in the general accounting frame by using Uniform Chart of Accounts.

In this study, the accounting processes of the petrol station businesses are explained theoretically and the accounting records of various commercial transactions are exemplified by explaining the special cases related to the said businesses. The absence of similar studies in the literature makes this work particularly important in terms of contributing to the applicant's point.

Fen Eğitiminde Modelleme Temelinde Düzenlenen Kişiselleştirilmiş Harmanlanmış Öğrenme Ortamlarının Başarıya Etkisi

Effect of Personalized Blended Learning Environments Arranged on the Basis of Modeling to Achievement in Science Education

Murat ÇETİNKAYA¹

Geliş Tarihi: 18.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 05.07.2017 / Kabul Tarihi: 05.07.2017

Özet

Fen eğitiminde, öğrencilerin bireysel öğrenmelerinden sorumlu oldukları ve öğrenme sürecine aktif olarak katıldıkları stratejilere yer verilmelidir. Öğrencilerin bireysel öğrenmelerini destekleyecek ortamların oluşturulması, öğrenmenin bilişsel düzeyde anlamlı hale gelmesinde önemli rol oynayacaktır. Özellikle soyut olguların ve kavramların öğretilmesinde, modellemeye dayalı öğretimin kullanılmasıyla kavramsal öğrenme daha anlamlı hale getirilebilecektir. Modellemeye dayalı öğretimin harmanlanmış öğrenme ortamlarıyla birlikte kullanılmasıyla zaman ve mekân kısıtlamaları ortadan kaldırılabilecektir. Bu çalışmanın amacı, "Madde ve Isı" ünitesi için web destekli modelleme temelinde düzenlenmiş kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrencilerin başarıları üzerindeki etkinliğini araştırmaktır. Araştırma, ortaokul 6. Sınıf (N=64) öğrencileri ile yürütülmüştür. Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel desen kullanılmıştır. Başarı seviyeleri denk olan iki sınıf, rastgele olarak deney ve kontrol grubu şeklinde belirlenmiştir. Deney grubunda, modelleme temelinde oluşturulan web destekli materyaller öğrenciler tarafından kullanılmıştır. Kontrol grubunda ise kullanılmamıştır. Çalışmanın başında ve sonunda öğrencilere ön test/son test şeklinde güvenirlik katsayısı (KR-20) .94 olan başarı testi uygulanmıştır. Çalışmanın verilerinin analizinden, deney grubu öğrencileri lehine pozitif yönde anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan, modelleme temelinde düzenlenmiş harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrenci başarılarında olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir. Araştırmacılara, kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenme ortamlarında modelleme temelinde etkinliklere yer vermeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen eğitimi, web destekli öğretim, kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenme, modelleme, assure, öğretim tasarım modeli.

Abstract

In science education, students should be responsible for their individual learning and strategies that they are actively involved in the learning process. Establishing environments to support individual learning of learners will play an important role in making the learner's cognitive level meaningful. Conceptual learning can be made more meaningful by using modeling-based teaching, especially when abstract phenomena and concepts are taught. By using modeling-based instruction in conjunction with blended learning environments, time and space constraints can be eliminated. The purpose of this study is to investigate the effectiveness of the personalized blended learning environments, organized on the basis of web-based modeling for the "Matter and Heat" unit, on the success of the students. The study was conducted with 6th grade (N = 64) students in secondary school. In this study, semi-experimental research method was used as experimental research methods. The two classes of achievement levels were randomly assigned as experimental and control groups. In the experiment group, the web based materials and measurement tool created on the basis of the model were used by the students. Not used in the control group. At the beginning and at the end of the study, students were administered the achievement test with reliability coefficient (KR-20) .94 in the form of pre-test / post-test. From the analysis of the data of the study, a significant difference emerged in the positive direction in favor of the experimental group students. From these results, it can be said that the blended learning environments arranged on the basis of model have a positive effect on student achievement. Researchers are advised to include activities based on modeling in personalized blended learning environments.

Keywords: Science education, web-based teaching, personalized blended learning, modelling, assure, Instructional design model.

1.Giriş

Fen bilimleri öğretim programlarının öğrenme öğretme süreci bütüncül bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Bununla beraber, öğrencilerin bireysel öğrenmelerinden sorumlu oldukları ve öğrenme sürecine aktif olarak katıldıkları stratejilerin kullanılması gerekmektedir. Araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme stratejilerinin temelinde oluşturulan fen bilimleri öğretim programında, öğrencilerin fen konularını öğrenirken kendi zihinsel yapılandırmalarını oluşturabilmelerine olanak

¹ Öğr. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-Posta: mchetinkaya@odu.edu.tr

sağlanmalıdır (MEB, 2013). Fen bilimleri konularının birçok soyut ve karmaşık olaylar içeriyor olması öğrencilerin zihinsel yapılandırılmalarını oluştururken birçok güçlüklerle karşılaşmalarına neden olmaktadır (Çökelez, 2015). Soyut kavramların öğretilmesinin kolaylaştırılmasında en etkili yol bu tür kavramların somutlaştırılmasıdır. Kavramların somutlaştırılarak öğrencilere öğretilmesi ve varsa kavram yanlışlarını giderilmesi için uygun öğretim yöntem, teknik ve modellemeye dayalı öğretime yer verilmelidir. (Say, 2011; Çavdar vd., 2016). Fen öğretiminde kavramların ya da olayların somutlaştırılmasında kullanılabilir yöntemlerden bir tanesi de modellemeye dayalı öğrenmedir. Özellikle mikro boyutta soyut olguların ve olayların anlatılmasında modellemeye dayalı öğretim kullanılması öğrencilerin kavramsal öğrenmesini daha anlamlı hale getirmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca öğrencilerin fen konularını ve kavramlarını öğrenmesi aşamasında zihinsel yapılandırılmalarını oluştururken de modellemeye dayalı öğretim etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Fen öğretiminde modelleme kullanımı, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerine de önemli katkılar sağlamaktadır, Fen öğretiminde yaygın olarak eğitimsel benzetme (analojik) ve benzetişim (simülasyon) modelleri kullanılmaktadır (Lee vd., 2011; Çökelez, 2015). Bu tür modellerin fen öğretiminde klasik ve web destekli olarak kullanıldığı çalışmalara literatürde sıklıkla karşılaşılmaktadır (Harrison ve Treagust, 1998; Everett vd., 2009; Güneş ve Çelikler, 2010; Kunduz ve Seçken, 2013; Ayvaci vd., 2016). Bu çalışmaların ortaya koyduğu ortak sonuç, modellemenin fen öğretimi için özellikle de kavramsal öğrenmede önemli bir teknik olduğu yönündedir. Öğrencilerin soyut olayları ya da sınıf ortamında gerçekleştiremeyeceği güneş sistemi, maddenin taneciklerindeki ısı iletimi, sindirimin, solunum nasıl gerçekleştiği gibi olayların somutlaştırılmasında ve öğretilmesinde öğrencilerin kavramsal başarısını arttırdığı görülmektedir.

Eğitimsel benzetme ve benzetişim modellerinin öğrencilerin bireysel öğrenmelerini destekleyecek şekilde oluşturulması gerekmektedir (Çetinkaya, 2016). Öğrencilerin sınıf dışı bireysel çalışmaları, sınıf içi öğrenmelerinin vazgeçilmez tamamlayıcısıdır. Özellikle soyut kavramlar içeren fen konularının öğretiminde sıklıkla kullanılan modelleme tekniğinin öğrencinin bireysel öğrenmesi için uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Harmanlanmış öğrenme; hibrit, karma, karışık öğrenme şeklinde de literatürde karşımıza çıkmaktadır. Bu tür öğrenme, sınıf içi yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitim gibi farklı modellerinin birbirinin tamamlayıcısı olarak bir arada kullanıldığı öğrenme ortamıdır. Sınıf içi yüz yüze gerçekleştirilen dersin devamında iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla, sınıf dışı ortamlarda öğrencilere sunulan materyal ve içerikler ile etkileşime geçilmektedir (Uğur, 2007; Graham ve Dziuban, 2008). Harmanlanmış öğrenmenin temelinde, zaman sınırlaması olmaksızın doğru öğrenme teknolojilerinin kişisel öğrenme yaklaşımlarına uygun olarak kullanılması ve öğrencilerin istenilen öğrenme hedeflerine ulaşması yer almaktadır (Singh ve Reed, 2001). Etkili ve verimli bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için yüz yüze ve online öğrenme teknolojilerinin gereksinimler dikkate alınarak farklı oranlarda kullanılmalıdır (Dağ, 2011). E-öğrenme teknolojilerinin sürekli gelişen yapısı dikkate alındığında, harmanlanmış öğrenme ortamlarının da bu gelişime paralel olarak içeriğinin düzenlenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Harmanlanmış öğrenme, sınıf içerisindeki etkinliklerin yarattığı sosyalleşme fırsatlarının teknoloji destekli öğrenmenin olanaklarıyla birleştirildiği pedagojik bir yaklaşım olarak görülmelidir. Sınıf içerisindeki sosyal öğrenmeyi destekleyecek, öğrencinin bireysel çalışmasındaki öğrenmesine yön verebilecek ortamların oluşturulması şeklinde ele alınmalıdır. Böylelikle, öğretmen merkezli öğretimden öğrencilerin aktif olarak öğrenme sürecine dâhil olduğu öğrenci merkezli bir öğretim sürecine geçilmesi sağlanacaktır (Moskal vd., 2004; Watson, 2008). Ayrıca, bireyselleştirilmiş öğrenmenin zaman açısından sağlayacağı avantaj, sınıf içerisinde daha fazla etkinlik yapılabilmesine ve zamanın etkili kullanılabilmesine imkân verecektir. Bunun yanında, son yıllarda yurt dışı çalışmaların kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenmeye yönelik bir eğilimde olduğu görülmektedir (Marinagi ve Skourlas, 2013; Patrick vd., 2013; Redding, 2014; Hamilton, 2015; Fisher ve White, 2017). Çalışmalarda, öğrencinin sınıf ortamında bireysel olarak sosyal öğrenmesiyle ilgili kendi kendine öğrenmesinin olumlu etkilerinin olduğu ve bu durumun hem öğrenci hem de öğretmen açısından fayda sağlayan sonuçları olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki çalışmalar incelendiğinde ise henüz bu tür kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenme çalışmalarına rastlanılmamıştır. Bunun yanında, harmanlanmış öğrenmeye yönelik çalışmalara sıklıkla karşılaşılmaktadır. Harmanlanmış öğrenme ile ilgili yapılan çalışmaların öğrenmeye olumlu katkıları olduğuna yönelik çalışmaların (Topal ve Ocak, 2014; Ceylan, 2015; Powell vd., 2015; Diep vd., 2017) yanında etkisiz ya da nötr olduğu yönünde de birçok çalışma olduğu görülmektedir (Güziye vd., 2014; Güler ve Şahin, 2015; Balaman, 2016; Pesen ve Behçet, 2016). Fen öğretiminde kavramsal öğrenmenin önemi göz önüne alındığında, etkili öğretim ortamlarının tasarlanması ve uygulanması önem kazanmaktadır. Fen öğretiminde, özellikle de kavramsal öğrenme ortamlarının tasarlanmasında etkili bir öğretim tekniği olan modellemeye yer verilmesi öğrenci başarısına olumlu etkiler sağlayacaktır. Öğrencilerin sınıf içi öğrenmelerini destekleyecek, zaman ve mekân bağımsız bireysel öğrenmelerine yardımcı olabilecek ortamların oluşturulması gerekmektedir. Bu tür ortamların oluşturulmasında modelleme, web destekli öğretim, harmanlanmış öğrenme gibi çoklu öğretim tekniklerinin bir arada kullanılmasının fen öğretimine olumlu yansımaları olacaktır.

Öğrencilerin bireysel öğrenmelerini destekleyecek harmanlanmış öğrenme ortamlarının tasarlanması aşamasında uygun öğretim tasarım modellerinin kullanılması gerekmektedir. Bu çalışmada, assure öğretim tasarım modeline göre düzenlenmiş modelleme temelinde etkinliklere yer verilmesiyle bireysel öğrenmenin etkili bir şekilde artırılması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın amacı, "Madde ve Isı" ünitesi için web destekli modelleme temelinde düzenlenmiş kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrencilerin başarısı üzerindeki etkinliğini araştırmaktır.

2. Yöntem

Araştırma, Ordu ili merkezinde yer alan bir ortaokulda, 2015-2016 öğretim yılı bahar döneminde altıncı sınıfa devam etmekte olan Fen Bilimleri dersi öğrencilerinin (N=64) katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı öğretmenin girdiği iki farklı şube, yansız olarak rastgele deney ve kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Gruplara uygulanan ön test verilerinin t testi analizi sonuçlarından, grupların başarı düzeylerinin birbirine denk olduğu tespit edilmiştir. "Madde ve Isı" ünitesine ait kazanımlar temelinde hazırlanan eğitimsel benzetme (analojik) ve benzetişim (simülasyon) modellerinin yanı sıra zihinsel (içsel)

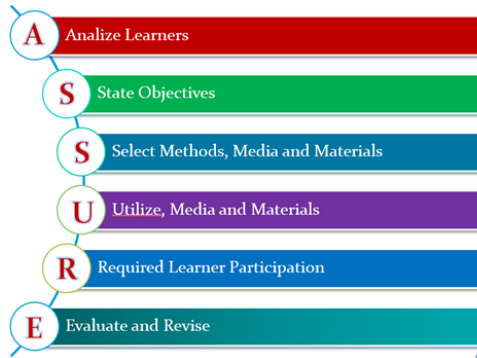
modellere de yer verilen web destekli etkinliklerin kullanıldığı çalışma 4 haftalık (16 saat) bir süre boyunca deney grubu öğrencilerine uygulanmıştır. Öğrenciler, uygulama süresince boyunca Çetinkaya (2016) tarafından geliştirilen web destekli etkinlikleri bireysel olarak kullanmışlardır. Etkinlikleri öğrencilerin web ortamında kullanabileceği hale getirebilmek için adobe dreamweaver cs6 web editörü aracılığıyla etkileşimli web sitesi oluşturulmuştur. Kontrol grubu öğrencileri ise, klasik ders müfredatına bağlı olarak ders işlemler ve hazırlanan materyali kullanmamışlardır.

Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubu olarak ayrılan sınıflara çalışma öncesi ve sonrasında ön test / son test olarak, Nas Er (2013) tarafından geliştirilen ve güvenilirlik katsayısı (KR-20) .94 olarak hesaplanmış "Madde ve Isı Ünitesi Başarı Testi" uygulanmıştır. Elde edilen veriler "SPSS 17" programı kullanılarak, bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir.

2.1. Materyalin Hazırlanma Süreci ve Uygulanması

2.1.1. Öğretim Tasarımında Assure Modelinin Kullanılması

Materyallerin hazırlanmasında sistemli bir planlama yapılması gerekmektedir. Böyle bir planlama yapmak için kullanılacak en uygun modellerden bir tanesi Assure modelidir. Assure öğretim tasarımı modelinde, öğrencilerin karakteristik özelliklerinin belirlenmesinin yanı sıra öğretim hedefleri doğrultusunda uygun yöntem ve materyallerin seçilmesi planlanır (Göksu vd., 2014). Bu materyale ait etkinliklerin hazırlanmasında assure öğretim tasarımı modeli kullanılmıştır. Assure ifadesi, modeli oluşturan altı aşamanın baş harflerinden oluşmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Assure öğretim tasarımı modeli

- **Öğrenen Analizi (Analyze Learners)**

- Genel Özellikler; 11- 12 yaş, sınıf mevcudu 32 kişi, soyut işlemler dönemine ait tümdengelim tümevarım işlemlerini yapabilir, sembollerle düşünebilir.
- Giriş yetenekleri; Fen öğretim programının sarmal yapısı temelinde ünite ile ilişkili olan "Maddenin değişimi" ünitesini 5. sınıfta görmüşlerdir.
- Öğrenme Stilleri; Öğrenciler görsel, sözel karma ve kinestetik öğrenme stillerine uygundurlar.

- **Hedef ve Kazanımların Belirlenmesi**

"Madde ve Isı" konusu için; ısı iletkenliği, ısı yalıtıklığı, ısı yalıtımı, ısı yalıtım malzemeleri konu/kavramlarını içeren 4, "Yakıtlar" konusu için; katı yakıtlar, sıvı yakıtlar, gaz yakıtlar konu/kavramlarını içeren 3 olmak üzere toplam 7 kazanım bulunmaktadır.

- **Yöntem, Medya ve Materyallerin Seçimi**

Öğrencilerin seviyesi, sınıf mevcudu, kazanımların içeriği ve zaman faktörü dikkate alınarak, "gösteri" ve "anlatım" öğretim yöntemlerinin kullanılmasının uygun olacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda "Adobe Flash" yazılımı ile web destekli modelleme etkinlikleri hazırlanmıştır.

- **Medya ve Materyallerin Kullanımı**

Hazırlanan materyalin içeriğini oluşturan etkinliklerin konu anlatımı ve bireysel çalışma esnasında kullanılabilmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanması planlanmaktadır. Sınıf içinde kullanımında, öğretmen projeksiyon cihazını kullanabilecektir. Ayrıca, öğrencilerin bireysel olarak kullanabilmeleri için, bilgisayar ya da interneti olmayan öğrenciler düşünülerek bilgisayar laboratuvarından faydalanmaları sağlanabilir. Planlamanın temelinde, öğrencilerin bireysel olarak okul içi ya da dışında süre ve mekân kısıtlaması olmadan internet ortamında materyali kullanabilmeleri yer almaktadır.

- **Öğrenen Katılımının Sağlanması**

Öğrencilerin aktif katılımın sağlanacağı sınıf ortamında; soru cevap yöntemi ve web destekli öğretim, bireysel öğrenme için de; web destekli öğretim kullanılacaktır.

- **Değerlendirme ve Revizyon**

Öğrencilerin ünite bazında başarılarının değerlendirilmesi için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış "başarı testi" öğretmen tarafından ön test/son test şeklinde uygulanacaktır. Öğrencilerin kazanım düzeyindeki başarılarını kendi kendine

değerlendirmesi için ise, geliştirilen etkinlik temelli ölçme değerlendirme materyali kullanılacaktır. Materyalin içeriği ve hazırlanma aşamaları aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

2.1.2. Modelleme Temelli Web Materyalinin Hazırlanması

Assure öğretim tasarımı modeli temelinde hazırlanan plan doğrultusunda, web destekli materyalin tasarımı gerçekleştirilmiştir. Materyalin tasarlanmasında, Adobe firmasına ait Photoshop Cs6, Flash Cs6 ve Dreamweaver Cs6 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada, resim ve şekillerin düzenlenmesinde Photoshop Cs6, etkileşimli etkinliklerin hazırlanmasında Flash Cs6 ve çalışmanın web ortamında yayınlanabilmesi için de Dreamweaver Cs6 programları kullanılmıştır. Çetinkaya (2016) tarafından geliştirilen etkinliklerin öğrencilere sunumu için web sayfaları geliştirilmiştir. Aşağıda bu web sayfasının ana sayfa görüntüsü görülmektedir (Şekil 2.).

Şekil 2. Materyalin ana sayfa görünüşü

Öğrencilerin ilk karşılaştıkları bu sayfada ünite konularının “madde ve ısı” ve “yakıtlar” şeklinde ders kitabına uygun olarak iki bölüme ayrıldığı görülmektedir. Bölümler içerisinde konu içeriklerine uygun modelleme etkinlikleri yer almaktadır. Aşağıda “madde ve ısı” konusu bölümüne ait örnek bir etkinlik yer almaktadır (Şekil 3.).

Şekil 3. Haydi, evimizin yalıtımını yapalım etkinliği.

Haydi, evimizin yalıtımını yapalım etkinliği. Bu etkinliğin kazanım düzeyindeki amacı; öğrencilerin binalarda ısı yalıtımının önemini, aile ve ülke ekonomisi bakımından etkili kullanımını tartışabilecek düzeye gelmesidir. Bu amaca yönelik hazırlanan etkinlikte, ısı yalıtımının önemini anlatan “benzetişim (simülasyon)” modeli kullanılmıştır. Öğrenciler, bir evin ısı yalıtımı için gerekli olan malzemeleri sayfanın alt tarafında görmektedirler. Bu malzemeleri evin uygun olan yerlerine sürükleyip bırakarak yerleştirmeleri istenmektedir. Yanlış yerleştirme yapmaya çalıştıklarında, hata mesajı ile karşılaşmaktadırlar. Doğru yerleştirme yaptıklarında ise materyal bırakılan yere yerleşmektedir. Bu işlemleri belli bir süre içerisinde yapması gerekmektedir. Belirlenen süre içerisinde tüm yalıtım malzemelerini yerleştirmesi beklenmektedir.

Başka bir modelleme etkinliğinde, ısının yayılmasını anlatan “Eğitimsel Benzetim (analojik)” modeli kullanılmıştır. Bu modelleme, soyut ya da gözlenemeyen olayları tanımlamak için kullanılır (Şekil 4.).

Şekil 4. "Hangisi önce ısınır?" etkinliği.

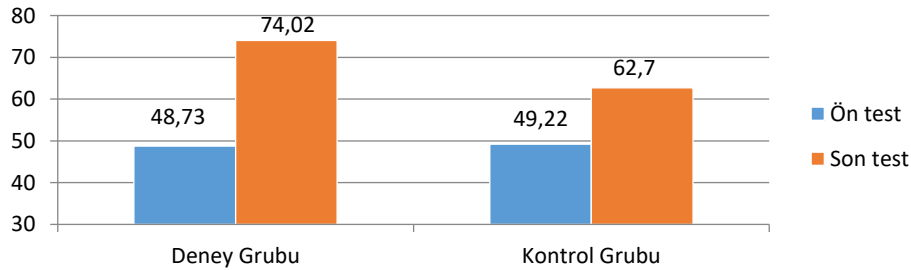
Cam ve metal çubuğun ısı iletimini anlatabilmek için makro düzeyden mikro düzeye indirgenerek modelleme yapılmıştır. Cam ve metal çubuğun içerisindeki taneciklerin ısı verilmesiyle hareketlerinin arttığı ve birbirlerine çarparak ısıyı ilettikleri gösterilmektedir. Burada, metal çubuğun içerisindeki tanecikler çok daha hızlı titreşime uğrayarak ısı aktarımını gerçekleştirirken cam çubukta bu süreç biraz daha yavaştır.

Bunlara ek olarak, öğrencilerin madde ve ısı ünitesi konularına yönelik zihinsel modellerin tespit edilmesine yönelik çizimler yaptırılmıştır. Zihinsel modeller, öğrencilerin bilişsel faaliyetlerinde oluşturdukları bir çeşit zihinsel temsildir. Bu tür modeller, problemin gerçek durumunun "zihinsel simülasyonu" olarak düşünülebilir (Çökelez ve Yalçın, 2012). Zihinsel modeller, ders esnasında öğretmen gözetiminde öğrencilere yaptırılmıştır.

Öğrencilerin bireysel öğrenmelerini ölçmeleri amacıyla, Çetinkaya (2016) tarafından geliştirilen ölçme ve öğretme özelliği taşıyan alternatif ölçme değerlendirme materyali bu çalışmada deney grubu öğrencileri için kullanılmıştır. Öğrencilerin kendi kendilerini değerlendirmelerine imkân sağlayabilecek, aynı zamanda da yanlış ya da eksik öğrenmelerinin farkına varabilecekleri web destekli bir "soru-cevap-etkinlik" bölümü öğrencilere ayrı olarak web materyali içerisinde sunulmuştur. Bu etkinlikte, öğrencilere üniteye ait kazanımlar düzeyinde önermeler türünde sorular sorulmakta ve öğrencilerin verecekleri cevaba göre yönlendirme yapılmaktadır. Öğrenci doğru cevap verirse bir sonraki kazanıma ait sorulara geçmekte, yanlış cevap vermesi durumunda ise modelleme temelinde hazırlanmış kazanıma ait etkinliği yapmaya zorunlu olarak yönlendirilmektedir. Etkinliği tamamlayan öğrenci, tekrar kazanım düzeyinde soruların sorulduğu bölüme yönlendirilmektedir. Bu süreç tüm kazanımlara ait sorular tamamlanıncaya kadar devam etmektedir. Bu etkinliğin amacı, öğrencilerin farkında olmadıkları yanlış ya da eksik öğrenmelerini düzeltebilecekleri fırsatlar sunmaktır. Bu etkinlik, öğrencilerin bireysel olarak çalışmalarında öğrenmelerini arttırmayı hedeflemektedir. Kontrol grubu öğrencilerine ise, hazırlanan materyal kullanılmayarak, klasik ders anlatımı ve müfredat ders planı içeriği uygulanmıştır.

3. Bulgular

"Madde ve Isı" ünitesinin öğretimine yönelik hazırlanmış olan kişiselleştirilmiş harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrenci başarısına etkisini incelemek amacıyla, öğrencilere uygulanan akademik başarı testinin ön-test ve son-test bulgularına ve bu bulguların deney ve kontrol gruplarındaki durumlarına bakılmıştır.

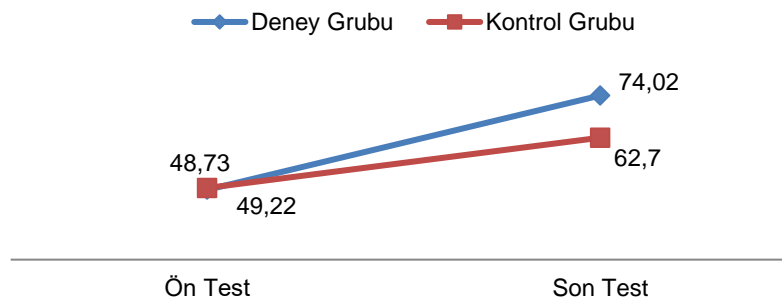
Şekil 5. Deney ve kontrol grupları ön test - son test sonuçları

Şekil 5'te, deney ve kontrol gruplarına ait ön test ve son test başarı puanı ortalamaları görülmektedir. Deney grubunda yer alan öğrencilerin ön test başarı ortalamalarının 48,73 olduğu ve son test başarı ortalamalarının 74,02 olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin ön test başarı ortalamaları 49,22 iken son test başarı ortalamalarının 62,7 olduğu görülmektedir. Her iki grubun da uygulamanın sonunda başarı puanlarını arttırdığı anlaşılmaktadır. Tablo 1.'de deney ve kontrol gruplarının kendi içerisinde ön test ve son test puanlarının t testi analizi görülmektedir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol grubu için ön test - son test sonuçları t testi analizi sonuçları

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
DG	Ön Test	32	48,7305	13,18342	-8,954	,000
	Son Test	32	74,0234	9,03055		
KG	Ön Test	32	49,2188	12,84798	-3,851	,000
	Son Test	32	62,6953	15,05906		

Tablo 1. incelendiğinde, deney grubu öğrencilerinin ön test ve son test sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Kontrol grubu öğrencilerinde de ön test ve son test sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ($p < 0.05$).

Şekil 6. Deney ve kontrol gruplarının ön test - son test sonuçlarının karşılaştırılması

Her iki grubunda da birbirine yakın düzeyde ön test sonuçlarının ortaya çıktığı görülmektedir (Şekil 6.). Son test sonuçlarında her iki grubunda puanlarını arttırmalarına rağmen deney grubu lehine daha fazla artış olduğu görülmektedir. Grupların ön test ve son test sonuçlarının t testi analizi aşağıdadır.

Tablo 2. Deney ve Kontrol grupları arası ön test - son test sonuçları t testi analizi sonuçları

Testler	Gruplar	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Ön Test	DG	32	48,7305	13,18342	,150	,881
	KG	32	49,2188	12,84798		
Son Test	DG	32	74,0234	9,03055	-3,649	,001
	KG	32	62,6953	15,05906		

Tablo 2. incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarının ön test sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı ve her iki grubunda uygulama öncesinde birbirine yakın seviyede oldukları görülmektedir ($p > 0.05$). Son test sonuçlarının karşılaştırılmasında ise deney grubu lehine anlamlı bir farklılığın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ($p < 0.05$).

4. Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada deney ve kontrol gruplarının uygulama öncesinde denk olup olmadıkları ve öğrenme seviyelerinin belirlenmesi için ön test uygulanmıştır. Ön test sonuçlarından her iki grubun birbirine yakın öğrenme düzeyinde oldukları ve anlamlı bir farklılıklarının olmadığı görülmüştür ($t=0,150$; $p > 0.05$). Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test ve son test verileri kendi içlerinde analiz edildiğinde öğrenme düzeylerini anlamlı olarak arttırdıkları görülmektedir ($p < 0.05$). Bunun yanında, grupları birbiri ile karşılaştırdığımızda ise deney grubu öğrencileri lehine pozitif yönde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($t= 3,649$; $p < 0.05$).

Öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen birçok faktör vardır. Öğrenme stilleri, zaman, kalabalık sınıflar, etkinlik süreleri gibi birçok faktör öğrenmeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Çetinkaya, 2016). Bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmak ya da en aza indirebilmek için uygun ortamlar ve materyaller tasarlanmalıdır. Özellikle, öğrencilerin bireysel öğrenmesine yardımcı olabilecek ortamlar sunulması başarılarına olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önüne alındığında, bazı durumlarda öğrenme için daha fazla zamana ya da örneğe ihtiyaç duyabilmeleri gerekebilmektedir. Bu gibi durumlarda, sınırlı ders saatleri dikkate alındığında, sadece sınıf içerisinde yüz yüze eğitim öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını karşılayamayabilir. Sınıf dışında, öğrencilere bireysel çalışma ortamlarının sunulması bu tür ihtiyaçlarının giderilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Sınıf dışı bireysel öğrenme için kullanılabilir en etkili yöntemlerden bir tanesi de web destekli öğretimdir. Öğrencilere bireysel çalışma imkânları sunulmasında, web destekli öğretimin kullanılmasının akademik başarı için olumlu katkıları olduğu araştırmacılar tarafından rapor edilmiştir (Yu vd., 2010; Çetinkaya ve Taş, 2011; Barak ve Dori, 2011; Rutten vd., 2012; Karagöz ve Korkmaz, 2015; Şenel Çoruhlu, Nas ve Keleş, 2016). Web destekli öğretim ve diğer bilgisayar destekli materyallerin sınıf içi konu anlatımlarında bütünleşik olarak kullanılabilmesinde en etkili yöntemlerden bir tanesi harmanlanmış öğrenmedir. Ülkemizde yapılan harmanlanmış öğrenmeye yönelik çalışmalarda öğretim ortamlarının oluşturulmasında öğretim tasarımı modellerinin kullanılmadığı ve çalışma içeriklerinin genellikle yazılı görsel dokümanlar, animasyonlar şeklinde oluşturulduğu görülmektedir. Bu şekilde gerçekleştirilen çalışmalarda sonuçların anlamlı bir fark ortaya çıkaracak bir etkiye sahip olmadığı genel olarak rapor edilmiştir (Güzide, Yıldırım ve Mehmet, 2014; Topal ve Ocak, 2014; Sarıtepeci ve Yıldız, 2014; Güler ve Şahin, 2015; Balaman, 2016; Pesen ve Behçet, 2016). Web destekli olarak hazırlanan materyallerin seçimi ve tasarımının belli bir plan dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, hazırlanan web destekli modelleme temelli etkinliklerin tasarlanmasında assure öğretim tasarımı modeli kullanılmıştır. Web destekli olarak tasarlanan materyallerin modelleme temelinde düzenlenmesi ve öğrencilerin etkileşimli olarak kullanabilmeleri sağlanmıştır. Düz konu anlatımı yerine etkinliklerin içerisinde açıklamalar şeklinde konu anlatımlarına yer verilmiştir. Öğrencilerin kendi kendilerini değerlendirebileceği ve yanlış öğrenmelerinde etkinlikleri yapmalarına yönlendirildiği alternatif bir ölçme değerlendirme ayrıca kullanılmıştır. Bu şekilde öğrenci bireysel olarak eksik ya da yanlış öğrenmesini hazırlanan ölçme değerlendirme materyali aracılığıyla anında görebilecek ve etkinliği yaparak giderebilecektir. Harmanlanmış öğrenme ortamlarında modelleme temelinde düzenlenmiş bu tür ortamların öğrenci başarılarının artırılmasında önemli bir faktör olduğu çalışmamız sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Sınıfta yapılan modelleme çalışmalarının dışında zaman ve mekân bağımsız web destekli modelleme temelinde düzenlenmiş öğrenme ortamları eğitimin sınırlarını genişletecektir. Bu tür ihtiyaçlar göz önüne alınarak geliştirilecek materyaller öğrenciler için etkili bir yardımcı kaynak olacaktır. Öğretmenlerin ders esnasında kullanabileceği gibi ders sonrası öğrencilerin de internet ve bilgisayar (tablet, akıllı telefon vb.) olan her yerde istedikleri zaman kullanabileceği öğrenim fırsatları sağlanabilecektir (Kunduz ve Seçken, 2013). Bu tür imkânlar, farklı öğrenme sürelerine sahip öğrenciler için de önemli bir öğrenme fırsatı sunacaktır. Web destekli modelleme temelinde düzenlenmiş öğrenme ortamlarının parça parça sunulmasından ziyade anlamlı bir bütün halinde sunulması gerekmektedir. Bu nedenle “madde ve ısı” ünitesi tüm konularını kapsayacak şekilde bir web sitesi oluşturulmuştur.

Çalışmamızın sonuçlarından, öğrencinin bireysel öğrenmesini destekleyen ve değerlendiren bu tür harmanlanmış öğrenme ortamlarının öğrenci başarılarını artırdığı görülmektedir. Araştırmamız sonuçlarının deney grubu lehine pozitif yönlü sonuçları dikkate alındığında, bu tür ortamların kullanılmasının öğrencilerin bireysel öğrenmelerinde destekleyici etkileri olduğu söylenebilir.

5. Öneriler

Assure öğretim tasarımı modeli ile tasarlanan materyal ve öğrenme ortamları ile öğrencilerin yüksek öğrenme performansı göstermeleri sağlanabilir. Bu yaklaşım ile öğrencilerin, kazanım düzeyindeki sorulara verdikleri cevaplardan eksik öğrenmelerinin olduğu tespit edilen kazanımlar için modelleri tekrar gözden geçirebilme imkânı sağlanmıştır. Yüz yüze öğretimin tamamlayıcısı olarak, öğrencilere web destekli bireysel çalışma imkânları sunulması bireysel başarıların artmasında etkili olacaktır.

Kaynakça

- Ayvacı, H. Ş., Bebek, G., Atik, A., Keleş, C. B., ve Özdemir, N. (2016). Öğrencilerin Sahip Oldukları Zihinsel Modellerin Modelleme Süreci İçerisinde İncelenmesi: Hücre Konusu Örneği. 28, 175-188.
- Balaman, F. (2016). Bir Dersin Harmanlanmış Öğrenme Yöntemiyle İşlenmesinin Öğrencilerin Akademik Güdülenmelerine Etkisi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 225-241.
- Barak, M., and Dori, Y. J. (2011). Science Education in Primary Schools: Is An Animation Worth a Thousand Pictures? Journal of Science Education and Technology, 20(5), 608-620.
- Ceylan, V. K. (2015). Harmanlanmış Öğrenme Yönteminin Akademik Başarıya Etkisi Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çavdar, O., Okumuş, S., Alyar, M. ve Doymuş, K. (2016). Maddenin Tanecikli Yapısının Anlaşılmasına Farklı Yöntemlerin ve Modellerin Etkisi. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(1), 555-592.
- Çetinkaya, M. (2016). Design of Personalized Blended Learning Environments Based On Web-Assisted Modelling In Science Education. International Journal of Evaluation and Research in Education, 5(4), 323-330.
- Çetinkaya, M., ve Taş, E. (2011). Canlıların Sınıflandırılması Konusu İçin Web Destekli Kavram Haritaları ve Anlam Çözümü Tablolarının Öğrenme Üzerindeki Etkisinin Araştırılması. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (16), 180-195.
- Çökelez, A. (2015). “Models and modeling in science education, teachers, prospective teachers and students: literature review”, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10(15), 255-272.
- Çökelez, A., ve Yalçın, S. (2012). The Analysis Of The Mental Models Of Students İn Grade-7 Regarding Atom Concept. Elementary Education Online, 11(2), 452-471.

- Dağ, F. (2011). Harmanlanmış (Karma) Öğrenme Ortamları ve Tasarımına İlişkin Öneriler, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(2), 73-97.
- Diep, A. N., Zhu, C., Struyven, K., and Blicek, Y. (2017). Who or what contributes to student satisfaction in different blended learning modalities?. *British Journal of Educational Technology*, 48(2), 473-489.
- Everett, S. A., Otto, C. A., and Luera, G. R. (2009). Preservice elementary teachers' growth in knowledge of models in a science capstone course. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 7(6), 1201-1225.
- Fisher, J. F., and White, J. (2017). Takeaways from the 2016 Blended and Personalized Learning Conference. *The Education Digest*, 82(6), 42.
- Göksu, İ., Özcan, K. V., Çakır, R., ve Göktaş, Y. (2014). Türkiye'de Öğretim Tasarımı Modelleriyle İlgili Yapılmış Çalışmalar. *Ilkogretim Online*, 13(2), 694-709.
- Graham, C.R. and Dziuban, C. (2008). Blended Learning Environments. In Spector, M., Merrill, D., Van Merriënboer, J. ve Drscoll, M.P. *Handbook of Research on Educational Communications and Technologies*. New York: Taylor & Francis Group.
- Güler, B., ve Şahin, M. (2015). Karma Öğrenme Yönteminin İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Teknolojiye Yönelik Tutumlarına, Öz-düzenleme ve Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(1), 112-127.
- Güneş, M. H., ve Çelikler, D. (2010). The investigation of effects of modelling and computer assisted instruction on academic achievement. *The International Journal of Educational Researchers*, 1(1), 20-27.
- Güzide, Ö., Yıldırım, İ. ve Mehmet, B. (2014). Harmanlanmış Öğrenme Yaklaşımının 10. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersi Akademik Başarılarına Etkisi. *Journal of Computer and Education Research*, 2(4), 152-165.
- Hamilton, E. (2015). Advancing a Complex Systems Approach to Personalized Learning Communities: Bandwidth, Sightlines, and Teacher Creativity. 26(1), 89-104.
- Harrison, A. G. and Treagust, D., F. (1998). "Modelling in Science Lessons: Are There Better Ways To Learn With Models?", *School Science and Mathematics*, 98 (8), 420-429.
- Karagöz, F., ve Korkmaz, S. D. (2015). Fen Ve Teknoloji Dersinde Web Destekli Öğretim Yönteminin 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına Ve Öğrendikleri Bilgilerin Kalıcılığına Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 10(11), 927-948.
- Kunduz, N., ve Seçken, N. (2013). Development And Application Of 7E Learnig Model Based Computer-Assisted Teaching Materials On Precipitation Titrations. *Journal of Baltic Science Education*, 12(6), 784-792.
- Lee, C. B., Jonassen, D. and Teo, T. (2011). "The Role Of Model Building In Problem Solving And Conceptual Change". *Interactive Learning Environments*, 19(3), 247-265.
- Marinagi, C., and Skourlas, C. (2013). Blended Learning in Personalized Assistive Learning Environments. *International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL)*, 5(2), 39-59.
- MEB, M. E. B. (2013). İlköğretim Kurumları Fen Bilimleri Dersi (3.-8. Sınıflar) Öğretim Programı: Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Moskal, B., Lurie, D., & Cooper, S. (2004). Evaluating the effectiveness of a new instructional approach. *ACM SIGCSE Bulletin*, 36(1), 75-79.
- Nas, S. E., (2013). Madde Ve Isı Ünitesindeki Kavramların Günlük Hayata Transfer Edilmesinde Derinleştirme Aşamasına Yönelik Geliştirilen Kılavuzun Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.
- Patrick, S., Kennedy, K., and Powell, A. (2013). Mean What You Say: Defining and Integrating Personalized, Blended and Competency Education. *International Association for K-12 Online Learning*.
- Pesen, A., ve Behçet, O. (2016). Harmanlanmış Öğrenme Yaklaşımının Öğretmen Adaylarının Akademik Başarısına Ve Güdülenme Düzeyine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 799-821.
- Powell, A., Watson, J., Staley, P., Patrick, S., Horn, M., Fetzer, L., Hibbard, L., Oglesby, J., and Verma, S. (2015). Blending Learning: The Evolution of Online and Face-to-Face Education from 2008-2015. *Promising Practices in Blended and Online Learning Series*. International Association for K-12 Online Learning.
- Redding, S. (2014). Personal Competencies in Personalized Learning. Center on Innovations in Learning, Temple University. Philadelphia, PA.
- Rutten, N., van Joolingen, W. R., and van der Veen, J. T. (2012). The Learning Effects of Computer Simulations in Science Education. *Computers & Education*, 58(1), 136-153.
- Saritepeci, M., ve Yıldız, H. (2014). Harmanlanmış Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Derse Katılım Ve Derse Karşı Motivasyonları Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 211-223.

Say, F. S. (2011). Kavram Karikatürlerinin 7. Sınıf Öğrencilerinin "Maddenin Yapısı Ve Özellikleri" Konusunu Öğrenmelerine Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Singh, H., and Reed, C. (2001). A White Paper: Achieving Success With Blended Learning. Centra Software, 1, 1-11.

Şenel Çoruhlu, T., Er Nas, S. ve Keleş, E. (2016). Beyin temelli öğrenme yaklaşımına dayalı web destekli öğretim materyalinin etkililiğinin değerlendirilmesi: Işık ve ses ünitesi. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), 104-132.

Topal, A. D., ve Ocak, M. A. (2014). Harmanlanmış öğrenme ortamı ile hazırlanan anatomi dersinin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 4(1), 48-62.

Uğur, B. (2007). Öğrencilerin Karma Öğrenme Yöntemine ve Yöntemin Uygulanmasına Yönelik Görüşlerinin Başarı, Cinsiyet ve Öğrenme Stilleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Watson, J. (2008). Blended Learning: The Convergence of Online and Face-to-Face Education. Promising Practices in Online Learning. North American Council for Online Learning.

Yu, W. F., She, H. C., and Lee, Y. M. (2010). The Effects of Web-Based/Non-Web-Based Problem-Solving Instruction and High/Low Achievement on Students' Problem-Solving Ability and Biology Achievement. Innovations in Education and Teaching International, 47(2), 187-199.

Summary

The learning process of teaching programs of science is handled with a holistic perspective. However, the strategies which students are responsible for individual learning and participate actively during learning process should be used. In teaching program of science which forms the basis of learning strategies based on research and questioning, students should be provided to create mental structure while learning science subjects. The fact that science subjects include a variety of abstract and complex incidents causes the students to confront lots of problems while forming their mental structures. The most effective way in simplifying teaching of abstract concepts is to embody those kinds of concepts. One of the methods to be used to embody the concepts or incidents in science is the modelling-based learning. Especially, using of modelling based teaching in telling abstract phenomenon and incidents in micro level helps students learn conceptually in a more meaningful way. The use of blended learning in creating the environments in which modelling based technique can be used sufficiently and effectively is thought to be appropriate. In the basis of blended learning there places using of true learning technologies appropriate to individual learning approaches and reaching the students to expected learning targets without any restrictions.

In the stage of designing the blended learning environments to support individual learning of the students, suitable teaching designing models should be used. In the study, the individual learning is targeted to increase effectively by implementing the activities prepared on the basis of modelling according to Assure teaching designing model. The purpose of the study is to examine the effectiveness of personalized-blended learning environments arranged on the basis of web-supported modelling for "Matter and Heat" on students' success.

The research was conducted by the participation of science students (N=64) during the spring term of education and training year of 2015-2016 in a secondary school in the center of Ordu province. The study prepared on the base of achievements belonging to "Matter and Heat" unit and in which educational analogy and homology as well as mental internal models and web-supported activities were used was practiced to the students and lasted 4 weeks (16 hours). In the study, semi-experimental research method, one of the experimental research methods, has been used. At the beginning and end of the study the achievement test of "matter and Heat" unit with reliability coefficient (KR-20) was applied to the classes separated as experimental and control group in the form of pre-test/pro-test. The data obtained was analyzed by independent groups of t test using 'SPSS 17" program.

In the study a pre-test was conducted to identify whether the experiment and control groups were equal to each other. The results from pre-test are observed that both groups are at very close learning level and there is no a meaningful difference between them ($t=0,150$; $p>0.05$). When pre-test and pro-test data of experiment and control group are analyzed, it is observed that both groups have increased their learning level ($p<0.05$). Besides, when compared two groups, we can observe that there seems a positive-sided meaningful difference for experiment group of students ($t= 3,649$; $p<0.05$). There is a variety of factors affecting the success of the students. Many factors such as the learning style, time, crowded classrooms, event period are able to impact the learning negatively. Suitable environments and materials should be

designed to get rid of these types of negative aspects or minimize their effects. We can express that offering the environments, especially at the end of the study; to affect the success of the students will impact their success positively. When individual differences of the students are taken into consideration, they need to have more time to learn in some circumstances. In such cases, when limited class hours are taken into consideration, only face to face training may not meet the individual needs of the students. Providing individual study environment to the students out of the classroom will dramatically contribute to meet these kinds of needs of the students.

From the results of the study, it is seen that these types of blended learning environments supporting and evaluating individual learning of the students are observed to increase the students' success. When the results from the research are regarded to be positive-sided for the experiment group, using these types of environments are said to support the individual learning of the students. As a complementary item of the face to face training, offering web-supported individual study facilities to the students will be effective in increasing individual success.

Otoportreden Selfie' ye Bireyin Görsel Temsilinin Dönüşümü

Transformation of Visual Representation of An Individual from Self Portrait to Selfie

Mustafa Bilge SATKIN¹

Geliş Tarihi: 17.05.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 01.07.2017 / **Kabul Tarihi:** 04.07.2017

Özet

Dünyanın ve yaşantının hızla evrildiği yeni yüzyılda, hayatımızda birçok şeyin değiştiğine, kavramların ve algıların farklılaştığına tanıklık etmekteyiz. Bu değişimlerden biri de -yeni teknolojilerin rüzgârıyla- bireyin görsel temsilinin portre bağlamında dönüşmesidir. Bu dönüşümün bir boyutunu ortaya koymak amacıyla, değişen sosyal hayatı ve yaşantımızı fotoğraf üzerinden tartışmak, var olan tartışmalara yeni bir bakış açısı getirmek hedeflenmiştir. Bu nedenle bu makalede öncelikle portre fotoğrafından otoportreye ve daha sonrasında "selfie"ye geçiş süreci incelenmiş, elde edilen veriler doğrultusunda otoportre ve "selfie"nin karşılaştırması yapılmıştır. Bu karşılaştırmada insanları otoporte veya "selfie" üretmeye iten psikolojik nedenler de incelenmiştir.

İnceleme sonunda otoportre ve "selfie"nin kişinin her türlü ruh halini, iletmek istediği mesajı, bedeni aracılığıyla anlatması gibi bir fenomen haline geldiği gözlemlenmiştir. Otoportrenin bir sanatçı tarafından sanatsal kaygılarla üretildiği bilinirken "selfie"nin halk kitlelerinin hiçbir sanatsal kaygı duymadan ürettiği bir otoportre türü olduğu ortaya konmuştur. Öte yandan, otoportreyi üreten sanatçı, eseri ile topluma bir mesaj iletirken "selfie" üreten bireylerde bu kaygının olmadığı ortaya çıkmıştır. "Selfie" çekip paylaşan kişilerin çoğunda görülen en belirgin özellik, gerçeküstü sanal bir kimlik oluşturma çabası içinde olmalarıdır. Son olarak da otoportre ve "selfie" arasında çarpıcı benzerlik ise, hem otoportre, hem de "selfie" üreticilerinin biricik olma duygusuyla başvurdukları örtülü bir "narsisistik dışavurum" duyguları taşımalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Portre, Otoportre, Selfie, Görsel Temsil

Abstract

In this new century, in which the World and life rapidly evolves, we witness a differentiation in conceptions and perceptions as well as many changes in our lives. Among these changes, one – with the new technology wave – is the transformation of portrait that is a visual representation of an individual. In order to present a dimension of this transformation, this study aims to discuss the changing social life and way of living over photographs, and bring a new perspective to the existing discussions. For this purpose, in this article first the transition from portrait to self-portrait and later to selfie is analysed and observations are derived, then given these observations self-portrait and selfie is compared. Within this comparison, the psychological reasons behind the production of self-portrait and selfie is also analyzed.

As a result of this analysis self-portrait and selfie is discovered to become a phenomena used to deliver one's psychological state and/or message by using his/her own body. While it is known that self-portraits are produced by artists with intentions to make art, selfie is a type of self-portrait produced by common people with no artistic intentions. On the other hand, while artists who produce self-portrait deliver a message to the society, selfie producers have no intentions whatsoever. The most explicit threat of most selfie producers is their effort to create a surreal virtual identity. Finally, the most explicit commonality between self-portrait and selfie is that both is produced as a "narcissistic expressionism" by people who feel unique.

Keywords: Portrait, Self-portrait, Selfie, Visual Representation

Giriş

"Portre, bir insanın fiziki ve zihinsel varlığının resmini yapmak, çekmek, nakşetmek ya da heykelini yapmaktır. Portre hem yapanın hem de yapılanın izlerini taşır. Portre insanı hem fiziki benzerlikle temsil etmeli hem de onun en geniş anlamıyla özelliklerini içermelidir" (Sönmez, 2006: 1). Görsel sanatlarda portre bireyin fiziki görüntüsünü ortaya koymakla birlikte bireyin kimliğini, kişiliğini, bir anlık duygu ve düşüncelerini, hatta geçmişin izlerini de ifade eden bir özelliğe sahiptir. Tarihsel süreçte portre, öncelikle ressamın, asilzadelerin ve burjuva kesiminin ayrıcalığıdır. Fakat fotoğrafın icadı ile birlikte açılan fotoğraf atölyelerinde portreler, resme göre daha kolay üretilmiş ve daha kolay çoğaltılmış, fotoğrafçılar toplumun her kesiminden portreler çekmeye başlamıştır. Fotoğrafın sağladığı bu olanaklarla, portre ressamları tarafından yapılan ve

¹ Öğr. Gör. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-Posta: mbilgesatkin@gmail.com

kralların, soyluların, burjuva kesiminin ayrıcalığı olarak kabul edilen portre, fotoğraf yoluyla daha kolay üretilir hale gelince, yükselmekte olan sınıflardan başlayarak, kısa sürede halka ulaşmıştır: Bu aşamaları Giséele Freund şöyle açıklamaktadır: "Bazı toplumsal sınıfların yükselişe geçmesi, her şeyi, özellikle de portreyi büyük miktarlarda üretme ihtiyacını doğurdu. 'Portresini yaptırmak' simgesel bir eyleme dönüştü; yükselmekte olan sınıfın mensupları, portrelerini yaptırarak yükselişlerini kendileri ve diğerleri için görünür kılıyorlardı ve aynı zamanda itibarın tadını çıkarıyorlardı. Bu evrim süreci, portre üretim şekillerini de değiştiriyordu, insan çizgileri gittikçe daha mekanik bir yaklaşımla aktarılıyordu. Portre fotoğrafı, bu evrimin son noktasıdır" (Freund, 2006: 11). Günümüzde, portre fotoğrafının ulaştığı son nokta, teknolojik gelişmelere koşut olarak, bireyin görsel temsiline dönüştüğü "selfie"dir.

"Portre, resim sanatı içinde en eski tema ve betimlemelerden biri olarak varlık bulmuştur. Portre, 19. Yüzyılda fotoğrafın icadı ile birlikte yeni bir biçim ve farklı bir anlam kazanmaya başlarken 'portre fotoğrafçılığı' da tüm dünyada popüler bir endüstriye dönüşmüştür. Günümüzde ise portre fotoğrafçılığı, dijital fotoğraf teknolojisinin sunduğu olanaklar ile farklı bir boyut kazanmıştır. Mobil olarak amatör fotoğraf makinelerinin yerini alan akıllı telefonlar ve onlar için tasarlanan uygulamalar ile kolaylaşan "otoportre" çekimleri de, (özçekim/selfie) hızlı bir biçimde sosyalleşme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çekim ve paylaşımlar aktiviteden çok bağımlılığa dönüşerek dünyayı sarmıştır" (Gök, 2016:29).

Fotoğraf Tarihinin Gelişim Sürecinde Portre ve Otoportre

Fotoğraf ve teknoloji birbiriyle sıkı bağlantıları olan iki gerçekliktir. Fotoğrafın ortaya çıkışında olduğu gibi gelişmesinde de teknolojinin katkısı yadsınamaz. Teknoloji, fotoğrafa yeniden üretim olanakları sağlar/sağlamıştır. "Fotografi ile teknolojinin tarihi arasındaki ilişki düşünülmeden fotoğrafı anlayamaz. Bu nedenle teknoloji asla basitçe fotoğrafı olayını aydınlatamaz, açıklayamaz. Yine bu nedenle teknolojik yeniden üretim çağı tarihin bütününe kapsar. Benjamin, Fuchs'un bir pasajını bizzat yeniden üreterek, "her çağa karşılık düşen özgül yeniden üretim teknikleri vardır." diye yazar. Bu teknikler başat teknolojik gelişme olanağını temsil eder ve zamanın özgül gereklerinin birer sonucudur" (Cadava, 2008:78-79). Fotoğraf tarihinde teknolojinin gelişmesine koşut olarak yeni türlerin ve üretimlerin doğduğuna tanık oluruz. Buna bazı kuramcılar "teknik yeniden üretim" demektedir. Bu yeniden üretme süreci, son çağlarda ortaya çıkmış bir durum değildir, ilk çağlardan itibaren sanat eserlerinin (sanatçının) doğasında olan bir durumdur.

"Başka deyişle teknik yeniden üretim modernitenin ampirik bir özelliği değildir, modern denilen çağla ilişkili bir icat değildir. Daha ziyade sanat yapının içinde bulunan yapısal bir olanaktır. "İlke olarak" der Benjamin, "bir sanat yapıtı her zaman yeniden üretilir olmuştur. Daima kopyalanabilir olmuştur. Greklerin dökme ve basma kalıp tekniğinden bronz ve sikkeye, tahta kalıp desene ve oradan matbaa, taşbaskı fotoğrafı ve sesli filme giden görünür ilerleyişte, sanat yapının teknolojik yeniden üretilebilirliği yeni bir şey sunar gibi görünüyorsa da, bu yeni şey tarihte bir "ilk" değildir. Daha ziyade yapıtta öteden beri iş başında olmuş bir hareketin şiddetli bir hızlanmasının işaretidir. "Tarihsel olarak" diye belirtir Benjamin, teknik yeniden üretilebilirlik" kesik kesik ve uzun aralıklı sıçramalarla, ama artan bir yoğunlukla ilerlemiştir" (Cadava, 2008:77-78).

Terimsel olarak portre, kişilerin yüz ifadelerinin tasvir edilmesi, yansıtılmasıdır. Bu tasvir etme eylemi insanlık tarihi kadar eskidir, çağlar içinde çeşitli değişimler geçirerek günümüze kadar gelmiş, ama fotoğrafın icadıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. "İlk Çağ'da insanoğlunun mağara duvarlarına yaptığı resimlerle kendini görünür kılma isteği günümüze gelinceye kadar resim, heykel, minyatür portre, litografi, fizyonotras, gravür, silüet gibi tekniklerle varlık bulmuş ve ardından fotoğraf ile farklı boyutlar kazanarak devam etmiştir" (Gök, 2016:29). Fotoğrafın sergileme değerinin kült değerini bütünüyle geri plana ittiğini düşünen Benjamin (Benjamin, 2007:60), fotoğrafın kült değeri için son siperin 'insan yüzü' olduğunu savunurken "fotoğrafın erken döneminde portrenin odak noktası oluşturması kesinlikle rastlantı değildir. Uzaktaki ya da ölmüş sevilenlerin anılarının canlı tutulma çabası, resmin kült değeri için son sığınaktır" diyerek 1900'lü yıllarda başlayan insanın fotoğraftan çekildiği döneme kadar olan portre kullanımını özetlemektedir.

İnsan, yaşamı boyunca sürekli değişime uğramaktadır. Bu nedenle portre, kişinin yaşamının belli bir anının görünüşü, ruh halini yansıtılması olarak onu ölümsüzleştirir. Bu ölümsüzleştirme olgusu, portreyi, daha ilk çağlardan itibaren diğer sanatlardan ayırıp öne çıkarmıştır. Özellikle Yeniçağ Avrupa'sında krallar, soylular ve burjuva arasında portre yaptırmak moda haline gelmiştir. "Portre modası, Fransız Devrimi'nden kısa bir süre önce burjuva çevrelerce yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Kendini gösterme ihtiyacı ortaya çıkınca bu moda da ihtiyacı karşılamak için yeni biçimler ve teknikler yaratıyordu" (Freund, 2006:11). Özellikle Avrupa'da, coğrafi keşifler sonucunda büyük zenginlik kazanan aileler arasında portre yaptırmak, prestij kazanmanın en kestirme yolu olarak görülmüş, portre ressamlığı en kârlı işlerden biri haline gelmiştir. Tarihsel süreçte portre ve otoportre ressamlarının yerini, 19. yüzyılda fotoğrafın icadı ve yaygınlaşmasıyla birlikte portre ve otoportre fotoğrafları aldı. Üretim kolaylığı nedeniyle de bu türler kısa sürede yaygınlaştı. Seri üretim yoluyla bir endüstri dalı haline geldi: "Soylu ve burjuvazi sınıfın varlıklarını göstermek için resamlara yaptırdıkları tabloların yerini almaya başlayan portre fotoğrafları 19. yüzyıl ortalarında 'ucuz bir portre üretme yöntemi olarak yaygınlaşmasıyla ve artan portre talepleri ile bir endüstri yaratmıştır. İlk yıllarında ressamlar tarafından kullanılmasıyla ve teknik bilgi gerektirmesinden dolayı oluşan 'sanatsal gizem'i artık yerini bu yaygınlaşan stüdyolardaki 'seri üretim' fotoğraflara bırakmıştır" (Gök, 2016:33).

Portre çekimi sıradan insanlar için de kolay ulaşılabilir bir düzeye geldi. Artık burjuva ve asillerin portre resimlerinde ortaya koymaya çalıştıkları ideal kişilik (ben) yerine, fotoğrafı çekilen sıradan kişinin -var olduğunun ortaya konması- yeterli görülmüştür. "On sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyıl kentsoylu evindeki standart portrelerin amacı poz veren kişinin bir idealini onaylamaktı (toplumsal konumu ilan etmek, kişisel görünüşü güzelleştirmek); bu hedef verildiğinde, bu

resimlerin sahiplerinin niçin birden çok resme sahip olma gereksinmesi duymadığını anlamak kolaydır. Fotoğraf-kaydın onayladığı şey, daha mütevazı bir kapsamda, fotoğrafı çekilen şeyin/kişinin var olduğudur; dolayısıyla, varlığı kanıtlanan şeyin/kişinin birden fazla resmine pek ihtiyaç duyulmaz" (Sontag, 1999:196).

Fotoğrafın icadıyla portreden sonra öz portre, self portre' diye de ifade edilen otoportrelerin de yaygınlaştığına tanıklık ederiz. Sanatçı ile yapıtı arasında başka bir aracı yoktur. Bu yolla sanatçı kendi varlığını nesneleştirmektedir. "Fotoğraf eğer zamanın çürütücü etkilerine karşı bir meydan okuma ise, otoportre, fotoğrafçının bu deneyimi sadece dış dünya ile kendi kendisiyle de gerçekleştirmesi; sanatçının varlığını nesneleştirmesi, hatta fetiş haline getirmesidir" (Atay, 1999).

Otoportrede sanatçı, doğrudan kendini, kendi benliğini, mesajını ifade etmeye çalışır. Berger (Berger, 2010:10) "her bir fotoğrafa baktığımızda, ne denli az olursa olsun, fotoğrafçının sınırsız görünüm olanakları arasından o görünümü seçtiğini fark ederiz. Rastgele aile fotoğraflarında bile böyledir bu. Fotoğrafçının görme biçimi konuyu seçişinde yansır." derken sanatçının fotoğrafı, alt bilinçsel olarak bir yüzleşme aracına dönüştürmesinden bahsetmektedir. Sanatçı kendisiyle, kendi benliğiyle, iç dünyasıyla doğrudan yüzleşme çabası içindedir. Otoportre çalışması yapan bir sanatçının, fiziki görüntüsünü yansıtmak istemesinden çok, kendi gerçeğini araması, kendisiyle yüzleşmesi, kendini, geçmişini, umutlarını, hayallerini, acılarını yansıtmak istemesi ve sorgulaması da önemlidir. Bu bağlamda fotoğrafla ilk otoportre örneği aşağıda "Şekil 1." de görülen, Hippolyte Bayard'ın 1840 tarihli "Boğulmuş Adamın Otoportresi" adlı kurgusal çalışmasıdır;

Şekil 1: Bayard, Hippolyte.(1840). Self portrait as a drowned man, (Boğulmuş Adamın Otoportresi).

"Bu fotoğraf ilk kurgusal otoportredir. Fotoğrafta görünen ile arkasında yazan metin birbirini desteklemektedir. Bayard kırgınlığını ve kızgınlığını, kendini ölüymüş gibi sunarak gösterir, duvara yaslanıp, ölüymüş gibi poz verir.(...) Hippolyte Bayard, fotoğraf tarihinin ilk otoportresini çekmesinin yanı sıra, ileriki yıllarda ve günümüzde sıklıkla karşılaştığımız sanatçının tepkisini dile getirmede kendini, bedenini araç olarak kullanmış ve fotoğraf diliyle gerçekleştirmiş ilk kişidir" (Günay, 2009: 67,68).

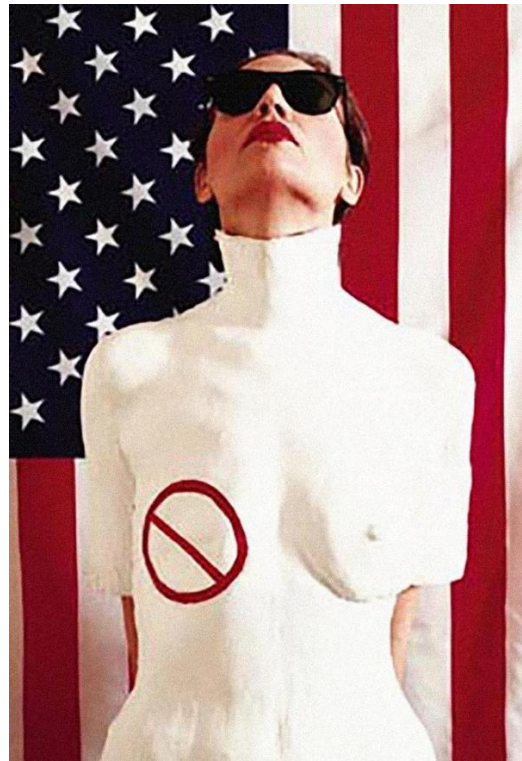
Simber Rana Atay, Bayard'ın bu yapıtını, "Böylece 19. Yüzyılın ilk yarısında, henüz fotoğrafik saptamanın icadı aşamaları yaşanırken, otoportre türünün, fotoğrafçının tartıştığı herhangi bir problematiğin estetize edilmesi sürecinde orijinal bir işlev yüklenerek kullanılabilmesi ortaya çıkmıştı bile!" (Atay, 1999) sözleriyle değerlendirmektedir. Bayard'ın bu yapıtı günümüze, fotoğrafla otoportre üretimi hızla yayılmıştır. Bunda, fotoğraf makinelerinin, baskı tekniklerinin gelişmesi ve yaygınlaşması etkili olmuştur diyebiliriz.

Otoportre Üretme Nedenleri

Başlangıçta otoportre, sanatçının kendi görünüşünü keşfetmek, yaşamsal gerçekliğini olduğu gibi yansıtmak üzerine kurulurken, daha sonra, otoportresini çeken fotoğrafçı, özellikle benliğindeki, kimliğindeki bazı noktaların üzerine yoğunlaşır, ruhsal durumunun bir ifadesi olarak bedenini, kimliğini ve bazen cinsiyetini kullanır. Temel malzemenin fotoğrafçının kendisi olduğu bu fotoğraflarda, sanatçının kendi yaşamı, fotoğrafa ve hayata bakışı, etkilendiği akımlar, dönemin sosyal koşulları ve bu koşullar içindeki kendi konumu belirleyici olmaktadır. Sanatsal açıdan ele alındığında, sanatçının otoportre çalışması yapmasının nedenleri iki ana başlıkta toplanabilir. Bunların birincisinde sanatçı; fiziksel, ruhsal ve düşüncel olarak kendisini ifade etmesi, cinsel kimliği dâhil kendini sorgulaması, yeni bir kimlik yaratmak istemesi, diğerinde ise, sanatçının, toplumsal ve politik sorunlar için kendi bedenini bir araç olarak kullanarak toplumsal bir yorum ve eleştiri getirmesi, önemli bir soruna dikkat çekmek istemesidir. Yani sanatçı, birincisinde kişisel, ikincisinde ise toplumsal amaçlarla otoportre çalışması yapmaktadır. "Şekil 2." ve "Şekil 3." te görülen örneklerde Jo Spence ve Matuschka gibi sanatçılar "yakalandıkları göğüs kanseri nedeniyle yaşadıkları süreci, psikolojik durumlarını, göğüslerinin alınmasını ve ilaç piyasasının sömürüsüne karşı açtıkları savaşı, kadınlar için dayanışma vakfı çalışmalarına kadar her aşamayı otoportrelerine yansıtmıştır" (Günay, 2009: 60). Jo Spence ve Matuschka otoportre çalışmalarında, toplumsal bilinci artırma adına göğüs kanseri ile mücadelelerini, kendi bedenleri üzerindeki değişimleri göstererek sergilemeyi hedeflemişlerdir. Otoportre yöntemini kullanarak yaşanacak olası acılara tepkisel bir duruş sergilemişlerdir.

Şekil 2: Spence, Jo. (1984). The girl project.

Şekil 3: Matuschka. (1991). Beauty Out Of Damage.

"Şekil 4." te gündelik hayatından bir fotoğraf ile gördüğümüz Nan Goldin, kendi hayatlarının hemen her safhasını fotoğraf yoluyla ortaya koyan, adeta kendi hayatının görsel kaydını tutan sanatçılar arasında otoportre çalışmalarıyla önemli bir yer teşkil etmektedir. "Kendini fotoğrafının nesnesi haline getirme ya da kamera önüne geçerek kendini fotoğrafa yerleştirme yoluyla fotoğrafçının mahremine dışarıya açması ya da bu yolla kendi yaşamını görünür kılmayı, bir üslup olarak kullanılmaya Nan Goldin'le başlamıştır.(...) Nan Goldin yaşamını dışarı açmayı fotografik bir dil olarak kullanmış ve fotoğrafa başladığı dönemden günümüze kadar uzanan süreçte yaşamının neredeyse her anını başka bir deyişle 'gündelik olanı' aynı sadelikle ve olduğu gibi göstererek; yaşamının görsel bir kaydını tutmuştur" (Akkaya, 2015:17-18).

Şekil 4: Goldin, Non. (1989). Self Portrait writing in my diary.

Bu genellemelere ek olarak, sanatçının, otoportre çalışması yapma nedenleri arasında, her zaman en kolay ulaşılabileceği modelin sanatçının kendisi olması nedeniyle otoportre çekmesini de sayabiliriz. Otoportre çalışması yapan sanatçının nasıl bir ruh haliyle hareket ettiği sorunu da önemli sayılmış, bu konuda bazı görüşler ortaya konmuştur. Bu tartışmalarda sanatçının narsist davranışlar sergilediği tezi ön plana çıkmıştır. Pek çok kuramcı nazarında otoportre ve narsizm birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Simber Atay, (Atay, 1999) "Otoportre, narsist bir dışavurumdur. Meşrulaştırılmış bir teşhirci fantazidir. Estetize edilmiş bir kendini tatmindir. Kristalize edilmiş bir egosantrizm göstergesidir" sözleriyle otoportre çalışması yapan sanatçının, aslında kendine olan hayranlığını dışavurarak kendi egosunu tatmin etmek istemesinden ve teşhirciliğinden söz eder.

Bazı kuramcılara göre Narsizm bir hastalık olmasına rağmen, insan ilişkilerini besleyen bir yanı da vardır: "Narsizm bir hastalık olmasının ötesinde insan ilişkilerini besleyen ve bir arada tutan bir işlev kazanır. Bireyselliğin öne çıktığı bir kültürün ürünü olan sosyal ağlarda da fotoğrafın sergilenmesi ve beğeni toplamasının arzulanması narsistik bir eylem olarak değerlendirilebilir" (Şener ve Özkoçak, 2013: 133).

Sosyal Paylaşım Ağlarında Kimlik ve İmaj

"Selfie" türünün yaygınlaşma nedenlerini anlamak için kimlik ve imaj yaratma yolunda sosyal medyanın işlevini irdelemek yerinde olacaktır. Öncelikle, sosyal medyanın sessiz yığınları harekete geçirerek bir araya getiren, bu yolla gevşek bağlarla da olsa toplumsal dayanışmayı sağlayan, iletişimi hızlı ve küresel hale getiren postmodern mecralardan biri olduğunu vurgulamak gerekir;

Sosyal medya postmodern toplumla yükselen "kimlik(ler)"in sergilendiği önemli mecraların başında geliyor. Sosyal medyada paylaştığımız her gönderi, kimliğimize dair ipuçları taşıyor. Kendini sergileme meselesi sosyal medyaya özgü olmamakla birlikte onunla meşrulaşıyor, hayatımızı başkasına gösterme isteği süreklilik kazanıyor.(...) Sosyal ağ sitelerinde gerçekleştirilen "kimlik performansı(ları)"nda kullanıcılar, kendi gerçek ya da saklı kimliklerini sergilemekten ziyade diğerlerinin gözünde istenilen kimliği oluşturmaya (Zhao vd.) çalışıyorlar. Örneğin daha parlak, daha başarılı, daha karizmatik ya da daha komik görünerek toplumsal onay peşinde koşuyorlar (Şener, 2013: 10).

Sosyal medya kullanıcısının küresel ölçekte kendini ortaya koyma fırsatı yakalamasıyla, sosyal ağlarda kimlik performansını ortaya koyarak toplumsal görünürlük kazanmayı arzu etmesi olağan bir eylem haline gelmiştir. Bu yönüyle sosyal medya, postmodern toplumla yükselen bireylerin duygu ve düşüncelerini, kendi gerçek ya da gerçeküstü kimliklerini paylaştıkları, yansıttıkları bir ayna gibidir. Sosyal ağlarda kendi kimliklerini parlatarak vermeye çalışan bireyler, bu yaratılan gerçeküstü kimliklerini toplumsal onaydan geçirme çabası içindedirler: Çünkü kimlik performansı sergileyen paylaşımcı, takipçilerinin karşısına, sıradan bir görüntüsüyle değil, genellikle izleyicileri üzerinde olumlu bir etki yaratacağını umduğu görüntüsüyle çıkar. Aslında parlatılmaya çalışılan kimlikler, gerçeküstü oluş ve kurgusal yanıyla "imaj" kavramıyla açıklanabilir. Günümüzde pek çok bireyin peşinde koştuğu imaj, estetik bir kaygı gütmeyen kendini fark ettirmenin en kestirme araçlarından biri olarak görülmektedir.

"İmajın "ben buradayım, beni hemen gör, varlığını kabul et" diye bağırdığını duyar, estetiğin ise sessiz bir ağırbaşlılıkla müzeli korumalar için beklediğini görürüz.(...) İmaj belirli bir toplumsal konum içinde belli amaçlar için gerçekleştirilen kurgusal bir görüntüdür. Demek ki kurgulanma süreci içinde belli bir hedefe ulaşmak üzere kodlanır, donatılır ve başarının ölçüsü bu kodlamanın işe yarama düzeyidir. Tam da bu noktada imajın araçsallığı öne çıkar. Kendi adına değil, bir başka görüntü adına durması imajın yanlıcılık damgası taşımasına yol açar" (Türkoğlu, 2000:103).

Sosyal ağlarda, başkaları tarafından her an izleniyor olmak, yarattığı sanal kişiliğin, imajın büyüüne kapılan insanı, kendini aynalarda seyreden *Narcissus* kimliğe büründürmektedir. Birey bu sanal aynalarda kusursuz, toplumsal olarak değerli bir benlik görüntüsü arar. Sosyal paylaşım sitelerinde, olumlu geri dönüşlerle bu kimliği ve imajı onaylatmaya çalışır. "Tüketimi standartlaştırmaya ve reklâmcılık aracılığıyla beğenileri şekillendirmeye çalışan tüketimci kapitalizm narsisizmin artmasında merkezi bir rol oynar.(...) Narsisistin arzuladığı şeylerin -çekicilik, güzellik ve kişisel popülerliğin- "uygun" mal ve hizmetlerin tüketimiyle sağlanacağını vaat eder. Bu yüzden hepimiz, modern koşullarda, aynalar tarafından kuşatılmış olarak yaşarız; bu aynalarda kusursuz, toplumsal olarak değerli bir benlik görüntüsü ararız" (Oğuzhan, 2013:82). İnsanların yaratılmış yapay platformlardaki -dünyalardaki- imajlarına tutunmaları ve bu yansımaları ile kurdukları kapalı ilişkileri Robins'e göre;

"Bilgisayarlarla çalışan insanlar tıpkı *Narcissus* ve yansıması gibi, kendi oluşturdukları dünyaya veya kendileri için başkaları tarafından yaratılan dünyalardaki kendi performanslarına kolayca âşık oluvermektedirler. (...) Narsisizm, organizmanın kendi çevresiyle ilişkisinde kapalı bir birim kurduğu durumdur. Yitirilmiş, çocuksu cenneti bulmaya çalışır: *Narcissus* kendi yansıması içinde boğulurken bunun bir yansıma olduğunu hiç anlayamaz. Kendi imajını başka birisinin imajı zanneder ve kendi güvenliğini hiçe sayarak onu kucaklamaya çalışır. Hikâyenin önemli noktası, *Narcissus*'un kendi kendine âşık olması değil, kendi yansımasını kavrayamadığı için kendisi ile çevresi arasındaki farklılığı kavramaktan yoksun olmasıdır" (Robins, 1999: 91).

Selfie

İlk olarak "selfie", "2004 yılında, sosyal fotoğraf paylaşım ağı Flickr üzerinde, kişilerin kendi kendilerini çektikleri dijital fotoğraflardan oluşan ve adına "selfy" denilen bir grup oluşturulması ile kullanılmaya başlanmıştır" (Fausing, 2013). Başlangıçta genç kızlar tarafından kullanılmasından dolayı, 2005 yılında "selfy" Urban Dictionary'de; "Genellikle genç kızların, kendi portresini çekmesi" diye tanımlanmış, kısa sürede tüm dünyada -genellikle gençler arasında- kimlik ve imaj yaratma aracı olarak hızla yaygınlaşmıştır.

Tarihsel çerçeveden bakıldığında, selfie, 2000'li yılların başında, dijital teknolojilerin gelişmesi, özellikle hem ön hem arka kamerası olan cep telefonlarının yaygınlaşması, insanların kendi fotoğraflarını çekip bunları paylaştığı Instagram, MySpace, Twitter ve Facebook gibi sosyal paylaşım sitelerinin popülerliği ile birleşince, tüm dünyada hızla yaygınlaşan bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle fotoğrafik otoportre ile selfie arasında belirgin farklar mevcuttur.

Bu belirgin farkları saptamak amacıyla, son yıllarda "selfie"nin önemli bir mecrası haline gelen ve popüler olarak kullanılan sosyal ağlardan biri olan Instagram' da -rahatlıkla gözlemlenebilir olması nedeniyle- "selfie" hashtag'i kullanılarak paylaşılan 306.101.718 fotoğraf arasından en son paylaşılan 1000 adet fotoğraf incelenmiştir. "Tablo 1" de bu verilerin bir kısmı olan kişilerin "selfie" üretme yöntemlerine göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1: Kişilerin "selfie" üretme yöntemlerine göre dağılımı

"Selfie" çekme yöntemi	Fotoğraf sayısı	Yüzde
Kol mesafesinden kişinin kendisinin çektiği "selfie"	641	%64
Kişinin başkasına çektiği "selfie"	230	%23
Kişinin aynadan kendisini çektiği "selfie"	129	%13

* Selfie'yi tanımlayan 'kişinin kendi fotoğrafını çekmesi' kavramından farklı olmasına rağmen bu çekim yönteminin de bu verilere dahil edilme nedeni kişilerin bu fotoğrafları "selfie" hashtag'iyle paylaşmalarındır.

Bu veriler ışığında ortaya çıkan bulgu çoğunlukla (%64) konuya kol mesafesinden bakıldığını ortaya koymaktadır. Bu yöntemde, kişi fotoğraf çekilirken kendini görebilir; duruşunu, mimiklerini istediği oranda kontrol edebilir. Bu çekim tekniği oranının yüksek çıkması, "selfie"nin en belirgin özelliğinin 'kişinin kurguladığı imajını yansıtmaya çabası' olması nedeniyle anlaşılabilir bir durumdur.

Bu fotoğraflar incelendiğinde, geleneksel fotoğrafik otoportre ve "selfie" arasındaki biçimsel farklılıkların yanında en belirgin farkın; "selfie"nin hızlı, doğaçlama, genellikle gündelik ve anlık bir ifadesinin olmasıdır "Şekil5a." Sosyal ağlarda, diğer insanlar tarafından görülmek istenmesi kaygısının güdüldüğü, fiziksel özelliklerin yansıtılmak istendiği "Şekil5b.", sanatçılardan çok amatörler tarafından kullanılan, otoportre kodlamalarından ayrılan, portreyi sosyal diyalog veya konuşma haline dönüştüren duygu-durum yansımalarının gözlemlendiği "Şekil5c." bir yöntem olduğu söylenebilir.

Şekil 5: Instagram'da paylaşılan "selfie" örnekleri

Selfie Üretme Nedenleri

Son yıllarda, sosyal medyanın görsel odaklı yapısı ve çevrimiçi paylaşımın yaygınlığı, "selfie"nin önemli bir ifade aracı olmasını sağlamıştır. Eskiden birey, sosyal medyada, kendini ifade edebilmek için yazıyı kullanmaktayken, günümüzde ise, fotoğraf çekip paylaşarak hem kendini göstermeye, hem de kendi varoluşunu ve kimliğini kanıtlamaya çalışmaktadır. "Fotoğraf paylaşmak, sosyal ağ kullanıcıları için bir tür kimlik performansıdır. Fotoğrafın sosyal ağların diğer yazılı ve işitsel-görsel araçlarıyla karşılaştırıldığında, kişiye ait bütünlüklü bilgi veren bir görsel olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda sosyal ağ profilleri "söylemek"ten çok, "gösterme" üzerine kurulu bir kimlik inşası ve temsil yeridir" (Şener ve Özkoçak, 2013: 125).

Sanatçının otoportre çalışması yapma nedenleri ile bireylerin "selfie" çekme nedenleri arasında önemli biçimsel ve ruhsal farklılıklar vardır. Bu farklılığın en belirgin olanı, "selfie"de ortaya çıkan görüntünün bugün milyonlarca izleyicisi bulunan sanal âleme sunulmasıdır. Böylece "selfie", birey için, içinde hem ruhsal hem de sosyal motivasyon barındıran, kişinin görüntüsü aracılığıyla dış dünyadan kabul ve onay gördüğünü bilmesini sağlayan bir test aracına dönüşmüştür: "Sanatçının otoportresi, yıllarca kendi atölyesinde, kendi duvarında seyircisini bekledi. Kurumsal olarak müze ortaya çıkana ve otoportreler müzelere girene değin otoportre kamusal alana açık değildi. Bugün, sözgelimi Facebook duvarında kendini paylaşan "selfie"cinin görüntüsü daha ilk anda sanal bir kamusal alana açılmış durumdadır" (Şiriner, 2014).

"Selfie" aracılığıyla dış dünyadan kabul ve tanıma arayan kişinin kendi kendini test etmesi, kabul edilirliliğini sorgulama ihtiyacı, benlik/kimlik (imaj) edinimi evresiyle yakın bir ilişki içindedir. Bu bağlamda "selfie", sadece bir fotoğraf çekme eylemi değil, kişinin nasıl görüldüğünü kontrol edebildiği, anlık, dışadönük, kendi reklâmının yapıldığı bir alandır. Jean Baudrillard, insanoğlunun başkalarının gözünde nasıl görüldüğünü sürekli merak etmesini ve kimlik yaratmaya çabalarını;

"Bize şipşak bir bellek, doğrudan bir bağlantı, anında doğrulanabilecek bir tür reklâm kimliği gerekiyor. (...)Moda ve görünüş terimleriyle söylenirse aranan şey güzellik yada cazibe değil artık; *look* (görünüm). Her kişi kendi görünümünü arıyor. Kendi varoluşunu ileri sürmek artık olanaklı olmadığından, ne var olmayı ne de bakılıyormayı dert etmeksizin boy göstermekten başka yapılacak bir şey kalmıyor geriye. Varım, buradayım değil; görüldüyorum, bir imajım; bak bana bak! Narsisizim bile değil bu; sıg bir dışadönüklük, herkesin kendi görünüşünün menajeri haline geldiği bir tür reklâmcı saflığı" (Baudrillard, 1998: 28) şeklinde açıklamaktadır.

Baudrillard,'ın "reklâmcı saflığı" olarak ifade ettiği gibi, günümüzde, toplumda her kesimin, "selfie" tarzında fotoğraf çekmesinin temel sebebi, bireyin sosyal medyada ön plana çıkma, kendi reklâmını yapma ve başkaları gibi olma arzusudur, diyebiliriz. Nietzsche, bu durumu, yani insanın kendi gibi görünmekten korkmasını, hatta kendisini farklı göstermek için maske takmasını, kısaca bireyin başkaları gibi olma arzusunu çok önceden görmüştür;

"Bir kez dıştan, dışsal olana bakılırsa, içgüdülerin (içselliklerini tarih yoluyla kaldırılıp atılmasının, insanları nasıl aşağı yukarı bir alay soyut varlıklar (abstractis) ve gölgeler haline getirdiği hemen fark edilir: Kimse kendi kişiliğini ortaya koymaya cesaret edemez, tam tersine aydın, bilgin, ozan, politikacı olarak kendi yüzünü örtüp maskeler. Bu konuda ciddi olduklarından ve yalnızca kaba bir güldürü (puppenspiel, kulda oyunu) ortaya koymak söz konusu olmadığından - çünkü hepsi de ağırbaşlı olduklarını ilan ederler - bu gibi maskeler tutup yakalanınca, birden elde yalnızca paçavralar ve renkli yama parçaları kalır. Bundan ötürü insan artık kendini yanıltmamalıdır ve bundan dolayı da onlara emir verircesine şöyle bağırmalıdır: "Çıkarın ceketlerinizi ya da görüldüğünüz gibi olun!" (Nietzsche, 2005:75).

Birçok "selfie"de kişinin kendisini ifade ederken, gösterişli, çekici ve ilginç tarafını göstermeye çalışması, var olan kişiliğin önüne geçmektedir. Kişinin istemediği yönünü maskeleyerek özgüven kazanmasına olanak sağlamakla beraber, "selfie" yoluyla kişinin kendini olduğundan farklı gösterme isteği, yaşanacak kimlik sorunlarına, başkalarına bağımlı olma, başkaları tarafından kabul görme/görmeme gibi ruhsal sorunlara yol açabileceğini de belirtmek gerekir. "Kimlik performansı tek taraflı değildir, izleyici kitlesini de hesaba katar. Kullanıcı herhangi bir görüntüsünü değil, önceden tasarlanmış, üzerine düşünülmüş, karşı tarafta kendisiyle ilgili genellikle olumlu bir izlenim yaratmasını umduğu seçilmiş görüntüleri paylaşır. (...) Kişiler arası ilişkilerde var olan başkaları tarafından kabul görme arzusu benliğin inşasının özelliklerinden başkalarına tabi ve bağımlı olmanın yollarından biridir. Kullanıcı kendisine ilişkin ideal görüntünün peşinde koşarken bir yandan da toplumsal onay peşindedir" (Şener ve Özkoçak, 2013: 126).

Bu durum "selfie" psikolojik bir rahatsızlık mıdır? sorusunu akla getirmiş, "selfie"nin yaygınlaşmasıyla birlikte bilim adamları ve araştırmacılar arasında "selfie"nin psikolojik bir rahatsızlık olup olmadığı sorusu tartışılmaya başlanmıştır. Psikiyatrist Prof. Dr. Nevzat Tarhan; "Bir kişi günde birkaç defa özel durumlarında "selfie" çekerse bu hastalık kabul edilmez. Ancak bu kişi, her davranışını, her uygulamasını ya da her gittiği yeri kayıt altına alırsa bu durum ben merkeziliği teşvik eden bir hale gelir. Bu da kişilik zaafı haline dönüşür" (Tarhan, 2014) diyerek "selfie" çekmede ölçünün kaçırılmamasını, ölçü kaçırmanın kişilik zayıflığı olduğuna vurgu yapar. Psikolog Fatih Reşit Civelekoğlu, "selfie" kullanımının psikolojik bir rahatsızlık olmadığını, başkalarının görüşlerine ihtiyaç duyma gereğinden kaynaklanan bir referans alma sorunu olarak görülmesi gerektiğini belirtir; "Bunu psikolojik bir rahatsızlık olarak değil de insanın kendini tanıma ve bilme çabasının tezahürü olarak değerlendirmek çok daha sağlıklı bir yaklaşım olur. Kişi eğer kendini çok iyi tanıyorsa kendisiyle ilgili algısı çok yerleşik değilse, kafasında o konuda soru işaretleri varsa bunu takıntı haline getirebilir. Dolayısıyla sürekli kendileriyle ilgili o pozitif yargıyı diri tutabilmek için, devamlı olumlu geri bildirim ihtiyacı duyarlar. Bunu sosyal medyada sürekli paylaşıyorsa bu ihtiyaçtan kaynaklanıyor olabilir" (Civelekoğlu, 2014).

Günümüzde, farklı amaçlarla da olsa, siyasetçilerden öğrencilere kadar geniş bir kesim, "selfie" çekip sosyal medyada paylaşmaya devam etmektedir. "Selfie", ölçülü kullanılırsa iyi bir iletişim ve -ihtiyaç duyanlar için- rehabilite aracı da olabilir, diyebiliriz. Bireyin gündelik hayatına ait sıradan eylemleri herkesle paylaşacak kadar değerli görmeye başlamasının ego ya da narsisizm ile bir bağının olup olmadığı da bir tartışma konusudur.

Sonuç

"Selfie"nin hızlı, doğaçlama ve genellikle gündelik bir ifadesi vardır: "Selfie" çekip paylaşmada birincil amaç, sosyal ağlarda, diğer insanlar tarafından görülmek, kimlik performansını sergilemektir. Özel olarak ve takipçileri tarafından beğenileceği umularak seçilen görüntüler yoluyla birey, kendi reklâmını yapmakta, ama en önemlisi, sosyal bir varlık olan insan, bu yolla sosyalleşmekte; modern dünyada kendini ifade edebileceği bir yer bulmaktadır.

"Selfie", fotoğrafın toplumsal bellek oluşturma işlevinden, iletişim işlevine taşınmasının bir göstergesi olarak sanat tarihindeki portre çeşitlerinden farklı bir görev üstlenmiştir. Fotoğraf tarihindeki portre örneklerinde çok rastlanan, melânkoliyi gösterme ve estetik değer taşımanın aksine, "selfie", hiçbir sanatsal kaygı gütmeyen kişinin renkli dünyasından anlık bir kesiti gösterir. Çoğu kez gösterilen bu kesit, kişinin gerçeküstü kimliği, yani görünmek istediği imajdır.

"Selfie, öznenin daima merkezde olduğu, 'kişinin kendi kendisinin nesnesi olduğu bir halk sanatı' olarak ifade edilebilir. Bu yönüyle "selfie", bireyin takipçisine, kendisine dair olanı aktardığı görsel bir gündüktür. Kişi, çoğu kez merkeze koyduğu bu gerçeküstü kişiliğini toplumun önüne atarak olumlu geri dönüşler, onaylamalar beklemektedir. Bu konuda yapılan beğenilerin büyümesine kapılan insanın narsisist bir kendini beğenme duygusuyla kişilik problemleri yaşama olasılığı her zaman vardır. Ancak, bunu pozitif geri bildirim ihtiyacı duyan insanların kendini bilme çabası olarak değerlendirmek, "selfie"nin günümüzdeki popülerliğini anlamamıza yardımcı olabilir.

"Modern yaşam fotoğrafçılığı" olarak niteleyebileceğimiz "selfie", gelecekte, geçmişe ait günlük hayatın önemli kayıtlarını oluşturacak; günümüzdeki iletişim işlevinden sıyrılarak tekrar toplumsal bellek ve belge görevi üslenerek tarihe hizmet edecektir, kanısındayız.

Kaynakça

Akkaya, Ş.(2015). Varoluşsal Bir Çaba Olarak Fotoğraf Yoluyla Kendini Gerçekleştirme: Nan Goldin Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 8-29. DOI:10.17572/mj2015.2.829

Atay,S.(2012)."B&W in Colours" Yasumasa, Tayfun, Öteki ve Diğerleri: Erişim tarihi: 02 Temmuz, 2014, <http://fotografya.fotografya.gen.tr/issue-13/index.html>

Baudrillard, J. (1998). *Kötülüğün Şeffaflığı*. Işık Ergüden, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Benjamin, W. (2007). *Pasajlar*. Ahmet Cemal, (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Berger, J. (2010). *Görme Biçimleri*. Yurdanur Salman, (Çev.). İstanbul: Metis.

Civelekoğlu, F. R. (2014, 14 Nisan). *Selfie Çılgınlığı Kişilik Zaafı Haline Dönüşebilir*: Erişim tarihi: 02 Temmuz 2014, <http://www.hurriyet.com.tr>

Cadava, E. (2008). *Işık Sözcükleri, Tarihin Fotografisi Üzerine Tezler*. Aziz Ufuk Kılıç (Çev.). İstanbul: Metis.

Freund,G.(2006). *Fotoğraf ve Toplum*. Ş.Demirkol,(Çev.). İstanbul: Sel.

Fausing, B. (2013,1 Kasım). *Become An Image. On Sefies, Visuality and The Visual Turn in Social Medias*: 02 Temmuz 2014, <http://tr.scribd.com>

Günay, U. (2012). Fotoğraf Sanatında Otoportre. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Eser Metni), *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Gök, C. (2016). Resim ve Fotoğraf Sanatında Portre Geleneğinden Selfie'ye. *İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1), 29-47.

Nietzsche Friedrich, W. (2005). Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Yararsızlığı Üzerine. Nejat Bozkurt (Çev.). İstanbul: Say. (Özgün eser 1874 tarihlidir)

Tarhan, N.(2014,14 Nisan). Selfie Çılgınlığı Kişilik Zaafı Haline Dönüşebilir: Erişim tarihi: 02 Temmuz 2014, <http://www.hurriyet.com.tr>

Oğuzhan, Ö. (2013). Kendi Yanılsamasında Kendini İzlemek: Narsisizmin Mecrası Olarak Facebook. Bilgili, C., Şener, G. (Ed.). Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-II: Kültür, Kimlik, Siyaset içinde (ss.67-93). İstanbul: Grafik Tasarım.

Robins, K. (1999). İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası. Nurçay Türkoğlu (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Sontag, S. (1999). Fotoğraf üzerine.Reha Akçakaya (Çev.). İstanbul: Altıkkırkbeş.

Sönmez, R. (2006). Golem ya da Otoportre. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Şener, G., Özkoçak, Y.(2013). Sosyal Ağlarda Görünür Olmak: Facebook Fotoğraflarında Kendini Sunum Stratejileri. Bilgili, C., Şener, G. (Ed.). Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-II: Kültür, Kimlik, Siyaset içinde (ss.121-155). İstanbul: Grafik Tasarım.

Şiriner, H.İ. (2014,09 Nisan). Self-portrait'ten Selfie'ye: Erişim tarihi: 02 Temmuz 2014, <http://medyagurusu.wordpress.com/>

Türkoğlu, N. (2000). Görü-yorum, Gündelik Yaşamda İmgelerin Gücü. İstanbul: Der.

Görsel Kaynaklar

Şekil 1, Bayar, Hippolyte. (1840). Self portrait as a drowned man.

Şekil 2, Spence, Jo.(1984). The girl project.

Şekil 3, Matuschka. (1991). Beauty Out Of Damage.

Şekil 4, Goldin, Non.(1989). Self Portrait writing in my diary.

Şekil 5, Selfie örnekleri (2017). Instagram

Summary

We are witnessing that many things have been changing in our lives, and conceptions and perceptions are becoming different in the new century in which the world and our lives are rapidly evolving. One of these changes is - along with the winds of changes in the new technologies - transformation of visual representation of an individual within the context of portrait. We have scrutinized the adventure of photograph ranging from self-portrait up to selfie in order to demonstrate one dimension of such transformation. The objective of this study is to introduce the adventure of visual representation of an individual in the photography ranging from self-portrait up to selfie, to discuss changing social life and transformation of our lives from the points of view of arts and photography, and provide existing discussions with a new perspective.

Portrait whether a painting or a sculpture, which may be defined as the depiction of a person's face and its expression in such plastic arts as painting and sculpture had been engrossed and solely benefited by the people having powers and belonging to upper class, and it was deemed to be the sign of aristocracy in the ancient world. Portrait photo-graphy rapidly become widespread soon after the invention of photograph eliminated portrait to be the thing that were engrossed and affordable only by the upper class.

The simplest definition of self-portrait also expressed as "auto portrait, own portrait" is a representation of a person drawn, painted, photographed, or sculpted by the person, even though it may be defined in terms of different

perspectives. This type is as old as portrait. Rapid production of self-portrait and delivery to the community segments were observed in the photography in spite of the fact that self-portrait has been used widely in the painting art in the course of history. Self-portrait photography became an important phenomenon due to such comprehensive and interesting use that an individual express all kinds of his psychological state and his message to communicate, with his body.

Some people thinks that self-portrait is a kind of shrouded narcissistic manifestation of the artist in proportion to a desire to look and show himself, regarding himself as a role model and being involved in himself and intensively experiencing the feeling to be the one and only. It's a self-satisfaction in an aesthetic manner.

Easy share of photographs taken by means of advanced cameras integrated to the cell phones over social sharing networks such as Facebook, MySpace, Twitter and Instagram has caused a type known as "selfie" to show up in the near future.

In our day, almost every segment of the community including artists and politicians are taking selfies. In this style there is no artistic concern. It is the desire of an individual to share his existence with the community, moreover, show them that he is one step ahead of his followers although yet everybody has a separate purpose. Desire of an individual to thrust himself to the forefront ceaselessly in the social sharing networks triggers narcissistic feelings available in the human.

Selfie can be described as a folk art that the subject is always on the center and that the person is his own paparazzi. In this sense, selfie is a visual diary that the person transfers the things about him to his follower. Selfie that is modern life photography in the present, will create in future the important records of daily life related to the past; and also will service to the history by taking on the task of social memory and document, and by leaving its present function of communication behind.

The Interaction Between Five Factor Personality Traits And Glass Ceiling Perception Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Cam Tavan Algısı Arasındaki Etkileşim

Ömer AkgünTEKİN¹

Emine KESKİN²

Geliş Tarihi: 25.03.2017 / Düzenleme Tarihi: 24.04.2017 / Kabul Tarihi: 08.05.2017

Abstract

Especially after the Industrial Revolution, women who began to be involved more in business life can work with men in many sectors today. However, although developments until today enabled women to be more involved in the business sectors, they were not given the possibility of having equal career opportunities with men. Glass ceiling concept, which approaches this problem encountered by women in their career life with a different perspective, is the basic research topic of this study.

This paper focuses on glass ceiling perceptions of five-star hotel employees and it has the main purpose of analyzing the relationship between these perceptions and five factors personality traits. Based on this, the relationships between the employees' demographic characteristics and personal features, and their glass ceiling perceptions were studied. This study was conducted with 279 five-star hotel employees in Antalya. Descriptive research method of quantitative research methods was used in the study. As a result of the research, it was concluded that employees' glass ceiling perceptions significantly differed based on neuroticism personality trait, gender, department and experience in tourism sector.

Keywords: Hotel Employees, Five Factor Personality Traits, Glass Ceiling Perception.

Özet

Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra çalışma hayatında daha çok yer almaya başlayan kadınlar, günümüzde birçok sektörde erkekler ile birlikte görev yapmaktadırlar. Ancak günümüze kadar yaşanan gelişmeler, kadınların çalışma hayatına daha fazla dâhil olmasını sağlamasına rağmen erkekler ile eşit kariyer imkânlarına sahip olmalarına olanak vermemiştir. Kadınların kariyer hayatında karşılaştıkları bu probleme farklı bir bakış açısı ile yaklaşan cam tavan kavramı bu araştırmanın temel konusudur.

Bu çalışmada beş yıldızlı otel çalışanlarının cam tavan algılarına odaklanılmış ve bu algının beş faktör kişilik özellikleri ile ilişkilerini incelemek temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu temel amaçla birlikte, çalışanların çeşitli demografik karakteristikleri ve kişilik özellikleri ile cam tavan algıları arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Araştırma Antalya'daki beş yıldızlı otellerde çalışan 279 kişi üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden, tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; çalışanların cam tavan algılarının; nevrozizm kişilik özelliğine, cinsiyetlerine, çalıştıkları departmana ve turizm sektörü tecrübelerine özelliklerine göre anlamlı ölçüde farklılaştığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Otel Çalışanları, Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Cam Tavan Algısı

Introduction

In the history of societies from early times to today, it is difficult to suggest that women who contribute to home economics in micro level and general economy in macro level have equal standards and advantages with men in their business life. The stereotypes of gender perception towards women, the traditional approaches of the role of women in the family and society, and particularly discriminatory practices are thought to be among the causes of obstacles faced by women in their careers.

Although the share of women in employment today has increased considerably compared to the past, some occupations are perceived as men's or women's professions because of discriminative and disadvantageous positions of women in business life. While on one hand this flawed perception breeds falsely, on the other hand the same perception can force or leave women away from some professions. Yet, it is quite apparent that a profession or a sector cannot be dominated by a specific gender as long as they are provided with the same opportunities. Undoubtedly, there are countless factors that affect the perception on whether or not a profession or sector is suitable for women. With this in mind, one of the

¹ Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Turizm İşletmeciliği Bölümü. Isparta, Türkiye.

E-Posta: dr.omerakguntekin@gmail.com

² E-Posta: eminekeskin3219@gmail.com

factors is thought to be personality traits. During its formation and development, personality is a concept which interacts with numerous environmental factors such as genetics, geography, climate, culture, family, social environment, society and value judgments. Similarly, personality is a phenomenon that also directs the perceptions and attitudes of individuals towards events. Therefore, it is estimated that personality traits is an active factor in the perceptions about women's roles in their careers.

Firstly, this study focused on glass ceiling perception, and the main aim of the study is to research and analyze the relationship between employees' glass ceiling perception and personality traits. In addition to this purpose, employees' glass ceiling perceptions and various demographic characteristics –as well as their personality traits- were investigated. The study was conducted with the five-star hotel employees in Antalya. There are two basic reasons of why hospitality industry employees were selected as the research topic and involved in the study implementation. The first reason is that although the number of female employees has reached a certain level in hospitality industry compared to many other sectors, the managerial positions are still dominated by male gender. Secondly, there was no previous study in literature conducted together about five factors personality traits and glass ceiling perceptions of employees working in hospitality industry. As a result of this study done with 279 employees of 17 five-star hotels in Antalya, it was found out that there was a statistically significant relationships between employees' glass ceiling perceptions and their neuroticism personality traits. Moreover, it was seen that employees' glass ceiling perceptions significantly differed based on their gender, department, and experience in tourism sector.

Conceptual Framework

The Latin term for "*personality*" is "*persona*" and refers to the theatrical masks worn by Roman actors to project their role in Greek dramas (Feist and Feist, 2009: 9). Personality that includes more than one person's outer appearance, the role they play, and the mask they wear (Schultz and Schultz, 2005: 10) emphasizes the continuity of the individual's distinctive features, thoughts, feelings, and behavior (Costa et al., 1995: 124). While Ewen (2003: 4) describes personality as significant and decisive aspect of behavior, Feldman (2011: 438) defines it as the pattern of permanent traits that involve consistency and authenticity of the individuals. The persistent nature and consistency of personality traits manifest themselves in the predictable tendencies of individuals who behave in similar forms in opposite situations and environments (Ones et al., 2005: 390).

Personality formation and development is affected by many factors including genetics (Bouchard and McGue, 2003: 18-37), family structure (Forman and Forman, 1981: 163), culture (Lazarus, 1963: 133), and birth order (Bouchard and Loehlin, 2001: 261). Researches in the literature (Atkinson et al., 2008: 459-485; Drummond McClure, 2005: 38-45; Funder, 2001: 199-203; Morgan, 1988: 311-318; Smith and Smith, 2005: 52-57) demonstrate that different theories were suggested in order to understand personality (Burger, 1993: 11). However in this study, "*five factors personality traits approach*" was basically focused due to the purpose of the research.

Traits approach started with the adjective studies of Galton (1884), Baumgarten (1933), and Allport and Odbert (1936) (De Fruyt et al., 2004: 207), and continued with Cattell's (1943) factor studies (John and Srivastava, 1999: 5-6). Personality traits studies have made a great deal of progress by Norman's (1963) "*Adequate taxonomy of personality attributes*" study (McCrae and John, 1992: 177), and Goldberg's (1982) studies (Goldberg, 1990: 1217-1228; Goldberg, 1992: 27). Starting their studies in 1978, McCrae and Costa finalized in 1992 and named it the five-factor model of personality (Costa and McCrae, 1997: 86-87).

Five factors personality traits that was based on *traits approach* expresses five distinct personality features involving; "extraversion, neuroticism, conscientiousness, agreeableness, and openness to experience" (Barthelemy and Lounsbury, 2009: 159; McCrae and Costa, 1987: 86-89; Nettle, 2006: 625-627; Witt et al., 2002:164).

"Extraversion", which is one of the dimensions of five factors personality traits, identifies individuals who are ambitious, competitive, spend time on social activities, likes travelling (Nettle, 2005: 370), adventurous, assertive, energetic, chatty and brave (Fleeson, et al., 2002: 1416). "Neuroticism", being the second dimension, describes individuals' conditions of being worried, angry, distracted, easily experiencing frustration and lack of confidence, and being prone to guilt and stress (Caspi et al., 2005: 457). "Conscientiousness" dimension that facilitates behavior towards mission and purpose (Benet-Martinez and John, 1998: 730) defines traits such as being tidy, determined, hardworking, punctual, careful, and self-disciplined (Costa et al., 1986: 641). "Agreeableness", which is the other dimension of personality, explains individuals' traits of being honest, empathic, docile, humble and sensitive minded (Costa et al., 1991: 888). Lastly, "*Openness to experience*" explains individuals' traits of being intelligent, creative, curious, authentic, open-minded and sensitive to art (Barrick and Mount, 1991: 5).

Having examined the studies conducted about five factors personality traits in business life, it is seen that there are a large number of topics covered with five factors personality traits including; job performance (Barrick and Mount, 1991: 7-23; Barrick et al., 2001: 11-26; Thoresen et al., 2004: 839-850), job performance at managerial level (Moutafi et al., 2007: 274-278), career satisfaction (Lounsbury et al., 2003: 290-304; Lounsbury et al., 2004: 397-403), and professional career success depending on gender variable (Gelissen and Graaf, 2006: 704-723).

In addition to the career success of individuals in business life, there are also some obstacles that prevent their progress in their careers. This study specifically centered on glass ceiling issue that is among these career obstacles and usually targets women. Glass ceiling concept, which has been struggling with a series of opportunity gap and anti-discrimination inspections since the 1970s (Connell, 2006: 837), is used to indicate that women see distinguished positions in business life, but there are invisible obstacles that lead to their inability to reach these positions (Davies-Nettley, 1998: 340). According to Morrison et al. (1987: 13), glass ceiling is not just a simple obstacle that hinder from women progressing in senior management just because "they are women" rather than women's inadequacies. Glass ceiling, which is mainly based on behavioral or organizational prejudices (Braddock and Bachelder, 1994: 6), is also a concept that symbolizes a

variety of barriers that minority groups, as well as women, are facing in their business promotions (Akpınar-Sposite, 2013: 489). Several studies conducted on the glass ceiling concept (Abidin et al., 2008: 160; Abidin et al, 2009: 39; Afza and Newaz, 2008: 85; Carli and Eagly, 2001: 630; Hu and Yun, 2008: 1; Longo and Straehley, 2008: 88; U.S. Glass Ceiling Commission, 1995: 4), show that there is generally a consensus that there are invisible or transparent obstacles for women in promoting in the managerial career opportunities.

When studies addressing the concept of glass ceiling, which keeps women in the working life away from the management levels, are examined, it is seen that there are different factors such as gender discrimination (Angle and Wissmann, 1981: 32; Hultin and Szulkin, 1999: 455-456), stereotypes (Fullagar et al., 2003: 94; Knutson and Schmidgall, 1999: 74), family and work life responsibilities (Greenhaus and Beutell, 1985: 76-82; Parasuraman and Simmers, 2001: 565), and organizational culture, policies and practices (Dimovski et al., 2010: 309-314; Vianen and Fischer, 2002: 316).

The literature indicates that individuals' glass ceiling perceptions were researched in a great number of studies and disciplines. There are studies conducted on female and male employees working in the UK's largest listed companies including the FTSE 100 and FTSE 250 indices (Wearing and Wearing, 2004: 355-371), American and Mexican female and male employees working in America's Kansas and Texas and Mexicas' Nuevo León regions (Bennington et al., 2005: 1-8), female and male business owners in America (Mattis, 2004: 154-163), male and female employees in high-tech companies (Tai and Sims, 2005: 16-23), business master's degree graduates who have been on the labor market for at least two years (Simpson and Altman, 2000: 121-130), employees in the S&P CNX 500 (*India's broad-based stock exchange index*) in India and 150H-Share (*companies listed on the Hong Kong stock exchange*) in China (Jonge, 2014: 1-13), lower, middle and senior managers of almost all ministries and administrations of Norway (Storwik and Schone, 2008: 729-755), and executive-level women working in the private sector in Gampaha county of Sri Lanka (Bombuwela and Chamaru, 2013: 3-19). Moreover, there are a variety of studies which investigates glass ceiling obstacle in the context of tourism sector. Some studies were also done about women in hotel business in Singapore by Li and Leung (2001: 189-196), five-star hotel staff in Egypt by Kattara (2005: 238-251), executive women in lodging companies in Turkey by Anafarta et al., (2008: 111-137), employees in different businesses in the tourism sector by Boone et al., (2013: 230-239), and employees graduated from tourism-related colleges in the USA by Clevenger and Singh (2013: 376-399).

Conversely, there are few studies in the literature that deal with personality traits and glass ceiling perceptions of individuals together (Francescato et al., 2008: 182; Metz, 2004: 695-707; Sabaitier and Oppenheim, 2001: 145-156; Sen and Kaul, 2013: 460-462).

On the other hand, no study was found regarding whether there is a study in the literature that researches the relationship between five factors personality traits and glass ceiling perception in the context of tourism sector. Based on this gap, this study focused firstly on the relationships between hotel employees' personality traits and glass ceiling perceptions, and secondly on the relationships between the demographic characteristics and personal features of employees and their glass ceiling perceptions. In this respect, the hypothesis presented in Table 1 was tested in the study.

Table 1. Hypothesis of the Research

There are significant relationships between employees;	(H1) extraversion personality trait and glass ceiling perceptions.
	(H2) neuroticism personality trait and glass ceiling perceptions.
	(H3) agreeableness personality trait and glass ceiling perceptions.
	(H4) conscientiousness personality trait and glass ceiling perceptions.
	(H5) openness to experience personality trait and glass ceiling perceptions.
	(H6) demographic characteristics - personal features and glass ceiling perceptions.

Methodology

The main aim of this study is to analyze the relationships between five-star hotel employees' five factors personality traits and glass ceiling perceptions. At the same time, researching the relationships between employees' demographic characteristics and personality features, and glass ceiling perceptions is adopted as sub-objective. The first reason of why these two concepts and hospitality industry were selected as the implementation area in this study is that although the number of female employees are considerably higher, the managerial positions are still dominated by male gender. Secondly, no study was accessed that was conducted together about five factors personality traits and glass ceiling perceptions of employees working in hospitality industry.

The study population is consisted of five-star hotel employees in Kundu region of Antalya. According to official statistics from Antalya Provincial Directorate of Culture and Tourism, there were 21 five-star hotel at the time of the research in the area concerned. Since no official statistical data on the total number of employees in the hotels in the region is available, 4 randomly selected were reached and employee numbers were obtained, and it was determined that an average of 250 people worked in each hotel. It is estimated that this number is multiplied by the number of hotels, circa 5,250 individuals in the research population. According to Can (2013: 30), a sample that represents this large population in quantitative terms with a sampling error of 5% and a confidence level of 95% needs to consist of at least 240 individuals. In this regard, a complete inventory method was used without specifying any sampling method and a total of 900 surveys were sent to all the hotels. However, 4 hotels did not respond, and the remaining 17 hotels sent 500 completed questionnaires. Because a significant portion of the 500 surveys (221 surveys) were filled in a manner unsuitable for data analysis, the research

analysis was only conducted on the 279 questionnaire forms. Data from the questionnaires were analyzed using the SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences) software program.

In this study, descriptive research method of quantitative research methods was used in accordance with the main and sub-objectives of the study. According to Ural and Kılıç (2011: 19), "descriptive researches are usually applied researches conducted to identify current issues considering the practical benefits."

Additionally, the questionnaire technique was used as a data collection technique in the study, and the participants were given a "demographic characteristics and personal features" form, a "five factors personality traits scale", and a "glass ceiling perception scale" in the implementation stage. *Demographic characteristics and personal features* form was prepared by the researchers and several closed-ended various demographic and personal questions were asked in this form. "Five factors personality traits scale" quoted from *doctoral dissertation* prepared by Gümüş (2009) was translated into Turkish by Alkan (2007) adhering to the original, and it was used in many studies in Turkey after validity and reliability tests. There are 44 items prepared in the *Five-Point Likert system* (1:strongly disagree, 3:moderately agree, 5:strongly agree) in this scale. "Glass ceiling perception scale", on the other hand, was taken from master's thesis presented by Sezen (2008). There are 27 items prepared in the *Five-Point Likert system* (1:strongly disagree, 3:moderately agree, 5:strongly agree) in this scale.

Findings

Findings about Demographic Characteristics and Personal Features of Employees

The sample distribution in terms of demographic characteristics and personal features is as Table 2.

Table 2. Demographic Characteristics and Personal Features of the Sample

		n	%
Gender	Female	125	44,8
	Male	154	55,2
Age	≤ 20	34	12,2
	21-25	79	28,3
	26-30	70	25,1
	31-35	49	17,6
	36-40	28	10
	≥ 41	19	6,8
Marital status	Married	106	38
	Single	173	62
Education level	Primary-elementary school	54	19,4
	High school	146	52,3
	College	51	18,3
	Bachelor's	27	9,7
	Postgraduate	1	0,4
Department	Front office	30	10,8
	Housekeeping	28	10
	Food & beverage	157	56,3
	Sales & marketing	14	5
	Accounting	19	6,8
	Human resources	20	7,2
	Other	11	3,9
Total experience in tourism industry	< 1 year	22	7,9
	1-3 years	69	24,7
	4-6 years	57	20,4
	7-9 years	59	21,1
	> 10 years	72	25,8
Work position (Status)	Executive	22	7,9
	Staff	257	92,1

When the employees' demographic characteristics and personal features are examined, it is seen that 55% of them are male, and 28% of them are aged between 21 and 25 with a great majority. When employees are analyzed in terms of their other features, it is inferred that 62% is single, 72% is at high school and below level of education, 56% of them work in food and beverage department -which is one of the most crowded departments of hotels-, one of every three employees (33%) have tourism sector experience for 3 years or shorter, and 92% of them are employed in staff status being the highest majority of all.

Findings about Scales and Hypotheses

Before the tests for the research hypotheses are conducted, various analysis were made on the validity and reliability of the scales used in this study. As a result of these analyzes, Cronbach's Alpha coefficient of reliability of the five factors personality traits scale was found to be 0,708 ($\alpha > 0,70$). On the other hand, the reliability coefficient of glass ceiling scale is 0,717, but however it was determined that the two items in the scale had a negative effect on the reliability coefficient. After excluding these two items from the scale, the reliability analysis was re-executed and the final coefficient of reliability of the scale was found as 0,752 ($\alpha > 0,70$).

After that, both two scales were subjected to Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett's test of sphecirity in terms of identifying their suitability for factor analysis, and both of them were found to be appropriate for exploratory factor analysis. Following this process, five factors personality traits scale was subjected to exploratory factor analysis with Varimax rotation. Based on this analysis, it was found out that some items had low communality values, while some other items lead to twelve-dimensions with meaningless factoring. By means of removing the items with low factor loadings and meaningless dimensions, the factors analysis was repeatedly executed. Consequently, it was seen that the remaining items on the scale gathered as five dimensions and the total variance explained was found as 53,048 ($p > 0,50$).

Nine dimensions were obtained after the implementation of the exploratory factor analysis with Varimax rotation on glass ceiling scale. After the removal of the items with low factor loadings, the factor analysis was repeated and the final figures of glass ceiling scale are composed of 6 dimensions and the total variance explained value was found to be 65,712 ($p > 0,50$). Following the factor analysis, the dimensions from both scales and the mean values of these dimensions are presented in Table 3.

Table 3. Dimensions from Both Scales and the Mean Values

Dimensions of Five Factors Personality Traits Scale	Mean
Extraversion (E)	3,44
Neuroticism (N)	2,92
Agreeableness (A)	3,70
Conscientiousness (C)	2,44
Openness to experience (OtE)	3,70
Dimensions of Glass Ceiling Scale	Mean
Gender discrimination (GD)	2,74
Stereotips (S)	2,31
Barriers from management (BfM)	3,22
Social life (SL)	3,12
Family life (FL)	3,35
Education (E)	3,22
Total	2,99

The dimensions obtained after the factor analysis were named according to the density of the meanings they contain. The semantic content of each dimension presented in Table 3 is briefly described below.

Dimensions obtained from five factors personality traits:

- *Extraversion dimension*: represents extrovert, social, active, ambitious, competitive personality traits.
- *Neuroticism dimension*: represents emotionally unstable, worried, angry, insecure personality traits.
- *Agreeableness dimension*: represents honest, empathic, docile and understanding personality traits.
- *Conscientiousness dimension*: represents tidy, diligent, reliable, disciplined and hardworking personality traits.
- *Openness to experience dimension*: represents open to innovation, open-minded, curious, creative and cultured personality traits.

Dimensions obtained from glass ceiling scale:

- *Gender discrimination dimension*: represents the perception about that women cannot adequately be given attention in business life, and they are discriminated on the topics of salary, subsidies, and social rights.
- *Stereotypes dimension*: represents the accepted negative perception of women's career skills in business.
- *Barriers from management dimension*: represents the perception about the obstacles stemming from senior management in women's career promotions.
- *Social life dimension*: represents the perception about the obstacles stemming from women's social circles and social life in their promotion in careers.
- *Family life dimension*: represents the perception about the obstacles stemming from the roles in family life in women's career promotions.
- *Education dimension*: represents the perception about the obstacles regarding the fact that women cannot benefit equally from the educational opportunities offered in business life compared to men.

As can be seen in Table 3, the personality trait which is observed in employed at the highest level is agreeableness (\bar{X} : 3,70) and openness to experience (\bar{X} : 3,70). Considering the nature of the work in the tourism sector and the demographic characteristics of employees, these results are thought to be meaningful. The fact that operations in the sector is based on team work requires a serious adaptability and teamwork ability. The fact that the works in the sector are largely based on mutual communication and mutual interaction with the guests makes it possible to know new people and cultures. This situation is considered to be consistent with the openness to experience personality trait. However, it is quite worrisome that the personality trait of conscientiousness has the lowest average (\bar{X} : 2,44). Because of the fact that the works in the

sector are sub-segmented, require high specialization, and are mainly based on team-work, it is predicted that the values of the conscientiousness personality trait do not show a high average in the lower level employees.

When the glass ceiling perception of employees is examined in general, mean for glass ceiling perception in all employees was \bar{X} :2.99 (overall glass ceiling mean) and therefore it is seen that there is a moderate level of glass ceiling perception in all employees. When the glass ceiling perceptions of employees are examined based on dimension, the highest mean is with family life dimension (\bar{X} :3,35), and this is followed by barriers from management dimension (\bar{X} : 3,22), while the lowest mean is with stereotypes (\bar{X} :2,31). One of the most striking findings of the research is that the family life dimension have the highest average of life skills, because this result lead to the fact that the glass ceiling perception is actually experienced with the beginning of family life. The most important dimension following the family life dimension is seen to be arising from the management.

Before testing the hypothesis of the research, both scales were subjected to normal distribution analysis using the Kolmogorov-Smirnov method to determine which types of hypothesis tests shall be used. The Kolmogorov-Smirnov test results, which are based on dimensions that constitute both scales, show that the data in both scales did not have normal distribution on the basis of dimensions, and therefore non-parametric methods were used in testing the hypothesis of the research.

Spearman correlation method was preferred in testing the first five hypotheses presented in Table 1, and the significance, level, and the direction of the relationship between every dimensions of employees' five factors personality traits and overall glass ceiling perceptions. In this way, it is aimed to investigate the interaction between each personality trait and glass ceiling perception. The findings from the analysis are presented in Table 4.

Table 4. The Correlations between Personality Traits and Glass Ceiling Perception

Dimensions	Correlation Coefficient (C. cf.) Significance (Sig.)	Glass Ceiling Perception
E	C. cf. Sig.	,117 ,051
N	C. cf. Sig.	,126* ,036
A	C. cf. Sig.	,067 ,265
C	C. cf. Sig.	,075 ,213
OtE	C. cf. Sig.	,013 ,830

As can be seen in Table 4, it can be concluded that as a result of Spearman correlation analysis, there is a significant ($p:0,03$; $p<0,05$) lower-level and positive relationship ($r: 0,126$) between only neuroticism dimension of five factors personality traits and overall glass ceiling perception, and it is understood that there are no significant relations between other personality traits and the glass ceiling perception. Based on this result, H1, H3, H4, and H5 hypotheses of the study were rejected, while H2 hypothesis was accepted. According to the result obtained for the H2 hypothesis, neuroticism personality trait is in correlation with glass ceiling perceptions. In other words, increase in neuroticism can lead to increase in glass ceiling perception even at low percentages, and increase in glass ceiling perceptions can result in increase in neuroticism personality trait.

In order to analyze the last hypothesis presented in Table 1 which is about the relationship between employees' demographic characteristics-personal features and overall glass ceiling perceptions, Mann Whitney-U and Kruskal Wallis-H tests of non-parametric methods were used. Only significant results of the conducted analyses are given below.

As a result of the analysis, it was concluded that employees' glass ceiling perceptions differ significantly based on their gender, department, and experience in tourism sector. The analysis results are presented collectively in Table 5.

Table 5. The Relationships between Gender, Department, Total Experience in Tourism Industry and Glass Ceiling Perceptions

Glass Ceiling Perception & Gender (Mann Whitney-U Test)	Gender	Mean Rank	Mann- Whitney U Value	Sig.
GD	Female	151,85	8144	0,026
	Male	130,38		
S	Female	112,79	6224	0,000
	Male	162,08		

FL	Female Male	127,17 150,41	8021,5	0,016
Glass Ceiling Perception & Department (Kruskal Wallis-H Test)				
	Department	Mean Rank	Chi-Square Value	Sig.
	Front office	99,33		
	Housekeeping	187,52		
	Food & beverage	138,36		
GD	Sales & marketing	153,68	18,161	0,006
	Accounting	142,95		
	Human resources	132,95		
	Other	143,68		
Glass Ceiling Perception & Total Experience in Tourism Industry (Kruskal Wallis-H Test)				
	Total Experience in Tourism Industry	Mean Rank	Chi-Square Value	Sig.
	< 1 year	134,16		
	1-3 years	117,10		
BfM	4-6 years	169,13	14,07	0,007
	7-9 years	147,53		
	≥ 10 years	134,50		
	< 1 year	119,55		
	1-3 years	131,07		
E	4-6 years	145,28	12,171	0,016
	7-9 years	168,24		
	≥ 10 years	127,49		

Considering the relationship between the dimensions of employees' glass ceiling perceptions and their genders, it is seen that female employees' glass ceiling perceptions in gender discrimination (GD) dimension is higher, while this reaches the top for male employees in stereotypes (S) and family life (FL) dimension (see Table 5).

That female employees have higher perceptions about the gender discrimination dimension is thought to be rooted in that they face such situation in their careers more frequently. That male employees have higher perceptions about stereotypes is predicted to be based on adopting stereotypes in society more often. On the other hand, the fact that male employees have higher perceptions about family life dimension is thought to be deriving from learned roles of men regarding their positions in the family and their perspectives of women roles.

Considering employees' glass ceiling perceptions based on their departments, it is seen that there is a significant difference in gender discrimination dimension, and the highest perception in this dimension is observed in housekeeping department, while the lowest is in front office department. These results suggest that the gender discrimination, which is one of the dimensions of glass ceiling perception, occurs at the highest level in housekeeping department. That the housekeeping department's work is particularly concerned with cleaning and organizing, and these are perceived as "women work" in a social sense made this department where mostly female employees are employed. It is thought that this situation strengthens the perception of gender discrimination in employees. However, in the front office department, gender distribution is generally more balanced. It is known that in many hotels the number of men and women working in the front office department is closer to each other than the other departments. It is estimated that this situation positively affects the gender discrimination perception in front office department.

As can be seen in Table 5, it is observed that employees' glass ceiling perceptions are statistically significantly different according to the total experience in tourism industry. When the details are examined, employees with 4-6 years of working experience have the highest glass ceiling perception in barriers from management (BfM) dimension, while those with 1-3 years of working experience have the lowest glass ceiling perceptions. This clearly shows that the individuals do not have a strong perception about glass ceiling in their early years of work, but however they start to experience an increase in glass ceiling perception in the following years. However, it is more interesting to note that this perception starts to decline after long years of working experience, and this is thought to be stemming from adopting the occasion.

Considering the differences in the education (E) dimension, it is again seen that employees with less than 1 year of experience have the lowest glass ceiling perception, while employees with 7-9 years of experience have the highest level of perception. Based on this finding, employees with less than 1 year of sector experience think that women and men are given equal opportunities in vocational training, while employees with 7-9 years of industry experience adopt the most negative perceptions in this respect. When the analysis made within the framework of the experience in the tourism sector are examined collectively, it can be argued that those who have less than 3 years of experience are generally more optimistic about glass ceiling, but employees with 4-6 years and 7-9 years sector experience, who might be called as middle-career employees, have more negative evaluations. In both analysis, the fact the perceptions of employees who

have more than 10 years of experience in the sector have become more positive and it is estimated that this is because of the acceptance of the situation.

In the analysis conducted, it was concluded that employees' glass ceiling perceptions did not differ based on their age, marital status, educational level, and work position. This basically shows that employees with different age and marital status, various educational backgrounds, and different working positions have similar perceptions about glass ceiling.

Discussion and Conclusions

This study involves 279 employees of 17 five-star hotels in Antalya. When the employees are examined in terms of their demographic characteristics and personal features, it is seen that 55% are male, 66% are under 30, 62% are single, 72% are high school and below graduates, 56% work at food & beverage department, 74% have working experience in tourism sector for less than 10 years. On the other hand, a great majority of the employees –with 92%- work in the positions of staff. The fact that more than half of the employees are male, most of them are young and single, most of them have high school and below education level, most of them have less than 10 years of experience is considered to be consistent with the general labor force profile of the tourism sector.

When employees are examined for five factors personality traits, it is seen that the highest mean (\bar{X} :3,70) belongs to agreeableness and openness to experience personality traits. Considering the qualities of the both personality traits, they are found to be suitable for the working conditions in the sector. The fact that the works in the sector are largely based on division of labor and specialization, and mutual communication and mutual interaction with the guests and teammates makes it more understandable for employees to have personality traits of agreeableness and openness to experience. Similarly, in a study conducted by Kim et al., (2007: 426-427) on the employees in the branches of a chain hotel in the US, it was concluded that employees more likely had agreeableness personality trait. Moreover, in studies conducted by Tekin (2012: 186) on five-star hotel employees in Kemer, Antalya and by Tekin et al. (2012: 4628) on five-star hotel employees in Ankara, it was found out that the personality trait of openness to experience had the highest mean. On the other hand, the findings of this study differ from those of Pelit et al., (2013: 8-11) study conducted about the managers of five star hotels in Istanbul and Antalya. Pelit et al., (2013: 8-11) argued that conscientiousness had the highest mean and it was succeeded by extraversion personality trait.

One of the most important findings of the study is related to the employees' glass ceiling perception levels. Considering the general overview of their glass ceiling perceptions, it was found out that a moderate (\bar{X} :2,99) level of glass ceiling perception was existent in all employees. When glass ceiling perceptions are examined on the basis of dimensions, family life dimension had the highest mean (\bar{X} :3,35), which is followed by barriers from management (\bar{X} :3,22). This finding suggests that the origins of career barriers of female employees depend further on their role in family life. Considering the responsibilities that women employees have in their households as spouses and mothers in the family, it is understood that they are much more disadvantaged than male workers, and it is seen that this disadvantage continues in business life as well. In a similar way, Li and Leung (2001: 191-192) identified in their study of hotel establishments in Singapore that female employees perceived glass ceiling at moderate level (\bar{X} :2,50) and experienced the lack of family support and work-family conflict.

On the other hand, workers point out that the second major problem in the glass ceiling obstacle is the management. As in many sectors, managerial positions in the hospitality industry are generally dominated by male gender. This situation is not enough for female employees to empathize with the obstacles they face, and male managers cannot easily reach the awareness to understand the obstacles faced by women. Ng and Pine (2003: 90-94) found out in their study of hotel managers in Hong Kong that the lack of equity in promotions was detected as the second major obstacle in women's career success and promotion, and promotion inequality was found to be fourth major career obstacle for men. The appointment of promotions by senior management allows for the inclusion of this inequality in the upper management barriers. Ng and Pine's (2003) findings are thought to be supportive of the results of this paper.

In this study, five hypotheses were proposed to examine the relationship between the five factor personality traits and the glass ceiling perceptions, and only one of them (H2) was supported, and there was a low-level, positive and significant correlation between neuroticism personality trait and glass ceiling perception. This finding mainly suggests that increases in emotional instability, anxiety, resentment, lack of self-confidence result in increases in glass ceiling perception, and similarly increases in glass ceiling obstacles lead to increases in emotional instability, anxiety, resentment, lack of self-confidence. Neuroticism personality trait indicates a personality structure in which the emotional stability is weak. Individuals with this trait may show more sensitive responses in some cases. It is predicted that the result obtained in this study may be due to emotional sensitivity of person's current personality trait. In a study by Sen and Kaul (2013: 460-462) on women professionals in the information technology sector, similar findings were suggested noting that there was a positive correlational relationship between extraversion, neuroticism, conscientiousness personality traits and glass ceiling perceptions. Metz (2004: 698-705), on the other hand, associated the personality traits with ambition, masculinity, and adaptability, and argued significant relationships between these traits and work hours and training & development claiming that some personality traits indirectly affected women's promotion in their career. As a result of the analysis conducted in line with the H6 hypothesis of the research, it was found out that employees' glass ceiling perceptions significantly differed based on their gender, department, and experience in tourism sector. According to the findings, women's glass ceiling perceptions in gender discrimination dimension is higher than those of men. That women face gender discrimination in many stages of life from childhood is thought to be main cause of such finding. On the other hand, men's glass ceiling perceptions in stereotypes and family life dimension is higher than those of women. This is predicted to be stemming from male's learned roles in the family and their perspectives about the women's gender roles. However, in the study conducted

about this issue by Tai and Sims (2005: 19-20), a different finding was obtained and no difference in terms of perceived barriers to career promotion based on gender was found.

Additionally, employees' glass ceiling perceptions differ based on their departments. Study findings suggest that the highest glass ceiling perception in gender discrimination dimension is in housekeeping department, while the lowest perception is in front office department. The housekeeping in the hotels is a department where mainly room arrangement, room and general area cleaning, and laundry services are offered. These services are traditionally perceived as women's works, and mostly female employees work in this department in hotels thereby result in that the careers of the female employees in the hospitality sector are almost trapped in the housekeeping department. Similarly, in a study conducted in five-star hotels in Egypt by Kattara (2005: 243), it was found out that female employees mainly worked in housekeeping and marketing departments. In addition, in another study conducted by Mayuk (2013: 96) on hotels in İstanbul, a significant relationship between the professional status of women hospitality establishments and their departments was found, and a gender differentiation was detected based on the employment department.

In practice, this finding is thought to be reflected as glass ceiling perception in housekeeping department in this study. In a way supporting this idea, the gender discrimination perception in front office department was found to be have the lowest values. Front office is the department which is more advantageous for promoting to the senior posts compared to the other departments and female employees have the opportunity of being employed in this department as much as male employees. That the lowest glass ceiling perception was found in this department in this study is associated with this fact experienced in practice.

When employees' glass ceiling perceptions were examined based on their experience in tourism sector, employees with less than 3 years of experience had the most positive perceptions both in barriers from management and education dimensions, while the employees with 4-9 years of experience, who might be called as middle-career employees in business, had the most negative perceptions. However, the finding that glass ceiling perceptions of employees with more than 10 years of experience started to decline is quite striking. This suggests that the newly-employed in the tourism sector have more positive opinions on glass ceiling and that their perceptions increases in the following years and a situation of learned acceptance occurs in employees with more than 10 years of experience.

These findings are in agreement with the findings of the research conducted by Günden et al., (2012: 19) on hotel managers in Antalya and Muğla. Günden, et al., (2012: 19) claimed a significant relationship between employees' experience in tourism sector and the dimensions of gender discrimination, barriers from management, social life, family life, and education dimensions. Besides, Güzel (2009: 114) reached similar findings in the study conducted about the female employees working in hotels in Kuşadası, and suggested that there was a significant relationship between women's experience in tourism sector and work-based and general career barriers perceptions in their study Güzel (2009: 128-130).

Recommendations

Based on the results obtained from the research, the following suggestions were developed:

- All participants in the study are found to have moderate glass ceiling perception. It is regarded useful that especially the human resources departments should do extensive research to investigate the factors that cause this perception and develop strategies that will solve this problem.
- Based on all personality traits in the study, it is determined that the individuals with neuroticism personality trait have the highest level of glass ceiling perception. Individuals with neuroticism personality trait are more vulnerable to emotional issues. Therefore, they can be more affected by glass ceiling problem than most of the other problems. It is considered that specific support solutions and career planning developed by the human resources department for neurotic employees can be useful and effective.
- Based on the findings regarding employees' genders, it is found out that female employees have the highest level of glass ceiling perception. For this reason, it is necessary to give special importance to the career planning of female employees and to develop encouraging and supportive practices for female employees in promotion policies and working conditions.
- Glass ceiling is a problem that women face and are aware of in the tourism industry. The origins of this problem are based on gender perception. In order to change this perception, awareness raising activities should be carried out by the state and non-governmental organizations concerning about the role of women and the obstacles they face at every stage of life.
- Industry executives and human resource professionals in the tourism sector should be encouraged to implement incentive programs to remove obstacles for women, and special programs should be developed to train women executive candidates.
- Women in senior management positions in the tourism sector should support women working at lower levels and encourage them in career development.
- Further research should be encouraged in universities and research institutions to raise awareness about the disadvantages of female employees and to offer solutions.
- Women working in hospitality establishments should have opportunities to work in other departments outside the housekeeping department, and gender equality in each department should be ensured.
- Reviews based on employees' departments suggest that the housekeeping department has the highest level of glass ceiling perception. The housekeeping department is one of the departments where the number of female employees is the highest in hotel enterprises. That there is a high level of glass ceiling perception in a department dominated by female gender is estimated to stem from the glass ceiling perceptions of female employees. Thus,

the improvements to be made in favour of female employees' working conditions are considered to be positively reflected in the situation in this department.

- Regarding the reviews based on employees' experience in tourism sector, it is seen that employees with 4-9 years of experience have the highest level of glass ceiling perception. The fact that employees who can be regarded as in their mid-career in terms of the professional experience in tourism sector have high levels of perception is very thought-provoking. It is considered that the reasons of why there is such high levels of glass ceiling perception in this period should be researched by the human resources departments and the solution strategies should be developed.

Limitations of The Research and Implications for Future Researchers

The sample of this study is restricted to the employees of the five-star hotels operating in Antalya's Kundu region. The fact that most of the employees did not tend to participate in the study due to the length of the questionnaire forms is also among the limitations of the study. Moreover, that not all hotel managers could be contacted is another limitation of this research.

Since the findings of this study are limited to the sample of the study, future research is expected to provide more comprehensive knowledge on employees of hotels in other regions. In addition, it is thought that analyzing the relationships between personality traits and strategies for overcoming glass ceiling barriers on the executive level could be useful, and it might be valuable to focus more on ways to cope with glass ceiling obstacles.

References

- Abidin, Z. Z., Penafort, F., Jusoff, K., Marzuki, M. (2008). Impediments to Women Accountants' Career Progression in Malaysia. *Asian Social Science*, 4(10), 159-174.
- Abidin, Z. Z., Rashid, A. A., Jusoff, K. (2009). The Glass Ceiling' Phenomenon for Malaysian Women Accountants. *Asian Social Science*, 1(1), 38-44.
- Afza, S. R., Newaz, M. K. (2008). Factors Determining the Presence of Glass Ceiling and Influencing Women Career Advancement in Bangladesh. *BRAC University Journal*, 5(1), 85-92.
- Akpınar-Sposite, C. (2013). Career Barriers for Women Executives and the Glass Ceiling Syndrome: The Case Study Comparison Between French and Turkish Women Executives. 2. *International Conference on Leadership, Technology and Innovation Management. Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 75, 488-497.
- Anafarta, N., Sarvan, F., Yapıcı, N. (2008). Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15, 111-137.
- Angle, J., Wissmann, D. A. (1981). Gender, College Major and Earnings. *Sociology of Education*, 54(1), 25-33.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J. and Nolen-Hoeksema, S. (2008). *Psikolojiye giriş*. Yavuz Alogan (Trans.). Ankara: Arkadaş Publishing.
- Barrick, M. R., Mount, M. K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*, 44, 1-26.
- Barrick, M. R., Mount, M. K., Judge, T. A. (2001). Personality and Performance at the Beginning of the New Millennium: What Do We Know and Where Do We Go Next?. *Personality and Performance*, 9(1/2), 9-29.
- Barthelemy, J. J., Lounsbury, J. W. (2009). The Relationship Between Aggression and the Big Five Personality Factors in Predicting Academic Success. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 19, 159-170.
- Benet-Martinez, V., John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- Bennington, A. J., Wagman, G. R., Stallone, M. N. (2005). Perceptions of a Glass Ceiling: A Cross-Cultural Analysis of Mexican and American Employees. *International Business & Economics Research Journal*, 4(7), 1-8.
- Bombuwela, P. M., Chamaru, D. A. A. (2013). Effects of Glass Ceiling on Women Career Development in Private Sector Organizations – Case of Sri Lanka. *Journal of Competitiveness*, 5(2), 3-19.
- Boone, J., Veller, T., Nikolaeva, K., Keith, M., Kefgen, K., Houran, J. (2013). Rethinking s Glass Ceiling in the Hospitality Industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 54(3), 230-239.
- Bouchard, T. J., Loehlin, J. C. (2001). Genes, Evolution and Personality. *Behavior Genetics*, 31(3), 243-273.
- Bouchard, T. J., McGue, M. (2003). Genetic and Environmental Influences on Human Psychological Differences. *Journal of Neurobiology*, 54(1), 4-45.
- Braddock, D., Bachelder, L. (1994). The Glass Ceiling and Persons with Disabilities. *Federal Publications*, 2(24), 1-89.
- Burger, J. M. (1993). *Personality*. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Publications.
- Carli, L. L., Eagly, A. H. (2001). Gender, Hierarchy, and Leadership: An Introduction. *Journal of Social Issues*, 57(4), 629-636.
- Caspi, A., Roberts, B. W., Shiner, R. L. (2005). Personality Development: Stability and Change. *Annual Review of Psychology*, 56, 453-484.
- Clevenger, L., Singh, N. (2013). Exploring Barriers that Lead to the Glass Ceiling Effect for Women in the U.S. Hospitality Industry. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 12, 376-399.

- Connell, R. (2006). Glass Ceilings or Gendered Institutions? Mapping the Gender Regimes of Public Sector Worksites. *Public Administration Review*, 66(6), 837-849.
- Costa, P. T., Busch, C. M., Zonderman, A. B., McCrae, R. R. (1986). Correlations of MMPI Factor Scales with Measures of the Five Factor Model of Personality. *Journal of Personality Assessment*, 50(4), 640-650.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1997). Stability and Change in Personality Assessment: The Revised NEO Personality Inventory in the Year 2000. *Journal of Personality Assessment*, 68(1), 86-94.
- Costa, P. T., McCrae, R. R., Dye, D. A. (1991). Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 887-898.
- Costa, P. T., McCrae, R. R., Kay, G. G. (1995). Persons, Places, and Personality: Career Assessment Using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Career Assessment*, 3(2), 123-139.
- Davies-Netzley, S. A. (1998). Women Above the Glass Ceiling: Perceptions on Corporate Mobility and Strategies for Success. *Gender and Society*, 12(3), 339-355.
- De Fruyt, F., McCrae, R. R., Szirmak, Z., Nagy, J. (2004). The Five-Factor Personality Inventory as a Measure of the Five-Factor Model Belgian, American, and Hungarian Comparisons with the NEO-PI-R. *Assessment*, 11(3), 207-215.
- Dimovski, V., Škerlavaj, M., Mok Kim Man, M. (2010). Is There a 'Glass Ceiling' for Female Managers in Singapore Organizations?. *Management*, 5(4), 307-329.
- Drummond McClure, R. M. (2005). *Developing core job competencies for payment services role and associating them with personality traits using the workplace big five profile* (Unpublished doctoral dissertation). Capella University, Minnesota.
- Ewen, R. B. (2003). *An introduction to theories of personality*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Feist, J., and Feist, G. J. (2009). *Theories of personality*. New York: The McGraw-Hill Companies Inc.
- Feldman, R. S. (2011). *Understanding psychology*. New York: McGraw-Hill Companies Inc.
- Fleeson, W., Malanos, A. B., Achille, N. M. (2002). An Intraindividual Process Approach to the Relationship Between Extraversion and Positive Affect: Is Acting Extraverted as "Good" as Being Extraverted?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1409-1422.
- Forman, S. G., Forman, B. D. (1981). Family Environment and its Relation to Adolescent Personality Factors. *Journal of Personality Assessment*, 45(2), 163-167.
- Francescato, D., Mebane, M., Sorace, R. (2008). Impact of Personality Traits and Values on Level of Political Involvement in Women and on Facing Glass-Ceiling Hurdles. *International Journal of Personality*, 43(3-4), 182.
- Fullagar, C. J., Sverke, M., Sumer, H. C., Slick, R. (2003). Managerial Sex-Role Stereotyping. *International Journal of Cross Cultural Management*, 3(1), 93-107.
- Funder, D. C. (2001). Personality. *Annual Review Psychology*, 52, 197-221.
- Gelissen, J., Graaf, P. M. (2006). Personality, Social Background, and Occupational Career Success. *Social Science Research*, 35, 702-726.
- Goldberg, L. R. (1990). An Alternative "Description of Personality": The Big-Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216-1229.
- Goldberg, L. R. (1992). The Development of Markers for the Big-Five Factor Structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 26-42.
- Greenhaus, J. H., Beutell, N. J. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles. *The Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Gümüş, Ö. D. (2009). *Kültür, değerler, kişilik ve siyasal ideoloji arasındaki ilişkiler: kültürlerarası bir karşılaştırma (Türkiye-ABD)* (Unpublished doctoral dissertation). Ankara University/Social Sciences Institute, Ankara. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Günden, Y., Korkmaz, Y., Yahyaoglu, G. (2012). An Applied Study on Women Managers Working in Tourism Enterprises in Antalya and Muğla Region Concerning Glass Ceiling Issue and Syndrome. *Akademik Sığort Journal of Social Sciences*, 28, 1-26.
- Güzel, B. (2009). *Kadın çalışanların kariyer engellerinin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama* (Unpublished doctoral dissertation). Dokuz Eylül University/Social Sciences Institute, İzmir. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Hu, T., Yun, M-S. (2008). Is the Glass Ceiling Cracking? A Simpla Test. *IZA Discussion Paper*, 3518, 1-20.
- Hultin, M., Szulkin, R. (1999). Wages and Unequal Access to Organizational Power: An Empirical Test of Gender Discrimination. *Administrative Science Quarterly*, 44, 453-472.
- John, O. P., and Srivastava, S. (1999). The big-five trait taxonomy: history, measurement and theoretical perspective. In O. P. John (Ed.), *Handbook of Personality: Theory and Research (2nd ed.)* (2-71). New York: Guilford Press.
- Jonge, A. (2014). The Glass Ceiling That Refuses to Break: Women Directors on the Boards of Listed Firms in China and India. *Women's Studies International Forum*, 30, 1-13.
- Kattara, H. (2005). Career Challenges for Female Managers in Egyptian Hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 17(3), 238-251.
- Kim, H. J., Shin, K. H., Umbreit, W. T. (2007). Hotel Job Burnout: The Role of Personality Characteristics. *Hospitality Management*, 26, 421-434.
- Knutson, B. J., Schmidgall, R. S. (1999). Dimensions of the Glass Ceiling in The Hospitality Industry. *Human Resources. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly December*, 64-75.
- Lazarus, R. S. (1963). *Personality*. New Jersey: Prentice-Hall Publishing Inc.
- Li, L., Leung, R. W. (2001). Female Managers in Asian Hotels: Profile and Career Challenges. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(4), 189-196.

- Longo, P., Straehley, C. (2008). Whack! I've Hit the Glass Ceiling! Women's Efforts to Gain Status in Surgery. *Gender Medicine*, 5(1), 88-100.
- Lounsbury, J. W., Loveland, J. M., Sundstrom, E. D., Gibson, L. W., Drost, A. W., Hamrick, F. L. (2003). An Investigation of Personality Traits in Relation to Career Satisfaction. *Journal of Career Assessment*, 11(3), 287-307.
- Lounsbury, J. W., Park, S. H., Sundstrom, E., Williamson, J. M., Pemberton, A. E. (2004). Personality, Career Satisfaction, and Life Satisfaction: Test of a Directional Model. *Journal of Career Assessment*, 12(4), 395-406.
- Mattis, M. C. (2004). Women Entrepreneurs: Out from Under the Glass Ceiling. *Women in Management Review*, 19(3), 154-163.
- Mayuk, A. (2013). *Çalışma yaşamında kadın ve konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerde cam tavan sendromunu önlemeye yönelik stratejiler: istanbul örneği* (Unpublished master thesis). Balıkesir University/Social Sciences Institute, Balıkesir. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- McCrae, R. R., Costa, P. T. (1987). Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90.
- McCrae, R. R., John, O. P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and its Applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175-215.
- Metz, I. (2004). Do Personality Traits Indirectly Affect Women's Advancement?. *Journal of Managerial Psychology*, 19(7), 695-707.
- Morgan, C. T. (1988). *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*. H. Arıcı, I. Savaşır, O. İmamoğlu, O. Aydın, R. Bayraktar, S. Karakaş, S. Topçu, İ. Dinç, B. Tegin, P. Uçman, R. Eski, D. Şahin, R. Coştur, S. Hovardaoğlu, G. Acar, A. Gülerce and G. Uraz (Trans.) Ankara: Meteksan Publications.
- Morrison, A. M., White, R. P. and Velsor, E. V. (1987). *Breaking the glass ceiling, can women reach the top of America's largest corporations?*. Boston: Addison-Wesley Publishing Company.
- Moutafi, J., Furnham, A., Crump, J. (2007). Is Managerial Level Related to Personality?. *British Journal of Management*, 18, 272-280.
- Nettle, D. (2005). An Evolutionary Approach to the Extraversion Continuum. *Evolution and Human Behavior*, 26, 363-373.
- Nettle, D. (2006). The Evolution of Personality Variation in Humans and Other Animals. *American Psychological Association*, 61(6), 622-631.
- Ng, C. W., Pine, R. (2003). Women and Men in Hotel Management in Hong Kong: Perceptions of Gender and Career Development Issues. *Hospitality Management*, 22, 85-102.
- Ones, D. S., Viswesvaran, C., Dilchert, S. (2005). Personality at Work: Raising Awareness and Correcting Misconceptions. *Human Performance*, 18(4), 389-404.
- Parasuraman, S., Simmers, C. A. (2001). Type of Employment, Work-Family Conflict and Well-Being: A Comparative Study. *Journal of Organizational Behavior*, 22(5), 551-568.
- Pelit, E., Keleş, Y., Kılıç, İ. (2013). Otel işletmeleri yöneticilerinin kişilik özellikleri ile çatışma yönetme yöntemleri arasındaki ilişki. *Electronic Journal of Occupational Improvement and Research (EJOİR)*, 1, 3-19.
- Sabatier, S., Oppenheim, C. (2001). The ILS Professional in the City of London: Personality and Glass Ceiling Issues. *Journal of Librarianship and Information Science*, 33(3), 145-156.
- Schultz, D. P. and Schultz, S. E. (2005). *Theories of personality*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Sen, C., Kaul, A. (2013). Personality Factors and Glass Ceiling: A Study on its Professionals. *International Journal of Education and Management Studies*, 3(4), 460-462
- Sezen, B. (2008). *Örgütlerde kadın çalışanların karşılaştıkları cam tavan engeli: orta ve büyük ölçekli otel işletmelerinde bir araştırma* (Unpublished master thesis). Çanakkale Onsekizmart University/Social Sciences Institute, Çanakkale. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Simpson, R., Altman, Y. (2000). The Time Bounded Glass Ceiling and Young Women Managers: Career Progress and Career Success – Evidence from the UK. *Journal of European Industrial Training*, 24(2/3/4), 190-198.
- Smith, M. and Smith, P. (2005). *Testing people at work: competencies in psychometric testing*. Australia: BPS Blackwell Publishing.
- Storvik, A. E., Schøne P. (2008). In Search of the Glass Ceiling: Gender and Recruitment to Management in Norway's State Bureaucracy. *The British Journal of Sociology*, 59(4), 729-755.
- Tai, A. J. R., Sims, R. L. (2005). The Perception of the Glass Ceiling in High Technology Companies. *Journal of Leadership Organizational Studies*, 12(1), 16-23.
- Tekin, Ö. A. (2012). *Yabancılaşma ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: Antalya kemer'deki beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları üzerinde bir uygulama* (Unpublished doctoral dissertation). Akdeniz University/Social Sciences Institute, Antalya. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tekin, Ö. A., Turan, S. N., Özmen, M., Turhan, A. A., Kökçü, A. (2012). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Çatışma Yönetimi Arasındaki İlişkiler: Ankara'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Yaşar University*, 27(7), 4611-4641.
- Thoresen, C. J., Bradley, J. C., Bliese, P. D., Thoresen, J. D. (2004). The Big Five Personality Traits and Individual Job Performance Growth Trajectories in Maintenance and Transitional Job Stages. *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 835-853.
- United States Glass Ceiling Commission. (1995). *Glass Ceiling Commission-A Solid Investment: Making Full Use of the Nation's Human Capital*. Federal Publications, 11(1), 1-62.
- Ural, A. and Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Publishing.

- Vianen, A. E. M., Fischer, A. H. (2002). Illuminating the Glass Ceiling: The Role of Organizational Culture Preferences. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 75, 315-337.
- Wearing, C., Wearing, B. (2004). Between Glass Ceilings: Female Non-Executive Directors in UK Quoted Companies. *International Journal of Disclosure and Governance*, 1(4), 355-371.
- Witt, L. A., Burke, L. A., Barrick, M. R., Mount, M. K. (2002). Research Reports: The Interactive Effects of Conscientiousness and Agreeableness on Job Performance. *Journal of Applied Psychology*, 87(1), 164-169.

Genişletilmiş Özet

İnsanlık tarihi içerisinde kadınlar, uzunca bir süre ücretsiz olarak şekilde ev işlerinde görev alırlarken, sanayileşme ile birlikte meydana gelen birtakım gelişmeler, iş hayatına dahil olabilmelerine olanak sağlamıştır. Zaman içerisinde hemen hemen her sektörde kadın çalışanların sayılarında yaşanan artış, kadınların iş hayatında birçok kazanım elde etmesini sağlansa da bir takım engelleri de beraberinde getirmiştir. Çalışma hayatına dahil olan kadınlar, toplumun kendilerine sadece cinsiyetlerinden dolayı yüklemiş olduğu rol ve sorumluluklar nedeniyle çeşitli basmakalıp yargılarla ve engellerle karşılaşabilmektedirler. Dünyanın birçok ülkesinde; kadınlara çocukluktan itibaren aşılana cinsiyet rolleri, erkek ve kadının yetiştirilme tarzlarının farklılığı, toplumsal cinsiyet algısı, kültür ve toplumsal değer yargıları gibi çeşitli faktörler, kadınların iş hayatında erkeklere nazaran hem daha dezavantajlı bir konumda kalmalarına neden olmuş, hem de yönetsel pozisyonlara erişmede erkek çalışanlar ile eşit avantajlara sahip olmalarına engel olmuştur. Kadınların sadece çalışma hayatında değil sosyal yaşantılarında da varlığını gösteren ve cinsiyet ayrımcılığına işaret eden engeller, konuyla ilgili literatürde "cam tavan" olarak da adlandırılmaktadır. Cam tavan, çalışma hayatındaki kadınların gelişmelerini ve yönetsel pozisyonlarda yer almalarını engelleyen, görünmeyen fakat uygulamalarda kendini hissettiren yapay engeller olarak tanımlanmaktadır. Birçok sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de kadın çalışanlar cam tavan engeline maruz kalmaktadırlar. Turizm sektörü içerisinde yer alan otel işletmelerinde de hissedilen cam tavan engeli; kadın çalışanların örgütsel bağlılıklarının azalmasından işlerini bırakmalarına kadar birçok soruna neden olmaktadır. Buna bağlı olarak otel işletmelerinde görülen cam tavan engeli; verimliliğin, etkinliğin ve hizmet kalitesinin azalması gibi çok yönlü sorunları da beraberinde getirmektedir.

Otelcilik sektöründe de gözlenen cam tavan engelinin etrafıca tespit edilmesi büyük önem arz etmekle birlikte, çalışanların kişilik özelliklerinin belirlenmesinin de cam tavan probleminin kişilik özellikleri ile ilişkisini ve etkileşimini anlamaya, bu probleme çözüm yolları bulmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü kişilik, bireylerin algıları, düşünceleri, değerlendirmeleri ve eylemleri üzerinde etkili olan bir olgudur. Çalışanların cam tavan engeline yönelik algıları ile kişilik özellikleri arasında bir takım ilişkilerin olabileceği tahmin edilmekte, bu ilişkileri anlamaya yönelik bulguların cam tavan engeli ile baş edebilmeye ilave katkılar sunabileceği değerlendirilmektedir.

Araştırmada, öncelikle "kişilik" ve "cam tavan" kavramları açıklanmış, tanımlar, tespitler ve değerlendirmeler yurtiçinde ve yurtdışında yapılan çalışmalarla literatür taraması yoluyla desteklenmiştir. Araştırmada beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarının beş faktör kişilik özellikleri ile cam tavan engeli algıları arasındaki ilişkileri tespit etmek temel amaç olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışanların çeşitli demografik karakteristikleri ve kişilik özellikleri ile cam tavan algıları arasındaki ilişkileri incelemek de araştırmanın alt amacı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, 2014 yılı Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerinden, araştırmanın evrenini oluşturan Antalya Kundu bölgesinde faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinin sayısına ulaşılmış ve bu otellerin çalışanları üzerinde anket tekniği ile bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama neticesinde, analizlere dahil edilecek nitelikte 279 anket elde edilmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmış, veri analizinde de SPSS 16.0 paket programı vasıtasıyla nicel araştırma yöntemlerine uygun analiz biçimlerinden istifade edilmiştir.

Araştırma sonucunda; beş faktör kişilik özellikleri ile ilgili ifadelerin; "dışa dönüklük", "nevrotiklik", "uyumluluk", "sorumluluk" ve "deneyime açıklık" kişilik özellikleri şeklinde beş faktörde toplandığı görülmüştür. Cam tavan engeli ile ilgili ifadelerin ise; "cinsiyet ayrımcılığı", "stereotipler", "yönetimden kaynaklanan engeller", "sosyal hayat", "aile hayatı" ve "eğitim" olmak üzere altı faktör altında birleştiği görülmüştür. Araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan hipotezlerin analizleri için öncelikle Kolmogorov-Smirnov yöntemiyle normal dağılım testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda; ölçeklerdeki verilerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle parametrik olmayan test yöntemleri tercih edilmiştir. Beş yıldızlı otel çalışanlarının beş faktör kişilik özellikleri ile cam tavan algıları arasındaki ilişkilerin yönünü ve şiddetini belirlemek amacıyla Spearman korelasyonu yönteminden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen analiz sonucunda, çalışanların nevrotiklik kişilik özelliği ile cam tavan algıları arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Beş yıldızlı otel çalışanlarının cam tavan algılarının bazı demografik karakteristiklerine ve kişisel özelliklerine göre istatistiksel açıdan farklılaşmış farklılaşmadığını ortaya koyabilmek amacıyla parametrik olmayan test yöntemlerinden Mann Whitney-U ve Kruskal Wallis-H testleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda, çalışanların cam tavan algıları ile bazı demografik karakteristikleri ve kişisel özellikleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ortaya bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, elde edilen bulgular yorumlanmış ve çeşitli öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Algılanan Rol Belirsizliğinin İşe Yabancılaşma Üzerindeki Etkisinin ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklarının İncelenmesi

An Investigation on the Effect of Role Ambiguity on Work Alienation and Their Differentiations According to Demographic Variables

Sevgi ELMAS ATAY¹

Merve GERÇEK²

Geliş Tarihi: 31.05.2017 / Düzenleme Tarihi: 04.07.2017 / Kabul Tarihi: 04.07.2017

Özet

Günümüzde örgüt yapılarının değişmesi ve yaşanan gelişmeler sonucu iş tanımları esnek hale gelmiş, bireylerden farklı rolleri yerine getirmeleri beklenmeye başlamıştır. Birçok farklı rolün bireye yüklenmesi, algılanan rol belirsizliğine yol açmaktadır. Rol belirsizliği sonucu birey için işin anlamsızlaşması, bireyin iş ve örgütünden uzaklaşması, dolayısıyla işe yabancılaşma söz konusu olabilmektedir. Bu çalışmada, çalışanların algıladığı rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde bir etkisi olup olmadığı incelenmiş, ayrıca demografik özelliklerin bu değişkenlerde bir farklılaşmaya yol açıp açmadığı araştırılmıştır. Çalışma, İstanbul'da çalışan 152 beyaz yakalı çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir. Hipotezlerin sınanmasında korelasyon ve regresyon analizleri, bağımsız grup t testi ve tek yönlü varyans analizlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucu, algılanan rol belirsizliği ile işe yabancılaşma arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, algılanan rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Farklılık analizleri sonuçlarına göre ise, rol belirsizliğinin çalışanların demografik özelliklerine göre (cinsiyet, medeni durum, yaş, kurum kıdem ve gelir düzeyi) anlamlı farklılıklar göstermediği, işe yabancılaşmanın ise yalnızca kurum kıdemine göre anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, örgütlerin rol belirsizliğini azaltıcı yönde uygulamalarda bulunması önerilebilir.

Anahtar kelimeler Algılanan rol belirsizliği, İşe yabancılaşma

Abstract

Nowadays, due to the changes and developments in organizational structures, job definitions have become more flexible, and it has begun to be expected to fulfill multiple roles from individuals. This leads to an increase in the uncertainty of the roles that employees perceive. As a result of the perception of role ambiguity, jobs become meaningless for the individual. Moving away from work and organization causes to alienation of work. In this study, it was investigated whether the perceived role ambiguity had an effect on work alienation. Also, whether the perceived role ambiguity and work alienation differentiate according to some demographic characteristics was examined. The study was carried out on 152 white-collar employees working in Istanbul. Pearson correlation analysis, regression analysis, independent sample t-test and one-way ANOVA were used in hypothesis testing. Results indicated that there was a significant and moderately positive correlation between perceived role ambiguity and work alienation. Besides, it was revealed that perceived role ambiguity had a significant and positive effect on work alienation. Also, it was found that the role ambiguity did not show any significant differences according to the demographic variables (gender, marital status, age, institutional seniority and income level), whereas work alienation showed significant difference only according to institutional seniority.

Keywords: Perceived role ambiguity, Job alienation

Giriş

Bireylerin iş yaşamı içinde ve özel hayatlarında birbirinden farklı rolleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Roller, bireyden beklenen davranış şekillerini ifade etmektedir. Çeşitli rollerin bir arada bulunduğu iş ortamında birey, zaman zaman kendisinden neler beklendiğini tam olarak bilememektedir. Bireyin sorumlulukları ve görevlerine ilişkin bilgi yetersizliğini ifade eden rol belirsizliği kavramı, 1950'li yılların sonunda örgütsel psikoloji yazınına girmesinden itibaren çeşitli görgül

¹ Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi ABD. İstanbul, Türkiye.
E-Posta: sevgielmas@istanbul.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi ABD. İstanbul, Türkiye.
E-Posta: mrvgercek@gmail.com

çalışmalara konu olmuştur (Sakires vd., 2009:616). En yalın haliyle, “bireyin ne yapacağını bilememesi” şeklinde tanımlanan rol belirsizliğinde (Özkalp ve Kirel, 2013:386), çalışanların performans standartları, hedefleri, sorumlulukları, görevleri ve iş koşulları gibi unsurlara ilişkin bilgi yetersizlikleri söz konusudur (Yun vd. 2007:746). Bunun yanı sıra rol belirsizliğinde, çalışma arkadaşları ve yöneticilerin de bireyden beklentilerinin ne olduğu konusunda bir açıklık yoktur (Schmidt vd., 2014:91).

Alanyazına bakıldığında genellikle rol belirsizliği kavramının, rol stresinin bir alt başlığı olarak ve rol çatışması ile birlikte ele alındığı görülmektedir (Bowling vd., 2017:1). Rol çatışması, bireyden birbiriyle uyumsuz olan/çatışan rollerin yerine getirmesinin beklenmesini ifade etmektedir (Yang vd. 2015:136). Bu çalışmada ise yalnızca rol belirsizliği kavramına odaklanılmış ve ilgili kavram çalışma yaşamı bağlamında, dolayısıyla “iş rolü belirsizliği” açısından ele alınmıştır.

İşletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri için örgüt yapılarında değişimler yaşanması söz konusu olabilmektedir. Maliyetleri azaltmak için daha az emek ile daha fazla çıktı elde etme, yönetim kademelerin azaltma ve dış kaynaklardan yararlanma gibi alternatiflerin tercih edilmesi mevcut işgücünün iş yükünü arttırmaktadır. Bunun yanı sıra örgüt yapılarında hiyerarşinin ön plana çıkması, yöneticilerin sorgulanmaması ve karar mekanizmalarında çalışanların söz sahibi olmaması gibi nedenler çalışanlar üzerinde olumsuz etkilere yol açabilmektedirler. Bu bağlamda, çalışanın oluşum sürecine dahil olduğu ürün ya da hizmetten kopması, çalışma arkadaşları ve işyerinden uzaklaşması anlamına gelen işe yabancılaşma kavramı ortaya çıkmaktadır (Halbesleben ve Clark, 2010:532).

Örgütün amaç ve hedeflerine ulaşması için çalışanın örgüte bağlılık ve örgütsel vatandaşlık sergilemesi arzu edilmekte, iş tatmininin yüksek olması beklenmektedir. Bu nedenle, çalışanların olumlu tutum ve davranışlar sergileyebilmesi için gerekli olan unsurların sağlanması önem taşımaktadır. İş yükünün fazla oluşu, katı hiyerarşik yapılar, işin özellikleri ve çalışanların karar alma süreçlerinde yer almaması gibi etmenlerin çalışana işinden soyutladığı öne sürülmektedir. İşe yabancılaşma, çalışanın olumsuz tutum ve davranışlar göstermesine yol açarak örgütün amaç ve hedeflerine ulaşmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Aynı zamanda işe yabancılaşmanın, çalışan bireye psikolojik yönden zarar vererek iş doyumunu azaltması beklenebilir. Bireyin kendisinden beklenen rolünün ne olduğu konusunda belirsizlik algılaması durumunda işin anlamsızlaşması sonucu işle ve örgütle bağlarının zayıflaması söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada, rol belirsizliği ile işe yabancılaşma kavramlarının teorik altyapısına değinilmiş, bunun yanı sıra rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemeye yönelik yapılan araştırmaya yer verilmiştir.

Teorik Altyapı

Rol belirsizliği

Rol, bireylerin sorumlulukları ve görevlerini ifade eden, dinamik bir görev karşılığı olarak tanımlanabilmektedir. Her birey, toplum içinde sahip olduğu statüye uygun çeşitli roller üstlenmektedir. Evinde anne rolüne sahip olan bir birey, işyerinde müdürlük rolünü daha ön planda tecrübe edebilir. Rol, bireyden beklenen davranış şekillerini de beraberinde getirmektedir (Karagöz-Yerdelen ve Özkan, 2013:81). Örgütteki her bir bireyden beklenen davranış kalıpları olarak tanımlanabilecek olan beklenen rollerin yanı sıra algılanan ve gerçekleştirilen rol kavramlarından da söz edilebilir (Erenler, 2013:239).

Belirsizlik kelimesi TDK’da “belirsiz olma durumu, belgisizlik, müphemiyet, vuzuhsuzluk” şeklinde tanımlanmaktadır. Belirsizlik, bireylerin eylemlerinin sonuçlarının bilinmediği bir koşul olarak da düşünülebilir. Başka bir deyişle belirsizlik ortamında örgüt üyeleri, davranışlarının ne tür etkiler doğuracağını tahmin edemezler (Pearce, 1981: 670).

Yukarıda ifade edilen iki kavramın bileşiminden oluşan rol belirsizliği ise, bireyin kendisinden beklenen sorumluluklara ilişkin yeterince açık bir bilgiye sahip olmaması şeklinde tanımlanabilir (Breugh ve Colihan, 1994:191). Rol belirsizliği çalışma hayatı bağlamında ele alındığında ise, bireyin iş yaşamındaki rolüne yönelik belirsizlik durumu kastedilmektedir (Rizzo, House ve Lirtzman, 1970:151). Rol belirsizliği kavramı ilk olarak Kahn ve çalışma arkadaşları (1964) tarafından yazılan “Örgütsel Stres” kitabında ele alınmıştır. Rol belirsizliği; bireyin yapması gerekenler, kimin beklentilerine öncelikli verilmesi gerektiği, performansının neye göre/nasıl değerlendirileceği, bireyin sorumluluklarını yerine getirmesi ve getirmemesi durumunda ortaya çıkacak sonuçlara ilişkin belirsizlikleri içermektedir (Kahn vd., 1964:22).

Rol belirsizliği hem klasik örgüt teorisi hem de rol teorisi bağlamında ele alınabilir. Klasik örgüt teorisine göre, biçimsel örgüt yapısında her pozisyonun içerdiği görev ve sorumluluklar açık bir şekilde tanımlanmalıdır. Böylece bireylerin işlerini yerine getirmek için yapmaları gerekenleri bilmelerinin yanı sıra yöneticiler de belirli standartlar çerçevesinde çalışanların performansını değerlendirip geliştirebilirler. Rol teorisine göre ise, bireyler pozisyonlarının gerektirdiği konulara ilişkin yetersiz bilgiye sahip olmaları halinde rol memnuniyetsizliği yaşayacak, kaygı duyacak, gerçeklikten uzaklaşıp performans düzeylerinde azalma görülecektir (Rizzo, House ve Lirtzman, 1970:151).

Breugh ve Colihan (1994:192) rol belirsizliğinin unsurlarını üç sınıfta ele almışlardır. Bunlardan ilki performans değerlendirmenin hangi kriterlere dayalı olarak yapılacağı konusundaki belirsizliktir. Üreteceği ürün miktarının mı, yoksa ürün kalitesinin mi önemli olduğunu bilmeyen bir üretim çalışanın bu tür bir belirsizlik yaşadığı ifade edilebilir. İkinci olarak, bireyler iş yaparken hangi yöntemleri kullanacaklarını ve ne tür bir prosedürü takip edeceklerini bilmeyebilir. Son olarak, bireylerin yapacakları işe yönelik bir zaman planlaması yapılmamış olabilir. Dolayısıyla bireyler, işlerini bitirmek için ne kadar süreleri olduğu konusunda yeterli bilgiden yoksun olabilirler. Özkalp ve Kirel (2013:386) rol belirsizliğinin görev belirsizliği ve sosyal duygusal belirsizlik olmak üzere iki şekilde ele alınabileceğini belirtmişlerdir. Görev belirsizliğinde odak noktası bireyin yapacağı iş hakkındaki belirsizliği, sosyal duygusal belirsizlikte ise bireylerin, kendisini başkalarının nasıl değerlendirdiğinden emin olamamasını ifade etmektedir. Belirtilen bu sınıflandırmaların dışında, rol belirsizliği objektif ve sübjektif bileşenleri açısından da ele alınabilir. Objektif rol belirsizliği, bireyin çevresindeki belirli koşullara odaklanırken, sübjektif rol belirsizliğinde esas olan bireyin bu ortama ilişkin algıladığı belirsizlik düzeyiyle ilgili olmaktadır (Schmidt vd., 2014:92).

Rol belirsizliğinin öncülleri ve sonuçlarına ilişkin yapılan çalışmaları özetleyen Tablo 1. aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Rol Belirsizliğinin Öncülleri ve Sonuçları

ROL BELİRSİZLİĞİ	
ÖNCÜLLERİ	SONUÇLARI
Bireysel özellikler Örgütsel özellikler (Kahn vd., 1964)	İş tatminsizliği, anksiyete (Abramis, 1994; Diestel ve Schmidt, 2009)
Demografik özellikler: yaş, kurum kıdemi, deneyim (Sakires vd.,2009), cinsiyet (Akdaş, 2015; Arslan, 2016)	Tükenmişlik (Von Emster ve Harrison, 1998; Garrosa vd., 2008)
Beş faktör kişilik özellikleri (nevrotiklik, deneyime açıklık, dışadönüklük, sorumluluk) (Kumar, 2012)	İş performansında düşüş (Jackson ve Schuler, 1985; Abramis, 1994; Kalbers ve Cneker, 2008)
Belirlilik ihtiyacı (Jackson ve Schuler, 1985)	Örgüte bağlılıkta düşüş (Sakires vd., 2009)
İç-dış kontrol odaklılık (Basım vd., 2010)	Performans değerlendirmede düşük puanlama (Jackson ve Schuler, 1985)
Örgütteki iletişim sisteminin iyi oluşu (Tubre ve Collins, 2000)	İşe yabancılaşma, örgüte yabancılaşma (Organ ve Greene,1981; Michaels vd., 1988; Chiaburu vd., 2014; Arslan, 2016)

Kahn vd. (1964) örgütsel ve bireysel özelliklerin, hem objektif hem de algılanan rol belirsizliği üzerinde etkili faktörler olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda kişilik, rol belirsizliği üzerinde etkili olan bireysel özelliklerden birisidir. Rai ve Kumar (2012) tarafından yapılan çalışmada beş faktör kişilik özelliklerinden nevrotiklik ile rol belirsizliği arasında pozitif yönlü; dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk ile rol belirsizliği arasında ise negatif yönlü ilişkiler olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, bireylerin iç veya dış kontrol odaklı olup olmamaları (Basım vd., 2010) veya belirlilik ihtiyacı düzeyleri (Jackson ve Schuler, 1985) gibi birtakım bireysel özelliklerin de rol belirsizliği üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Örgüt üyeleri arasında iyi bir iletişim sisteminin olmaması, (Tubre ve Collins, 2000) gibi unsurlar algılanan rol stresini ve rol belirsizliğini arttıran örgütsel özelliklere örnek gösterilebilir.

Bireylerin demografik özelliklerin algılanan rol belirsizliği üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Sakires vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada yaş, kurum kıdemi ve deneyim arttıkça algılanan rol belirsizliğinde azalma olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyete göre rol belirsizliğinde farklılaşma olduğunu gösteren çalışmalar olduğu gibi (Akdaş, 2015; Arslan, 2016), herhangi bir farklılık olmadığı belirlenen çalışmalar da (Köktürk, 2016) mevcuttur. Ayrıca bazı çalışmalarda medeni durum, kıdem ve eğitim durumuna göre rol belirsizliğinde anlamlı farklılaşmalar olmadığı saptanmıştır (Köktürk, 2016; Arslan, 2016).

Rol belirsizliğinin çeşitli olumsuz iş çıktılarına neden olduğu görülmektedir. Rol belirsizliği, çalışanlar açısından önemli bir iş talebi olarak düşünüldüğünde, iş talepleri-kaynakları modeli doğrultusunda algılanan rol belirsizliğinin yüksek olduğu durumlarda, bireylerin iş tatminsizliği duyma ve işle ilgili anksiyete yaşama ihtimallerinin artacağı (Diestel ve Schmidt, 2009) ve tükenmişliğe neden olacağı (Von Emster ve Harrison, 1998; Garrosa vd., 2008) ifade edilebilir.

Abramis (1994) tarafından yapılan meta analizde, rol belirsizliği ile iş tatmini arasında orta düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki; iş performansı ile zayıf ve negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Belirtilen bu sonuçların yanı sıra, rol belirsizliği algılayan çalışanların örgüte duydukları bağlılığın azalacağı da görülmüştür (Sakires vd. 2009). Rol belirsizliği ile iş performansı arasında da negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Jackson ve Schuler, 1985; Kalbers ve Cneker, 2008). Rol belirsizliği algılanması durumunda, hem ilk amir ve çalışma arkadaşları tarafından yapılan performans değerlendirme sonuçlarının (objektif iş performansı) düşük değerlendirildiği hem de bireyin kendi performansını (sübjektif iş performansı) düşük değerlendirdiği ortaya çıkmıştır (Jackson ve Schuler, 1985).

Rol belirsizliğinin neden olduğu olumsuz sonuçlardan bir diğeri de işe yabancılaşmadır. Rol belirsizliğinin işe ve örgüte yabancılaşma üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalar olduğu göze çarpmaktadır (Organ ve Greene,1981; Michaels vd., 1988). Chiaburu vd (2014) tarafından yapılan meta analizde, rol belirsizliğinin işe yabancılaşmanın bir öncülü olduğu ortaya

konulmuştur. Benzer şekilde Arslan'ın (2016) çalışmasında rol belirsizliğinin örgüte yabancılaşma üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda aşağıdaki bölümde işe yabancılaşma kavramının teorik altyapısına yer verilmiştir.

İşe Yabancılaşma

İşe yabancılaşma kavramı, Karl Marx'ın çalışmalarına dayanan bir kavramdır. Marx'a göre yabancılaşma, işçinin üretim sürecine dahil olduğu üründen ya da üretim ve tüketim sürecine dahil olan insanlardan ayrılmasıdır (Nair ve Vohra, 2010:601). Yabancılaşma, dünyadaki nesnelere, insanlardan ve düşüncelerden yoğun bir şekilde kendini ayırma anlamına gelmektedir (Horowitz, 1966:231). İşe yabancılaşma, bireyi üretim süreçleri üzerindeki kontrolden, çalışma arkadaşları ve müşteriler ile etkileşimden ve bireyin yeteneklerinden mahrum bırakan iş koşullarıdır (Kanungo, 1992:416). Bir başka deyişle işe yabancılaşma, işgörenin işinden ve işle ilgili faaliyetlerden soyutlanmasıdır. Nair ve Vohra'ya (2009:296) göre işe yabancılaşma, bireyin işiyle olan bağlantısını koparmasını ifade etmektedir. İşe yabancılaşma, iş sürecinden ve nihai üründen uzaklaşma anlamına gelmektedir. Başkalarından yabancılaşma, işgörenlerin diğer işgörenlerle arasına mesafe koymasını ifade etmektedir. İşe ve başkalarına yabancılaşma, fiziksel ya da psikolojik olarak soyutlanma şeklinde gerçekleşebilmektedir (Halbesleben ve Clark, 2010:532).

Seeman'ın (1959; 1967; 1975) yabancılaşma üzerine yaptığı çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Seeman'a göre (1959:783), yabancılaşma kavramı sosyoloji araştırmalarında sıkça incelenen bir kavramdır. Yazara göre, yabancılaşma kavramı kapitalist toplumda işçilerin işverenler karşısındaki güçsüz konularından kaynaklanmaktadır. İşe yabancılaşmayı ayrı bir şekilde tanımlayan yazar, durumlar üzerinde bireyin kontrolünü kaybetmesi (güçsüzlük-zayıflık), yetersiz hissetme (anlamsızlık), anomali (normsuzlaşma), yabancılaşma hissi (soyutlanma) ve kendini yabancılaştırma (soğutma) olmak üzere beş alt boyuttan söz etmiştir. Bu bağlamda bireyin süreçler üzerinde kontrolünün bulunmaması, işin örgüt amaçlarıyla bağdaştırılmaması, kurallardan uzaklaşma, diğer insanlarla etkileşiminin kopması ve bireyin gelecek beklentileri ile davranışlarının uyumsuzlaşması durumları söz konusudur. İşe yabancılaşmanın kişisel ve sosyal boyutları bulunmaktadır. Kişisel yabancılaşma bireyin günlük işleri ve kendi benliğine yabancılaşması anlamını taşımaktadır. Sosyal yabancılaşma ise başkalarıyla etkileşimde bulunmama ve yalnızlaşmayı ifade etmektedir (Korman vd., 1981:344).

İşe yabancılaşma kavramı, tükenmişlik ve işten çekilme (uzaklaşma) kavramlarıyla birlikte anılmaktadır. Tükenmişlik; duygusal yorgunluk, benlik yitimi ve kişisel başarılarında azalmaya yol açan psikolojik bir sendromdur (Maslach vd., 1997:192). Tükenmişlik kavramının öne çıkan özellikleri bireylerde oluşan yoğun duygusal yorgunluk hissi ve olumsuz sinik davranışların ortaya çıkmasıdır. Tükenmişlik kavramı, içsel ve öznel bir durumu işaret etmesi, işe yabancılaşma ortak bir yanındır. İşten çekilme davranışı ise işten ayrılma, işe gelmeme ve işe geç gelme davranışları şeklinde kendini gösteren bir durumdur (Beehr ve Gupta, 1978:73). Fiziksel ve psikolojik olarak ikiye ayrılan çekilme kavramı, gözlenebilir davranışlarla ilişkilidir. İşe yabancılaşma ise bireyin işi ile ilişkisinin zayıflaması, buna bağlı olarak ise örgütte özdeşleşmemesi durumudur.

İşe yabancılaşmanın öncülleri ve sonuçlarına ilişkin yapılan çalışmaları özetleyen Tablo 2. aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 2. İşe Yabancılaşmanın Öncülleri ve Sonuçları

İŞE YABANCILAŞMA	
ÖNCÜLLERİ	SONUÇLARI
Demografik özellikler: medeni durum (Celep,2008; Şimşek vd., 2012; Dönmez, 2015), yaş, kıdem (Kasapoğlu, 2015), eğitim, gelir düzeyi, (Anaş, 2016)	İyi oluş halinde azalma (Coburn, 1979)
Örgüt yapısı, merkezileşme düzeyi, hiyerarşi düzeyi (Aiken ve Hage, 1966), karar mekanizmalarına çalışanların dahil edilmemesi (Aiken ve Hage, 1966; Sulu vd., 2010), liderlik türü (Banai ve Reisel, 2007)	Başa çıkma stratejisi olarak alkole yönelme (Greenberg ve Grunberg, 1995)
İş özellikleri: görev çeşitliliği, görev kimliği (Shantz vd., 2015), iş karakteristikleri (Banai ve Reisel, 2007)	Örgüte bağlılık (Sulu vd., 2010)
İş stresi (Sulu vd., 2010; Yadav ve Nagle, 2012; Koçoğlu, 2014), iş	İşten ayrılma niyeti (Chiaburu, 2014)

tatminsizliği, tükenmişlik
(Cheung, 2008)

İşe yabancılaşmaya yol açan etmenler arasında iş tatminsizliği, tükenmişlik (Cheung, 2008), stres ve çalışanın kararlara katılmaması (Sulu vd., 2010) bulunmaktadır. Görev çeşitliliği ve görevin kimliğinin işe yabancılaşmanın öncüllerinden olduğu görülmüştür (Shantz vd., 2015). Bir başka deyişle, çeşitli görevleri yapmaktan zevk duyan ve işini örgütün amaçlarıyla bağdaştırabilen bireylerin işe yabancılaşma olasılığının düşük olmaktadır. Ayrıca iş stresinin işe yabancılaşmayı arttırdığı görülmüştür (Yadav ve Nagle, 2012; Koçoğlu, 2014).

Banai ve Reisel'in (2007) çalışmasında örgütsel koşulların işe yabancılaşmayı nasıl etkilediği incelenmiştir. Yazarlar, destekleyici liderlik ve iş karakteristiklerinin işe yabancılaşmayı etkilediği ve bu etkinin kültürel bağlamda farklılaştığını ortaya koymuşlardır. İşe yabancılaşmayı etkileyen faktörler arasında merkezileşmenin ve biçimselliğin yüksek düzeyde olduğu örgüt yapıları bulunmaktadır. Aiken ve Hage'ye (1966:504)'ye göre, örgüt yapısının hem işe hem de sosyal etkileşime yabancılaşmayı arttırmaktadır. Bununla beraber, kararlara katılımın işe yabancılaşmayı azalttığı görülmüştür. Bir başka deyişle, hiyerarşinin fazla olduğu katı örgüt yapılarında çalışanlar karar alma mekanizmalarına dahil edilmediği için işe yabancılaşma düzeyleri yüksektir. Sarros vd. (2002) ise, liderlik türünün örgüt yapısına göre işe yabancılaşma üzerinde daha belirleyici olduğunu öne sürmüştür. Yazarların bulguları, yöneticilerin işe yabancılaşmayı azaltmak için çalışanları karar alma süreçlerinde sık sık ve eşit şekilde bulundurmaları gerektiğine yöneliktir. İşin gerekliliklerinin açık olması, anlamsızlık ve soyutlanma hislerini azaltmaktadır.

İşe yabancılaşma düzeylerini belirleyen bazı sosyo-demografik göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergeler arasında medeni durum (Şimşek vd., 2012), yaş, kıdem (Kasapoğlu, 2015) ve eğitim gibi özellikler bulunmaktadır. Anaş'ın (2016) çalışmasında lise mezunlarının, orta gelir düzeyine sahip çalışanların ve bekarların işe yabancılaşma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bekarların evlilere göre ve daha fazla kıdemli olanların diğerlerine göre işe yabancılaşma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Celep,2008; Dönmez, 2015;).

İşe yabancılaşmanın bireysel ve örgütsel açıdan olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Greenberg ve Grunberg'in (1995) çalışmasında, işe yabancılaşmanın sonucunda çalışanların bu durumla bir başa çıkma stratejisi olarak alkol kullanımına yöneldikleri görülmüştür. Sulu vd.'nin (2010) çalışmasında, işe yabancılaşmanın örgütsel adalet ve örgüte bağlılık arasındaki ilişkide aracı rol oynadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra yapılan araştırmalarda bireylerin işe yabancılaşma düzeyleri ile iyi oluş halleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu (Coburn, 1979) ve bireylerin işten ayrılma niyetini arttırdığı (Chiaburu, 2014) ortaya çıkmıştır.

Araştırma

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, algılanan rol belirsizliğinin çalışanların işe yabancılaşmaları üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve bu iki değişkenin çeşitli demografik unsurlar açısından farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Günümüzde örgüt yapılarının değişmesi, çalışanlardan beklenen rollerin farklılaşmasına dolayısıyla, çalışanların kendilerinden beklenen davranışlara ilişkin belirsizlik içine düşmesine neden olmaktadır. Algılanan rol belirsizliğinin yol açtığı çeşitli olumsuz sonuçlardan birisinin işe yabancılaşma olduğunu öne süren çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırma, rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde etkisini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amaçları doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıda sunulmuştur.

H1: Çalışanların algıladıkları rol belirsizliği işe yabancılaşma düzeyleri üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahiptir.

H2: Çalışanların algıladıkları rol belirsizliği a)Cinsiyet, b)Medeni durum, c)Yaş, d)Kurum kıdemi, e)Gelir düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Çalışanların işe yabancılaşma düzeyleri a)Cinsiyet, b)Medeni durum, c)Yaş, d)Kurum kıdemi, e)Gelir düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul'da çalışan beyaz yakalı çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme yöntemi ise, kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 152 çalışana kapsamaktadır. Örneklemin %47,4'ü kadın, %52,6'sı erkek ve %53,9'u evli, %46,1'i bekar çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %30,9'unun 20-29 yaş arası, %46,1'inin 30-39 yaş arası, %23'ünün ise 40 yaş ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların kurum kıdemleri incelendiğinde, %42,1'inin 1-3 yıl arası, %26,3'ünün 4-6 yıl arası ve %31,6'sının ise 7 yıl ve üzeri kurum kıdemine sahip olduğu görülmüştür. Örneklemin gelir düzeyi incelendiğinde, %40,2'sinin 3400 TL ve altı, %19,4'ünün 3401-4400 TL arası, %19,4'ünün 4401-5400 TL arası ve %20'sinin 5401 TL ve üstü gelire sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Araştırmanın sınırlılıklarından birisi yanıtlayıcılara kolayda örnekleme yoluyla ulaşılmasıdır. Araştırmada ele alınan rol belirsizliği ve işe yabancılaşma dışındaki değişkenlerin araştırma modelinde yer almaması bir diğer sınırlılık olarak ifade edilebilir. Anket formundaki tüm soruların katılımcılar tarafından benzer şekilde anlaşıldığı varsayılmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Ölçüm Araçları

Bu çalışmada nicel veri toplama araçlarından anket yöntemine başvurulmuştur. Kullanılan anket formunda rol belirsizliğini ölçmek için 5 ifadeden oluşan, Peterson vd.'nin (1995) "Rol Belirsizliği Ölçeği" kullanılmıştır. İşe yabancılaşma düzeyini belirlemek için Kaya ve Serçeoğlu'nun (2013) çalışmalarında kullandıkları 6 ifadeden oluşan "İşe Yabancılaşma Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Her iki ölçek de 1: "Kesinlikle katılmıyorum"dan 5:"Kesinlikle katılıyorum"a uzanan 5'li Likert ölçek üzerinde değerlendirilmiştir. Rol belirsizliği ölçeği ifadeleri analiz edilirken ters kodlanmıştır. Anket formunda yanıtlayıcıların demografik özelliklerini belirlemek üzere cinsiyet, yaş, medeni durum, kurum kıdemi ve gelir düzeyine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Verilerin analizinde, ölçüm araçlarının geçerlilik ve güvenilirliklerinin belirlenmesinde güvenilirlik analizi ve keşfedici faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde ise korelasyon ve regresyon analizlerinden faydalanılmış ve ilgili analizler SPSS 21.0 programı aracılığıyla yapılmıştır.

Bulgular

Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma katılımcılarının ölçek ifadelerine verdikleri yanıtlara ilişkin istatistikler Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırmanın Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	Minimum	Maksimum	Ort.	Std. Sapma
Rol belirsizliği	152	1,00	5,00	2,71	0,89074
İşe yabancılaşma	152	1,00	5,00	2,33	0,86454

Tablo 3.'te de görüldüğü üzere, katılımcıların algıladığı rol belirsizliğinin 2,71; işe yabancılaşma düzeylerinin ise 2,33'lük bir ortalama ile orta düzeyin altında olduğu ifade edilebilir.

Ölçüm Araçlarının Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Rol belirsizliği ölçeğine ilişkin keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 4.'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Rol Belirsizliği Ölçeği'nin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

KMO değeri=0,813	
Barlett Testi sonucu	
Ki-kare=546,638 sd=10	
p=0,000	
Açıklanan Toplam Varyans: %73,954	
İfadeler	Faktör Yükleri
İşimdeki hedefler ve amaçlar açıkça planlanmıştır.	0,812
Benden kesin olarak ne beklediğini bilirim.	0,885
Sorumluluklarımın ne olduğunu bilirim.	0,878
Ne kadar sorumluluğa sahip olduğumu bilirim.	0,875
Sorumluluklarım açıkça tanımlanmıştır.	0,848

Tablo 4.'te görüldüğü üzere, ölçeğe ilişkin KMO değerinin 0,813 ve Bartlett testi sonucunun anlamlı ($p < 0,05$) olduğu belirlenmiştir. Tek faktörden oluşan ölçeğin açıklanan toplam varyansı %73,954'tür. Ölçek ifadelerine ilişkin faktör yüklerinin 0,812 ile 0,885 arasında değiştiği saptanmıştır.

İşe yabancılaşma ölçeğine ilişkin keşfedici faktör analizi sonuçları Tablo 5.'te sunulmuştur.

Tablo 5. İşe Yabancılaşma Ölçeği'nin Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

KMO değeri=0,853	
Barlett Testi sonucu	
Ki-kare=395,161 sd=15	
p=0,000	
Açıklanan Toplam Varyans: %57,798	
İfadeler	Faktör Yükleri
Yaptığım iş kendimden çok başkalarının amaçlarına hizmet etmektedir.	0,594
İşteyken benliğimden uzaklaşmış gibi hissediyorum.	0,859
Yaptığım işte kendime dair bir şey bulmakta zorlanmaktayım.	0,868
Kendimi sadece iş yaşamı dışında kendim olarak görmekteyim.	0,845
Ne kadar çok çalışsam da hedeflerime ulaşamayacağımı düşünüyorum.	0,782
Çalışmama imkânım olsa çalışmam.	0,547

Tablo 5.'te görüldüğü üzere, ölçeğe ilişkin KMO değerinin 0,853 ve Bartlett testi sonucunun anlamlı ($p < 0,05$) olduğu görülmüştür. Tek faktörden oluşan ölçeğin açıklanan toplam varyansı %57,798'dir. Ölçek ifadelerine ilişkin faktör yüklerinin 0,547 ile 0,868 arasında değiştiği saptanmıştır.

Ölçeklere ilişkin güvenilirlik düzeylerinin belirlenmesinde Cronbach alpha katsayılarından yararlanılmıştır. Rol belirsizliği ölçeğinin Cronbach alpha katsayısı 0,907; işe yabancılaşma ölçeğinin ise 0,839 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda her iki ölçeğin de yüksek düzeyde güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Rol belirsizliği ve işe yabancılaşma arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi aracılığıyla belirlenmiştir. Bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 6.'da görülmektedir.

Tablo 6. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Rol belirsizliği	İşe Yabancılaşma
Rol belirsizliği	1	
İşe yabancılaşma	0,381**	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6.'da görüldüğü üzere, rol belirsizliği ile işe yabancılaşma arasında orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır ($r=0,381$, $p < 0,01$).

Rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerindeki etkisi tekli doğrusal regresyon analizi aracılığıyla belirlenmiştir. İlgili regresyon analizine ait sonuçlar Tablo 7.'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: İşe Yabancılaşma						
R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p	Durbin-Watson	
0,381	0,146	0,140	25,549	0,000	1,968	
			B	Beta	t	p
Sabit			1,792		9,261	0,000
Rol belirsizliği			0,393	0,381	5,055	0,000

Regresyon analizi sonuçlarına göre, modelinin istatistikî olarak anlamlı olduğu ($F=25,549$; $p=0,000 < 0,05$) ifade edilebilir. Rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu görülmüştür ($B=0,393$; $p=0,000 < 0,05$). Rol belirsizliği işe yabancılaşma üzerinde %14,6'lık bir açıklayıcılık oranına sahiptir ($R^2=0,146$). Böylece **H1** hipotezi kabul edilmiştir.

Demografik Özelliklere Göre Farklılık Analizi Sonuçları

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları ile rol belirsizliği ve işe yabancılaşmanın bu özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren analiz sonuçlarına Tablo 8.'de yer verilmiştir. Cinsiyet ve medeni durum açısından farklılığı tespit etmek için bağımsız grup t-testi; yaş, kurum kıdemi ve gelir düzeyi için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 8. Demografik Özelliklere Göre Farklılık Analizi Sonuçları

Değişken	Grup	N	Rol belirsizliği		İşe yabancılaşma	
			Ortalama	Anlamlılık	Ortalama	Anlamlılık
Cinsiyet	Kadın	72	2,44	0,136	2,71	0,963
	Erkek	80	2,23		2,70	
Medeni durum	Evli	82	2,33	0,971	2,59	0,088
	Bekar	70	2,33		2,84	
Yaş	20-29 arası	47	2,45	0,441	2,88	0,228
	30-39 arası	70	2,32		2,59	
	40 yaş ve üzeri	35	2,21		2,69	
Varyansların Homojenliği				0,051		0,124
Kurum kıdemi	1-3 yıl	64	2,18	0,170	2,83	0,042
	4-6 yıl	40	2,39		2,40	

	7 yıl ve üzeri	48	2,48		2,78	
Varyansların Homojenliği				0,734		0,128
Gelir düzeyi	3400 TL ve altı	61	2,44		2,77	
	3401-4400 TL arası	30	2,27	0,374	2,53	0,681
	4401-5400 TL arası	30	2,12		2,72	
	5401 TL ve üzeri	31	2,37		2,74	
Varyansların Homojenliği				0,739		0,221

Tablo 8.'de belirtildiği üzere, rol belirsizliğinin, cinsiyet ($p>0,05$), medeni durum ($p>0,05$), yaş ($p>0,05$), kurum kıdemine ($p>0,05$) ve gelir düzeyine göre ($p>0,05$) anlamlı farklılıklar göstermediği ortaya çıkmıştır. İşe yabancılaşmanın ise cinsiyet ($p>0,05$), medeni durum ($p>0,05$), yaş ($p>0,05$) ve gelir düzeyine göre ($p>0,05$) anlamlı farklılıklar göstermediği, yalnızca kurum kıdemine göre ($p<0,05$) anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır. İlgili analiz sonuçları Tablo 9.'da gösterilmiştir.

Tablo 9. İşe Yabancılaşmanın Kurum Kıdemine Göre Farklılığına İlişkin LSD Sonuçları

Değişken			Ortalama Fark	Anlamlılık
Kurum kıdemine	1-3 yıl	4-6 yıl	0,43021*	0,016
		7 yıl ve üzeri	0,05035	0,764
	4-6 yıl	7 yıl ve üzeri	-0,37986*	0,045

* Ortalama farklar 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Yapılan LSD analizinde, 1-3 yıl arası kurum kıdemine olanların, 4-6 yıl arası kıdemine olanlara göre ($p<0,05$) işe yabancılaşmalarının düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra 4-6 yıl arası kıdemine olan çalışanların 7 yıl ve daha fazla süredir kurumda çalışmakta olanlara kıyasla ($p<0,05$) işe yabancılaşma düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Analizler sonucu algılanan rol belirsizliğinin hiçbir demografik özelliğe göre farklılaşmaması nedeniyle **H2a, H2b, H2c, H2d** ve **H2e** hipotezleri reddedilmiştir. İşe yabancılaşmanın yalnızca kurum kıdemine göre farklılaşıp bunun dışında kalan unsurlara göre farklılaşmaması nedeniyle **H3a, H3b, H3c** ve **H3e** hipotezleri reddedilmiş, **H3d** hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç Ve Değerlendirme

Rol belirsizliğinin çeşitli olumsuz bireysel ve örgütsel sonuçlara neden olduğu ifade edilebilir. Bireysel açıdan ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan birisi de işe yabancılaşmadır. Bireyin iş ortamında ne yapacağını bilememesi ve kendisinden beklenenler hakkında yetersiz bilgiye sahip olması parçası olduğu iş süreçlerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Algıladığı rol belirsizliği yüksek olan birey, işinin örgüt için anlamını ve önemini kavramakta zorlanabilmektedir. Bu durum, bireyin yaptığı işin örgütün amaçlarına olan katkısını görmesini engellemekte ve işin birey için anlamsızlaşmasına yol açmaktadır. İşin birey için anlamsız hale gelmesi, bireyin işinden ve örgütünden soyutlanması işe yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. İşe yabancılaşma, bireylerin psikolojik iyi oluşlarını, fizyolojik iyi oluşlarını, örgüte bağlılık olumsuz yönde etkilemekte ve işten ayrılma niyetlerini arttırmaktadır. Bu nedenle, algılanan rol belirsizliğinin oldukça önemli bireysel ve örgütsel sonuçları bulunan işe yabancılaşmanın bir öncülü olup olmadığı incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, çalışanların algılanan rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerindeki etkisini incelemek ve bu iki değişkenin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu araştırma İstanbul'da çalışan 152 beyaz yakalı çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket formunda Peterson vd.'nin (1995) "Rol Belirsizliği Ölçeği" ile işe yabancılaşma düzeyini belirlemek için Kaya ve Sergeoğlu'nun (2013) kullandıkları "İşe Yabancılaşma Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinde her iki ölçeğin de orijinalinde olduğu gibi tek faktörden oluştuğu ve yüksek düzeyde güvenilir ölçekler olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, çalışanların algıladığı rol belirsizliğinin işe yabancılaşma düzeyleri ile pozitif ve orta düzeyde bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, algılanan rol belirsizliği arttıkça çalışanların işe yabancılaşma düzeylerinin de arttığı söylenebilir. Bunun yanı sıra rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu görülmüş, rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerinde %14,6'lık bir açıklayıcılığı olduğu saptanmıştır. Bir başka deyişle, algılanan rol belirsizliğinin işe yabancılaşmanın öncüllerinden birisi olduğu ifade edilebilir. Bu araştırmanın odak noktasını oluşturan rol belirsizliğinin işe yabancılaşma üzerindeki etkili olduğunu görülmesi, daha önce yapılan çalışmalar (Organ ve Greene, 1981; Michaels vd., 1988; Chiaburu vd., 2014; Arslan, 2016) ışığında beklenen bir sonuç olmuştur.

Araştırmada rol belirsizliğinin katılımcıların demografik özelliklerine göre (cinsiyet, medeni durum, yaş, kurum kıdemine ve gelir düzeyi) anlamlı farklılıklar göstermediği belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar Köktürk (2016) ve Arslan (2016) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir. İşe yabancılaşmanın ise incelenen demografik özelliklerden yalnızca kurum kıdemine göre anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Yapılan analizde 1-3 yıl arası kurum kıdemine olanların 4-6 yıl arası kıdemine olanlara göre işe yabancılaşma düzeylerinin daha yüksek olduğu, ayrıca 4-6 yıl arası kıdemine olan çalışanların 7 yıl ve daha fazla süredir kurumda çalışmakta olanlara kıyasla işe yabancılaşma düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. İşe yabancılaşma düzeylerinde kıdeme göre farklılaştığını gösteren başka çalışmalar da

bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2015). Dolayısıyla araştırma örneklemini çerçevesinde demografik özelliklerin algılanan rol belirsizliği ve işe yabancılaşma üzerinde önemli farklılıklara yol açmadıkları söylenebilir.

Çalışanların işe yabancılaşma düzeylerini azaltması ve böylece, bireysel ve örgütsel olumsuzlukları ortadan kaldırılması için örgütlerde rol belirsizliğinin azaltılmasına yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir. Benzer konularda yapılacak olan araştırmalarda işe yabancılaşma üzerinde etkili olabilecek örgüt yapısı, çalışanların kararlara katılım düzeyi, işin özellikleri, rol çatışması ve benzeri değişkenlerin dahil olduğu araştırma modelleri incelenebilir. Bu araştırmanın sonuçları, örneklemini oluşturan katılımcılar ile sınırlı olduğundan, sonuçların genellenebilmesi için farklı demografik özelliklere sahip katılımcılar üzerinde çalışmalar yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Abramis, D. J. (1994). Work Role Ambiguity, Job Satisfaction, and Job Performance: Meta-Analyses and Review. *Psychological Reports*, 75(3), 1411-1433. doi: 10.2466/pr0.1994.75.3f.1411
- Aiken, M., Hage, J. (1966). Organizational Alienation: A Comparative Analysis. *American Sociological Review*, 31(4), 497-507. <http://www.jstor.org/stable/2090773>
- Akdaş, E. (2015). Hemşirelerde Rol Çatışması ve Rol Belirsizliğinin Tükenmişlik ve İş Doyumuna Etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WY5CM7tPNE2z_YM6pBu0t7_SULeCaPOctD4Guqsg-oNiky9BIU6L6L_RIYvfj6iU
- Anaş,K. (2016). Vakıf Üniversitesi Çalışanlarında Örgütsel Sinizm Tutumunun İşe Yabancılaşma Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=OykDDeWBWTL9-Wm52sZBrNDJ0JlSkULWcEwJJK7h3M98JHlvHnuo6ULJcv9hKvG>
- Arslan, S. (2016). Rol çatışması ve rol belirsizliğinin örgütsel yabancılaşmaya etkisi: Alanya Belediyesi'nde bir uygulama. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=OykDDeWBWTL9-Wm52sZBrA2coAWI3ggnwm20IMqZPG4Loa3leeCQOObAalXyizqh>
- Banai, M., Reisel, W. D. (2007). The Influence of Supportive Leadership and Job Characteristics on Work Alienation: A Six-Country Investigation. *Journal of World Business*, 42(4), 463-476. doi: 10.1016/j.jwb.2007.06.007
- Basım, H. N., Erkenekli, M. ve Şeşen, H. (2010). Birey Davranışındaki Kontrol Odağının Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği Algısı ile İlişkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(1), 145-165.
- Beehr, T. A. ve Gupta, N. (1978). A Note on the Structure of Employee Withdrawal. *Organizational Behavior and Human Performance*, 21(1), 73-79. doi:10.1016/0030-5073(78)90040-5
- Bowling, N. A., Khazon, S., Alarcon, G. M., Blackmore, C. E., Bragg, C. B., Hoepf, M. R., Barelka, A., Kennedy, K., Wang, Q., Li, H. (2017). Building Better Measures of Role Ambiguity and Role Conflict: The Validation of New Role Stressor Scales. *Work & Stress*, 31(1), 1-23. doi: 10.1080/02678373.2017.1292563
- Breaugh, J. A. ve Colihan, J. P. (1994). Measuring Facets of Job Ambiguity: Construct Validity Evidence. *Journal of Applied Psychology*, 79(2), 191-202. doi: 10.1037/0021-9010.79.2.191
- Celep, B., (2008). İlköğretim Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması (Kocaeli örneği). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=UPP_Zu9isEmWGFYFCBYasZr12Sk9jDdDZ8LMmhZ63CG-Jal-b82piGc3kvmZlqUV
- Cheung, C. K. (2008). Lagged Harm of Work Restructuring and Work Alienation to Work Commitment. *International Journal of Employment Studies*, 16(2), 170-207. <http://search.informit.com.au/documentSummary?dn=704953555605770.res=IELBUS>
- Chiaburu, D. S., Thundiyil, T. ve Wang, J. (2014). Alienation and Its Correlates: A Meta-analysis. *European Management Journal*, 32(1), 24-36. doi: 10.1016/j.emj.2013.06.003
- Coburn, D. (1979). Job Alienation and Well-being. *International Journal of Health Services*, 9(1), 41-59. doi: 10.2190/L743-W4EV-2F8J-C1K0
- Diestel, S., Schmidt, K. H. (2009). Mediator and Moderator Effects of Demands on Self-Control in the Relationship Between Work Load and Indicators of Job Strain. *Work & Stress*, 23, 60-79. doi: 10.1080/02678370902846686
- Dönmez, (2015). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde İşe Yabancılaşmayı Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=DPTyuy3wRPq_qvCPSqUB6-fqsO9LUDyALBDI661_SU8NZEvu7Q4fW43eBL6_Xead
- Erenler, E. (2013). Gruplar ve Grup Davranışları, Paksoy, M. (Ed.). *Davranış Bilimleri*, içinde (ss. 232-248). Elma Basım:İstanbul.
- Garrosa, E., Moreno-Jimenez, B., Liang, Y., Gonzalez, J. L. (2008). The Relationship Between Socio-Demographic Variables, Job Stressors, Burnout, and Hardy Personality in Nurses: An Exploratory Study. *International Journal of Nursing Studies*, 45(3), 418-427. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2006.09.003
- Greenberg, E. S., Grunberg, L. (1995). Work Alienation and Problem Alcohol Behavior. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 83-102. <http://www.jstor.org/stable/2137289>

- Halbesleben, J. R., Clark, S. K. (2010). The Experience of Alienation Among Temporary Workers in High-Skill Jobs: A Qualitative Analysis of Temporary Firefighters. *Journal of Managerial Issues*, 22(4), 531-545. <http://www.jstor.org/stable/25822529>
- Horowitz, I.L. (1966). On Alienation and the Social Order. *Philosophy and Phenomenological Research*, 27(2), 230-237. doi: 10.2307/2105361
- Jackson, S. E., R. S. Schuler. (1985). A Meta-analysis and Conceptual Critique of Research on Role Ambiguity and Role Conflict in Work Settings. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 36(1), 16-78. doi: 10.1016/0749-5978(85)90020-2
- Kahn, R.L., Wolfe, D.M., Quinn, R.P., Snoek, J.D., Rosenthal, R.A. (1964). *Organizational Stress: Studies in Role Conflict and Ambiguity*. New York: John Wiley & Sons.
- Kalbers, L. P., Cenker, W. J. (2008). The Impact of Exercised Responsibility, Experience, Autonomy, and Role Ambiguity on Job Performance in Public Accounting. *Journal of Managerial Issues*, 20(3), 327-347. <http://www.jstor.org/stable/40604614>
- Kanungo, R. N. (1992). Alienation and Empowerment: Some Ethical Imperatives in Business. *Journal of Business Ethics* 11(5/6), 413-422. doi: 10.1007/BF00870553
- Karagöz-Yerdelen, B., Özkan, A. (2013). Toplum, Toplumsal Yapı ve Toplumsallaşma. Paksoy, M. (Ed.). *Davranış Bilimleri*, içinde (ss. 72-88). Elma Basım:İstanbul.
- Kasapoğlu, S., (2015). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşma Düzeyleri ile Örgütsel Adalet Algıları Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WbC656i315e2eV6-EZV1ov04SlhdFyagzb9DgMK1kCH7Ys_9CrqhAlyh2EdeOcuu
- Kaya, U., Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 36(1), 311-346. <http://calismatoplum.org/sayi36/kaya-serceoglu.pdf>
- Koçoğlu, M. (2014). Cynicism as a Mediator of Relations between Job Stress and Work Alienation: A Study from a Developing Country-Turkey. *Global Business and Management Research*, 6(1), 24-36. <http://www.academia.edu/download/33518865/CynicismKocoglu.pdf>
- Korman, A.K., Wittig Berman, U., Lang, D. (1981), Career Success and Personal Failure: Alienation Among Professionals and Managers, *Academy of Management Journal*, 24(2), 342-360. doi: 10.2307/255846
- Köktürk, A. (2016). Rol Çatışması ve Rol Belirsizliği ile Değişime Direnme Düzeylerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WY5CM7tPNE2z_YM6pBu0t_jPvn3_1cYg-ynf6e-nUQmueSz-cP7FVKyP1HVrY7IM
- Maslach, C., Jackson, S. E., Leiter, M. P. (1997). Maslach Burnout Inventory. *Evaluating stress: A Book of Resources*, 3, 191-218.
- Michaels, R. E., Cron, W. L., Dubinsky, A. J., Joachimsthaler, E. A. (1988). Influence of Formalization on the Organizational Commitment and Work Alienation of Salespeople and Industrial Buyers. *Journal of Marketing Research*, 25(4), 376-383. doi: 10.2307/3172948
- Nair, N., Vohra, N. (2009). Developing a New Measure of Work Alienation. *Journal of Workplace Rights*, 14(3), 293-309. doi: 10.2190/WR.14.3.c
- Organ, D. W., Greene, C. N. (1981). The Effects of Formalization on Professional Involvement: A Compensatory Process Approach. *Administrative Science Quarterly*, 26(2), 237-252. doi: 10.2307/2392471
- Özkalp, E., Kirel, Ç. (2013). Örgütsel Davranış. Ekin Basın Yayın Dağıtım Cilik. 6. Baskı. Bursa.
- Pearce, J. L. (1981). Bringing Some Clarity to Role Ambiguity Research. *Academy of Management Review*, 6(4), 665-674. doi: 10.5465/AMR.1981.4285727
- Peterson, M. F., Smith, P. B., Akande, A., Ayestaran, S., Bochner, S., Callan, V., Cho, N. G., Jesuino, J. C., D'Amorim, M., Francois, P.-H., Hofmann, K., Koopman, P. L., Leung, K., Lim, T. K., Mortazavi, S., Munene, J., Radford, M., Ropo, A., Savage, G., Setiadi, B., Sinha, T. N., Sorenson, R., Viedge, C. (1995). Role Conflict, Ambiguity, and Overload: A 21-nation Study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 429-452. doi: 10.2307/256687
- Rai, S., Kumar, V. A. (2012). Five Factor Model of Personality & Role Stress. *Indian Journal of Industrial Relations*, 48(2), 341-353. doi: <http://www.jstor.org/stable/23509843>
- Rizzo, J. R., House, R. J., Lirtzman, S. I. (1970). Role Conflict and Ambiguity in Complex Organizations. *Administrative science quarterly*, 15(2), 150-163. doi: 10.2307/2391486
- Sakires, J., Doherty, A., Misener, K. (2009). Role Ambiguity in Voluntary Sport Organizations. *Journal of Sport Management*, 23(5), 615-643. doi: 10.1123/jism.23.5.615
- Sarros, J. C., Tanewski, G. A., Winter, R. P., Santora, J. C., Densten, I. L. (2002). Work Alienation and Organizational Leadership. *British Journal of Management*, 13(4), 285-304. doi: 10.1111/1467-8551.00247
- Schmidt, S., Roesler, U., Kusserow, T., Rau, R. (2014). Uncertainty in the Workplace: Examining Role Ambiguity and Role Conflict, and Their Link to Depression—a Meta-analysis. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 23(1), 91-106. doi: 10.1080/1359432X.2012.711523
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American sociological review*, 24(6), 783-791. <http://www.jstor.org/stable/2088565>

- Seeman, M. (1967). On the Personal Consequences of Alienation in Work. *American Sociological Review*, 32(2), 273-285. <http://www.jstor.org/stable/2091817>
- Seeman, M. (1975). Alienation Studies. *Annual review of sociology*, 1(1), 91-123. 10.1146/annurev.so.01.080175.000515
- Shantz, A., Alfes, K., Bailey, C., Soane, E. (2015). Drivers and Outcomes of Work Alienation: Reviving a Concept. *Journal of Management Inquiry*, 24(4), 382-393. doi: 10.1177/1056492615573325
- Sulu, S., Ceylan, A., Kaynak, R. (2010). Work Alienation as a Mediator of the Relationship Between Organizational Injustice and Organizational Commitment: Implications for Healthcare Professionals. *International Journal of Business and Management*, 5(8), 27-38. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1026.4098&rep=rep1&type=pdf>
- Şimşek, H., Balay, R., Şimşek, A. S. (2012). İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinde Mesleki Yabancılaşma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53-72. http://www.academia.edu/download/35968360/10-ilkogretim_Sinif_Ogretmenlerinde_Mesleki_Yabancilasma.pdf
- Tubre, T. C., Collins, J. M. (2000). Jackson and Schuler (1985) revisited: A Meta-analysis of the Relationships Between Role Ambiguity, Role Conflict, and Job Performance. *Journal of Management*, 26(1), 155-169. doi: 10.1177/014920630002600104
- Von Emster, G. R., Harrison, A. A. (1998). Role Ambiguity, Spheres of Control, Burnout, and Work-related Attitudes of Teleservice Professionals. *Journal of Social Behavior and Personality*, 13(2), 375-383. <http://search.proquest.com/openview/529723d93145255bb771340c777e34a0/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1819046>
- Yadav, G. K., Nagle, Y. K. (2012). Work alienation and occupational stress. *Social Science International*, 28(2), 333-344. <http://search.proquest.com/openview/f46b4a7e546eef338e4af55bf02ea8b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=506333>
- Yang, Y., Lee, P. K., Cheng, T. C. E. (2015). Operational Improvement Competence and Service Recovery Performance: The Moderating Effects of Role Stress and Job Resources. *International Journal of Production Economics*, 164, 134-145. doi: 10.1016/j.ijpe.2015.03.014
- Yun, S., Takeuchi, R., Liu, W. (2007). Employee Self-enhancement Motives and Job Performance Behaviors: Investigating the Moderating Effects of Employee Role Ambiguity and Managerial Perceptions of Employee Commitment. *Journal of Applied Psychology*, 92(3), 745-756. doi: 10.1037/0021-9010.92.3.745

Summary

The concept of role ambiguity, which refers to the inadequacy of information about the individual's responsibilities and duties, got involved in the literature of organizational psychology at the end of the 1950's and has since become subject to various empirical studies (Sakires et al., 2009). Role ambiguity indicates that there is a lack of knowledge about the performance standards, targets, responsibilities, duties, job conditions, etc. of the employees (Yun, Takeuchi and Liu, 2007: 746).

Organizations may choose to change their structures in order to gain competitive advantage. There are some alternatives such as delayering and outsourcing to reduce costs which may cause increases in the workload of the current workforce. In addition, lack of employee participation in the decision mechanisms can lead to negative effects on the employees. In this context, the concept of work alienation arises, which means that the employee becomes distant from of the products or services, as well as from colleagues and workplace (Halbesleben and Clark, 2010: 532). In the researches carried out, some negative individual and organizational consequences such as increasing the intention to leave the work (Chiaburu, 2014) and decreasing the level of organizational commitment (Sulu, Ceylan and Kaynak, 2010) were found to be related with work alienation. Among the factors leading to alienation are job dissatisfaction, burnout (Cheung, 2008), stress and being unable to participate in employee decisions (Sulu et al., 2010), task diversity (Shantz et al., 2015), work stress (Yadav and Nagle, 2012;). Besides, it can be said that one of the possible premises of work alienation is role ambiguity. Meta-analysis by Chiaburu et al (2014) revealed that role ambiguity is a antecedent to work alienation. Similarly, in the study of Arslan (2016), the role ambiguity was found to have an effect on alienation. In this study, it was aimed to determine the effect of perceived role ambiguity on the work alienation. Today, changes in organizational structures may cause the expected roles of employees to differ, thus causing employees to fall into uncertainty about their expected behaviors. There are studies suggesting that one of the various negative consequences of this perceived uncertainty is work alienation.

The sample of the study includes 152 white-collar workers working in Istanbul who were selected by convenience sampling method. In this study, questionnaire method was applied as the data collection tool. "Role Uncertainty Scale" (Peterson et al., 1995) was used to measure role ambiguity. In order to determine the levels of work alienation, "Work Alienation Scale" which was developed by Kaya and Serçeoğlu (2013) was used.

In this study, it was determined that the perceived role ambiguity had a positive and moderate relationship with the levels of work alienation. Therefore, it can be said that as the perceived role ambiguity increases, the level of work alienation of the employees increases. In addition, role ambiguity was found to have a significant and positive effect on work alienation. It was determined that role ambiguity had 14.6% explanatory power on work alienation. In other words, the perceived role ambiguity is one of the antecedents of work alienation.

It was determined that the role ambiguity did not show any significant differences according to the demographic variables (sex, marital status, age, institutional seniority and income level). It was found out that the work alienation showed significant difference only according to the institutional seniority. According to the analysis, the level of work alienation

is higher than that of those who have aged 1-3 years, and those who have aged 4-6 years have a lower level of work alienation than those who work 7 years or more respectively. It may be advisable to reduce the level of work alienation of workers by reducing the role ambiguity in organizations. Further research may include variables that can be effective on work alienation such as the organizational structure, the level of involvement of employees in decisions, job characteristics and role conflict.

İran Yeni Dalga Sineması ve Majid Majidi'nin "Cennetin Çocukları" Filmi Iranian New Wave Movie and Majid Majidi's "Children of Paradise" Film Abstract

Ufuk UĞUR¹

Geliş Tarihi: 26.04.2017 / Düzenleme Tarihi: - / Kabul Tarihi: 18.05.2017

Özet

Sinema da diğer sanat disiplinleri gibi çağının ruhunu yansıtan öyküler anlatır. Modern dönem aygıtı olarak içinde bulunduğu toplumun değerlerinden etkilenen sinema politik, ekonomik ve kültürel değişimlerden bağımsız değildir. Her ülke sineması kendi kültüründen beslenerek ürettiği filmler ile bir tür toplumsal ayna görevi görür. Seyirci izlediği her filmde o ülkenin sosyal ve kültürel yapısına da tanıklık eder. Sinema ticari yapısının yanı sıra aynı zamanda hem bir kültür oluşturucu hem de bir kültür aktarıcıdır. Kültür aktarıcısı olarak sinema oldukça güçlüdür ve aynı zamanda ülkelerin görsel hafızasını oluşturur. İran sineması da var olduğu toplumun değerlerinden yola çıkarak ticari ürünlerin yanı sıra Dünya'da kabul görmüş önemli sanatsal eserler vermiştir. İran sineması devrimden önce ticari ve aynı zamanda Yeni Dalga akımının ilk dönemini yaşamış devrimden sonra ise bu akımın en verimli dönemine tanıklık etmiştir. Yönetmenlerin kişisel dünyalarını görselleştirerek aktardıkları sinemasal ürünler aynı zamanda yaşadıkları toplumun yansımasıdır. Majid Majidi'de İran toplumunda yetişmiş ve İran Yeni Dalga sinemasının son kuşak temsilcileri arasındadır. Kendi coğrafyasında ülkesinin kültürel ve sosyal değerlerinden etkilenerek filmler üreten Majidi'nin anlatı dilindeki çok katmanlılık İran sanatlarındaki zenginlikten kaynaklanmaktadır. İslami görüşten yola çıkarak yaptığı filmleri genel insani değerlere vurgu yapmaktadır. Sinemada gerçekçilik yaklaşımını benimseyen Majidi cennetin çocukları filmi ile oldukça doğal ve yalın bir anlatım diliyle çocuk masumiyeti üzerinden insan doğasını yansıtan bir anlatı sunmuştur. Çocuk bakış açısıyla aktardığı ahlak ve erdem gibi unsurları işlediği 'Cennetin Çocukları' filmi dış gerçekliği olduğu gibi aktaran sade bir anlatı diline sahiptir. Filmde kamera kullanımının yanı sıra aydınlatma ve mekan unsuru da gözün algıladığı biçimde aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinema, İran, Gerçekçilik, Majidi, Yeni Dalga.

Abstract

Cinema also tells the story that reflects the spirit of the age like other art disciplines. The cinema, influenced by the values of the society it is in as a modern era, is not independent of political, economic and cultural changes. Each country cinema serves as a kind of mirror with films produced by feeding it from its own culture. The audience witnesses the social and cultural structure of that country in every film they watch. In addition to being commercial, cinema is both a cultural creator and a cultural transporter. As a culturist, the cinema is quite powerful and at the same time constitutes the country's visual memory. Iranian cinema witnessed the most productive period of this movement after the revolution before the revolution and the commercial and at the same time the first wave of the New Wave movement Iranian cinema has given way to important artistic works accepted in the world as well as commercial products, starting from the values of the society where it exists. The cinematic products that the directors transmit by visualizing their personal world are the reflection of the society they live in at the same time. Majidi's multi-layered narrative language originates from the richness of Iranian art, producing films that are influenced by the cultural and social values of his country in his own geography. Majid Majidi is the last generation representative of the cinema, known in Iranian society and known as the Iranian New Wave. He emphasizes the general human values of the films he made by going out of his way to Islam. Adopting a realism approach in cinema, Majidi presented a narrative that reflects human nature through child innocence with a fairly natural and simple narrative language. It has a simple narrative language that conveys the elements of morality and virtue that children convey from a child's point of view as if it were the reality of the 'Children of Paradise' film. In addition to the use of the camera in the film, the lighting and the space are also conveyed in a way that they perceive.

Key Words: Cinema, Iran, Realizm, Majidi, New Wave.

Amaç

Çalışmanın temel amacı İran sinemasını başlangıcından itibaren, özellikle Yeni Dalga olarak bilinen modern sinema dönemini merkeze alarak incelemektir. Yaşanan tarihi ve toplumsal kırılmaların yarattığı sosyal ve kültürel şartların oluşturduğu dönemsel özelliklerin İran sinemasını nasıl etkilediği çalışmanın amaçları arasındadır. Özellikle İran Yeni

¹ Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-Posta: ugurufuk@myynet.com

Dalga sineması olarak bilinen yaklaşımın ikinci dönem yönetmenleri arasında sayılan Majid Majidi'nin anlatı dili ve onun etkilendiği referans noktalarını bulmak çalışmanın ana konusudur.

Önem

İran sineması son yılların yükselen değeri olarak ortaya çıkmaktadır. Batılılar tarafından özellikle içerik ve anlatım dili açısından önemsenen İran sineması festivallerde değerli ödüller kazanmaktadır. Çalışmanın önemi yeni dalga olarak bilinen modern İran sineması ile ilgili yeterince kaynak bulunamamasına dayanmaktadır. Literatür araştırmasında İran sinemasının yanı sıra İslami değerlerden yola çıkarak film yapan Majidi ile ilgili yayınlarda da eksiklik görülmüştür. Majidi ve öyküleme biçimini merkeze alan bu makale onun anlatı diline yoğunlaşarak bu boşluğu doldurmak açısından önemlidir.

Yöntem

İran ve Majidi sineması incelenirken tarihsel süreçler de dikkate alınarak oluşan koşulların sinemaya nasıl yansıdığı araştırılmaktadır. Yöntem olarak, Majidi ve Dünya sinemasını oldukça etkileyen İtalyan 'Bisiklet Hırsızları' filmi ile 'Cennetin Çocukları' filmi karşılaştırılmıştır. Bu yöntemle literatür taramasıyla birlikte karşılaştırmalı analiz yöntemi sayesinde çocuk bakış açısından öyküleme yapan Majidi sinemasının temaları belirlenmiştir.

Giriş

İran tarihsel bağlamda oldukça zengin bir geçmiş ve kültüre sahiptir. Bugünün İran Sineması da kuruluşundan itibaren bu zengin kültür birikiminin yansıtıcısı olmuştur. İçinde bulunduğu siyasal ekonomik ve sosyal iklimi aktaran sinema olgusu İran'da da benzer şekilde var olan gerçekliği yansıtmaktadır. İran Sinemasını anlamak için toplumsal olarak yaşananlar ve tarihsel süreçteki etmenler göz önünde tutulmalıdır. Sinema popüler kültürün aktarıcısı olarak ticari yapısı gereği İran'da diğer ülkelerde olduğu gibi gelişimini sürdürmüştür. İran'ın kadim kültürel mirası zamanla toplumsal hafızanın oluşumuna verdiği katkıyla kendi kültürel değerlerini yansıtan ve yerelden evrensel doğru evrilen bir yolculuk gerçekleştirmiştir. Sinema İran'da hem bir kültür oluşturu hem de bir kültür taşıyıcı olarak başlangıçtan itibaren önemsenen ve erken dönemde bir sinema okulu da açılmış ancak ekonomik dinamiklerini kendi izleyicisiyle kendine özgü üretim tarzı ile kendisi geliştirmiştir. İran'da sinema yaşanan radikal toplumsal değişimlere rağmen biçim ve içerik olarak kendi anlatı dilini bularak Dünya sinema entelektüelleri tarafından kabul görmüştür. Dünyada klasik geleneksel Hollywood sineması gerek teknoloji gerekse de yıldız oyuncu sistemiyle neredeyse tüm ülkelerde emperyalist bir kültür aracı olarak varlığını ezici biçimde kabul ettiren İran yerel değerlerden yola çıkarak ürettiği ve insanı konu edinen temalı filmleriyle bu üstünlüğü kırmıştır. İran sineması diğer ülke sinemaları ile kıyaslandığında kendi kültüründen beslenen nadir sinemalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İran sineması'nın güçlü işlediği temalarda insan unsurunu ön plana çıkaran ve kendine özgü olan çok katmanlı anlatım yapısından gelmektedir. Sinema İran'da kitleleri eğlendirmenin yanı sıra insanı ve hayatı şekillendirerek hem yansıtan hem de yönlendiren bir pratik olmuştur. Ait olduğu toplum ve kültürden beslenen İran Sineması biçim ve içerik açısından genellikle tek düze olmadan ve nesneyi olduğu gibi yansıtan niteliktedir. Hayatı anlamlandırırken referans olan sinemanın İran'da propaganda aracı olarak kullanılması da diğer ülkelerde olduğu gibi kaçınılmaz sonudur. "Eğlendirirken klişe formülleri ile ideolojisini yayan, eğitici bir yan barındırırken sıkı bir propaganda aracı da olabilen güçlü ve tehlikeli bir araç olarak da konumlanabilir sinema" (Özüdoğru, 2004: 27). İlk dönemlerinde devlet desteği de gören İran Sineması kendi toplumsal izlerini taşıyan sanat yapıtları olarak çeşitli başarılar ile varlığını kabul ettirmiştir. İran sinemasının dikkat çeken simgesel anlatıma sahip ve ödüller alan önemli filmlerinde aynı zamanda İran edebiyatının etkileri de görülür. Ancak tarihsel süreçte saygın ve yenilikçi bir yapıya bürünen İran sineması eleştirilere de maruz kalmıştır. "İran filmlerinin birçok festivalde kazandığı başarıyı ülke içinde takdir edenler olduğu kadar, festivalde ödül kazanan filmlere itibar etmeyenler de var. Festivale katılan filmler halkın ilgisini çekmediği gibi filmlerin "Farsi (ticari) film" ve "Batıcı, avangard, festivallik" filmler şeklinde ayrılmasına da sebep olmuştur (Aktaş, 2005: 164). İlk film, ilk sesli film, imkansızlıklar ve sinemaya bakış açısı, sansür ve ekonomik sorunlar gibi açılardan değerlendirildiğinde İran Sineması ile Türk Sineması arasında tarihsel paralellikler gözlemlenmektedir. Tıpkı Enver Paşa'nın Almanya gezisinde sinematografinin farkına varıp onu ülkeye getirmesi gibi İran'da da Gacar Şahi sinemayı Avrupa gezisinde fark etmiş ve ülkesine götürmüştür. Osmanlıda sinema ilk yıllarını saray ve çevresinde geçirirken benzer şekilde İran'da da sinema ilk yıllar sarayda gösterilmiştir. Ticari olarak gelişmeye başladıkça tüccarların egemenliğine giren sinema İran'da önceleri kısa filmler ile halkın ilgisini çekmiş ve daha sonra taşraya kadar sinema salonları yayılmasıyla güçlenmiştir. İran'da başlangıçta sinemacı olarak anılanlar tüccarlar ile yabancı ve gayri Müslümlerdir. Genellikle yurt dışından ithal edilen filmler halkın geniş ilgisini çekmiş ve gişe başarısı sağlamıştır. Sinemanın bu ilk yıllarında dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi yabancı film şirketlerinin egemenliği söz konusudur. Bu makale İran Sinemasını başlangıcından itibaren dönemler ve İran toplumunun yaşadığı tarihsel kırılmalar perspektifinde ele alarak İran Yeni Dalga yönetmenleri arasında görülen Majid Majidi'nin "Cennetin Çocukları" filmi gerçekçilik kuramı üzerinden incelemektedir.

İlk Dönem

İran'ın sinema ile tanışması aşiretler aracılığıyla yönetimde olan Gacar sülalesi zamanında gerçekleşir. Gacar Şahi Muzafferüddin Şah 1900 yılında gezi için gittiği Avrupa'da Büyülü Fener'i görür ve ülkesine götürmek için Gaumont şirketinden Mirza İbrahim'in kullandığı bir kamera alır. İran'a dönerken Belçika'da çektiği Çiçek Bayramı görüntüleri ile çeşitli hareketli görüntüleri de yanında getirir. Bu görüntüleri ülkesinde izlettirir fakat bu sadece sarayın çevresinde kadın ve erkeklerin ayrı ayrı seyrettikleri bir seyirliktir. Halka yönelik bir sinema salonunun da açıldığı bu yıllarda sinema tüccarlar eliyle yürütülür ve Çiçek Bayramı'nı çeken sarayın fotoğrafçısı Mirza İbrahim Han da İran'ın ilk kameramanı sayılır. İbrahim Han Sahhafbaşı mücevher almak için gittiği Avrupa'dan sinematograf ve Pathe'ye ait 10 dakikalık filmler getirir. Evinin arka bahçesinde gösterimlerini yapar ve böylelikle ilk sinema salonu açılır. Açılan ilk sinema salonlarında Rusya'dan getirilen kısa haber filmleri izlettirilmektedir. Fakat İmam Fazlullah Nuri bununun kafirlik olduğunu söyleyip salonları kapatır. Devlet

sempatizanlılığıyla tanınan İbrahim Han da malzemelerini satar ve Kerbela'ya sürülür. Daha sonra ilk ciddi atılım 1925 yılında devlet eliyle bir sinema okulu açılmasıdır yanı sıra sinema artık yaygınlaşmış ve sinema salonları da yeniden açılmaya başlamıştır. Bu salonlar bildiğimiz salonlara benzer kurulum, havalandırma getirilir, sandalyeler çoğalır, büfe açılır, müzisyen getirilip filmin yanında müzik çaldırılır. "Yaklaşık beş yıl sonra ise İran'da ilk sinema dergisi çıkartılır, 48 sayfa olan bu Sinema ve Nemayeşat adlı dergide film tanıtımları, Tahran sinema programları vardır. Ohanes Oganyans, Moskova sinema okulundan sonra İran'a gelir. Oyunculuk okulu açar. Ülke sinemasının sessiz uzun metrajlı ilk filmi çıkar: Abi ve Rabi" (Gökçe, 2012: 39). Bu yıllarda İran Sineması artık sinema okulu, dergi ve diğer sinema meraklısı genç yönetmenler sayesinde gelir sağlayan bir sektör haline almaya başlamıştır. Bunlardan birisi de Moradi'dir, "İbrahim Moradi, Rusya'da eğitim aldıktan sonra, kamerayla ülkesine dönüp stüdyosunu kurar; iki erkek kardeşin bir kıza aşık olduğu Kardeşin İntikamı (Entegam-u Birader, 1930) filmi çıkar; bu film İran sinemasının ilk konulu filmi olur. 1933'te de geleneksel dramatik anlatımla çekilen ilk İran filmi yapar: Çok Hevesli" (Gökçe, 2012: 39). 30'lu yıllarda sinemanın hızla gelişmesi ve gelir getiren bir yatırım olması sonucu devlet bu sektörden vergi aramak sinema ile ilgili yasa çalışmalarına başlar. Buna göre; bir sinema salonu açılmadan önce devletten izin alınmalı, elde edinilen gelirden devlete vergi ödenmeli ve sinema salonunun fiziki şartları da uygun hale getirilmelidir. Ancak ikinci dünya savaşının başlaması ve İran'ın işgal edilmesiyle birlikte sinema duraklama dönemine girer. Bu yıllarda İran'da sadece propaganda içerikli kısa haber ve belgesel filmler gösterilmekte 1950'li yıllara kadar yerli yapımlar sektöre uğramaktadır. Bu dönemde, İran sineması bir takım teknik sorunlar yaşamasına rağmen 'Utangaç' adlı film uluslararası alanda 1950 yılında ülkeyi başarılı bir şekilde temsil eder. İkinci Dünya savaşı sonrası İran'da yeni bir sinema anlayışı ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu İtalyan Yeni Gerçekçilik Akımından etkilenen bir grup sinemacı tıpkı bu akımın özgün filmleri gibi gündelik insanların sorunlarını konu edinen, amatör oyuncuların kullanıldığı, doğal mekanlarda çekilen gerçekçi ve halkçı filmler üretmeye başlamıştır. "1950'lerin sonlarında ise İtalyan Yeni-Gerçekçiliğinin etkisi artmaktadır. Yanı sıra 60'lı yıllarda İran'da gerçekleşen ve 'Beyaz Devrim' olarak anılan mülkiyet hareketi tıpkı Türkiye'deki toprak reformu gibi köylünün arazi ve toprak sahibi olmasını sağlayarak orta sınıfın oluşmasına neden olur. Bu dönemde kırsal alanda geçen, köylü-kentli tezatlığını konu edinen ve şehirlere doğru oluşan göç hareketinin sinemada yansımaları görülür. Kentleşme sürecinde özellikle şehirlerin banliyö kesimlerinde geçen hikayeler olumlu karakterler üzerinden anlatılır. Ticari sinemanın klasik dayatmalarından uzak duran bu yeni sinemacıların oluşturduğu anlatı dili Yeni İran Sineması, Özgür Sinema ya da Modern Sinema olarak adlandırılmış, makalede ise bu dönem İran Yeni Dalgası olarak tanımlanmıştır.

İran Yeni Dalgası

İran'ın özellikle ticari dönemini kapsayan yıllarda sinema çoğunlukla halka hitap eden ve gişe başarısını amaçlayan öykülemeyi tercih etmiştir. Bu yıllarda klasik geleneksel konular işlenerek seyircinin hoşuna giden hikayeler anlatılmıştır. Filmler genellikle aşk, melodram ya da müzikallerden oluşmaktadır. Türk Sinemasındaki Yeşilçam klişelerini andıran bu filmlerde zengin-fakir, köylü-kentli kalıpları işlenmektedir. Bu yıllarda sinemadan elde edilen gelirden alınan vergilerin yüksek oranda artması ve iktidar baskısının sansüre dönüşmesi ile birlikte sinemacılar yeni arayışlara yönelmiştir. 1960'lı yılların sonuna doğru yeni dalga olarak anılan bir yaklaşım belirmiş ve yönetmenler daha entelektüel çalışmalara imza atmıştır. İran Sinemasındaki bu akım yerel değerlerden yola çıkarak evrenselleşen yalın ve sade öyküler sunan kültürel dinamikleri yansıtan bir yaklaşıma sahiptir. Oldukça yenilikçi sayılan bu filmler şiirsel bir anlatı dilini benimseyen sanatsal değeri yüksek ürünlerdir. Politik ve toplumsal hareketlere paralel özgürlükçü yaklaşım İran Yeni Dalga akımının da yükselmesine neden olmuştur. Bu yeni sinemasal yaklaşım aynı zamanda İran'ın uluslararası alanda sinema ve öyküleriyle dikkate alınmasını sağlamıştır, Majidi'nin belirttiğine göre "devriminden önce İran, halısıya, fıstığıyla ve petrolüyle tanınıyordu, ama devrimden sonra sinemasıyla tanındı. Sinema aracılığıyla dünya halkı İran kültürüyle tanıştı" (Laleh, 2013:215). Köklü bir kültürel geleneğe sahip ve yurt dışına film ihraç eden İran Yeni Dalga sineması İtalyan Yeni gerçekçilik akımında olduğu gibi dış mekan doğal oyunculuk ve doğal ışık kullanımıyla küçük bütçeli ve yıldız oyuncu sisteminden uzak bir yaklaşımla üretilmektedir. "1980'lerden beri Asya ülkelerinde yeni dalga sinemaların yükselişine tanıklık edilmektedir, Ortadoğu'da İran sineması bu dönemde uluslararası platformda parlayan ulusal sinema olmuştur. Bu sinemaların keşfedilmesi 'Yeni Dalga' olarak tanımlanması sürecinde özellikle Avrupa film festivalleri önemli rol üstlenir" (Suner, 2015: 39). Tematik olarak, uygulanan sansürden dolayı ilişkiler ve karakterler çoğunlukla kadın-erkek ya da aşk ilişkileri üzerine değil saf ve masum olduğu kabul edilen çocuk öykülemeleri üzerine kuruludur. "Erkek ve kadın arasındaki duygusal ilişkilerin anlatılamaması, şarkı söylenememesi gibi nedenler, ana karakterler olarak yetişkinlerin yerini çocuklara bırakmasına neden oldu. Çocuklar genelde abi-kız kardeş rolleriyle yer aldılar bu filmlerde. Şarkı da söylediler. Örnek insan ilişkilerini temsil ettiler" (Kirel, 2007:384). Öyküleme yapısında simgesel anlatıma başvurularak şiirsel bir tarz yakalandığını ve özgün bir dil kullanıldığını söylemek mümkündür. "İran filmlerinin ortak özelliklerinden biri de filmlerin 'açık imge' ile son bulmasıdır. Kapanış sahnesinde kullanılan 'açık imge' anlatının kapanmamasını, film bittikten sonra izleyenin düşüncesine açılarak süre gitmesini sağlar" (Suner, 2015:139). İzleyiciyi peşinden sürükleyen ve özdeşleşmeye dayalı aksiyonel yapının aksine İran Yeni Dalga sinemasındaki filmlerde günlük yaşam ritmi yansıtılarak daha gerçekçi bir temponun tercih edildiği görülür. Bu filmlerde belirgin bir özellik "sıradanlık içinde ilerleyen gündelik yaşamda 'gerçek'in neredeyse bir belgesel anlayışına göz kırpan bir yaklaşımla yakalanıyor/yakalanabiliyor olmasıdır. Sinema/Gerçek tartışmalarını hatırlayarak İran sinemasının ele alınan örneklerinin zaman zaman kurmacadan çok neredeyse belgesel niteliğinde bir anlatım dilini yakaladığı söylenebilir" (Kirel, 2007:385). Belgesel ve kurgusal biçimlerde üretilen filmlerin kimi zaman oldukça şairane ve halkın dilinden uzak olduğu da görülmektedir. Akımı başlatan film Avrupa'da da övgü alan Mehrjui'nin "İnek" adlı filmi kabul edilse de 60'da çekilmiş olan 'Kara Ev' adlı film aslında İran modern sinemasının ilk örneği ve kendinden sonra gelecek olan kuşağa öncülük edecek olan filmidir. İran Yeni Dalgasının bu çarpıcı feodalizm eleştirisi yapan filminin yanı sıra Kiarostami, Ferruhzad, Beyzai, ve Kimyavi gibi yönetmenler yurt dışında ödüller alarak öne çıkmaktadır. "Tapper, Yeni İran sinemasının ayırt edici biçim ve gelişmelerin Hollywood ya da diğer batılı modellere pek fazla şey borçlu olmadığını ve kültürel olarak sinemada bir Batı istilasından söz edilemeyeceğini dile getirmiş İran sinemasının şiirselliği çocuklara ve sınıf meselesine bakışı ile dünyaya çok şey verebileceğini ifade etmiştir" (Akt. Zıraman, 2014:65). Arka planında farklı

hikayelerin anlatıldığı filmlerde bu dönemde dolaysız ve yalın bir sinema dili görülmekle beraber “sade öykülemeye sahip filmlerin tümüyle İran Sinemasının temel özelliği olarak kabul edilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü İran’da film sektörünün genelinde egemen olan eğilimin bu olduğunu iddia etmek ve bunu ölçebilmek olanaklı değildir. Bu yargı yerine, festivaller yoluyla dolaşımda olan ve ödül kazanan birçok İran filminin içerik ve üretim biçimi açısından alternatif yapım özelliği taşıyan sade öykülemeli filmler olduğu iddia edilebilir. Bu özelliği tümüyle İran Sinemasına mal etmemek gerekir” (Kirel, 2007:376). İran’da Yeni Dalga Sineması olarak anılan bu dönem toplumsal gerçekçi yaklaşım ve anlatı dilindeki arayışlar neredeyse İtalyan Yeni Gerçekçilik ve Fransız Yeni Dalganın karma biçimini oluşturmaktadır. Yeni akım olarak adlandırılan bu sinema dili kimilerince üçüncü cephe olarak da anılmaktadır. Geleneksel olanın aksine diğer sanat disiplinlerinden de beslenen İran sinemasının kadrajına nüfuz etmiş şiirsellikte İran şiirinin resimsel özellikleri de vardır; bu da daha geniş bir felsefi durumun, yani şiir ile filmin ontolojik birliğinin oluşmasına yol açmaktadır. Sözgelimi Behmen Fermanara’nın ‘Kafurun Kokusu, Yasemin Rayihası/Bu-ye Kafur, Atr-e Yas’ (2000) adlı filmi; edebiyat, şiir, görsel ve performans sanatları ilintileriyle İran kültürünün bütünlük arz eden bir temsili gibidir” (Dabaşı, 2004: 142). Bu sinemacılar “gerçekçi konuları ve sahneleriyle İtalyan neorealizmini hatırlatan filmlerinin, milli bir renk taşımasını önemsediler. Bu sinemaya dahil edilen yönetmen Nasrullah Kerimi, Üçüncü Cephe’nin farklı sinema anlayışını şöyle tasvir etmektedir, bu filmler;

-Estetik kurallarına uygundur.

-İçerik olarak insani ve yapıcıdır.

-Konusu dramatik olarak çekici ve gerçekçidir.

-Düşünsel ve felsefi olarak beşeriyetin ekonomik, siyasal, manevi ve ahlaki meselelerinden birini yansıtmaktadır (Yaghmooralı, 2013:23). Yeni Dalganın ikinci kuşak yönetmenleri olarak görülen Kiyarüstemi, Panahi, Majid Majidi gibi isimler yenilikçi bir yaklaşımla kendi sanatsal dillerini var olan ticari anlayışı reddederek geliştirmiş ve sinema entelektüelleri tarafından kabul görmüşlerdir. Yanı sıra yeni dalga olarak adlandırılan yaklaşımın kendine özgü değerleri ile biçim içerik açısından da yenilikçi unsurları olmalıdır. “Mulvey, egzotik olmanın tek başına bir yeni dalga oluşturmayacağını, bir sinemaya ilginin ancak estetik önemi olan sorular doğuruyorsa süreceğini dile getirmiştir. Devrim sonrası İran sinemasında öne çıkan politik konular yurt içi ve yurt dışındaki eleştirmenlere ilginç gelen konular olmuştur, İran sinemasında neyin anlatıldığıнын yanı sıra, biçimcilik tehlikesi taşımakla birlikte, o konunun nasıl anlatıldığı da önemlidir” (Akt. Zıraman, 2014: 64). Yeni Dalga sinemacıları İran’da alışılmış kalıpların dışına çıkarak yenilikçi ve felsefi bir dil kullanmayı denemişlerdir. Modern sinema olarak da adlandırılan bu akım yalın, şiirsel ve özgün bir yaklaşımı benimsemektedir. Kendi seyircisinden de olumlu tepkiler alan bu anlatım dili yıllık film üretim sayılarında da artış göstermiştir. Yeni İran sinemasında öyküleme açısından da heyecan verici kurgulama biçimleri kullanılmıştır. “Bireyin hayata dair yaşadığı açmazları; insani bir refleks, aydın bir bilinç ve eleştirel yaklaşımlarla ele alan filmlerdeki kahramanların en önemli özelliği, kadere ve toplumsal değerlere karşı tepkili olmamalarıdır. Öykülemelerindeki ortak özelliklerinden bir diğeri ise, hayata dair anlamlar içerisinde, şiirsel diyaloglar ve çoğu kez de alegorik hikâyelerin anlatılmasıdır” (Sözen, 2012: 65). Yeni Dalgacı İranlı yönetmenler gündelik yaşamın sorunlarını sıradan insanların hayat hikayelerini yalın ve gerçekçi bir dille sinemalaştırmışlardır. Bu dönem dünyada toplumsal hareketlerin kitleselleştiği ve özgürlük akımlarının öne çıktığı yıllardır. Dünyanın çeşitli ülkeleri ve ülkemizde de görülen toplumsal gerçekçi filmlerin anlatı kodları imgesel bir kullanımla İran Yeni Dalgasında karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda toplumsal muhalefet ve radikal hareketlerin yükseldiğini, ifade ve düşünce özgürlüğünün arttığını ve bu unsurların sanatsal alanda karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Sinemasal alanda dönemin bu başkaldıran muhalif ruhu filmsel anlatım dilinde kalıpların reddedildiği klişelerin yıkıldığı yenilikçi yaklaşım olarak karşılık bulmuştur. Din temelli olan İran toplumu da dünyadaki bu radikal hareketlerden etkilenmiş ancak Humeyni iktidarının ayak sesleri de 70’lerin sonunda kendini hissettirmiştir. 1979’daki İslam cumhuriyetinin kurulmasından sonra İran’da sinema ağır kısıtlamalara maruz kalmıştır. “Devrim’den sonra bütün sinemaların faaliyeti durdurulur. Zaten toplam 420 sinemadan neredeyse yarısı kullanılamaz hale gelmiştir. Fakat yaklaşık bir ay sonra Kültür Bakanlığı sinemaların yeniden açılışının bir zaruret olduğunu belirterek salonlarda hangi filmlerin gösterilebileceğini tespit ederek bir film ve sinema şurası kurulduğunu ilan etmiştir” (Aktaş, 2005: 35). Bu döneme kadar entelektüel ya da yeni akım olarak adlandırılan ve yurt dışında ödüller alan İran Sineması ideolojik yapılar üzerine temellenmiştir. Sinemanın emperyalist burjuva bir pratik olduğunu düşünen Humeyni’nin baskıladığı toplum dinamikleri İran’da sanatsal alanda sansür ve gericilik oluşturmuş, sinema salonları bu dönemde kapanmış ya da yakılmış aynı zamanda filmler sıkı bir denetimden geçerek çoğunlukla yasaklanmıştır. Film yapma koşulları değişmiş, ideolojik ve din temelli kalıplara sığdırılmış öyküler sinemalaştırılarak yeni kurallar belirlenmiştir, Aktaş’ın aktardığına göre bu yıllarda İran sinemasında İslam ahlakına uygun konular teşvik edilmiştir, “İslami değerler nedir, üzerinde konuşularak bu değerlerin sahasını tespit etmek ve aydınlatmak mümkündür. Elbette namaz kılmayı öğretmek bir İslami değerdir. Ama doğruluk, cesaret ve mukavemet öğretmek de İslami değerlerdendir. Demek ki bu değerleri işleyen ve öven her film gerçekte İslami içeriğe sahiptir. Bu, meselenin bir yönüdür. İkinci husus, o filmde gayri İslami sahneler yer almamalıdır (Aktaş, 2005: 108). Bu yıllarda iktidar ile barışık ya da iktidarın istediği türden film yapan sinemacıların dışında kalanların çalışması mümkün olmamıştır. Filmler biçim ve içerik açısından sıkı denetimden geçip onay aldıktan sonra çekilebilmektedir. Daha çok İslam devrimi ile ilgili çalışmaların desteklendiği yıllarda kadınlar önce bol kıyafetler sonrasında örtüsüz gösterilemeyerek bazı kadın rolleri de erkekler tarafından oynanarak yok sayılmıştır. Senaryoların sıkı denetimden geçtiği ve sadece İslam politikasına uygun filmlerin desteklendiği bu dönemde din ve mezhep etkisinin arttığı görülmektedir. Bu görüşün yanı sıra İran Yeni dalgası olarak tanımlanan modern sinemanın İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra yükselişe geçtiğini ve dinle sinemanın uyum içinde olduğunu söyleyenler de vardır, Aktaş’tan aktaran Laleh’e göre “Sinema, modernliğin en belirgin olarak tezahür ettiği bir sanattır, din ise geleneğin en belirgin tezahürüdür; bu bakımdan, din ile sinemanın öyle kolayca uzlaşmayacağı düşünülebilirdi. Ancak sinema, İran’ın modern dünyada dini bir yaşam tarzı ve düzeni oluşturma tecrübesinin en problemlilerinden itibaren, sanatçıların kendilerini özgür hissettikleri bir estetik alan durumundadır” (Laleh, 2013: 77). Bu bağlamda İran İslam devriminin sinema üzerinde tek taraflı bir olumsuzluk yarattığını söylemek eksik olacaktır. Bu yaklaşıma göre İran sineması dünyadaki

geleneksel sinema kodlarından da kopuk değildir, "Modern İran sinemasında egemen olan yapısal, görsel, anlatısal ve estetik görüşler, genelde batı kaynakları ve ondan verilen sinema örnekleri ile birlikte anlaşılır hale gelmiş, aynı zamanda özel bir atmosferi de oluşturmuştur" (Laleh, 2013: 78). Devrim sonrası 80'li yılların ikinci yarısına kadar devam eden bu süreç 'yenilenme' olarak adlandırılan dönemle birlikte Kiarostami, Penahi ve Majidi'nin de bulunduğu yönetmenlerle İran'da sinemanın parlak döneminin kapıları aralanmıştır. İran Yeni Dalgasının bu ikinci dönemdeki en önemli filmler gerçekçi bir bakış açısıyla öykülemeye sade anlatım dili tercih edilerek üretilmiştir.

Sinemada Gerçekçilik Kuramı

Sinema ilk yıllardan itibaren yolculuğuna gerçekliği olduğu gibi aktararak başlamıştır. Melies Aya Yolculuk filmi ile fantastik bir hikaye anlatmaya başlayınca kadar Lumiere Kardeşler çeşitli kısa filmler ile belgesel tarzında çalışmalar üretmiştir. Günümüze kadar da sinema kendine özgü diliyle bir öyküleme aracı olmakla beraber aynı zamanda dış gerçekliği olduğu gibi aktaran gerçekçi yapıyı da kullanmıştır. Örneğin Eisenstein, Grierson gibi sinemacıların dili Rus Vertov'un kino-glas ve kino-pravda kuramı üzerine şekillenmiştir. "Dilimize Sinema-Gerçek olarak yerleşmiş bu tabirin aslı, felsefenin en zorlu meselelerinden biri olan hakikattir. Kuramcılar tarafından çoğunlukla kapsayıcı bir terim olarak kullanılan Sinema-Geçek, 'önceliği kendiliğindenliğe ve olayın özüne veren belli bir çekim ve sunum yöntemini' tarif etmekte kullanılır" (Özarslan, 2013:77). Klasik konvansiyonel ticari sinema kodlarını reddeden "Vertov'un geleneksel sinemaya alternatif olarak geliştirdiği bu kuramlar senaryoyu, oyunculuğu, dekor ve kostümü, makyajı reddederek dayandığı miras bakımından binlerce yıllık bir geleneğe sahip olan sinema-dramın dışına çıkmıştır" (Parkan, 1991:6). Sinema tarihi boyunca gerçekliği belgesel tarzda arayan yönetmenler olduğu kadar kurmaca içinde gerçek olgusunu yansıtabileceğini düşünenler de olmuştur. Sinemayı bir eğlence aracı ve düş makinası olarak gören Vertov'dan bu yana bir sektör ya da sanayi olarak sinemanın endüstriyel yapısı oldukça değişmiştir. Günümüzde büyük prodüksiyonlar ve bütçeli filmler ile insanlara görsel ticari hikayeler anlatılmakla beraber, geçmişte gerçekliği bozmadan dış dünyayı yansıtan filmler sinema tarihinin belleğine kazanmıştır. Bu yaklaşımın en belirgin örneklerinden biri 'Potemkin Zırhlısı' adlı filmidir. Kurmacanın yanı sıra belge sayılabilecek görüntüler de içeren sinema tarihinin bu etkili filmi gerçekliğin aktarımında belgeli/belgesel yaklaşımın da başarılı olabileceğinin kanıtıdır. Bu dönemde tecimsel kaygıları olmayan sinemacılar toplumsal gerçekçi bir anlatı diliyle yapıntıya fazla yer vermeyerek başarılı örnekler sunmuştur. 20'li yıllarda beliren bu yaklaşımda kurgu en önemli unsurlardan biridir buna göre, "filmin ritmi de, şairin sözcükleri kullanması gibi, çekimlerin sıralanışıyla elde ediliyordu. İçerik çekimlerden doğar; çekimlerin montajı, bütün cümlelerin filmi inşa etmesi olanağını yaratırdı. Kuleshov'la sinemaya yansıyan montaj yöntemi, aslında bir sistemi küçük parçalara bölmek ve bunları yeni baştan, farklı bir sistem kurmak amacıyla birleştirmektir" (Abisel, 1989:117). Öncelikle Sovyet Rusya'da ortaya çıkan gerçeklik anlayışı sonrasında kendini ikinci dünya savaşı bitiminde İtalya'da göstermiştir. Yeni Gerçekçilik olarak adlandırılan bu sinemasal dil stüdyo tipi üretim tarzına karşıdır. Amatör oyunculukla Hollywood tarzı yıldız oyuncu sistemini de reddeden İtalyan Yeni Gerçekçilik akımı doğal ışık kullanımı, dışarıda olan ve doğal mekanlarda geçen filmler üretmiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk, yıkım ve ahlaki çöküntüyü dekor, kostüm ve makyajı reddeden biçimsel özellikleriyle en çarpıcı biçimde ortaya koyan akım filmlerinin başta geleni De Sica'nın 'Bisiklet Hırsızları' adlı filmidir.

Şekil 1. Bisiklet Hırsızları, De Sica, 1948.

Kendi dönemi ve sonrasında neredeyse bütün ülke sinemalarına esin kaynağı olan bu film İran Yeni Dalga akımını da derinden etkilemiştir. Bu akımla birlikte kamera sokağa inmiş, filmler stüdyo dışında gerçek mekanlarda çekilerek kitleleri

eğlendirip rahatlatmaktan çok günlük sorunlara dikkat çekilmeye başlanmıştır. İtalyan Yeni Gerçekçilik akımı özellikle ulusal sinemaların oluşmasında ana akım olarak bilinen konvansiyonel ticari sinemanın karşısı olarak konumlandırılmıştır. Savaş öncesi dönemde tarihsel ve müzikal filmler ile kitleleri eğlendirme amacıyla olan İtalyan sineması savaş sonrası dönemde sıradan insanların gündelik sorunlarını konu edinmiş ve dünya genelinde stüdyo karşısı bir yaklaşım başlatmıştır. Katharsis ve özdeşleşme kavramıyla kitleleri peşinden sürükleyerek günlük politik oluşumlardan uzak tutmayı amaçlayan ticari sinemaya tepki olarak doğan yeni gerçekçilik akımı hayal kırıklığı uğramış insanların hikayelerini sade bir dille anlatmaktadır. Belgesel tarzda filmlerin üretildiği akımda kamera zaman zaman aktüel olarak da kullanılarak yönetmene alternatif sağlamıştır. Düşük bütçeli ve aksiyonel olmayan sade kurgu anlayışıyla İtalyan Yeni Gerçekçilik filmleri sinemacılara esneklik de sağlamıştır. Özel efekt kullanılmayan filmler doğaçlama ve diyalogların basit kullanımıyla birlikte halk tarafından kolayca benimsenmiştir. Biçimsel ve içerik olarak oldukça sade ve çarpıcı olan bu filmler kamera kullanımı, kurgu esnekliği ya da amatör oyunculuk tercihlerinden ziyade gücünü gerçeği olduğu gibi yansıtmaktan almaktadır. Ülkemizde toplumsal gerçekçi sinema akımını da biçimleyen bu sinemasal yaklaşım Majidi'nin sinema dilinin oluşmasında olumlu katkılar sağlamıştır. Onun 'Cennetin Çocukları' adlı filmi yüzyıl şaheserlerinden olan 'Bisiklet Hırsızları' ile kıyaslanacak kadar etkili bir yapımdır.

Majidi Sineması ve Cennetin Çocukları Filmi

Majid Majidi sinemaya 90'lı yıllarda rejim baskılarının yumuşadığı eleştirel seslerin yükseldiği, sinemacıların kendi öykülerini kısmen de olsa anlatabildiği ve 'sosyal sinema' olarak adlandırılan önceye göre daha özgürlükçü bir dönemde başlamıştır. Bu yıllar kadınların erkek kıyafetleriyle afişlerde görülebildiği ve filmlerde rol alabildikleri, tabuların yıkılmaya başladığı bir atmosfere sahiptir ve hikayelerde çocuk bakış açısı egemendir. İncelenen yönetmen Majidi'nin ilk uzun metraj filmi 90 yapım olan Baduk'tur. Afganistan Pakistan sınırında çekilen bu film Cannes film festivalinde de gösterilmiştir. Dış gerçekliğin olduğu gibi yarı belgesel tarzda aktarıldığı bu film çalışan çocukların yaşamını konu edinmiştir. Makalenin odaklandığı film ise 1997 yapımı 'Cennetin Çocukları' adlı çalışmadır. Film kız kardeşinin ayakkabılarını kaybeden fakir bir ailenin erkek çocuğu ile kardeşinin tek bir ayakkabıyı değiştirerek kullanmalarını masalsı bir şekilde anlatmaktadır. "Filmde, okula giden iki kardeş ayakkabılarını değiştirerek giymek zorunda kalırlar. Zehra, dersten erken çıkar. Ali ile bir sokak arasında ayakkabılarını değiştirirler. Ali koşarak gittiği halde hep derse geç kalır ve azar işitir. Bir gün üçüncülük ödülü spor ayakkabı olan yarımaya girmeye karar verir. Amacı üçüncü olup kazandığı ödülü Zehra'ya vermektir. Ayarlamaya çalışsa da birinci olur ama ayakkabıyı alamadığı için çok üzgündür" (Nafeie, 2012:79). Oldukça masum ve dokunaklı bir anlatı yapısına sahip olan öykülemeye temel malzeme insan doğasıdır, film sade ve akıcı bir dille sahiptir. Klasik anlatının aksine yıldız sistemine dayalı olmayan bu film Majidi'nin diğer filmlerinde olduğu gibi masalsı öğeler içerir. Dış gerçekliği olabildiğince yalın bir şekilde yansıtmayı amaçlayan Majidi temelde dini kurallara sıkı şekilde bağlıdır. Güven'in aktardığına göre, "filmlerinde ayet ve hadislerden esinlenen Majidi, sinemayı insan fıtratı üzerine yaptığı sanatsal bir araştırma olarak görmektedir" (Akt. Çağlayan, 2011:78). Filmlerinin senaryosunu genellikle kendisi yazan Majidi karakterlerinin isimlerini de çoğunlukla peygamberlerden seçer. "Majidi filmlerinde en küçük ayrıntıları hiç kaçırmadan dramatik bir şekilde işlemektedir. Ahlakı ve düşündüğü bütün duyguları zekice bir kurguyla beyaz perdeye aktarmaktadır. Filmlerinde saklı kalmış duyguları, gizemi ve İran'ın bütün mitlerini kusursuzca düşündürmeye dayalı bir dille insan zihnine göndermede bulunmaktadır" (Yaghmooral, 2013:52). Anlattığı öykülerde İran edebiyatı etkisi de açıkça görülen "Majidi'nin çektiği irfan konulu filmlerin genel çerçevesi klasik İran edebiyatından alınmıştır. Örneğin o Bid-i Mecnûn (Ağlayan SöğütAğacı, 2005) isimli filmde Mevlânâ ile Şems-i Tebrizî arasında geçen ilişkiyi konu ederek irfani yaklaşımını ortaya koyar. Klasik İran şiirinin yanı sıra, modern İran şiirleri de Majidi'nin dikkatini çeker. Majidi, Reng-i Hodâ (Cennetin Rengi, 1999) isimli filmde, Sohrâb Sipehrî'nin Arkadaşımın Evi Nerede? isimli şu şiirini nerdeyse birebir tasvir eder: "Çam ağacından yukarı tırmanmış, ışın ovasından kuş yavrusunu almak için. Ve ona soruyorsun; Arkadaşımın Evi Nerede?" (Laleh, 2013:280). Majidi klasik aksiyonel anlatım ya da sanat sineması olarak bilinen festivallik filmlerin aksine gerçekçi bir tarzla çektiği filmlerinde kendine özgü bir dil yakalamıştır. Özellikle 'Cennetin Çocukları' filmi Yeni Gerçekçi akımın tüm özelliklerini yansıtmaktadır, "Masumiyetin, kederin ve kararlılığın öyküsünü anlatan bu dokunaklı filmi, bazı eleştirmenler De Sica'nın 'Bisiklet Hırsızları' filmi ile kıyaslamışlar bu filmin çocuklar için neredeyse kusursuz bir seçim olduğunu, zira iyi niyetli bir saflıkla çekilmiş bu filmin birçok benzeri Amerikan çocuk filminde olduğu gibi ukalaca akıl vermeler, gizli alaycılık ve iğneleyici temalar içermediğini belirtmiştir" (www.beyazperde.com). Savaş sonrası İtalya'sında yaşanan ahlaki ve ekonomik çöküşü çarpıcı biçimde aktaran 'Bisiklet Hırsızları' burjuva sinemasına başkaldırı niteliğindedir. Kameranın sokaklarda dolaştığı ve dolaylısız kurgu anlayışının benimsendiği film basit ama samimi bir anlatı diline sahiptir. "Majidi filmlerinde ortak bir özellik vardır o da insanın dönüşümüdür. Yönü ve akış hızı ne olursa olsun tüm hayatlar fıtrata doğru bir dönüş yapar ve doğal bir seyahate başlamaktadır. İşte yolculuk içe, fıtratın ta kendisine doğru yapılan bir güzergâh değişimidir" (Akt. Yaghmooral, 2013:113). Yoksulluk ve işsizlik üzerinden toplumsal değerlerin sorgulandığı De Sica'nın filmindeki yalın anlatım biçimi yıllar sonra Majidi'nin Cennetin Çocuklarında da karşımıza çıkar. Majidi, iki film arasındaki farkı şöyle anlatır: "Batı inancında insan doğanın ve şartların esiridir, hareketleri zorunludur. Fakat bizim inancımızda insan şartları değiştirebilir, hatta kelâmdaki tabiriyle insan irade sahibidir. Batı anlayışında insan mecbur kaldığında her şeyi yapabilir, insan öldürebilir, katliamlar yapabilir. Oysa bizde bu böyle değildir, her zaman manevî değerler daha üstündür. Dolayısıyla Cennetin Çocuklarında gördüğünüz fakirlik utanç verici bir fakirlik değil aksine içinde izzet, onur, ihtiyaç barındıran bir fakirlik" (Gürata, 2010:116). İmgesel bir anlatı tarzını benimseyen Majidi'nin anti kahramanları dahil hiçbir karakteri tamamen kötü değildir. İran Yeni Dalga sinemasının ikinci kuşak yönetmeni olarak belgeseli andıran havada çektiği filmlerinde çoğunlukla yoksulluk hikayeleri anlatan Majidi bu filmde de şiirsel bir içerik biçim bütünlüğü yakalamıştır. Merkeze insan faktörünü alan yönetmen bu filmde öykülemesini çocuklar üzerine kurmuştur. İran Yeni dalgasında "Çocukların oyuncu olduğu, imge olarak yer aldığı, çocuklara yönelik filmler olduğu kadar, içinde çocuk imgesi bulunan fakat çocuklara hiç yönelik olmayan filmler de oldukça dikkat çekici sayıda karımıza çıkmaktadır. İran Sineması'nda erken ergenleşen ve sorumluluk üstlenen erkek çocuk imgesi, en belirgin imgelerden biri olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bir başka açıdan değerlendirilecek olursa, çocuk İran'ın yaşam kültürünü mekana bağlı olarak ortaya koymakta, birebir yansıtmaktadır" (Nafeie, 2012:61). Atmosferi bozacak biçimde müzik kullanımını reddeden Majidi'nin filmleri yapı olarak çok katmanlıdır. Oldukça samimi bir anlatı diline sahip olan cennetin çocukları da akıcı fakat aksiyonel yapıda değildir. Amatör oyuncular ve doğal mekan/ışık kullanan Majidi yapıntıya fazla yer vermeyen bir üsluba sahiptir. "Yönetmen bu ve diğer filmlerinde, izleyicinin hissettiği içtenlik öğesini, öykülerini 'fitrat diliyle' anlatmaya çalışmasıyla açıklar. Onun filmlerindeki anlamlar, gündelik olanın dışına taşırılarak, daha derinde olan bir gerçekliğin motifleriyle yaratılmaktadır" (Sözen, 2012:228). O'nun filmlerinde İtalyan Yeni Gerçekçilik akımının etkisi açıkça görülür, anti Hollywood'çu tavrı en belirgin biçimsel özelliğidir. Majidi toplumsal sorunları ve gündelik yaşamın yükünü duygu sömürsü yapmadan sanatsal bir dille minimalist biçimde yansıtır. İslami değerler üzerinden inanç ve ahlak vurgusu yapan Majidi filmlerinde doğru-yanlış, helal-haram, iyi-kötü gibi unsurlara vurgu yapar. "Biçim olarak minimalizm tercih edilmişse de bu biçim insanlığın anlatılmasında en uygun görülen biçim olarak görüldüğü için seçilmiştir. Kız kardeşinin ayakkabısını tamirden aldıktan sonra kaybeden ve bundan dolayı derin ve samimi bir acı duyan Ali ile kız kardeşi Zehra filmin odağındaki Cennet Çocuklarıdır, çünkü insan tabiatının henüz bozulmamış ve saf hâlini temsil etmektedirler" (<http://www.magaradergisi.com>). Cennetin Çocukları filminde "Camide dağıtılacak şekerleri kırmak için eve getiren baba, Zehra'dan bir bardak çay ister. Zehra çayı getirir. Baba çaya atacak şeker isteyince Zehra, önünde yığınla şeker olduğunu söyler. Baba ise bu şekerlerin kendilerine ait olmadığını, vakıf malı olduğunu, bu şekerlerden kullanamayacaklarını anlatır. Babanın bu tavrı, çocukların vicdan ve duyarlılıklarının kaynağına işaret etmektedir. Öte yandan, Zehra'nın düşürdüğü kalemi bularak, çok beğenmesine rağmen ertesi gün geri iade eden küçük kızın tavrı da bu helal-haram hassasiyetini göstermektedir" (Çağlayan, 2011:118).

Şekil 2. Majidi, Cennetin Çocukları, 1997.

Sıradan insanların günlük sorunlarına odaklanan Majidi ana akım sinema kodlarını kullanmadan da iyi film yapılabileceğini kamerasıyla şiir yazarak göstermektedir. İnsan doğasıyla ilgilendiğini söyleyen Majidi "hayatı bütün gerçekçiliğiyle aktarırken, hem insani hem de İslami bir kimlik ve bu kimliğin getirdiği bir dünya görüşüyle hareket ettiğini belirtmekte; filmlerini yaparken Kuran'ın dilini örnek aldığını ve insan fitratının gizleriyle biçimlendiğini söylemektedir" (Sözen, 2012:226). Kurandaki ayetlerden esinlenen Majidi "sıradan insanların Allah'ı hissetme anlarına, o aydınlanma anlarına bakan bir yönetmendir. Kamerası ilahi parıltılarla ışıldayan bu anların peşinde, ilahi olanı gündeliğin içindeki ufak ayrıntılarda bulmakta, aşkın olanı orada tecrübe etmektedir" (<http://www.kafaayari.com>). Majidi'nin sinema dili samimi ve yalın olduğu kadar klasik anlatı kodlarına da karşıdır. İtalyan Yeni Gerçekçilik akımında olduğu gibi filmleri belgesel havasında, amatör oyunculu ve düşük bütçelidir. Alıcının göz hizasında konumlandırıldığı sinemasal dilinde hayatın gerçek ritmini yansıtan yavaş bir tempo vardır ve aşırı müzik kullanımı yerine ortam seslerini tercih etmiştir. İran sinemasını ya da İran'ı çocuk bakış açısıyla başarılı bir şekilde aktaran Majidi'nin karakterleri saf ve masumdur. "Majidi'nin filmlerinde çocuklar, omuzlarındaki boylarından büyük yükleri boylarından büyük yürekleriyle zor ama yine de çocukluklarını unutmadan taşırlar. Zamanından önce büyümek zorunda kalmanın sancısını yetişkinlere nispet olgunluklarıyla dindirmeye çalışırlar" (Yaghmooral, 2013:111). İslami referanslar ve Kuran'dan yola çıkarak insani değerler üzerinden iyilik, ahlak ve erdem arayışında olan Majidi hayatı sorgulayan, yerel değerlerden yola çıkarak kendi kültürünü yansıtan evrenselleşmiş bir yönetmendir. De Sica'nın Bisiklet Hırsızları filmini andıran 'Cennetin Çocukları' filminin hem senaryosunu yazan hem de yöneten Majidi bu çalışmasıyla masalsi bir atmosfer yakalayarak Montreal film festivalinde de dört dalda ödül kazanmıştır.

Sonuç

İran Yeni Dalga sineması da her ülke sinemasında olduğu gibi içinde bulunduğu toplumun siyasal ve kültürel yapısından etkilenmiştir. İran 20. Yüzyılın başından bu yana oldukça radikal toplumsal değişimlere tanıklık etmiştir. Yaşanan rejim değişikliği ve toplumsal kırılmalar İran'da diğer sanat disiplinleri gibi sinemayı da sert biçimde etkilemiştir. Önceleri ticari olarak biçimlenen İran Sineması sonraları İtalyan Yeni Gerçekçilik ve Fransız Yeni Dalga akımlarından etkilenerek yeni, modern, entelektüel ya da Yeni Dalga olarak adlandırılan bir anlatı biçimi geliştirmiştir. İlk dönem ve devrim sonrası ikinci kuşak yönetmenlerden oluşan İran Yeni Dalgası yerel değerlerden yola çıkarak evrensel unsurlara vurgu yapan sanatsal değeri yüksek bir sinema diline sahiptir. Kiyarüstami, Panahi ve Majid Majidi gibi dünya sinema entelektüelleri tarafından kabul gören ve ödüllendirilen yönetmenler kendi iç dünyalarını var oldukları toplumun değerlerini de göz önüne alarak sade ve yalın bir dille aktarmayı başarmışlardır. Bir dönem sinemanın ahlakı bozan bir aygıt olarak yasaklandığı, kadının yok sayıldığı ve afişlerde bile gösterilmediği kısıtlamalardan geçen İran sineması yurt dışında uluslararası festivallere katılarak sinemanın evrensel bir dil olduğunu kanıtlayan saygın filmler üretmiştir. Ancak devrim ile birlikte sanat ve sinemaya bakış

açısı da değişmiştir. Ahlakı kurtarma ve kültürel bağımsızlık adına sinema salonları yakılmış, çok sayıda yönetmen, oyuncu ve yapımcının sürgüne gönderilmesiyle de üretim zinciri paramparça edilmiştir. Neyin makul neyin yasak olduğu konusundaki belirsizlik yaratıcılığı sekteye uğratmıştır” (Tapper, 2007:2). Ağır sansür dönemlerinden geçen İran sineması yapım ve üretim koşullarının neredeyse imkansızlaşmasına rağmen 80’lerin ikinci yarısından itibaren sinemanın güçlü bir öyküleme olduğunu kararlı bir şekilde göstermiştir. Bu zorlu dönemi yaşayan yönetmenlerden biri olan Majidi İslam temelli ve Kuran’dan yola çıkarak ürettiği filmlerinde insan fıtratı üzerine en etkili görsel hikayeleri anlatmıştır. Resmin ve resmedilmenin bile neredeyse yasaklanması ve günah sayılmasına rağmen evrensel bir sinema dili oluşturmanın mümkün olduğunu İran coğrafyası Majidi’nin ahlakçı ve sorgulamacı sinemasal dili sayesinde görmüştür. Onun film dili genellikle dış gerçekliği olduğu gibi aktaran, yapıntıyla fazla yer vermeyen, yarı belgesel bir havaya sahip ve yıldız oyuncu sistemini reddeden düşük bütçeli anlatılardan oluşmaktadır. Çocuk saflığı ve masumluğunda ama oldukça estetik ve sürükleyici bir sinemasal aktarıma sahip olan Majidi hem melodramatik öğeleri hem de sanatsal anlayışın getirdiği anti sinema yaklaşımını başarıyla harmanlayabilmiştir. Filmlerinde müzik kullanımına fazla yer vermeyerek dış gerçekliği bozmaktan kaçınan Majidi aksiyonel kurgulama ve dramatik öykülemekten uzak durarak filmsel olay örgüsünü insanların duygularını sömürmeden aktarabilmiştir. Majidi İran Yeni Dalga sineması içerisinde diğer başat yönetmenler ile birlikte dünya da kabul gören alışımlı İran ve İslam algısını sorgulatan bir sinema üretmiştir. Modern İran sineması olarak da adlandırılan İran Yeni dalga sineması yeni gerçekçilik akımının yanı sıra ülkemiz toplumsal gerçekçi sinemasının da etkisinde kalmıştır. Neredeyse bütün dünya ülkelerini etkisi altına alan İtalyan Yeni Gerçekçilik akımının biçimsel özelliklerini Majidi sinemasında görmek mümkündür. Kurgulamada efekt kullanmadan akıcı bir dil yakalayan Majidi tıpkı yeni gerçekçilikte olduğu gibi kamerasını sokağa çıkarmış ve doğal mekanlar kullanmıştır. Oyuncu seçiminde de profesyoneller yerine çocuk ve amatörleri tercih eden Majidi yıldız oyuncu sisteminin yarattığı etkiyi ortadan kaldırmıştır. Bu yaklaşımın kendi kültürü ve ülkenin kendi sanatsal birikiminden etkilendiğini söylemek de mümkündür. Majidi yakaladığı şiirsel anlatım biçimi ve imgelem gücünü kendi topraklarının şair ve edebiyatçılarından aldığını belirtir. Yurt dışındaki festival ve film organizasyonlarının da İran Yeni Dalgasının tanınırlığına katkı sağladığı açıktır. Biçim ve içerik olarak Avrupalılara farklı gelen İran filmlerinin konuları simgesel olmakla beraber günlük toplumsal sorunlara dikkat çekmektedir. “Evrensel insani değerlerin sanat diliyle anlatılmasına gönül veren ve sinemaseverlere saygısından ötürü değersiz, yüzeysel duygu ve heyecanlardan kaçınan İran sineması, kendine özgü nitelikleri ve yapımlarıyla sinema dili ve ahengini koruyarak, insani ilişkiler, savaşı bir dünya, doğayla uyumlu yaşam gibi kavramları yaygınlaştırıp yerleştirmeyi, sonuçta ruhsal güzellikleri dünyaya yaymayı amaçlamaktadır” (Yağhmooralı, 2013:111). Aynı zamanda insanı merkeze alan İran sineması evrensel değerlere vurgu yapmakta, Majidi de filmlerinde özellikle insan fıtratıyla ilgilendiğini söylemektedir. İran sinemasının çocuk masumiyetini keşfetmesi ya da İran’ın ve evrensel insani değerlerin çocuk bakış açısıyla anlatılması İran Yeni Dalga sinemasının en belirleyici özelliğini oluşturmaktadır. İran Yeni Dalga sineması çeşitli sınırlamalara rağmen hikaye anlatmanın sonsuz öyküleme biçimleri olduğunu açık bir kanıtı olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Abisel N. (1989). “Sessiz Sinema” Ankara Üni. Basın Yayın Y.O. Yayınları, Ankara
Aktaş C. (2005). “Şark’ın Şiiri: İran Sineması”, Kapı yayınları, İstanbul
Özüdoğru P. (2004). “Minimalizm ve Sinema”, Es Yayınları, İstanbul
Dabaşı H. (2004). “İran Sineması”, Çev. B. Aladağ/B. Kovulmaz Agora kitaplığı, İstanbul
Gökçe Ö. (2012). “İran Sineması Üzerine Söyleşi”, İstanbul.
Gürata A. (2010). “Gerçekçi ve Duygusal”, Altyazı Dergisi, İstanbul
Kirel S. (2007). “İran’da Sinema: İran Sineması ve Üretim Dinamikleri ve Anlatıya Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme” Üçüncü Sinema ve Üçüncü Dünya Sineması, Es Yayınları, İstanbul
Özarıslan Z. (2013). “Sinema Kuramları” Su Yayınları, İstanbul
Parkan M. (1991). “Brecht Estetiği ve Sinema” Dost Kitabevi, İzmir
Sözen M. (2012). Selçuk İletişim Dergisi, “İran Yeni Dalga Sinemasında Varoluşsal Temalar ve Yönelimler”, Konya
Suner A. (2015). “Hayalet Ev Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek” Metis yay. İstanbul
Tapper, R.(2007). “Yeni İran Sineması”, Kapı Yayınları, İstanbul.

Tezler

- Çağlayan A. (2011). “Gerçekçilik Bağlamında İran Sinemasında Dil ve Estetik” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Zıraman Z. (2014). “Yeni Kavramı Çerçevesinde 1990 Sonrası Türkiye Sinemasında Yönetmen Üslupları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Laleh A.(2013). “Modern İran Sinemasında İran Edebiyatının İzleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
Nafeie M. (2012). “Devrim Sonrası İran Sinemasında Çocuk İmgesinin Genç Kuşak İzleyici Açısından Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Yağhmooralı V. (2013). “Majid Majidi Filmlerinde Sosyal Ve Kültürel Anlatı Yapısı” İzmir.

Summary

Cinema also tells the story that reflects the spirit of the age like other art disciplines. The cinema, influenced by the values of the society it is in as a modern era, is not independent of political, economic and cultural changes. Each country cinema serves as a kind of mirror with films produced by feeding it from its own culture. The audience witnesses the social and cultural structure of that country in every film they watch. In addition to being commercial, cinema is both a cultural creator and a cultural transporter. As a culturist, the cinema is quite powerful and at the same time constitutes the country's visual memory. Iranian cinema witnessed the most productive period of this movement after the revolution before the revolution and the commercial and at the same time the first wave of the New Wave movement Iranian cinema has given way to important artistic works accepted in the world as well as commercial products, starting from the values of the society where it exists. The cinematic products that the directors transmit by visualizing their personal world are the reflection of the society they live in at the same time. Majidi's multi-layered narrative language originates from the richness of Iranian art, producing films that are influenced by the cultural and social values of his country in his own geography. Majid Majidi is the last generation representative of the cinema, known in Iranian society and known as the Iranian New Wave. He emphasizes the general human values of the films he made by going out of his way to Islam. Adopting a realism approach in cinema, Majidi presented a narrative that reflects human nature through child innocence with a fairly natural and simple narrative language. It has a simple narrative language that conveys the elements of morality and virtue that children convey from a child's point of view as if it were the reality of the 'Children of Paradise' film. In addition to the use of the camera in the film, the lighting and the space are also conveyed in a way that they perceive. Majidi is also measured in the use of music with acting. In the film, the use of limited music is seen in order to increase the dramatization towards the final stage of the shoe or the running of the shoe. The film, based on a poor family, highlights values such as morality and virtue. Majidi's narrative style does not include classical cinema codes. He does not prefer a cinematic language that arouses sensational fiction or curiosity in his cinema, and that seeks to identify. In order to understand the multi-layer structure of Iranian cinema, it is necessary to understand its background and the multicultural structure of Iran. Iran the culture that forms the new wave theater and the story that characterizes this culture is also the past. The modern cinema approach, accepted as a new wave in Iran, is a mixture of Italian New Realism and French New Wave trends. The effect of realism is evident in movies with the transfer of natural acting and everyday life. At the same time, Iranian New Wave directors are evaluated within the scope of auteur. Having a language and narrative structure that is unique to them, these directors also have an internal subject matter integrity. Iranian cinema has occasionally passed through difficult times, but it has received works that received prizes at festivals, which are considered very valuable abroad. Iranian cinema has described the narratives in terms of the child's point of view because of the restrictions imposed on a woman. Especially after the revolution, they used the dramatic items effectively by emphasizing universal values in the language of expression that they formed in the Majidi group among them. Majidi's poetic and poignant film 'Child of Paradise' is like Vertov's application of cinema-real cinema-eye theory. This essay examines Iranian cinema, which exports movies abroad with its majestic and original structure, which has transformed its camera through realism theory.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Arkeolojik Açından Az Bilinen Bir Yöre: Tunceli

An Archaeologically Lesser Known Area in Eastern Anatolia Region: Tunceli

Umut PARLITI¹

Kenan ÖNCEL²

Nilüfer PARLITI³

Geliş Tarihi: 25.05.2017 / Düzenleme Tarihi: 30.06.2017 / Kabul Tarihi: 03.07.2017

Özet

Tunceli'de yürütülen geçmiş araştırmalarda insana ait ilk ayak izleri Paleolitik Döneme kadar uzatılmıştır. İnsanların avcılık-toplayıcılıktan yerleşik yaşama geçişle başlayan kültürel sürecin bu zorlu coğrafyada Neolitik Döneme veya hemen sonrasında Kalkolitik Döneme kadar uzandığı belirlenmiştir. Ülkemizin en çok merak edilen ancak en az araştırılan bu gizemli yöresinde, höyüklerin araştırılması ve kazılarının yapılması gerekmektedir. Coğrafi konumu nedeniyle göç yolları üzerinde yer alan Tunceli'nin arkeolojik çalışmalarının artması ile kültürel geleneğin Doğu Anadolu'da nasıl geliştiği konusunda yeni bilgiler elde edilecektir. Kültürel geleneğimizin gizemini içinde saklayan Tunceli yöresindeki arkeolojik yerleşimler hala insanlık tarihini değiştirecek bir çok gizemi içerisinde barındırmaktadır. Bu yerleşimlerin çanak çömleği, mimarisi, ocakları, metal eserleri ve adını sayamadığımız bir çok eseri aslında dili olmayan tarihi şahitlerimizdir. Bu buluntular ışığında kültürümüzün yayılımı, bölgeler arası ilişkileri ve gelişimi konusunda değerlendirmeler yapabileceğiz. Biz bu çalışma da geçmiş yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalarda elde edilen sonuçları ve son zamanlarda yörede yürütülen arkeolojik araştırmalarla elde edilen sonuçları bir arada değerlendirmeye çalışacağız. Böylece uzun zamandır sessizliğe bürünen yörenin arkeolojisi derleme halinde tekrar kaleme alınmış olacak ve ileriye yönelik çalışma stratejileri sunması açısından önemli bir çalışma olacaktır.

Çalışmamızda doğru sonuçlara ulaşmak için iki temel kurala dikkat edilmiştir. Bunlardan ilki literatür çalışmaları ikincisi ise 2017 yılı itibarıyla resmi kayıtlardaki son verilerdir. Yapılan literatür çalışmaları aslında Tunceli ili için ne kadar az çalışma yapıldığını gözler önüne sermiştir. Yörenin güney sınırında, sınırlı bir alanda baraj çalışmaları nedeniyle yapılan küçük çaplı sondaj çalışmaları dışında iç kesimlerde herhangi bir kazı çalışmasının yapılmamış olması bu durumun sonucudur. Bu çalışmalardaki raporlar Tunceli yöresinin kültürel değerlerinin tamamını temsil etmemektedir. Çünkü Tunceli'nin iç coğrafyası, Paleolitik dönemleri aydınlatacak çok sayıda mağaraya ve Historik, Prehistorik Çağları aydınlatacak çok sayıda höyüğe ev sahipliği yapmaktadır. Şuan için yüzey araştırmalarından elde edilen veriler elbette bu yörenin prehistorik çağlara kadar uzandığını göstermektedir. Yapılacak kazılarla birlikte bu çağlar içerisinde kendine özgü kültürel dokuları olan insanların yaşamlarından izlere ulaşılabilecektir. Belki farklı mimari yapılar, ocaklar, seramikler, süs eşyaları yapan, farklı dili, dini olan uygarlıkların kalıntılarına ulaşılabilecektir. Anadolu Arkeolojisi'nde eksik kalan coğrafi halkanın tamamlanması ile bir çok eksik bilgi arkeoloji literatürüne eklenecektir. Şuan için bilinen arkeoloji ve tarih akışının yönünü değiştirecek bilgilere de ulaşılabilecektir. Son zamanlarda bilim dünyasında bu yörenin araştırılması için artan bir istek bulunmaktadır. Bu istek resmi kurumlarda çalışan arkeologlarda da bulunmaktadır. Çalışmamızın doğru sonuca ulaşmasında uygulanan ikinci yöntem bu arkeologların emeklerinden elde edilen bilimsel, sayısal ve görsel kaynaklara dayanmaktadır. Makalenin yazarlarının il genelinde gerçekleştirdikleri kültürel varlıkların sayısallaştırma çalışmalarından elde edilen veriler değerlendirilerek kaleme alınmıştır. Arazi çalışmalarında ziyaret edilen merkezlerin coğrafi koordinatları alınarak haritaya işlenmiştir. Bu merkezlerin yüzeyinden elde edilen arkeolojik malzemeler literatür kaynakları taranmak suretiyle değerlendirmeye alınmıştır. Zorlu ve zahmetli geçen günlerden sonra elde edilen verilerin istatistiksel dökümü yapılmış ve bu makalenin yazıları ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğu Anadolu Bölgesi, Tunceli, Arkeoloji, Arkeolojik Sit, Kültür Varlıkları.

¹ Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye.
E-Posta: umutparliti62@gmail.com

² Arkeolog, Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Tunceli, Türkiye.
E-Posta: candeniz62@hotmail.com

³ Arkeolog, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü, Erzurum, Türkiye.
E-Posta: nymphenil@gmail.com

Abstract

In the partial works that were performed in Tunceli, the first foot traces that belonged to humankind were extended to Paleolithic Period. The cultural process that began with humans settled for a permanent life style from hunter and gatherer life style was determined to extend to Neolithic Period or just after that, Chalcolithic Period on this rough geography. Burial mounds must be analyzed and archeological excavations must be carried out in this mysterious district which is the least searched and the most wondered location of our country. With an increase of archeological excavations in Tunceli that is located on the migration roads due to its geographical location, new information can be obtained about how cultural tradition developed in East Anatolia. Archeological settlements in Tunceli City that hides mystery of our cultural tradition still cover many important mysteries that might change the history of humanity. Pottery, architecture, ovens, metal objects and many other objects of these settlements are indeed unspoken historical witnesses for us. In the view of these findings, we will be able to make evaluations about spread of our culture, inter-regional communications and developments. We consider the historical locations in Tunceli district as analysis subject in this study.

In our study, two basic rules for reaching the correct results have been taken into account. The first one among them is the literature and the second one is the latest data according to the official records as of 2017. The literature studies, in fact, have revealed that, considerably little number of studies has been carried out for the Tunceli province. The fact that there has been no excavation carried out in the interior parts other than the small sized drilling excavations made on a small area because of the dam construction in the southern part of the region is the result of this situation. The reports in these studies do not represent the whole of the cultural values of the Tunceli region; because, Tunceli's inner geography is the home to many caves that will enlighten the Paleolithic Period and numerous mounds that will enlighten the Historic and Prehistoric Periods. Currently, the data obtained from the researches on the surface show that this area reaches to as far as the Prehistoric Ages. Together with the future excavations, traces from the lives of people, who had their own cultural texture in those eras, will be reached. Probably, the traces of the civilizations that have different architectural structures, furnaces, ceramics, ornaments, and different languages and religions will be reached. With the completion of the geographical circle that has missing parts in Anatolian Archeology, many missing information will be added to the literature of archaeology. Also, the information that will change the direction of the archaeology currently known and the course of the history can be reached. Recently, there has been an increasing desire in the scientific world to investigate this area. This desire is also present in the archaeologists of the official institutions. The second method for our study to reach the correct results is based on scientific, quantitative and visual sources obtained as the result of the efforts of these archaeologists. The data obtained from the studies regarding the digitization of the cultural assets carried out around the province by the authors of the article were evaluated and written. The geographical coordinates of the centers that were visited during the field studies were taken and marked on the map. Archaeological materials obtained from the surfaces of these centers have been taken under evaluation by scanning the sources in the literature. The statistical inventory of the data obtained after tough and troubling days was made and the scripts of this article were formed.

Keywords: East Anatolia Region, Tunceli, Archeology, Archaeological Site, Cultural Assets.

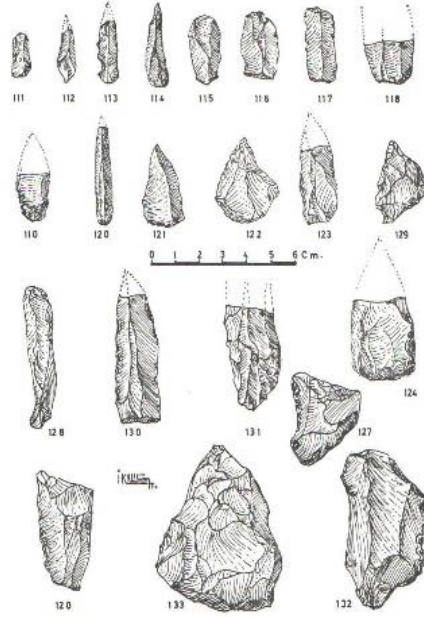
Tunceli'nin Arkeolojik Açısından Potansiyeli ve Geçmiş Araştırmalar

Doğu Anadolu Bölgesinde kapsamlı arkeolojik araştırmalar yapılmadan önce iklimi, zorlu hayat şartları ve bölgenin dağlık yapısından dolayı çok geç dönemlerden başlayarak insan toplulukları tarafından yaşam alanı olarak tercih edildiği düşünülüyordu. Ancak, Doğu Anadolu Bölgesinde yürütülen yüzey araştırmalarında ve kazılarda tespit edilen verilerden yola çıkarak çok eski çağlardan beri insan topluluklarının bu bölgede yaşadığı anlaşılmıştır (Erzen, 1986: 3-5). Bu araştırmalarda özellikle Tunceli yöresinde Paleolitik Çağ'a ait arkeolojik kalıntıların bulunmasıyla bölgenin en erken çağlardan itibaren insanların dikkatini çektiği anlaşılmıştır (Kökten, 1974: 1-2; Yalçınkaya, vd. 1987: 30). Bu coğrafyanın arkeolojik bulgular açısından zengin olmasının sebepleri arasında doğal sığınakların çok olması, orman, bitki örtüsünün zenginliği (Huntington, 1902: 301, 306), av hayvanlarının bolluğu, kısaca iklim ve coğrafi şartları sayılabilir (Yalçınkaya, 1985: 429; Yigit, 1995: 233-234; Yıldırım, 1997: 10). Su altında kalmış fakat arkeolojik yönden araştırmaları tamamlanmamış olan Munzur Vadisi ve kıyı şeridinde yapılan gezilerde Pınarlar-Pulur Höyüğü, Karhane Kaya Mevkii, Çataksu, Kilise Köy, Harlar Mevkii, Bendi Keli Mevkii, Topraklık gibi yerleşme yerleri ve höyüklerin varlığı tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde Pınarlar Pulur Höyük'te⁴ Orta Paleolitik, Neolitik ve Kalkolitik devirlere ait bulgulara ulaşılmıştır. Diğerlerinin ise Erken Tunç Çağ ve Demir Çağ yerleşimleri olduklarının belirtilmesi, yörenin yazı öncesi ve hemen sonrası dönemlerin anlaşılmasında önem arz etmektedir (Esin, 1974a: 109).

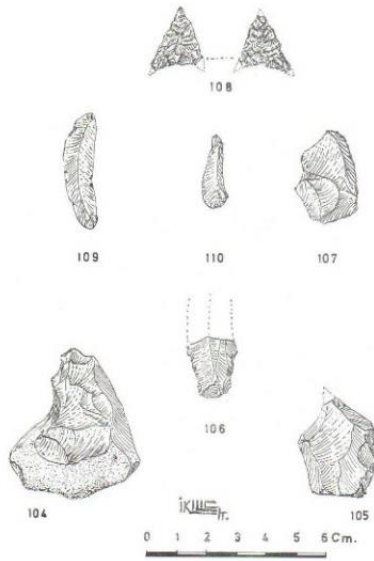
Bölgede İ.Kılıç Kökten ve diğer bilim insanları tarafından yapılan yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen bilgilere göre Alt (MÖ 1.5 Milyon- 80.000), Orta (MÖ 80.000-30.000) ve Üst Paleolitik (MÖ 30.000-15.000) evrelerin üçü de yaşanmıştır

⁴ Esin'in Pınarlar-Pulur Höyük olarak değerlendirmeye aldığı bu merkez günümüzde Pınarlar Kaynar Höyük olarak adlandırılan yer olmalı.

(Kökten, 1971: 14-15; Koşay, 1971: 128; Kökten, 1976: 2-3; Yiğit, 1995: 233-234; Sevin, 1997: 15). Yani insanlık serüveninin en dip tarihi bu yörede ve çevre yerleşimlerde kendine yer edinmiştir. Hatta yörenin içerisinde kalan Öğrendik Köyü Madler Mevkiinde ele geçen çakmaktaşlarından kaba yongalı aletler, yontuk çakılların Paleolitik Dönem ve öncesi (Eolit) çağ insanların burada çalıştıklarını ve aletlerini yaptıklarını gösterdiği belirtilmektedir. Kökten, Elazığ-Pertek arasında bulunan Karataş Kayaaltı Sığınağı'nda gerçekleştirdiği sondaj çalışmasında Üst Paleolitik Çağa ve Erken Tunç Çağına ait malzemelerin ele geçtiğini raporlamıştır (Kökten, 1972: 2, Lev. 4.2- 9, 10), (Şekil. 1-2). Yöre genelinde uzun bir süre sessizliğe bürünen arkeolojik veriler Urartularla birlikte tekrar kendini göstermiştir. Elazığ-Pertek arasında Tanrıvermiş Kalesi'nin Erken Tunç Çağından sonra Urartu Döneminde yerleşim görmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Bahar, 1989: 503). Yöre içerisindeki arkeolojik veriler olan höyükler, kaleler, mezarlar, mimari parçalar ve seramikler – Çalıözü/Vasgirt, Kaleköy, Elti Hatun Kaya Mezarı, Efkar Tepesi Höyük, Şahverdi- Urartuların bu yöreye verdikleri önemi göstermektedir (Schäfer,1977: 250-251; Sevin, 1989a: 50; 1989b: 457, Resim.44; Danık, 2001: 12, Sevin, 2005: 383)⁵.

Şekil 1. Karataş Kayaaltı Sığınağı: Üst Paleolitik Çağ taş aletleri (Kökten, 1972: Lev.10).

Şekil 2. Karataş Kayaaltı Sığınağı: Erken Tunç Çağına ait taş ve obsidyen aletler (Kökten, 1972: Lev.9).

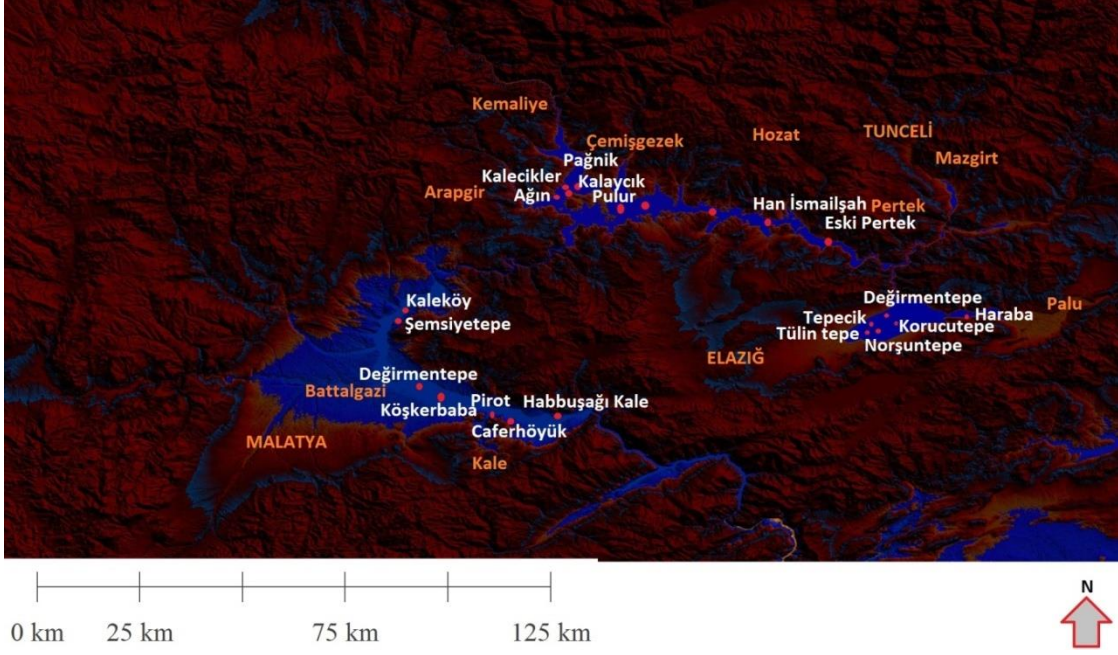
⁵ Söz konusu yerleşimlerin detaylı açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Tunceli yöresi, maden rezervleri bakımından son derece zengindir. Bölge içerisinde madenin kullanılmaya başlandığı Kalkolitik Çağ'dan (M.Ö.5500) itibaren bu yörenin de bölgeler arası göçlerde, ticari, kültürel ve sosyal etkileşimde önemli bir alan haline gelmeye başlamış olduğu söylenebilir. MÖ 3. bin yıllarında bu etkileşimin yoğun biçimde sürmekte olduğunu gösteren kanıtların bulunduğu belirtilmektedir. Bu kanıtlardan bir tanesi bölgeler arası ticaret ile ilişkilendirilmektedir. Ticaretin gelişmesinin en önemli nedenlerinden birisi ise Tunceli'nin hemen güneyinde bulunan Altınova'daki yerleşmelerin birer metal işleme merkezi olmasına bağlanmaktadır (Aktüre, 1997: 102-103.). Bu bölgenin Kuzey Suriye, Kuzey Mezopotamya, İran ve Orta Anadolu ile Güney Akdeniz bölgeleri arasında yakın ilişki içerisinde olduğu belirtilmektedir (Uçankuş, 2000: 475). En erken dönemlerden itibaren Tunceli'nin yerleşim yeri olarak seçildiğini ve kendi coğrafi sınırlarının dışıyla sürekli iletişim halinde olduğu arkeolojik verilerle ispatlanmaya çalışılmaktadır. Yukarıda sözünü ettiğimiz bu iletişimin kesintisiz olarak devam ettiği ve Demir Çağın başlarından (MÖ 1.200 civarı) itibaren bu yörede önemli arkeolojik merkezlerin olduğunu söylemektedir. İletişimin uzak diyarlara kadar uzandığına örnek olarak Demir Çağı için tipik olan çanak çömleğinin en yakın benzerlerinin Kuzeybatı İran'daki Geoy Tepe'de A tabakasında bulunmuş olması verilmektedir. Tunceli İli, Ovacık İlçesinde Orta Çağ'dan beri devam eden belirli mezar anıtı geleneğinin (koçbaşı mezar gibi) özelde Geoy Tepe'de (Esin, 1974a: 112) genelde ise Azerbaycan, Karabağ, Nahçıvan, Kafkasya'da (Danık, 2004: 19) varlığının biliniyor olması bu iletişimin yakın zamana kadar devam ettiğini göstermektedir. Söz konusu bu uzak diyarlarla iletişim halinde olan Tunceli'nin yeraltı kaynakları olan kurşun, gümüş, arsenikli bakır ve bakırdan işlenmiş ve işlenmemiş çeşitli maden eserleri ticaret kolonileri vasıtasıyla güneyde geniş bir pazar bulmuş olmalı. Muhtemelen bu yörede yer alan bazı gümüş ve bakır kaynakları bölge madencileri tarafından da bilinmekteydi (Yakar, 1985: 270).

Arkeolojik açıdan en az bilgiye sahip olunan hatta "*tam anlamıyla bir bilinmez*" olarak tabir edilen Tunceli yöresinde bilimsel yöntemlerle kazısı yapılan tek yerleşim Pulur/Sakyol Höyük'tür (Işıklı, 2011: 30, 178). Bu yerleşim Tunceli İline 45 km., Çemişgezek ilçesine ise 20 km. mesafede bulunmaktadır. Yüksek tepeli, fazla büyük olmayan bir höyüktür (Koşay, 1970: 139). Erken Tunç Çağ (yaklaşık MÖ 3.000- 2.000) verilerinin ele geçtiği bu merkez 120x75 m. boyutlarında olup, 20 m. yüksekliğe sahiptir (Whallon ve Kantman, 1970: 5, Grup: XII, Pulur). Ancak kazı çalışmalarında, sadece 11 m. sinin kültür katı olduğu diğer kısmın yüksek seki olduğu belirlenmiştir. Yapılan ilk araştırmalarda höyükte, Geç Kalkolitik- Erken Tunç Çağ I yerleşiminin söz konusu olduğu belirtilse de (Koşay, 1970: 140) kazılar neticesinde en erken yerleşimcilerin Geç Neolitik- Erken Kalkolitik dönem içerisinde burayı iskân için seçtikleri belirlenmiştir (Koşay, 1971: 99; Koşay, 1972: 127-128). Pulur/Sakyol'un Erken Tunç Çağı katlarında açığa çıkartılan her biri iki dikdörtgen odadan oluşan mimari yapıların (Anadolu Tipi Mimari Yapı) çağdaşı olan Ahlatlıbel'de (Ankara) ve Demircihöyük'de (Eskişehir) de açığa çıkartılmıştır (Fidan, 2013: 113-114). Bu odalar içerisinde bulunan at nalı şeklinde ocaklar, mimariyi ayakta tutan taş temeller ve kerpiç duvarlar dikkat çekicidir. Bu veriler Erken Tunç Çağı I toplumunun ulaştığı ustalığı yansıtmaktadır. Mimari unsurlar dışında zanaatkâr ustalığını yansıtan metalürjik ve seramik üretimin varlığı da dikkat çekicidir (Erarslan, 2006: 82). Pulur/Sakyol'un bu yapı katında sağlam yapılarla birlikte yörenin ölü gömme geleneklerini yansıtan ilk insan iskeleti de bulunmuştur. Hocker (cenin) pozisyonunda gömülen bireyin yanında ölü hediyesi olarak birkaç kabın bırakıldığı raporlanmıştır (Koşay, 1970: 140). Pulur/Sakyol Höyük içerisindeki yerleşimlerde ve hemen güneyinde bulunan Norşuntepe (Hauptmann, 1982: 17-18; Frangipane, 2003: 23), Tepecik (Esin, 1974b: 48-49), Arslantepe (Palmieri, vd. 1998: 115) gibi yerleşimlerin içerisinde ve mezarlarında ele geçen altın, gümüş, bakırdan yapılmış mücevherler ve silahların üretim açısından tamamen yerel ustalara ait oldukları ancak bazı özellikler açısından Transkafkasya etkisi gösterdiği belirtilmektedir. Bu toplulukların Transkafkasya dışında Suriye-Mezopotamya ile ticari bağlarının bulunduğu ve muhtemelen Anadolu Yüksek Yaylalarındaki zengin kaynaklara endeksli olarak ticari ilişkilerin gerçekleştiği düşünülmektedir (Erarslan, 2006: 82).

Yeni Araştırmalar Işığında Tunceli Arkeolojisi

Toros Dağ sırasının kuzeyinde kalan Tunceli'nin tarihi geçmişine ışık tutan höyüklerin önemini kavrayabilmek için hemen güneyinde bulunan Elazığ- Malatya Bölgesi höyükleri büyük önem arz etmektedir. Çünkü şuan için onlardan elde edilen sonuçlar bizlere referans olmaktadır. Bu bölge yerleşim arkeolojisinin anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır. Bölgede 1970'lerde yürütülen Keban Barajı ve Karakaya Barajı çalışmaları neticesinde birçok höyük tespit edilmiş, bunların çok azı kazılmış, ne yazık ki çoğu bütün bilinmezlikleriyle sular altına gömülmüştür. Bu çalışmaları yürüten bilim insanları kısmen de olsa Tunceli'ye yönelik yüzey araştırmaları yapmışlardır. Söz konusu bu bölgenin Kalkolitik Çağ'dan itibaren Suriye, Mezopotamya, Transkafkasya ve Orta Anadolu ile yakın ilişkiler geliştirdikleri tespit edilmiştir (Şekil 3).

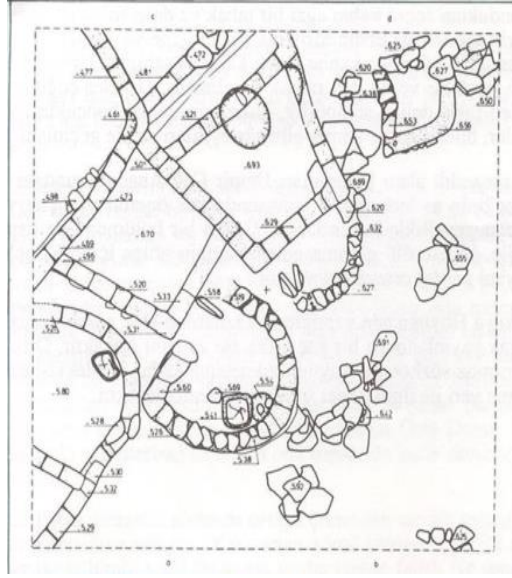

Şekil 3. Keban ve Karakaya Barajı kapsamında Tunceli İli ve Güneyinde tespit edilen Höyükler (Harita Eyüp Caner tarafından çizilmiştir).

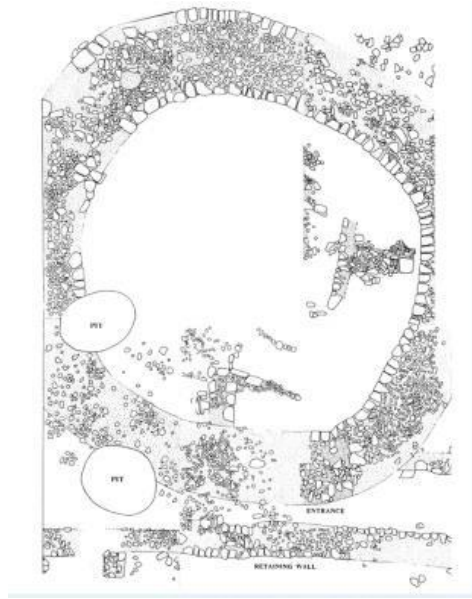
Tunceli'nin en çok bilinen ve kazısı yapılan höyüğü bugün sular altında kalan yukarıda sözünü ettiğimiz Çemişgezek Pulur/Sakyoğ'dur (Koşay, 1971: 99-100). Bu merkezden elde edilen zengin ve bulgulara dayanılarak yörenin aslında arkeolojik geçmiş anlamında büyük bir potansiyel taşıdığı (Işıklı, 2011: 30) ve uzak diyarlarla bin yıllar öncesine dayanan iletişim ağına sahip olduğu söylenebilir. Bu merkezin bilinen buluntularının benzerlerine –mimari, seramik, ocak gibi- Norşuntepe (Elazığ), Arslantepe (Malatya), Dilkaya'da (Van) daha doğuda Amiranis Gora (Gürcistan), Elar (Ermenistan), Baba Derviş (Azerbaycan), Yanıktepe, Ravaz, Yakhvalı'da (Kuzeybatı İran) da (Yaylalı, 2008: 168-172) ulaşılmıştır (Şekil 4-5, 6-10)⁶. Ancak Tunceli'de bu süreçten sonra kazı çalışması yapılmamış hatta bilim dünyasının bilmediği birçok höyük, yerleşim kazısı yapılmadan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Şuan için resmi kayıtlara göre⁷ Tunceli İli ve İlçelerinde toplamda 125 adet kayıtlı taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. **Tunceli merkezde** 5 adedi arkeolojik sit, 4 adet mezarlık, 1 adedi çeşme, 3 adedi ise idari alan olmak üzere toplam 13 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. **Çemişgezek'te** 1 adedi tarihi yol, 5 adedi köprü, 1 adedi idari alan, 4 adedi camii, 4 adedi kaya mezarı, 2 adedi hamam, 1 adedi medrese, 2 adedi türbe, 1 adedi çeşme, 2 adet mezarlık, 2 adedi kilise, 5 adedi konut olmak üzere toplamda 38 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Bunlardan Çemişgezek Mağaraları'nda yapılan araştırmalarında prehistorik zamanına kadar uzanan buluntularının ele geçtiği belirtilmiştir. Çemişgezek ile Pulur arasında Yeniköy çevresinde Hüyetepe üzerinde yapılan çalışmalarda Kalkolitik, Tunç, Roma dönemlere ait verilerin ele geçtiği raporlanmıştır (Kökten, 1971: 13-14). **Pertek'te**, 5 arkeolojik sit, 7 mezarlık, 4 cami, 2 çeşme, 2 kale, 2 türbe, 1 köprü, 1 idari yapı, 1 doğal varlık, 1 kilise, 1 şapel olmak üzere 27 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Pertek'de 1969 yılında yapılan yüzey araştırmasında Yeniköy tarlalarında Paleolitik Çağa ait çakmak taşı aletler ele geçirilmiştir (Kökten, 1971: 15). Yeniköy Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda Erken Tunç Çağına tarihlenen yapı katlarına ve bunlar içerisinde önemli buluntulara – çakmaktaşı, kemik, tunç eserler- ulaşılmıştır (Koşay, 1976: 177-181, Lev. 117. 1-13). Kültür varlığı açısından önemli bir yere sahip **Mazgirt'te** toplamda 19 adet tescilli kültür varlığı bulunmakta: 7 arkeolojik sit, 2 cami, 1 hamam, 2 türbe, 3 mezarlık, 1 kilise, 2 çeşme. **Hozat'ta** toplamda 10 adet tescilli kültür varlığı bulunmakta: 1 arkeolojik sit, 1 kaya mezarlığı, 3 mezarlık, 1 türbe, 1 kilise, 1 şapel, 1 hamam, 1 çeşme. **Ovacık'ta** toplamda 5 adet tescilli kültür varlığı bulunmaktadır. Bunlar 2 arkeolojik sit, 1 doğal sit, 2 mezarlıktan oluşmaktadır. **Nazimiye'de** toplamda 4 adet tescilli kültür varlığı bulunmakta: 1 arkeolojik sit, 1 mezarlık, 1 cami ve 1 idari yapı. **Pülümür'de** 6 mezarlık, 1 hamam, 1 köprü ve 1 camiden oluşan toplamda 9 kültür varlığı bulunmaktadır. Tunceli'nin hemen güneyinde bu sayı yüzlerle ifade edilirken, her tarafı tarih kokan Tunceli ilimizde bu sayının oldukça az olması üzüntü vericidir. Keban kazıları esnasında günlük geziler sonucunda varlığından bahsedilen bu yerleşimlerin bugün ne durumda oldukları belli değildir. Hatta birçoğunun yeri kaybolmuş ve tarih sahnesinden silinmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu yerleşimler Türkiye Arkeolojisi için önemli bilgiler içermektedir. Bir an önce çalışmalar yapılmalı ve baraj suları altında kalmadan, kaçak kazılar, yollar, su yolu, inşaat malzemesi vd. amaçlarla tahribatlar yapılmadan önce belirlenip dünya mirasına adları yazılmalıdır.

⁶ Makalede kullanılan resimler Nilüfer PARLITI ve Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI'nın arşivinden alınmıştır.

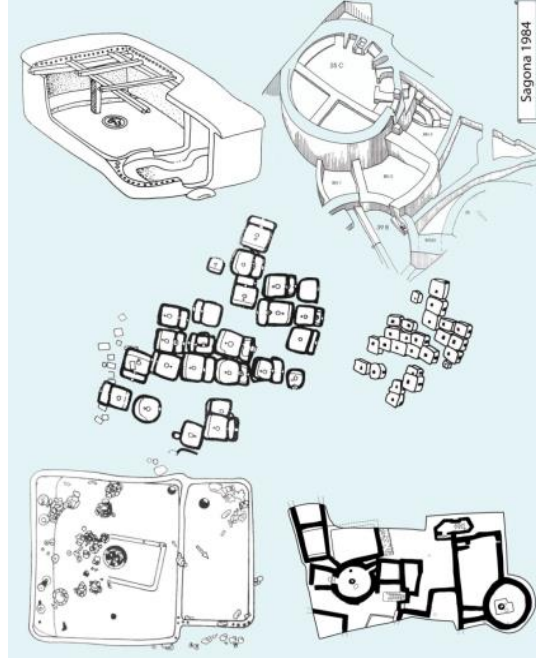
⁷ Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'ndan Nilüfer PARLITI'ya ve Tunceli İl Kültür Müdürlüğü'nden Kenan ÖNCEL'e paylaştığı bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

Şekil 4. Tunceli Pulur-Sakyol'un Transkafkasya etkili mimarisi.

Şekil 5. Van- Dilkaya'nın Transkafkasya etkili mimarisi.

Şekil 6. Güney Kafkasya'nın Erken Transkafkasya Mimarisi

Şekil 7. Tunceli-Pulur Sakyol'un Karaz Seramikleri

Şekil 8. Van Karagündüz Höyük Karaz Seramikleri

Şekil 9. Van Müzesinden Karaz Seramikleri

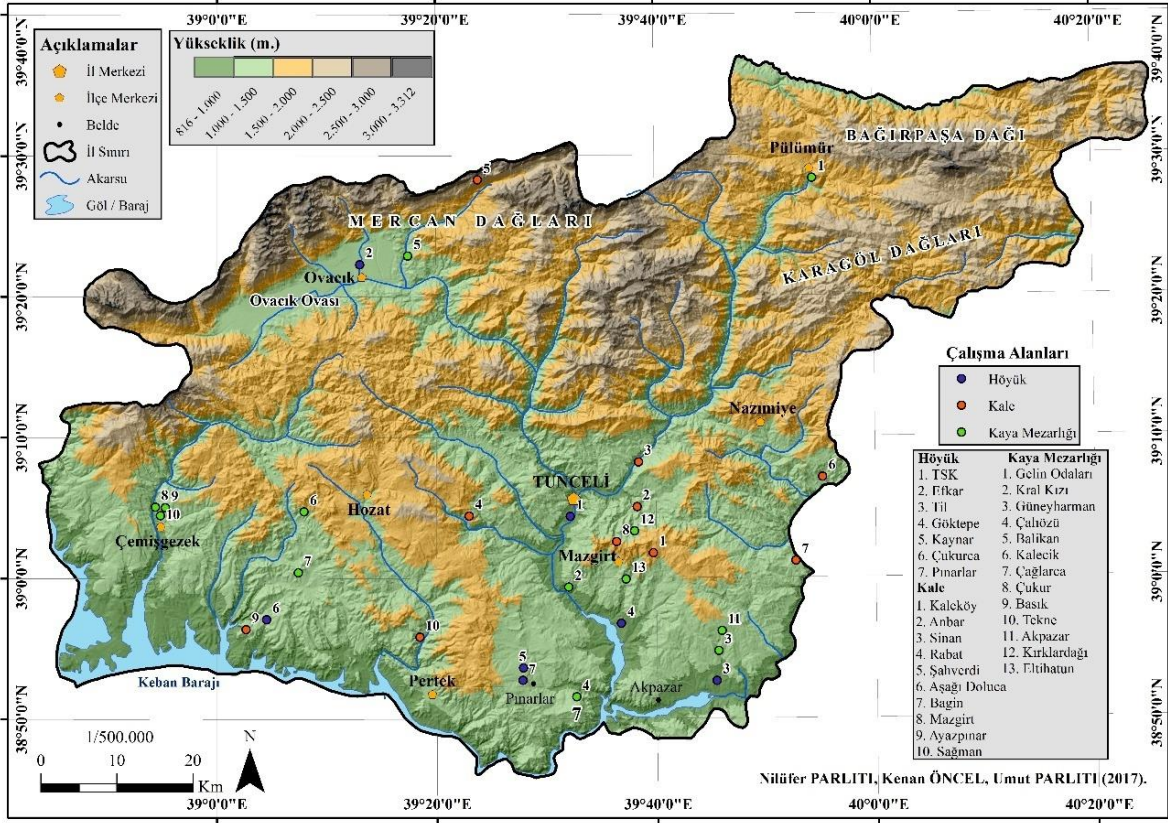

Şekil 10. Erzurum Karaz Höyük'ten Karaz Seramikleri

Tunceli İl Kültür Müdürlüğü'nden Arkeolog Kenan ÖNCEL'in ve Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Arkeolog Nilüfer PARLITI'nın yürüttüğü özverili çalışmalarda çok sayıda arkeolojik yerleşim kültür tarihimize eklenmiş, bunun yanı sıra varlığı bilinen ancak coğrafi koordinatları alınmayan, fotoğrafları bulunmayan arkeolojik yerlerin belgelenme (sayısallaştırma) çalışmaları yapılmıştır (Şekil 11). Örneğin Uzunçayır Barajı kenarında yer alan Kral Kızı Mağarası (Şekil 12) çevresinde Erken Demir Çağa tarihlenebilecek yivli, el yapımı seramikler dışında prehistorik⁸ döneme tarihlenecek malzemeler (obsidyen, çakmak taşı alet) ele geçirilmiştir (Şekil 13). Diğer önemli merkez Tunceli Merkez Atatürk Mahallesi eski meslek yüksek okulunun bahçesinde yer alan höyük (TSK Höyük) yerleşimidir (Şekil 14). Üzerinde prehistorik döneme tarihlenebilecek – tunç çağı boyalı seramik parçaları, obsidyenler, çakmaktaşı aletler, taş aletler, dilgiler, kesici aletler- buluntuların ele geçmiş olması oldukça önemlidir (Şekil 15). Ancak höyüğün yakın zamanda mezarlık olarak kullanılması, kaçak kazıların yoğunluğu ve barajın etkisiyle neredeyse yok edildiği görülmektedir. Pertek İlçesi sınırlarında kalan Çukurca Höyük, Çukurca Köyüne bağlanan yolun solunda kalmaktadır. Çevreye hâkim bir konumda olup batı tarafı anakayaya dayandırılmıştır (Şekil 16). Yüzeyde yoğun miktarda kalın cidarlı kırmızı, kahverengi, gri astarlı amorf nitelikte seramik parçaları bulunmuş olup seramiklerin bir kısmının el yapımı bir kısmının ise çark yapımı olduğu belirlenmiştir (Şekil 17). Höyüğün güney eteğinde düzgün olmayan taşlardan örülmüş duvar izine rastlanılmıştır. Yüzeyde bulunan parmak baskılı, dışa dönük ağız kenarlı, kalın cidarlı, kaba yapılı mallardan buranın şuan için Demir Çağı'nda yerleşim alanı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Pertek İlçesinin diğer yerleşimi olan Pınarlar Kaynar Höyük, 2011 tarihinde sit sınırları içerisine dâhil edilmiştir (Şekil 18). Yüzeyden toplanan seramikler höyüğün Erken Tunç Çağı, Erken Demir Çağ ve Orta Demir Çağ'da yerleşim görmüş olabileceğine işaret etmektedir (Şekil 19). Obsidyen ve çakmaktaşı aletler de prehistorik bir yerleşimin olabileceğini göstermektedir. Kazılması durumunda yörenin Erken Demir Çağ yerleşimlerinin özellikleri hakkında önemli ipuçlarının edilebileceği bir yerleşimdir. Pertek İlçesinin Pınarlar Köyünde yer alan Kaletepe Höyük ise 150x100 m. boyutlarında orta ölçekli bir höyüktür. Tepelik bir yükseltiye konumlanan höyük ovaya hâkim olduğu noktadan stadele yaklaşık olarak 9 m. yüksekliğe sahiptir (Şekil 20). Höyük yüzeyinde açığa çıkan mimari yapılar dikkati çekmektedir. Mimari yapılar şekilsel açıdan Orta Demir Çağ özelliği sunsa da kazılar yapılmadıkça bunu doğrulamak mümkün değildir. Höyükte daha erken yerleşimlerin olması da

⁸ Yazı Öncesi

olasıdır. Yüzeyde toplanan yivli seramikler bu duruma işaret etmektedir (Şekil 21-22). Pertek ilçesi Pınarlar bucağında yer alan Çalıözü/Vasgirt kaya mezarlarının kullanımı Urartu dönemine (Orta Demir Çağ) kadar uzatılmaktadır (Danik, 2001: 12, 15), (Şekil 23). Ancak burada yapılan son çalışmalarda Orta Demir Çağ'a tarihlenecek arkeolojik malzemeye ulaşılamamıştır. Ele geçen kırmızı öze sahip kaba yapıllı, saman ve taşçık katkılı kaba amorf mallar ve tek tük ele geçen sırlı yeşil amorf seramik parçaları daha çok Orta Çağ'a işaret etmektedir. Çalıözü Köyünün bulunduğu vadinin hemen karşısı yakasında, aynı düzende yapılmış kaya mezarları bulunmaktadır. Bu durumda çevrede çok büyük arkeolojik bir yerleşimin olması beklenmektedir. Ancak şuan için bu yerleşimin nerede olduğu tespit edilememiştir.

Şekil 11. Tunceli il sınırları içerisinde tespit edilen arkeolojik yerleşimler.

Şekil 12. Kral Kızı Mağarası.

Şekil 13. Kral Kızı Mağarası çevresinde bulunan seramikler ve obsidyenler.

Şekil 14. Atatürk Mahallesi, Eski Meslek Yüksek Okulu Bahçesinde (TSK Lojmanları) yer alan höyük.

Şekil 15. Atatürk Mahallesi, Eski Meslek Yüksek Okulu Bahçesinde (TSK Lojmanları) yer alan seramikler ve obsidyen.

Şekil 16. Pertek Çukurca Höyük.

Şekil 17. Pertek Çukurca Höyük'ün seramikleri.

Şekil 18. Pertek Pınarlar Kaynar Höyük.

Şekil 19. Pertek Pınarlar Kaynar Höyük seramikleri.

Şekil 20. Kalatepe Höyük.

Şekil 21. Kalatepe Höyük seramikleri

Şekil 22. Kalatepe Höyük seramikleri

Şekil 23. Pertek Çalıözü Kaya mezarlarından bir örnek.

Tunceli İli, Mazgirt İlçesi, Akpazar Beldesi, Kuşçu Mahallesinde bulunan Til Höyük, Tunceli'nin geçmişini yansıtan önemli merkezlerden biridir. Tunceli- Elazığ yolunun yaklaşık 1 km. güneyinde, köyün 1 km. kadar uzağında yer almaktadır. Ulaşım açısından kolay bir yola sahip olan bu yerleşim 1996 yılında 1. derecede arkeolojik sit olarak kabul edilmiştir. Fakat bugüne kadar herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmamıştır. Til Höyüğü'nün üst kısmında kaçak kazılar sonucunda açılmış çukurlar tespit edilmiştir. Bunun dışında höyük nehir taşkınları ile tahrip olmaktadır (Şekil 24). Yerleşimin yüzeyinde toplanan baskı bezemeliler, yivli seramik parçaları ve el yapımı amorf seramik örneklerini Demir Çağına işaret etmektedir (Şekil 25). Mazgirt Göktepe Höyük, Tunceli- Elazığ Karayolu üzerinde Göktepe Köyü'nün yaklaşık 500 m. güneyinde yer almaktadır. Nehrin yol açtığı tahribatla birlikte tahminen 300x250 m.lik çapa, 15 m.lik yüksekliğe sahip, büyükçe bir höyüktür (Şekil 26). Höyükteki kaçak kazılar ve yoğun tahribatın yarattığı kesitlerinden yoğun bir iskâna sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 27). Yüzeyde toplanan boyalı seramik parçaları, iyi pişirilmiş ince cidarlı amorf seramikler, meyvelik olarak tanımlanan iç bükey seramik parçaları ve obsidyenler Tunç Çağına, kaba yapılı, dışa taşkın dudaklı az pişmiş, yoğun katkılı olan seramik parçaları Demir Çağı ve sonrasına işaret etmektedir (Şekil 28-29). Obrukbaşı Kaya Mezarları ise Mazgirt İlçesi Güneyharman-Karabulut-Obrukbaşı Köyleri üçgeninde yer alan vadiye bulunmaktadır. Kaya mezarları 2011 yılında 1. derecede arkeolojik sit olarak tescillenmiş ancak, yol amaçlı toprak alınması nedeniyle büyük bir tahribat yaşamıştır (Şekil 30). Obrukbaşı Kaya Mezarları, mezar odalarının yapılış biçimleri açısından ve çevrede ele geçen seramik parçalarından dolayı şuan için Orta Çağ'da kullanım gördüğünü göstermektedir. Yörenin önemli arkeolojik yerleşimlerinde biri olan Kaleköy Urartu Kalesi, ilçe merkezinin doğusunda ilçeye 20 km uzaklıkta olan Mazgirt Kaleköy Köyü sınırları içerisinde, büyük bir kaya kütlesi üzerinde yer alır (Şekil 31). Son yapılan ziyarette yamaçta yapılan kaçak kazılardan dolayı kalede kare biçimli mekânların olduğu anlaşılmıştır. Bu kale, başkenti Van Havzasında bulunan Orta Demir Çağ uygarlığı olan Urartuların (MÖ 858-639) kuzey uçtaki yerleşimlerinden birisi olması açısından önemlidir. Van merkezde bulunan "krali mezar" örneklerini yansıtan mezarların bu merkezde de yapılmış olması oldukça önemlidir. Mezarlardan en büyüğünün girişinde II. Rusa (MÖ 685-639) dönemine ait mezar yazıtı bulunmaktadır (Schäfer, 1977: 250-251). Mezar, Urartu kaya mezarları içerisinde farklı özellikler de yansıması açısından önemlidir. Mezarın ön odasının giriş tavanında yapılan oyuntular ahşap hatıl izlenimi vermektedir (Şekil 32). Mezarın son derece ince işçilikle yapılmış olması ve mezarın kendisi Tunceli'nin Urartular döneminde çok önemli bir yöre olduğunu göstermektedir. En erken kullanımı Urartular dönemine verilen Mazgirt Elti Hatun Kaya Mezarı, adını aynı köyden almıştır. Kaya mezarının kapısının yönü vadiye doğru olmayıp Kaleköy'e doğru yönlendirilmiş olması dikkat çekicidir. Mezarın kapısının dışını çevreleyen rizalit, ön odaya geçişte tümsekle girilmesi ve kaya işçilik özellikleri Urartu kültürünün özelliklerini yansıtsa da sonraki zamanlarda ve günümüzde de dinsel amaçlı kullanım görmektedir. Mezar odasının bulunduğu tek parça büyük kaba kaya kütlesi yaklaşık 9 m. uzunluğa, 6 m. genişliğe sahiptir (Şekil 33). Efkâr Tepesi, Ovacık ilçe merkezinde yer almaktadır. Büyük bir konglomera kayalık üzerine konumlanmıştır (Şekil 34). Kaçak kazılar ve yol yapımı sırasında yoğun tahribat görmüştür. Erzincan Altıntepe'deki taşıyıcı/sütun parçalarının (Karaosmanoğlu ve Yılmaz, 2013: 276) benzerinin burada ele geçmiş olması, Urartu kültürünün izlerini yansıtmaktadır. Bu durumda Urartu'nun yayılım coğrafyasına bu halkayı da eklemek gerekmektedir. Ovacık İlçesinde yer alan Şahverdi yerleşimi ve çevresinde yüzeyden Orta Demir Çağ tipine uygun oldukça fazla miktarda seramik toplanmıştır. Bu merkezdeki kaya işçiliği, Urartuların işçiliğini anımsatmaktadır. Ayrıca gerek ham metal parçaları, gerekse cüraf örnekleri burada metal üretiminin yapılmış olabileceğine işaret etmektedir (Şekil 35). Elde edilen arkeolojik verilerle kısmen de olsa tarihlemeye çalışılan yukarıdaki yerleşimlerin kronolojik düzleme oturtulması, stratigrafilerinin kesinliğe kavuşması ancak kazılarla mümkün olacağı unutulmamalıdır. Son yıllarda yörede gerçekleştirilen arkeolojik yerleşimlerin sayısallaştırılması projesi sayesinde elde edilen yeni verilerin bu makaleye aktarılmasıyla yörenin potansiyeli daha net anlaşılmaktadır.

Şekil 24. Til Höyük ve yaşanan tahribat.

Şekil 25. Til Höyük seramik buluntuları.

Şekil 26. Göktepe Höyük.

Şekil 27. Göktepe Höyükte yaşanan tahribat.

Şekil 28. Göktepe'nin seramikleri.

Şekil 29. Göktepe Höyük'te ele geçmiş seramikler, obsidyen ve bir adet ağırşak.

Şekil 30. Mazgirt Obrukbaşı Kaya Mezarları.

Şekil 31. Mazgirt Kaleköy Urartu Mezarları ve yerleşimi.

Şekil 32. Kaleköy'ün mezar odasının giriş kısmı ve ahşap tipi süslemesi.

Şekil 33. Elti Hatun Kaya Mezarı.

Şekil 34. Ovacık Efkar Tepesi.

Şekil 35. Ovacık Şahverdi'de bulunan ham metal ve metal cürufu.

Değerlendirme ve Sonuç

Tunceli İli, Anadolu coğrafyasında arkeolojik araştırmaların en az yapıldığı illerin başında gelir. Bu il bütün gizemleriyle aydınlatılmayı, Türkiye Arkeolojisinde eksik kalmış kısımlarının tamamlanmasını beklemektedir. İnsanlık tarihinin en başından itibaren barınma yeri olarak seçilen bu gizemli yöre ne yazık ki araştırmalar için seçilememektedir. Bu durumun birçok sebebi var elbette, ancak yitip giden tüm insanlığın tarihi olmaktadır. Tunceli ili Paleolitik Dönemden itibaren insanların yerleşim gördükleri önemli mağaralara, kaya altlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Yöre içerisinde yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik ve sonrasında Kalkolitik Çağa ait önemli ipuçları bulunmuştur. Yapılan yüzey araştırmalarında ve kazılarda MÖ 4. binyıl sonu itibarıyla Doğu Anadolu'nun içinde bulunduğu coğrafyadan bildiğimiz Karaz ve Nahcivan Kulp tipi seramikleriyle Urmiye ve Transkafkasya yöresine kadar kültürel iletişim ağını genişlettiği belirtilmektedir. MÖ 3. binyıl başı itibarıyla devam eden doğu ve kuzey-güney yönlü etkileşimine "Anadolu Tipi Mimarisi" ile batı yönlü etkileşimin de eklendiği söylenebilir. Yörenin MÖ 2. binyıl kültürleri hakkında bilgi verebilecek arkeolojik malzemelere şuan için ulaşılamamıştır. Erken Demir Çağa işaret edebilecek arkeolojik malzemelere çok az yerleşimde ulaşılabilmektedir. Orta Demir Çağa işaret eden arkeolojik malzemelerin yerleşimlerin çoğunda ele geçmiş olması yörenin bu zaman dilimindeki potansiyelini göstermektedir. Daha çok yüzey araştırmalarından elde edilen bu verilerin doğruluğa kavuşması yörenin höyüklerinin korunmasıyla ve onlarda bilimsel kazıların yapılmasıyla mümkün olacaktır. Yapılacak kazı çalışmalarıyla Tunceli'nin arkeolojik sis perdesi aralanacak, aralandıkça kuzey-güney yönlü ilişki ağı da aydınlanacaktır.

Kaynakça

- Aktüre, S. (1997). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bahar, H. (1989). "Elazığ-Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar 1987, VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 501-527.
- Danık, E. (2001), Vagirt Kaya Mezarları Hakkında İlk Gözlemler. *İdol, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi, Sayı: 9*, 12-16.
- Danık, E. (2004). Koç ve At Şeklindeki Anadolu Mezar Taşlarının Dağılımı, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 4*, Ankara, 19-28.
- Erarslan, A. (2006). "Progress Towards First Cities in Eastern and Southeastern Anatolia (2600-1900 BC): The Local Dynamics of Urbanistic Development, *Tüba-Ar, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, Sayı. 9*, 81-96.
- Erzen, A. (1986). *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Esin, U. (1974a). Tepecik Kazısı 1971, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I. No. 4, Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 109-135.
- Esin, U. (1974b). İstanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsü Tepecik Kazıları (Elazığ), *Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı. XX, Cilt II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, 39-62.
- Fidan, E. (2013). Anadolu Yerleşim Planı Üzerine Yeni Bir Değerlendirme, *Arkeoloji Dergisi, XVIII*, 113-125.
- Frangipane, M. (2003). Doğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ. *Arkeoatlas, Sayı 2*, 12-26.
- Hauptmann, H. (1982). Norşuntepe Kazıları 1974, *Keban Projesi 1974- 1975 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri 1, No. 7*, Ankara, 15-70.
- Huntington, E. (1902). The Valley of the Upper Euphrates River and Its People, *Bulletin of the American Geographical Society, Vol. 34, No. 4*, 301-310.
- Işıklı, M. (2011). *Doğu Anadolu Erken Transkafkasya Kültürü, Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karaosmanoğlu, M. ve Yılmaz, M.A. (2013). Altıntepe Kalesinden Günümüze Yansımalar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 25*, 275-282.
- Koşay, H. Z.(1970). Pulur (Sakyol) Kazısı 1968 Ön Raporu, *1968 Yaz Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri: I- Yayın: I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 139- 146.
- Koşay, H. Z. (1971). Pulur (Sakyol) Kazısı 1969, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I. No. 2*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 99-106.
- Koşay, H.Z. (1972). Pulur (Sakyol) Kazısı 1970, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 3*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 127- 138.
- Koşay, H. Z. (1976). Yeniköy Höyüğü Kazısı 1972, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri:1- No.5*, Ankara, 175- 193.
- Kökten, K.İ. (1971). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1969, *Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 2*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 13- 21.
- Kökten, K.İ. (1972). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, *Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 3*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-5.

- Kökten, K.İ. (1974). Keban Baraj Gölü Alanında Diptarih Araştırmaları 1971, *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-11.
- Kökten, K.İ. (1976). Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları 1972, *Keban Projesi 1972 Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri I, No 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-8.
- Palmieri A.M., Hauptmann, A., ve Hess, K., (1998). The Metal Objects in the "Royal" Tomb Dating from 3000 B.C. Found at Arslantepe (Malatya): A New Alloy (CU-AG), *XIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 115-122.
- Schäfer, H.P. (1977). Die Inschrift Rusa II Argistehinis in Mazgirt-Kaleköy, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici XVIII*, 249-268.
- Sevin, V. (2005). Elazığ Bahçecik Yazıtı ve Urartu Eyalet Sistemi Üzerine Düşünceler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.15, Sayı. 2, 379-384.
- Sevin, V. (1997). *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Sevin, V. (1989a). Urartulara Ait Dünyanın En Eski Karayolu, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 47-63.
- Sevin, V. (1989b). Elazığ-Bingöl Yüzey Araştırması 1987, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 451-500.
- Uçankuş, H.T. (2000). *Bir İnsanlık ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji, Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınevi.
- Whallon, R. ve Kantman, S. (1970). Keban Barajı Su Birikim Alanı Yüzey Araştırması, *1968 Yaz Çalışmaları*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri: I- Yayın: I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1-12.
- Yakar, J. (1985). *The Later Prehistory of Anatolia-the Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Cilt:2, Part I*. Oxford: British Archaeological Reports.
- Yalçınkaya, I. (1985). Araştırmaların Işığında Anadolu Alt Paleolitik'i ve Sorunlarına Genel bir Bakış, *Antropoloji Dergisi*, 12, Ankara, 8-22.
- Yalçınkaya, I., H. Muller-Beck ve G. Albrecht. (1987). Fırat Vadisinde, Adıyaman-Samsat ve Malatya-Kuruçay Çevrelerinde Paleolitik Gözlemler 1979, *Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 29-33.
- Yaylalı, S. (2008). Doğu Anadolu Erken Tunç Çağ Kültürü, *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, Graphis Matbaa, İstanbul, 165-187.
- Yıldırım, R. (1997). *Eskiçağ'da Anadolu*. İzmir: Meram Yayıncılık.
- Yiğit, T. (1995). Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İšuwa Bölgesi, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVII/28, Ankara, 233-251.

Summary

The province of Tunceli, which is located in the Eastern Anatolian Region, contains the traces of various cultures and civilizations due to its having the role of being a bridge in carrying the cultures between its north and south. Even today, it has the position of the most important place in transportation network between Malatya-Elazığ and Erzincan-Erzurum. Besides, when we have a look at the archaeological data, it is determined that the city has communication with the Caucasus, Mesopotamia and Central Anatolia. Tunceli province is an important geographical location with a significant mountainous zone, rift zones in these mountains and high plateaus. It contains in its rugged geography hundreds of historical settlements waiting for us, which lay along the natural passages and the roads, and obliterated their traces today. Not carrying out archaeological studies in Tunceli, prevents these mysterious settlements from being brought into the light.

Even in the partial researches that are carried out in Tunceli, the very first footprints belonging to human reaches out to the Paleolithic Period. It was determined that the cultural process of the people that started with the transition from hunting-collecting to settled lifestyle reaches out to the Neolithic Period or to the Chalcolithic Period right after that, in this difficult geography. In this mysterious region of our country, which is wondered the most but searched the least, making researches in the mounds and carrying out archaeological excavations are necessary. Together with the rises in the archaeological studies in Tunceli, which is located on the immigration routes due to its geographical position, new information on how the cultural tradition develops in Eastern Anatolia will be obtained. The archaeological settlements in the Tunceli region, which keep the mystery of our cultural tradition in themselves, still have numerous mysteries that will change the history of humanity. These settlements' pottery, architecture, furnaces, metal artifacts and other numerous pieces of art are in fact out non-speaking witnesses to the history. In the light of these findings, we will be able to perform evaluations about the spreading, interregional relations and development of our culture. With this study, we will take the historical places in Tunceli region as the subjects for evaluation. In our study, two basic rules for reaching the correct results have been taken into account. The first one among them is the literature and the second one is the latest data according to the official records as of 2017. The literature studies, in fact, have revealed that, considerably little number of studies has been carried out for the Tunceli province. The fact that there has been no excavation carried out in the interior parts other than the small sized drilling excavations made on a small area because of the dam construction in the southern part of the region is the result of this situation. The reports in these studies do not represent the whole of the cultural values of the Tunceli region; because, Tunceli's inner geography is the home to many caves that will enlighten the Paleolithic Period and numerous mounds that will enlighten the Historic and Prehistoric Periods. Currently, the data obtained from the researches on the surface show that this area reaches to as far as the Prehistoric Ages. Together with the future excavations, traces from the lives of people, who had their own cultural texture in those eras, will be reached. Probably, the traces of the civilizations that have different architectural structures, furnaces, ceramics, ornaments, and different languages and religions will be reached. With the completion of the geographical circle that has missing parts in Anatolian Archeology, many missing information will be added to the literature of archaeology. Also, the information that will change the direction of the archaeology currently known and the course of the history can be reached. Recently, there has been an increasing desire in the scientific world to investigate this area. This desire is also present in the archaeologists of the official institutions. The second method for our study to reach the correct results is based on scientific, quantitative and visual sources obtained as the result of the efforts of these archaeologists. The data obtained from the studies regarding the digitization of the cultural assets carried out around the province by the authors of the article were evaluated and written. The geographical coordinates of the centers that were visited during the field studies were taken and marked on the map. Archaeological materials obtained from the surfaces of these centers have been taken under evaluation by scanning the sources in the literature. The statistical inventory of the data obtained after tough and troubling days was made and the scripts of this article were formed.

Sabahattin Ali Öykülerinde Marksist Söylem ve Kişilik Kurgusu
Marxist Discourse and Construct of Personality in Sabahattin Ali's Stories

Vedi AŞKAROĞLU¹
Züleyha Hande AKATA²

Geliş Tarihi: 27.03.2017 / **Düzenleme Tarihi:** 15.04.2017 / **Kabul Tarihi:** 17.04.2017

Özet

Toplumsal yapıya eleştirel olarak yaklaşan Marksist söylemde kişilik kurgusu, metnin ideolojik içeriğinin tespitine ve ideolojinin dil kullanımları boyutunda değerlendirilmesine olanak sunan bir ölçüttür. Edebî metnin kurgusunu şekillendiren ideoloji, derin yapıyı dilsel göstergelerden oluşan bütüncüye yeni anlamlar yükleyerek yeniden kurgular. İdeolojinin söylem ve toplum üzerindeki biçimlendirici etkisi, metinlerde farklı kurgularla sunulabilir. Özellikle kişilik kurgusu, bireyin toplum içindeki konumunu belirleyen işleviyle *toplum, ekonomik ve politik yaşam* hakkında önemli ipuçları sunar. Kişilik, ideolojik düşüncenin bir ürünü olan söylem içinde yeni kurgusal bir boyut kazanır. Kişiliğin kurgusu, toplumsal yapının bir örneklemini sunar ve bireyden hareketle ideolojinin toplum üzerindeki etkisini büyük ölçekli olarak görmemizi sağlar. Bu çalışma, Sabahattin Ali'nin; *Kağrı, Kamyon, Kafakâğıdı, Candarma Bekir, Kazlar ve Bir Firar* adlı öykülerindeki kişilik kurgusunun Marksist söylem açısından değerlendirilmesini içerir. Edebî metni oluşturan söylemin dilbilimsel yöntemlerle çözümlenmesi metnin içerdiği ideolojik boyutun gözlemlenmesine olanak sunar. Toplumsal yapının ve kişilik oluşumunun Marksist söylemin tespit ve değerlendirmesini içeren bu çalışmanın amacı, ideoloji ile şekillenen söylemin ve ideolojik söylem ile şekillenen toplum yapısının kurgusal düzlemde nasıl karşılık bulduğunun çözümlenmesidir. Marksist İdeolojinin dilde nasıl karşılık bulduğunun tespiti, düşüncenin üretimini ve ortak söylemin toplumu biçimlendirmede nasıl bir rol oynadığının bilgisini de sunar.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali Öyküleri, Marksist Söylem, Söylem Çözümlemesi, Dilbilimsel Çözümleme, Kişilik Kurgusu

Abstract

*Personality construct in Marxist discourse, showing a critical approach to social structure, is a criterion that allows for the identification of the ideological content of the text and the evaluation of the ideology in terms of language usage. The ideology that shapes the construct of the literary text redefines the deep structure by assigning new meanings to corpus, composed of linguistic signs. The formative effect of ideology on discourse and society can be presented in texts, with different constructs. Especially the construct of personality offers important clues about society, economic and political life, with its function determining an individual's status within society. Personality gains a new speculative dimension in discourse, a product of ideological thinking. The construct of personality presents a sample of the social structure and allows us to see the influence of ideology on society in a large scale starting from the individual. This study involves the evaluation of the construct of personality in *Kağrı, Kamyon, Kafakâğıdı, Candarma Bekir, Kazlar and Bir Firar* stories, written by Sabahattin Ali, in terms of discourse. The analysis of the discourse, forming the literary text, by linguistic methods allows the observation of the ideological dimension contained in the text. The aim of this study, which involves the identification and evaluation of how social structure and personality formation are critically constructed in terms of Marxist discourse, is to analyze the discourse shaped by ideology, and social structure shaped by ideological discourse. The identification of how Marxist ideology is defined as a discourse in a language also presents the information regarding how creating ideas and common discourse play a role in designing society.*

Key Words: Sabahattin Ali's Stories, Marxist Discourse, Analysis of Discourse, Linguistic Analysis, Personality Construct.

¹ Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ardahan, Türkiye.
E-Posta: vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

² Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ardahan, Türkiye.
E-Posta: zuleyhahandeakata@ardahan.edu.tr

Giriş

Toplumun en küçük temel yapı taşı olan birey özneline toplumsal bir incelemeyi hedefleyen bu çalışmada kişilik kurgusu, Sabahattin Ali'nin öykülerinden hareketle metnin ideolojik içeriğinin tespitine ve ideolojinin dil kullanımları boyutunda değerlendirilmesine olanak sunmuştur. Sabahattin Ali'nin öyküleri incelenerek hazırlanmış, Marksist söylemde kişilik kurgusuna odaklanan bu çalışma, ideolojinin metin kurgusundaki dilsel göstergelere bağlı olarak toplum yapısının ve kişiliğin nasıl oluşturulduğunu incelemeyi amaç edinmiştir. Marksist söylem ve Sabahattin Ali'yi değerlendiren pek çok eser bulunmasına karşın kişilik kurgusunu ideoloji-söylem ilişkisi boyutunda irdeleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Alana özgü eksikliği disiplinler arası bir yöntem ile gidermeyi amaçlayan bu çalışma, dilbilim, göstergebilim ve söylem çözümleme yöntemlerinden faydalanmıştır.

Çalışmada toplumda sınıf yapısını oluşturan etmenler ve kişilik oluşumunda toplumsal yapının rolü Marksist söyleme özgü ölçütlerle değerlendirilmeye çalışılmıştır. İdeolojinin dilde nasıl karşılık bulduğunun tespiti ile düşünce üretimi ve ortak söylemin toplumu biçimlendirmedeki işlevi değerlendirilmiştir. Çalışma toplamda dört başlıktan oluşmaktadır. Söylem ile söylem ve ideoloji ilişkisinin incelendiği bölümlerin ardından öykülerdeki Marksist söylemin eleştirel olarak yaklaştığı kişilik kurgusunun dilsel göstergeler ve söylem boyutunda değerlendirildiği inceleme bölümü bulunur. Genel bulgu ve değerlendirmelere ise sonuç bölümünde yer verilmiştir.

Söylem

Söylemin ne olduğu ve nasıl çözümlenmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler vardır; farklı biçimler içinde tanımlamaları ve farklı yöntemlerle çözümlenmeleri bulunur. Söylem, en genel tanımı ile dilsel göstergelerin bir araya gelmesiyle tümceler bütününden oluşan yapıdır. Maingueneau, söylemi; "tümcelerden oluşan değil, tümcelerle oluşan ya da tümcelerle gerçekleşen bir dilsel yapı" (akt. Günay, 2013:22) ifadeleriyle tanımlar. Belli bir konu etrafında şekillenen söylem, tümceler içerdiği anlamlar bütününden daha geniş bir anlam alanını imleyen tümceler üstü bir yapıdır.

Söylem, gerçeğin yeniden yaratımıdır; "Dış gerçeklik, her toplumun kendi değerlendirmesi ile sınıflandırılmış ve bireyin davranışlarını belirleyen özne gerçekliklere dönüşmektedir" (Günay, 2013:77). Gerçeğin algılanışındaki farklılık, tek olan gerçeğin bireyselleşen farklı söylem çeşitleri ile karşılık bulmasına yol açar. Gerçeğin tekrar tekrar ve istenilen biçimde yeniden kurulumu *söylem* ile karşılık bulur. *Söylem*, ortak olandan bireyselleşen yönüyle ayrılan ancak içinde bulunduğu toplumun görüşü doğrultusunda şekillenen bir yapıdır. İçerdiği ideolojik düşüncelerle şekillenen söylem, toplumsal yapıyı da şekillendirir.

Söylem, dilsel göstergelerden oluşan bütünceden seçilen öğelerin tümce dizilimi içinde bireyselliğin ön plana çıkartılarak, yansıtılmak istenen ideolojik düşüncelerle yeniden kurgulanmasıdır. Büyükkantarcioglu söylemi şu ifadelerle tanımlar; "Söylem, zihindeki yoğun ve karmaşık ilişkiler ağı içinden amaca göre seçilip bir araya getirilen anlamsal oluşumların iletişimi sağlayacak dilsel koşullara göre düzenlenerek tümce boyutunu aşan yapılarla yansıtılmasıdır" (2006:103). Bu tanımlamadaki en önemli sözcük *seçme* eylemidir. Söylemin ana izleğine göre şekillenen *seçme* eylemi, söylemin kurgulanma aşamasının en önemli basamağıdır. Dilsel göstergeler çeşitliliğinin oluşturduğu seçenekler bütünü ve bireyin bu seçenekler içinden tercihlerinin *neye göre* ve *nasıl* belirlendiği söylem çözümlenmesinin temelini oluşturur.

Söylem çözümlenmesi, bireyin zihnindeki adlandırmaların ve dil kullanımlarının nasıl gerçekleştiğini ve hangi kaynaklardan beslendiğini tespit etmeyi amaç edinir. "Söylemi incelemek, yalnızca dilin kendi yapısı hakkında bilgiler sağlamakla kalmaz; aynı zamanda dili üreten zihin işleyişi, anlamlandırma ve dilsel aktarma biçimleri ve bu süreçleri etkileyen toplumsal olgularla da ilgili önemli bilgiler sağlayabilir" (Büyükkantarcioglu, 2006:103) ifadeleri söylem içeriğinin ve inceleme sürecinin önemine değinir. Söylem çözümlenmesi, metnin dil yapısının ötesinde içerdiği derin anlamları incelemeyi amaç edinir. Söylem, bir gösterge olarak değerlendirilirse; *söylem çözümlenmesi*, göstergenin işaret ettiği gösterilenin tespit ve çözümlenmesidir. Gerçeğin yeniden kurgulanışında işaret edilen gösterilen, söylemsel göstergenin içeriğini oluşturur.

Toplumsal yapı ile şekillenen söylemin çözümlenmesi aynı zamanda toplumsal yapının çözümlenmesini içerir; "Düşüncüler bütününden oluşan simgesel düzen kendini dil yolu ile ifade etmekte, dilin kullanımı ile oluşan söylemin çözümlenmesi sonucu bu toplumsal simgesel düzenin ayrıntılarına varılabilmektedir" (Günay, 2013:79). Toplumsal olgularla şekillenen söylem, içerdiği anlamsal değerlerle toplumu yönlendirerek belirli biçimlere sokar. Söylem ve toplum arasındaki çift yönlü ilişki, birbirlerini etkilemeleri ve şekillendirmeleri ile karşılık bulur. Söylem, toplumu yönlendiren hem bir araç hem de toplumsal olguların etkisi altında şekillenen bir yapıdır.

Söylem Ve İdeoloji

İdeoloji, çok boyutlu bir sistemdir. Farklı bakış açılarına göre farklı özellikler içeren tanımlamalara sahip olan ideoloji, en genel anlamda bir kurgudur. Nesnel gerçekliğin bir amaç uğruna yeniden üretilmesi, istenilen görünümde yeniden sunulmasıdır. İdeolojilerin olumlu ya da olumsuz olma gibi belirgin bir özelliği yoktur. İdeolojinin yanıltıcı, yanlış ve çarpıtılan bilgiye karşı duyulan inanç olarak algılanma biçimlerinin yaygın olmasına karşın bir olumsuzluğa tepki olarak ortaya çıkan karşı/anti ideolojiler de vardır. İdeolojinin doğasında yer alan karşıtlık, beraberinde *biz* ve *onlar* ayrımını da getirir. İdeoloji, çatışma üzerine inşa edilen düşünceler bütünüdür. İdeoloji kavramının anlamsal alanına giren *çatışma*, ayrıştırıcı bir söylemin temelini oluşturur. Gerçeğin farklı yanılsamaları, ideolojinin sunduğu gerçeğin mutlak değer olarak nitelendirilmemesi ile karşılık bulur.

İdeolojik söylem, gerçeğin bir düşünce doğrultusunda dilsel ögeler aracılığıyla kurgulanarak yeniden sunumdur. İdeolojiyi oluşturan ana etken söylemlerdir; "söylemlerin üretici yapısı vardır, yani söylemler açık şekilde tanımladıkları nesnelere sistematik olarak üreten uygulamalardır" (Foucault, 1972:74). Söylem uygulamalarının alt yapısını oluşturan ana ögeler ise hem günlük dil kullanımı hem de değişik biçimlerde serimlenen metinlerdir. Metinler günümüzde önemli ölçüde teknolojik tasarımlarla kendine yer bulsa da tarihsel süreçte edebî ve sanatsal metinler daha fazla etkili olmuştur. İdeolojinin kurgulanma aşamasında dil önemli bir işlev üstlenir. Eagleton, *ideoloji* kelimesini; "farklı kavramsal liflerle bir doku halinde örülmüş bir *metin*" (2011:17) olarak değerlendirir. Yeniden anlamlandırma ve gerçeğin göstergeler boyutunda yeni göstergelerle ilişkilendirilmesinde *dil* tek değil ancak gerekli bir araçtır. İdeolojiyi oluşturan düşünce, dil kullanımlarında dilsel göstergelerin kurgusuyla karşılık bulur. İdeoloji, dilsel göstergeler bütünü olarak değerlendirilen söylem ile yeniden kurulumunu gerçekleştirir. İdeolojiyi tek bir gösterge boyutuna indirgemek doğru değildir. İdeoloji, dilsel göstergelerin yeni bağlamlarda, yeni anlamlar kazanarak kullanımı sonucunda oluşan *söylem* ile düşünün sünyasında bir yer edinir.

İdeoloji ve söylem ilişkisi, toplum ve söylem arasındaki ilişkiyle benzerlik gösterir. Karşılıklı etkileşime dayanan ideoloji-söylem ilişkisi; birbirini şekillendiren ve dönüştüren bir yapıdadır; "İdeolojilerden etkilenen son derece önemli toplumsal pratiklerden biri de sırasıyla ideolojileri nasıl edindiğimizi de etkileyen dil kullanımı ve söylemdir" (Van Dijk, 2015:19). İdeoloji edinim aracı olarak da değerlendirilen *dil kullanımları* ve *söylem*, ideolojinin oluşumuna kaynaklık ederken; ideolojiler doğrultusunda da biçim kazanarak değişir ve gelişir. Eagleton'ın; "Dil, yani en masum ve kendiliğinden orta malı, gerçekte siyasal tarihin felaketleriyle yaralanmış, yarılmış ve bölünmüş, üstüne emperyalist, milliyetçi, bölgeci ve sınıfsal savaşın kutsal emanetleri saçılmış bir topraktır" (2012:61) tanımlaması, ideolojinin ortaya çıkışına, gelişimine ve yok oluşuna kaynaklık eden dilin etkilenen derecesini *toprak benzetmesi* ile sunar. Dilin yaratım gücü, ideolojiyi üreten ve ona hizmet eden bir işlevle karşımıza çıkar.

İdeolojinin dili yeniden kurması, ideolojiye özgü ortak çerçeve söylemler ile karşılık bulur; "Kimlik kurulması anlam üretimini amaçlayan metinler ve ifadeleri kapsayan dil oyunlarına ve stratejik oyunlara dayanır. Bu oyunlar anlam üretim yöntemlerinin sosyal ve siyasal iktidar ilişkilerini üreten, yeniden şekillendiren, sürdüren ve değiştiren söylemlerdir" (Aşkaroğlu, 2015:158). Belli kalıplar içinde oluşan düşüncelerin aktarımı için belli söylemler kullanılır. Edebî metni oluşturan söylemin dilbilimsel yöntemlerle çözümlenmesi, metnin içerdiği ideolojik boyutun gözlemlenmesine olanak sunar. Metnin ideolojinin ifadesi ya da ideolojinin toplumsal sınıfın ifadesi olmadığını belirten Eagleton, metni bir *ürün* olarak değerlendirir (2012:73). Ürünün içerdiği düşünceler bütünü ve dilsel kurgusu, edebî metni oluşturan söylemin incelenmesi ile tespit edilebilir. Toplumsal yapının inşası ve bireyin kişilik oluşumu, ideolojinin söylem üzerindeki etkisine bağlı olarak şekillenir. Kimlik; sınıfsal, ahlaki, cinsel, ideolojik, ırksal vb. pek çok biçimde ana unsur olarak işlenen, merkezileştirilmiş bir tanımlama biçimidir. Söylem yoluyla kurulan, kabul edilen, benimsenen ya da geçerlilik/meşruiyet kazanan merkezi değerler farklılıklar üzerinden kendisini inşa ederken değişik biçimlerde ortaya konan anlatı biçimlerine dayanır; "Kimlik kurulması insanın kendisi ve diğerleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri sağlayan özel anlatı biçimlerini kapsar" (Yuval-Davis, 1997:43). Bu çalışmanın da ana esenini oluşturan Marksist söylem çözümlemesinin inceleme evrenini oluşturan öyküler gibi, masallar, romanlar, şiirler ve oyunlar, belirli bir ideolojik söylemi her zaman için, doğrudan ya da dolaylı bir biçimde işler. Metinlerin mutlaka yazılı bir biçimde sunumunu gerektirmeyen anlatılar, sözlü ya da yazılı bir biçimde kendini ortaya koyar ve geçerlilik kazanması için toplumun değişik katmanlarında yaygınlaşması gereklidir; "Öyküler kimlikleri ortaya çıkarır; kimlikler farklılıkları ortaya çıkarır; farklılıklar "öteki"ni tanımlar ve "öteki" de kültürün, toplulukların ve bireylerin ahlaki yaşamının kurulmasına yardımcı olur" (Plummer, 1995:19). Her anlatının/öykünün dayandığı söylem mutlaka bir merkez ve bir öteki oluşturur. Bu bağlam diyalektik ilke olan karşıtların birliğidir. Başka bir ifadeyle; herhangi bir yan tanım, merkezi olana; merkezi kabul ise kendisi olmayana ihtiyaç duyar.

Sabahattin Ali Öykülerinde Kişilik Kurgusunun Marksist Söylem Bağlamında Değerlendirilmesi

Marksist söylem, toplumsal yapının eleştirisinden hareketle ideal toplum düzenine gönderimde bulunan söylem çeşididir. Fairclough ve Graham'ın "sosyo-ekonomik sistemlerin baskınlık, sömürü ve insandışılaştırma üzerine kurulduğunu ve bu sistemler içindeki çelişkilerin nasıl bunları ilerlemeci ve özgürlükçü doğrultularda dönüştürme potansiyelini oluşturduğunu gösteren, eleştirel toplumsal bilimler" (2015:150) olarak değerlendirdiği alanlardan biri de Marksist eleştiridir. Marksist düşünce, ideolojileri bir inanca olarak değerlendirir. İdeolojiler, gerçeği farklı göstergelerle maskeleyen yarayan inançlar bütünüdür. Bu inançlar bütünü, mevcut sistemin korunmasına ve sürekliliğini sağlamasına yöneliktir. Marksist söylem ise mevcut ideolojilerin eleştirisini yaparak gerçeğin farklı yansıtımlarını göstermeyi amaç edinir.

Marksist söylemin temelinde ekonomi ve üretim şekilleri yer alır. Toplumsal yapı, toplum merkezli gelişen sanat ve estetik faaliyetler, ekonomi ve üretim şekli doğrultusunda biçimlenir. Güç ve ekonominin etkileri, bireyi toplumsal yapı içinde sınıfına göre konumlandırır. İdeoloji, toplumsal yapı içindeki bireyin kişiliğini şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkar. Marksist felsefe, bireyin gelişiminde ailenin değil ideolojinin rolüne vurgu yapar; "Aile çocuk yetişirmede bilinçsiz olarak bir kültürel 'program' yürütmektedir, fakat bu program ailenin içerisinde faaliyet gösterdiği sosyoekonomik kültür tarafından üretilir" (Tyson, 2014:150). Toplumsal yapı ve sosyo-ekonomik kültür, bireyin bilinç düzeyini ve kişiliğini şekillendiren temel etkidir. Bireyin *varlığı* ve *doğasını* gerçekleştirebilmesi, toplumsal yapı izin verdiği ölçüde olanaklıdır.

Söylemi oluşturan dilsel ögeler, söylem çözümlemesinin de hareket noktasını oluşturur. Dilsel göstergeler, ideolojik yapılanmanın metin kurgusundaki görünümüdür; "Marksizmin temel sorunlarından biri olan altyapıyla üstyapılar arası ilişki sorunu, boyutlarının en önemlilerinde, dil felsefesine sıkı sıkıya bağlıdır" (Voloşinov, 2001:58). Voloşinov'un sınıflar arası çatışmayı dil felsefesi ile ilişkilendirmesi, edebî metinden hareketle toplumsal sınıf yapısı hakkında eleştirel yorumlarda bulunmaya da olanak sunar. İdeolojinin dilde nasıl karşılık bulunduğu, düşüncenin üretimini ve ortak söylemin toplumu biçimlendirmede nasıl bir rol oynadığının da göstergesidir.

Sabahattin Ali öyküleri, diyalektik materyalizmin temelini oluşturan *çatışma* üzerine kurgulanan metinlerdir. Toplumsal sınıf çatışmasının ana izleği oluşturduğu öykülerde, sosyo-ekonomik önkoşullara göre toplumun sınıfsal yapısı, toplumsal yapı içindeki sınıfların farklılaştırılması, sınıflar arası ilişkiler (çatışma, uzlaşma ve değişim), toplumsal yapının kişilik yaratımı, güç-yaptırım ilişkisi ve baskı araçları bazı izleksel tespitler olarak sunulabilir. Sabahattin Ali'nin; *Kağrı*, *Kamyon*, *Kafakâğıdı*, *Candarma Bekir*, *Kazlar* ve *Bir Firar* adlı öykülerinin Marksist söylem bağlamında değerlendirilmesini içeren bu çalışmada kişiliğin nasıl kurgulandığının tespit ve değerlendirilmesi amaçlanır. *Adlandırma*, *betimleme*, *kişilik ve sınıf oluşumunda etkin güçler*, *sınıfsal ve bireysel çatışmaların kişilik üzerindeki etkileri* başlıkları altında değerlendirilen kişilik kurgusu Marksist söylem bağlamında incelenmiştir.

Adlandırma

Metin kurgusundaki bireyin toplum içindeki konumunu imleyen öncelikli öğeler; adlandırmalardır. Kişiliğin oluşumunda adlandırmalar önemli bir rol oynar. Sabahattin Ali'nin öykülerinde yer alan adlandırmalar, bireyin toplumsal konumu ve kişiliği ile ilgili önemli ipuçları sunar. Öykülerde yer alan bireye özgü adlandırmalar, metnin üzerine kurgulandığı ideolojik düzleme göre dil kullanımlarında karşılık bulur. Adlandırmalar; özel adlar, özel adlarla kurulan tamlama grupları, meslekî adlandırmalar ve seslenme öğelerine göre değerlendirilmiştir.

Toplumsal Yapı İçinde Bireyi Konumlandıran Özel Adlar, Tamlamalar ve Sıfatlar

Özel ad, bireye dil içi dünya görüşünde bir konum kazandıran ve adlandırması doğrultusunda değer yükleyen bir göstergedir; "Özel isim, kurgusal bir kişiyi günlük yaşamdaki bir kişi ile eşit bir düzleme taşır ve aynı zaman ona ayrı bir kimlik kazandırır" (Aşkaroğlu, 2016:309). Bireye özgü özel adın bir tamlama grubundan bağımsız kullanımı öykülerde yaygın değildir. Öykülerde tekil kullanımına rastlanan özel adlara örnek olarak; *Kazlar* adlı öyküde; "Dudu" ve "Seyit" (Ali, 2013a:86) ve *Bir Firar* adlı öyküde; "İdris" (Ali, 2013a:91) kullanımları verilebilir. Adlandırmalarda tekil kullanıma yer verildiği durumlarda, bireyin eylemleri sebebiyle toplumsal yaşamın dışına itildiği gözlemlenir. *Seyit*, işlediği kesin olmayan bir cinayet sebebiyle hapse düşmüş ve hastadır. *Dudu*, *Seyit*'in eşidir ve gerçekleştirdiği bir iş gücü yoktur. *İdris* ise, olumsuz davranışları sebebiyle toplum tarafından dışlanmış bir karakterdir. Toplumun onaylamadığı bir davranışı yerine getiren ve iş gücünü yitiren birey, toplum tarafından dışlanır ve aidiyet bildiren tüm sıfat ve adlardan da arındırılır. Birey, toplumsal yapıda eylemleri, sosyal ilişkileri ve ekonomik düzeyine göre var olur. Bu ölçütleri sağlamayan birey ve yakınları, toplum tarafından dışlanır. Sınıf sisteminde konumlandırma dışı bırakılır.

Öykülerdeki karakter yaratımı, içinde bulunduğu toplumda özgün bir birey olarak değil, akrabalık bağları, ait olduğu grup, sosyal ilişkileri, mesleği vb. ilgileri ile var olabilen bir yapıdadır. *Kağrı* adlı öyküde, "Savrukların Hüseyin" (Ali, 2013b:9), "Hüseyin'in babası Mevlüt Ağa" (Ali, 2013b:9), "Sarı Mehmet'in anası" (Ali, 2013b:10); *Kazlar* adlı öyküde, "Dudu'nun kocası" (Ali, 2013a:86), "oğlu Hüsnü" (Ali, 2013a:87), "Seyit'in ağasının karısı" (Ali, 2013a:87), "Seyit'in düşmanları" (Ali, 2013a:87); *Candarma Bekir* adlı öyküde, "Çallı Halil Efe" (Ali, 2013a:99), "Bizim Kara Muradın Bekir" (Ali, 2013a:100) vb. kullanımlar bireyin toplumsal yaşam içindeki bağlarını belirten öğelerdir. Sınıfsal gönderimlerde bulunan bu adlandırmalar, bireyin toplumsal konumunu da imler. Adıyla beraber bir varlık alanı kazandığı düşünülen birey, özgün bir kişilik yaratımıyla değil toplumsal yapı içinde ait olduğu belirtilen konuma göre genel kişilik özellikleri içinde değerlendirilir. *Hüseyin'in babası Mevlüt Ağa*, toplumsal sınıf düzenlemesinde üst kademe imlerken *Sarı Mehmet'in anası* ise aynı düzlemde sunulan karşıt sınıfı imler. Bir katilin babası olarak belirtilen *Mevlüt Ağa*'ya karşı maktulün annesi yer alır. *Adı* ile var olmayan birey, toplumdan ve toplumsal yapıdaki sınıfsal konumundan bağımsız olarak değerlendirilemez. Birey ya sosyal/ akraba ilişkileri ile ya da sahip olduğu ayırt edici, bir parçası olduğu sınıfa gönderme yapan özellikler ile metin kurgusunda var olur. Sınıf anlayışı bireyin özgün bir varlık olmasına, doğasını gerçekleştirmesine izin vermez ve bunun metin kurgusundaki gösterimi adlandırmalar ile karşılık bulur.

Kişiliğin bireye özgü olduğu ve biricikliği öykülerde belirtilen adlandırmalarla belirsizleştirilir. Özel adlarla beraber kullanılan ve bireye işaret eden dilsel göstergeler de bireyler arası ilişkilere işaret eden öğelerle kurulur. Bu kullanımlara örnek olarak; "manifaturacının oğlu" (Ali, 2013b:13), "ihtiyar babası" (Ali, 2013b:15), "bakkalın oğlu" (Ali, 2013b:15), "rahmetli babasının -babası köyün imamıydı-" (Ali, 2013a:91), "benim kocakarı" (Ali, 2013b:20), "topalın karısı" (Ali, 2013b:20) ve "bizim ağa" (Ali, 2013b:20) öğeleri verilebilir. İlişkilere özgü bu adlandırmalar, toplumsal yapıda bağımsız bir *bireyin* var olmadığı bir göstergesidir. Bir başkasının varlığına bağlı olarak var olabilen birey, ait olduğu toplumsal sınıfta kendi özgün varlığını gerçekleştiremez. *Kendisi* olamayan birey, ya manifatura, bakkal ve imam gibi babasının sahip olduğu *meslekî* konumlandırma ile ya da *ihtiyar babası*, *benim kocakarı*, *bizim ağa* gibi aitlik ifade eden ve sınıfa özgü adlandırmalarla değerlendirilir. Birey, bütünü tamamlayan ancak eksikliği bütün içinde fark yaratmayan, sınıf sisteminin bir parçasıdır.

Köylü ile nitelendirilerek sınıfsal yapı içindeki konumu vurgulanan birey, sınıfa özgü eşdeğer yapıdaki bireyler bütününden sadece biridir. "Çok genç bir köylü" (Ali, 2013b:13) ve "on sekiz yaşındaki köylü delikanlısı" (Ali, 2013b:16) kullanımları öykü düzleminin üzerine kurgulandığı ideolojinin eleştirdiği *sınıf sistemine* vurgu yapan ifadelerdir. *Köylü* sıfatı, alt sınıfa özgü bireyi imleyen bir gösterge olarak kullanılır. *Köylü* ögesinin kullanımı, diyalektik sistemde karşıt bir sınıfın varlığına işaret eder. "Köylülerin... efendilerin" (Ali, 2013b:17) ifadeleriyle karşılık bulan sınıfsal yapı içindeki karşıtlık, farklı sınıflara özgü değerler sistemine de işaret eder. *Köylü-efendi* karşıtlığının metnin olağan kurgusu içindeki kullanımı, sınıf sisteminin kabul gördüğünün ve doğal bir olgu olarak kabul edildiğinin de bir göstergesidir. Temsiliyet sorunu bir kişinin kendi saf özellikleri ile kendisi olarak ortaya çıktığı bir düzenin yansımaları yok eder. Bunun yerine kişi kendisinden çok temsil ettiği gurubu simgeleyen bir gösterge olarak görülür. Örneğin "çok genç bir köylü" ifadesi öykü düzleminde kişinin bir birey olarak yansımaları sağlamaz,

daha çok köyde yaşayan bir sınıfın göstergesidir. Amaç kişilik kurgusu yapmaktan ziyade, düşünsel, ekonomik ya da sınıfsal bir genelleme oluşturarak tüm ülke içinde benzer özelliklere sahip sınıfsal yapıyı öne çıkararak özdeşleştirme yaratabilmek ve böylece sınıfsal temsiliyeti genel bir söyleme dönüştürmektir.

Öykü düzleminde sınıflar arası çatışma, adlandırmalar ile metin düzleminde yer alır. “Efendi olduğum için hapishanede ilkönce bana pek itibar etmezlerdi” (Ali, 2013a:99) ifadesi, efendi adlandırması alan bireye toplumsal konumu sebebiyle yöneltilen tepkiyi imler. Sınıflar arası çatışma öğelerinin göstergeleri olan adlandırmalar, her iki konum için aynı çatışma değerini taşır; “Kapıcı gardiyan Necip Efendi benden hiç hazzetmezdi. Hem efe, hem fakir olduğuma mı kızardı kim bilir” (Ali, 2013a:100). Fakir ve efe olmak, efendi olarak nitelendirilen bireyin hazzetmeme ve kızma sebebi olarak sunulur. Efendilik, sınıfsal yapı içinde üst düzeye ait bir dilsel gösterge iken fakirlik maddi değerden yoksun oluşun bir göstergesidir. Alt sınıfa özgü bireyi tanımlayan fakirlik, üst sınıf için bir değersizlik ölçütüdür. Efe, toplumun sınıf yapısına başkaldırarak isyan eden bireyin göstergesidir ve bu birey düzen karşıtı davranışlarıyla toplumdaki dışlanır. Mesleği ile nitelendirilen Necip Efendi'nin mahkûmlara sergilediği olumsuz tavrın sebebi olarak gösterilen sınıf çatışması, toplumsal yapıdaki çarpıklığın göstergesidir. Bireylerin birbirini değerlendirme ve yargılama aracı olarak sunulan sınıfsal konumu ve bu konuma özgü adlandırmalar, sınıf eleştirisinin metin düzlemindeki vurgu noktalarını oluşturur. Efendi olarak değerlendirilen mahkûmun ise diğer mahkûmlar tarafından bir önyargı ile karşılanması, farklı sınıfların bakış açılarındaki benzerliği imler.

Bireyler arası çatışma ve uzlaşmalar da adlandırmalarda niteleyici işleviyle kullanılır. *Kağrı* adlı öyküde çatışma içinde sunulan bireye özgü adlandırma, kişilik kurgusunda önemli bir işlev üstlenir. “Savrukların Hüseyin'le kavgalı olan ve kasabada pabuççuluk yapan Garip Mehmet” (Ali, 2013b:11) kullanımında sırasıyla sosyal ilişki, meslek, lakap ve özel ada yer verilir. Toplumsal bir varlık olan birey, sahip olduğu özel ad ve bu özel adın karşıladığı kişiliğine özgü özellikler ile değil, toplum içindeki konumuyla değer kazanır. Yaşanılan çatışmanın sonucunda *kavgalı* sıfatı ile nitelendirilen birey, içinde yer aldığı toplum düzeninde yeni bir konum kazanır. Bireyin kişilik gelişiminde önemli yer tutan *çatışma*, öykünün olay örgüsünü yönlendirici bir işlev üstlenir.

Toplumsal Yapı İçinde Konumu Belirleyen Meslek Adlandırmaları

Marksist söylemin temel ölçütü olan üretim şekli ve üretim ilişkileri, toplumsal yapı ve sınıflar arası ilişkileri belirleyen ve kişilik oluşumunda etkin rol alan bir öge olarak karşımıza çıkar. Öykü karakterlerinin yaratımında kullanılan meslek adları, sınıf kategorilerini belirleyen işleviyle metin içinde kişilik kurgusunun yaratımında rol alır. Meslekî adlandırmaların gösterileni olarak sunulan birey, yaptığı işle toplum içinde var olur; “Marx, insan doğası ve kişilik kurgusunun orijinine ‘emek’ olgusunu koymaktadır” (Akyıldız, 2006:12). Birey, emeği doğrultusunda sahip olduğu meslek ile değer kazanır ya da kaybeder. Öykü düzlemindeki bireyin mesleği, kişilik özelliklerinin de belirleyicisidir. Sınıfsal toplum düzeninde her sınıf kendi içinde çatışmayı doğuran üst ve alt gruplara ayrılır. Üst sınıf, çıkarları gözetilen ve devlet tarafından korunan bireylerden oluşurken alt sınıf ise mülkiyet hakkı elinden alınan ve emeği sömürülen bireyi temsil eder. Meslek adlandırmaları, toplumsal yapı içinde farklı sınıflara özgü konumlamaların göstergesidir. Alt sınıf ve üst sınıf yanı sıra aydın sınıfın da yer aldığı kapitalist toplum düzeninde, aydın sınıf insanî değerlerin ön planda tutulması gerektiği inancındaki bireyi temsil eder.

Emeğinin karşılığı devlet tarafından ücretlendirilen bireyler, üst sınıfın çıkarlarına hizmet eder ve mevcut düzenin korunmasına yönelik görevler üstlenirler. Devlet çalışanı olarak sunulan meslekî adlar metin düzleminde; “candarma” (Ali, 2013b:12), “gardiyan” (Ali, 2013b:18), “başgardiyan” (Ali, 2013a:86), “Kapıcı gardiyan Necip Efendi” (Ali, 2013a:100), “tahsildarlar” (Ali, 2013b:20), “muhtar” (Ali, 2013a:92), “imam” (Ali, 2013b:9), “öğretmen” (Ali, 2013a:86) ve “hapishane müdürü” (Ali, 2013a: 99) olarak yer alır. Öykü düzleminde kendilerine verilen yetkiyi adaletili olarak yerine getirmekle görevlendirilen bu bireyler, görevini üst sınıfın çıkarlarını korumak ve kendilerine yarar sağlamak için kötüye kullanır. Kendilerine uygulanan baskıyı alt sınıfa yöneltten bu bireyler, kişilik kurgusunda olumsuzluğu imleyen özellikleriyle ön plâna çıkarlar. Kurgu içinde sınıflar arası eşitsizliği destekleyen bu bireylerin meslekî adlandırmalarıyla metin içinde yer alması; toplumsal yapının genelindeki olumsuzluğun göstergesidir.

Aydın sınıfın temsilcisi olması gereken “öğretmen” (Ali, 2013a:86), aydın sınıftaki yozlaşmanın bir göstergesidir. Kendisinden yardım istemek için gelen *köy* halkından *Dudu*'yu eyleme dökülmemiş arzularıyla değerlendirir; “Köyde bekârlıktan canı çıkan öğretmen, Dudu'nun çenesinden altından doğru görünen göğsüne yandan bir göz attı. Kadının esmer teninde elbiselerinin hafifçe gölgelediği bir yol, öğretmeni bir iki kere yutkundurdu” (Ali, 2013a:86). Birey, *öğretmen* adlandırılmasıyla sahip olduğu mesleğin değeri ölçüsünde bir konuma yerleştirilirken söylemi oluşturan ifadelerle içinde bulunduğu durumdan faydalanan *çıkarıcı* yönüne vurgu yapılır. Öğretmenin *bekâr* olması, sergilediği tavrın bir nedeni olarak belirtilse de bu durum *aydın* sınıftaki *değer* yitiminin göstergesidir.

Sınıf çatışmasının üzerine kurulan öykü düzleminde meslekî adlandırmalar da bir çatışma ögesi olarak sunulur. Özel mülkiyet hakkı bulunmayan bireylerin emeği ile kazanç sağladığı sistemde, “şoför” (Ali, 2013b:13) ve “şoför yamağı” adlandırmaları ile bireyin özel mülkiyetten yoksun alt sınıfa özgü konumu imlenir. “Şoför” (Ali, 2013b:13) ve “şoför yamağı” (Ali, 2013b:13) sınıfın kendi içindeki karşıtlığının ve çatışmanın da bir göstergesidir. Kişilik oluşumu, belirtilen bu meslekî adlandırmalar üzerine şekillenir ve bireyin kurgusal metin içindeki hareket alanı sınırlandırılmış olur; “İşte bu on sekiz yaşındaki köylü delikanlısı, cebindeki elli kuruşu peşin verdikten sonra, böylece on parasız otomobile binmiş, İzmir'e ameleliğe gidiyordu” (Ali, 2013b:16). *Amelelik*, üretim araçlarına sahip olmayan bireyin yapabileceği tek meslek olarak sunulur. İşçi sınıfına ait birey ancak emek harcayarak yaşamını sürdürebilir. Genç *delikanlının köylü* olduğunun vurgulanması ve *on parasız* kalışının belirtilmesi ile devam ettirilen ifadede yer alan *amelelik*, koşulların bir sonucu olarak verilir. Bu meslekî adlandırma, bireyin içinde bulunduğu durumun doğal bir sonucudur.

Özel mülkiyet, bireyi toplum içinde üst sınıfa taşıyan bir ölçüttür. Özel mülkiyet hakkına sahip olan birey; “bakal İlyas Efendi” (Ali, 2013a:87) ve “kahveci Süleyman Ağa” (Ali, 2013a:92) kullanımlarında olduğu gibi *efendi* ve *ağa* unvanlarıyla karşılık bulur. Sahip olunan mülk ölçüsünde, sınıf sisteminde değer kazanan bireyin konumu

adlandırmalarla vurgulanır. Bireyin toplumsal yapı içinde var olabilmesinin ölçütü maddi değerlerdir. *Köylü* olarak nitelendirilen bireyin karşısında *ağa* ve *efendi* unvanlarıyla konumlandırılan birey, bu unvanı kendi doğasından bağımsız olarak var olan maddi değerler sebebiyle elde eder. Adlandırmalarda kullanılan meslek ve sınıf belirten ögeler, bireyin kendi doğasından bağımsız maddi nesnelere var olduğunun bir göstergesidir. Kişiliğin öznel olan doğası, meslekî adlandırmalarla maddi nesnelere dünyası ile ilişkilendirilir.

Bireyler Arası İletişimde Kullanılan Seslenme Ögeleri

Öykü düzleminde kurulan diyaloglar ve bireylerin kullandığı seslenme ögeleri, hem konuşurun kişiliğini hem de iletişim kurduğu bireyin kişiliğini yorumlamamıza olanak sunar. Seslenme sözcükleri, bireyin kendini ve karşısındakini kişilik algısı doğrultusunda tanımlamasını ve konumlandırmasını sağlarken kişilik kurgusunu tamamlayıcı bir işlev de üstlenir. Bireyin dil kullanımları, toplumsal konumuna göre değişkenlik gösterir. Konuşurun ve karşısında yer alan bireyin konumu doğrultusunda dil kullanımları da şekillenir.

Din öğretilerinin toplum içindeki savunucusu ve öğreticisi olarak değerlendirilen *imamın* ikna amaçlı yaptığı konuşma, üst sınıfın çıkarlarını korumaya yöneliktir; “İmam: ‘Ülen kocakarı’ diyordu. ‘Dava edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlüt Ağa’nın oğlu adam vurdu diye şahitlik eder?’” (Ali, 2013b:9). *Ülen kocakarı* seslenme ögesi, bir din temsilcisinin alt sınıfta yer alan ihtiyar bir kadına seslenirken kullandığı ögelerdir. Argo bir kullanım olan *ülen* ve *kocakarı* ögeleri, kendinden alt sınıfta yer alan bireyin düşüncelerini değersizleştiren bir işlev üstlenmiştir. Bu seslenmenin karşıt değerinde ise; imam ve Mevlüt Ağa yer alır. Din olgusu, Marksist söylemde, işçi sınıfının metafizik ögelerle, yoksunlukla dolu hayatını meşrulaştırıcı bir araçtır. Bu yüzden, sosyal adalet, ekonomik refah gibi insanların maddi ölçütlerindeki eksikliğin kader, inanç bağlamında ölüm sonrası giderileceği duygusunu insanların zihnine yerleştirerek sınıflı sistemin devamına önemli bir katkıda bulunur.

Kafakâğıdı adlı öyküde kullanılan; “Merhaba, dede!” (Ali, 2013b:19), “oğul” (Ali, 2013b:19-20) ve “babacığım” (Ali, 2013b:20) gibi seslenme ögeleri, aile ilişkilerine özgü adlandırmaların tanınmayan kişilerle iletişimde kullanımına örnek oluşturur. Bireyler arası iyi niyet ve samimiyet göstergesi olarak kullanılan bu ifadeler, sınıf kategorisine gönderimde bulunmaz. Farklı yaş gruplarının iletişimine özgü kullanımlardır. Birbirini daha önce tanımayan bireylerin kullandığı seslenme ögeleri, akrabalık bağına özgü adlandırmalar olup güven duygusunu da destekleyici yapıdadır. Sınıfsal değerden yoksun bu kullanımlar, toplumsal yapıda olması gereken iletişimi imler.

Bireyin iletişim sırasındaki konumu, kullandığı dilsel ögeleri de belirleyici bir nitelik taşır. Tutuklu bireyin jandarmanın elinden kurtulmaya çalıştığı ve serbest kaldığı durumlarda kullandığı dilsel göstergeler birbirinden farklılık gösterir. “Yandın garip Halil’im, yandın!” (Ali, 2013a:100) ifadesinde kullanılan özel ada eklenen birinci tekil şahıs iyelik eki, konuşurun tutuklu birey üzerinde hâkimiyet kurarak oluşturduğu baskının göstergesidir. Toplum tarafından hak ettiği insanî değer kendisine verilmeyen birey, başkalarının üzerinde söz sahibi olduğu bir nesne olarak değerlendirilirken konumu *garip* sıfatı ile pekiştirilir. “‘Al bakalım Bekir Efe, sar bir cıgara!’ dedim, ‘Ben Çallı Halil, sen Çallı Bekir olduktan sonra, biz daha çok rakılar içeriz...’” (Ali, 2013a:102) ifadeleri tutuklu bireyin kaçmaya çalıştığı esnada kullandığı ifadelerdir. Karşısındakini *efe* sıfatı ile yücelten birey, *Çallı* olduklarını vurgulayarak köken olarak eşdeğer düzlemde değerlendirir. Yakınlık kurarak karşısındakini kandırma amacı güden bu ifadeler, bir sonraki aşamada yerini konum bildiren bir askerî bir ifadeye bırakır; “‘In bakalım Bekir çavuş, şimdi de biz hesap görelim!’” (Ali, 2013a:103). *Bekir Efe*, *Bekir çavuş* olur çünkü konumu değişmiştir. Devlet tarafından verilen yetkinin bir başka bireyi baskılamak amacıyla kullanılması *Bekir çavuş* rütbesiyle karşılık bulunulan içinde bulunulan durumda bu rütbenin geçersizliği yine aynı ögeyle imlenir. Bireyin toplumsal konumu ve çatışma durumuna göre değişkenlik gösteren seslenme ögeleri, kişiliğin değişim ve gelişim seyrinin gözlemlenebilmesine de olanak sunar.

Farklı sınıfsal kategorilerin farkındalığını imleyen seslenme sözcükleri, sınıflar arası iletişimde kullanım alanı bulur; “Ama sana bir şey söyleyeyim mi efendi...” (Ali, 2013a:103) ve “Bey, Bekir’in bu sözleri dediğim zamanki halini bir görmeliydin” (Ali, 2013a:103). Bireyin konuşma esnasında karşısındaki *bey* ve *efendi* olarak adlandırması farklı sınıflara özgü bireylerin diyalog halinde olduğunun bir göstergesidir. Sınıflar arası iletişimin bireyin toplumsal konumuna bir etkisi bulunmaz. Ait olduğu sınıfın bilincinde olan birey, üst sınıfta kurduğu iletişimde de karşısındakinin konumuna aykırı düşmeyecek, saygınlığı imleyen ifadeler kullanır. Birey, içinde yaşadığı toplumun sınıf kategorisine göre şekillendiğinin ve kendisinin alt sınıfta olduğunun bilgisine sahiptir ancak bu bilgi henüz farkındalık ve sorgulama düzeyine ulaşmamıştır.

Betimleme

Bireyin metin kurgusunda nasıl sunulduğu kişilik oluşumunun önemli bir öncülüdür. Betimleyici ve tanımlayıcı ifadelerde fiziksel ögelerin ön planda yer alması, kişilik oluşumu hakkında bilgi sahibi olmaya engel değildir. Betimleyici ifadeler, ağırlıklı olarak bireyin fiziksel yapısına yöneliktir; “ilk olarak bir insan kendi fiziksel varlığı ile ortaya çıkacak, daha sonrasında o nesnel varlığın yan özellikleri olan duygu ve düşünce bir şekilde var olabilecektir” (Aşkaroğlu, 2016:303). Betimlemeler, bireyin fiziksel yapısından hareketle hem kişiliğini değerlendirmemize olanak sunar hem de sınıf çatışmasının göstergelerini içerir.

Marksist söylemde bireyin kişiliği ile ilgili ipuçları fiziksel yapısı üzerinden sunulur. Bireye yönelik kullanılan tanımlayıcı ve betimleyici ifadeler, bireyin sınıfını imler. Birey, öykü düzleminde ait olduğu sınıfın koşulları içinde tüm gerçekliği ile yansıtılır; “Bütün bu sözleri oturduğu yerde başını sallayarak dinleyen ve çapaklı, ağılamaktan gözlerini, budaklı bir dala benzeyen iyi mafsallı, çatlak derilî elleriyle silen kocakarı... Bir demet kuru ot gibi başındaki yamalı ve kirli örtünün altından fırlayan kınası solmuş kır saçlarını yüzünden ve ıslak yanaklarından çekti” (Ali, 2013b:9-10). İhtiyar kadını betimleyen bu ifadelerde bakımsızlığı, zayıflığı ve fakirliği dilsel göstergelerle vurgulanır. İçinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olmayan, tam tersine bir kabulleniş içinde betimlenen bireyin *çatlak derilî*

elleri, harcadığı emeğin bir sonucudur. Eller, metin düzleminde *emeği, iş gücünü* imleyen göstergelerdir; “Mavi damarları fırlamış ve kütükleşmiş ellerinde tuttuğu eğri ve kalın bir sopaya dayanarak kalkabiliyor ve iki kat olmuş belini hemen bir yere yaslamak için duvarın yanına gidiyordu” (Ali, 2013b:19). *Çattak derili eller ile mavi damarları fırlamış ve kütükleşmiş eller* üretim gücünün kaynağıdır. Emeği ile var olan birey, hak ettiği karşılığı alamadığı için daha çok çalışmak zorunda kalır ve hayatını devam ettirebilmek için sürekli çalışan bir üretim nesnesine dönüşür. Bireyin üretim nesnesine dönüşmesiyle üretim araçlarına sahip olanlar *arti-değere* ulaşır.

Toplumsal yapıda alt sınıfı oluşturan bireylere atfedilen değersizlik, yaşam süresince olduğu gibi ölüm halinde de devam eder; “Bu sırada ölü dışarıda, kahvenin bahçesindeki peykede bir hasırın üstünde yatıyordu. Üstüne eski ve pis bir keçe örtmüşlerdi” (Ali, 2013b:10). Bireyin ölümü, içinde bulunduğu düzende iş gücünün yitimiyle eşdeğerdir. Bir adlandırmadan yoksun bırakılan birey, tüm aidiyet bildirilen ifadelerden sıyrılarak sadece *ölü* sıfatıyla nitelendirilir. *Ölü*, değersizleştirilen bireyin toplumsal yapı içindeki kaybının önem taşımasını da imler. *Hasırın* üstünde ve üzerine *eski ve pis keçe sarılmış* olarak yatan cansız nesnenin toplumsal düzende artık bir değeri kalmamıştır. Doğduğu andan itibaren bir sınıf kategorisi içinde sıkışan birey, hayatını o sınıfa özgü koşullarda geçirmek zorunda kalır ve ölümünde bile sınıfına özgü değerle karşılık görür.

Öykü karakterlerinin sergilediği davranışlar, bir bireye özgü değil, bir sınıfa veya bir gruba özgü genel davranış kalıplarıdır; “...bütün Anadolu kadınları gibi ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak ve çömelerek ağlıyordu” (Ali, 2013b:11). Betimlemelerde kullanılan benzerlik yönü, bir genelleme ile karşılık bulur. *Anadolu kadınları* ifadesi, aynı koşuldaki tüm kadınları eşdeğer konumda değerlendirir. Bir sınıf temsilcisi olarak sunulan *ihtiyar kadın*, tüm *Anadolu kadınlarının* sessizliğinin, her zorluğa boyun eğmek zorunda olduğunun göstergesidir. *Ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak* ağlaması, içinde bulunduğu toplumsal sınıfta mevcut düzene karşı eylemde bulunamayışı ve durumunun daha kötüye gitmesinden duyduğu korku sebebiyledir. Bireyin istemsiz bir tepkisi olan *ağlama* eylemini bile gereği gibi gerçekleştirememesi doğal eylem hakkı elinden alınmış, tek görevi mevcut sistemin devam etmesi olan bireyin sistemin işlemesi için gerekli bir çarka dönüştüğünün göstergesi olarak sunulur. Baskı altındaki birey için özgün bir kişilik oluşumundan söz edilemez.

Üretim araçlarının sahipleri ile işçi sınıfı arasındaki çatışma fiziksel görünümünden kişiliğe kadar bireyin tüm davranışları üzerinde etkilidir. Bireyin sahip olduğu üretim aracı, onun toplumsal konumunun imleyicisidir; “Üretim araçlarına sahip olanların çıkarları ile bunlar için çalışan insanların çıkarları birbirine karşıdır” (Huberman, 1984:10). İki sınıf arasındaki karşılık zıt betimlemelerle de karşılık bulur. “...şoförün penceresine dayanarak ona birtakım şeyler havale eden esmer, uzun boylu, sıırım gibi incelmış boyunbağlı birisi arkasından bağırdı” (Ali, 2013b:14) ve “Sırtlarında devetüyü çuldan kısa ve gene parça parça cepkenler, bunların altında solmuş, lime lime yıpranmış ve yamadan görünmez olmuş mintanlar vardı” (Ali, 2013b:18) ifadeleri, aynı ortamda bulunan farklı sınıfa özgü bireylerin betimlemelerini içerir. Üretim aracına sahip birey ile üretimi sağlayan birey arasındaki sınıf çatışmasını nesnel boyutta gösterir.

Bireyin içinde bulunduğu sınıfın ayrıcalıklarının diğer sınıflara karşı bir üstünlük aracı olarak kullanması, olumsuz eleştiriyi karşılık bulur; “Şoförün yanında oturan siyah elbiseli, gümüş çerçeveli gözlük takmış, yaşlıca, sünepe tavırlı bir adam –Beyşehir taraflarına dava toplamaya giden bir avukat- başını arkaya çevirerek ‘Uğurlar olsun cümledenize!’ diye bağırdı” (Ali, 2013b:14). Bireyi betimlemek için kullanılan ifadelerde sadece giyim ve kuşama özgü öğelere yer verilmesi bireyin kişiliğinin arka planda bırakılarak değersizleştirilmesidir. Birey, nesnel dünyasına özgü ölçütlerle değerlendirilir. *Siyah elbiseli, gümüş çerçeveli gözlük takmış* ifadelerinden sonra kullanılan *sünepe tavırlı* öğeleri, bireyin alım gücünün ve üzerindeki maddi değerli giysi, aksesuarlar doğrultusunda şekillenen kişiliğinin alt sınıf tarafından sunulan değeridir. *Avukat* olarak dernek nitelendirilen ve aydın sınıfın temsilcisi olarak sunulması gereken bireyin sınıfı arası farkı vurgulayan tavırları alt sınıf tarafından olumsuz karşılanır. *Başını arkaya çevirmesi*, şoförün yanında oturan avukatın kamyonun dorsesinde yolculuk yapan bireylerden ayrılan fiziksel konumunu belirler.

Kapitalist toplum düzeninin eleştirisini yapan öykülerde, sınıf düzeni içinde konumlandırılmayan ya da düzeni bozan birey toplum tarafından dışlanır. “Asıl mühimi, köylü kendisinden şikâyetçiydi. İlk zamanlarda rahmetli babasının –babası köyün imamıydı- hatırını sayanlar bile onun bu hallerini görünce kaybolmasını istemeye başladılar” (Ali, 2013a:91) ifadeleri öykü düzleminde kendisine iftira atılan bireyin dışlanması için haklı bir sebep olarak sunulur. Bireyin özgür yaşam hakkını elinden alanlar için düzenin bozulmaması daha önemlidir. *İdris*, imamın oğlu olması sebebiyle değer görür ancak toplumsal düzene aykırı davranışları görmüş olduğu bu saygının yitimi ile sonuçlanır. Birey, ya toplumsal konumuyla ya da davranışları ile değer görür. Her iki ölçütün de sağlanmadığı durumlarda ise sosyal yapının dışına itilir.

Metin düzleminde eleştirel yaklaşılan devlet mekanizmalarından biri de; *jandarmadır*. İşlevsiz olarak değerlendirilen jandarma; “...uyuya uyuya fıstığa dönmüş candarmaya üç beş saat yol koyar mı?” (Ali, 2013a:100) ifadeleriyle metin düzleminde karşılık bulur. Öykü konuşuru tarafından sunulan bu ifadelerde kendi konumu ile jandarmanın toplumsal konumunu karşılaştıran birey, sınıflar arası adaletsizliğe gönderimde bulunur. “Kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan bu özel mülkiyet ilişkilerini korumak ve sürdürmek devletin işlevi” (Huberman, 1984:27) olarak değerlendirilir. Jandarma, düzeni koruma işlevini yerine getiren devletin baskı araçlarından biridir. İşçi sınıfının emeği ile elde ettiklerini, daha az çabayla el eden jandarma, olumsuzluğu imleyen ifadelerle sunulur. Karşıtlıklar içinde sunulan betimlemeler, sınıfsal farkı imleyerek toplumsal düzenin bir örneğini sunar; “Bu toz, gürültü ve sürat kargaşalığı içinde dumanlanan kafasından bozuk bir rüya şeridi gibi... şoförün benzin kokulu yüzü, Beyşehir’de inen avukatın siyah ceketinden fırlayan sıksa ensesi geçiyordu” (Ali, 2013b:16-17). Şoförün işçi sınıfına özgü oluşu fiziksel görünümünde *benzin kokulu yüz* ile karşılık bulur. Yüzün *benzin* kokması, yaptığı iş bir göstergesidir. Şoföre karşı olarak sunulan aydın sınıfa ait bireyin ise *siyah ceket* ve *sıksa ensesi* sınıfına özgü göstergelerdir. Sınıflar arası çatışma, egemen sınıfın isteklerinin yerine gelmesiyle sonuçlanır; “Esmer, uzun boylu adam şoföre: ‘Ne diye yer yokmuş, arkada bir yere sıkışmıştır!’ dedi. Bu adam kamyonun sahibi idi. Şoför yüzünü

buruşturarak indii” (Ali, 2013b:14). *Esmer uzun boylu adamın şoföre karşı buyurgan tavrı ve şoförün yüzünü buruşturması*, içinde bulunulan durumdan rahatsızlık duyulduğunun bir göstergesidir. Sınıflar arası çatışma, alt sınıfa ait bireyin duyduğu rahatsızlık ile karşılık bulur. Çatışma durumunun gerektirdiği değişim ve gelişim, öykü düzleminde yerini itaate bırakır. Birey, içinde bulunduğu durumdan rahatsız olmasına rağmen kamyon sahibinin isteğini yerine getirir.

Kişilik ve Sınıf Oluşumunda Etkin Güçler

Toplumbilimin konusu olan sınıf kavramı, dilsel göstergelerle toplumdilbilim içinde de kendine yer edinir. Bireye toplum tarafından belli ölçütler sonucunda verilen konum, sınıf kategorilerini dilsel göstergelerle imler. Üretim tarzı ve mülkiyet ilişkileri sınıfı oluşturan en önemli ölçütlerdir. Bu ölçütlere göre konumlandırılan birey kapitalist toplumda insanî değerini yitiren bir üretim nesnesine dönüşür. Marksist söylemde değerlendirilen kişilik olgusu; üretim ilişkileri, yaptırım gücü, baskı araçları ve korku duygusu ile şekillendirilir.

Üretim Gücü ve Üretim İlişisinin Kişilik Oluşumundaki İşlevi

Öykülerin eleştirel yaklaştığı sınıf sisteminde ezilen sınıf olarak *işçi sınıfı* sunulur. Geçimini sağlayacak kadar gelir elde eden işçilerin aralarında iş bölümü yaparak birbirine destek olduğu görülür; “Benim kocakarı ile topalın karısı tarlayı sürer, ekerler, ben de harmana yardım ederim, topal da çardakta oturup bostanı bekler, kıt kanaat geçiniriz” (Ali, 2013b:20). Birey, gücü yettiğince ekonomik eylemlere katkıda bulunur. Ekonomik gücün dinamiğini oluşturan bu bireyler, toplumsal yapının sürekliliğini sağlar. Egemen sınıfa sınırlı ölçüde yer verilen bu öykülerde alt sınıfın yoksulluğu üzerinden üst sınıfın sahip olduğu maddi imkânlarla örtük bir söylemle gönderimde bulunulur.

Toplumsal yapı içinde üretim araçlarına sahip olamayan birey emeği ölçüsünde var olur. Birey, toplumsal konumunu ve saygınlığını *emeği* doğrultusunda elinde tutabilir; “Hasta olduğu için çalışmıyor, kimseye hizmet edemiyor, su falan taşıyamıyor ve bir tayınla kalıyordu (Ali, 2013a:88). *Kazlar* adlı öyküde Seyit’in hapishanede bir iş yapabilecek güçte olmaması, içinde bulunduğu ortamda dışlanmasa ile karşılık bulur. İnsan olarak sahip olması gereken değerden yoksun bırakılır. Egemen sınıfın çalışkanı olmayan ve onların çıkarlarına hizmet etmeyen her birey toplum dışına itilir; “İdris de zaten kaç senedir buralarda serseri dolaşüyor, binbir türlü dalaverelere girip çıkıyordu” (Ali, 2013a:91). Bir işe yaramadığı ve serserilik yaptığı düşünülen *İdris*, içinde bulunduğu toplum tarafından işlemediği bir suç üzerine atılarak cezalandırılır. Birey, içinde bulunduğu toplumda emeği doğrultusunda var olur. İş gücünden yoksunsa, sınıf sisteminin dışında bırakılarak göz ardı edilir. Bu bireylerin topluma kazandırılması için herhangi bir eylemde bulunulmaz. Kapitalist toplum, kendine yarar sağlamayan bireyi sistem içinde barındırmaz, sınıf sisteminin doğal işleyişi içinde ölümler yüz yüze bırakır.

Yaptırım Gücü ile Toplum Şekillendiren Üst Yapı ve Kişilik Oluşumuna Etkileri

Egemen sınıfın çıkarlarını koruyan baskı araçları, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamakla görevlidir. Baskı araçlarının alt sınıf üzerindeki yaptırım gücü, bir kabulleniş ile karşılık bulur; “Ne yapalım, devlet kuvvetine güç yetmez ki” (Ali, 2013a:100). Devleti temsil eden ve sınıf düzeninin korunmasını sağlayan baskı uygulayıcılar karşısında yer alan bireyin çaresizliği *ne yapalım* ifadeleri ile karşılık bulur. Seçeneksiz bırakılan bireyin sorgulama yetisi de elinden alınır. Alt sınıfa uygulanan yaptırım gücünün araçlarından biri de fiziksel şiddettir; “Ne çare?... Dayak bu... Her şeyi söyler” (Ali, 2013a:91). Şiddete maruz kalan birey işlemediği suçları dahi kabullenir; “Bayram namazında İmam köy Camii’ni bastığını ve orada namaz kılanları soyduğunu en nihayet itiraf etmişti. Halbuki böyle bir şeyden haberi bile yoktu” (Ali, 2013a:91). *En nihayet*, bireyin yaşadığı süreç sonunda başka seçeneği olmadığını fark etmesinin göstergesidir. Mevcut düzendeki adaletin baskı yoluyla çarpıtıldığını gösteren bu ifadeler, toplumsal yapıda *baskı gücünü* elinde tutan sınıfın egemen sınıf ve egemen sınıfın çıkarlarını koruyan devlet olduğunu imler. Şiddet, alt sınıf için doğal bir eyleme dönüşmüştür. Birey, sadece fiziksel şiddete değil sözlü şiddete de maruz kalır; “Bizim Bekir bir saatten ziyade benimle eğlendi; her yanımı dayaktan çürüttü, uyuz ite yapılmayacak hakareti yaptı... Ama ben de ağzımı açıp bir of demedim” (Ali, 2013a:102). *Uyuz it* benzetmesi, insanî değerden yoksun bırakılan bireyin layık görüldüğü toplumsal kategoriyi imler. Bireyin kendini koruma içgüdü, baskı sonucunda tepkisizliğe hatta bir kabullenişe dönüşmüştür; “Mahpuslukta adam dayak yemekten yılmaz. Eğer Bekir yalnız dayak atsa, bunu da تنها bir yerde yapsa, hiç ağrıma gitmezdi. Candarma değil mi, helbet dövecek” (Ali, 2013a:101-102). Jandarma tarafından uygulanan *dayak*, jandarmanın doğal bir eylemi olarak değerlendirilir. Bireyin yaşadığı olumsuzluklar sonucunda deneyimlerden elde ettiği bu bilgi, yaşadığı olumsuzluğun değişmeyeceği düşüncesinden hareketle kabullenişini imler. İşçi sınıfının maruz kaldığı baskının farkına vararak yaşaması gereken *farkındalık* süreci henüz gerçekleşmemiştir. Bireye yöneltilen *hakaret* ve *fiziksel şiddet*, bireyin kişilik gelişimini baskılayan önemli bir öge olarak öykü düzleminde yer alır.

Toplumda Baskı ve Korkunun Yaratımı

Kapitalist toplumda bütün olgular, toplumsal yapıyı korumaya yöneliktir. Yaptırım gücü ve baskı araçları, sınıflar arası çatışmanın eyleme dönüşmemesi için yeterli değildir. İçinde yaşanan toplum düzenini bireyin kendi isteğiyle koruması, bireyin kişiliğini ve toplumsal davranışlarının temelini oluşturulan *korku* duygusu ile gerçekleştirilir. Bireyin *korku* duygusunu tetikleyen egemen sınıf, alt sınıfın düzene aykırı eylemlerde bulunmasını engeller. *Korku* ögesi, bireyi kontrol altında tutan mekanizmalardan biri olarak karşımıza çıkar. Bireyin korku duygusu beslenerek kişilik gelişimi ve bireyin kendisi olma çabası baskılanır ve *doğasını* gerçekleştirme engellenir. *Korku* duygusu; iş gücünü yitirme, ekonomik durumun kötüleşmesi, sosyal ilişki içinde bulunulan insanı kaybetme, toplumsal yapıdan dışlanma vb. görünümelerde ortaya çıkabilir.

Bireyi kontrol eden dış güçlerden daha etkili olan bireyi içten güdüleyen korku, kişiliğinin oluşumunda ve kişiliği oluşturan davranışlarında temel etken olarak yer alır. Toplumsal yapıdaki adaletsizlik, bireyin her an başına olumsuz bir şey gelebileceği düşüncesi ile karşılık bulur; “Herkes korku içinde candarmaların gelmesini bekliyordu” (Ali, 2013b:9). Jandarmanın varlığının olumsuz durumlarla ilişkilendirilmesi, suçlu olanın değil herkesin korku duygusunu yaşamasına sebep olur. Egemen sınıf dışındaki bireyler, yaşamlarını sürekli bir korku halinde devam ettirir. *Korku* duygusu, doğal ve genel bir duygu olarak değerlendirilir.

Birey, önceki yaşantılarından hareketle olumsuz yaşantılarını tekrar yaşamamak için mevcut durumundan şikâyetçi olmaz. Şikâyetçi olması halinde elindekileri de kaybetme korkusu, tüm yaşamını şekillendiren bir öge olarak karşımıza çıkar; “Otuz sene evvel bir kere kasabanın pazarında köylülerden biri bir torba bulgur çaldırılmış ve bunu şahit göstermişti. O zaman tam altı ay mahkemeye gidip geldiğini ve tarlaların yüzüstü kaldığını düşünüyordu. Halbuki o zaman daha gençti de...” (Ali, 2013b:11). *Sarı Mehmet'in anası*, oğlunun ölümden sorumlu tuttuğu kişileri suçlayamaz çünkü mahkeme sürecinde ekonomik açıdan kendisini destekleyecek kimsesi yoktur, hem ağanın düşmanı olup üst sınıf tarafından dışlanmaktan da korkar; “Sonra Mehmet geri gelecek değil, Mevlüt Ağa'yı düşman etmekten de hayır çıkmazdı; sonra köyde açlıktan öldü. Onun için hep inkâr etti” (Ali, 2013b:11). Üst sınıfın düşmanlığını kazanmak istemeyen birey, yaşadığı tüm olumsuzlukları kabullenir.

Bireyin toplumsal sınıf düzenini bozacak her davranışı baskı ve şiddetle karşılık bulur. Henüz gerçekleştirilmemiş olan eylemler için gerçekleşmesi olası şiddet eylemi bir tehdit ögesi olarak kullanılır; “Şoförler seni yatırıp suyunu çıkarana kadar döverler, üstelik de don gömlekten gayri neyin varsa alırlar” (Ali, 2013b:16). Birey, her olumsuz davranışın kendisine yönelik olumsuz bir eylemle karşılık bulacağını bilir; “Ya candarmaların eline düşerse?.. Ya şoför parayı vermedin atlayıp kaçtığını karakola haber verirse?.. O zaman candarmalar kendisini dövmeyler miydi? Acaba candarmaların dayacağı mı daha kötü idi, şoförün dayacağı mı? Belki otomobildeki müşterilerden bir merhametli çıkar da bunu dövdürmezdi” (Ali, 2013b:16). Bireyin kişiliği hakkında bilgi sahibi olmamıza sağlayan doğrudan anlatım yöntemlerinden biri de *bilinç akışı*dir. Bilinç akışı tekniği ile sunulan korkunun temelini fiziksel şiddet oluşturur. Köylü genç, ödemediği bilet parasına karşılık olarak fiziksel şiddete maruz kalacağını bilir. Bireyin davranışlarından hareketle kişiliğini belirleyen olumsuz bir eylemle karşı karşıya kalma duygusu, bireyi eylemsizliğe ve sadece yaşama güdüsü ile hayatını devam ettirmeye iter.

Toplumsal yapının temelini oluşturan sınıf ilişkisi her kurumda mevcuttur; “Bunlar da aslında fena adamlar değildi... Fakat ne yapsınlar, vazife... Takibe çıkarken, 'faili bulmadan gelirsiniz gözüme görünmeyin!' diye yüzbaşı sıkı sıkı emirler vermişti” (Ali, 2013a:91). Baskı aracı olarak değerlendirilen *jandarmada* da bir sınıf sistemi mevcuttur. Üst sınıf olan *yüzbaşının* emrini yerine getirmeyen *jandarma eri*, alt sınıfın maruz kaldığı baskıyla karşılık görecektir. Jandarma eri, kendisinin maruz kaldığı baskıyı, toplumsal yapıda alt sınıfta yer alan diğer bireylere yöneltir.

Sınıfsal ve Bireysel Çatışmaların Kişilik Üzerindeki Etkileri

Kişilik yaratımında çatışmanın önemli bir rolü vardır. Toplumsal çatışma, insanın bireyselleşme sürecini yöneterek kendi kişilik gelişiminde aşama kaydetmesini sağlayan önemli bir ölçüttür. Tyson'a göre; “asıl savaş sınırları, sahip olanlar ve olmayanlar arasında, yani dünyanın doğal, ekonomik ve insan kaynaklarını kontrol eden burjuvazi sınıfı ile madenlerde, fabrikalarda, tarlalarda veya tren yollarında beden gücü ile çalışan ve düşük standartlarda yaşayarak zenginlerin kasalarını dolduran proletarya, yani işçi sınıfı arasında çizilmiştir” (2014:140). Sınıflar arası savaşın metin düzleminde varlığını imleyen çatışma, eleştirel bir yaklaşımla sunulan sınıf sisteminin göstergesidir. Çatışma, bireyin kişilik kurgusunu ait olduğu sınıf doğrultusunda şekillendirir.

Köylü-ağa çatışması, sınıf çatışmasının en belirgin örneğini oluşturur. Ağanın ekonomik konumu dolayısıyla elde ettiği yaptırım gücü, köylünün emeğini sömürmesi ile sonuçlanır; “Üç sene evvel bizim ağa dere boyundaki ufak tarlamıza sahip çıkar oldu. Bağırarak, çağırarak, fayda etmedi” (Ali, 2013b:20). Ağanın elinde bulundurduğu ekonomik güç, isteklerini gerçekleştirmek için kullandığı bir araca dönüşür. Ağanın karşıt sınıfında yer alan köylü de bu duruma ses çıkarmaz; “Bizim tapumuz falan yoktu ama bütün köylü o tarlanın bize dededen kaldığını bildirdi. Bunu soran olmadı, ağa yalancı şahit dinletti, mahkemeyi kazandı” (Ali, 2013b:20). Kendini savunma hakkı elinden alınan birey, pasifize edilir. Üst sınıfın isteklerine boyun eğen, karşı çıksa bile yaptırım gücü bulunmayan bireyin sahip olduğu maddi varlığa, üst sınıf tarafından istenildiğinde el konabilir.

Her olgunun karşıtıyla var olduğu düşüncesi, toplumda birbirine zıt özelliklere sahip sınıf düzenini gerekli kılar. Bireyin tüm yaşamını etkileyen sınıf yapısı, en temel ihtiyaçlarından beslenme ihtiyacının giderilmesinde de karşımıza çıkar; “Şoför bir eliyle direksiyona yapışmış... öteki eliyle de ağzına peynirli pide tıkiyordu” (Ali, 2013b:13). Şoför, peynirli pide yerken şoförün alt sınıfı olarak sunulan şoför yamağının kamını doyumak için tükettiği gıda peynirli pideden daha alt kategoride yer alan bir yiyecektir; “Toz, çamur, benzin, makine yağı tabakalarının altında elbisesinin ve yüzünün rengi pek belli olmayan şoför yamağı arka tarafta durmuş... bir taraftan da soğan ekme tikiyordu” (Ali, 2013b:13). Soğan ekme ve peynirli pide karşıtlığı, ekonomik durumun günlük fiziksel ihtiyaçları karşılamada yol açtığı zıtlığın bir göstergesidir. Karşıtlıklar, sosyal yaşamın doğal seyri içinde gözlemlenebileceği gibi bilinçli bir davranışın sonucu olarak da sunulabilir; “En kötüsünü güneş ortalığı kavurduğu zamanlar yandan geçtiğimiz harmanlara uğrar, göğsüne bağrına dökme dökme ayran bakracını başına diker, köylüler verse bile bana bir yudum içirmezdi” (Ali, 2013a:100). Jandarma kontrolünde seyahat eden bireyin beslenme ihtiyacını gidermesine izin vermez ve bireyin yeme/içme güdüsünü harekete geçirecek eylemlerde bulunur.

Sınıf oluşumu, bireyin iradesi dışında bireyi şekillendirir. Tyson'a göre; “sınıfcılık, insan olarak bir kişinin değerinin ait olduğu sınıfa eşit olduğunu savunan bir ideolojidir: bir kişinin sınıfı ne kadar yüksekse, o kişinin o kadar iyi olduğu varsayılır, çünkü kalite 'kandadır', yani doğuştan gelmektedir” (2014:145). Bireyin doğuştan gelen sınıf özellikleri yaşamın her alanında kendini gösterir. Öykü düzleminde karşıtlıklar ile sunulan çatışma, oturma düzeninde de belirgin şekilde sunulur; “Birbiri arkasına dizili tahta sıralarda oturmayıp yarım lira ekşiğine en arkada yere çömelen ve kamyonun şiddetle sarsılan bu kısmında ikide birde, başlamak üzere olan uykularından fırlatılan köylüler, cigara

da içmeyerek, boş gözlerle bakıyorlardı” (Ali, 2013b:14). Verdikleri paraya göre hizmet alan ve değer gören birey için paranın eksikliği de değersizlik ile karşılık bulur. Birey, elde ettiği konumu insanî bir gereklilik olarak değil, para karşılığı elde eder.

Devlet çalışanı olarak sunulan gardiyan, alt sınıf üzerinde yaptırım gücüne sahiptir ve bu güçten faydalanır; “Dudu hapishaneye geldi. ...candarma itti ve ‘geri git!’ diye bağırdı” (Ali, 2013a:89). Jandarmanın kendisinden değersiz gördüğü bireye davranışı, fiziksel ve sözlü şiddet içerir. Jandarmanın olumsuz tavrı, bireyin elindeki malzemeleri görene kadar devam eder. Sonrasında ise zıt bir davranışta bulunur; “Kapıda duran gardiyan, kazları ve torbayı görünce onu çağırarak için elini kaldırdı” (Ali, 2013a:89). Birbirine zıt bu iki durum, bireyi toplum içinde konumlandırın ölçütün maddi değer olduğunun bir göstergesidir. Birey, özgün benliğiyle toplumsal yapıda var olamayacağına ancak sağladığı maddi olanaklar ile kendisine değer verildiğinin bilincindedir.

Her durumda içinde bulunduğu koşulları kabullenen birey, ancak sevdiği bir insan için sisteme aykırı bir davranış sergiler. Kişiliğine itaat duygusu yerleştirilen birey, çıkış yolu bulamadığı zaman cezalandırılacağını bildiği halde toplumsal düzeni bozacak davranışlarda bulunur; “Dudu biraz düşündü. Sonra çitin bozuk yerine doğru yürüdü. Öteki bahçeye geçti. Birbirlerini itip kakalayarak köşeye sinmeye çalışan kazlardan bir tanesini yakaladı” (Ali, 2013a:87). Dudu’nun Seyit’in hapishanede koşusunu değiştirmesi için ihtiyaç duyduğu kazı komşusundan çalması, çatışmanın eyleme dökülmesidir. Hırsızlığın temelinde eşit ekonomik koşullar üzerine inşa edilmeyen toplumsal yapı yer alır. Öykü düzlemi, Marks’ın savunduğu komünist toplum yapısında her bireyin eşit konumda yer almasının ve eşit ekonomik haklara sahip olmasının hırsızlık vb. eylemlerin gerçekleşmesine engel olacağına da bir mesajını içerir. Toplumsal koşullarda olumsuz olarak nitelenen hırsızlık eylemi, bireyin hareket alanını daraltan ve sadece izin verilen eylemleri gerçekleştirmesine olanak sunan toplumsal yapıdaki değişimin göstergesidir. Çatışmanın bireyin kişiliğinde değişime yol açtığı bu karakterde, değişimin sürekliliği görülmez.

Toplumsal gelişmenin öncülü olarak değerlendirilen çatışma, farkındalığı gerekli kılar. Farkındalığın gerçekleşmediği durumlarda ise gelişim sağlanamaz. Tyson, alt sınıfın içinde bulunduğu durumu; “Hayatta kalmaya ve çocuklarını doyurmaya çalışırken, kim politik olarak aktif olmaya, hatta olup bitenin farkında olmaya zaman bulabilir?” (2014:142) ifadeleriyle sorgular. Çatışmanın taraflarından birini oluşturan alt sınıfta yer alan birey, hayatını yaşam güdüsü etrafında şekillendirirken kendi konumunu sorgulama fırsatı bulamaz. Önceliği temel ihtiyaçlarını karşılamak olan birey için toplumsal olaylar ikinci aşamada yer alır. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal koşulları sorgulamıyor oluşunun temelinde yaşamını devam ettirebilmek için uygun koşullara sahip olmaması yer alır.

Sonuç

Toplumsal yapıyı ve toplumsal yapının oluşturduğu kişilik kurgusunu şekillendiren olguların eleştirel boyutta değerlendirildiği bu çalışmada dilbilimsel ve söylem çözümleme yöntemleri ile bir inceleme yapılmıştır. Kişilik kurgusu etrafında şekillenen dil kullanımları, toplumun en küçük parçası olan bireyin konumlandırılışı ile toplumsal sınıf düzeni ve toplumu yöneten ideolojiler hakkında önemli ipuçları sunmuştur. Kişiliğin kurgusunda sınıflara özgü kişilik yaratımı, dilsel göstergelerin yeni kurgular içinde sunumu ile oluşturulur. Dil kullanımları, söylemi oluşturan ideolojik alt yapıyla şekillenirken kişiliği metin düzleminde kurgular. Çözümlemede değerlendirilen *kişilik kurgusu*; adlandırma, betimleme, etkin güçler ve çatışma ölçütlerine göre ele alınmıştır.

Öykülerde kişilik kurgusu ile sunulan kapitalizm eleştirisi, karşıtların birliğinden oluşur. Toplumsal yapı, sınıf çatışması üzerine kuruludur. Adlandırmaların kullanımıyla oluşturulan sınıf çatışması; özel adlarda, tamlama ve sıfat kullanımlarında, meslekî adlandırmalarda ve seslenme ögelerinde tespit edilmiştir. Öykülerde bireyin sahip olduğu *Mevlüt*, *Seyit* gibi özel adların kullanımına pek rastlanmazken öykü karakterinin akrabalık bağı, grup ve sosyal ilişkileri, mesleği gibi ilgilerini içeren *Hüseyin’in babası Mevlüt Ağa*, *Seyit’in düşmanları*, *oğlu Hüsnü*, *topalın karısı*, *Kapıcı gardiyan Necip Efendi* gibi tamlama ve sıfat grupları yaygın olarak kullanılır. *Ülen kocakarı*, *dede*, *oğul*, *efe* ve *efendi* gibi seslenme ögeleri ise bireylerin birbirini toplumsal yapı içinde birbirlerini nasıl konumlandıklarını göstermesi bakımından değer taşır. Toplumsal konumunu imleyen ve karşıt değeri oluşturan bu adlandırmalar, bireyin özgün bir kişiliğinin olmadığını göstergesidir. Kişiliğin bireye özgü olduğu ve biricikliği öykülerde adlandırmalarla belirsizleştirilir. Toplumsal bağlarıyla var olan bireyin kişilik oluşumunda sahip olduğu ilişkiler ağı etkili olur. Kişiliğinin doğal gelişimi engellenen birey, toplum içinde eylemleri, sosyal ilişkileri ve ekonomik düzeyine göre var olur. Bu ölçütleri sağlayamadığında ise, toplumsal yapının dışına itilir.

Öykü düzleminde yer alan bireye özgü betimlemeler, bireyin sınıfını imleyen ve sınıfının genel özelliklerini yansıtan ifadelerdir. Üst konumda yer alan birey olumlu özellikler ile betimlenirken, alt sınıfta yer alan birey içinde yer aldığı olumsuz koşulların genel yapıdaki yansıması ile sunulur. Örneğin öykü düzleminde yer alan *bütün Anadolu kadınları gibi* benzetmesi ile Anadolu’nun genelindeki bir durum betimlenir. Öykü düzleminde birey, toplumsal ve ekonomik ölçütlerden bağımsız olarak değerlendirilemez, ait olduğu sınıfın genel özellikleri ölçütünde ele alınır. Birey, kapitalist toplum düzeninde bağımsız ve özgün bir kişiliğe sahip değildir. İçinde bulunduğu sınıfın kendisine verdiği değer ve rol ölçüsünde toplumsal yapıda kendine bir yer edinir. Çalışmada incelenen öykülerde, sınıfına özgü olmayan davranışlarda bulunan bireyin, toplum ve devlet tarafından cezalandırıldığı tespit edilmiştir. İdris’in düzene aykırı davranışları, imam olan babasından dolayı görmüş olduğu saygının yitimine ve iftiraya uğraması ile sonuçlanır. *Dudu*, kocasını içinden bulunduğu durumdan kurtarmak için çaldığı kaz yüzünden harekete atılır.

Kişilik, bireye özgü bir oluşum değil çevresel faktörlerin etkisinde şekillenen zorunlu bir çerçeve olarak sunulur. Üretim şekli, üretim araçları, baskı araçları, çatışma, sosyal ilişkiler vb. ölçütler doğrultusunda değerlendirilir. Toplumsal yapı içinde üretim araçlarına sahip olamayan birey, emeği ölçüsünde var olur. Seyit, hapishanede bir iş

yapabilecek güçte olmadığından dolayı dışlanır. İdris, iş-güç sahibi olmaması sebebiyle toplum tarafından kabul görmez. Birey, emeği ölçüsünde değer görür, emeğin olmadığı yerde ise değersiz bir nesneye dönüşür. Baskılanan, emeği sömürülen ve korkutulan alt sınıfın karşısında üretim araçlarının sahipleri egemen sınıf yer alır. Egemen sınıfın çıkarları, devlet tarafından koruma altına alınmıştır. Öykü düzleminde *jandarma*, devletin egemen sınıfı koruyan gücün bir temsilcisidir. *Uyuya fıstığa dönmüş* betimlemesiyle olumsuz anlam çağrışımları ile sunulan *jandarma*, toplumun korkusunu güdüleyen bir mekanizmadır. Fiziksel şiddet ve korku ile toplum düzeni korunmaya çalışılır. Toplum kontrol altında tutan ve köylünün emeğini sömüren biçimde sunulan devlet çalışanları içinde öğretmen, gardiyan, muhtar gibi meslek grupları da görülür. Yaptırım gücü elinde bulunanlar tarafından bireye yöneltilen hakaret ve fiziksel şiddet, bireyin kişilik gelişimi baskılayan önemli bir öge olarak öykü düzleminde yer alır.

Egemen sınıfın çıkar ve istekleri doğrultusunda alt sınıfı oluşturan bireyin kişiliği de şekillenir. Baskı altındaki birey için özgün bir kişilik oluşumundan söz edilemez. Öykülerde çatışma boyutunda sunulan ilişkiler, kişilik gelişiminde değişim ve ilerlemeyle sonuçlanmaz. Köylü-ağa çatışması ve devlet çalışanı-köylü öykü düzleminin en belirgin çatışmalarıdır. Üst sınıf, köylünün emeğini sömürür. Kendini savunma hakkı elinden alınan köylü üst sınıfın isteklerine boyun eğer. Öykü düzleminde toplumdaki ekonomik eşitsizlik yüzünden aykırı bir davranışta bulunan tek kişi, Dudu'dur. Dudu ise bu eylemi zor durumda olan kocası için yapar ve sonunda hapse atılarak cezalandırılır. Birey, içinde yer aldığı toplumsal yapıdaki çarpıklığın farkında değildir. Farkındalık ve aydınlanma aşamasına henüz ulaşamayan bireyin önceliği yaşamını devam ettirmektir.

Marksist söylemin eleştirel olarak değerlendirdiği sınıfsal toplum yapısı, kişiliğin özgün gelişimine engel olur. Bireyin hak ettiği değerden yoksun bırakıldığı sınıf düzeni, metin düzleminde kurgusal kişilik yaratımıyla sunulur. Kurguyu oluşturan dilsel göstergeler, kişiliğin özgün doğasını gerçekleştiremediğini, baskı altındaki gelişimini imler. Ekonomik koşullar doğrultusunda şekillenen kişilik, egemen sınıfın isteği doğrultusunda şekillenen bir nesne boyutuna indirgenmiştir.

Sonuç olarak, Sabahattin Ali'nin incelenen öykülerinde Marksist söylemin özel dilsel göstergelerle bilinçli bir biçimde sınıfsal konularının belirlendiği, kişilerin ekonomik ve hiyerarşik statülerine uygun bir biçimde betimlenerek kurgulandığı ortaya çıkmaktadır. Bireylerin sınıfsal konularını ortaya koyan ve Marksist söylemi belirleyen ana dilsel göstergelerin adlandırılmaları, sıfatlar, tamlamalar, betimlemeler ve karşıt anlamlı ögeler ile bilinçli bir biçimde öne çıkarıldığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

Akyıldız, H. (2006). Freud'çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat Ve Siyaset Teorileri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 1-23. Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi url'si. <http://iibf.akdeniz.edu.tr/fakulte-dergisi>

Ali, S. (2013a). *Değirmen*. İstanbul: Yapı Kredi.

Ali, S. (2013b). *Kağrı, Ses, Esirler*. İstanbul: Yapı Kredi.

Aşkaroğlu, V. (2015). *Postmodernizm Sınırsız Özgürlük mü? Özgürlüğün Sınırı mı?*. Ankara: Karadeniz Dergi.

Aşkaroğlu, V. (2016). Romanlarda Kişilik Kurgusu: Kuramsal Bir Karşılaştırma. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (14), 301-319. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi url'si. <http://sobiad.odu.edu.tr>

Büyükkantarçioğlu, N. (2006). Söylemden İdeolojiye: Eleştirel Söylem Çözümlemesi. Ahmet Kocaman (Haz.). *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar Tartışmalar* içinde (ss. 101-117). Ankara: Dil Derneği.

Eagleton, T. (2011). *İdeoloji*. Muttalip Özcan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Eagleton, T. (2012). *Eleştiri ve İdeoloji (Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma)*. Savaş Kılıç (Çev.). İstanbul: İletişim.

Fairclough, N. ve Graham, P. (2015). Eleştirel Söylem Çözümlemecisi Olarak Marx: Eleştirel Yöntemin Yaratılışı ve Küresel Sermayenin Eleştirisi ile Bağlantısı. Barış Çoban, Zeynep Özarslan (Çev./ Haz.). *Söylem ve İdeoloji* içinde (ss. 147-199). İstanbul: Su.

Foucault, M. (1972). *Discipline and Punish*. New York: Routledge.

Günay, V. D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya.

Huberman, L. (1984). *Sosyalizmin Alfabeti*. Ankara: Sol.

Plummer, K. (1995). *Telling Sexual Stories: Power, Change and Social Worlds*. London: Routledge.

Tyson, L. (2014). Marksist Eleştiri. Uğur Turan (Çev.). *Journal of History Culture and Art Research*, 3 (3), 139-155. *Journal of History Culture and Art Research* url'si. <http://kutaksam.karabuk.edu.tr/index.php/ilk/index>

Van Dijk, T. (2015). Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım. Nurcan Ateş (Çev.). Barış Çoban, Zeynep Özarslan (Haz.). *Söylem ve İdeoloji* içinde (ss.15-101). İstanbul: Su.

Voloşinov, V. N. (2001). *Marksizm ve Dil Felsefesi*. İstanbul: Ayrıntı.

Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. London: Sage.

Summary

The construct of personality in this study, which aims to conduct a social study starting from the individual, the smallest building block of society, has allowed for the determination of the ideological content of the text, and the evaluation of the ideology in terms of language usage. Linguistics, semiology and discourse analysis methods have been utilized in this study, which aims to examine how the structure of society and personality

are formed, starting from the linguistic indicators that form the underlying discourse in the text. Sabahattin Ali's stories are the texts based on the conflict that forms the basis of Dialectical Materialism. In the stories in which social class conflicts constitute the main theme; the social class structure according to the socio-economic preconditions, the differentiation of the classes within the social structure, the relations between the classes (conflict, reconciliation and change), the creation of personality of social structure, power-sanction relation, and oppression tools may be ranked among theme-related features. Sabahattin Ali's stories named Kağrı, Kamyon, Kafakâğıdı, Candarma Bekir, Kazlar and Bir Firar are evaluated in the context of Marxist discourse. Marxist discourse is a kind of discourse that refers to the ideal socio-economic order starting from the criticism of social structure. To which ideology it corresponds in language is identified, and the role of creating ideas and common discourse in shaping the society is evaluated in the study. The study consists of four chapters in total. Following the sections in which discourse and the relation between discourse and ideology are examined, there is the section of examination, which consists of denotation, description, effective forces in forming personality and class, the effects of class and individual conflicts on personality, and in which the construct of personality, to which Marxist discourse in the stories approaches critically, are evaluated in terms of linguistic signs and discourses. Overall findings and evaluations are included in the conclusion section.

The language usage, which is shaped around the construct of personality, has given important clues about positioning of the individual, the smallest part of the society, social class order, and the ideologies that manage society. The creation of personality, directed at class characteristics, is created by the presentation of linguistic signs in new constructs. Language usage fictionalizes personality in the text platform, while being shaped with ideological substructure forming discourse. The construct of personality, evaluated in the analysis, was discussed according to denotation, description, effective forces and conflict criteria.

The criticism of capitalism, presented with the construct of personality in the stories, is the binary oppositions. The social structure is based on class conflict. It is possible to identify class conflict, created by the use of denotations, in original names, professional denotations and address components. These denotations, intimating the social position of the individual and forming the opposite values, are also an indicator of the absence of an individual's original personality. The network of relationships of an individual, existing through social connections, becomes effective in the formation of personality. An individual exists according to his/her actions in social structure, social relations and economic level. If they cannot satisfy these criteria, they are pushed out of social structure.

Personality is presented to an individual as not an original entity, but a mandatory framework that is shaped by the influence of environmental factors. Its way of creation is evaluated in terms of the means of production, means of oppression, conflict, social relations, etc. The individual cannot be evaluated independent from social and economic criteria, instead they are discussed within the general properties of the class that they belong to. An individual does not have an independent and original personality in a capitalist society order, and gains a place in the social structure within the scope of the value and role that is assigned by society to them. The individual, committing non-class specific behaviors, is punished by individuals, community and state. The owners of the means of production, that is dominant class, is involved in the face of the subclass where s/he is oppressed, labour-exploited, and frightened. The interest of the dominant class is put under protection. The personality of the individual who constitutes the subclass in compliance with the interests and wishes of dominant class is also shaped. An original personality formation is not a matter of discussion for the individual under pressure. The relationships presented in terms of conflict do not result in the change and progress of personality. The individual is unaware of deformity in the social structure in which he is involved. The priority of the individual who cannot yet reach to the stage of awareness and enlightenment is to sustain his / her life.

The class society structure, which has been critically assessed by Marxist discourse, inhibits the original development of personality. The class order, in which the individual is deprived of human values, is presented with speculative personality creation in the text platform. The linguistic indicators forming the construct imply that personality cannot realize its own original nature or development under pressure. Personality that is shaped in the direction of economic conditions has been reduced to the dimension of an object that is shaped upon dominant class' request.

Yapısal Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi: Taş İşleme Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama

The Effect of Structural Empowerment on the Organizational Citizenship Behaviour : An Implication on the Employees in Stone-Processing Sector

Yavuz Kağan YASIM¹

Ufuk IŞIK²

Geliş Tarihi: 17.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 01.06.2017 / Kabul Tarihi: 05.06.2017

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, taş işleme (mermer) sektöründe çalışanların yapısal güçlendirme ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Bu bağlamda, yapısal güçlendirmenin dört alt boyutu olan iş çevresi, bilgiye ulaşma, örgütsel destek ve kararlara katılma ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın evrenini Ordu İli Ünye ilçesindeki taş işleme (mermer) sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yönteminin uygulandığı araştırmada örgütsel vatandaşlık davranışı için Organ (1988)'in geliştirdiği ve Basım ve Şeşen (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek ile yapısal güçlendirme için Laschinger vd. (2001)'in geliştirdiği ve Sürgevil ve arkadaşları (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Araştırma yöntemi olarak, veriler taş işleme sektöründe çalışan 112 işgörenden anket yoluyla toplanmış ve bu veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yapısal güçlendirmenin alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmaktadır. Sunulan fırsat, bilgiye ulaşma ve örgütsel destek ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki zayıf bulunsa da, örgütsel vatandaşlık davranışı ile kararlara katılma arasındaki ilişki orta düzeyde ($r=0,555$) görülmektedir. Bu sonuç, astlarla yetki paylaşımının çalışanları, biçimsel olmayan olumlu davranışlara yönlendirebileceğini göstermektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışının bağımlı değişken olarak değerlendirildiği regresyon analizinde ise yapısal güçlendirmenin alt boyutlarının örgütsel vatandaşlığı % 34,6 oranında açıkladığı tespit edilmiştir.

Bu araştırma ile insan kaynağının ekstra rol davranışları göstermesi ve dolayısıyla daha yüksek bir performansla çalışmasında, kararlara katılım ve örgütsel desteğin etkili olduğu belirlenmiştir. Görülmektedir ki, örgütlerin yetki paylaşımı, takım çalışması ve eğitim gibi konulara gösterdikleri önem, çalışanların gönüllü olarak örgütü benimsemelerine yol açacaktır. Böylece çalışanlar örgütün hedeflerini kendi hedefleri ile bağdaştıracak, bu da örgütleri başarıya götürecektir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Vatandaşlık, Yapısal Güçlendirme, Taş İşleme Sektörü

Abstract

The main purpose of the study is to explain the relationship between structural empowerment and organizational citizenship behaviour of the employees working in stone-processing sector. In this sense, the aim is to examine the relation between the four sub-dimensions of organizational empowerment ; job environment, reaching information, participation of organizational support and decisions and organizational citizenship. The scope of the study consists of the employees working in stone-processing marble in Ünye in Ordu province. In the survey in which easy-sampling method is used , the scale developed by Organ (1988) and adapted into Turkish by Basım and Şeşen (2006) for organizational citizenship and the scale developed by Laschinger (2001) and adapted into Turkish by Sürgevil and his colleagues (2013) for structural empowerment have been used. As the research methodology, the data was obtained through a survey from 112 employees working in stone-processing sector and analyzed using SPSS programme. Regression and correlation analysis have been used in analyzing the data. According to the results, it has been determined that there is a positive meaningful relation between sub-dimensions of structural empowerment and organizational citizenship behaviour. Even if the offered opportunity displays a light relation between reaching information and organizational support and organizational citizenship, the relationship between organizational citizenship behaviour and participation to the decisions seems at the medium level ($r=0,555$). The result indicates that the transfer of authority with the junior staff might lead the employees to informal positive behaviours. In the regression analysis in which

¹ Yrd. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Bölümü. Çorum, Türkiye.

E-Posta: ykyasim@gmail.com

² Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi, Ünye MYO, İnsan Kaynakları Yönetimi Programı. Ordu, Türkiye.

E-Posta: ufuk5852@hotmail.com

organizational citizenship behaviour is evaluated as a dependent variable, the subdimensions of structural empowerment explains that the organizational citizenship has been identified in the ratio of %34,6.

Through the study it has been detected that participation of decision-making process and organizational support is rather effective in extra role-display of human behaviours and on the occasion of higher working-performance. It seems that the significance to the issues such as sharing of the authority, team-working and training that the organizations emphasize on will lead the employees to embrace their organizations voluntarily. Thus, the employees will reconcile the organization's targets as their own ones, which will eventually bring the organization to success.

Keywords: Organizational Citizenship, Structural Empowerment, Stone Processing Sector

Giriş

İnsan ve sahip olduğu bilginin son derece önem kazandığı günümüz iş dünyasında, söz konusu kaynağın performansının artırılması konusunda çeşitli yaklaşımlar önem kazanmış, işe yönelik olarak insan kaynağının gösterdiği olumlu ya da olumsuz davranışlar çeşitli araştırmacılar tarafından araştırma konusu yapılmıştır. Bu bağlamda ele alınan konular arasında örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) güncel bir araştırma konusu olarak varlığını devam ettirmektedir. Özellikle Chester Barnard'ın rol ötesi davranışların varlığı ve gerekliliği ile ilgili çalışmaları ÖVD kavramı özelinde mihenk taşı sayılabilecek çalışmalardır. ÖVD ilk olarak Organ (1990) tarafından -aslında neo-klasik yönetim düşüncesi teori ve uygulamaları perspektifinde- geliştirilen bir kavram olmuştur. ÖVD, "kişinin yapması gerekenden daha fazlasını gönüllülük esasına bağlı olarak yapma eğilimi" olarak ifade edilir. Tanımda dikkati çeken "gönüllülük esas" ifadesi nedeniyle Organ (1988) kavramı "iyi asker sendromu" olarak da isimlendirmiştir.

İnsan kaynağına verilen önemin ortaya çıktığı diğer bir kavramda "yapısal güçlendirme" kavramıdır. Literatürde klasik yönetim düşüncesinin ortaya koyduğu ilkelerden biri olan yetki devrinin daha felsefi ve daha geniş kapsamlı bir şekli olarak ele alınan güçlendirme özellikle işletme faaliyetlerine dinamizm kazandırma, etkinlik ve rekabet avantajı sağlama gibi pek çok konuda avantaj sağlayan felsefi bir duruşu ifade etmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra daha yoğun gündeme gelen bir kavram olan yapısal güçlendirme, kimi kaynaklarda davranışsal ya da ilişkisel güçlendirme olarak da adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada daha fazla örgütsel öge barındıran yapısal güçlendirme kavramı ile bireysel bir konu olarak ele alınan ÖVD kavramı ve bu iki kavram arasındaki ilişki ele alınmıştır. Son dönem yazınında sıklıkla ele alınan bu kavramlara yönelik uygulamalı bir çalışma tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Ünye bölgesinde faaliyet gösteren taş işleme sektöründe çalışanların yapısal güçlendirme ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin tespitine yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Teorik Çerçeve

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Örgütsel bilimlerde emre dayalı olmayan, örgütsel fayda sağlayan davranışlar ve hareketler, biçimsel örgütsel davranışlardan ayırt edilmektedir. Örgütsel vatandaşlık davranışının temelleri 1930'lu yıllarda Hawthorne araştırmalarının sonuçlarına dayanılarak atılmış ancak 1980 sonrasında kavramlaştırılmıştır. Literatür incelendiğinde, kavramın C. I. Barnard tarafından 1938 yılında ilk olarak gündeme getirildiği görülmektedir. Barnard, bir örgütün üyeleri arasında iş birliği ve bilgi paylaşımının gerekliliğinden bahsederek formal olmayan davranışların yani rol ötesi davranışların varlığını savunmuştur. Çalışan bir organizasyon için üç temel bileşenin olduğunu ifade eden Katz (1964) bunları şu şekilde sıralamıştır: 1) insanlar sistem içine girmek ve sistemde kalmak için uyarılmalıdır, 2) güvenilir bir şekilde belirli rol gereklilerini yerine getirmelidir, 3) tanımlı rol gereklilerinin ötesinde yenilikçi ve spontan davranışları olmalıdır. Bu bileşenlerin belirlenmesiyle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı kavramı şekillenmeye başlamıştır (Budak,2015: 4). Bu kavram ilk olarak D. W.Organ ve T. S.Bateman tarafından 42. Ulusal Yönetim Konferansı'nda 1982 yılında bildiri olarak sunulup,1983 yılında makale olarak yayınladıkları "Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee Citizenship" başlıklı çalışmada ve yine C.A.Smith, D. W.Organ ve J.P. Near'ın 1983' te yayınladıkları "Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents" başlıklı makalede bir kavram olarak ortaya atılmıştır (Karaaslan vd., 2009: 138). Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı Betaman ve Organ tarafından Katz ve Kahn'ın "Fazladan Rol Davranışı" kavramından yola çıkarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre örgütsel vatandaşlık rol tanımlarında belirtilmeyen, örgütün sosyal sistemine faydalı davranışlar olarak belirtilmiştir (Kılıçlar ve Harbalıoğlu,2014: 331). Bu biçimsel olmayan davranışlar "İyi Asker Sendromu" olarak da adlandırılmıştır (Organ, 1988).

Organ'a (1990: 45) göre örgütsel vatandaşlık, biçimsel ücret sisteminde bulunmayan fakat kurumun işlevlerini yerine getirmesine yardımcı olan gönüllü davranışlardır. Organ'ın örgütsel vatandaşlık davranışı kavramıyla ilgili yaptığı tanım, Katz ve Kahn'ın gönüllülük esasından dolayı fazladan rol davranışı kavramına benzemektedir. Greenberg ve Baron (2000: 372) örgütsel vatandaşlık kavramını bir çalışanın örgütün biçimsel yolla belirlediği zorunlulukların ötesine geçerek, örgütün beklediğinden daha fazlasını yapması olarak tanımlamışlardır. Bu tür davranışlar görev ve iş tanımlarında zorunlu tutulmayan öyle ki ihmal halinde ceza gerektirmeyen ve kişisel tercihler neticesinde ortaya çıkan davranışlar olarak kendini göstermektedir. (Podsakoff vd, 2000: 513). Organ (1988) örgütsel vatandaşlık davranışının boy boşuttan oluştuğunu ifade etmiş ve bunları özgecilik, vicdanlılık, nezaket, sivil erdem ve centilmenlik olarak sıralamıştır. (Spreitzer, 1995: 1144).

- a. Özgeçicilik: İşgörenlerin karşılaşılan sorunlar karşısında doğrudan ve gönüllü olarak çalışma arkadaşlarına yardım etmesidir (Tokgöz ve Seymen, 2013: 64). İşini yetiştiremeyen arkadaşlarına yapılan yardımlar ve iş paylaşma bu tür yardımlardandır.
- b. Vicdanlılık: Örgüt üyelerinin kendilerinden beklenen asgari rol davranışının ötesinde bir davranış göstermeye gönüllü olmalarını ifade eder (Organ, 1990: 47). İşe devamlılık ve dinlenme sürelerine uyma bu tür davranışlardandır.
- c. Nezaket: İşgörenlerin iş yüklerinden dolayı sürekli birbirleriyle etkileşim içinde olmalarını, önemli konularla hakkında bilgi vermelerini, birbirlerini işyerinden ve kararlardan sürekli olarak haberdar etmelerini, diğerlerinin sahip olduğu hak ve ayrıcalıklara saygı göstermelerini ifade etmektedir (Ünal ve Çelik, 2013: 244). Bilgi aktarma, hatırlatma, danışma ve yapılan işle ilgili haber verme bu tür davranışlardandır (Uslu ve Balcı, 2012: 53).
- d. Sivil erdem: Çalışanların örgütün politik yaşamına katılımını, üst seviyede bağlılığını ve ilgisini ifade eden davranışlardır (Podsakoff vd., 2000: 525). Gerginliğe sebep olacak davranışlardan kaçınma, iş toplantı ve etkinliklerine gönüllü katılım gösterme bu tür davranışlardandır (Uslu ve Balcı, 2012: 54).
- e. Centilmenlik: Örgütte olumsuzluklara karşı hoşgörülü olmayı ifade etmektedir. Sorunları gereksiz yere büyütme, zamanın çoğunu işiyle ya da kişilerle ilgili sorunlara yakınlıkla geçirmekten, iş arkadaşlarına saygısızca davranmaktan kaçınmaktır (Kılıçlar ve Harbalıoğlu, 2014: 332).

Yapısal Güçlendirme

Günümüzde küreselleşmeyle rekabet olgusunun artması, esnek üretim ve çalışma tiplerinin ortaya çıkmasıyla personel güçlendirme kavramı üzerinde durulması gereken konulardan biri haline gelmiştir. Personel güçlendirme kavramı ilk kez Rosabeth Kanter (1977) tarafından yönetim literatürüne kazandırılmıştır (Yücel ve Demirel, 2012: 21). Kanter (1977) "Men and Women of the Corporation" adlı kitabında güçlendirmeyi, "bir bireyin amaçlara ulaşmak için mevcut kaynaklardan yararlanma ve bağımsız şekilde kararlar alma yeteneği" olarak tanımlamıştır (Tolay vd., 2012: 451).

Personel güçlendirme, personele enerji vermeyi, yetki vermeyi ifade etmektedir. Personel güçlendirme yardımlaşma, paylaşma, yetiştirme, eğitimde takım çalışması yolu ile bir organizasyondaki çalışanların karar verme yetkilerini artırma ve çalışanları geliştirme sürecidir (Yüksel ve Erkutlu, 2003: 131). Personel güçlendirme organizasyondaki karar verme sürecinin çalışanların katılımı ile gerçekleştirilmesidir. Böylece yöneticiler çalışanlarına daha fazla otonomi ve takdir hakkı sağlamaktadır (Karahana, 2009: 10). Blanchard vd., güçlendirmenin sadece karar verme ve yapma konusunda güce sahip olmayı değil aynı zamanda yüksek seviyede sorumluluk ve hesap verebilirlik olduğunu ifade etmektedir (Ukil, 2016: 180).

Araştırmacılar personel güçlendirmeyi farklı bakış açılarıyla açıklamışlardır. Gosh (2013) personel güçlendirmenin dört farklı görünümünden ortaya çıktığını savunmaktadır: Sosyal, psikolojik, büyüme ve örgütsel. Kahreh vd. (2011) kavramı, psikolojik ve istihdam iklimi bakış açısından tanımlamaktadır. Bekker ve Crous (1998), personel güçlendirmeyi örgütsel, bireysel ve eğitim ve geliştirme olarak isimlendirdiği üç perspektife oturtmaktadır. Lee ve Koh (2001) ve Zeglat vd. (2014)' e göre psikolojik ve yapısal güçlendirme personel güçlendirmenin en yaygın biçimleridir (Ukil, 2016: 180). Yapısal güçlendirme, çalışanı güçlendirmek için uygulanacak yönetim metodlarına işaret ederken psikolojik güçlendirme bireyin bizzat kendisinin yaşadığı psikolojik bir fenomendir dolayısıyla bu durum güçlendirme değil; güçlendirme ile ilgili bir sonuçtur (Bozkurt, 2011: 126 -127). Yapısal anlamda güçlendirme gücün, en güçlü olandan daha az güçlü olan kişilere doğru aktarılması eylemi olarak tanımlanabilir (Menon, 2001, 156). Bunun dışında yapısal güçlendirme örgütsel erişim, iletişim süreci, kararların paylaşımı, bilgi ve kaynaklara ulaşabilme olarak tanımlanabilir (O'Brien, 2010: 14). Bu modelde işyerinin yapısal özellikleri çalışanların kişisel özelliklerinin önünde tutulmuştur. Kanter için güçlendirme diğerleri üzerinde psikolojik yatkınlık ve kontrol değil insanların hedeflerine ulaşabilmesi için bilgi ve kaynaklara ulaşma ve kullanma yeteneği olarak tanımlanabilir (Randa ve Belal, 2013: 548). Kanter (1993), örgütsel başarının temelinde bireylere başarı fırsatı sağlayan bir yapının bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre örgütler, çalışanları güçlendirmek için; fırsat yapısı ve güç yapısına sahip olmalıdırlar. Fırsat yapısı, bireylere örgüt içinde ilerleme ve kendini geliştirme olanağı sağlayan iş koşullarıyla ilgilidir. Güç yapısı ise çalışanların kaynakları harekete geçirmesini sağlayacak örgüt yapısıyla ilgilidir (Tolay vd., 2012: 451). Kanter (1993)'e göre gücün iki kaynağı vardır. Bunlar formal ve informal güçtür. Formal güç, organizasyon için gerekli olan bağımsız karar vermeyi sağlayan güçtür ve çalışanların konumuna bağlıdır. İnfomal güç ise üstler ve astlar arasındaki ilişkiye ve anlaşmalara dayanmaktadır.

Kanter (1993)'in bu teorisinin odak noktası, çalışanların içinde bulunduğu psikolojik durum değil, çalışma koşullarının çalışanlar üzerinde etkisi ya da çalışanların çalışma koşullarını yorumlamasıdır. Yapısal Güçlendirme Kanter (1993)'e göre; fırsat, bilgi, kaynak, destek, formal ve informal güç olarak 6 alt boyutta toplanmaktadır (Kanter, 1993: 278). Fırsat, örgütün çalışanına sunduğu gelişim ve öğrenme fırsatı olarak ilk boyutu oluşturmaktadır. İkincisi ise bilgidir. Bu, çalışanın etkin bir şekilde görevini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşabilme derecesini ifade eder. Kaynaklar boyutu ise, çalışanın iş amacına ulaşmak için ihtiyaç duyduğu zaman ve materyalleri temsil eder. Bir diğer boyut olan destek ise, çalışanın üst, ast ve iş arkadaşlarından aldığı geribildirimleri kapsar. Resmi güç boyutu, çalışanın inisiyatif kullanabilme derecesini ifade ederken son boyut olan gayri resmi güç ise çalışanın örgütteki diğer çalışanlar ve üstleriyle örgüt içinde kurduğu gayri resmi ilişkilerden oluşmaktadır (Erbay ve Turgut, 2015: 267). Örgütsel etkinlik ve başarının sağlanabilmesi için bütün çalışanlara güç ve fırsat ortamı sunulmalıdır. Bunun sağlanması için çalışanların örgütün bütünü hakkında bilgiye ulaşabilmesi, destek alabilmesi, kaynaklara ulaşabilmesi, öğrenme ve ilerleme için gerekli fırsatlara sahip olabilmesi ve iletişim ve güven ortamının olması gerekmektedir (Laschinger vd., 2014: 6-7).

Yapısal güçlendirme astlara özgürlük, bilgi paylaşımı, güven ve sağlıklı bir iletişim ortamı sağlanması sonucu astların güçleneceği ve bunun sonucunda daha verimli ve etkin çalışacağı anlayışına dayanmaktadır (Ton, 2008: 4). Yönetim tarzı

ne olursa olsun çalışanların özyeterlilik duygusunun önü açılarak personel güçlendirmenin sağlanması gerekmektedir. Bu sayede iş verimliliği, iş tatmini ve örgütsel bağlılık yerine getirilmiş olacaktır Psikolojik güçlenme, yapısal güçlendirmenin sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Dolayısıyla yapısal güçlendirmenin örgütle özdeşleşmeye etkisinin, psikolojik güçlenme üzerinden dolaylı olarak açıklanabileceği söylenebilir (Erbay ve Turgut, 2015: 263).

Yapısal Güçlendirme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Rekabetin her alanda arttığı günümüz iş hayatında personel verimliliği ve bu konudaki kavramlar önem kazanmıştır. Yapısal güçlendirme ve örgütsel vatandaşlık, çalışanların üretkenliği ve verimliliğin artması konusunda birbirleriyle çok yakın ilişkisi bulunan iki kavramdır. Yapısal olarak güçlendirilmiş personelin iş ve işyerinde kendini iyi hissetmesi ve kurum içerisinde pozitif bir etkileşim sürecinin oluşturulmasını sağlayacağı esastır. Bu sayede iç çalışma motivasyonu, iş tatmini artacak ve personel devir hızı düşecektir. Yapısal güçlendirmenin sağlandığı örgütlerde işletmenin amaçlarına ulaşma ve sektörde devamlılık konusunda personelin vatandaşlık davranışı sergileyeceği düşünülmektedir.

Yapısal güçlendirme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki benzer diğer çalışmalarda da incelenmiştir. Noori ve Azma (2013: 436) yapısal güçlendirmenin alt boyutlarıyla örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir. Yine Laschinger vd. (2010: 342) ve Hossen vd. (2010:13) çalışmalarında yapısal güçlendirme örgütsel vatandaşlık arasındaki ilişki ele alınmıştır. Yerel yazında ise Ilusu (2012: 75) ve Odabaş (2014) yapısal güçlendirme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ifade etmiştir.

Yukarıda değinilen kuramsal çerçeve bağlamında oluşturulan hipotezler aşağıdadır.

H1: Yapısal Güçlendirmenin alt boyutlarından İş Çevresi ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Yapısal Güçlendirmenin alt boyutlarından Bilgiye Ulaşma ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Yapısal Güçlendirmenin alt boyutlarından Örgütsel Destek ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H4: "Yapısal Güçlendirmenin alt boyutlarından Kararlara Katılma ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın Metodolojisi

Örneklem

Çalışmanın evrenini Ordu ilinin Ünye ilçesindeki taş işleme sektöründe faaliyet gösteren işletmeler oluşturmaktadır. Bu işletmelerde çalışan sayısı 220 olarak belirlenmiştir. Ankette veriler kolayda örnekleme yöntemiyle toplanmıştır. Bu yöntemde anketi cevaplayanların tamamı örneğe dahil edilmektedir (Altunışık vd., 2005: 132). Anket geri dönüş oranı % 50 olup bu türde araştırmalar için evreni temsil etme gücüne sahip olduğu söylenebilir (Pierce ve Henry, 1996: 429).

Veri Toplama ve Analiz

Bu çalışmada veriler anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Üç bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde demografik özellikleri belirlemeye yönelik maddeler, ikinci bölümde ÖVD'ına yönelik maddeler ve üçüncü bölümde ise YG kavramına yönelik maddeler bulunmaktadır. Ankette kullanılan ölçekler; ÖVD için Organ (1988)'in geliştirdiği, Basım ve Şeşen (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan 19 maddelik ölçektir. Yapısal güçlendirme için ise Laschinger vd. (2001) geliştirdiği, Sürgüvil ve arkadaşları (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanması yapılan 18 maddelik ölçek kullanılmıştır. Ölçekler 1=kesinlikle katılmıyorum ile 5=Kesinlikle Katılıyorum arası düzenlenmiş 5'lili likert tipi ölçeklerdir. Verilere SPSS programıyla korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır.

Bulgular

Ölçeklere Yönelik Güvenilirlik Sonuçları

Yapısal güçlendirme ölçeğinin faktör analizine yeterliliği test etmek için KMO ve Barlett küresellik testi uygulanmış ve örneklemin KMO değeri 0,823 olarak bulunmuştur. Aynı değer Örgütsel vatandaşlık davranışı için 0,852 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre mevcut örneklem ile faktör analizi yapılabileceğine anlaşılmaktadır. Faktör analizi yapılırken, Oblimin with Kaiser Normalization Rotasyonu kullanılmış olup metotta faktör yüklerinin minimal düzeyi hesaplamaya ,30 olarak girilmiştir. Yapısal güçlendirmeye yönelik gerçekleştirilen faktör analizi dört alt boyutta toplanmıştır. Bu faktörler; 1- Sunulan fırsat, 2-Bilgiye ulaşma, 3- Yönetmel destek, 4- Kararlara katılma olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini belirlemek için gerçekleştirilen içsel tutarlılık ölçümünde; yapısal güçlendirme ölçeğini oluşturan 18 maddeye yönelik Cronbach's Alpha katsayısı 0,860 olarak tespit edilmiştir. Bu ölçeğin alt boyutlarına ait C. Alpha katsayıları: "Sunulan Fırsat" alt boyutu için 0,858, "Bilgiye Ulaşma" alt boyutu için 0,900, "Örgüt ve Yönetim Desteği" alt boyutu için 0,769, "Kararlara Katılma" alt boyutu için 0,711 olarak hesaplanmıştır. "İşimde tüm bilgi ve becerilerimi kullanabilirim" maddesi güvenilirliği düşürdüğü için yapısal güçlendirme ölçeğinden çıkarılmış ve analizlere dahil edilmemiştir. ÖVD ölçeğinin bütünü için C. Alpha değeri ise ,911 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara bakarak araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Tablo 1. Demografik Özellikler

	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Çalışma Sınıfı		
Kadın	9	8,0	İdari	27	24,1
Erkek	103	92,0	Teknik	85	75,9
Yöneticilik Görevi			Çalışma Şekli		
Evet	32	28,6	Bireysel	54	48,2
Hayır	80	71,4	Takım	58	51,8
Yaş			Kaç Yıldır Çalışıldığı		
18-28	41	36,6	1-5	66	58,9
29-39	45	40,2	6-10	31	27,7
40-50	21	18,8	11-15	14	12,5
51-60	5	4,5	16-20	1	9
61 ve üzeri	-	-	21 ve üzeri	-	-

n=112

Örneklemin % 8'i kadın, % 92'si erkek çalışanlardan oluşmaktadır. Yönetici pozisyonundaki çalışan oranı % 28,6, yönetim görevi olmayanlar ise örneklemin % 71,4 ünü oluşturmaktadır. Çalışanların %36,6'sı 18-28 yaş, %40,2'si 29-39 yaş, %18,8'i 40-50 yaş, %4,5'i 51-60 yaş aralığında bulunmaktadır. Çalışanların %58,9'unun 1-5 yıl, %27,7'sinin 6-10 yıl, %12,5'unun 11-15 yıl ve %9'unun 16-20 yıl deneyimi bulunmaktadır. Çalışanların çalışma şeklinin %48,2 si bireysel %51,8'i ise takım çalışması olduğunu ifade etmiştir.

Hipotez Testine Yönelik Bulgular

Hipotezleri test etmek için verilere Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 2. Yapısal Güçlendirme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki

	x	Std. Sapma	1	2	3	4
Sunulan Fırsat (1)	3,8546	0,78551	1			
Bilgiye Ulaşma (2)	3,4464	1,06460	0,627**	1		
Örgütsel Destek (3)	3,9256	0,75498	0,565**	0,484**	1	
Kararlara Katılma (4)	4,0446	0,75800	0,482**	0,356**	0,365**	1
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	4,2650	0,50279	0,396**	0,283**	0,383**	0,555**

**p<0,01 n=112

Tablo 2'de korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre yapısal güçlendirmenin tüm alt boyutları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü, anlamlı ilişkiler tespit edilmiş olup analizine tabi tutulan değişkenler arasında p<0,01 anlamlılık düzeyinde korelasyonun söz konusu olduğu görülmektedir. Araştırmanın hipotezleri bağlamında yapısal güçlendirmenin alt boyutları olan sunulan fırsatlar, örgütsel destek ve kararlara katılım ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki pozitif yönlü ilişki orta düzeyde görülmektedir. Bilgiye ulaşma boyutu ile ÖVD arasında ise yine pozitif yönlü olmakla beraber, düşük düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla H1, H2, H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda regresyon analizine geçilmiştir.

Tablo 3. Yapısal Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı üzerine etkisi

	Stand. Edilmemiş Katsayılar		Stand. Edilmiş Katsayılar	T Değeri	Sig.	Tolerans	VIF
	B	Std. Hata	B				
Sabit	2,530	0,258		9,688	,000		
Örg. Destek	0,138	0,055	0,208	2,498	0,014	0,867	1,154
Kar.Kat.	0,318	0,055	0,479	5,760	0,000	0,867	1,154
			Durbin Watson	1,265			
			R ²	0,346			
			Uyarlanmış R ²	0,334			
			Tahmin Edilen Std. Hata	0,41038			
			Anlamlılık Düzeyi	0,000			

Bağımlı Değişken: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Regresyon sonuçlarına göre (tablo 3) model bir bütün olarak anlamlıdır (sig=0,000<0,005). Stepwise metodu ile gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre yapısal güçlendirmenin dört alt boyutu bağımsız değişkenler olarak modele girildiğinde oluşturulan modelin tahmin gücünün % 34,6 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç örgütsel vatandaşlık üzerindeki pozitif değişimin %34,6' sının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını ortaya koymaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bilindiği gibi klasik yönetim yaklaşımı perspektifinde ortaya atılan ilkelerden birisi de yetki devridir. Bu anlayışa göre yetki devri, işletmelerin daha hızlı karar vermesine yardımcı olan, yönetim etkinliğinin en önemli bileşenlerinden biri olarak önerilmiştir. Yetki ve sorumlulukların mümkün olduğunca alt kademelere devredilmesi olarak tanımlanabilecek yetki devri kavramı ilerleyen yıllarda personel güçlendirme kavramına temel oluşturmuştur. Personel güçlendirme kavramı sadece yetki ve sorumluluğun devredilmesi değil bunun yanısıra kişiye kendini geliştirebileceği ve daha esnek çalışabileceği bir çalışma ortamı sunmayı önermektedir. Personel güçlendirme yazınındaki en önemli ayırım yapısal ve psikolojik güçlendirme ayırımıdır. Bu çalışmada personel güçlendirme kavramı içerisinde yer alan yapısal güçlendirme ile pro-sosyal davranışlar kapsamında ele alınan, çalışanın gönüllü olarak fazladan çalışması olarak kısaca açıklanabilecek örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki ve etkiler araştırılmıştır.

Bu çalışmada kararlara katılım ile ÖVD arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki belirlenmiş, sonrasında gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçlarına göre kararlara katılımın bağımlı değişken olan ÖVD'nin güçlü bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir ($\beta = ,479$, $t = 3.14$, $p < ,01$). Van Yperen ve diğ. (1999: 382) gerçekleştirdikleri çalışmalarında kararlara katılım ile örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutları arasında pozitif yönlü ilişkiler tespit etmiştir. Benzer şekilde Bogler ve Somech (2005: 432)'in çalışmalarında da kararlara katılım ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r = ,58$, $p < ,0001$) tespit edilmiştir. Diğer taraftan Raub (2008, 183) merkezi ve formal örgüt yapılarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki negatif etkilerini ortaya koyarak çalışanlara destek olunması (helping) ve çalışanların kararlara katılması (voice) ile formal ve merkezi örgüt yapıları arasındaki negatif korelasyona vurgu yapmıştır. Cheasakul ve Varma çalışmalarında kararlara katılım algısının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü, anlamlı ($\beta = ,24$, $t = 3.14$, $p < ,01$) bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir. Kararlara katılım ile ÖVD arasında ilişki etki tespit edilen bu araştırmalarda kararlara katılımın motivasyonu yükselten bir unsur olduğu ve Blau'nun (1964) Sosyal Mübadele Teorisi ile açıklanabileceği belirtilmiştir. Bu sonuçlar çalışmamızda elde edilen sonuçlar ile de örtüşmektedir.

Araştırmada tespit edilen bir diğer sonuç çalışanlara sağlanan örgütsel desteğin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki pozitif etkisidir ($\beta = ,208$, $t = 2,49$, $p < ,05$). Literatürde bu sonuç ile örtüşen pek çok çalışma mevcuttur. Noruzy vd. (2011: 845) gerçekleştirdikleri çalışmalarında destek ile ÖVD arasındaki pozitif ilişkiyi ($\beta = ,24$) belirlemişlerdir. Diğer taraftan Wayne vd. (2009) 'un ve Liu vd. (2002)'nin gerçekleştirdikleri çalışmalarda da örgütsel desteğin ÖVD üzerinde etkisi olduğu belirlenmiştir.

Her çalışan, DNA' sında taşıdığı özelliklerin yanısıra geçmiş tecrübelerini dikkate alarak kendisini farklı tutum ve davranışlar içinde bulur. Bu tutum ve davranışlar değiştirilmesi veya yönlendirilmesi mümkün olmayan yapılar değildir. Burada en önemli unsur içinde bulunulan ortamdır. Personel yönetimi kavramının yerini insan kaynaklarına bırakmasında ki temel neden de bunun keşfi olmuştur. İşgörenler içinde bulunduğu koşullar altında kendisini değerli hissettiğinde örgüte yaklaşımı da farklılaşacaktır. İnsan kaynağı kendisine imkan ve destek verildiği, karar verme sürecine dahil edildiği iş ortamlarında, kendilerinden istenenden daha fazlasını verme eğilimindedir. Diğer bir deyişle çalışanlar formal görevlerinin ötesinde informal çalışma davranışı da geliştirebilmektedir. Son yıllarda çalışanlarının performansını yükselten sebepleri sorgulayan

kurumlar için yapısal güçlendirme, önemli bir yönetsel araç olarak görülmektedir. Yapısal güçlendirme ile işgörenlere, fırsatlara ve bilgiye erişim imkanı sunulması ve onların yetkinliğinin artırılması gibi uygulamalar ile örgütsel vatandaşlık davranışı gibi ekstra rol davranışları ortaya çıkmakta ve örgüt için olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bu anlamda örgütler yapısal güçlendirme ya da daha genel anlamda personel güçlendirme ile çalışanların kapasitelerinden daha yüksek düzeylerde yararlanılabileceklerdir.

Küreselleşmenin getirdiği yoğun rekabet içerisinde bir adım öne geçebilmek için teknolojik üstünlük artık yeterli olmamaktadır. Sermayenin nispeten bol olduğu ve sınır tanımadığı günümüz dünyasında farkı oluşturan tek şeyin insan kaynağı olacağı herkes tarafından kabul gören bir gerçeklik olarak görünmektedir.

Kaynakça

- Basım H.N., Şeşen H.,(2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 2006, 83-101.
- Bateman, T. S. ve Organ, D. W. (1983). Job Satisfaction And The Good Soldier; The Relationship Between Affect And Employee Citizenship. *Academy of Management Journal*, Vol.26, No:4 pp.587-595.
- Bolat O İ., Bolat T., ve Aytemiz S. Oya,(2009). Güçlendirici Lider Davranışları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Sosyal Mübadele Kuramından Hareketle İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21): 215-239.
- Bozkurt T. (2011). *Çalışma İlişkilerinin Evrimi*. (1. Baskı) İstanbul: Beta Yayınları.
- Budak, G.; (2015). *Psikolojik Dayanıklılık ve Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Başkent Üniversitesi
- Cheasakul, U., Parvathy V. (2016). The Influence of Passion and Empowerment on Organizational Citizenship Behavior of Teachers Mediated by Organizational Commitment. *Contaduría y Administración [En línea]*, 422-440.
- Chiang, C., and Tsung-Sheng H..(2012). The impacts of perceived organizational support and psychological empowerment on job performance: The mediating effects of organizational citizenship behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 180-190.
- Conger J. A. Kanungo R. N.,(1988). The Empowerment Perocess: Integrating Theory and Practice. *Academy of Management Review*, c.3: 473-477.
- Erbay, E.Ö.,Turgut T.,(2015). Yapısal Güçlendirme ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki ilişkide Psikolojik Güçlenmenin Ara Değişken Etkisi. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:37, Sayı:2, s261-284.
- Field, A. (2000). *Discovering Statistics Using SPSS for Windows*. London-Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Greenberg, R.A., Baron R.A., (2000). *Behavior in Organizations*. 7th. Ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Hossien, N.; Omid, A.; Faraz, K.ve Vajihe, K. (2010). Fostering Organizational Citizenship Behavior (OCB) Through Human Resources Empowerment (HRE). *World Journal of Management*, 2(3): 47 – 64.
- İlisu, İlkay., (2012). *Personel Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma*,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanter, R. M.. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communities. *American Sociological Review*, 33 .
- Kanter, R. M. (1977). *Men and Women of the Corporation*. Basic Books, New York.
- Kanter R (1993). *Women and Men of the Corporation*. 2nd edn. Basic Books, New York.
- Karaaslan, A., Özler, E. D. ve Kulaklıoğlu, A. S., (2009). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, ss:135- 160.
- Kılıçlar A., Harbalıoğlu M., (2014). Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6/1, 328-346.
- Laschinger, H. K. Spence - Finegan, J. - Shamian, J. (2001). The Impact of Workplace Empowerment, Organizational Trust on Staff Nurses' Work Satisfaction and Organizational Commitment. *Healthcare Management Review*, Vol. 26, No. 3, p. 7-23.
- Laschinger, H.K., Nosko, A., Wilk, P., Finegan, J. (2014). Effects of unit empowerment and perceived support for Professional nursing practice on unit effectiveness and individual nurse well-being: A time-lagged study. *International Journal of Nursing Studies*, 51:12, 1615-1623.
- Laschinger, H.K.S., Finegan, J. ve Wilk, P. (2009). Context Matters: The Impact of Unit Leadership and Empowerment on Nurses' Organizational Commitment. *Journal of Nursing Administration*, 39(5):228-235.

- Laschinger, H.K.S., Gilbert, S., Smith, L.M. ve Leslie, K. (2010). Towards a Comprehensive Theory of Nurse/Patient Empowerment: Applying Kanter's Empowerment Theory to Patient Care. *Journal of Nursing Management*,18:4-13.
- Liu Y,(2009). Perceived organizational support and expatriate organizational citizenship behavior",The mediating role of affective commitment towards the parent company. *Personnel Rev.* 38(3), 307-319.
- Menon, S.T. (1995). Employee Empowerment: Definition, Measurement and Construct Validation, Unpublished Doctoral Dissertation. Canada: McGill University.
- Menon, S.T. (2001). Employee Empowerment: An Integrative Psychological Approach. *Applied Psychology: An International Review*, 50(1):153-180.
- Noori, M ve Azma, F...,(2013). Relationship between Perceived Empowerment by Employees and Organizational Citizenship Behavior. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2013, Vol. 3, No.8, s.434-442.
- Noruzi, A., Shateri, K., Reza zadeh, A., & Hatami-Shirkouhi, L. (2011). Investigation the relationship between organizational justice, and organizational citizenship behavior: The mediating role of perceived organizational support. *Indian Journal of science and Technology*, 4(7), 842-847.
- O'Brien, J.L. (2010). Structural Empowerment, Psychological Empowerment and Burnout in Registered Staff Nurses Working in Outpatient Dialysis Centers. Degree of Doctor of Philosophy, New Jersey, The State University of New Jersey.
- Odabaş, İ. (2014). Yapısal Güçlendirme İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Psikolojik Güçlendirmenin Ara Değişken Rolü : Öğretmenler Üzerinde Bir Çalışma. İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Organ, Dennis W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*. Lexington Boks, Lexington - Massachusetts.
- Organ, D. W. (1990). The subtle significance of job satisfaction. *Clinical Laboratory Management Review*, 4: 94–98.
- Organ, Dennis W., PODSAKOFF, Philip M., MacKENZIE, Scott B.(2006). *Organizational Citizenship Behavior: Its Nature, Antecedents and Consequences*. Sage Publications, Thousand Oaks - California.
- Pierce, M. A.; Henry J.W. (1996). Computer Ethics: The Role of Personal, Informal, and Formal Codes. *Journal of Business Ethics*, Vol. 15, p. 425-437.
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Paine, J. B., ve Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research. *Journal of Management*, 26(3): 513-563.
- Randa N.,Belal A.S.,(2013). Motivation for Achievement and Structural Workplace Empowerment Among Palestinian Healthcare Professionals, Perspectives on Global Development and Technology. *PGDT 12 (2013)* 543-560.
- Somech, Anit, and Ronit Bogler.(2002). Antecedents and consequences of teacher organizational and professional commitment. *Educational administration quarterly* 38.4 (2002): 555-577.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment in The Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*,c.38, s.5, pp.1442-1465.
- Sürgevil O., Topoyan M., Tolay E., (2012). Akademik Çalışma Ortamında Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin Duygusal Bağlılık ve İş Doyumu Üzerine Etkileri. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:12, Sayı:4,2012, s449-465.
- Tokgöz E., Aytemiz S. O. (2013). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (39), 61-79
- Ton, G. A.(2008). The effect of individualism-collectivism and trust on workplace empowerment. İstanbul, Marmara Üniversitesi SBE, 2008, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Ukil, M. I. (2016). The Impact of Employee Empowerment on Employee Satisfaction and Service Quality: Emprical Evidence from Financial Enterprizes in Bangladesh, *Business Theory and Practice*. 17 (2), 178-189, doi.103846/btp.2016.651
- Uslu B., Balcı E., (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ile Örgütsel İletişim Algıları Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* ,2012, Cilt:18, Sayı:3, s.461-489.
- Ünal A., Çelik M., (2013). Okul Yöneticilerinin Öğretimsel Liderlik Davranışı ile Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Analizi. *Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2,239-258.

VanYperen, Nico W., Agnes E. Berg, and Martijn C. Willering,(1999). Towards a better understanding of the link between participation in decision-making and organizational citizenship behaviour: A multilevel analysis. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 72.3 (1999): 377-392.

Wayne SJ, Shore LM, Bommer WH, Tetrick LE (2002). The role of fair treatment and rewards in perceptions of organizational support and leader-member exchange. *J. Appl. Psychol.* 87: 590-598

Yücel i.,Demirel Y. (2012). Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Üzerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23, 2012, 19 – 48

Yüksel, Öznur, Hakan ERKUTLU, (2003). Personeli güçlendirme-Empowerment, *G.Ü.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 1.

Summary

Perpetual improvement and competition of phenomenon arising from globalisation has increased the importance of human resources. One of the fundamental provisions for enterprises to obtain the competitive edge and achieve the targets has been the significance to the human factor. The reason for the issue is that global capital has minimized the technological varieties used in production. It is necessary to search the competitive edge in varied environments. The changes in organizational structure comprises the basis of the difference and the basic component of the change is the human. Hence, the studies conducted about working behaviours in respect of organization have come into prominence. The significance arises from positive relations between organizational behavioural concepts and organizational performance such as organizational citizenship behaviour and structural empowerment. Organizational citizenship behaviour is defined as the trend for an individual to act more than he/she could do voluntarily. This kind of informal behaviours is described as 'good soldier sendrom' in literature. Structural empowerment along with psychological empowerment is one of the most common types of employee empowerment. The Notion is identified as the comment of employees on working conditions or the impact of working conditions on employees. One of the main components of structural empowerment is the transfer of authority. Besides, knowledge sharing, trust and a healthy communication atmosphere are the other vital elements. In enterprises, if structural empowerment is improved, employee will exhibit organizational citizenship behaviour, as a result, the productivity of employees will increase and working motivation will rise and also the rate of labour turnover and organizational cynicism and work alienation will decrease. Disappearance of these kinds of negative attitudes and behaviours leading to the increase of organizational costs is the basic criteria in the success of human resources. Furthermore, the researches conducted indicate that some demographic factors might also detect the shaping of organizational behaviours.

The main purpose of the study is to explain the relationship between structural empowerment and organizational citizenship behaviour of the employees working in stone-processing sector. In this sense, the aim is to examine the relation between the four sub-dimensions of organizational empowerment ; job environment, reaching information, participation of organizational support and decisions and organizational citizenship. The scope of the study consists of the employees working in stone-processing marble in Ünye in Ordu province. In the survey in which easy-sampling method is used , the scale developed by Organ (1988) and adapted into Turkish by Basım and Şeşen (2006) for organizational citizenship and the scale developed by Laschinger (2001) and adapted into Turkish by Sürgevli and his colleagues (2013) for structural empowerment have been used. The scale has been conducted as five-item Likert type. As the research methodology, the data was obtained through a survey from 112 employees working in stone-processing sector and analyzed using SPSS programme. Regression and correlation analysis have been used in analyzing the data. According to the results, it has been determined that there is a positive meaningful relation between sub-dimensions of structural empowerment and organizational behaviour. Even if the offered opportunity displays a light relation between reaching information and organizational support and organizational citizenship, the relationship between organizational citizenship behaviour and participation to the decisions seems at the medium level ($r=0,555$). The result indicates that the transfer of authority with the junior staff might lead the employees to informal positive behaviours. In the regression analysis in which organizational citizenship behaviour is evaluated as a dependent variable , the subdimensions of structural empowerment explains that the organizational citizenship has been identified in the ratio of %34,6.

Through the study it has been detected that participation of decision-making process and organizational support is rather effective in extra role-display of human behaviours and on the occasion of higher working-performance. It seems that the significance to the issues such as sharing of the authority, team-working and training that the organizations emphasize on will lead the employees to embrace their organizations voluntarily. Thus, the employees will reconcile the organization's targets as their own ones, which will eventually bring the organization to success.

Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri¹

Human Dignity as the Basis of Privacy Education: Responsibilities of the Family

Yusuf Bahri GÜNDOĞDU²

Geliş Tarihi: 07.05.2017 / Düzenleme Tarihi: 19.06.2017 / Kabul Tarihi: 20.06.2017

Özet

İslam inancına göre yaratıcı, en şerefli varlık insanı kâinatın merkezine yerleştirmiş ve bu merkezî konumu ve izzeti korumak maksadıyla tedbirler almıştır. Mekâsîd-ı Şerîa olarak formüle edilen bu tedbirlerin temelde insanın saygınlığını korumayı hedeflediği söylenebilir. İslam'daki mahremiyet anlayışı da insanın saygınlığını korumayı amaçlayan önemli düzenlemelerden bir tanesidir. İslam'da hüküm koyucu olan Allah, mahremiyetin de kaynağıdır. İnsanlar arası ilişkiler Allah'ın hükümleri doğrultusunda mahremiyet esasına uygun olarak yürütülür. Allah'ın çizdiği sınırlar çerçevesinde İslam'ın mahremiyet hassasiyeti hayatın tümünü kuşatan bir anlam kazanmış ve İslam Medeniyetinin en belirgin tonlarından biri haline gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak hukukta, mimaride, sanatta, günlük yaşamda, evde, mabette her yerde Allah'ın bir emri olarak mahremiyet titizliğini görmek mümkündür. İslam'ın "şerefli insan" anlayışı ve bu anlayışın tabii uzantısı olan mahremiyet yaklaşımı hayatın tümünü kuşatan geniş bir husus olmakla beraber, mahremiyet duygusunun oluştuğu ve temellendirildiği mekân ailedir. Zira aile, çocuğun ilk ve aslî sosyalleşme mekânıdır. Buna göre, aile yalnızca toplumun değil, mahremiyet eğitiminin de temeli olarak kabul edilebilir. İnsanlık onuru, yüksek ahlaki değerlere sahip olmak ve buna uygun yaşamakla korunur. Doğru bir mahremiyet anlayışı da insanlık onurunu korumanın temel unsurlarından biridir. Ailelere düşen, çocuklarına sağlam bir ahlak ve mahremiyet anlayışı kazandırmaktır. Bunu yaparken mahremiyet duygusunun insanda fitrî olarak bulunduğu ve mahremiyeti korumanın insanlık onurunun korunmasında en önemli unsurlardan biri olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır. İslam'a göre dinî eğitimin esası kişide kulluk bilincinin oluşması olarak ifade edilecek olursa, mahremiyet duygusunun geliştirilmesi de kulluk bilincinin oluşmasındaki etkenlerden birisi olabilir. Böyle bir durumda, insanın şerefi ekseninde bir mahremiyet anlayışı, din eğitimi çalışmalarının üzerinde yoğunlaşacağı önemli alanlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Mahremiyet, Fitrat, İnsanlık Şerefi, İslam Medeniyeti, Aile

Abstract

Islamic faith teaches that man is the noblest creature. The Creator placed man in the center of the universe and took measures to preserve this central position and nobility. It can be said that these measures, as formulated under the title *makasid al-shari'a* (purposes of the religious law), essentially aim at protecting man and his dignity. The Islamic concept of privacy is one of the important regulations aiming at protecting human dignity. Islam teaches that God, as the legislator, is also the source of privacy. Human relations are to be managed in line with the principle of privacy and with the rules established by God. The Islamic sensitivity of privacy has gained a significance encompassing the entire life within the divinely drawn boundaries and become a remarkable tone of Islamic civilization. For man is responsible for organizing and changing himself, society, and environment, in line with the divine model. As a result, it is possible to see the sensitivity of privacy, as a divine imperative, everywhere, in law, architecture, arts, in everyday life, at home and in the temple. Although the Islamic concept of privacy, as based on the notion of "noble humanity," encompasses the whole of life, it is family where the feeling of privacy is cultivated and established. For family is the child's first and primary place of socialization. Thus family can be considered to be the basis of not only society but also the privacy education. Human dignity can be protected by having high moral values and living accordingly. A true conception of privacy is one of the most essential factors of protecting human dignity. Families are expected to instill a sound understanding of morality and privacy into the most valuable "trusts" they are responsible for. In doing so, it should not be ignored that the feeling of privacy is intrinsic to humanity and that respect to privacy is essential to the protection of human dignity. If the essence of religious education in Islam is the formation of the consciousness of service to God, then the cultivation of the feeling of privacy may be one of the strongest factors in the said formation. Therefore, a concept of privacy based on human dignity can be considered to be one of the important areas of study in religious education.

Key words: Privacy, Disposition, Human dignity, Islamic Civilization, Family.

¹ Bu makale, 27-29 Mart 2015 tarihinde Ordu'da gerçekleştirilen Din, Ahlak ve Gelenek Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumunda sunulan tebliğin tartışılmış ve geliştirilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı. Ordu, Türkiye.
E-Posta: yusufbahri@odu.edu.tr

Giriş İnsanlık Şerefi

İslam inancına göre âdemoğlu, Allah'ın en güzel sûrette yaratıp (Tîn, 95/4) kendi ruhundan üflediği (Secde, 32/9); şan ve şeref³ verip (İsrâ, 17/70) yerde ve gökte ne varsa her şeyi hizmetine sunduğu (Lokman, 31/20), bütün mahlûkat içerisinde en yüksek payeyi verdiği eşref-i mahlûktur (İbn Miskeveyh, 2013:54; Isutsu, 2013:93). Allah'ın halifesi (Bakara, 2/30) olarak meleklere kendisine secde ettiği yüksek bir şerefe nâil olan insan (Bakara, 2/34) aynı zamanda büyük bir "emanet" ve ağır bir sorumluluğun da sahibidir (Ahzâb, 33/72). Bununla birlikte, insanın sahip olduğu bu şan ve şerefin kaynağı Yüce Allah'tır. Zira bütün şan ve şeref Allah'a aittir (Fâtır, 35/10). Başlangıçta, selîm fitratı gereği "en şerefli varlık" ya da "hayrül-beriyeye" övgüsüne mazhar olan insan, hevâsına ve/veya şeytana uyarak potansiyel olarak "şerrül-beriyeye"ye dönüşme riskiyle de karşı karşıyadır.

İslam'a göre varlık sahnesinin merkezinde insan yer alır. İslam'ın bütün gayesi, insanın fitratına, varoluş gayesine, şeref ve saygınlığına yaraşır bir şekilde yaşamasını temin etmektir. Bu anlayışla şekillenen İslam Medeniyeti de hayatın her aşamasında insanın saygınlığını koruyacak tedbirler almıştır (Dihlevî, 1994:II-389-394). "Mekâsıd-ı Şerfa" ya da "Zarûriyyât" olarak nitelendirilen bu tedbirler canın, aklın, malın, neslin ve dinin korunmasını esas almaktadır (Baktı, 2016:II-139). Dinin emir ve nehiyleri de fitrî saflığın sürmesine zemin oluşturmak için toplumsal davranışlarımıza yöneliktir (Kılıç, 1991:18). Bütün bu esaslar bir arada değerlendirildiğinde, dinin temel gayesinin fitratı ya da insanlık şerefini muhafaza etmek olduğu söylenebilir (Kahraman, 2008:15). Bu açıdan bakıldığında "fitrat" ile "mekâsıd" arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişkiye dikkat çeken İbn Âşûr (1999:85-88), fitratın Allah'ın yarattıklarında gözettiği düzen olduğuna işaret ederek, İslam'ın temel amacının insan fitratını korumak olduğunu belirtmektedir.

Fitrat ve Mahremiyet İlişkisi

Fitrat kelimesi "*yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek, başlama*" manalarına gelen "fatr" kökünden isim olup (İbn Manzûr, 2003; el-İsfahânî, 1986:575) "yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş" (Hökekleli, 1996) ya da Hakk'a inkiyâd ve gizil bir ubûdiyyet yeteneği (Kılıç, 1991:15, 18) olarak ifade edilebilir. Başka bir yönüyle fitratın varlık türlerinin ilk yaratılış anındaki temel yapısını, dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını ifade ettiği söylenebilir (Yazır, 1979: 3822-3823; Bilgin, 2004:17). "*Sen yüzünü Hanif olarak dine, Allah'ın insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona çevir.*" (Rûm, 30/30) ayetinin de insanda var edilen tabîi ve temiz fitratı ifade ettiği söylenebilir.

İslam tarihi boyunca farklı şekillerde anlaşılan ve yorumlanan fitrat kavramının temelde iki anlamı içerdiği söylenebilir (Hökekleli, 1996): Birincisi, insandaki Allah'a inanma ve onu Rabb olarak kabul etme istidadı, ikincisi ise insan tabiatının safiyet ve temizliği. Konumuz bağlamında bakıldığında fitratın üzerinde durduğumuz yönü, "gerçek ve katıksız tabiatı"dır (Öztürk, 1997:39).

Bir erkek ve bir dişi den yaratılmış olan insan (Hucurât, 49/13) ruh ve bedenden müteşekkil çift yönlü, çift kutuplu bir varlıktır. Belki de insanı varlık sahnesinin merkezine koyan insandaki bu iki yönlülüktür. Ruh insanın ulvî yanlarını temsil ederken, beden de onun süflî yanlarını anlatır. İnsanoğlu fitrata uygunlukla yücelirken, aksine hareketle varlık hiyerarşisi içerisinde en alt tabakaya kadar düşebilmektedir (Tîn, 95/4-5). Varlıkların en şerefli olarak Allah'ın yeryüzündeki halifesi payesini kazanmış olan insan, yine kendinde vaz' edilen hevâ ve hevesler sebebiyle safiyetini kaybedip varlıkların esfeli olma riskini de beraberinde taşımaktadır. İslam'da kararlı bir şekilde insana değerinin hatırlatılması, onun denâete sürüklenmesine mani olmak içindir. Zira şeref yoksunluğu ve izzet-i nefis eksikliği kişiyi hataya sürükleyen sebepler arasında sayılmaktadır (el-Maverdî, 1982:533).

Allah insanın fitratında var olan safiyet, ulviyyet ve mükerremiyeti muhafaza etmek üzere çeşitli hükümler vaz' etmiştir. Bunlardan birisi de İslam'daki "mahremiyet" anlayışıdır. İslam'ın mahremiyet hassasiyetini "*fitratı, fitrata karşı korumak*" şeklinde mütalaa etmek mümkündür. Zira insan tabiatında bulunan cinsellik dürtüsü, meşru dairenin dışına çıktığında insanın değerini ve saygınlığını örseleyecek sonuçlara götürebilmektedir. Mahremiyete riayet ise bu gibi durumların önüne geçen koruyucu bir unsur olarak görülebilir.

Mahremiyet Duygusu ve Kişilik Onuru

Mahrem kelimesi etimolojik açıdan Arapça h-r-m kökünden türemiştir. Harâm, bir şeyin yasak oluşunu ifade etmektedir (el-İsfahânî, 1986:164). Muharrem ve mahrem kelimeleri de yasaklılığı ifade eden kavramlardır. Bir fıkıh terimi olarak mahrem, evlenilmesi ebediyen yasak kişilere verilen addır (Paçacı, 2015:401). Bunun dışında kelimenin "gizlilik" anlamı da vardır. Aynı kökten gelen hürmet, ihtiram ve muhterem kelimeleri de saygıyı ve saygınlığı ifade eder. Bu kelimelerin birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan kelimeler olduğu düşünüldüğünde (Köse, 2015:117), mahrem kelimesinin "gizlilik", hürmet kelimesinin "saygı", muhterem kelimesinin "saygınlık" anlamlarının, mahremiyeti insanın saygınlığı ve gizliliğe/özel alana saygı şeklinde anlamamıza imkân verebilir.

İnanma isteği ya da istidadında olduğu gibi insandaki örtünme ve mahremiyet duygusu da insanın tabiatında var olan fitrî bir durumdur. İnsandaki "kalcılık" arzusunu (İbn Miskeveyh, 2013:235; Taylor, 2012:78; 218-219; Dökmen, 2003:3; Cevizci, 1997:73; Tatar, 2009:102) kullanarak onu sınırlarını aşmaya davet eden şeytan, maksadına ulaşarak insanın avret yerlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ancak burada önemli olan, şeytanın telkinlerine kanarak hata eden insanın buna verdiği tepki ya da gösterdiği reflekstir. Kur'an'a göre, mahrem yerleri ortaya dökülen insan, Yaratıcı'nın tabiatında halk ettiği bir duyguyla derhal örtünmüştür (A'râf, 7/20-22). Mahremiyet duygusu insanda fitrî bir vasıf olunca da, en ilkel

³ Şeref ve onur kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. İki kavram arasındaki fark için Bkz. Taylor, Modernliğin Sıkıntıları (Çev. Canbilen, U.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.43-44.

kabilelerde bile bunu gözlemlemek şaşırtıcı olmayacaktır (Kant, 2007:131). Buna göre, selm bir fitrata sahip insanda örtünme duygusunun, onun doğuştan getirdiği bir özellik olduğu söylenebilir. Bunun aksine bir tutum ise insanın şerefli bir varlık olma vasfını zedeleyecek, belki de tümüyle ortadan kaldıracaktır.

İslam'da hüküm koyucu olan Allah, mahremiyetin de kaynağıdır (Yazır, 1997: 26; Erdoğan, 2005:519; Güllük, 2014:107; Pekdemir, 2016:130). İnsanlar arası ilişkiler Allah'ın hükümleri doğrultusunda mahremiyet esasına uygun olarak yürütülür. Günümüzde mahremiyet mevzusu her ne kadar kadın-erkek ilişkilerine indirgenmeye çalışılsa da (bkz. Göle, 2011; İbiş, 2016:211; Diler, 2014:72, 79) esasında konunun kadın/erkek ilişkisini aşan; yakın akraba/uzak akraba, usûl/fürû, karı/koca hatta kul/Allah arasındaki ilişkilere kadar uzanan geniş bir konu olduğu söylenebilir. Ayrıca mahremiyet söz konusu olunca dikkatler genellikle karşı cins yönelmesine karşın, hemcinslerin de uymaları gereken mahremiyet sınırları olduğu unutulmamalıdır (Dihlevî, 1994:II-392; Tirmizî, Kitâbu'l-edeb, 72). Başkalarına ait bilgi, belge ve durumların incelenmesi de (tecessüs) İslam'a göre mahremiyet kapsamına giren konulardan kabul edilmektedir (Kahraman, 2014:28).

Şarî'nin çizdiği sınırlar çerçevesinde İslam'ın mahremiyet hassasiyeti hayatın tümünü kuşatan bir anlam kazanmış ve İslam Medeniyetinin belirgin tonlarından biri haline gelmiştir. Zira insan ilahî modele uygun olarak bizzat kendisini, toplumu ve çevreyi düzenleme ve değiştirme yükümlülüğü altındadır (el-Fârûkî & el-Fârûkî, 1999:92). Bunun bir sonucu olarak hukukta, mimaride, sanatta, günlük yaşamda, evde, mabette her yerde Allah'ın bir emri olarak mahremiyet titizliğini görmek mümkündür (Durant, ts.:61; Cansever, 2016; Özkurt, 2016:334). Ancak bu durum hep böyle sürmemiştir. Mahremiyet anlayışı günümüzde gücünü yitirmiş vaziyettedir. Zira modern zamanlar, eski kavram ve değerleri aşındıran ve bazen ortadan kaldıran bir süreci ifade etmektedir. Mahremiyetin önemsendiği ve korunduğu zamanlardan isteyerek ya da istemeyerek bir "aleniyyet" in yaşandığı döneme geçilmiştir. Gelişen iletişim imkânları dünyayı "küresel köy" e çevirdiği gibi (McLuhan, 2007:78; Giddens, 2016:785), en güvenli sığınaklar olan evleri de mahremiyetini koruyamaz hale getirmiştir.

Mahremiyet kavramının günümüzde büyük bir dönüşüm yaşadığı ortadadır (Giddens, 2014; Bağlı, 2011:311). Günden güne *Mahremiyetin Tükenişi*'ne (Aktaş, 1995) şahit olmaktayız. Mahremiyetin aramızdan çekildiği bu günlerde insanlar mahremiyet hassasiyetleriyle birlikte şeref ve saygınlıklarını da yitirmeye başlamışlardır. Gizliliğin esas alındığı günler geride kalmış, yerini aleniyyet ve ifşâ almıştır. Bilindiği üzere internetteki etkileşimler, siber uzayın sanal dünyasında gerçekleşmektedir (Giddens, 2016:791). Sosyal ağların da sunduğu uzaktan etkileşim imkânları, mahremiyet sınırlarını adeta ortadan kaldırmış, bireyler artık farklı kişilik yüzleriyle insanların karşısına çıkar olmuşlardır (el-Üstâz, 2013; Yahya Turan, 2016:13). Artık gerçek anlamda ne beden ne de mesken mahremiyetinden söz etme imkânı kalmıştır. Mahremiyeti esas alarak inşa edilen evler, yerini gizlilikleri ifşâya izin veren yapılarla bırakmıştır. Kapı tokmağına kadar mahremiyet hassasiyetini koruyan mekânlar, internet aracılığıyla kapılarını tüm dünyaya açmıştır. Meskenler adeta özel alan olmaktan çıkıp, kamusal alana kapı aralamıştır. Doğal olarak bütün bunlar mahremiyet duygusunu zedelemiş, insanda tabii olarak bulunan mahremiyeti muhafaza refleksi zayıflamış hatta yitirilmiştir. Geline son noktada yoğun teşhirciliğin duyarsızlaştırdığı yeni kişiliklerin doğduğunu söylemek güç olmayacaktır.

Gizliliğin yerini aleniyyetin aldığı böyle bir durumda, mahremiyet eğitimi hangi esasa göre yürütülmelidir sorusu önem kazanmaktadır. İnsanları mahremiyete davet ederken, hareket noktası ne olmalıdır? Doğrusu mahremiyet konusunu yalnızca kadına, oradan da örtünme konusuna bağlamak meseleyi dar bir alana hapsedmek anlamına gelecektir.

Mahremiyet Eğitiminin Temeli

İslam'ın korumayı esas aldığı "mekasid" in aslında insanı korumayı amaçladığı söylenebilir. İnsanın korunması, fitratın muhafazasını gerektirir. İnsanda tabii bir duygu olan mahremiyetin korunması da fitratın korunması anlamına gelecektir. Öyleyse derse doğru yerden başlamak gerekir. İnsanın mükerremiyetini esas almayan, salt yasakçı bir anlayışla örtünmeye çağırın bir yaklaşımın yerine; yalnız şeklin değil ruhun da öne çıkarıldığı bir metodun tercih edilmesi daha kalıcı ve maksada uygun olacaktır. Zira insanlık değerini muhafazayı benimsemeyen bir örtünme ve mahremiyet anlayışı, "kâsiyatün âriyât"⁴ gibi çarpık neticeler doğurabilmektedir. Bu itibarla gerek evde gerekse okulda yapılacak din eğitimi çalışmalarında doğru bir mahremiyet anlayışının kazandırılması büyük önem kazanmaktadır. Ancak burada önemli olan mahremiyet anlayışının hangi esas üzerine temellendirileceğidir. Her ne kadar mahremiyet mevzusunun bir takım şekli unsurları olsa da, görüntünün arkasındaki esası ve özü kaçırmamak büyük önem taşımaktadır (Bkz. Tatar, 2009:118-119). Mahremiyet eğitimi işte bu esas ve öz dikkate alınarak verilmelidir. Mahremiyet eğitiminin temelini insanlık onurunu muhafaza anlayışı yerleştirilmelidir. İnsanlık onurunun muhafazası, fitrata uygunlukla mümkündür. Bu anlayışın temeli ailede atılmalı, okulda sürdürülmelidir.

İslam'ın "*mükerrem insan*" tasavvuru ve bu tasavvurun tabii uzantısı olan mahremiyet anlayışı hayatın tümünü kuşatan geniş bir husus olmakla beraber, mahremiyet anlayışının oluştuğu ve temellendirildiği mekân ailedir. Zira aile, çocuğun ilk ve aslı sosyalleşme mekânıdır (Okumuş, 2014:447). Buna göre, aile yalnızca toplumun değil, mahremiyet eğitiminin de temeli ve "kale" si olarak kabul edilebilir. Ancak burada öncelikle yapılması gereken "toplumun temeli" olarak kabul edilen aileyi sağlam temeller üzerine inşa etmektir. Dünyevî kaygılar ve bakış açılarıyla teşekkül olunan aile yapılarında, ulvî ve uhrevî kaygılar ya da bakış açıları görmek güç olacaktır. Aziz ve kıymetli, hatta Allah'ın yeryüzündeki halifesi bilincine sahip evlâtlar yetiştirilmeli, yine bu anlayış ve vasıflara sahip aile yapılarında mümkün olabilir. İnsanın yüksek şerefi ve evlâdın da Allah'ın ebeveyni bir emâneti olarak görülmesi (Canan, 2013:72) işe doğru yerden başlamak anlamına gelebilir. İnsan sahip olduğu yüksek mertebeye (halîfelik) uygun olarak ağır bir sorumluluğu deruhte etmiştir. Burada yetki ve sorumlulukta bir uyumluluk göze çarpmaktadır. Hiçbir mahlûka böylesine büyük bir iltifat edilmezken, hiçbir yaratılmış da böylesine büyük bir sorumluluk yüklenmemiştir. Kur'an'ın tabiriyle, arzin ve dağların bile altında ezilmekten korktuğu bu yük (emânet) insanın omuzlarında kalmıştır (Ahzab, 33/72). Burada emanet kavramı üzerinde durmak gerekir. Emanet kelimesinin sözlük anlamı, korku ve kaygının zevâli, insanın kendini güvende hissetmesidir (el-İsfehânî, 1986:30). Emanet kelimesi, bu güvenlik hâli için kullanıldığı gibi, güvenme ve koruma konusu olan, korunması istenen şey için de kullanılır (Karaman vd., 2007:364-366). Bir din terimi olarak pek çok mana yüklenen emânetin maksada en yakın anlamı, "tevhid

⁴ "Giyinik çıplaklar"

kelimesi ve inancı, adalet, okuma-yazma, akıl ve mükellef olma kabiliyeti”dir (el-İsfehânî, 1986:30-31). Bunların da tamamını, “insanın, akıl ve hür iradeye dayalı yükümlülüğü” kavramı içinde toplamak mümkündür. Buna göre ayette zikredilen emânet kavramından, sorumluluk, yükümlülük ve mükellefiyet anlamları çıkarılabilir.

İslam’a göre akıllı ve ergen her Müslüman, dinî sorumlulukların doğrudan muhatabıdır. Ancak bu sorumluluklar her zaman ferdî boyutta kalmamaktadır. Müslüman bir erkek, baba olduğu zaman; Müslüman bir kadın, anne olduğu zaman artık çocuklarının da sorumluluğunu üstlenmiş olmaktadır. “*Erkek (evin beyi) bir sorumludur ve yönettiklerinden mes’uldür. Kadın da (evin hanımı) bir sorumludur ve yönettiklerinden mes’uldür.*” (Buharî, İstikrâz, 20) hadisi ailenin bu konudaki ağır sorumluluğunu açıkça ortaya koymaktadır. Öyleyse ebeveynler Allah’ın kendilerine yüklediği sorumluluğu ferdî planda yerine getirirken aynı zamanda, İslam anlayışına göre bir emanet olan çocukların da “halifelik ve emanet” bilinciyle yetiştirilmesinden doğrudan sorumludurlar. Ailenin biyolojik, psikolojik, kültürel ve eğitimsel pek çok fonksiyonundan ya da çocuğa güzel bir isim vermekten güzel ahlâk kazandırmaya kadar pek çok sorumluluğundan bahsedilebilir. Ele aldığımız konu bağlamında bakıldığında, bu fonksiyonlar ve görevler arasında ailenin öne çıkan sorumluluğunun, çocuğa iyi bir dinî ve ahlâkî eğitim vermek olduğu söylenebilir.

“*Ey insanlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*” (Tahrim, 66/6) ayeti ailelerin çocuk eğitimi konusundaki sorumluluğunu çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir. Aynı ayet geçmişten günümüze din eğitimi çalışmalarının da temel hareket noktasını teşkil etmektedir. Kur’an-ı Kerim’de ailelerin dikkati çekilen bir diğer ayet ise şöyledir: “*Şüphesiz hüsranı uğrayanlar kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsranı sokanlardır.*” (Zümer, 39/15). Bu iki ayet, fert fert herkesin şahsî sorumluluğunu dile getirirken, aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarını koruma mükellefiyeti ve mükellefiyetin yerine getirilmediği durumlarda ortaya çıkabilecek ciddi tehlikelere açıkça işaret etmektedir.

Lisânü'l-Arab’da, “üsre” (aile) kelimesinin anlamlarından biri olarak “koruyucu zırh” tabirinin kullanılması manidardır. Aile fertlerini, özellikle çocukları dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeden koruyucu fonksiyonu sebebiyle aileye “zırh” ismi verildiği söylenebilir. Ailenin “koruyucu bir zırh oluşu” sadece aile fertlerinin, özellikle de çocukların bir bina çatısı altında kişin soğuşundan, yazın sicağından korunması şeklinde anlaşılmalıdır. Çocukların bakımı, beslenmesi, çeşitli tehlikelere karşı korunması da ailenin temel görevlerindedir. Ancak ailenin görev ve sorumlulukları burada bitmemektedir. Güzel bir ahlâk ve doğru bir eğitimle insanlık için hayırlı nesiller yetiştirmek, ailenin çocuğu üzerindeki koruyucu fonksiyonlarından bir tanesi ve belki de en önemlisidir.

Mahremiyet eğitiminin temeli insanlık şerefi ise bu duygunun kazandırılacağı mekân ve temel de ailedir. Aile ortamı, çocuğun dinî ve ahlâkî eğitiminin temellerinin atıldığı bir eğitim kurumudur. Bu kurumun/okulun ilk öğretmenleri anne ve babalardır (Gündoğdu, 2016:326). Diğer aile fertleri ve akrabalar bu eğitimde değişen oranlarda çeşitli roller alırlar. Aile, bir eğitim kurumu; anne ve baba da bu okulun/kurumun öğretmenleri olduğuna göre, bu öğretmenlerin sahip olduğu nitelikler önem kazanmaktadır. Özellikle bu öğretmenlerin dinî ve ahlâkî eğitim gibi kritik rolleri üstleneceği düşünüldüğünde bu durum biraz daha önem kazanmaktadır.

Ailenin Mesuliyetleri

Sorumluluk ağır ve “tehlike” büyük olduğuna göre işe doğru yerden başlamak gerekir. Burada ailenin teşekkülü sürecine dair üç hususa işaret edilebilir.

Doğru eş seçimi: “*Kadın dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindar olanını seç ki elin bereket bulsun.*” (Buharî, Nikâh, 15; Ebu Davud, Nikâh, 2; Nesaî, Nikâh, 13) hadisi bize bu konuda ışık tutmaktadır. Bu hadîs-i şerifte, evliliğin sağlam temeller üzerine inşâ edilmesinde doğru tercihin “dindarlık” olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte rivâyette geçen diğer seçeneklerin de evliliklerde tercih sebebi olabildiği gerçeği göz ardı edilmemiştir (el-Kâzerûnî, 2014:142-144). Bu bağlamda zikredilmesi gereken bir diğer hadis-i şerif ise şöyledir: “*Mü’min, takvadan sonra, sâliha bir eş kadar hiçbir hayır ve mutluluktan yararlanmış değildir.*” (İbn Mace, Nikâh, 5). Takva ile sâliha eşin bir arada zikredilmesi dikkat çekicidir. Nasıl ki takva insanları hatalardan ve günahlardan koruyucu bir işleve sahipse (Bkz. İyibilgin, 2016), sâlih ve sâliha eşlerin de birbirlerini ve çocuklarını maddî ve manevî tehlikelerden koruyucu bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir.

Hayırlı evlat niyazı: Sâlih ve sâliha eş seçimi ile mümin bir yuva/okul için doğru bir adım atıldıktan sonra, “hayırlı evlat” için dua etmek gerekir. Bu çerçevede Kur’an- Kerim’in insanlara öğrettiği dua şöyledir: “*Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla.*” (Furkan, 25/74). “Göz aydınlığı” ve “hayırlı evlat” nitelendirmelerine lâyık çocuklar için niyaz, henüz çocukların ilk hücreleri oluşmadan önce başlamaktadır. Hz. Peygamber’in çocuk niyetiyle bir araya gelen eşlere şu duayı tavsiye ettiği rivayet edilmektedir: “*Bismillah. Yarabbi! Bizden ve bize vereceğin çocuktan şeytanı uzak kıl.*” (Buhârî, Bed’ü'l-Halk 11; Müslim, Nikâh 116 (1434); Ebu Dâvûd, Nikâh 44-45; Tirmizî, Nikâh 8; İbn Mâce, Nikâh 27; Ahmed b. Hanbel, 1/217).

Güzel isim vermek: Doğru eş seçimi, hayırlı evlat duasından sonra aileye düşen görev Allah’ın bahışı ve emaneti olan çocuğa güzel bir isim vermektir. İsmın insan üzerindeki psikolojik etkileri önemlidir (Bilgin, 2004:45). Hz. Peygamber çocuklara güzel isimler verilmesini tavsiye etmiştir. Bu konuda kaynaklarda Hz. Peygamber’in şu sözü zikredilmektedir: “*Sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel yapın.*” (Ebu Davud, Edeb, 69). Çocuğa güzel bir isim koymak, çocukla ilgili bir niyet izhârı olarak algılanabilir. Çocuğa güzel bir isim vermeyi, onun için güzel bir ahlak ve güzel bir hayat temennisi olarak kabul etmek mümkündür.

Yukarıda sıralananlar doğru bir başlangıç için şüphesiz önemlidir ancak tek başına yeterli değildir. Bundan sonra yapılması gereken aile ortamında sağlıklı bir eğitim sürecidir. Ailenin, çocuk eğitiminde birincil ve öncelikli konumu inkâr edilemez. Çocuğun dinî ve ahlâkî gelişiminde aile unsurunun önemi konu ile meşgul olan bütün kesimlerce kabul edilmiş ve eğitimle ilgili tüm faaliyetler bu gerçek üzerine inşâ edilmiştir (Dodurgalı, 2011:152). Kadim tecrübeler ve modern veriler ailenin

çocuk yetiştirmedeki yerini tartışmasız hale getirmektedir (Platon, 2016:261; Aristoteles, 2008:143; İbn Miskeveyh, 2013:53, 118; İbn Haldun, 2016:326; Kınalızâde, 2015:365-366; Taşköprüzâde, 2014:174; el-Kâzerûnî, 2014:132; Dihlevî, 1994:I-141-143; Akseki, 1991:209; Adler, 2014:183; Karakoç, 2016:42; Bilgin, 2004:128; Yavuz, 2012:35; Mehmedoğlu, 2005:22-27, Alpaydın vd., 2015; Gazi, 2016:207; Koç, 2008:49-60; Bozer, 2009:71).

Öncelikle ahlaklılığın bir şahsiyet meselesi ve nihai hedefin ahlâkî bir kişiliğin teşekkülü olduğu unutulmamalıdır. Kişiliğin teşekkülü sürecinde her şey doğru ilkeler tesis etmeye ve çocukların bunları anlayıp kabul etmesine bağlıdır (Kant, 2007:114,116,124). Ne var ki bütün bu ağır sorumluluklar ailenin omuzlarına yüklenmiş durumdadır. Hangi ahlaki erdem olursa olsun ebeveynler üzerinde hassasiyetle durmalıdır. Ancak söz konusu olan “mahremiyet” olunca, bu hassasiyet en uç noktada olmalıdır. Bununla birlikte, mahremiyet yerine ifşânın hâkim ve popüler olduğu, medya ve internet vasıtaları ile mahremiyetin neredeyse saklanamaz olduğu şu günlerde ailenin yükü bir kat daha artmaktadır.

Peki, ne yapmalı? Öncelikle çocuk aile içinde hürmeti öğrenmelidir (Topçu, 2017:124). İnsanın kıymet ve değeri aile içinde belirgin bir şekilde hissettirilmelidir. Özellikle ebeveynlerin kendi aralarında kurdukları iletişim şekli bu konuda belirleyici olacaktır. Aile içinde çocuğa hak ettiği değer verilmeli ve önemli olduğu hissettirilmelidir. Aynı şekilde ona da başkalarına hürmet öğretilmelidir. Aile ortamında oluşturulacak insana saygı değeri, mahremiyete saygıyla sürdürülmelidir. Aile büyükleri birbirlerinin odasına kapıyı tıklamadan ve izinsiz girmemeli; aynı hassasiyet çocuklarının odasına girerken de gösterilmelidir. İslam'ın belirlediği tuvalet ve banyo adabından, giyim-kuşama kadar her noktada mahremiyet titizliği gözetilmelidir (Bozer, 2009:71-74). Belki de ebeveynlerin ihmalkârlık göstermemeleri gereken en önemli hususlardan birisi mahremiyet kaideleridir. Aile ortamında oluşturulacak ortak bir dil ve semboller sistemi, çocuğun mahremiyet anlayışıyla bezenmiş bir kimlik geliştirmesinde önem arz etmektedir. Aile bireylerinin mahremiyet noktasında göstereceği kararlılık ve tutarlılık, sonuç elde etmede daha etkili olacaktır. Unutulmamalıdır ki mahremiyet anlayışında yaşanacak bir kırılma fitrata; o da insanın saygınlık ve vakarına zarar verebilecektir. Takva duygusu ve ihsan anlayışının güçlendirilmesi mahremiyetin ve dolayısıyla insanlık şerefine korunmasında önemli yardımcıları olarak görülebilir.

Sonuç

İslam inancına göre insan, aziz ve şerefli bir varlıktır. Yarattıcı, insanı kâinatın merkezine yerleştirmiş ve bu merkezî konumu ve izzeti korumak amacıyla tedbirler almıştır. Mekâsıd-ı Şerîa olarak formüle edilen bu tedbirlerin temelinde insanı ve saygınlığını korumayı hedeflediği söylenebilir. İslam'daki mahremiyet anlayışı da insanın saygınlığını korumayı amaçlayan önemli düzenlemelerden bir tanesidir.

Mahremiyet insan fitratında mündemiç bir duygudur. A'raf suresinin 22. ayeti insandaki örtünme ve mahremiyet duygusunun fitrîliğine işaret kabul edilebilir. Zira ayete göre yaptıkları hata sonucu avret yerleri ortaya çıkan Âdem ve Havva derhal gizlenme ve örtünme ihtiyacı hissetmişlerdir. İnsan fitratında bir refleks olarak mevcut olan mahremiyet, İslam'ın en çok üzerinde durduğu konulardan bir tanesidir. Öyle ki, özel alana saygı ve mahremiyet hassasiyetinin İslam Medeniyetinin her sahasına yayıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, modernleşme süreci pek çok değeri aşındırdığı gibi mahremiyet anlayışına da büyük bir darbe vurmuştur. Geline son noktada, mahremiyetin kalesi olarak kabul edebileceğimiz meskenlerde bile gizliliğin ve mahremiyetin korunamadığı bir dönemden geçmekteyiz.

Geleneklerin modernleşme karşısında tutunamayı, mahremiyet algılarında farklılıkların doğmasına zemin hazırlamıştır. Din, ahlak, felsefe, hukuk ve sosyoloji konuya kendi pencerelerinden bakmış ve böylelikle farklı mahremiyet anlayış ve algıları ortaya çıkmıştır. Kimisi meseleye aşkın bir pencereden bakıp mahremiyeti bir hak olmanın yanında bir sorumluluk olarak görmüş; kimisi de meselenin “kutsal”la bağını görmezden gelerek salt insan hak ve özgürlüklerine indirgemıştır. İslam'da mahremiyet konusu kişilerin inisiyatifine bırakılmamış, hududu ve esasları Allah tarafından belirlenmiştir. Allah, belirlediği mahrem sınırları koyduğu hükümlerle desteklemiş ve buna uyarak korunmasını istemiştir. Dolayısıyla, mahremiyete riayet, ilahî iradeye saygıyı ifade eder. Ancak aynı durum kişilik haklarına saygı ve onurun korunması anlamında da önemlidir. Bu anlamda mahremiyet kişi için hem bir hak hem de bir sorumluluğu ifade etmektedir.

İnsanlık onuru, yüksek ahlâkî değerlere sahip olmak ve buna uygun yaşamakla korunur. Doğru bir mahremiyet anlayışı da insanlık onurunu korumanın temel unsurlarından biridir. Ailelere düşen, sorumluluklarını üstlendikleri pek kıymetli “emanet”lere sağlam bir ahlak ve mahremiyet anlayışı kazandırmaktır. Bunu yaparken mahremiyet duygusunun insanda fitrî olarak bulunduğu ve mahremiyeti korumanın insanlık onurunun korunmasında önemli unsurlardan biri olduğu dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

İslam'a göre dinî eğitimin esası, kişide kulluk bilincinin oluşması olarak ifade edilecek olursa, mahremiyet duygusunun geliştirilmesi de kulluk bilincinin oluşmasında en güçlü etkenlerden birisi olabilir. Böyle bir durumda, insanlık şerefi ekseninde bir mahremiyet anlayışı, din eğitimi çalışmalarında dikkate alınması gereken yaklaşım tarzlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Adler, A. (2014). *Çocuk Eğitimi* (Çev. Şipal, K., 5. Baskı). İstanbul: Cem Yayınları.
Akseki, A. H. (1991). *Ahlâk İlmî ve İslâm Ahlâkı* (Sad. Aydın, A. A., 2. Baskı). Ankara: Nur Yayınevi.
Aktaş, C. (1995). *Mahremiyetin Tükenişi*. İstanbul: Nehir Yayınları.
Alpaydın, Y., Ayar, H., Gümüş, A. (2015). *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları Raporu*. İstanbul: İlke Yayınları.
Aristoteles (2008). *Aristoteles Eğitim Üzerine* (Yay. Haz. Burnet, J., Çev. Aydoğan, A.). İstanbul: Say Yayınları.
Bağlı, M. (2011). *Modern Bilinç ve Mahremiyet*. İstanbul: Yarı Yayınları.
Baktı, A. S. (2016). Azimet Ruhsat Bağlamında Tesettür. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ed. Ünal, Y. vd), 27-29 Mart 2015, Ordu, C. I, ss.129-144.
Bilgin, B. (2004). *İslâm ve Çocuk* (6. Baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Bozer, M. (2009). *Din Eğitimi Açısından 0–12 Yaş Arası Çocuklarda Cinsel Tutum ve Davranış Eğitimi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Canan, İ. (2013). *H. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye* (7. Baskı). İzmir: Işık Yayınları
- Cansever, T. (2016). *Osmanlı Şehri* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cevzici, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: Ekin Yayınları.
- Dihlevî, Ş. V. (1994). *Hüccetullâhî'l-Bâliğa* (Çev. Erdoğan, M.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Diler, R. (2014). Mahremiyet Eğitimi ve Önemi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. II, S.1, ss.69-98.
- Dodurgalı, A. (2011). *Ailede Din Eğitimi* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Dökmen, Ü. (2003). *Varolmak, Gelişmek ve Uzlaşmak* (7. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durant, W. (ts.). *İslam Medeniyeti* (Çev. Bahaeddin, O.). Tercüman 1001 Eser.
- el-Fârûkî, İ. R., & el-Fârûkî, L. L. (1999). *İslâm Kültür Atlası* (Çev. Kibaroglu, Z., Kibaroglu, M. O.). İstanbul: İnkilâb Yayınları.
- el-İsfahânî, R. (1986). *el-Müfredât fi Garîbî'l-Kur'an*. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- el-Kâzerûnî, A. (2014). *Şerhu'l-ahlâkî'l-adudîyye* (Çev. Demir, M. ve Şensoy, G.). İstanbul: Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları.
- el-Maverdî, E. (1982). *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn* (Çev. Akın, A.). İstanbul: Temel Neşriyat.
- el-Üstaz, S. A. (2013). İntihâkü hurmeti'l-hayati'l-hassa abra'l-internet. *Mecelletü Dimeşk li'l-ulûmi'l-iktisâdiyye ve'l-kânûniyye*, C.29, S.3, ss.421-455.
- Erdoğan, M. (2005). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Gazi, H. G. A. (2016). Makâsîdül-usra fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm. *İLTED*, C:2, S: 46, ss. 199-225.
- Giddens, A. (2014). *Mahremiyetin Dönüşümü* (Çev. Şahin, İ., 3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2016). *Sosyoloji* (Haz. Tüfekçioğlu vd). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem* (11. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güllük, İ. (2014). Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkıhî Bir Analiz. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.23, ss.105-128.
- Gündoğdu, Y.B. (2016). Psikanalitik Kişilik Kuramlarına Göre Gelişim ve Değişimin İmkânı. *Turkish Studies*, Volume 11/17 Fall.
- Hökekleli, H. (1996). "Fıtrat" maddesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C.13, ss.47-48.
- Izutsu, T. (2013). *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* (Çev. Ayaz, S., 5. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- İbiş, F. (2016). Kadına İndirgenen Mahremiyetten İnsan Merkezli Mahremiyet Algısına. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ed. Ünal, Y. vd), 27-29 Mart 2015, Ordu, C. II, ss.205-212.
- İbn Âşûr, M. Tâhir (1999). *Makâsîdüş-şeriatî'l-islâmiyye (İslam Hukuk Felsefesi)* (3. Baskı, Çev. Akyüz, V.& Erdoğan, M.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- İbn Haldun (2016). *Mukaddime* (Çev. Uludağ, S.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- İbn Manzûr (2003). *Lisanu'l-Arab*. <http://library.islamweb.net/> (Erişim: 30/03/2015).
- İbn Miskeveyh (2013). *Tehzibu'l-ahlâk* (2. Baskı; Çev. Şener, A., Kayaoğlu, İ., Tunç, C.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İyibilgin, O. (2016). Müslüman Şahsiyetinin Korunmasında Takva Kavramı. *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, 10-12 Haziran 2016, Ordu*.
- Kahraman, A. (2008). *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Bağlamında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)*. Ankara: Ebabel Yayınları.
- Kant, I. (2007). *Eğitim Üzerine* (Çev. Aydoğan, A.). İstanbul: Say Yayınları.
- Karakoç, S. (2016). *Diriliş Neslinin Âmentüsü* (46. Baskı). İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kılıç, S. (1991). *Fıtratın Dirilişi*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Kınalızâde, A. Ç. (2015). *Ahlâk-ı Alâ'î* (Haz. Koç, M., 3. Baskı). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Koç, Bozkurt (2008). Çocuğun Dinî Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, C.11, S.31, ss.49-60.
- Köse, S. (2015). *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (3. Baskı). Konya: Mehîr Yayınları.
- Mc Luhan, M. (2007). *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu* (Çev. Güven, G. Ç., 2. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mehmedoğlu, Y. (2005). *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okumuş, E. (2014). Din ve Sosyalleşme. *Turkish Studies*, 9(11): 429-454.
- Özkurt, K. (2016). Mahremiyet Anlayışının Mimariye Yansıması. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ed. Ünal, Y. vd), 27-29 Mart 2015, Ordu, C. I, ss.333-348.
- Öztürk, Y. N. (1997). *Din ve Fıtrat* (4. Baskı). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Pekdemir, Ş. (2016). Mahremiyet Algısı Hak Olgusu. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ed. Ünal, Y. vd), 27-29 Mart 2015, Ordu, C. I, ss.129-139.
- Platon (2016). *Devlet* (Çev. Eyüboğlu S. & Cimcoz M. A., 29. Baskı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Taşköprizâde, A. (2014). *Şerhu'l-ahlâkî'l-adudîyye* (Çev. Arıcı, M.). İstanbul: Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları.
- Tatar, B. (2009). *İslam Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Taylor, C. (2011). *Modernliğin Sıkıntıları* (Çev. Canbilen, U., 2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Taylor, C. (2012). *Benliğin Kaynakları* (Çev. Selma Aygül Baş ve Bilal Baş). İstanbul: Küre Yayınları

- Topçu, N. (2017). *Türkiye'nin Maarif Davası* (27. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları
- Turan, Y. (2016). İletişim Araçlarının Mahremiyet Algısını Şekillendirmedeki Rolü. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ed. Ünal, Y. vd), 27-29 Mart 2015, Ordu, C.II, ss.11-33
- Yavuz, K. (2012). *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi* (3. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yazır, E. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1997). *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*. İstanbul: Eser Neşriyat.

Summary

Islamic faith teaches that man is the noblest creature. The Creator placed man in the center of the universe and took measures to preserve this central position and nobility. It can be said that these measures, as formulated under the title makasid al-shari'a (purposes of the religious law), essentially aim at protecting man and his dignity. The Islamic concept of privacy is one of the important regulations aiming at protecting human dignity.

Privacy is a feeling intrinsic to man, a reflex in our human nature, and it is one of the topics most emphasized in Islam. It is fair to say that respect to private sphere and sensitivity of privacy have spread through all aspects of Islamic culture and civilization. Nonetheless, the subject of privacy is not limited to the relationship with the opposite sex. There are privacy rules to be observed within the same sex, and it means, according to Islam, violation of privacy to examine a private document without the permission of its owner.

Islam teaches that God, as the legislator, is also the source of privacy. Human relations are to be managed in line with the principle of privacy and with the rules established by God. The Islamic sensitivity of privacy has gained a significance encompassing the entire life within the divinely drawn boundaries and become a remarkable tone of Islamic civilization. For man is responsible for organizing and changing himself, society, and environment, in line with the divine model. As a result, it is possible to see the sensitivity of privacy, as a divine imperative, everywhere, in law, architecture, arts, in everyday life, at home and in the temple.

Although the Islamic concept of privacy, as based on the notion of "noble humanity," encompasses the whole of life, it is family where the feeling of privacy is cultivated and established. For family is the child's first and primary place of socialization. Thus family can be considered to be the basis of not only society but also the privacy education.

Family environment may be identified as an educational institution in which the foundations of the child's religious and moral education are laid. The first instructors of this institution are parents, while the other family members and relatives take different roles to various extents in this education. As family is an educational institution with parents being its instructors, the qualities of these instructors come into prominence, especially when considering that they undertake roles as vital as religious and moral education.

Human dignity can be protected by having high moral values and living accordingly. A true conception of privacy is one of the most essential factors of protecting human dignity. Families are expected to instill a sound understanding of morality and privacy into the most valuable "trusts" they are responsible for. In doing so, it should not be ignored that the feeling of privacy is intrinsic to humanity and that respect to privacy is essential to the protection of human dignity.

What should be done then? First, the child should learn respect within family. Children should be enabled to feel the value of mankind remarkably in family environment. The way of communication between parents will especially be determinant in this regard. Children should be valued as they deserve within family so that they should feel they are important. Likewise, they should be taught to show respect others. The value of respect to human beings, as cultivated within family environment, should be maintained with respect to privacy. It will be effective that family members demonstrate resolution and consistency in regard to privacy. It should be noted that a fracture taking place in the conception of privacy may harm one's disposition and hence human dignity.

If the essence of religious education in Islam is the formation of the consciousness of service to God, then the cultivation of the feeling of privacy may be one of the strongest factors in the said formation. Therefore, a concept of privacy based on human dignity can be considered to be one of the important areas of study in religious education.

Yıkım ve Yeniden Yapım Maliyetlerini Etkileyen Faktörlerin Bina Maliyet Oranı Açısından Önemi *Importance of the Factors Affecting Demolition and Rebuilding Costs on Building Cost Rate*

Züleyha YILMAZ¹

Fikret ÇANKAYA²

Aykut KARAKAYA³

Geliş Tarihi: 18.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 19.06.2017 / Kabul Tarihi: 21.06.2017

Özet

Günümüzde eski yapıların enerji tüketimlerinin çok yüksek olduğu, bu nedenle kentsel dönüşüm vb. gibi projelerle özellikle gelişmiş ülkelerde bu tür yapıların yıkılarak yerlerine yenilenemeyen kaynakları daha az tüketen, çevre dostu ve yeşil binaların yapıldığı görülmektedir. Binaların yıkılarak yeniden yapılması konusunu gündeme taşıyan bir diğer konu ise deprem riskidir. Türkiye gibi deprem riski yüksek olan ülkelerde, riskli binaların güçlendirilmesi veya yıkılıp yeniden yapılması giderek yaygınlaşmakta ve inşaat sektörüne ivme kazandırmaktadır. Bir bina ile ilgili güçlendirme veya yıkıp yeniden yapma kararının verilebilmesi için, bu inşaat faaliyetlerine ilişkin maliyet bilgisinin proje öncesinde tahmin edilmesi gerekmektedir. Ancak her binanın kendine has özellikleri olması, maliyetlerin tespitinde bir genelleme yapılmasını zorlaştırabilmektedir. Literatürde inşaat sektörüne ilişkin teknik konularla ilgili oldukça fazla çalışma bulunurken, özellikle maliyetler konusunda az sayıda çalışmaya rastlanması, bu alanda bir boşluk olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın amacı, deprem açısından riskli veya eski bir binanın yıkılarak yeniden yapılmasına ilişkin maliyetlerin neler olduğunu incelemesi, bu maliyetleri etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve bu faktörlerin bina maliyet oranına (güçlendirme maliyeti/(yıkım maliyeti+yeniden yapım maliyeti)) etkisinin ölçülmesidir. Araştırma verileri anket yoluyla elde edilen 385 inşaat mühendisinin görüşlerinden elde edilmiştir. Veri analizi, açıklayıcı faktör analizi ve regresyon analizi yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda bir binanın bina statüsü, önem katsayısı, zemin tipi ve bulunduğu bölgenin deprem sınıfı gibi deprem özelliklerinin, maliyetler üzerinde diğer faktörlere nazaran daha fazla etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bina Yıkım Maliyeti, Bina Yeniden Yapım Maliyeti, İnşaat Maliyeti, Regresyon Analizi.

Abstract

Nowadays, since energy consumption of the old buildings is very high, especially in developed countries, environmentally friendly and green buildings which consume less renewable resources have been constructed instead of them by building demolition and reconstruction with the urban renewal projects. Another issue that concerns the demolition and reconstruction of buildings is earthquake risk. In countries with high risk of earthquakes such as Turkey, reinforcement or demolition of risky buildings is becoming increasingly widespread and accelerates the construction sector. In order to be able to make a decision on reinforcement or demolishing a building, the cost information for these construction activities needs to be estimated at the beginning of the project. However, the fact that each building has its own characteristics makes it difficult to generalize the costs. While there are a lot of studies in the literature on the technical issues related to the construction sector, to see only a few studies on costs of construction activities such as demolition and reconstruction shows that there is a gap in this field of study. The objective of this study is to investigate what is the demolition or rebuilding costs of an old or risky building in terms of earthquake, to determine the factors that affect these costs, and to measure the effect of these factors on the building cost ratio (reinforcement cost / (demolition cost+rebuilding cost)). The data were obtained from the opinions of 385 civil engineers collected through questionnaires. Explanatory factor analysis and regression analysis methods were used in data analysis. As a result of the analyzes, it has been determined that factors related to the earthquake characteristics of a building such as static load of the building, building importance coefficient, type of soil and seismic zone of the region where the building is located are more effective on costs than the other factors.

Keywords: Building Demolition Costs, Rebuilding Costs, Construction Cost, Regression Analysis.

¹ Dr. Ordu Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: zuleyhayilmaz@odu.edu.tr

² Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü. Trabzon, Türkiye.
E-Posta: cankaya@ktu.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü. Rize, Türkiye.
E-Posta: aykut.karakaya@erdogan.edu.tr

Giriş

Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de inşaat sektöründeki bir yatırımla ilgili faaliyetlerin inşaat sürecinin her aşamasında özellikle maliyetler açısından planlanması ve denetimi büyük önem taşımaktadır. İnşaat yatırımları için gerekli olan kaynakların sınırlı olması, bu kaynakları üretirken ve kullanırken hem yenilenemeyen kaynak kullanılması hem de hava su gibi kaynakların kirlenmesi inşaatları yıkıp yeniden yapma kararını vermeden önce daha az kaynak gerektirebilecek güçlendirme gibi alternatiflerin değerlendirilmesini gerektirir. Daha az kaynak gerektirecek alternatiflerin değerlendirilmesi ve bu anlamda yeni tekniklerin geliştirilmesi için ise maliyet bilgisine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, bir inşaat projesinde yatırım kararı alınırken kaynak ihtiyacının dikkatle hazırlanan, kapsamlı ve güvenilir bir maliyet tahminine dayandırılması gerekmektedir.

İnşaat yatırımlarının fiziki yapısı, üretim şartları, projelerin birçoğunun benzerinin olmayışı, yapım sürecinin planlanması ve fiyat belirleme için kullanılan metotlar, inşaat sektöründe yapılan üretimi diğer üretim biçimlerinden ayıran temel özelliklerdir. Bu nedenle, inşaat sektörü için maliyetlerin henüz inşaatın planlanması aşamasında, güvenilir bir şekilde tahmin edilmesi gerekliliği sektörün önemli bir sorunu olarak görülmektedir (Kanit ve Baykan, 2004: 359). Örneğin, Sidney Opera Binası’nın yapımında gerçek maliyetler tahmin edilen maliyetlerin 15 kat fazlası olarak gerçekleşmiş, diğer taraftan Concorde süpersonik uçakların maliyeti ise gerçek maliyetlerin 12 kat eksiği olarak tahmin edilmiştir (Flyvbjerg vd., 2002: 286). Bu örneklerde görüldüğü gibi maliyetlerle ilgili yapılacak herhangi bir tahmin hatası, kabul edilmemesi gereken bir projenin kabulüne ya da kabul edilmesi gereken bir projenin yüksek maliyetler nedeniyle reddine neden olabilir. Pek çok projede maliyetlerin karar verme aşamasındaki en önemli kriterlerinden biri olduğu düşünüldüğünde, hatalı maliyet tahmininin gerek ülke, gerekse kişi veya kurumun inşaat projesinin gerçekleştirilmesi konusunda yanlış karar vermesine neden olacağı aşikârdır.

Bu araştırmanın konusu; bir inşaat projesinin planlanması aşamasında yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinin tahmin edilebilmesidir. Ancak, bir binanın yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinin; projenin türü, yıkım veya yeniden yapım tekniği, ülkenin ekonomik koşulları, işgücü maliyetleri, malzeme fiyatları ve kalitesi, malzemelerin geri kazanıma elverişliliği, binanın bulunduğu bölge ve yer şekilleri, ülke ya da bölgedeki yasal düzenlemeler ve zorunluluklar, bina sahibinin ekonomik gücü ve tercihleri vb. gibi pek çok faktörden etkilendiği görülmektedir. Ayrıca her bina boyutları, şekli, ekonomik ömrü, konumu ve çeşitli çevresel koşullara dayanıklılığı gibi pek çok özelliği açısından da diğer binalardan farklılaşmakta (Kusar vd., 2013: 652), bütün bu farklılıklar ise binaların proje maliyetinin tahmin edilmesinde bir genelleme yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Yukarıda bahsedilen durumlar dikkate alındığında maliyetler açısından bir genelleme yapabilmek için maliyet kalemlerinin ve toplam yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini etkileyen faktörlerin maliyetler üzerindeki etkilerinin bilinmesi gerekir. Buna göre araştırmanın birinci ve temel hedefi; bir binanın yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini etkileyen faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi ve bu faktörlerin bina maliyet oranı üzerindeki etkisinin ölçülebilmesidir. Böylece bir binaya ilişkin yıkım ve yeniden yapım kararının verilmesi aşamasında daha doğru bir karar verilebilecek ve hatalı bir karardan mümkün olduğunca uzaklaşılabilecektir. Ayrıca, proje ile ilgili doğru karar alınması, projenin hem ekolojik hem de ekonomik bir yatırım olmasını sağlayacaktır.

Araştırmada inşaatlarda yıkım ve yeniden yapım konuları ile ilgili literatürde yapılan çalışmalar ve resmi kaynaklar incelenmiş ve bina sahipleri, yüklenici firmalar ve inşaat mühendisleri gibi bir binanın yıkım ve yeniden yapım kararını verme konumunda bulunan kişilere rehberlik sağlayacak bir çalışmaya rastlanmamıştır. İnşaat sektörünün Türkiye için taşıdığı büyük önem dikkate alındığında literatürde bu konuda yeterli çalışmaya rastlanmaması büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, hem inşaat alanındaki uygulamalarda kullanıcılara rehberlik sağlanması, hem de literatürde bu anlamda görülen boşluğun doldurulması açısından oldukça önemlidir.

Araştırmada birincil veri toplama yöntemlerinden biri olan anket yöntemi ile bina yıkım ve yapım projelerinde görev almış ve alanında uzman inşaat mühendislerinin görüşleri edinilerek araştırma verileri oluşturulmuştur. İnşaat mühendislerine ulaşmak için araştırmada örneklem olarak seçilen ve birinci derecede deprem riski bulunan illerin bağlı bulunduğu İstanbul, Bursa, Kocaeli, Sakarya, İzmir ve Samsun Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) İnşaat Mühendisleri Odası Şubelerine ulaşılmıştır. Araştırmada ilk olarak Türkiye’de inşaat sektörünün önemi konusuna, ardından bina yıkım ve yeniden yapımı ile ilgili literatür çalışmalarına yer verilmiş, sonrasında anketlerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirilerek, araştırmanın sonuç ve tartışma bölümü tamamlanmıştır.

Türkiye’de İnşaat Sektörü

Türkiye’de inşaat sektörü II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye başlamış, 1950-1960 yılları arasında başta ABD Hükümeti olmak üzere diğer Hükümetler tarafından yapılan ve “Marshall Planı” olarak adlandırılan maddi destekler ile de hızlı bir büyüme yakalamıştır. Ancak, 1973 yılı Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye’ye uygulanan ambargolar sonrasında bu yardımlar kesilmiş ve sadece inşaat sektöründe değil, ülke ekonomisinde de 1979 yılına kadar genel bir durgunluk yaşanmıştır. Bu durgunluğun ardından, 1980 askeri darbesi sonrası ekonomiyi canlandırmak için bir dizi önlem alınmış ve nihayetinde 1980-1987 yılları arasında inşaat sektörü tekrar bir ivme kazanmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde, Orta Doğu’da hâkim olan politik istikrarsızlıklar, Türkiye’ye de yansarak inşaat sektöründe yeni bir durağanlık dalgasına sebep olmuş ve sektörü yeni pazar arayışlarına itmiştir. Böylece, ilk kez 1972 yılında Libya ile başlayan uluslararası inşaat projeleri, Sovyetler Birliği’nin dağılışının ardından kurulan yeni devletlerle işbirliği yapılması sonucu giderek artmaya başlamıştır. Sektörde süregelen uluslararasılaşma süreci 2001 yılında patlak veren ekonomik kriz ile hızlanmış ve Türk inşaat firmaları yurtdışında daha fazla sayıda proje yürütmeye başlamıştır. 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz ise sektörde tekrar durgunluk yaşanmasına neden olmuştur (Özron, 2012: 28-30).

Türkiye Müteahhitler Birliği, 2015 yılı Nisan ayında “İnşaat sektörü Analizi”ni yayınlamış ve bu analizde Dünya ve Türkiye’de inşaat sektörünün durumunu genel bir çerçeve ile ortaya koymuştur. Bu rapora göre 2014 yılında gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansları beklenenin altında gerçekleşmiş, 2010 yılında bu ülkelerin büyüme performansı %6,9 seviyelerinde iken 2015 yılı için %3,5 seviyelerine düşmüştür. Türkiye için 2010 yılında %9,2, 2011 yılında %8,8 olan ülke büyüme performansı 2012 yılında %2,1’e gerilemiş, 2013’de %4,2, 2014’de ise %2,9 olarak gerçekleşmiştir. İnşaat sektörü açısından değerlendirildiğinde ise 2014’de 8 dönemden bu yana ilk kez sektör daralarak GSYH’yı negatif yönde etkilecek bir performansla %2,2 olarak gerçekleşmiştir.

Yapı Endüstri Merkezi’nin hazırlamış olduğu “Türk Yapı Sektörü Raporu-2014”e göre, Türkiye’de yapı ruhsatı verilen bina sayısında 2012 yılından 2013 yılına geçildiğinde %12,5’lik, 2013 yılından 2014 yılına geçildiğinde ise %13,5’lik bir artış olduğu görülmüştür. Yapı ruhsatı verilen daire sayısındaki artış ise daha yüksek bir oranda gerçekleşmiş ve bu oran 2012’den 2013’e geçişte %8,5 olarak seyrederken, 2013’ten 2014’e geçişte %21,2’ye ulaşmıştır. Yapı kullanma izin belgesi verilen binaların TL olarak değeri 2012 yılından 2013 yılına geçişte %37,3 gibi yüksek bir oranda artış göstermiştir. Konut satışlarına bakıldığında 2010 yılı itibarıyla 607.098 olan satılan konut sayısının, 2014 yılı sonu itibarıyla 2010 yılına göre %52 artarak 1.165.381’e ulaştığı görülmüştür (İntes, 2015: 13).

İnşaat malzemeleri açısından, inşaat sektöründe son yıllarda ihracat oranlarında bir artış gerçekleşmiş ve 2001 yılında Türkiye’nin Dünya genelinde inşaat malzemeleri ihracatındaki payı %1 iken, bu oran 2010 yılında %2,5 seviyelerine yükselmiştir (Uzunkaya, 2013: 32). TÜİK 2014 yılı raporunda, inşaat ve bayındırlık işlerinde istihdam edilenlerin sayısının 1.912.000 olduğu (TÜİK, 2014: 40) ve 2014 Kasım ayı itibarıyla inşaat sektörünün toplam istihdam içindeki payının %7,6 olduğu (İntes, 2015: 8) dikkate alındığında, işgücü piyasası açısından da inşaat sektörünün son derece önemli olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan Türkiye’nin toplam yüzölçümünün 783.562 km² olduğu, 2004 yılı itibarıyla bunun yaklaşık 40.000 km² ‘sinin yerleşim alanından (meskûn) oluştuğu ve Türkiye’de 35 milyon parselenmiş arsa olduğu (Coşkun, 2011: 6) göz önünde bulundurulduğunda, inşaat sektörünün Türkiye açısından önemi ve gelecekteki piyasa olanakları daha da iyi anlaşılmaktadır. Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu ve Türk Bankacılık Kurumu Raporları’na göre Aralık 2002 itibarıyla kümülatif konut kredisi miktarı 266 milyon TL iken, kredi hacmi Eylül 2012 itibarıyla 88.151 milyon TL’ye ulaşmıştır. Aynı şekilde konut kredisi kullananların sayısı 1997’de sadece 16.038 kişi iken bu sayı yine Eylül 2012 itibarıyla 1.368.855 kişiye yükselmiştir. Yabancı sermaye açısından Türkiye’deki emlak alımları incelendiğinde ise yine benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Türkiye’de emlak alımı yapan yabancı yatırımcıların yatırım tutarı 1995-2003 yılları arasında 998 milyon \$ iken, 2004-2011 yılları arasında yapılan toplam yatırım tutarı 18,6 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (Coşkun, 2013: 47-48).

Bütün bu açıklamaların ardından, Türkiye’de inşaat sektörünün ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri düşünüldüğünde ve yine konut sayıları ve emlak işlemlerinin ekonomik boyutları göz önünde bulundurulduğunda, sektörle ilgili yapılacak bütün çalışmalar önemli görülmektedir.

Literatür Taraması

Bina yıkım ve yeniden yapım maliyetleri ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar, yıkım maliyeti ile ilgili çalışmalar ve yapım maliyeti ile ilgili çalışmalar olmak üzere ayrı ayrı incelenmiş ve aşağıdaki şekilde iki alt başlıkta sunulmuştur.

Bina Yıkım Maliyeti ile İlgili Çalışmalar

Bina yıkımı konusu ile ilgili literatürde çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte bu çalışmaların çok azında maliyet konusuna değinilmektedir. Bir binaya ilişkin yıkım maliyeti, bina yapılıırken kullanılan malzemelerin kalitesi ve çeşitliliğinden, yapım ve yıkım sırasında kullanılan tekniklere kadar pek çok sayıda unsura bağlı olarak değişebilmektedir. En genel çerçevede bina yıkım maliyeti; şantiye kurulumu, yıkım alanının hazırlanması, işçilik, ekipman kurulumu, makine, nakliye ve tasfiye (Coelho ve Brito, 2011: 390), geri kazanılabilir malzemeleri ayrıştırma ve depolama, yasal izin maliyetleri ve idari maliyetlerden oluşmaktadır. Bina yıkım maliyeti ile ilgili uluslararası ve ulusal literatürde yer alan bazı çalışmalar konularına göre aşağıdaki gibi incelenmiştir.

Bina yıkımı ve yıkım maliyeti ile ilgili uluslararası literatürde yaşam döngüsü maliyetlemenin binalar açısından değerlendirildiği çalışmalardan birinde Gluch ve Baumann (2004) yıkım ve geri dönüşüm maliyetlerinin de binanın toplam yaşam döngüsü maliyetlerine dahil edilmesini savunmuşlardır.

Bina yıkım maliyetinin incelendiği bir diğer çalışmada Dantata ve diğerleri (2005), Massachusetts’de yapılan iki ayrı konut yıkım projesini incelemiş ve maliyetlerini karşılaştırmışlardır. Çalışmada yazarlar Boston’da yıkım maliyetinin \$136,2/ton olduğunu tespit etmişlerdir (Dantata ve diğerleri, 2005: 5). Diğer bir çalışmaya göre ise genel olarak bir binanın toplam yıkım maliyeti 17.000 £ - 35.000 £ arasında değişkenlik göstermektedir (Power, 2008:8). Liu ve diğerleri (2012), bir bina için gerçek yıkım, yapı söküm ve mekanik yıkım olmak üzere üç simülasyon yapmış ve bunlara ait maliyetleri karşılaştırmışlardır. Antohie ve Iacob (2013) tarafından yapılan çalışmada ise yıkım projelerindeki maliyetlerin tahmin edilmesi ve bu şekilde kontrolü amaçlanmıştır.

Literatürdeki pek çok çalışma inşaat ve yıkım sırasında ortaya çıkan atıkların miktarının tespiti, unsurları, yönetimi, vb. gibi konular ile ilgilidir. Bu konularda uluslararası düzeyde yapılan bir çalışmada Lawson ve diğerleri (2001), İngiltere’de inşaat ve yıkıntı atıkları ile ilgili uygulamadaki durumu incelemişler ve genel olarak inşaat ve yıkıntı atıklarının çoğunun düşük getirili geri dönüşüm faaliyetlerinde kullanıldıklarını tespit etmişlerdir. Bir başka çalışmada Corinaldesi ve diğerleri (2002), bir yıkım projesi sonrası yıkıntı atıklarının geri dönüşümünün yapılarak yeni bir inşaat projesi sırasında harç malzemesi olarak kullanılıp kullanılmayacağını ve sağlanabilecek tasarrufu araştırmışlardır. Benzer bir çalışma ile Duran ve diğerleri (2006), İrlanda’da inşaat ve yıkıntı atıkları için oluşturulacak bir pazarın ekonomik işlerliğini, atık sahası ve geri dönüşüm

istasyonu maliyetlerini karşılaştırarak incelemişlerdir. Başka bir çalışmada Cochran ve diğerleri (2007), ABD'nin Florida eyaletinde bir bina ile ilgili yapım ve yıkıntı atıklarının hesaplanabileceği bir formül oluşturmaya çalışmışlardır.

Yine benzer bir çalışma ile Cochran ve Townsend (2010), materyal akış analizi yöntemini kullanarak geniş bir bölgede ortaya çıkabilecek inşaat yapım ve yıkıntı atık miktarını tahmin etmeye çalışmışlardır. Lage ve diğerleri (2010), İspanya'da yaptıkları çalışmalarında herhangi bir inşaat faaliyeti sonucu ortaya çıkabilecek atıkların miktarını tespit etmeye çalışmışlardır. Başka bir çalışmada Zhao ve diğerleri (2011), 5 ayrı senaryo ile atıkların geri dönüşümüne dair maliyetleri incelemişlerdir. Hiete ve diğerleri (2011) ise Güney Batı Almanya'da inşaat yapım ve yıkıntı atıklarını çeşitli senaryo analizleri ile değerlendirmiş ve optimizasyon modeli ile geri dönüşüme dair tedarik zinciri benzeri bir ağ kurulması halinde maliyetlerin nasıl etkileyeceğini araştırmışlardır.

Uluslararası literatürde yıkım tekniklerinin maliyet üzerindeki etkisinin incelendiği bir çalışma ile Pun ve diğerleri (2006), Avustralya'da bir yıkım projesinin başlangıcından bitiş aşamasına kadar olan maliyetleri incelemişlerdir. Yazarlar, yıkım maliyeti olarak üç ayrı yıkım tekniğine ait maliyetleri ölçmüş ve yıkım maliyetinin karma yıkım tekniği ile – 4.114 AU\$, mekanik yıkım tekniği ile 9.225 AU\$ ve yapı söküm tekniği ile 4.160 AU\$ olduğunu hesaplamışlardır. Benzer bir çalışmada Cha ve diğerleri (2012), 1970 yılında inşa edilmiş bir binanın hem geleneksel (karma) yıkım tekniğine göre, hem de yapı söküm tekniğine göre gerçekleştirilen yıkım faaliyetlerini incelemişlerdir. Yazarlar araştırma sonucunda, yapı söküm tekniğinin verimlilik ve maliyet etkinliği açısından negatif bir sonuç gösterse de, geleneksel yıkıma göre çevresel faktörler ve pozitif maliyetler (geri dönüşümden sağlanan faydalar) açısından daha avantajlı olduğu sonucuna varmışlardır.

Ulusal düzeyde yapı yıkımı ile ilgili olarak 2007 yılında yapılan Samsun Canik Belediyesi Yeşilova Mahallesi'nin kentsel yenileme çalışması incelenmiştir. Bu proje kapsamında, 1 m² çimento harçlı kargir ve horasan inşaatın yıkımından çıkabilecek inşaat yıkım atığı ortalama olarak 0.650 m³ olarak tespit edilmiş ve yıkım bedeli olarak 16,76 TL/m² tutarı tespit edilmiştir. 1 m³ inşaat yıkım artığının 5 km mesafedeki hafriyat döküm sahasına nakli ise 4,33 TL/m³ olarak ifade edilmiştir. Bir diğer çalışmada Onal (2009), özellikle son yıllarda kullanım ihtiyacına cevap vermeyen, ekonomik ömrünü tamamlamış ve yıkılmasına karar verilmiş betonarme yapıların yıkım faaliyetlerini incelemiş ve Türkiye koşullarına uygun bir yapısal atık yönetimi geliştirilmesine yönelik öneriler sunmuştur. Başka bir çalışmada Mamur (2012), İstanbul'da oluşan hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atıklarının yönetimi için alternatif bir atık yönetim sistemi hazırlamıştır. Ulusal düzeyde literatür taraması sırasında bina yıkım maliyetinin incelendiği çalışmalardan daha çok kentsel dönüşüm ve teknik konularla ilgili çalışmalara rastlanmıştır. Ancak bu çalışmaların çoğunlukla mühendislik, mimarlık, şehir planlamacılığı, vb. gibi alanlarının konusu olduğu ve maliyetlerle ilgili yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Bina Yapım Maliyeti ile İlgili Çalışmalar

İnşaat sektörü açısından ele alındığında maliyet, inşaat faaliyetine karar verilmesi aşamasından inşaatın tamamlanarak teslim edilmesi aşamasına kadar yürütülen üretim sürecindeki tüm aşamalarda tüketilen bütün kaynakların parasal değerinin toplamı olarak tanımlanır (Yaman ve Taş, 2007: 74). Bir binanın yeniden yapımı ile ilgili maliyetler ise genel çerçevede işçilik maliyetleri, yapı malzemelerine ilişkin maliyetler, ekipman veya makine maliyetleri, yabancı işçilik ve taşeronluk maliyetleri ve nakliye, sigorta, şantiye donanımı, idari birim vb. gibi diğer maliyetlerden oluşmaktadır (Ocakçı, 2007: 91-103).

Bina yapım maliyeti ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürde pek çok çalışma bulunmakta, ancak bunların çoğunu teknik konular oluşturmaktadır. Bu çalışmalar arasından araştırmanın konusu ile ilgili olduğu düşünülenlerden bazıları aşağıdaki şekilde incelenmiştir.

Uluslararası çalışmalar incelendiğinde ilk olarak El-Haram ve diğerleri (2002) tarafından yapılan ve yaşam döngüsü maliyetlerinin incelendiği araştırma dikkat çekmektedir. Yazarlar araştırmalarında bir binanın yaşam döngüsü maliyeti olarak binanın tasarımı maliyetlerini, işletim maliyetlerini, bakım-onarım maliyetlerini ve binanın ekonomik ömrü sonundaki imha maliyetlerini değerlendirmişlerdir. Benzer şekilde Minami (2003) Japonya'da yaptığı anket çalışmasında bir postane binasının yaşam döngüsü maliyetinin; binanın yapım maliyeti, ekonomik ömrü içerisindeki bakım, onarım, güçlendirme, vb. gibi faaliyetlerine ait maliyetler ve ekonomik ömrü sonundaki yıkım maliyetlerinin tümü olarak değerlendirmişlerdir.

Uluslararası çalışmalardan bir başkasında Akintoye ve Fitzgerald (2000), öncelikle maliyet tahmini ile ilgili daha önce yapılan araştırmalara yer vermiş ve bu araştırmalar sonucunda elde edilen bulguları sıralamışlardır. Ardından, İngiltere'de faaliyet gösteren mikro, küçük, orta ve büyük ölçekli olmak üzere dört gruba ayrılmış inşaat firmalarının yöneticilerine anket uygulayarak, maliyet tahmin etme nedenleri ve metotları, maliyet tahminindeki hataların nedenleri, maliyet tahmini yapan ekipte bulunması gereken kişilerin kimler olduğu, vb. gibi konuları araştırmışlardır. Benzer bir çalışmada Elhag ve diğerleri (2005) literatür taraması ve mülakatlar sonucu elde ettikleri 67 değişkeni analiz etmiş ve inşaat maliyetlerini etkileyen en önemli faktörlerin proje tasarımı, müşteri özellikleri, proje özellikleri ve pazar özellikleri olduğunu tespit etmişlerdir. Chan (2012), Hong Kong'daki inşaat projelerinde genel yönetim giderlerinin tahmini konusunu araştırmış ve anket yoluyla elde ettiği 27 değişkenin 8 faktör altında toplandığını tespit etmiştir. Bu faktörler; yüklenici firmanın tasarım gereklilikleri, bölgenin ekonomik durumu, sigorta primleri ve faizler, projenin karmaşıklık seviyesi, tedarik anlaşmaları, saha düzeni, ilgili tarafların durumu ve proje süresidir. Bir başka çalışmada Cheng (2014), inşaat şirketlerinde görev yapan uzmanlardan elde edilen bilgiler ışığında inşaat yapım maliyetlerini etkileyen 42 değişkeni 16 değişkene indirgemiş ve inşaat maliyetleri üzerinde etkili değişkenlerin; sözleşmenin kapsamı, proje riskleri, yönetim ve teknikler, çevre ve koşullar olduğunu tespit etmiştir.

İnşaat yapım projelerinde kalite maliyetlerinin incelendiği çalışmalardan birinde Hall ve Tomkins (2001) bir binanın yapım maliyeti unsurlarını: ön hazırlık maliyetleri, yıkım maliyetleri, temel ve altyapı maliyetleri, karkas, dış cephe, ince işler, mekanik ve elektrik tesisatı, çatı, harici işler ve tamamlama maliyetleri olarak belirlemişlerdir. Bir başka çalışmada Newton

ve Christian (2006) inşaat kalitesinin binanın hem yapımı aşamasında hem de ekonomik ömrü boyunca bakım/onarım, iyileştirme, işletim, vb. gibi maliyetleri etkileyip etkilemediğini araştırmış ve özellikle tasarım kalitesinin binanın bakım/onarım ve iyileştirme maliyetleri üzerinde oldukça etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Bir diğer çalışmada Chau (1995), Monte Carlo simülasyon yöntemini kullanarak olasılıklı maliyet tahmini yapmıştır. Wang ve diğerleri (2012), Tayvan'da yapmış oldukları benzer bir çalışma ile simülasyon tekniği kullanarak üç ayrı inşaat projesi üretmiş ve bu projelere ait ihale fiyatlarının tespiti için orijinal bir model kurmuşlardır. Çalışma sonucunda yazarların kurdukları model aracılığıyla tahmin ettikleri 3 ayrı projenin tahmini ihale fiyatları ile gerçekleşen ihale fiyatları arasında sadece %3,21, %1 ve %1,08'lik fark olduğu görülmüştür. Başka bir çalışmada Al-Hajj ve Horner (1998), York Üniversitesi'ne ait 20 binanın bakım-onarım ve işletim maliyetlerini tahmin etmek için regresyon analizine dayalı bir model kurmuşlardır. Emsley ve diğerleri (2002) ise, yapay sinir ağları kullanarak inşaat yapım maliyetlerinin hem maliyetler hem de müşteriye mal oluşunun tahmin edilebileceği bir model oluşturmayı hedeflemişlerdir. Araştırma sonucunda yazarlar, bina yapım maliyetinin yapay sinir ağı modeli kullanarak doğrusal regresyon modellerine göre daha düşük MAPE değeri ile tahmin edilebileceğini tespit etmişlerdir. Benzer bir çalışma ile Lowe ve diğerleri (2006), henüz proje aşamasında bulunan bir binanın nihai yapım maliyetlerinin tespit edilebilmesi için regresyon ve yapay sinir ağı modeli kullanmışlar ve yapım maliyetlerini proje ile ilgili değişkenler, inşaat alanı ile ilgili değişkenler ve inşaatın tasarımı ile ilgili değişkenler olarak üç ana başlıkta gruplandırmışlardır.

Yapım maliyetini etkileyen faktörlerle ilgili yapılan ulusal çalışmalara, Çıracı ve diğerlerinin (1996) tasarladıkları, konutlarda maliyet tahmini için doğrusal çoklu regresyon analizine dayalı model örnek olarak verilebilir. Benzer bir çalışmada Dorum ve diğerleri tarafından (2006) yapılmış ve yazarlar zemin sınıfı ve deprem bölgelerindeki farklılıkların kaba yapı maliyetlerine olan etkisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda Z1 ve Z4 zemin sınıfı arasında %22, deprem bölgesi açısından ise 1. ve 4. derecede deprem bölgesi arasında %14 seviyelerinde maliyet farklılığı olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer çalışmada Yaman ve Taş (2007), bina yapım maliyetlerini tahmin etmek için bir model geliştirmiş ve bunun Türkiye inşaat sektöründe uygulanmasını amaçlamışlardır. Sönmez (2008) ise, parametrik ve olasılık tekniklerin avantajlarını içeren ve bu tekniklerin bir arada kullanılabileceği bir metod geliştirmeyi amaçlamış ve bunun için regresyon analizi ve bootstrap (yeniden örneklem) tekniklerini birleştirmiştir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Amacı

Hâlihazırda varolan binaların yıkılarak yeniden yapılması özellikle son yıllarda artan kentsel dönüşüm faaliyetleri ile birlikte hız kazanmış ve inşaat sektöründeki en önemli faaliyetlerden biri haline gelmiştir. Ancak bir binanın yıkılıp yeniden yapılması kararı, bu konu üzerinde yeterli araştırma yapılarak ve alternatifler değerlendirilerek verilmelidir. Bu kararın verilebilmesi için ise yıkım ve yeniden yapıma ilişkin özellikle maliyet açısından pek çok bilgiye ihtiyaç vardır. Uygulamada bu kararın verilebilmesi için T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından tavsiye edilen ve bina güçlendirme maliyetinin, bina yıkım ve yeniden yapım maliyetleri toplamına bölünmesi şeklinde hesaplanan bina maliyet oranı dikkate alınmaktadır. Ancak tavsiye edilen %40'lık bu oranın hangi faktörlerden etkilendiği ve neden %40 olduğuna dair resmi bir bilgi mevcut değildir. Bu araştırmanın amacı, bir binanın yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini incelemek ve bu maliyetleri etkileyen faktörleri tespit ederek, bu faktörlerin Bakanlık tarafından tavsiye edilen bu oran üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu araştırma ile bir binanın yıkılarak yeniden yapılması konusunda karar verici konumda olan bina sahibi, müteahhit veya belediye gibi kişi ve kurumlara rehberlik sağlanması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Anketin Hazırlanması

Araştırmada veri edinme yöntemi olarak birincil veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Literatürde araştırma konusu ile doğrudan ilgili bir ölçeğe rastlanmamış, bu nedenle araştırma için bir anket ölçeği geliştirilmiştir. Ankette sorulacak sorular ve dolayısıyla araştırmada kullanılacak değişkenlerin belirlenebilmesi için ilk aşamada ulusal ve uluslararası literatür taranmış, inşaatlarda yıkım ve yapım konularında özellikle maliyetlere ilişkin yapılan çalışmalar (Bender, 1979; Çıracı ve diğerleri, 1996; Emsley ve diğerleri, 2002; Nuti ve Vanzi, 2003; Özkan ve Muratoğlu 2005; Newton ve Christian, 2006; Lowe ve diğerleri, 2006; Dorum ve diğerleri, 2006; Huang, 2007; Yaman ve Taş, 2007; Severcan ve diğerleri, 2007; Sönmez, 2008; Williams ve diğerleri, 2009; Dikmen ve Özek, 2011; Wang ve diğerleri, 2012; Chan, 2012; Kuser ve diğerleri, 2013; Sayar ve diğerleri, 2013; Jafarzadeh ve diğerleri, 2014; Cheng, 2014; Bruce ve diğerleri, 2015) incelenerek değişkenler derlenmiştir. Buna göre yıkım ve yapım maliyeti üzerinde etkili olabilecek değişkenler; kat sayısı, binanın bulunduğu bölgenin deprem sınıfı, binanın konumu (ana cadde üzeri, şehir merkezi, kırsal alan, vb.), bina beton basınç dayanımı (MPa), önem katsayısı, bina statığı, binanın toplam alanı (m²), binanın yapı tipi, binanın yaşı, zemin sınıfı, binanın kalitesi ve binanın bitişik nizam olması olarak belirlenmiştir.

Literatür taranarak oluşturulan anket formu, ikinci aşamada inşaatlarda yıkım ve yapım konularında bilgi ve deneyim sahibi inşaat mühendisleri, müteahhitler ve mimarlar ile yapılan derinlemesine görüşmelerde tartışılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucu elde edilen yorumlar, öneriler ve eleştiriler doğrultusunda anket formunda değişiklikler yapılarak sorular revize edilmiştir.

Üçüncü ve son aşamada, 5 farklı üniversitenin inşaat mühendisliği bölümü yapı anabilim dalı veya yapı işletmesi birimindeki 8 öğretim üyesi ile araştırmanın konusu ve amaçları ayrıntılı olarak tartışılmış ve öğretim üyelerinin araştırmanın amaçlarına yönelik olarak yukarıdaki süreçler sonucunda son haline getirilmiş anket formu hakkındaki görüş ve önerileri dikkate alınarak anket formu uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

Sonuç olarak anket formu üç bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik 4 soru, katılımcılar açısından bina maliyet oranının kaç olması halinde yıkım ve yeniden yapım kararı

alacaklarına ilişkin 1 soru; ikinci bölümde bir binayı yıkıp yeniden yapma nedenlerine ilişkin 11, yıkım maliyetini etkileyen değişkenlere ilişkin 8 ve yeniden yapım maliyetini etkileyen değişkenlere ilişkin 9 ifadeye yer verilmiştir. Son olarak katılımcılardan toplam yıkım maliyetini oluşturan 7 maliyet kalemi, ve yine toplam yeniden yapım maliyetini oluşturan 5 maliyet kalemini önem derecelerine göre ağırlıklandırmaları istenmiştir. Katılımcılara, ölçeklerde yer alan değişkenlerle ilgili önem dereceleri sorulmuş ve katılımcılardan her bir değişken için "1 - en az önemli" ve "5 - en çok önemli" olacak şekilde 1'den 5'e kadar önem derecelendirmesi yapmaları istenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini, Türkiye'de birinci derece deprem kuşağı üzerinde bulunan illerde inşaat yıkım ve yeniden yapım projelerinde faaliyet gösteren inşaat mühendisleri ile üniversitelerin inşaat mühendisliği bölümü yapı anabilim dalında görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. 2014 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) İnşaat mühendisleri odalarına kayıtlı inşaat mühendisi sayısı 95.209'dur. Bu çalışmada örnekleme olarak, birinci derecede deprem bölgesinde yer alan iller seçilmiş, bu nedenle bu illerin bağlı olduğu TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Şubelerine kayıtlı inşaat mühendislerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Marmara Bölgesi için İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Sakarya; Ege Bölgesi için İzmir; Karadeniz Bölgesi için Samsun; Doğu Anadolu Bölgesi için Erzurum ve Van, Akdeniz Bölgesi için Hatay TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Şubelerine ulaşılmış, ancak İç Anadolu Bölgesi için Kırşehir Temsilciliğine ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi için Diyarbakır TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Şubesi'ne ulaşılamamıştır. Diğer taraftan, Erzurum, Van ve Hatay Şubelerine kayıtlı inşaat mühendislerinden geri dönüş olmaması nedeniyle Şube yetkililerinden anketlerin uygulanması konusunda yardımcı olamayacakları yönünde geri bildirim alınmıştır. Sonuç olarak örnekleme çerçevesini İstanbul, Bursa, Kocaeli, Sakarya, İzmir ve Samsun olmak üzere toplam 6 şubeye kayıtlı 41.089 inşaat mühendisi oluşturmuştur.

Anket uygulama süreci Kasım-2015'de başlatılıp, Mart-2016'da sonlandırılmıştır. Anketler için 397 inşaat mühendisi ve inşaat mühendisi akademisyenden geri dönüş sağlanmış, eksik cevapların olduğu anketler elendikten sonra geriye kalan 385 anketle toplanan bilgiler araştırmanın veri setini oluşturmuştur. Tahmini güven aralığı %95 ve örnekleme hatası %5 olduğu varsayımıyla evreni temsil için örnek büyüklüğü 382'nin üzerinde olduğundan (Baş, 2010: 40), araştırma örnekleminin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmada öncelikle bir binanın yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini etkileyen faktörler tespit edilmiş, ardından bu faktörler ile, bir binaya ait güçlendirme maliyetinin o binanın yıkılıp yeniden yapılması halinde katlanılacak olan toplam yıkım ve yeniden yapım maliyetine oranı şeklinde hesaplanan bina maliyet oranı arasında bir ilişki olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezlerinin aşağıdaki şekilde kurulması uygun görülmüştür.

- **Hipotez 1:** Bina maliyet oranını, yıkımın bina yapısal özellikleri etkilemektedir.
- **Hipotez 2:** Bina maliyet oranını, yıkımın bina fiziksel özellikleri etkilemektedir.
- **Hipotez 3:** Bina maliyet oranını, yeniden yapımın deprem özellikleri etkilemektedir.
- **Hipotez 4:** Bina maliyet oranını, yeniden yapımın bina fiziksel özellikleri etkilemektedir.

Araştırmada veri analiz yöntemi olarak öncelikle tanımlayıcı istatistikler, ardından faktör analizi ve son olarak araştırma hipotezlerinin test edilmesi için çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve bulgular takip eden başlıklarda sunulmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Analizlere ilk olarak tanımlayıcı istatistikler ile başlanmıştır. Tanımlayıcı istatistikler aracılığıyla ölçeklerde bulunan ifadelerin önem dereceleri belirlenmiştir. Ardından yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Son olarak faktör analizi sonucu elde edilen faktörlerin maliyet oranına etkisi çoklu doğrusal regresyon ile analiz edilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Bu başlıkta katılımcıların genel özellikleri ile bina yıkım ve yeniden yapım maliyetleriyle ilgili ifadelerle verilen cevaplar sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; katılımcıların %93'ü inşaat mühendisi, %7'si ise inşaat mühendisi/akademisyendir. Katılımcıların iş tecrübesi ortalama 15,5 yıldır. İlaveten katılımcıların %76'sının özel şirketlerde, %11'inin kamuda, %7'sinin üniversitelerde ve %6'sının yapı denetim firmalarında çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcıların %67,50'si İstanbul'da faaliyet göstermektedir.

Katılımcıların %25,45'i bina maliyet oranı %40 olduğunda binayı yıkıp yeniden yapma kararı alacaklarını ifade ederken, %23,86'sı bu kararı bina maliyet oranı %41-50 arasında olursa, %22,86'sı ise yine bina maliyet oranı %51-70 arasında olursa yıkıp yeniden yapma kararı alırlık şeklinde belirtmişlerdir. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtların ortalaması %45,75 olarak hesaplanmış ve bu değer T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından tavsiye edilen %40'luk bina maliyet oranından biraz daha yüksek olduğu görülmüştür.

Bir binayı yıkıp yeniden yapma nedenlerine katılımcıların atfettiği önem aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda bir binayı yıkıp yeniden yapma kararı vermede en önemli nedenler olarak; binanın ağır hasarlı olması, beton basınç dayanımının çok düşük çıkması, korozyon ve yetersiz donatı tespit edilmesi, deprem performans düzeylerinin sağlanmaması, taşıyıcı sistem elemanlarının (kolon, kiriş, perde, döşeme, vs.) minimum boyutları

sağlamaması, binada burulma düzensizliğinin tespiti ve binanın kullanım ömrünü daha çok artırmak vb. gibi nedenler sıralanmıştır. Buna karşın bir binayı yıkıp yeniden yapmayı tercih etmede en az önemli nedenin ise bina sahibinin ekonomik durumu ve kişisel tercihleri olduğu görülmüştür.

Tablo 1’de verilen bulgular değerlendirildiğinde; binanın ağır hasarlı olması, düşük beton basınç dayanımına sahip olması, binada yetersiz donatı bulunması, deprem performans düzeylerinin sağlanamaması, taşıyıcı sistem elemanlarının minimum boyutları sağlamaması ve binada burulma düzensizliğinin tespiti şeklindeki nedenlerin tümünün, binanın deprem güvenliğine ait nedenler olduğu, herhangi bir olası deprem durumunda yaşanabilecek can kaybı riskinden dolayı bu nedenlerin var olduğu binaların güçlendirilmek yerine yıkılıp yeniden yapılmasının daha güvenli ve mantıklı olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Binayı Yıkıp Yeniden Yapma Nedenlerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

Binayı Yıkıp Yeniden Yapma Nedenleri	Ortalama	St. Sapma	Ağırlıkların % Ortalaması
Binanın ağır hasarlı olması	4,75	0,649	10,63
Bina beton basınç dayanımının çok düşük çıkması	4,66	0,733	10,31
Korozyon ve yetersiz donatı tespiti	4,62	0,730	10,22
Deprem performans düzeylerinin sağlanmaması	4,56	0,843	10,04
Taşıyıcı sistem elemanlarının (kolon, kiriş, perde, döşeme, vs.) minimum boyutları sağlamaması	4,32	0,932	9,50
Binada burulma düzensizliğinin tespiti	4,18	0,979	9,17
Binanın kullanım ömrünü daha çok artırmak	4,11	1,096	9,03
Yıkıp yeniden yapma maliyetinin güçlendirme maliyetine oranla daha makul olması	3,83	1,301	8,54
Binanın mimari ve statik projelerinin bulunmamasından kaynaklanan belirsizlik riski	3,54	1,192	7,78
Binanın mimari kullanım memnuniyetinin artırılması	3,39	1,244	7,40
Bina sahibinin kişisel durumu ve tercihleri	3,37	1,220	7,38

Bina Yıkım ve Yeniden Yapım Maliyetlerini Etkileyen Değişkenler

Bina yıkım maliyetini etkileyen değişkenlere katılımcıların attığı önem dereceleri aşağıdaki Tablo 2’de yer almaktadır. Bina yıkım maliyeti açısından önemli olan değişkenler binanın kat sayısı, binanın konumu, binanın toplam alanı, binanın bitişik nizam olması ve bina yapısıdır. Ayrıca, yıkım maliyeti üzerinde en az etkisi olan değişkenin binanın yaşı olduğu görülmüştür. Kat sayısı ve binanın toplam alanı, yıkım alanının büyüklüğü ile ilişkili olduğundan toplam yıkım maliyetini arttırmaması, araştırmanın başlangıcından itibaren beklenen bir sonuçtur. Aynı şekilde, binanın konumu özellikle belediyelerden alınan izinler ve yasal maliyetler açısından toplam yıkım maliyetini arttırıcı bir nitelik taşımaktadır. Örneğin; bir bina ana cadde üzerinde ise yıkım sırasında ilgili belediyeye ödenecek işgaliye ücreti artmaktadır. Ancak bu binanın herhangi bir kırsal alanda bulunduğu var sayıldığında böyle bir işgaliye ücretine katlanılması gerekmemektedir.

Benzer şekilde bina bitişik nizam olduğunda yıkım tekniklerinin de buna göre seçilmesi gerekir ve maliyetler artabilir. Örneğin, bitişik nizamlı bir binayı yıkmak için patlayıcıyla yıkım tekniği seçilemez. Aynı şekilde iş makineleri ile yıkımda da daha fazla önlem alınması gerekir. Bu tür binaların yıkımında genellikle elle yıkım ya da küçük iş makineleri ile yıkım tekniklerinin seçilmesi gerekir. Bu durum daha yüksek işgücü maliyetlerine katlanması anlamına gelmektedir. Son olarak, yağma binaların yıkımı çelik ya da beton binaların yıkımından daha kolaydır. Bu da hem zaman, hem de işgücü maliyetlerinde azalış anlamına gelir. Ancak günümüzde yağma binaların sayısının geçmişe nazaran oldukça azaldığı ve varolanların da genellikle Anadolu’nun kırsal bölgelerinde bulunduğu görülmektedir. Benzer şekilde, Türkiye’de çelik binalara da oldukça az rastlanmakta olup, en yaygın bina türü betonarme binalardır (Yüksel, 2008: 261).

Tablo 2. Bina Yıkım Maliyetini Etkileyen Değişkenlerin Önem Derecelerine Göre Tanımlayıcı İstatistikleri

<u>Değişkenler</u>	<u>Ortalama</u>	<u>Standart Sapma</u>	<u>Ağırlıkların % Ortalaması</u>
Kat sayısı	4,39	0,918	15,10
Konum (ana cadde üzeri, şehir merkezi vb.)	4,15	1,065	14,09
Binanın toplam alanı	4,14	0,970	14,17
Binanın bitişik nizam olması	4,11	0,923	14,06
Binanın yapısı (yığma, betonarme, çelik vb.)	4,05	0,995	13,20
Bina beton basınç dayanımı	3,11	1,280	10,27
Bina statifi	3,04	1,247	10,05
Binanın yaşı	2,75	1,268	9,06

Binanın yeniden yapım maliyetlerini etkileyen değişkenler için katılımcıların verdiği önem dereceleri ise aşağıdaki Tablo 3'te sıralanmıştır. Tablo 3'e göre bina yapım maliyetlerini etkileyen en önemli değişkenler sırasıyla; kat sayısı, binanın toplam alanı, binanın kalitesi ve bina yapısıdır. Bina yeniden yapım maliyetini etkileyen en düşük öneme sahip değişken ise binanın konumudur. Kat sayısı ve binanın toplam alanı doğrudan bina yapım maliyetleri ile ilişkili olduğundan elde edilen bulgular araştırmanın dizaynı aşamasında beklenen bir sonuçtur. Aynı şekilde, lüks bir binanın yapım maliyetleri ile 3. sınıf veya basit bir binanın yapım maliyetlerinin aynı olması beklenemez. Dolayısıyla bina kalitesi arttıkça yapım maliyetlerinin artması beklenmektedir. Bina yapısı açısından durum incelendiğinde, çelik ve betonarme yapıların yığma yapılara nazaran daha yüksek maliyetli olduğu uygulamada görülmektedir.

Tablo 3. Bina Yeniden Yapım Maliyetini Etkileyen Değişkenlerin Önem Derecelerine Göre Tanımlayıcı İstatistikleri

<u>Değişkenler</u>	<u>Ortalama</u>	<u>Standart Sapma</u>	<u>Ağırlıkların % Ortalaması</u>
Kat sayısı	4,32	0,896	12,11
Binanın toplam alanı	4,32	0,902	12,05
Binanın kalitesi (lüks, I. sınıf, II. sınıf, vs.)	4,29	0,953	11,95
Binanın yapısı (yığma, betonarme, çelik, prefabrik, vs.)	4,28	0,875	11,91
Binanın bulunduğu bölgenin deprem sınıfı	3,98	0,980	10,98
Zemin sınıfı	3,97	0,970	11,01
Bina statifi	3,79	1,017	10,32
Önem katsayısı	3,75	1,028	10,06
Konum (ana cadde üzeri, şehir merkezi, ilçe, kırsal alan,..)	3,49	1,206	9,61

Bina Yıkım ve Yeniden Yapım Maliyetleri Kalemlerinin Ağırlıkları

Bina yıkım ve yeniden yapım maliyetini oluşturan maliyet kalemlerinin toplam yıkım ve yeniden yapım maliyeti içerisindeki ağırlıkları aşağıdaki Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Maliyet Kalemlerinin Bina Yıkım ve Yeniden Yapım Maliyetleri İçindeki Ağırlıkları (%)

Maliyet Kalemleri	Ortalama	S. Sapma
Yıkım Maliyeti		
Makine kullanım maliyetleri	17,65	4,520
Yıkıntı atıklarının dökümü ve nakliyesiyle ilgili maliyetler	16,45	4,313
Geri kazanılabilir malzemelerin ayrıştırılması, depolanması ve nakliyesiyle ilgili maliyetler	15,04	4,064
İşçilik maliyetleri	14,09	3,710
Yasal izin maliyetleri	12,99	3,402
İdari maliyetler (proje hazırlama, planlama, yürütme, vs.)	12,18	3,350
Malzeme maliyetleri	11,60	4,004
Toplam	100	
Yeniden Yapım Maliyeti		
İşçilik maliyetleri	22,88	4,017
Makine kullanım maliyetleri	21,76	3,251
İdari maliyetler (proje hazırlama, planlama, yürütme, vs.)	20,08	3,367
Malzeme maliyetleri	17,85	3,759
Yasal izin maliyetleri	17,43	4,339
Toplam	100	

Tablo 4'ün ilk kısmında toplam yıkım maliyeti içinde yıkım maliyeti kalemlerinin yüzdeleri, ikinci kısmında ise toplam yeniden yapım maliyeti içinde yeniden yapım maliyeti kalemlerinin yüzdeleri verilmiştir. Buna göre, toplam bina yıkım maliyeti içinde, makine kullanım maliyetlerinin en yüksek, malzeme maliyetlerinin ise en düşük maliyet kalemi olduğu görülmüştür. Toplam bina yeniden yapım maliyeti içinde ise, en yüksek maliyet kaleminin işçilik maliyetleri, en düşük maliyet kaleminin ise yasal izin maliyetleri olduğu tespit edilmiştir. Burada dikkat çekici husus idari maliyet ve yasal izin maliyeti toplamının, yapım maliyetinin %25'ini yıkım maliyetinin ise %37'sini oluşturmasıdır. İdari ve yasal izin maliyetlerinin uygulamadaki durumları için bir Belediye'de görev yapan inşaat mühendisi ve mimarlar ile ve bir inşaat mühendisliği bürosundaki inşaat mühendisleri ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen bilgilere göre; belediyeler yapı ruhsatının verilmesi aşamasında bina ile ilgili pek çok niteliğe göre ruhsat bedeli ve harç miktarını hesaplamaktadır. Aynı şekilde idari maliyetlerin yaklaşık tutarları öğrenilmiş, ancak bu tutarların da bölgeden bölgeye değiştiği bilgisi elde edilmiştir. Sonuç olarak, bir binanın gerek yıkımı gerekse yeniden yapımı ile ilgili idari ve yasal izin maliyetleri için bir genelleme yapmak oldukça zordur. Bu nedenle bu tür maliyetlerin her bina için özel olarak tespit edilmesi ve diğer maliyetlere eklenmesi daha mantıklıdır. Bu araştırmada somut bilgi sunulabilmesi açısından, yasal izin maliyetleri ve idari maliyetlerle ilgili sunulan oran katılımcıların görüşleri çerçevesinde hesaplanan genel bir orandır.

Verilerin Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Tablo 4'te bir binanın toplam yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini oluşturan maliyet kalemlerinin ağırlıklarına yer verilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde ise bu maliyet kalemlerini, dolayısıyla toplam maliyetleri etkileyen değişkenlerin neler olduğu yıkım maliyeti için Tablo 2'de, yeniden yapım maliyeti için ise Tablo 3'te verilen değişkenler açısından incelenmiştir. Faktör Analizinde, Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) ve varimax rotasyonu, Güvenilirlik Analizinde ise Cronbach Alfa Katsayısı (α) kullanılmıştır. Her bir ölçek için elde edilen bulgular ve bu bulgulara ait yorumlar izleyen başlıklarda sırasıyla verilmiştir.

Bina Yıkım Maliyetini Etkileyen Değişkenlerin Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Bir binanın yıkım maliyetini etkileyen değişkenlerin bulunduğu ve Tablo 2'de tanımlayıcı istatistik bulguları verilen anket ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Yapılan ilk analizde KMO değeri 0,749 ve Barlett Testi sonucu 993,424 $p=0.000$ 'dir. Örnek büyüklüğünün ve değişkenler arası korelasyonun faktör analizi için elverişli olduğunu görülmüştür. Ters görüntü korelasyon matrisinin diyagonal değerleri de arzulan şekilde bütün değişkenler için 0,500'ün üzerindedir. Analiz sonucu elde edilen iki faktörün toplam varyans açıklama seviyesi %59,003'tür. Ancak, ortak varyans değerleri dikkate alındığında bazı değişkenlerin ölçekten çıkarılması gerekmiştir. İlk olarak, "binanın bitişik nizam olması" değişkeninin ortak varyans değerinin 0,351 olması gerekçesiyle ölçekten çıkarılması ve analizin tekrarlanmasına karar verilmiştir.

Yapılan ikinci analiz sonuçlarına göre, KMO değeri 0,733, Barlett Testi 899,132 p=0.000 ve toplam varyans açıklama değeri %63,860'dır. Ancak ortak varyans değerlerine bakıldığında "binanın konumu" değişkenine ait ortak varyans değerinin 0,352 olduğu görülmüştür. Bu nedenle değişken ölçekten çıkarılarak, faktör analizi tekrarlanmıştır.

Yapılan üçüncü faktör analizinde, KMO değeri 0,720, Barlett Testi 808,682 p=0.000 ve toplam varyans açıklama değeri %70,483 olarak hesaplanmıştır. Değişkenlerin ortak varyans değerlerine bakıldığında bütün değerlerin 0,500'ün üzerinde olduğu ortaya konmuştur. Böylece örnek büyüklüğünün, değişkenler arası korelasyonun, değişkenlerle faktörler arası korelasyonun yeterli olduğu görülmüştür. Bulgular ayrıntılı biçimde aşağıdaki Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Bina Yıkım Maliyetini Etkileyen Değişkenler

Değişkenler ve Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	% Açıklanan Varyans	α
Faktör 1: Bina Yapısal Özellikleri				
• Bina statüğü	0,900	2,662	41,466	0,873
• Bina yaş	0,886			
• Bina beton basınç dayanımı	0,868			
Faktör 2: Bina Fiziksel Özellikleri				
• Bina toplam alanı	0,847	1,567	29,017	0,642
• Kat sayısı	0,782			
• Bina yapısı	0,627			
KMO: 0,720 Barlett Testi: 808,68 p=0,000				

Tablo 5'te görüldüğü üzere analiz sonucu iki faktör ortaya çıkmıştır. İlk faktör olan "binanın yapısal özellikleri" toplam varyansın %41,47'sini, ikinci faktör olan "binanın fiziksel özellikleri" faktörü ise %29,02'sini açıklamakta, her iki faktör kümülatif olarak toplam varyansın %70,48'ini açıklamaktadır.

Bina Yeniden Yapım Maliyetini Etkileyen Değişkenlerin Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Bir binanın yeniden yapım maliyetini etkileyen değişkenlerin yer aldığı ve Tablo 3'te tanımlayıcı istatistik bulguları verilen anket ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi ile KMO ve Barlett testleri yapılmıştır. Analiz sonucunda KMO değeri 0,789 ve Barlett İstatistiği 1014,578 ve p=0,000 bulunmuştur. Bu bulgular, örnek büyüklüğünün ve değişkenler arası korelasyonun faktör analizi için elverişli olduğunu göstermiştir. Ters görüntü korelasyon matrisinin diyagonal değerlerinin 0,50'nin üzerinde olduğu görülmüş ve bu anlamda da faktörlerin değişkenlerle korelasyonun yüksek olduğu görülmüştür. Ancak, her bir değişken için ortak varyans değerleri incelendiğinde "konum" değişkeni 0,268'lik ortak varyansa sahip olduğu gerekçesiyle ölçekten çıkarılmıştır.

Yapılan ikinci faktör analizinde, KMO değeri 0,782 ve Barlett Testi 936,968 p=0.000 hesaplanmıştır. Bu bulgular örnek büyüklüğünün ve değişkenler arası korelasyonun faktör analizi için elverişli olduğunu göstermiştir. Ters görüntü korelasyon matrisinin diyagonal değerlerinin 0,500'ün üzerinde olduğu görülmüş ve bu anlamda da faktörlerin değişkenlerle korelasyonun yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Buna karşın, "binanın yapısı" değişkenine ait ortak varyans değerinin 0,445 olduğu görülmüş ve bu değişkenin ölçekten çıkarılarak faktör analizinin yeniden yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 6. Bina Yeniden Yapım Maliyetini Etkileyen Değişkenler

<u>Değişkenler ve Faktörler</u>	<u>Faktör Yükleri</u>	<u>Özdeğer</u>	<u>% Açıklanan Varyans</u>	<u>α</u>
<u>Faktör 1: Deprem Özellikleri</u>				
• Bina statüğü	0,816	3,004	36,640	0,818
• Önem katsayısı	0,814			
• Zemin sınıfı	0,779			
• Binanın bulunduğu bölgenin deprem sınıfı	0,760			
<u>Faktör 2: Binanın Fiziksel Özellikleri</u>				
• Binanın toplam alanı	0,837	1,410	26,421	0,666
• Kat sayısı	0,746			
• Binanın kalitesi (lüks, I. sınıf, II. sınıf, vs.)	0,707			
KMO: 0,744 Barlett Testi: 800,26 p= 0,000				

Tablo 6'da sunulan üçüncü faktör analizinde KMO değeri 0,744, Barlett Testi 800,260 p=0.000 ve toplam varyans açıklama değeri %63,061 olarak hesaplanmıştır. Değişkenlerin ortak varyans değerlerine bakıldığında bütün değişkenlere ait değerlerin 0,500'ün üzerinde olduğu görülmüştür. Böylece örnek büyüklüğünün, değişkenler arası korelasyonun, değişkenlerle faktörler arası korelasyonun yeterli olduğu görülmüştür. Faktörlerin Cronbach Alfa Katsayısı hesaplandığında binanın deprem özellikleri faktörünün yüksek derecede güvenilir, binanın fiziksel özellikleri faktörünün ise oldukça güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6'daki faktör analizi bulgularına bakıldığında birinci faktör olan "deprem özellikleri" faktörünün, toplam varyansın %36,64'ünü, ikinci faktör olan "binanın fiziksel özellikleri" faktörünün ise %26,42'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Her iki faktör birlikte toplam varyansın %63,06'sını açıklamaktadır. Faktörler incelendiğinde depreme dayanıklılık faktörünün ilk faktör olarak ortaya çıkması araştırmanın dizaynı sırasında tahmin edilen ve istenen bir sonuçtur. Ayrıca, bina yeniden yapım maliyetini etkileyen en önemli değişkenlerin bina statüğü, bina önem katsayısı ve binanın toplam alanı, olduğu görülmüştür.

Regresyon Analizi Bulguları

Araştırmanın amacına yönelik olarak bina yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinin bina maliyet oranına etkisini ölçmek için, faktör analizi sonucu tespit edilen faktörlerin, bina maliyet oranına etkisi çoklu doğrusal regresyon analizi ile tahmin edilmiştir. Kurulan ilk regresyon modelinde, faktör analizinden elde edilen ve yıkım maliyetini etkileyen "Yıkımın Bina Yapısal Özellikleri" ve "Yıkımın Bina Fiziksel Özellikleri" faktörleri modelin bağımsız değişkenlerini, anket formu ile katılımcılara yöneltilen "bina maliyet oranı kaç olursa yıkım ve yeniden yapım kararı verirsiniz" sorusuna verilen yanıt ise modelin bağımlı değişkenini oluşturmuştur.

Aynı şekilde, kurulan ikinci regresyon modelinde, faktör analizi ile bina yeniden yapım maliyetini etkilediği tespit edilen "Yapımın Deprem Özellikleri" ve "Yapımın Bina Fiziksel Özellikleri" faktörleri modelin bağımsız değişkenlerini, yine aynı şekilde elde edilen bina maliyet oranı verisi ise modelin bağımsız değişkenini oluşturmuştur.

Regresyon analizi tahmininin tutarlılığı için regresyon analizinin varsayımlarının karşılanması gerekmektedir. Bu varsayımlardan ilki, verilerin normal dağılımı varsayımdır. Modeldeki bağımsız değişkenler faktör analizi sonucunda üretilen faktör skorları olduğundan tam normal dağılıma sahiptir. Regresyon analizinin diğer varsayımı, değişen varyans sorunu olmamasıdır. Değişen varyans sorununun varlığı Glejser (1969) testi ile ölçülmüş, değişkenlerin tümünde t değerine ait anlamlılık seviyelerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmüş ve değişen varyansın olmadığına karar verilmiştir. Regresyon analizinin bir diğer varsayımı da, bağımsız değişkenler arasında yüksek çoklu doğrusal bağlantı sorunun olmamasıdır. Bağımsız değişkenler faktör analizi skorları olduğundan, faktör skorları arasındaki korelasyon çok küçük olacak biçimde hesaplanır. Dolayısıyla, bağımsız değişkenler arasında yüksek çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmamaktadır. Böylece, modeldeki değişkenler ve yapılan tahmin, regresyon analizi varsayımlarını sağlamaktadır. Regresyon analizi bulguları aşağıdaki Tablo 7 ve 8'de sunulmuştur.

Tablo 7. Bina Yıkım Maliyetini Etkileyen Faktörlerin Bina Maliyet Oranına Etkisi

<u>Değişkenler</u>	<u>Katsayı</u>	<u>Standart Hata</u>	<u>t</u>	<u>p</u>
Sabit Terim	40,326	0,484	83,258	0,000
Yıkımın Bina Yapısal Özellikleri	-0,061	0,485	-0,125	0,900
Yıkımın Bina Fiziksel Özellikleri	-0,184	0,485	-0,379	0,705
R ² = 0,000 F = 0,079 p=0,924				

Tablo 7’de bina yıkım maliyetini etkileyen faktörlerin bina maliyet oranına etkisini ortaya koyan doğrusal regresyon modeli sonuçları sunulmuştur. Modelin hem bir bütün olarak hem de bina yıkım maliyetini etkileyen faktörlerin bina maliyet oranını açıklama düzeyi yetersizdir. Bina maliyet oranı ile bina yıkım maliyetini etkileyen faktörler arasında doğrusal ve önemli bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla “Yıkımın Bina Yapısal Özellikleri” ve “Yıkımın Bina Fiziksel Özellikleri” bağımsız değişkenlerinin bina maliyet oranına etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Böylece, “Hipotez 1: Bina maliyet oranını, yıkımın bina yapısal özellikleri etkilemektedir” ve “Hipotez 2: Bina maliyet oranını, yıkımın bina fiziksel özellikleri etkilemektedir” hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 7’deki regresyon analizi bulguları değerlendirildiğinde bina yıkım maliyetini etkileyen faktörlerin bina maliyet oranı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bina maliyet oranı, bir binanın güçlendirme maliyetinin, o binanın yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinin toplamına bölünmesi suretiyle hesaplanır. Dolayısıyla bina maliyet oranı, hem oranın payında yer alan güçlendirme maliyetini, hem de oranın paydasında yer alan yıkım ve yeniden yapım maliyetlerini kapsamaktadır. Tablo 5 ve Tablo 6’da verilen faktörlerin bu maliyetlerin tümünü benzer seviyede etkilediği varsayıldığında, regresyon analizi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilmemesi mantıklı kabul edilebilir.

Tablo 8. Bina Yeniden Yapım Maliyetini Etkileyen Faktörlerin Bina Maliyet Oranı Üzerindeki Etkisi

<u>Değişkenler</u>	<u>Katsayı</u>	<u>Standart Hata</u>	<u>t</u>	<u>p</u>
Sabit Terim	40,326	0,479	84,197	0,000
Yeniden Yapımın Deprem Özellikleri	-1,316	0,480	-2,745	0,006
Yeniden Yapımın Bina Fiziksel Özellikleri	0,545	0,480	1,136	0,257
R ² = 0,023 F = 4,413 p=0,013				

Tablo 8’deki bir binanın yeniden yapım maliyetini etkileyen faktörlerin bina maliyet oranına etkisini tahmin eden modele göre, yeniden yapım maliyetini etkileyen faktörler bina maliyet oranındaki toplam varyansın sadece %2,3’ünü açıklamaktadır. Bir bütün olarak modele bakıldığında bina yeniden yapım maliyetini etkileyen faktörlerle bina maliyet oranı arasında doğrusal ve önemli bir ilişkinin olduğunu F testi göstermektedir. Daha yakından ele alınıp modeldeki bağımsız değişkenler incelendiğinde, “Yeniden Yapımın Deprem Özellikleri” faktörünün bina maliyet oranını negatif, “Yeniden Yapımın Bina Fiziksel Özellikleri” faktörünün ise pozitif yönde etkilediği görülmüştür. “Yapımın Deprem Özellikleri” faktörünün bina maliyet oranına etkisi istatistiksel olarak anlamlı iken, “Yapımın Bina Fiziksel Özellikleri” faktörünün etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgulara göre “Hipotez 3: Bina maliyet oranını, yeniden yapımın deprem özellikleri etkilemektedir” hipotezi kabul edilmiş, “Hipotez 4: Bina maliyet oranını, yeniden yapımın bina fiziksel özellikleri etkilemektedir” hipotezi ise reddedilmiştir.

Bir binanın deprem özelliklerinde artış görüldüğünde, örneğin “yeniden yapımın deprem özellikleri” faktörü altında yer alan önem katsayısı değişkeni arttığında, bina daha önemli olduğundan (hastane, okul binası, vb.) binanın yıkılarak yeniden yapılması kararının verilmesi daha yüksek bir olasılıktır. Dolayısıyla bina maliyet oranının paydasında bir artış görülür. Benzer şekilde binanın zemin sınıfında 1. sınıftan 4. sınıfa doğru gidildiğinde, binanın zemini dayanıksızlaşır ve bina olası bir deprem karşısında daha riskli hale gelir. Bu durumda yine binanın güçlendirilmesi yerine yıkılarak yeniden yapılması daha çok tercih edilir. Aynı durum deprem bölgesi için de geçerlidir. 5. Derecede deprem bölgesinden birinci derecede deprem bölgesine doğru gidildikçe, deprem riski artar ve risk arttığında binanın güçlendirilmesi yerine yıkılarak yeniden yapılması kararı verilir. Dolayısıyla bina maliyet oranının paydasında bir artış görülür ve bu da maliyet oranının düşmesine neden olur. Sonuç olarak Tablo 8’de ulaşılan “Yeniden Yapımın Deprem Özellikleri” faktörünün bina maliyet oranını negatif yönlü etkilemesi şeklindeki bulgu uygulama açısından anlamlı bir bulgudur.

Tablo 8’de “Yapımın Bina Fiziksel Özellikleri” faktörünün bina maliyet oranı üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması, bu faktörün altında yer alan binanın toplam alanı ve kat sayısı değişkenlerinin bina maliyet oranının hem payını, hem de paydasınbenzer şekilde etkilemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yani, bir binanın toplam alanı veya kat sayısı arttığında genel olarak güçlendirme, yıkım ve yeniden yapım maliyetlerinin tümü artmaktadır. Dolayısıyla bina maliyet oranı açısından bu faktörün etkisi nötrleşmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İnşaat sektörü, bir ülke ekonomisinin öncü sektörlerinden biri olup, özellikle son yıllarda Türkiye ekonomisinde de hareketliliği sağlayan en önemli sektörlerdendir. Sektöre yüklenen bu sorumluluk göz önünde bulundurulduğunda, inşaat sektörü ile ilgili yapılacak akademik ve uygulamalı tüm çalışmalar oldukça büyük önem arz etmektedir. Ancak, literatürde akademik anlamda bu konuda yapılmış çalışmaların çoğunun teknik konularla ilgili olduğu ve konuya maliyetler açısından yaklaşan sınırlı sayıda çalışma bulunduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, çalışma ile ekonominin can damarlarından biri olan inşaat sektöründe bina yıkım ve yapım faaliyetleri incelenerek, bu faaliyetleri oluşturan maliyetler ve yine bu maliyetleri etkileyen faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda inşaat mühendislerinin görüşlerine göre, bir binanın yıkım maliyetini etkileyen faktörler: binanın yapısal özellikleri (bina statüğü, binanın yaşı ve bina beton basınç dayanımı) ve binanın fiziksel özellikleri (binanın toplam alanı, kat sayısı, binanın yapısı) olarak; yeniden yapım maliyetini etkileyen faktörler ise: binanın deprem özellikleri (bina statüğü, önem katsayısı, zemin sınıfı, binanın bulunduğu bölgenin deprem sınıfı) ve binanın fiziksel özellikleri (binanın toplam alanı, kat sayısı, binanın kalitesi) olarak belirlenmiştir.

Araştırmada ayrıca T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından bir yapının güçlendirilmesi veya yıkılıp yeniden yapılması kararının verilmesinde kullanılan bina maliyet oranına bina yıkım maliyetini etkileyen faktörler ile bina yeniden yapım maliyetini etkileyen faktörlerin etkisi incelenmiştir. Bina maliyet oranı; bir binayı güçlendirme maliyetinin, o binayı yıkarak yeniden yapma maliyetleri toplamına oranlanması şeklinde hesaplanır. Bu oran uygulamada Bakanlık tarafından %40 olarak tavsiye edilir. Ancak bu oranın hangi faktörlerden etkilendiği veya neden %40 olduğuna ilişkin resmi bir bilgi mevcut değildir. Araştırma sonucunda, bina yeniden yapımının bina fiziksel özellikleri, yıkımın bina yapısal özellikleri ve yıkımın bina fiziksel özellikleri faktörlerinin, bina maliyet oranına etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bunun temel nedeni bu faktörlerin bina maliyet oranını oluşturan bütün maliyetleri hemen aynı şekilde etkiliyor olmasıdır. Diğer taraftan, analizler sonucu bina maliyet oranına sadece yeniden yapımın deprem özelliklerinin etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca göre, binanın statüğü, önem katsayısı, zemin sınıfı, bulunduğu bölgenin deprem sınıfı gibi deprem özelliklerinin bina maliyet oranını etkilediği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, binanın yıkılıp yeniden yapılması söz konusu olduğunda, binaya ait deprem özelliklerinin dikkatle gözden geçirilmesi ve bina maliyetlerine nasıl yansıtılacağına doğru bir şekilde değerlendirilmesi gerekir.

Son olarak bina maliyet oranını etkileyen faktörlerin neler olduğuna ilişkin yapılan araştırmalarda literatürde bu konuda bir boşluk olduğu görülmüş ve bu nedenle bulgular literatür ile karşılaştırılamamıştır. Literatürdeki bu boşluk, inşaat sektörünün önemi dikkate alındığında gelecekte bu alanda çalışmalar yapılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalarda, inşaat faaliyetleri daha ayrıntılı incelenerek, maliyetleri etkileyecek faktörler daha ayrıntılı şekilde araştırılabilir. İlaveten, çalışmalarda sadece maliyetler açısından değil, inşaat faaliyetleri sonucu özellikle ortaya çıkan artıkların geri dönüşümü vb. gibi uygulamaların sosyal maliyet ve getirileri dikkate alınarak fayda/maliyet analizlerine ağırlık verilebilir. Bir binanın yıkılıp yeniden yapılması konusunda fayda/maliyet analizinde sürdürülebilirlik ve yeşil bina kavramları da ayrıca dikkate alınmalıdır. Yapılan pek çok araştırmada eski yapıların enerji tüketimlerinin çok yüksek olduğu, bu nedenle kentsel dönüşüm vb. gibi projelerle özellikle gelişmiş ülkelerde bu tür yapıların yıkılarak yerlerine daha az enerji tüketen, çevre dostu, yeşil binaların yapıldığı, hükümetler tarafından bu tür projeler için yüksek tutarlarda bütçeler ayrıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, binaların yıkılıp yeniden yapılması konusu sadece fayda/maliyet dengesi, deprem önlemi ya da konforlu yapıların inşa edilmesi ile ilgili olmayıp, sürdürülebilirliğin sağlanması ve çevre kirliliğinin azaltılması konuları ile de yakından ilgilidir.

Kaynaklar

- Akintoye, A. ve Fitzgerald, E. (2000). A Survey of Current Cost Estimating Practices in the UK. *Construction Management & Economics*, 18(2), 161-172. doi:10.1080/014461900370799.
- Al-Hajji, A. ve Horner, M. W. (1998). Modelling the Running Costs of Buildings. *Construction Management & Economics*, 16, 459-470.
- Antohie, E. ve Iacob, V. (2013). The Determination of the Costs Associated with Constructions' Demolition and Their Place in the Global Cost in Constructions. *Bulletin of the Polytechnic Institute of Iasi - Construction & Architecture Section*, 63(2), 9-18.
- Ashworth, A. (2006). *Contractual Procedures in the Construction Industries*, 5. Baskı, London: Pearson Education.
- Baş, T. (2010). *Anket*. Ankara: Seçkin.
- Bender, B. (1979). The Determinants of Housing Demolition and Abandonment. *Southern Economic Journal*, (1), 131-144. doi:10.2307/1057008.
- Biçkici, B. (2007). *Çok Değişkenli Varyans Analizi ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizinin Uygulamalı Olarak Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Birecikli, B. M. (2011). *Yapı Metrajı ve Maliyeti*. 1. Baskı, İstanbul: Birsan Yayınevi.
- Bruce, T., Zuo, J., Rameezdeen, R. ve Pullen, S. (2015). Factors influencing the retrofitting of existing office buildings using Adelaide, South Australia as a case study. *Structural Survey*, 33(2), 150-166. doi:10.1108/SS-05-2014-0019.

- Bullen, P. A. ve Love P. E. D. (2010). The Rhetoric of Adaptive Reuse or Reality of Demolition: Views from the Field. *Cities*, (27), 215-224.
- Büyükmirza, K. (2011). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*, 16. Baskı, Ankara: Gazi.
- Cha, H. S., Kim, K. H., ve Kim, C. K. (2011). Case study on selective demolition method for refurbishing deteriorated residential apartments. *Journal of Construction Engineering and Management*, 138(2), 294-303.
- Chan, C. T. W. (2012). The Principal Factors Affecting Construction Project Overhead Expenses: an Exploratory Factor Analysis Approach. *Construction Management & Economics*, 30(10), 903-914. doi:10.1080/01446193.2012.717706.
- Chang, P.T. ve Chang, C.H. (2006). An Elaborative Unit Cost Structure-Based Fuzzy Economic Production Quantity Model. *Mathematical & Computer Modelling*, 43 (11-12), 337-1356. doi:10.1016/j.mcm.2005.02.012.
- Chau, K. W. (1995). Monte Carlo Simulation of Construction Costs Using Subjective Data. *Construction Management & Economics*, 13(5), 369-383.
- Cheng, Y.M. (2014). An Explorataion into Cost-Influencing Factors on Construction Projects. *International Journal of Project Management*, 32, 850-860.
- Cochran, K., Townsend, T., Reinhart, D. ve Heck, H. (2007). Estimation of regional building-related C&D debris generation and composition: Case study for Florida, US. *Waste management*, 27(7), 921-931. doi:10.1016/j.wasman.2006.03.023.
- Cochran, K. M. ve Townsend, T. (2010). Estimating Construction and Demolition Debris Generation Using a Materials Flow Analysis Approach. *Waste Management*, 30, 2247-2254.
- Coelho, A. ve Brito, J.D. (2011). Economic Analysis of Conventional Versus Selective Demolition - A Case Study. *Resources, Conservation & Recycling*, 55(3), 382-392.
- Corinaldesi, V., Giuggiolini, M., & Moriconi, G. (2002). Use of Rubble from Building Demolition in Mortars. *Waste management*, 22(8), 893-899. doi:10.1016/S0956-053X(02)00087-9.
- Çabuk, A. ve Yücel, E. (2012). Adli Muhasebecilik Mesleğinin Türkiye'deki Gelişme Potansiyeline Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ekim, 67-84.
- Çıracı, M., Çıracı, H., Sey, Y., Tıknaztepe, M., Eski, O., Çiçekyüzlü, N. ve Usta, H. (1996). Konutlarda Maliyet Tahmini İçin Bir Model. *TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi*, No:6.
- Dantata, N., Touran, A. ve Wang, J. (2005). An analysis of cost and duration for deconstruction and demolition of residential buildings in Massachusetts. *Resources, Conservation and Recycling*, 44(1), 1-15. doi:10.1016/j.resconrec.2004.09.001
- Da Rocha, C. G. ve Sattler, M. A. (2009). A Discussion on the Reuse of Building Components in Brazil: An Analysis of Major Social, Economical and Legal Factors. *Resources, Conservation & Recycling*, 54(2), 104-112. doi:10.1016/j.resconrec.2009.07.04.
- Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik, Deprem Yönetmeliği. (2007). *T.C. Resmi Gazete*, 26454, 6 Mart 2007.
- Dikmen, S. Ü. ve Özek, Senem (2011). Deprem Bölgelerinde Zemin Sınıfının Sanayi Yapılarının Maliyetine Etkisi. *İMO Teknik Dergi*, 357(22), 5543-5558.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). (2006). *T.C. Resmi Gazete*, 26215, 1 Temmuz 2006.
- Dorum, A., Özkan, Ö. Ve Erdal, M. (2006). Farklı Deprem Bölgeleri ve Farklı Zemin Sınıflarının Kaba Yapı Maliyetine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Teknik-Online Dergisi*, 5(1), 1-9. URL: <http://sutod.selcuk.edu.tr/sutod/article/viewFile/20/578>. (15.09.2016).
- Duran, X., Lenihan, H. ve O'Regan, B. (2006). A Model for Assessing the Economic Viability of Construction and Demolition Waste Recycling—The Case of Ireland. *Resources, Conservation and Recycling*, 46(3), 302-320. doi:10.1016/j.Resconrec.2005.08.003.
- Egbelakin, T., Wilkinson, S. Ve Ingham, J. (2014). Economic Impediments to Successful Seismic Retrofitting Decisions. *Structural Survey*, 32(5), 449-466. doi:10.1108/SS-01-2014-0002.
- Elhag, T. M. S., Boussabaine, A. H. ve Ballal, T. M. A. (2005). Critical determinants of construction tendering costs: Quantity surveyors' standpoint. *International Journal of Project Management*, 23(7), 538-545.
- El-Haram, M. A., Marenjak, S. ve Horner, M. W. (2002). Development of a generic framework for collecting whole life cost data for the building industry. *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 8(2), 144-151. doi:10.1108/13552510210430017.

- Emsley, M. W., Lowe, D. J., Duff, A. R., Harding, A. ve Hickson, A. (2002). Data modelling and the application of a neural network approach to the prediction of total construction costs. *Construction Management & Economics*, 20(6), 465-472.
- Erdik, M. (2001). Report on 1999 Kocaeli and Duzce (Turkey) Earthquakes. Casciati, F. ve Magonette, G. (Ed.). *Structural Control for Civil and Infrastructure Engineering* içinde (ss.149-186). Singapore: World Scientific.
- Erdik, M. (2005). İstanbul Deprem Senaryoları. 3. *İstanbul ve Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. (ss.53-57). İstanbul: Maya Basın Yayın. URL:<http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/3949.pdf>. (20.10.2016).
- Eroğlu, A. (2010). Çok Değişkenli İstatistik Tekniklerin Varsayımları. Kalaycı, Ş. (Ed.). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5. Baskı içinde. (ss.205-234). Ankara: Asil.
- Flyvbjerg, B., Holm, M. S. ve Buhl, S. (2002). Underestimating Costs in Public Works Projects: Error or Lie?. *Journal of the American planning association*, 68(3), 279-295.
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update*. 10. Baskı. Boston: Pearson.
- Glejser, H. (1969). A New Test for Heteroskedasticity. *Journal of the American Statistical Association*, 64(235), 315-323.
- Gluch, P. ve Baumann, H. (2004). The Life Cycle Costing (LCC) Approach: A Conceptual Discussion of Its Usefulness for Environmental Decision-Making. *Building and Environment*, 39(5), 571-580. doi:10.1016/j.buildenv.2003.10.008.
- Greenhalgh, B. (2013). *Introduction to Estimating for Construction*. New York: Routledge.
- Hall, M. ve Tomkins, C. (2001). A Cost of Quality Analysis of A Building Project: Towards A Complete Methodology for Design and Build. *Construction Management & Economics*, 19(7), 727-740. doi:10.1080/01446190110066146.
- Hiete, M., Stengel, J., Ludwig, J. ve Schultmann, F. (2011). Matching Construction and Demolition Waste Supply to Recycling Demand: A Regional Management Chain Model. *Building Research & Information*, 39(4), 333-351. doi:10.1080/09613218.2011.576849.
- Huang, H. (2007). *Study of Reinforced Concrete Building Demolition Methods and Code Requirements*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). West Virginia University/College of Engineering and Mineral Resources, Morgantown, West Virginia, USA.
- Huang, W. L., Lin, D. H., Chang, N. B. ve Lin, K. S. (2002). Recycling of Construction and Demolition Waste via a Mechanical Sorting Process. *Resources, Conservation and Recycling*, 37(1), 23-37.
- Jafarzadeh, R., Wilkinson, S., Gonzalez, V., Ingham, J. M. ve Amiri, G. G. (2013). Predicting Seismic Retrofit Construction Cost for Buildings with Framed Structures Using Multilinear Regression Analysis. *Journal of Construction Engineering and Management*, 140(3), 04013062. doi:10.1061/(ASCE) CO.1943-7862.0000750.
- Kagioglou, M., Cooper, R. ve Aouad, G. (2001). Performance Management in Construction: A Conceptual Framework. *Construction management and economics*, 19(1), 85-95.
- Karluk, R. S. (2015). Türkiye'de Hizmetler Sektörü İçinde İnşaat Sektörü. Sancak, E. ve Karaman, c. S. (Ed.). *İnşaat Ekonomisi*, 1. Baskı içinde. Yayın No: 021, (ss.21-30), Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Kavşut, N. ve Yerli, H. R. (2012). Depremde Hasar Gören Yapıların Güçlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 27(1), 167-174.
- Khalaf, F. M. ve DeVenny, A. S. (2004). Recycling of Demolished Masonry Rubble as Coarse Aggregate in Concrete: Review. *Journal of Materials in Civil Engineering*, 16(4), 331-340.
- Korkmaz, K.A. (2007). Çelik Çapraz Elemanlarla Güçlendirilen Betonarme Yapıların Deprem Davranışlarının İncelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (2), 191-201.
- Koskela, L. (1999). Management of Production in Construction: A Theoretical View. *International Group for Lean Construction*, (241-252).
- Kuşar, M., Kovač, M. Š. ve Šelih, J. (2013). Selection of Efficient Retrofit Scenarios for Public Buildings. *Procedia Engineering*, 57, 651-656. doi:10.1016/j.proeng.2013.04.082.
- Küçüksille, E. (2010). Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli. Kalaycı, Ş. (Ed.). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5. Baskı içinde. (ss.259-266). Ankara: Asil
- Lage, I. M., Abella, F. M., Herrero, C. V. ve Ordóñez, J. L. P. (2010). Estimation of the Annual Production and Composition of C&D Debris in Galicia (Spain). *Waste management*, 30(4), 636-645.
- Lawson, N., Douglas, I., Garvin, S., McGrath, C., Manning, D. ve Vetterlein, J. (2001). Recycling Construction and Demolition Wastes—A UK Perspective. *Environmental Management and Health*, 12(2), 146-157.

- Li, H., Jin, Z., Li, V., Liu, G. ve Skitmore, R. M. (2013). An Entry Mode Decision-Making Model for the International Expansion of Construction Enterprises. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 20(2), 160-180.
- Lowe, D. J., Emsley, M. W. ve Harding, A. (2006). Predicting Construction Cost Using Multiple Regression Techniques. *Journal of Construction Engineering and Management*, 132(7), 750-758.
- Lu, M., Poon, C. S. ve Wong, L. C. (2006). Application Framework for Mapping and Simulation of Waste Handling Processes in Construction. *Journal of Construction Engineering and Management*, 132(11), 1212-1221.
- Mamur, V. (2012). *Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Alternatif Yönetimleri ve İstanbul Ölçeğinde İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Minami, K. (2003). Whole Life Cost of Post Offices in Japan, Based on a Survey of Actual Conditions and Consideration of Investment Correction. *Journal of Facilities Management*, 2(4), 382- 407.
- Murdoch, B. ve Krause, P. (2012). Regression and Mixed Overhead Cost Variances. *Journal of International Diversity*, 4(144), 35-44.
- Newton, L. A. ve Christian, J. (2006). Impact of Quality on Building Costs. *Journal of Infrastructure Systems*, 12(4), 199-206.
- Nuti, C. ve Vanzi, I. (2003). To Retrofit or Not to Retrofit?. *Engineering Structures*, 25(6), 701-711. doi:10.1016/S0141-0296(02)00190-6.
- Ocakcı, A. (2007). *İnşaat İşletmelerinde Maliyet Kontrol Aracı Olarak Esnek Bütçeleme ve Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Onal, M.T. (2009). *Yapısal Atıkları Azaltma Yönünde Türkiye Koşullarına Uygun Yapı Yıkım Yönetim Sisteminin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü/ Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). (2013). *T.C. Resmi Gazete*, 28699, 6 Temmuz 2013.
- Özkan, Ö. ve Muratoğlu, Ö. (2005). Deprem Bölgelerinin Bina Maliyetlerine Etkisi. *Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (647-649), Kocaeli.
- Parvutou, I. ve Popescu, A. (2012). Research Regarding the Analysis of Variable Cost- A Way to Increase Farm Profitability. *Agricultural Management*, 14(2), 229-236.
- Power, A. (2008). Does Demolition or Refurbishment of Old and Inefficient Homes Help to Increase Our Environmental, Social and Economic Viability?. *Energy Policy*, 36(12), 4487-4501. doi:10.1016/j.enpol.2008.09.022.
- Pun, S. K., Liu, C. ve Langston, C. (2006). Case Study of Demolition Costs of Residential Buildings. *Construction Management and Economics*, 24(9), 967-976. doi:10.1080/01446190500512024.
- Ray-Chaudhuri, S. ve Shinozuka, M. (2010). Enhancement of Seismic Sustainability of Critical Facilities through System Analysis. *Probabilistic Engineering Mechanics*. 25(2), 235-244. doi:10.1016/j.probenmech.2009.12.002.
- Sayar, A.C., Başeğmez, İ.H., Yıldırım, S. ve Tonguç, Y.İ. (2013). Güçlendirilen Yapılarda Yapı Özellikleri - Maliyet İlişkileri Üzerine İstatistiksel Bir Çalışma. 2. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, 25-27 Eylül. Hatay. URL: <http://www.tdmd.org.tr/TR/Genel/pdf/TDMSK103.pdf>. (18.09.2016).
- Segerstedt, A. ve Olofsson, T. (2010). Supply Chains in the Construction Industry. *Supply Chain Management*. 15(5), 347-353.
- Severcan, H. M., Köse, S. ve Deneme, İ.Ö. (2007). Deterministik Yaklaşım ile Yapı Deprem Güvenilirliğinin Belirlenmesi ve Güçlendirme Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 22(1), 217-232.
- Smith, J. ve Jaggar, D. (2007). *Building Cost Planning for the Design Team*. 2. Baskı. New York: Routledge.
- Sönmez, R. (2008). Parametric Range Estimating of Building Costs Using Regression Models and Bootstrap. *Journal of Construction Engineering & Management*, 134, 1011-1016.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. 6. Baskı. Boston: Pearson.
- Trifan, A. ve Anton, C. (2011). Using Cost – Volume – Profit Analysis by Management. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 4(53), No. 2, 207-212.
- Tüzün, C., Hancılar, U., Ergenekon, M. S., Erdik, M. (2009). Depreme Karşı Yapısal Güçlendirme. *İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi, İSMEP*. URL: www.guvenliyasam.org. (20/11/2015).
- Tüzün, C., Hancılar, U., Ergenekon, M. S., Erdik, M. (2009). Depreme Karşı Yapısal Risklerin Azaltılması. *İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi, İSMEP*. URL: <http://www.guvenliyasam.org/wp-content/uploads/2016/02/Depreme-Karsi-Yapısal-Risklerin-Azaltılması.pdf>. (20/11/2015).

- Uzunkaya, M. (2013). *Uluslararası Rekabet Edebilirlik Çerçevesinde Türk İnşaat Sektörünün Yapısal Analizi*. Haziran 2013. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı, İktisadi ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Wang, J. Y., Touran, A., Christoforou, C. ve Fadlalla, H. (2004). A Systems Analysis Tool for Construction and Demolition Wastes Management. *Waste Management*, 24(10), 989-997. doi:10.1016/j.wasman.2004.07.010.
- Wang, W. C., Wang, S. H., Tsui, Y. K. ve Hsu, C. H. (2012). A Factor-Based Probabilistic Cost Model to Support Bid-Price Estimation. *Expert Systems with Applications*, 39(5), 5358-5366. doi:10.1016/j.eswa.2011.11.049.
- Williams, R. J., Gardoni, P. ve Bracci, J. M. (2009). Decision Analysis for Seismic Retrofit of Structures. *Structural Safety*, 31(2), 188-196. doi:10.1016/j.strusafe.2008.06.017.
- Yaman, H. ve Taş, E. (2007). A Building Cost Estimation Model Based on Functional Elements. *ITU AZ*, 4(1), 73-87.
- Yanmaz, Ö. ve Luş, H. (2005). Yapı Güçlendirme Yöntemlerinin Fayda-Maliyet Analizi. *İMO Teknik Dergi*, 233, 3497-3522.
- Yüksel, İ. (2008). Betonarme Binaların Deprem Sonrası Acil Hasar Değerlendirmeleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 24 (1-2), 260-276.
- Zhao, W., Ren, H. ve Rotter, V. S. (2011). A System Dynamics Model for Evaluating the Alternative of Type in Construction and Demolition Waste Recycling Center—The Case of Chongqing, China. *Resources, Conservation and Recycling*, 55(11), 933-944. doi:10.1016/j.resconrec.2011.m.org, (20.11.2014).

Summary

The construction sector is one of the pioneering sectors of a country's economy and it is one of the most important sectors in Turkey too, since it is enliven the economy in recent years. Given the responsibility on the sector, all academic and practical studies on the construction sector have a great importance. However, it has been noticed that the majority of the studies in this field in the literature are related to the technical issues and there are a limited number of studies approaching the subject in terms of costs. Therefore, in this study, it was tried to determine the costs of building construction and demolition activities in the construction sector and the factors that affect these costs.

The demolition and rebuilding of existing buildings has accelarated with the increasing urban renewal activities in recent years and has become one of the most important activities in the construction sector. However, the decision to demolish and rebuild an existing building should be made by conducting sufficient research on this decision and by evaluating alternatives. In order to make this decision, a lot of knowledge is needed especially in terms of cost of demolition and rebuilding. The objective of this research is to examine the costs of demolition and rebuilding of an existing building, to identify the factors that affect these costs, and to measure the impact of these factors on the building cost ratio, which is recommended by the Ministry of Environment and Urban Planning in Turkey, in making decision about reinforcement or demolition and rebuilding of a building. To provide guidance to persons or institutions, such as building owners, contractors or municipalities, who are in a position to decide whether to reinforce or demolition and rebuilding of a building is another objective of this study.

Survey method from the primary data collection methods was used as the method of data collection in this study. Studies directly related to research topic could not found by reviewing the literature. For this reason, a new survey scale was developed for this research. In order to determine the questions to be asked in the survey and therefore the variables to be used in the research, the national and international literature was reviewed firstly and variables were compiled by examining the studies on especially construction and demolition costs. As a result, variables that may have an effect on demolition and rebuilding cost were identified as static load of the building, building importance coefficient, type of soil and seismic zone of the region where the building is located, total area of the building, building type, age of the building, the number of floor, the quality of the building, concrete compressive strength of the building, the location of the building (on the main street, city center, rural area, etc.) and attached buildings.

The research sample consisted of 41,089 civil engineers registered in 6 branch offices of the Chamber Civil Engineering including İstanbul, Bursa, Kocaeli, Sakarya, İzmir and Samsun. The survey process started in November-2015 and completed in March-2016. At the end of the process, the data set of the research consists of the 385 questionnaires. The data were examined with descriptive statistics, factor analysis, and regression analysis.

As a result of the research, the factors affecting the cost of demolition of a building according to the opinion of civil engineers are; the structural characteristics of the building (static load of the building, age of the building and concrete compressive strength of the building) and the physical characteristics of the building (total area of the building, number of floors, building type); factors affecting construction cost of a building are seismic characteristics of the building (static load of the building, building importance coefficient, type of soil and seismic zone of the region where the building is located) and physical characteristics of the building (total area of the building, number of floors, quality of the building).

In addition, the effect of the factors affecting the cost of building demolition and the factors affecting the cost of rebuilding on the building cost ratio has been examined in this research. Building cost ratio is calculated by dividing of reinforcement cost to demolishing and rebuilding costs. In addition, this ratio is used in the decision of reinforcement or demolishing a

building by the Ministry of Environment and Urban Planning. As a result, it is found that the building cost ratio is only affected by the seismic characteristics of the rebuilding. On the other hand, it is found that there is not any effect of the physical characteristics of the rebuilding, the structural characteristics of the building in demolition and the physical characteristics of the building in demolition on the building cost ratio. Since these factors affect both reinforcement cost and demolition and rebuilding costs almost in a same way,

According to this result, it has been found that the seismic characteristics such as static load of the building, building importance coefficient, type of soil and seismic zone of the region where the building is located are affected on the building cost ratio. In this context, when the building is to be demolished and reconstructed, it is necessary to carefully evaluate the seismic characteristics of the building and accurately ascertain how it will be reflected in building costs.

ORDU
ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ODÜSOBİAD

Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cumhuriyet Yerleşkesi, Cumhuriyet Mah. P.K. 52200 Eğitim Fak.
Kat: 1 Sosyal Bilimler Enstitüsü Merkez / ORDU / TÜRKİYE
Tel : 0452 234 50 10 Müdüriyet Özel Kalem 1776
Faks : 0452 226 52 31

www.odu.edu.tr
sbe@odu.edu.tr sbe.odu.edu.tr